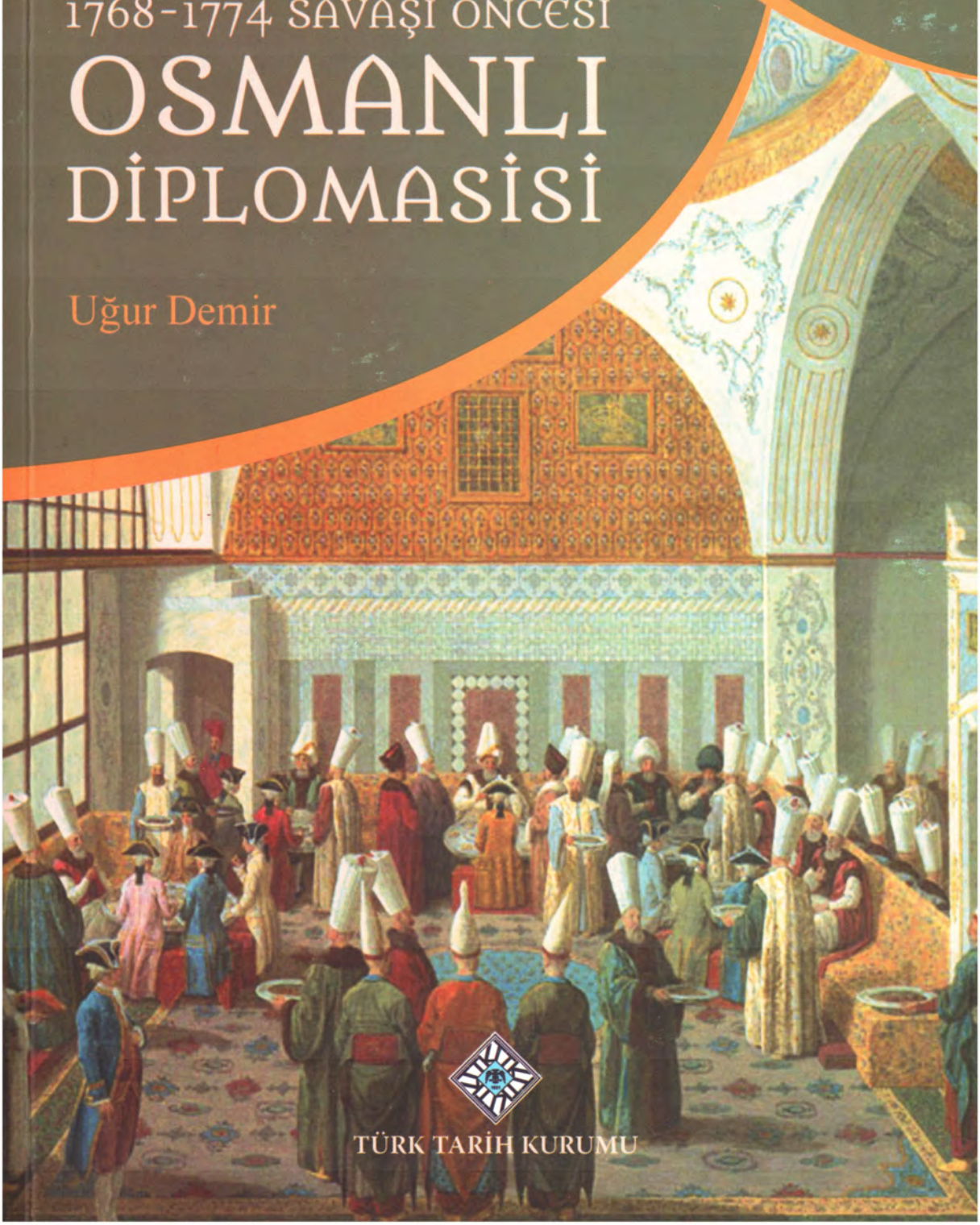
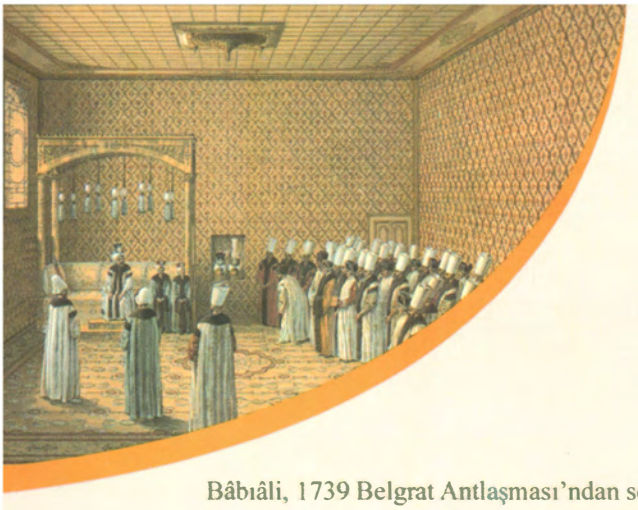
1768-1774 SAVAŞI ÖNCESİ

OSMANLI DİPLOMASİSİ

Uğur Demir

TÜRK TARİH KURUMU

Bâbıâli, 1739 Belgrat Antlaşması'ndan sonra Batı'da göreceli bir barış dönemine girdi. Bu süreç 1768-1774 Savaşı'na kadar da devam etti. Avrupa'da ise 1755'teki Diplomatik Devrim'in ardından kıta hızla savaşa sürüklendi. Yedi Yıl Savaşları (1756-1763), Batı'nın büyük bir kısmının dâhil olduğu genel bir askerî mücadeleye dönüştü. Avrupa devletleri, bu süre zarfında ellerini güçlendirmek için Osmanlı İmparatorluğu'nu yönlendirmek adına farklı politikalar geliştirdiler. Çünkü Devlet-i Aliyye hâlâ güçlü bir caydırıcı unsur olarak görülüyordu. Osmanlı İmparatorluğu ise Avrupa'daki bu gelişmeleri yakından takip ediyor ve değişen şartlara göre dış politikasını şekillendirmeye çalışıyordu. Neticede Türk tarafı "Yedi Yıl Savaşları"na fiilen müdahil olmamayı tercih etti. Lehistan Kralı III. August'ün 1763'te ölümü üzerine yeniden hareketli günler başladı. Rusya, yeni kral olarak Poniatowski'nin seçilmesi için Lehistan üzerindeki askerî ve siyasî baskısını artırdı. Bâbıâli de seçim sürecine müdahil oldu, fakat sonuçta Rusya'nın desteklediği Poniatowski kral seçildi. Taht sahibinin belirlenmesine rağmen Lehistan'daki gerginlik yatışmadı. Rusya'nın muhalifleri silah zoruyla bastırmak istemesi Bâbıâli'nin askerî hazırlıkları hızlandırmasına sebep oldu. 1767 yılında Lehistanlı muhaliflerin Bar Kasabası'nda Rus askerleri tarafından silahlı saldırıya uğraması ve çıkan çatışmada Osmanlı vatandaşlarının da ölmesi, bardağı taşıran son damla oldu. Bâbıâli bu gelişme üzerine Rusya'ya savaş ilan etti. Elinizdeki kitapta, Bâbıâli'nin Avrupa'daki Diplomatik Devrim ve Yedi Yıl Savaşları'nı nasıl karşıladığı, Batı'daki gelişmelerden hangi kanallar vasıtasıyla haberdar olduğu, neden savaşa fiilen müdahil olmadığı, bu süreçte hangi ittifak görüşmelerinin yürütüldüğü, 1763'te Lehistan'daki kral seçiminin neden bir krize dönüştüğü, 1767 yılından itibaren hangi gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'yı savaşa sürüklediği, sefer öncesi ne tür hazırlıkların yapıldığı ve seferin nasıl ilan edildiği suallerine cevaplar aranmaktadır.

ISBN: 978-975-17-5451-6

Fiyatı: 170,00 TL

KAYNAKLARA DAİR

A. Osmanlı Kaynakları

1. Arşiv Kaynakları

1755-1768 yılları arasındaki diplomatik gelişmeleri ve Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilan edilme sürecini ele aldığımız bu çalışmada öncelikli olarak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivindeki kaynaklardan istifade edilmiştir. Bu arşivde, konumuzla alakalı belge ve defter tasnifleri şunlardır: *Muallim Cevdet Tasnifi* (Askeriye, Eyâlet-i Mümtâze Hariciye, Maliye, Saray, Zabtiye), İbnülemin *Tasnifi* (Hariciye), *Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi, Ali Emirî Tasnifi* (III. Osman ve III. Mustafa), *Düvel-i Ecnebiye Belgeleri ve Defterleri,* Âmedî *Kalemi Belgeleri, Reisülküttâblık Kalemi Belgeleri, Teşrifat Kalemi Belgeleri, Nâme-i hümâyûn Defterleri, Mühimme Defterleri, Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri*[1].

Bu dönemdeki gelişmelere ve özellikle Bâbıâli'nin dış politikasına dair en önemli yazışmaların bulunduğu bir diğer arşiv de Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'dir. Başta III. Mustafa'nın hatt-ı hümâyûnları, sadrazamların takrir ve telhisleri olmak üzere, birçok farklı kişiden gelen yazışmalar bu arşivde muhafaza edilmektedir. Elçi kabulleri ve bunlara dair yapılan harcamalar, elçilerle müzakereler, nâme-i hümayun defter suretleri ve 1768-1774 Harbi'ne dair sefer rûznamesi de bu arşivde yer almaktadır. Ayrıca 1768 Seferi ile ilgili takrirlerin büyük bir kısmı da Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndedir. Bu arşivdeki belgelerin Lehistan ile ilgili olanlarının büyük bir kısmı Nigâr Anafarta tarafından tespit edilmiştir. Müellif kitabında bu belgelerin büyük bir kısmının uzun özetlerine ve ekler bölümünde de çok azının orijinaline yer vermiştir. Buna mukabil, Anafarta'nın verdiği belge numaralarının büyük bir kısmı günümüzdeki numaralar ile örtüşmemektedir. Ancak bugüne kadar yapılan çalışmalarda bu hususa dikkat edilmemiştir[2].

1 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivindeki (=BOA) bu belge ve defter tasnifleri hakkında genel bilgiler için bk. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2017.

2 Nigâr Anafarta, *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihî Belgeler*, İstanbul 1979. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Kırım Hanlığı ile ilgili belgelerin özetleri için bk. Victor Ostapchuk, "The Publication of Documents on the

2. Kronikler, Risaleler ve Sefaretnameler

a. Vak'anüvis Tarihleri

1755-1768 tarihleri arasındaki olayları kaleme alan vak'anüvisler şunlardır:

Seyyid Mehmed Hâkim, 1166-1180 (1753-1766) yılları arasındaki olayları *Târih*'ine almıştır. *Hâkim Târihi*, belirtilen dönemde Avrupa'nın muhtelif bölgelerine gönderilen Osmanlı sefirlerine dair verdiği bilgiler ve bunların bazılarının sefaretnamelerini aynen eserine alması hasebiyle oldukça önemli bir kaynaktır. Bunun yanında elçi kabulleri, atamalar ve İstanbul'daki diğer gelişmelere dair de kıymetli bilgiler vermektedir[3].

Çeşmîzâde Reşid Mustafa Efendi, 1180-1182 (1766-1768) yılları arasında vak'anüvis olarak görev yapmış ve dönemin tarihini *Çeşmîzâde Tarihi* adı ile bilinen eserinde yazmıştır. *Hâkim Târihi*'ne göre olayları daha muhtasar ele alan Çeşmîzâde, eserinde atamalara, İstanbul merkezli olmak üzere meydana gelen doğal afetlere, iç isyanlara ve asayiş problemlerine dair bilgiler vermiştir. Bunun yanında elçi kabulleri de eserde ele alınan konular arasında yer almıştır[4].

Dört defa vak'anüvis tayin edilen Ahmed Vâsıf Efendi, büyük oranda kendisinden önceki vak'anüvislerin (Hâkim, Çeşmîzâde, Musazâde Mehmed Ubeydullah, Hasan Behcetî ve Enverî) eserlerinden istifade ederek meydana getirdiği *Târih*'nin birinci cildinde 1166-1188 (1752-1774) yılları arasındaki olayları kaleme almıştır. Müellif, belirtilen tarihler arasındaki olaylara dair bazen kendi gözlemlerine ve görüşlerine de yer vermiştir[5].

İncelediğimiz dönemin olaylarını ihtiva eden son vak'anüvis ise Enverî Sadullah'tır. *Târih*'nin birinci cildinde 1182–1188 (1768–1774) yılları arasındaki olayları anlatan Enverî, bizzat savaşa katılmıştır. Özellikle Mart 1768'den itibaren gelişen olayları et-

---

Crimean Khanate in the Topkapı Sarayı: The Documentary Legacy of Crimean-Ottoman Relations", *Turcica*, C XIX, Paris 1987, s. 247–276. Lehistan ile ilgili Osmanlı Arşivindeki ve Krakov'daki belgeler için bk. Musa Şaşmaz, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri*, Ankara 2012. Şaşmaz'ın çalışması maalesef intizamsız, okuma problemleri olan ve belgelerle ilgili sıkıntıların giderilmediği, metot olarak Anafarta'nın kataloğundan oldukça geride bir çalışmadır.

3 Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)*, haz. Tahir Güngör, C I-II, İstanbul 2019.

4 Çeşmîzâde *Tarihi*, nşr. Bekir Kütükoğlu, İstanbul 1959; Erhan Afyoncu, "Tevcihat I", *Türk Tarih Kurumu, Belgeler Dergisi*, S. 24, Ankara 2000, s. 112.

5 *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâri 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, haz. Nevzat Sağlam, Ankara 2020.

raflı bir şekilde ele almış, fakat savaşın ilanı sürecine dair neredeyse hiçbir bilgi vermemiştir[6].

b. Özel Tarihler

İncelediğimiz dönemdeki (1755-1768) diplomatik münasebetlere dair en önemli ve ilginç kaynaklardan biri Mehmed Haşim Efendi'ye aittir. Aslında müellif, bir kronik şeklinde değil de mecmua şeklinde hazırladığı *İbretnümâ-yı Devlet* adlı eserinde, Bâbıâli'nin diğer devletlerle olan yazışmalarına dair pek çok belgeyi bir araya getirmiştir. Eserde, diplomatik yazışmalar yanında Avrupa ahvaline dair Bâbıâli'ye sunulan casus takrirlerine, gazete tercümelerine ve mükâleme kayıtlarına da yer verilmiştir. Haşim Efendi'nin bir araya getirdiği belgelerin büyük bir kısmını bugün Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivindeki tasniflerde ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulmak mümkündür[7].

Daha önce Maliye Kâtibi Zekeriyazâde Mehmed Said tarafından kaleme alındığı tahmin edilen ancak son yapılan bir tezde Mehmed Haşim'in *İbretnümâ-yı Devlet* adlı eserinin muhtasar hâli olduğu tespit edilen başka bir eser daha vardır. Bu eser Haşim Efendi'nin *İbretnümâ-yı Devleti*'nin ikinci ve muhtasar telifidir. Muhtasar olmakla birlike birinci telifte olmayan bazı önemli bilgi ve bölümleri de ihtiva eder[8].

6 *(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullâh Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*, haz. Muharrem Saffet Çalışkan, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2000.

7 Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, haz. Ahmet Öğreten, Ankara 2002; *Devlet-i Aliyye İle Rusya Devleti ve Kırım Hakkında Ba'zı Ma'lûmât-ı Mühimme ve Tahrîrât-ı Resmiye yi Hâvî Mecmû'a*, haz. Vasili Smirnov, Petersburg 1298/1881. Simirnov, eserin girişine yazdığı uzun takdim yazısında, yayınladığı yazmanın öneminden bahsetmiştir. Bu eserin müellifinin Mustafa Kesbî olduğu ileri sürülmüştü. Ancak son yapılan bir çalışmada yazarının Mehmed Haşim Efendi olduğu tespit edilmiştir (Feridun M. Emecen, "*İbretnüma-yı Devlet* Adlı Eserin Yazarı Mustafa Kesbî midir? XVIII. Yüzyılın Bilinmeyen Bir Tarihçisi Üzerine Notlar", *İÜ Tarih Dergisi*, S. 71 (İstanbul 2020/1), s. 197-221). Bu vesileyle şunu da ifade etmek gerekir ki Ahmet Öğreten'in yayına hazırladığı metin metodolojik olarak problemlidir. Öğreten, Mehmed Haşim Efendi'nin *Târîhi* ile başka bir mecmuadaki kayıtları içiçe geçirmiş ve aslında mevcut olmayan yeni bir eser vücuda getirmiştir. Öğreten'in yayına hazırladığı ve Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Tarih, nr. 484'te kayıtlı tarihin Mehmed Haşim'e aidiyeti kesin gibidir. Buna mukabil, Öğreten'in eserin ikinci nüshası olarak ileri sürdüğü ve İÜ, TY, nr. 5943'teki muhtelif yazışmaları ihtiva eden mecmuanın mürettibinin kim veya kimler olduğu ise hâlâ meçhulümüzdür. Bu mecmuanın Haşim Efendi'ye ait olduğunu ileri sürmek ve mecmuadaki belgelerden hareketle *Târîhi*'ni kaleme aldığını söylemek için ise hiçbir mesnedimiz yoktur. Haşim Efendi'nin *Târîhi* ile diğer mecmuayı ayrı telakki etmek ciddi bir yanlıştan da dönmek olacaktır.

8 *Mustafa Kesbî'nin 1768-1774 Harbi Vekayi'i (Değerlendirme-Çeviri Metin)*, haz. Serkan

Osmanlı-Rus Savaşı'na (1768-1774) dair yazışmaların toplandığı bir diğer mecmua ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar (=İÜ, TY), nr. 5945'te bulunmaktadır. Bu mecmua, yanlışlıkla Ahmed Câvid'in *Hadîka-i Vekāyi*'si olarak adlandırılmış fakat yapılan tetkiklerde mecmuanın farklı bir eser olduğu ortaya çıkmıştır. Mecmuada, 1768 yılından itibaren Osmanlıların yaptığı diplomatik yazışmalar, savaşın ilanından sonra muhtelif ülke elçilerinin Bâbıâli'ye sunduğu takrirler, sefer masrafına dair kayıtlar ve Kırım tarihine ait kısa bir bilgi yer almaktadır[9].

1755-1768 yılları arasındaki diplomatik gelişmelere dair önemli bir diğer mecmua da İÜ, TY, nr. 6095'te bulunmaktadır. Mecmuada, Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana; Ahmed Resmî'nin Viyana ve Berlin sefaretnameleri, Ahmed Resmî'nin *Hulâsatü'l-İ'tibâr* adlı risalesi ve Reisülküttâb Abdürrezzak Efendi'ye sunduğu makalesi; Dağıstan, Kazak ve Azak'a dair takrirler; Küçükkaynarca, Aynalıkavak ve Yaş Antlaşmalarının suretleri; Avrupa ahvaline ve Avrupa'daki milletlere dair iki risale yer alır. Bu mecmuadaki risalelerden özellikle Avrupa ahvaline dair kaleme alınan risale, İttifaklar Sistemi, bunun oluşmasındaki saikler ve dengelerin nasıl değiştiğine dair ihtiva ettiği bilgiler açısından ayrı bir önemi haizdir[10].

Ele aldığımız dönemle ilgili bir diğer kaynak da Râgıb Mehmed Paşa'nın farklı konulara dair telhislerinin bir araya getirildiği mecmualardır. Bu mecmualarda, daha çok teşrifat ile ilgili konular ağırlıklı olmak üzere, Sadrazam'ın günlük meselelere, yangınlara ve padişahın hastalıklarına vs. dair telhisleri yer alır. Ancak diplomatik meselelere dair çok az telhis ihtiva eder[11].

Osmanlıoğlu, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017. Bu çalışmada eserin müellifinin kimliği konusunda bazı tereddütler dile getirilse de yazarın Mehmed Haşim Efendi olduğu, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, yeni tespit edilmiştir.

9 *İbretnümâ-yı Devlet*, s. XXXI. Eser hakkında bk. H. Ahmet Arslantürk-Fatih Bozkurt, "18. Yüzyılın İkinci Yarısına Dair Önemli Bir Osmanlı Tarihi: İbretnümâ-yı Devlet-i Câvîd", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C II, S. 3, 2016, s. 155-194; *Mustafa Kesbî'nin 1768-1774 Harbi Vekayi'i*, haz. Serkan Osmanlıoğlu, s. 22-30.

10 Bu mecmua, Faik Reşit Unat tarafından *Sefaretnâmeler* kitabı hazırlanırken çokça kullanılmış ama Unat'ın yazmaya verdiği numara bugün değiştirilmiştir. Bu mecmua içinde yer alan ve "Avrupa'ya Mensûb Olan Mîzân-ı Umûr-ı Hâriciyye Beyânındadır" başlıklı risale neşredilmiştir (*Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç Oyunu: Avrupa'ya Mensûb Olan Mîzân-ı Umûr-ı Hâriciyye Beyânındadır*, haz. Fatih Yeşil, İstanbul 2012). Yine bu mecmuadaki Azak Muhaddidi Ahmed Merâmî Efendi'nin takriri de yayınlanmıştır (Ali İbrahim Savaş, "Takrîr-i Ahmed Merâmî Efendi (Azak Muhaddidi Ahmed Meramî Efendi)'nin 1740/1741 Sınır Tespit Çalışmaları Hakkındaki Raporu", *Belgeler*, C XVI, S. 20, Ankara 1996, s. 151-173).

11 *Koca Râgıb Mehmed Paşa'nın Münşe'at ve Telhisâtı (Değerlendirme-Metin)*, haz. H. Abdül-

Çalıştığımız döneme ait Bâbıâli'nin yaptığı yazışmaların bir kısmının bir araya getirildiği diğer mecmua da neden ve nasıl buraya gittiği henüz tespit edilememekle birlikte Şer'iyye Sicilleri arasında bulunmaktadır. Şer'iyye sicili olmamasına rağmen Kısmet-i Askeriyye, nr. 316'da kayıtlı mecmua, 1768 Seferi'nin ilanı ve sonrasındaki bazı diplomatik yazışmaların suretlerini ihtiva etmesi hasebiyle ayrı bir önemi haizdir[12].

Söz konusu tarihler arasındaki diplomatik yazışmaların bir kısmının bir araya getirildiği şu mecmualar da önemlidir: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kısmı, nr. 3375; Şevket Rado Ktp., nr. 221; Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, nr. 1251.

Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin, Kâtib Çelebi'nin *Takvimü't-Tevârih* adlı eserine zeyl olarak hazırladığı ve 1146-1191 (1727-1777) yılları arasındaki hadiseleri ele aldığı *Mür'i't-Tevârih* adlı eser, çalıştığımız dönem ile ilgili diğer kaynaklarda olmayan pekçok bilgiyi ihtiva etmektedir. Süleyman Efendi, kendisi de ilmiye mensubu olması hasebiyle, 1768 Seferi'ne giden süreçte ulemanın tutumu ve aralarındaki fikir ayrılıkları hakkında değerli bilgiler vermiştir[13].

Ahmed Resmî, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı hakkındaki görüş, tenkit ve intibalarını *Hulâsatü'l-İ'tibâr* adlı eserinde anlatmıştır. *Hulâsatü'l-İ'tibâr,* 1768 Seferi için daha sonraki dönemlerde en fazla müracaat edilen kaynaklardan biri olmuştur. Resmî'nin bu eseri, bazılarının ileri sürdüğü gibi 1768 Seferi'nin tarihçesi olmayıp, müellifin sefer ile ilgili bazı tespitlerini ihtiva eder. Ayrıca eserde savaşı isteyenlerin gerekçeleri, hangi süreçlerden sonra savaşın nasıl ilan edildiği ve bazı devlet adamlarının özellikleri hakkında önemli değerlendirmelerde bulunulmuştur[14].

---

kadir Özel, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

12 Defterin tespiti ve tanıtımı için bk. Fatih Bozkurt-H. Ahmet Arslantürk, "İlginç Bir Kadı Sicili: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'ne Dair Kayıtlar", *International Journal of History Studies*, C 4, S.1, 2012, s. 47-88. Neşri için bk. Ayşegül Çakar, *1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair Önemli Bir Kaynak: İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı* Şer'iyye *Sicili (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

13 *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür'i't-Tevârih*, I.A, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul 1976; II. B, İstanbul 1978; III, İstanbul 1981.

14 Ahmed Resmî ve *Hulâsatü'l-İ'tibâr* hakkında bk. Bilge Ercilâsun, "Ahmed Resmî Efendi'nin Türk Yenileşme Tarihindeki Yeri", *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976, s. 127-146; Hüseyin G. Yurdaydın, "Ahmed Resmî Efendi ve Bazı Düşünceleri", *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri (Bildiriler)*, Ankara 1987, s. 65-70; Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, çev. Özden Arkan, İstanbul 1997; İsmet Parmaksızoğlu, "Bir Türk Diplomatının Onsekizinci Yüzyıl Sonunda Devletler Arası İlişkilere Dair Görüşleri",

III. Mustafa döneminin en önemli kaynaklarından biri de Mehmed Âkif Bey tarafından kaleme alınan *Târih-i Sultân Mustafa-i Sâlis*'tir. Eserde, 1171-1174 (1758-1761) yılları arasındaki gelişmeler, daha çok teşrifata müteallik konular merkezde olmak üzere, kronolojik sıraya göre ele alınmıştır. Ayrıca eserde Osmanlı'nın diplomatik kaideleri, tayinler ve aziller hakkında da bilgi bulunmaktadır[15].

1768–1774 Savaşı'nı daha çok Silistre'deki gelişmeleri merkeze alarak anlatan Mahmud Sabit'in *Târih-i Silistre/ Târih-i Cedîd-i Silistre* adlı eserinde de seferin başlama süreci kısaca ele alınmıştır. Eserde, Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin tarihi 1676 İzvança (Zrowna) Antlaşması ile başlatılmış, bu tarihten 1768'e kadar Lehistan'ın antlaşmaya riayet ettiği, bu tarihte ise Hotin Kalesi'ne saldırdığı için antlaşmanın bozulduğu iddia edilmiştir. Eserde, Osmanlı-Lehistan ilişkilerine dair bu kısa girişten sonra 1768 Seferi'nin seyri anlatılmıştır[16].

1755-1768 yılları arası Osmanlı-Rus ilişkilerini ve 1768 Seferi'nin ilan edilme sürecini anlatan bir diğer eser de Kethüda Said Efendi'nin kendi adını taşıyan tarihidir. Said Efendi, I. Petro döneminden başlattığı Osmanlı-Rus ilişkilerini 1810'a kadar getirmiştir. Müellifin, incelediğimiz dönem ile ilgili olarak savaşın neden ve nasıl başladığına dair anlattıkları ve Osmanlı ordusunun modernleşmesine dair tespitleri önem arz etmektedir. Eser, birçok belge ve Avrupa tarihinin kullanılması hasebiyle de değerli bir kaynaktır.[17]

Belleten, C XLVII, S. 186, Ankara 1983, s. 527-545; Bekir Kütükoğlu, "Ahmed Resmî", *DİA*, C II, s. 121-122; Kemal Beydilli, "Ahmed Resmî Efendi", *Toplumsal Tarih*, S. 52, Nisan 1998, s. 56-64; Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihçesi)*, haz. Osman Köksal, İstanbul 2011; Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l-i'tibâr a Summary of Admonitions: A Chronicle of the 1768-1774 Russian-Ottoman War*, haz. Ethan L. Menchinger, İstanbul 2011.

15 Mehmed Âkif Bey, *Târih-i Cülus-ı Sultân Mustafa-i Sâlis*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2108. Bu eserin tıpkıbasımı için bk. Teşrifatçı Mehmed Âkif Bey, *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis/Sultan Üçüncü Mustafa Tarihi (İnceleme-Tıpkıbasım)*, Giriş: Erhan Afyoncu, İstanbul 2012. Afyoncu, eserin yeni/tam bir nüshasını daha bulmuştur ve bunu yayına hazırlamaktadır.

16 *Tarih-i Silistre (Mahmud Sabit'in)*, haz. Vedat Koldaş, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1966; *Mahmûd Sâbit Târih-i Silistre (İnceleme-Metin-İndeks)*, haz. Okan Büyüktapu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

17 *Kethüda Said Tarihi ve Değerlendirmesi*, haz. Ahmet Özcan, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 1999; *Said b. Halil İbrahim'in Tarih-i Sefer-i Rusya Adlı Eseri (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, haz. Abdullah Altun, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006.

Azizzâde Hüseyin Râmiz, *Zübdetü'l-Vâkı'ât* adlı eserinde, Receb 1182-Cemâziyelevvel 1187 (29 Aralık 1768-Ağustos 1773) tarihleri arasındaki hadiseleri anlatır. Eserde, bu dönemde gerçekleşen tayinler ve devlet ricalinin vefatları hakkında da geniş bilgi bulunmaktadır. Ayrıca, 1768 Seferi'nin ilanı süreci ve bu süreçte yaşananlara yer verilmiştir. Özellikle Kırım Giray'ın ikinci defa han tayin edilmesi, İstanbul'a davet edilip sefer ahvali hakkında görüşülmesi hakkında önemli bilgiler ihtiva eder[18].

c. Rûznâme ve Rûzmerreler

Ele aldığımız dönem ile ilgili en önemli kaynaklardan biri Muradî tarafından tutulan ve 6 Rebiülevvel 1168-24 Şevvâl 1179 (21 Aralık 1754-5 Nisan 1766) tarihleri arasındaki olayları ihtiva eden *Rûzmerre*'dir. Tevcihatlar yanında, İstanbul merkezli olmak üzere şehirde meydana gelen doğal afetler, padişahın günlük gezileri, elçi kabulleri ve diğer önemli olaylar hakkında kronolojik olarak bilgiler verilmiştir[19].

1171-1177 (1757-1763) yılları arasındaki olayları ihtiva eden ve müellifi henüz tespit edilememiş olan Rûznâme de incelediğimiz dönem ile ilgili önemli müracaat kaynaklarındandır. *III. Mustafa Rûznâmesi* olarak bilinen bu eserde Padişah'ın gezilerini, elçi kabullerini, İstanbul'da yaşanan gelişmeleri, tayin ve azilleri tespit etmek mümkündür. Ayrıca bu eserde, bizzat Padişah'ın katıldığı meşveret meclislerinin günlerine ve bu meşveretlerde ele alınan konulara dair de önemli bilgiler verilmiştir[20].

İstanbul'daki günlük gelişmelerin işlendiği ve yanlışlıkla *Mehmed Hasib Ruznâmesi* olarak isimlendirilmiş müellifi belli olmayan başka bir eserde, 10 Zilkade 1182–11 Zilkade 1193 (18 Mart 1769–20 Kasım 1779) tarihleri arasındaki hadiseler anlatılır. Askerî birliklerin cepheye gönderilmesi, yapılan savaşlar ve alınan galibiyetler ve mağlubiyetler, şehirlerin düşmesi, mütarekeler, savaşın İstanbul'daki etkileri ve şehirde meydana gelen diğer hadiseler ele alınmaktadır. İncelediğimiz dönemle ilgili, meşveret tarihlerinin ve Obreskov'un Yedikule'ye ne zaman gönderildiğinin tespiti konularında bu eserden istifade edilmiştir[21].

18 *Zübdetü'l-Vâkıât (Arab-zâde Hüseyin Ramiz'in)*, haz. Sabahattin Gedik, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul 1977; *Azizzâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkı'ât Adlı Eseri'nin Tahlil ve Tenkitli Metni*, haz. Ahmet Rüştü Fakazlı, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

19 Seyyid Hasan Muradî, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766)*, haz. Recep Ahıshalı, İstanbul 2016.

20 *III. Mustafa Rûznâmesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763)*, haz. Yunus Irmak, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

21 Süleyman Göksu bu eseri Marmara Üniversitesinde Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış

d. Sefaretnameler

Osmanlı'nın 1755-1768 yılları arasında haricî politikalarının tespiti konusunda başvurulması gereken eserlerin başında, ilgili dönemde Avrupa'nın muhtelif ülkelerine gönderilen sefirlerin kaleme aldıkları sefaretnameler veya takrirler gelmektedir.

Çalıştığımız dönem ile ilgili sefaretnamelerden ilki, 1755'te III. Osman'ın cülûsunu St. Petersburg'a bildirmek üzere Rusya'ya gönderilmiş olan Derviş Mehmed Efendi'ye aittir. Derviş Mehmed Efendi, Ocak 1755'te gönderildiği Rusya'dan Ağustos 1755'te dönmüş ve dönüşünde sefareti hakkında takrir şeklinde bir sefaretname sunmuştur. Sefaretnameden, Mehmed Efendi'nin görevleri arasında Osmanlı-Rus sınırındaki kalelerin son durumlarını tetkik etmek, sınırdaki hareketlilikleri gözlemlemek ve Rusya'nın Bâbıâli ile olan ilişkilerinin nasıl bir seyir alacağını bizzat yetkililerin ağzından dinlemenin de bulunduğu anlaşılmaktadır[22].

Derviş Mehmed Efendi, ikinci defa olmak üzere 1764'te de Rusya'ya sefir olarak gönderilmiştir. Mehmed Efendi'nin öncelikli görevi Bâbıâli'nin barışın devamını arzuladığına dair niyetini Rus yetkililere anlatmak ve onların buna dair niyetlerini öğrenmek, bunun yanında Osmanlı-Rus sınırındaki hareketlilikleri gözlemlemek, Lehistan'daki gelişmelere dair bilgi toplamaktır. Mehmed Efendi, görevini tamamlamış olmasına rağmen dönüş yolunda daha Rus topraklarında iken vefat etmiş, bu yüzden elçiliğine dair bir sefaretname de hazırlayamamıştır. Mehmed Efendi'nin sefareti ile ilgili bugün elimizde yalnızca sefirin hazinedarı İbrahim Efendi'nin sunduğu takrir bulunmaktadır[23].

III. Osman'ın cülûsunu bildirmek üzere Lehistan'a gönderilen Ali Ağa da dönüşünde bir sefaretname sunmuştur. Manzum olarak kaleme alınan bu sefaretname nin bugüne kadar müellif nüshası tespit edilememiştir. Elimizdeki nüshanın elçilik

---

ve tezin adını "*Mehmed Hasib Ruznâmesi (H.1182-1195/M. 1768-1781)*" olarak vermiştir. Ancak yayınlarken adını değiştirmiş ve eserin Mehmed Hasib'e ait olduğu görüşünden vazgeçmiştir. Ayrıca eser, Göksu'nun da belirttiği gibi 1182 (1768) yılı olayları ile başlamakla birlikte nedense eserin adında 1769 tarihi verilmiştir (*Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, Osmanlı-Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774),* haz. Süleyman Göksu, İstanbul 2016).

22 Sefaretname için bk. *Lehistan Serhaddine Ait Risâle*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (=TSMK), Emanet Hazinesi, nr. 14391; *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 309-326; Derviş Mehmed Efendi hakkında bk. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, yay. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1992, s. 99–102.

23 İbrahim Efendi'nin sefaret ile ilgili sunduğu takrir için bk. BOA, Divân Kalemi Düvel-i Ecnebiyye Dosyaları (=A.DVN.DVE(1)), Dosya nr. 8/31, Selh-i Ramazan 1178/23 Mart 1765.

kâtibi tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir. Şimdiye kadar tespit edilen tek nüsha daha sonra istinsah edilmiştir. Ali Ağa, sefaretnamede Lehistan Kralı III. August'ün günlük hayatı, Lehistan'ın dâhilî vaziyeti, Lehistan Başhatmanı Potocki'nin hâkim olduğu bölgeler ve şahsiyeti, menziller arasındaki mesafeler hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bu sefaretnamenin Lehistan ile ilgili en ayrıntılı sefaretname olduğu tespit edilmiştir[24].

18. yüzyılın en önemli diplomatlarından ve devlet adamlarından biri olan Ahmed Resmî, 1757'de görünürde III. Mustafa'nın cülûsunu Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'ya bildirmek üzere Viyana'ya gönderilmişti. Ancak Ahmed Resmî'nin asıl amacı hem Macaristan'ın içinde bulunduğu durumu bizzat yerinde gözlemlemek hem de Viyana kabinesinin Bâbıâli'ye bakışını tetkik etmekti. Resmî, dönüşte Padişah'a sunduğu sefaretnamesinde yolculuk serüvenini, Macaristan'ın dâhilî vaziyetini ve Avusturya'nın Devlet-i Aliyye'nin Yedi Yıl Savaşlarına girip girmemesine dair neler düşündüğünü anlatmıştır[25].

Ahmed Resmî, bir Osmanlı-Prusya antlaşmasının mümkün olup olmadığını öğrenmek için II. Friedrich ile bizzat görüşmek üzere 1763'te sefir olarak Berlin'e gönderilmiştir. Resmî, bu sefaretine dair de önemli bir sefaretname kaleme almıştır. Çok kritik bir dönemde sefir olarak tayin edilen Resmî'nin sefaretnamesi, Osmanlı sınır kalelerinin durumları, Lehistan'daki iç çekişmeler, Macaristan halkının Bâbıâli'den neler beklediği ve daha da önemlisi II. Friedrich'in Osmanlı politikalarına dair ihtiva ettiği bilgilerle temayüz etmektedir[26].

24 *Lehistan'da Bir Osmanlı Sefiri, Ziştovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefâretnâmesi (1755)*, haz. Hacer Topaktaş, Ankara 2015.

25 Ahmed Resmî'nin *Viyana Sefâretnâmesi* için bk. *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 560-568; Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 130-141; *Sefâretnâme-i Ahmed Resmî*, İstanbul 1303. Sadeleştirilmiş bir neşri için bk. *Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri*, sad. Bedriye Atsız, İstanbul 1980. Bu sefâretnâmenin geniş bir özeti ve değerlendirmesi için bk. Virginia Aksan, *Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, s. 51–66; Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Polonya (Almanya)da Osmanlı Elçileri ve Bu Elçilerin Sefaret-namelerine Göre Almanya", *I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Bildirileri*, Eskişehir 1987, s. 263-266; Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 112–116; Safinaz Birbenli, *Ahmed Resmi ve Sefaretnameleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999; Kezban Paksoy, "Türk Edebiyatında Sefâretnâmeler ve Ahmed Resmî'nin Nemçe Sefâretnâmesi", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi = Journal of Academic Literature*, C II, S. 3, 2016 [Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Özel Sayısı], s. 197-204.

26 Ahmed Resmî'nin *Berlin Sefâretnâmesi* için bk. Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 261-281; *Sefâretnâme-i Ahmed Resmî*, İstanbul 1303; *Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri*, haz. Bedriye Atsız, İstanbul 1980; Safinaz Birbenli, *Ahmed Resmî Efendi ve Sefâretnâmeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

III. Mustafa'nın cülûsunu haber vermek üzere Rusya'ya ise Şehdî Osman Efendi gönderilmiş ve sefir, sefâreti ile ilgili değerli bir sefaretname kaleme almıştır. Sefaretname de Osmanlı-Rus sınırındaki hareketlilikler ve Lehistan'daki gelişmeler anlatılmıştır. Ayrıca Osman Efendi, Rus yetkililerle açık ve gizli görüşmeler yapmış, bu görüşmelere dair tespitlerini de sefaretnamesinde açıklamıştır[27].

III. Mustafa'nın cülûsunu bildirmek üzere sefaretle görevlendirilen bir diğer kişi ise Lehistan'a gönderilen Kapıcıbaşı Mehmed Ağa idi. Ahmed Resmî ve Şehdî Osman Efendi'nin sefaretnamelerinin aksine Mehmed Ağa'nın sefaretnamesi daha muhtasardır ve Lehistan'ın askerî, ekonomik ve siyasi yapısı hakkında diğer iki sefirin aksine çok az bilgi verir. Sefaretnamenin sonunda Prusya'nın Lehistan'daki askerî varlığı, III. August'ün yardım için hangi yollara müracaat ettiği ve Lehistan'ın diplomatik münasebette bulunduğu devletlere dair kısa bir izahat verilmiştir[28].

B. Yabancı Kaynaklar

1. Elçi Raporları

a. İngiltere Elçileri

İngiltere'den İstanbul'a 1755-1768 yılları arasında üç elçi gelmiştir. Bunlardan ilki James Porter'dır. Porter, 1747–1762 yılları arasında İstanbul'da bulunmuştur[29]. On beş yıllık elçilik dönemi süresince Osmanlı payitahtındaki birçok önemli olaya şahit olan Porter'ın yazışmaları bugün İngiliz Millî Arşivinde muhafaza edilmektedir. Porter'ın bu yazışmaları, Türk kaynaklarının suskun kaldığı veya birkaç cümle ile geçiştirdikleri önemli diplomatik gelişmelere dair başka kaynaklarda bulunmayan bilgiler ihtiva etmektedir. Porter, elçilik yıllarında yazdığı mektuplar dışında Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısını anlatan bir de eser kaleme almıştır[30].

1999; Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 112-116; Aksan, *Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, s. 72-10; Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Prusya (Almanya)da Osmanlı Elçileri", s. 263-266.

27 Şehdî Osman Efendi ve *Sefâretnâmesi* hakkında bk. Faik Reşit Unat, "XVIII. Asır Osmanlı Tarihi Vesikalarından: Şehdî Osman Efendi Sefaretnamesi", *Tarih Vesikaları Dergisi*, S. 1–5 (Ankara 1941-1942); *Rusya Sefâretnâmesi (1757-1758), Şehdî Osman Efendi*, haz. Türkan Polatcı, Ankara 2011; Uğur Demir, "Şehdî Osman", *DİA*, C XXXVIII, s. 427-428.

28 Mehmed Ağa'nın Lehistan sefareti hakkında kaleme aldığı takrir için bk. *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 574-578. Ayrıca bk. Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 105-107. Hacer Topaktaş, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Türk-Leh İlişkilerinden Bir Kesit: Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan (Polonya) Elçiliği (1757-1758)", *Osmanlı Araştırmaları*, C XXIX, İstanbul 2007, s. 203-225.

29 James Porter'ın İstanbul elçiliği için bk. Ahmet Büyükaksoy, *James Porter'ın İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

30 Porter'ın mektupları için bk. The National Archive of Britain (=NA), State Paper (=SP),

Henry Grenville, 1762-1765 yılları arasında İstanbul'da İngiltere elçisi olarak görev yapmıştır. Elçi, bu süre zarfında Osmanlı'nın askerî, siyasi, iktisadi vaziyeti ve dış politikası hakkında bilgiler verdiği binlerce mektup kaleme almıştır. Londra'ya döndüğünde İngiliz devlet adamlarının ricaları üzerine Osmanlı hakkında bir de kitap yazmıştır[31].

1765-1775 yılları arasında İstanbul'daki İngiltere elçisi ise John Murray'dır[32]. Bugün İngiliz Millî Arşivinde[33] bulunan ve her sene için ayrı ayrı ciltler hâlinde muhafaza edilen Murray'ın mektupları, 1768 Seferi'nin ilan edilme süreci ve savaşın serencamı hakkında değerli bilgiler ihtiva etmektedir.

b. Fransa Elçileri

İncelediğimiz dönem için en önemli kaynaklardan biri de Fransız kaynaklarıdır. Zira 1768 Seferi, bir anlamda Fransa'nın teşvik ve yönlendirmeleri sonucu ilan edilmiştir. Ayrıca 1755-1768 yılları arasında Osmanlı-Fransa ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir takip etse de bu dönemdeki diplomatik gelişmeleri Fransız kaynaklarına müracaat etmeden yazmak, tablonun büyük bir kısmının boş kalmasına sebep olacaktır. Bu yüzden 1755-1768 yılları arasında İstanbul'da Fransa elçisi olarak bulunan Chevalier de Vergennes'in yazışmaları çalışmamız için ayrı bir önemi haizdir.

---

nr. 97/37-41. Porter'ın Türkiye hakkında kaleme aldığı hatıratı için bk. *İngiliz Büyükelçisi Sir James Porter ve Sir George Larpent'in Kaleminden Türkiye'nin Bir Asrı*, çev. Esma Selçuk Demir, İstanbul 2013. Porter'ın maiyetinde bulunan Rucer Yosif Boskoviç de bir hatırat kaleme almıştır (İsmail Eren, "Rucer Yosif Boskoviç'in 1762 Tarihli İstanbul-Lehistan Seyahatine Ait Hatıra Defteri", *İÜ Tarih Dergisi*, XIII/16 (Eylül 1961/Basım tarihi 1962), s. 83-106; C XIII, S. 17-18, 1963, s. 191-218; XIV/19 (Mart 1964), s. 141-164.

31 Grenville'nin mektupları için bk. NA, SP, nr. 97/41-42. Grenville'nin yazışmalarının bir kısmı matbu olarak neşredilmiştir (*The Fourth Earl of Sandwich, Diplomatic Correspondence 1763-1765*, ed. Frank Spencer, Manchester 1961). Grenville'nin Osmanlı İmparatorluğu'na dair gözlemlerini içeren kitabı için bk. *Observations sar l'etat actuel de l'Empire Ottoman*, haz. Andrew S. Ehrenkreutz, 1965. Bu kitap ile ilgili tanıtım yazıları için bk. M. Parry, *Bulletin of the School of Oriaental and African Studies*, 30/2 (Londra 1967, s. 408-409); Robert Dankoff, *Journal of the American Oriental Society*, C 90, S. 2, Nisan-Haziran 1970, s. 282-283); Salih Özbaran, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, C 17 S. 22, İstanbul 1967, s. 201–202.

32 John Murray'ın İstanbul elçiliği için bk. Fatih Gürcan, *John Murray'ın İstanbul Büyükelçiliği (1765-1775)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014. Ayrıca bk. Christine Laidlaw, *Levant'taki İngilizler (18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuyla Ticaret ve Siyaset)*, çev. Hakan Abacı, İstanbul 2014, muhtelif sayfalar.

33 NA, SP, nr. 97/44 (1768); nr. 97/45 (1769); nr. 97/46 (1770); nr. 97/47 (1771); nr. 97/48 (1772), nr. 97/49 (1773); nr. 97/50 (1774).

Vergennes'in elçilik döneminde yaptığı yazışmalar 1894'te iki cilt olarak yayınlanmıştır. Yirmi üç senelik uzun bir elçilik döneminden sonra Vergennes, 1769'da Paris'e döndüğünde İstanbul elçiliğine dair iki ayrı rapor kaleme almış ve bunlar 19. yüzyılda Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir[34].

c. Prusya Elçileri

1755-1768 yılları arasında İstanbul'da iki Prusya elçisi bulunmuştur. Bunlardan ilki Rexin müstear adlı Gottfried Fabian Haude'dir. Bâbıâli tarafından 1761'deki Dostluk ve Ticaret Antlaşması'ndan sonra resmen tanınan Rexin, 1755-1766 yılları arasında İstanbul'da kalmış ve 1761-1766 arasında da Prusya'nın resmî elçisi olarak görev yapmıştır. Bu süre zarfında II. Friedrich ile arasındaki yazışmalar, ele aldığımız dönemin en önemli kaynaklarını oluşturmaktadır[35].

Rexin'den sonra Prusya elçisi olarak Zegelin tayin edilmiş ve bu elçi, 1776'ya kadar İstanbul'da kalmıştır. Zegelin'in yazışmaları, özellikle 1768 Seferi'nin ilan edilme sürecinde Bâbıâli'nin tutumu, İstanbul halkının devlet adamları üzerindeki baskıları,

34 Vergennes'in yazışmaları için bk. Louis Bonneville de Marsangy, *Le Chevalier de Vergennes: Son Ambassade Á Constantinople*, C I-II, Paris 1894. Vergennes hakkında ayrıca bk. Orville T. Murphy *Charles Gravier, Comte De Vergennes: French Diplomacy in the Age of Revolution, 1719-1787*, ABD 1982. Vergennes'in Paris'e döndükten sonra kaleme aldığı iki raporunun Osmanlı Türkçesi tercümesine dair bk. Mehmed Ali Demirbaş, *XVIII. Yüzyılda Fransız Elçisi De Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkında Raporları*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1987. Vergennes'in bu raporları Sıdıka Eser tarafından da tez olarak hazırlanmıştır (*Vergenes Charler Gravier Kont'un 1767 Tarihli Raporları Çerçevesinde XVIII. Yüzyıl Denge Politikası ve Osmanlı-Fransız İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2007). Fakat ikinci çalışmada Osmanlıca kelimelerin okunuşlarında mebzul miktarda hata yapıldığından dolayı Demirbaş'ın çalışmasını esas aldık. Vergennes'in yazışmalarının Koca Râgıb Paşa dönemi ile ilgili olan kısmı, Ahmed Refik tarafından bir makale serisi olarak kısaltılarak neşredilmiştir ("Fransa Elçisi Verjenin Resmî Muhaberelerine Nazaran Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", *Yeni Mecmua*, C III, S. 56, İstanbul 1918, s. 72; C III, S. 57, s. 89-92; C III, S. 58, s. 109-113).

35 Rexin'in yazışmaları, II. Friedrich'in Şark politikaları ve Osmanlı İmparatorluğu ile münasebetleri çerçevesinde R. Porsch ve Pâtz'in doktora tezlerinde ele alınmıştır. W. Nottebohm'ın 1763-1765 Osmanlı-Prusya ittifak görüşmelerine dair kaleme aldığı makalesi de Rexin'in raporlarını ele alan önemli bir çalışmadır. Kemal Beydilli, bu çalışmaları Osmanlı Arşiv kaynakları ile zenginleştirerek "*XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münâsebetleri* (İstanbul 1985)" adlı eseri kaleme almıştır. Rexin'in II. Friedrich ile yazışmalarının bir kısmı Hammer'in *Büyük Osmanlı Tarihi* adlı eserinin ekler kısmında ya aynen yahut özetlenerek verildiğinden önemli bir kaynaktır. Rexin'in II. Friedrich ile olan yazışmalarının büyük bir kısmı yayınlanmıştır (*Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen (October 1764- December 1765)*, C XI-XXIV, ed. J. G. Droysen, Berlin 1883-1897).

elçiler arasındaki münasebetler ve birçok diğer diplomatik konu hakkında değerli bilgiler ihtiva eder[36].

d. Avusturya Elçileri

Heinrich Christoph Penkler, ilki 1742-1755 ikincisi de 1762-1766 yılları arasında Avusturya elçisi olarak İstanbul'da bulundu ve bu süre zarfında diplomatik temaslarına dair birçok yazışma bıraktı. Bu yazışmalar, Avrupa'daki diplomatik değişim ve gelişmelere Bâbıâli'nin nasıl bir tepki verdiği ve bu gelişmeleri nasıl algıladığı hakkında değerli veriler ihtiva etmektedir[37].

Penkler'in ilk elçiliğinden sonra yerine gelen Josef Peter von Schwachheim ise 1755-1762 yılları arasında İstanbul'da bulunmuş ve bu süre zarfında ele aldığımız dönem ile ilgili çok değerli bilgiler ihtiva eden yazışmalar, raporlar kaleme almıştır. Bu yazışmalar, Devlet-i Aliyye'nin Avusturya ile ilişkilerinin anlaşılmasında olduğu kadar, diğer ülkelerle olan münasebetlerini aydınlatmak için de birinci elden kaynaklardır[38].

Franz Anton Brognard ise 1766-1769 yılları arasında İstanbul'da Avusturya elçisi olarak bulunmuştur. Brognard, elçilik dönemi ile ilgili birçok önemli rapor ve mektup kaleme almış ve bunlar Hammer'in en önemli kaynakları arasında yer almıştır. Brognard'ın Haziran 1769'da ölümünden sonra ise yerine Franz de Paula Thugut elçi olarak gönderilmiştir[39].

e. Rusya Temsilcileri

Bâbıâli'nin 1755-1768 yılları arasında nasıl bir diplomasi takip ettiğine ve 1768 Seferi'nin ilan edilme sürecine dair en önemli kaynaklardan biri de İstanbul'daki Rus diplomatların kaleme aldıkları yazışmalar ve raporlardır[40]. Rusya, İstanbul'da daimî bir elçi bulundurma hakkını 1701 İstanbul Antlaşması ile elde etmiş[41] ve ilk daimî

36 Zegelin'in yazışmalarının büyük bir kısmı yayınlanmıştır (*Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen*, C XXIV-XXVII, ed. J. G. Droysen, Berlin 1897-1902).

37 Penkler'in İstanbul'daki elçilik dönemi hakkında bk. Karl A. Rodier, *Austria's Easten Question 1700-1790*, 1982, s. 92 vd.

38 Rodier, *Austria's Easten Question*, s. 103 vd.

39 Brognard'ın raporları ve mektupları, Hammer'in 1768 Savaşı'nın ilanı ile ilgili en önemli kaynakları arasındadır (*Büyük Osmanlı Tarihi*, haz. Mümin Çevik, VIII, 384-387, 401-416).

40 Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Rus elçilerin raporları hakkında genel bir değerlendirme için bk. Rogozhin Nikolaj Mihajlovich, "Rus Diplomatların Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX. Yüzyıllar)", *Osmanlı*, I, ed. Hasan Cemal Güzel, Ankara 1999, s. 527-535.

41 1701 İstanbul Antlaşması'nın üçüncü maddesinde Rusya'nın İstanbul'da temsilci bulundurma hakkı için bk. *Muâhedât Mecmûası*, C III, Ankara 2008, s. 218.

elçi olarak da Pyort Andreyeviç Tolstoy tayin edilmiştir. Ancak Rusya, elçi bulundurma hakkını 1711 Prut Antlaşması'nda kaybetmiş, 1720 tarihli İstanbul "Ebedî Barışı" ile yeniden kazanmış ve İvan İvanoviç Nepluyev, Rusya orta elçisi olarak 1721'de İstanbul'a gelmiştir. Nepluyev, 1721-1735 yılları arasında elçi olarak Osmanlı payitahtında kalmıştır. Nepluyev'in hastalığı gerekçesiyle 1735'te İstanbul'dan ayrılması üzerine yerine kapıkethüdası olarak Veşnyakov tayin edilmiş ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar Rusya, İstanbul'da kapıkethüdası ile temsil edilmiştir.

Alexis Mikhailovich Obreskov, 1752-1768 yılları arasında İstanbul'da Rusya kapıkethüdası olarak görev yapmıştır. 1768'de savaş ilan edilince diğer Rus elçilik çalışanları ile birlikte Obreskov da Yedikule'ye hapsedilmiş ve bir müddet burada bekletildikten sonra sadrazam ile birlikte Osmanlı ordugâhına götürülmüştür. Obreskov, 1771'de serbest bırakılmıştır. 1752-1768 yılları arasında Obreskov, birçok mektup-rapor kaleme almıştır. Diplomatın bu yazışmaları dönemin en önemli kaynakları arasındadır. Bu mektupların çok az bir kısmı yayınlanmıştır[42].

İncelediğimiz dönem ile ilgili olarak 1763-1768 yılları arasında Rusya maslahatgüzarı olarak İstanbul'da bulunan Pavel Artemyeviç Levaşov'un hatıratı da önemli bir kaynaktır. Levaşov, hatıratında 1768'de savaşın ilanı sürecini teferruatlı bir şekilde anlatmış ve 1769 yazına kadar Yedikule'de geçirdiği esaret hayatına dair ayrıntılı bilgiler vermiştir. Ayrıca on dört mektupta da Osmanlı'nın farklı yönlerine değinmiştir[43].

f. Venedik Balyosları

Tetkik ettiğimiz dönem ile ilgili önemli bilgileri ihtiva eden bir diğer kaynağımız da İstanbul'daki Venedik balyoslarının kaleme aldıkları raporlardır. Bu raporlar "Dispacci" olarak adlandırılmakta ve balyos tarafından Venedik senatosuna veya doca

42 Bu çalışmada Obreskov'un raporları Solovev'in eserinden kullanılmıştır (*History of Russia*, XL-XLIII, USA 1998-2004). Obreskov'un 1768'deki yazışmalarının bir kısmı yayınlanmıştır (bk. *Sbornik imperatorskogo russkogo istorischeskogo obshchestva*, C LXXXVII-LXXXVIII, St. Petersburg 1893, s. 22-32 (Panin'den Obreskov'a 31 Ocak 1768 tarihli mektup), s. 60-67 (Panin'den Obreskov'a 27 Mart ve 12 Mayıs tarihli mektuplar), s. 83-86 (Panin'den Obreskov'a 9 Haziran 1768 tarihli mektup), s. 93-94 (Panin'den Obreskov'a 9 Haziran 1768 tarihli mektup), s. 103-105 (Rusya'nın Lehistan'daki gelişmelere dair Bâbıâli'ye gönderdiği manifesto), s. 127-130 (Panin'den Obreskov'a 4 Ağustos 1768 tarihli mektup), s. 138-148 (Panin'den Obreskov'a 11 Ağustos tarihli iki mektup), s. 191-193 (Panin'den Obreskov'a 31 Ekim 1768 tarihli mektup), s. 197-200 (Bâbıâli'nin savaş beyannamesi).

43 *Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul: Pavel Artemyeviç Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, yay. haz. Aleksey Vigasin, çev. İlyas Kemaloğlu (Kamalov)-Eduard Khhusainov, İstanbul 2012.

hitaben yazılan mektupları ihtiva etmektedir. Bu raporlardan özellikle 1757-1763 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan Balyos Francesco Foscari'nin raporları önem arz etmektedir. Foscari, 1759'a kadar orta elçi, bu tarihten itibaren ise büyükelçi olarak görev yapmıştır[44].

Diğer elçi rapor ve mektuplarına nazaran Foscari'nin raporları ikinci dereceden önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Zira devletinin zayıflığı İstanbul'daki balyosun da gücü ve nüfuz alanını olumsuz etkilemiştir. Bir taraftan maddi zorluklar ile boğuşmak zorunda kalan Foscari, diğer taraftan da elinden geldiği kadar gelişmelere dair bilgiler toplamış ve bunu raporlarında anlatmıştır.

Foscari'nin raporları İstanbul'daki diğer ülke temsilcilerine nazaran özellikle diplomatik münasebetler noktasında kısır ve cılız kalmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki dâhilî gelişmelere dair ayrıntılı bilgiler ihtiva eder. Örneğin isyanlar, Kırım'daki gelişmeler, atamalar ve aziller balyosun hassaten üzerinde durduğu konular arasındadır. Özellikle Venedik ticaretini de etkilemesi muhtemel Arnavutluk, Mora, Mısır ve Batı Anadolu'daki isyanlar balyosun ayrıntılı bilgi aktardığı gelişmelerden bazılarıdır. Balyos, Türk donanması hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir[45].

2. Hatıratlar

Ele aldığımız dönemdeki (1755-1768) gelişmelere dair bir diğer önemli bilgi kaynağı da hatıratlardır. Bu hatıratlardan biri, Baron de Tott'a aittir. 18. yüzyılda Osmanlı ordusunda uzman olarak çalışan ve Türkiye hakkında bilgiler veren bir de hatırat yazan Macar asıllı Fransız subay ve diplomat Tott, Osmanlıya elçi tayin edilen Vergennes'in sekreteri sıfatıyla ilk defa 1755'te İstanbul'a geldi ve burada 1763'e kadar kaldı. 1767-1769 yılları arasında ise Kırım'a Fransa konsolosu olarak tayin edildi. Buradaki asıl görevi Tatar birliklerini Rusya karşısında hazırlamak ve bir Rus-Osmanlı savaşı ilan edilmesini sağlamaktı. Bunda büyük oranda başarılı oldu ve 1769'da Kırım Giray ile birlikte Tatar akınına gözlemci olarak katıldı. Aynı sene akından döndükten sonra Kırım'dan ayrıldı ve İstanbul'a çağrıldı. Buradaki görevi ise Boğaz'ı tahkim etmekti. 1777'ye kadar İstanbul'da kaldı ve bu tarihte Fransa Hükûmeti için Karadeniz, Ege, Suriye ve Mısır kıyı bölgeleriyle Boğazlar hakkında bilgi toplamak, Mısır'ın Fransa tarafından işgali hâlinde Süveyş dolaylarında gerekli topografik bilgileri elde etmek ve Memlüklü beyleriyle anlaşma

44 Foscari'nin büyükelçi tayin edilmesi hasebiyle Dîvân-ı hümâyûn'da düzenlenen tören için bk. Mehmed Âkif, *Târih-i Cülûs-ı Mustafa*, vr. 142a-143b, 148b-149a.

45 Foscari, biri 1757-1763 diğeri de 1792-1796 olmak üzere iki defa İstanbul'da balyos olarak görev yapmıştır. Her iki döneme ait raporları yayınlanmıştır (Francesco Foscari, *Dispacci da Constantinopoli 1757-1762*, haz. Filippo Maria Paladini, Venedik 2007; *Dispacci da Constantinopoli di Ferigo Foscari 1792-1796*, haz. Franca Cosmai-Stefano Sorteri, I-II, Venedik 1996).

imkânlarını aramak üzere görevlendirildi. Tott, İstanbul ve Kırım'da geçirdiği günlere dair bir hatırat kaleme aldı. Müellif, çok kritik görevlerde bulunmasına rağmen hatıratında bu görevlerinin ayrıntısına dair bir bilgi vermez. Türkçeye de çevrilen Tott'un hatıratı birçok çalışmada kullanılmıştır[46].

Tott'un Kırım'daki faaliyetlerine dair en önemli kaynak Tercüman Kâtibi Pierre Ruffin'in (1742-1824) kaleme aldığı günlüktür[47]. Günlükte Tott'un Kırım Hanı

46 Baron de Tott, *18. Yüzyılda Türkler, Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, çev. Mehmet R. Uzmen, İstanbul trsz. Tott hakkında ayrıca bk. Geza David, "Baron de Tott, François", *DİA*, C V, s. 83-84. Tott'un Kırım'da Fransa konsolosu olarak bulunduğu dönemde yaptığı yazışmalar yayınlanmıştır (*La correspondance consulaire de Crimée du Baron de Tott (1767-1770)*, ed. Ferenc Tóth, İstanbul 2014. Ayrıca bk. Ferenc Tóth, "La mission du Baron de Tott en Crimée", *Archivum Ottomanicum*, 20 (Wiesbaden 2002), s. 131-166). Tott, hakkında ayrıca bk. Ogüst Bop, "On sekizinci asırda Fransa ve 'Türk askerliği'", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, ter. Ahmed Refik, I/4, (İstanbul 1988), s. 17-33; Virginia H. Aksan, "Breking the spell of the Braon de Tott: Reframing the question of military reform in the Ottoman Empire, 1760-1830", *Ottomans And Europeans: Contacts And Conflicts*, İstanbul 2004, s. 111-137; Aksan, "Enlightening the Ottomans: Mustafa III and Tott", *International Congress on Learning and Education int he Ottoman World*, ed. A. Çaksu, İstanbul 2011, s. 163-174).

47 Bibliothèque Universitaire des Langues et Civilisations (=BULAC), MS, TURC, nr. 189). Baron de Tott, Ruffin hakkında şunları yazar: "İstanbul elçimiz M. de Vergennes tarafından yanıma tercüman kâtip olarak verilen Rusin'in kâtibim ile kurdukları dostluk kısa zamanda neşeli bir arkadaş çifti olmalarını sağlamıştı, ben de aralarına katılmaktan büyük memnuniyet duydum" (*18. Yüzyılda Türkler, Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, s. 115). Tott, günlüğünde Ruffin hakkında başka bilgiler de verir (s. 118-119, 148). Günlüğün Türkçe tercümesinde Ruffin'in ismi sehven "Rusin" şeklinde yazılmıştır. Ruffin'in Kırım'daki faaliyetleri hakkında Tott'un mektuplarında da önemli bilgiler mevcuttur (*La correspondance consulaire de Crimée du Baron de Tott (1767-1770)*, ed. Ferenc Tóth, muhtelif sayfalar). Pierre Ruffin, 1769 yılında Ruslara esir düştü ve St. Petersburg'a götürüldü. Burada bir yıl esir kaldı ve ardından 1770'te serbest bırakılarak Paris'e gitti. 1771 yılında İstanbul'a geldi ve burada Fransa elçilik tercümanı olarak göreve başladı. 1774'te evlendi ve Doğu dilleri için kralın sekreteri tercümanı olarak Paris'e geri çağrıldı. 1779 yılına kadar Trablus (1775), Tunus (1776) ve Fas Büyükelçisi (1778) ile birlikte Türkiye, Mağrip ülkeleri ve Hindistan ile bütün yazışmalardan sorumluydu. 1784'te Kraliyet Kolejinde Türkçe ve Farsça profesörü olarak atandı ve 1822'ye kadar bu unvanı muhafaza etti. 1788'de Hint Tippu Sultan'ın büyükelçileriyle müzakereleri yürüttü. Bu müzakelerdeki başarıları neticesinde 22 Eylül 1788'de soyluluk payesi verildi. Fransız İhtilali'nden sonra Fransa'nın İstanbul'daki maslahatgüzarı tayin edildi. Mısır, Fransa tarafından işgal edilince Ruffin tutuklandı ve Yedikule'ye hapsedildi. Hastalığı gerekçesiyle daha sonra serbest bırakıldı. 1807 yılında İngiliz donanmasının İstanbul'u tehdidi sırasındaki hizmetleri mukabilinde Hilal Nişanı ile taltif edildi. 19 Ocak 1824'te 82 yaşında öldü ve Pera'daki Saint Luis Fransa Katolik Kilisesi'ne defnedildi. Ruffin hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Henri Dehérain, "La mission du Baron de Tott et de Pierre Ruffin aupres du Khan de Crimee de 1767-1769", *Revue de l'historie des colonies françaises*, C 15, S. 1, 1923, s. 1-32; agy, *La Vie de Pierre Ruffin, Orientaliste et Diplomate 1742-1824*, C I-II, Paris 1929-1930.

Maksud Giray ve Kırım ileri gelenleriyle münasebetleri, Avrupa ve Yeni Dünya'daki gelişmeler, Kırım'ın siyasi, askerî, sosyal ve iktisadi hayatına dair nadir bilgiler verilmektedir. Ayrıca Balta'daki hadiseler ve bu hadiselerde Tott'un rolüne dair de birinci elden bilgiler nakledilir. Günlük, Temmuz-Ağustos 1768 tarihleri arasındaki gelişmeleri ihtiva etmektedir. Balta olaylarına dair de en ayrıntılı bilgiler bu günlükte bulunmaktadır.

İncelediğimiz dönem ile ilgili bir diğer önemli hatırat, Boskamp'a aittir. Boskamp, 1761'de Prusya Kralı II. Friedrich tarafından Kırım Hanı Kırım Giray'ı Rusya aleyhine kışkırtmak ve bir Türk-Rus savaşının ilan edilmesini sağlamak üzere Bahçesaray'a gönderildi. Prusyalı diplomat, bu görevinde başarılı olamadı, ancak hem Kırım tarihi hem Kırım Giray hem de dönemin diplomatik mücadeleleri hakkında çok zengin bir hatırat bıraktı. Kırım Giray'ın çok yakınında bulunan ve onunla beraber av gezilerine, akınlara ve eğlencelere katılan Boskamp, hatıratında hanın birçok özelliğini ayrıntılı bir şekilde anlatır. 1764'te İstanbul'a da gelen Boskamp, hatıratında Osmanlı payitahtındaki günlerine dair ayrıntılı bilgiler vermez. Diplomatın Kırım'daki günlerine dair Eliot tarafından değerli bir çalışma kaleme alınmıştır[48].

İstifade ettiğimiz bir diğer hatırat ise Çariçe II. Katerina'ya aittir. II. Katerina, 1728-1759 yılları arasına dair bir hatırat kaleme almıştır. Bu hatırat, St. Petersburg'daki bazı önemli diplomatik gelişmelere dair bilgiler ihtiva etmektedir. Hatıratta, özellikle belirtilen dönemde Rusya-Lehistan ilişkileri ile ilgili bilgiler bulmak mümkündür[49].

Çalışmamızda kullandığımız bir diğer hatırat da Prusyalı komutanlardan Baron Hordt'a aittir. Yedi Yıl Savaşlarında Rusya'ya esir düşen Hordt, III. Petro'nun çar olması üzerine affedilmiş ve çarın yakın adamlarından biri olmuştur. Hordt, daha sonra kaleme aldığı hatıratında serbest bırakılması, III. Petro'nun şahsi özellikleri ve Rusya-Prusya ilişkilerine dair bilgiler vermiştir[50].

48 *Krım-Girai, Khan of the Crimea, translated from the German of Theodore Munt*, trs. by., William G. C. Eliot, Londra 1856. Boskamp'ın Kırım konsolosluğu için ayrıca bk. Beydilli, *Osmanlı-Prusya Münâsebetleri*, s. 63-64.

49 *The Memoirs of Catherine The Great*, by Mark Cruse-Hilde Hoogenboom, New York 2005.

50 *Memoirs of the Count de Hordt*, C I-II, Londra 1806.

GİRİŞ

A'râftaki Dönem

18. yüzyıl, Lâle Devri eğlenceleri, askerî modernleşme çabaları ve matbaayla ilgili kısır tartışmalar kıskacında ele alınan, klasik dönem tarihçilerinin "tegayyür veya tefessüh" olarak telakki ettikleri, 19. yüzyıl tarihçilerinin ise "cılız modernleşme çabalarının başladığı" bir mazi addettikleri, "unutulmuş" bir yüzyıldır[51]. Bunun birçok sebebi vardır. Öncelikle klasik dönemi çalışanların vukufiyet kesbettikleri sistemin çok dışında bir işleyişle karşılaşırız. Bu ciddi bir problemdir. 19. yüzyıl çalışanlar içinse karmaşık bir görünüm arz eder. Zira onların alışık oldukları nezaretler ve bunların gayet muntazam tasnif edilmiş belge ve defter birikimini 18. yüzyılda bulmak neredeyse imkânsızdır. 18. yüzyıl tarihçisi, klasik dönem ile 19. yüzyıl arasında a'râftaki dönemi çalışan kişidir. Bu yüzden geçiş dönemi sancılarıyla yüzleşmek ve bütün problemlerle cedelleşmek zorundadır. Aşağıda bu geçiş döneminde Devlet-i Aliyye'nin önce askerî, sonra da diplomasi tarihinin genel bir tablosunu çizmeye çalışacağız.

Osmanlı 18. yüzyılı bir manada 1683'te başlamıştı. Hezimetle neticelenen İkinci Viyana Seferi'nin ardından Osmanlı aleyhine oluşan "Kutsal İttifak" zamanla genişledi. Venedik, 15 Temmuz 1684'te Osmanlıya savaş ilan etti. Papa, Floransa, Malta, Ceneviz ve İspanyol donanmalarının da desteğini alan Cumhuriyet, büyük bir donanma tertip etti. Rusya ise 1686'da Osmanlı'ya savaş ilan etti. Böylece Osmanlı, dört cephede birden mücadele etmeye başladı. 1683-1699 yılları arasında devam eden mücadelede Türk tarafının barışa razı olmasına yol açan en büyük facia, 1697'deki Zenta hezimetiydi[52]. 16 yıl süren bu dönem Osmanlı için, 15 muharebenin 12'sinin kaybedildiği ve Karlofça

51 "Unutulmuş dönem" tanımlaması Suraiya Faroqhi'ye aittir (*Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Kent Mekânında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 1994, s. 10).

52 Zenta hezimeti 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı devlet adamlarında bir travmaya dönüşmüştü. Özellikle Avusturya Komutanı Prens Eugen'in başarıları, başta III. Ahmed olmak üzere Osmanlı ricalinin korkulu rüyası haline geldi (Erhan Afyoncu, "Sultan III. Ahmed'in Gözünden Pasarofça Barışı", *Harp ve Sulh, 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Gültekin Yıldız, İstanbul 2019, s. 1-17).

Antlaşması gibi ağır maddeler ihtiva eden bir sulhün imzalandığı bir dönemdi. Neticede Osmanlı, Karlofça Antlaşması ile 300 bin kilometrekareden fazla toprak kaybetti.

Karlofça ve bir yıl sonra Rusya ile imzalanan İstanbul Antlaşması, Osmanlı'nın yeni yüzyıla barış ortamında girmesini sağladı. Buna mukabil birçok sahada Karlofça travması, daha ağır bir travma olan Küçük Kaynarca'ya kadar, Osmanlı zihin dünyasında etkisini sürdürdü. Osmanlı'nın yeni Kızıl Elması adeta Karlofça'nın intikamının alınması oldu. Bu manada ilk fırsatta 1711'de Prut Seferi'nde Büyük Petro'nun komuta ettiği Rus ordusuna karşı büyük bir zafer kazanıldı. Ancak "Viyana Bozgun Yıllarının" psikolojik etkisiyle bu zafer daha büyük bir antlaşma ile taçlandırılamadı. 1715-1718 yılları arasında Venedik ve Avusturya'ya verilen toprakların geri alınması için savaşa girildi. Venedik karşısında önemli başarılar elde edildi ve Mora yeniden fethedildi. Buna mukabil Avusturya karşısında ağır yenilgiler alındı ve Belgrad dahi kaybedildi. Karlofça'da olduğu gibi Avusturya harbinde de Osmanlı diplomatlarının müzakere kabiliyetleri, hezimetin daha büyük olmasını engelledi. Karlofça'dan sonra Pasarofça da Osmanlı için yeni bir travmaya dönüştü. Ardından başlayan barış dönemi, yeni bir toparlanmaya sahne oldu. 1736 yılına kadar devam eden bu dönemde önemli yeniliklere imza atıldı. İran ile devam eden harplere rağmen Batı yönünde bir savaştan hassaten kaçınıldı. 1736-1739 yılları arasında ise önce Rusya, sonra da Avusturya ile savaşa girildi. Bu savaşta özellikle Avusturya karşısında önemli başarılar elde edildi ve 1739 yılında Belgrad Antlaşması imzalandı.

Bâbıâli, 1739 Belgrad Antlaşması'ndan sonra Batı'da barışa dayalı bir dış siyaset takip etmeyi tercih etmiş ve bu süreç, 1768'de Rusya'ya savaş ilan edilene kadar devam etmiştir. Bu "uzun barış dönemi", birkaç teşebbüs dışında Osmanlı askerî tarihinde bir gerileme devrini ifade eder[53]. Humbaracı Ahmed Paşa'nın,

53 Gábor Ágoston, 18. yüzyılın askerî tarih açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ve Avusturya karşısında gerileme dönemini ifade ettiği görüşündedir ("Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'da Askerî Dönüşüm, 1500-1800", *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, çev. M. Fatih Çalışır, İstanbul 2012, s. 223; aynı yazar, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları", *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, İstanbul 2003, s. 148-150). Virginia H. Aksan ise her üç imparatorluk merkezindeki askerî gelişme durumunun birbirine denk olduğunu savunmaktadır (*Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2010, s. 40-43, 49 vd.). Jonathan Grant ise 18. yüzyılda Türkler'in savaş taktik ve tarzlarını Rus taktik ve tarzlarına göre ayarladıklarını, benzeri durumun Rusya için de geçerli olduğu kanaatindedir ("15.-18. Yüzyıllardaki Askerî Teknoloji Yarışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Konumu", *Osmanlı Geriledi mi*, çev. Cem Demirkan, haz. Mustafa Armağan, İstanbul 2006, s. 195-224).

1731'de Humbaracı Ocağı'nın başına getirilmesinden sonra askerî manada Batılı usulde talime başlanmış fakat bu usul, bütün Osmanlı ordusuna teşmil edilememiştir. Daha çok topçu birliklerinin Batılı usullerle eğitilmeye çalışıldığı bu dönemdeki kısa ömürlü teşebbüsler, her ne kadar Avrupalı askerî uzmanlar Osmanlı hizmetine girmeye devam etseler de[54], Ahmed Paşa'nın 24 Mart 1747'deki ölümünden sonra giderek terk edilmiştir[55].

Askerî modernleşmedeki bu istikrarsız dönem, 1768 Seferi'nde Türk tarafının yaşadığı sıkıntıların da habercisiydi. Zira Osmanlıda, Avrupa ve Rusya'nın aksine askerî okullar bulunmamakta[56], askerî bilgi ve beceri daha çok savaş alanlarında kazanılmaktaydı. Bu yüzden uzun barış dönemi hem askerî bilgi ve becerinin aktarılmasını engellemiş hem de tecrübeli asker ve komutanların sayısının zamanla azalmasına sebep olmuştur. Sadrazam Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa'nın 7 Mayıs 1769 tarihli takririnde savaş fenninde yaşanan kaht-ı rical şöyle rapor edilmiştir:

"Mehterbaşı ma'tuh olmuş ihtiyar âdem, ne söylediğini bilmez. Bir söylediği bir söylediğine uymaz. Verdiği takımlar noksan ve mehter neferâtı içinde mehterhâne fenni bilür bir âdem yok, mecmu'u devşirme hamal ve anlar dahi bu fenni bilmediklerinden mecmu'u ocaklara gidüp tashîh oldular. Çadırlar işi meydânda kaldı. Kulları yüz yirmi nefer akkâm tedârik eyledim, anlar dahi mîrî ve ordu umûrunu bilmiyorlar. Ve mehterhânede bu kadar ulûfelü çadırcı var iken bir

54 Meselâ Fransa asıllı, Fransa ve Prusya ordularında önemli askerî hizmetler görmüş bir general 30 Ocak 1765 tarihli arzuhalinde Osmanlı hizmetine girmek istediğini, şayet arzu edilir ve daha iyi hizmet vermesi için zaruri görülürse Müslüman dahi olabileceğini bildirmiştir (TSMA, nr. E. 2456/19).

55 Uğur Demir, *Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedî: Humbaracı Ahmed Paşa*, İstanbul 2015. Ahmed Paşa'nın Humbaracı Ocağı'ndaki hizmetleri için bk. Ahmet Halaçoğlu, *Humbaracı Ocağı-Humbaracı Ahmed Paşa'nın Hayatı ve Islahatları*, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1982. Osmanlı ordusunun Batılı usûllere göre modernleşmesi gerektiğini İbrahim Müteferrika da savunmuştur (İbrahim Müteferrika, *Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmi'l-Ümem* (İnceleme-Metin), haz. Coşkun Ünsal, Ankara, 2022.

56 Avrupa'da askerî okul denemeleri ilk defa Bohemya'da Wallestain tarafından Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) esnasında başlatılmış fakat bu süreklilik arz etmemiştir. İlk askerî mühendislik okulu 1718'de Viyana'da açılmış, 1752'de ise Maria Theresia devrinde biri Viyana diğeri de Macaristan'da olmak üzere iki askerî akademi açılmıştır (Kemal Beydilli, "Savaş Eğitiminde Okullaşma (1775-1807)", *XVIII. Yüzyılın Başından XX. Yüzyıla Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C II, ed. Zeki Arıkan-Lütfi Sancar, Ankara 2009, s. 269). Osmanlıda modern anlamda ilk askerî okul 1772 yılında açılan topçu mektebi idi ama bu mektep uzun ömürlü olamadı. 1775 yılında Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn açıldı (Kemal Beydilli, "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn", *DİA*, C XXXI, s. 514-516).

çadır yırtılsa dikecek çadırcı yok. Ve'l-hâsıl mehterhâne ulufesini alanlarda el-yevm bir mehterbaşı ve bir kethüda var, neferat olmayınca ol iki âdem ne yapmağa kadir? Allah bilür ki, çadır umûru cümleyi şaşırttı. Zirâ herkes konak yerine geldikde bir mikdar çadırda rahat eder. Ol dahi olmayınca herkes cânından bîzâr oluyor"[57].

Uzun süreli barış dönemlerinde savaş ahvaline vâkıf askerlerin zamanla azalması, bu dönemin sona ermesiyle birlikte başlayan seferlerde talim görmüş asker bulmayı zorlaştırmıştır. Sayıca kalabalık gözüken, fakat aslında "kuru bir kalabalık" olan bu niteliksiz asker yığını, sıkıntıları daha çok artırmıştır. Yine Sadrazam Mehmed Emin Paşa'nın yukarıda bahsettiğimiz takririndeki;

> "tashîh-i bedergâh maddesi suâl buyurulur ise tashîh olanların ekseri etba' makulesi ve ba'zen dahi çiftçilikden ve Anadolu salyanesinden kaçmış nâkâre âdemler. Ve Edrene'de tahrîr eylediğimiz bin nefer sipah ve silahdar serdengecdileri şimdiye dek alay gösterüp sefere ve mahall-i memûrelerine gidemediler. Zirâ mecmu'u etba' makulesi. Hoş şimdi bunların aranacak vakti değil. Bâri ayıbları yüzlerine urulmuş olmasun deyü atik ve cedîd sipah ve silahdar neferâtından Rumili vâlîsi maiyetine bin nefer âdem ta'yîn eyledim. Yirmi beş bin mikdârı esâmidir, bin nefer tedârik edemeyüp, âhirü'l-emr sipah ve silahdar ağaları İsakçı'ya varmadıkça ayrılup gidemezler. Zirâ süvari askerdir. İlerüde piyade asker var. Belki bir gavga ederler deyü illet eylediler. Ma-haza ahar tarîkden gitmek mümkün iken bi'z-zarûre sükût eyledim. Ve bu kadar bin sipah ve silahdarın her gün selâm yerinde etba'adan ve birkaç çavuşdan gayrı gördüğüm yok. Bir kere sipah ve silahdar ağalarından, 'Sizin neferâtınız ne mahallde giderler' deyü tecâhül edüp suâl eyledim, 'Bir yere memûr olmadıkça Sancağ-ı Şerîf ile gider" dediler. 'Ya selâm yerinde göremiyorum' dedim, 'Henüz Anadolu'dan gelüp yetişmedi' deyü cevâb verdiler"[58] sözleri bunun en acı ve en net ifadelerinden biridir.

Mehmed Emin Paşa'nın başka bir takririnde, daha Rus birlikleri ile karşılaşılmadan ve düşmana tek bir kurşun bile atılmadan Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu vaziyete dair;

> "Biz dahi küllî asker ile yevmen fe-yevmen re's-i hudûda takarrüb edüp ve askerimiz hâhişleri kemâlde ve ekseri gözünü budakdan sakınmaz etrâk-i bî-idrâk ve delikanlı, ocak adâbı görmemiş, zâbit sözü dinlemez, zâbitleri zabt ve rabtlarından âciz ve zâbitleri dahi kulaguzdan istimdâd

57 TSMA, nr. E. 2380/15, 30 Zilhicce 1182/7 Mayıs 1769.

58 TSMA, nr. E. 2380/15.

> ederler. Bir garîb keyfiyet ve vüzerâ ve mirimirânımız tama'-ı hâma düşüp hâllerinden şikâyetden gayrı Devlet-i Aliyye'ye şâyân bir hıdmetleri yok ve telef-i mâl-ı mîrîye cümlesi ağızlarını açmış ve askerî zâbitânı nüzûl emininden mande almakdan gayrı bir işe yaramaz. Bir garîb keyfiyetdir. Bunların cümlesi mülâhaza götürecek ve teehhül edilecek maddelerdir"[59]

ifadeleri de bu dönemde sefer fenninden haberdar; askerî düzen, disiplin ve tecrübeye sahip insan bulmakta Bâbıâli'nin ne derece zorlandığının açık bir delilidir.

Uzun barış dönemlerinin, sonraki savaşları olumsuz etkilediğine Osmanlı müverrihleri de dikkat çekmişlerdir. Ahmed Resmî, "otuz seneden beri sulh geçerli olması sebebiyle önceki savaşları görmüş kişilerin kalmadığını, şimdikilerin 'sakalını değirmende ağarttığından' ve tecrübeden bî-nasib, ne yapacağını bilemeyen 'gün bugündür' demeye alışmış uyanıklardan, 'seferi seyre gitmek' zannedenlerden oluştuğunu" belirtir[60].

1768-1774 Savaşı'na bizzat katılan ve Kefe'de Ruslara esir düşen Necati Efendi ise Osmanlı ordusunun mağlubiyetler yaşamasının sebepleri olarak hesaplanandan fazla ve askerî bilgisi bulunmayan kuru kalabalığın orduya alınması ve bunların yarattığı kargaşayı, komuta kademesinde bulunanların tecrübesizliğini ve hazırlıkların yeterince yapılmamasını göstermiştir[61].

İstanbul'daki Fransa Elçisi Vergennes de XV. Louis'ye sunduğu bir raporda; Osmanlı ordusunda zahire ve asker sayısında bir sıkıntının bulunmadığını, asıl sıkıntının savaş ahvalini bilen devlet adamlarının ve komuta kademesinin eksikliği olduğunu yazmıştır[62].

59 TSMA, nr. E. 2380/10, 19 Zilhicce 1182/26 Nisan 1769.

60 *Hulâsatü'l-İ'tibâr*, haz. Osman Köksal, s. 51-52. Başka bir eserde de uzun barış dönemi yüzünden sefer ahvalini bilen tecrübeli devlet adamlarının kalmadığı, bu sebeple hangi mahallerde askere ve zahireye takviye yapılacağının bilinmediği belirtilmiştir (*Said b. Halil İbrahim'in 'Târih-i Sefer-i Rusya', Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, haz. Abdullah Altun, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006, s. 39-40).

61 Necati Efendi, *Târih-i Kırım (Rusya Sefâretnâmesi)*, haz. Erhan Afyoncu, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 56-63.

62 Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkında Raporları*, s. 67-68. Baron de Tott da uzun barışın Osmanlı askeri üzerindeki olumsuz etkilerine temas etmiştir (*Türkler ve Tatarlara Dâir* Hâtıralar, s. 196-197).

1768-1774 Harbi, iktisadi ve mali bakımdan da Osmanlı'nın a'raftaki yüzyılını ikiye ayıran bir kırılma teşkil etmektedir. Savaş-ekonomi ilişkisi, Osmanlı özelinde her devrin kendine has özellikler ve problemler barındırdığı karmaşık bir mahiyet arz etmektedir. Yine de mali veriler, savaşların Osmanlı maliyesine ve iktisadi hayata tesirlerine dair birtakım veriler sunmaktadır. Bunlar arasında biri az çok tahmin edilebilen, diğeri daha flu olan dikkat çekici iki sonuç bulunmaktadır. Bu manada özellikle 16. yüzyılın sonlarından itibaren savaş dönemlerinde bütçe açıklarının arttığı ve maliyenin bununla baş etmekte zorlandığı görülmektedir[63]. Daha ilginç bir sonuç, Osmanlı maliyesindeki nispi rahatlamaların ardından ciddi savaşların yaşandığı gerçeğidir. Bütçe fazlası verilen 1527-1528 yılını takiben Budin'in fethi ve Birinci Viyana Kuşatması'nın gerçekleşmesi, 17. yüzyılın ikinci yarısındaki mali rahatlamanın İkinci Viyana Kuşatması ile son bulması ve Karlofça sonrası sağlanan istikranın Prut'a uzanması bu manada kaydedilen örnekler arasındadır[64].

1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi de savaş-maliye ilişkisine dair yukarıda kaydedilen tespitleri teyit etmektedir. Zira 18. yüzyılın başlarından itibaren ülke sathında parasal istikrarın sağlandığı, pek çok sektörde üretim ve yatırımın arttığı, yeni iş kollarının ortaya çıktığı, bütçelerin önceki ve sonraki yüzyılın aksine fazla verdiği bir iktisadi/mali tablo belirmişti[65]. Osmanlı bütçe gelirleri, 1700-1710 ile 1760-1765 yılları arasında 10 milyon kuruştan 14,5 milyon kuruşa çıkmıştı. Zirai üretim ve ihracatta da belirgin artışlar kaydedilmiştir[66]. Savaş öncesinde beliren bu müspet tabloda Viyana Bozgun Yılları esnasında

63 Yavuz Cezar, Osmanlı mali yapısının erken dönem tasarımının hazine, timar sistemi ve iç hazineden müteşekkil bir sacayağına benzediğini ve 17. yüzyıl itibariyle bu sacayağının dengesinin bozulduğunu iddia etmektedir. Savaşların buhranın kaynağına dönüştüğünü ve bunun Osmanlı mali yapılanmasının aynı zamanda bazı açmazları da bünyesinde barındırmasından kaynaklandığını ifade etmiştir (*Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, İstanbul 1986, s. 27-32).

64 Erol Özvar, "Osmanlı Devleti'nin Bütçe Harcamaları (1509-1788)", *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 1*, haz. Mehmet Genç-Erol Özvar, İstanbul 2006, s. 236.

65 Savaş öncesindeki "iktisadi genişleme ve malî istikrar" hakkında birbirini tamamlayıcı tasvirler için bk. Mehmet Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2015, s. 209-222; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999, s. 176-186; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, s. 74-75. Genç'in kitabının (*Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*) Malikane Sistemi ve 18. yüzyıl Osmanlı sanayisine dair diğer bölümleri de iktisadi genişlemeye dair önemli veriler ihtiva etmektedir.

66 Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", s. 210-211.

ve sonrasında mali yapıda gerçekleştirilen reformların önemli tesiri vardı. Şüphesiz birçok dâhilî ve haricî gelişme bu tesiri tamamlayıcı bir rol oynamıştı. Osmanlı maliyesindeki bu iyileşmenin daha tahta geçtiği günden itibaren fetihçi bir politikaya meyilli olan III. Mustafa'yı cesaretlendirdiği, buna mukabil Sadrazam Koca Râgıb Paşa'nın temkinli yaklaşımının bunu engellediği anlaşılmaktadır. Buna dair ilginç bir rivayeti Ahmed Cevdet Paşa şöyle nakleder:

"Râgıb Paşa gerek Şark ve gerek Rumeli seferlerinde bizzat bulunup hakayık-ı ahvale kesb-i vukuf etmiş olduğundan altı sene mutedd olan eyyâm-ı sadâretinde sulh ü iltizâm ile harbden ictinab etmiştir. Hattâ Sultân Mustafa hazretleri bi'd-defaât muharebeye ibtidâr ile 'Eğer garaz akçe ise Edirnekapı'dan tâ Ruscuk'a kadar iki keçeli altın dizerim' demişken Râgıb Paşa mâni' olup Devlet-i Aliyye'niz bir Gazanfer-i harb u vegadır ki vukuât-ı cesime-i sâbıka hasebiyle enzâr-ı ecnebiyyede gayet mehâbet-nümâdır. Lâkin şimdiki hâlde şikeste-i ezfâr olup hîn-i muhârebede burası ma'lûm ve âşikar oldukta a'dâ vâkıf olup sonra hâl müşkil ü düşvar olur. Hemen askere nizam verilsin de sonra bu dâiyelere düşülsün dediği menkuldür"[67].

Aynı III. Mustafa, 1768 Savaşı'nın ilerleyen yıllarında para darlığından sürekli şikâyet etmeye başlamıştır. Zira 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Osmanlı iktisadi hayatında ve maliyesinde tam bir buhran/bunalım ortaya çıkarmıştı. Üstelik savaş sona erdiğinde 7.500.000 kuruşluk, yani bir yıllık Osmanlı bütçe gelirinin takriben yarısı miktarında, bir tazminat ödenmesi gerekiyordu. Savaş sonrasında esham uygulamasının yürürlüğe girmesi bu buhranın ve zorunluluğun bir neticesiydi[68]. Osmanlı maliyesi-savaş ilişkisi bakımından bu beklenen bir neticeydi, fakat şiddeti tahmin edilenden daha büyük oldu. Zira bir çeşit iç borçlanma olan esham uygulaması da umulan rahatlamayı sunmadı. Dahası devam eden savaşlar nedeniyle Osmanlı maliyesi uzun süre belini doğrultamadı. Tüm bunlar, Osmanlı mali kaynaklarının askerî modernleşmeye kanalize edilemediği gerçeği ile birlikte düşünüldüğünde savaş öncesindeki "iktisadi genişleme ve mali istikrarın" savaş meydanında geçer akçe olmadığını göstermektedir.

67 Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. I, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2018, s. 86. Daha sonraları bu rivayet meşhur olmuştur (misal için bk. Emîn Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde el-Hâc Mehmed Ârif Efendi, Osmanlı Hayatından Kesitler*, haz. Hasan Gürkan-Hür Mahmut Yücer, İstanbul 2009, s. 194).

68 Genç, "Esham: İç Borçlanma", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 187.

Rusya için 18. yüzyıl ise merkezî otoritenin güçlendirildiği, askerî reformların hız kazandığı ve Rusya'nın bir Avrupa gücü olarak yeniden inşa edildiği dönemi ifade eder. Aslında 17. yüzyılda Osmanlı ordusu karşısında Çehrin'deki mücadelenin kaybedilmesinden itibaren Rusya askerî yapısında tedricî değişikliklere gitmeye başlamıştı. Bu manada Streltsiy'e 1681 yılından itibaren planlı manevralara ve taktikler koydu. Davies, Rus ordusundaki yapısal değişiklikleri şöyle sıralar:

"Devlet hizmeti yükümlülükleri, orta hizmet sınıfının çoğunun yabancı düzen birliklere dönüştürülmesi için yeniden tanımlandı; Avrupa Rusyası'nın tamamı kaynak seferberliği ve ordu grubunun konuşlanması için dokuz bölgesel razriadiy hâlinde alt bölümlere ayrıldı; doğrudan vergilerin hesaplanması basitleştirildi ve büyük hazine ile devlet bütçesinin bir ilk benzeri ortaya kondu; mestniçestvo kesin olarak kaldırıldı".

Bu düzenlemelerden sonra 1681'de asker sayısı 214 bine ulaştı. Buna karşılık 30 Kasım 1700'de İsveç karşısında Narva'da alınan ağır yenilgi, Büyük Petro'nun Rus ordusunda köklü reformlara gitmesine sebep oldu. Büyük Petro, askerî manada Rus ordusunu yeniden inşa etti. Bu kapsamda ordu içindeki Batılı uzmanların sayısını artırdı, modern usûllerle eğitim veren askerî okullar kurdu[69] ve askere alma yöntemini yeniden düzenleyerek zorunlu askerlik sistemini getirdi. Modern Rus donanması, büyük oranda Petro'nun eseriydi. Daha da önemlisi o, askerî sistemin ihtiyaçlarını sağlıklı şekilde karşılayacak güçlü bir merkezî idari yapının temellerini attı. Bunca reforma rağmen Petro'nun hedeflediği seviyeye ulaşılamadı. Çünkü bunlar Rusya'nın her manada yapısal değişikliğe gitmesi anlamına geliyordu. Kanunlar çıkarmak ve bürokratik bir alt yapı oluşturmak, asırlardır kemikleşmiş kadim uygulamaların bir anda terk edilmesini sağlamıyordu[70].

69 Büyük Petro, 1701'de donanma subaylarını eğitmek için Moskova'da Matematik ve Denizcilik Okulunu; 1716'da Deniz Akademisini kurmuştur. Daha sonraki süreçte ise 1731'de Askerî Lise; 1762'de Mühendislik ve Topçuluk Okulu; 1764'te Deniz Harp Okulu; 1786'da da Kerson'da yine Deniz Harp Okulu kurulmuştur. 1765–1800 tarihleri arasında Topçuluk ve Mühendislik Asil Harp Okulundan 15.000 civarında öğrenci mezun olmuştur (Ágoston, "Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'da Askerî Dönüşüm", s. 260). 18. yüzyılda Rusya'daki okullaşma süreci hakkında bk. Marc Raeff, *Origins of The Russian Intelligentsia, The Eghteenth-Century Nobility*, New York 1966; Paul Dukes, *Catherine The Great and The Russian Nobility, A Study Based on The Materials of The Legislative Commissian of 1767*, London 1967, s. 25-37, 189-210.

70 Brian L. Davies, "Rus Askerî Gücünün Gelişimi 1453-1815", *Top, Tüfek ve Süngü, Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. Jereny Black, çev. Yavuz Alogan, İstanbul 2003, s. 176-183.

Petro'nun reformları sayesinde Rusya, 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde kâğıt üzerinde takriben 300 bin kişilik bir orduya sahipti. Buna, soylu sınıfını askerlik hizmetiyle mükellef tutarak ve Fransa'nın toplam gelirlerinin beşte birine denk düşen bir harcama yapılarak ulaşıldı. Bu dönemde Osmanlı ordusunun kâğıt üzerindeki asker sayısı ise takriben 160 bin kişi civarındaydı ve bunların büyük bir kısmı, talimli Rus askerinin aksine, savaş ahvalini bilmeyen kuru kalabalıktı[71].

Rus ordusundaki asker sayısının artmasını sağlayan amillerden biri, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu üzere, ülke nüfusunun hızlı artışıydı. Mesela Rus ordusu 1700-1711 yılları arasında 205 bin, 1713-1724 yılları arasında 140 bin, 1725'te 225 bindi. 18. yüzyılın ortasına gelindiğinde ise nüfusu 23.230.000 olan Rus ordusunun sayısı 292 bindi. 1800'de ise nüfusu 37.414.000'e ulaşan Rusya'nın asker sayısı 446 bine çıktı. Rusya'da 1705-1801 yılları arasında 2,25 milyon insan askere çağrılmıştı[72].

Rus ordusunun sayısal olarak büyümesine devletin ekonomik olarak güçlenmesi de imkân tanıdı. Davies'in ifadeleriyle, "Düzenli ordunun büyüklüğü 1760'lar ile 1790'lar arasında üç katına ve yıllık ordu harcamaları 1762'de 9,2 milyon rubleden, 1796'da 21 milyon rubleye çıktı, ancak devlet gelirlerinden orduya ve donanmaya ayrılan pay bu dönemdeki toplam harcamaların % 63,1'inden 35,4'üne indi. Bunu mümkün kılan, büyük ölçüde imparatorluğun genişlemesinden kaynaklanan iktisadi büyümeydi. Bu sayede, savaş için seferber edilen kaynaklar büyüyen ekonomiye yeniden yatırıldı"[73].

Osmanlı'nın Batı'da uzun bir barış dönemine girdiği 1739-1768 arası, Avrupa'da da askerî yapılanmada önemli değişiklikler ve gelişmelere sahne

71 Rusya'nın ve Osmanlı'nın 18. yüzyıldaki asker sayılarının mukayesesi için bk. Ágoston, "Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'da Askerî Dönüşüm", s. 238-254. Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme süreçleri hakkında ikincil kaynaklara istinaden hazırlanan mukayeseli bir çalışma için bk. Dilek Yiğit Yüksel, *Rus Modernleşmesi ve Türkiye (1682-1905)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006.

72 Rusya'daki nüfus ve asker sayısı arasındaki denge ve askere alma usulleri hakkında bk. Elise Kimerling Wirtschafter, "Askerî Hizmet ve Rus Sosyal Düzeni, 1649-1861", *Askerlik "İşi", Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi 1500-2000*, der. Erik Jan Zürcher, çev. Dilek Şendil, İstanbul 2017, s. 377-401.

73 Davies, "Rus Askerî Gücünün Gelişimi 1453-1815", s. 186. Rusya'daki iktisadi büyüme daha çok toprak kazanımlarına ve reformlara bağlıydı.

oldu[74]. Özellikle Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) birçok konuda farklı uygulamaların denendiği bir tecrübe imkânı sundu. Bu dönemde ordular daha disiplinli ve gelişmiş bir yapı kazandı. Bunun yanında Yedi Yıl Savaşlarında gönüllü birlikler de savaşın kaderinde etkili oldular. Yaşanan gelişmeler her iki askerî yapının ortak hareket edebilme becerisi kazanmasını sağladı. Lehistan Veraset Savaşları (1733-1735), Avusturya Veraset Savaşı (1740-1748) ve Yedi Yıl Savaşları Avrupa'da "fenn-i harb"e dair birçok eserin kaleme alınmasını da beraberinde getirdi. Ayrıca bu savaşlar silsilesi tüfek atış sistemlerinin daha karmaşık olmasına da zemin hazırladı. Kâğıt fişekler ve demir harbiler kullanılmaya başlandı. Teknik ilerlemeler tüfeklerin daha seri ateşlenmesine imkân sağladı. 1730'lardan itibaren Prusya başta olmak üzere Avrupa ordularında "uygun adım yürüyüşü" uygulanmasıyla birlikte orduların manevra kabiliyeti arttı. Bu dönem süngü ve yakın dövüş mü, yoksa ateşli silahların imkânlarından sonuna kadar faydalanmanın mı daha üstün olduğu tartışmalarının yaşandığı bir dönemdi. Yedi Yıl Savaşlarında Prusya ordusu önce süngü ve yakın dövüşe ağırlık verirken Leuthern Savaşı'ndan (Aralık 1757) itibaren ateş gücünü merkeze

74 Osmanlı ordusunda kullanılan silahların, özellikle tüfek ve topların, teknik olarak Avrupa'dakilerden geri kalmadığı, hatta bazı özelliklerinin daha iyi olduğu artık bilinmektedir. Buna mukabil savaşın kaderini yalnızca silahlar tayin etmez. En az silahlar kadar taktik, doğal şartlar ve insan unsurunun da muharebelerde önemli olduğu izahtan varestedir. Osmanlı askerî tarihine dair yapılan çalışmaların kahir ekseriyetinin ya lojistik yahut teknik donanıma teksif edilmesi konuya dair bakış açımızı zaman zaman kısırlaştırmaktadır. Osmanlı ordusunun teknik donanımı ve bu manada Avrupa orduları ile mukayesesine dair en önemli çalışmalar Gábor Ágoston tarafından kaleme alınmıştır (*Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Gücü ve Silah Sanayisi*, trc. Tanju Akad, İstanbul 2006; *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, çev. M. Fatih Çalışır, İstanbul 2012; *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, çeviren ve yay. haz. Kahraman Şakul, İstanbul 2013; *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları*, yay. haz. Kahraman Şakul, İstanbul 2017). 18. yüzyılda Osmanlı ordusunun yapısı, savaşları, avantaj ve dezavantajları ile Avrupa orduları ile mukayesesi için bk. Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2010. Aksan, "İmparatorluğun kaynakları, muazzam örgütlenme ve ikmal, erzak, duba gibi malzemenin sevkiyatını mümkün kılacak kadar güçlüydü" tespitini yaptıktan, teknik donanımda sıkıntı olmadığını kaydettikten sonra özellikle yeniçeriler arasında disiplin probleminin açıkça görüldüğü üzerinde durur. Yazar, probleme dair şu önemli tespitte de bulunur: "Askerî örgütlenmenin, bir subay sınıfının yaratılması veya eğitimli ve disiplinli piyade ve topçu birliklerinin örgütlenmesi gibi yönlerinin ihmal edilmesinin sonuçları, yüzyılın ikinci yarısına dek, aşikâr biçimde kendini ortaya koymayacaktı. Bu bakımdan Osmanlı'nın düşmanları bu konuda daha hızlı davrandılar..." (s. 130). 1768 Harbi'nde disiplin problemi ve savaş ilmi konusunda zamanın gerektirdiği bilgi ve tecrübeden yoksun kalabalıkların mevcudiyeti savaşın kaybedilmesindeki en önemli amiller arasındadır. Osmanlı tedarik sisteminin çöküşü de 1768 Harbi'nin Türk tarafı için yenilgi ile sonuçlanmasında etkili oldu (Aksan, s. 156-160).

alan taktikler uygulamaya ağırlık verdi. Bu tercih Prusya başarısının arkasındaki en önemli etkenlerden biri oldu. Leuthern, doğru liderin doğru kararlar vermesi hâlinde imkânsız gibi görülenin nasıl mümkün hâle getirildiğinin bir nişanesiydi. 18. yüzyıl, piyade sınıfının savaşların kaderini belirdiği bir dönemin adıydı. Piyade sınıfı bir önceki yüzyıldan oldukça farklılaştı. Piyadelerin ateş gücü artırıldı, yeni taktiklerle savaş alanlarına sürüldüler ve üstün disiplin sayesinde savaşların sonuçlarında tayin edici oldular[75].

Avrupa ordularındaki yapısal değişiklik ve teknik ilerleme aslında Osmanlı devlet adamları tarafından da bilinen bir hususdu. "Zamâne cenkleri hakikatde cenk olmayup âteş-bâzlıkdan ibâret bir san'at olmuşdur. Düşman-ı hîlekâr ise [bu] san'ata rağbet idüp âlât ve esbâb-ı âteşîni ve mühimmât ve edevât-ı âteş-bâzîyi tedârik ve tekmîlden sonra fenn-i âteşbâzîyi i'mâl içün askerinde nizâm-ı asker nâmıyla bir gûne tertîb peydâ idüp ve asker-i İslâm ile muvâceheye gelüp ırakdan havâle ve tüfenk dânelerini" atmak suretiyle Osmanlı ordularını yendiği biliniyordu[76]. Özellikle 18. yüzyılda kaleme alınan bazı layihalarda Avrupa'daki bu gelişmeler üzerinde durulmaktaydı[77]. Mesela Bayramoğlu Ali Ağa, Ümmü'l-*Gazâ* adlı eserinde askerî teknikteki yenilikleri, kuşatma usûllerindeki değişimi ve yeni silahları anlatır. Ali Ağa, Çehrin Seferi'nde (1678) Osmanlı ordusu karşısında ağır bir hezimet yaşayan Rus ordusunda sonraki dönemlerde yaşanan değişimi şöyle anlatır: "Ellerinde hod herbirinün uzun saplu teberleri var idi. Heman teberleriyle kendülerin korınurlardı. İşbu sene-i mübârekde sâbıklar peydâ eylemişler. Ammâ ol zamân başlarında koyun derisinden kalpakları var idi, ayaklarında ıhlamur kabugından çarık var idi. Şimdi Nemçe çizmeleri peydâ eylemişlerdür"[78]. 18. yüzyılda

75 18. yüzyılda Avrupa'da görülen askerî değişim hakkında bk. *Dünya Savaş Tarihi, Erken Modern Çağ, Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler 1500-1783,* C II, haz. Christer Jörgensen vd., çev. Özgür Kolçak, İstanbul 2011, s. 54-67.

76 BOA, Cevdet-Askeriye, nr. 891-38317. Bu raporun İbrahim Müteferrika veya Humbaracı Ahmed Paşa'nın adamlarından ve Humbaracı Ocağı hocalarından Selim Ağa tarafından kaleme alındığını düşünmekteyiz. Atıf yapılan belge için ayrıca bk. Fatih Yeşil, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, İstanbul 2016, s. 55. Yeşil, III. Selim'in bir hatt-ı hümâyûnundaki şu ifadesini de nakleder: "*Bu kâfirlerin muhârebesi acâyibdir. Meydâna çıkup merdâne muhârebe etse hiç mülâhaza etmem. Lâkin öyle etmeyorlar*" (TSMA, nr. E. 4241; Yeşil, *Osmanlı Ordusu, s.* 55).

77 Sefâretnâmelerde de Avrupa'nın bazı devletlerinin askerî yapısına dair bilgiler verilmiştir (Hasan Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü ile Avrupa*, İstanbul 2007, s. 106-120).

78 Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gazâ, Harp Sanatı ve Aletleri*, haz. Salim Aydüz-Şamil Çan,

kaleme alınan bir layihada da Osmanlı ordusu ile özellikle Avusturya ordusu mukayese edilmekte, Avusturya ordusundaki disiplin övülmekte, askerî taktik ve tekniklerdeki değişim üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Avusturya ordusunun emir-komuta sistemindeki değişim ve ordunun yerleşim düzenleri, talimleri, tüfekli askerlerin atış usûlleri de ele alınmaktadır. Nizamsız asker ile nizamlı askere mukabelenin zorluğu üzerinde durulmaktadır[79]. Avrupa ordularına dair bunun gibi teorik bilgilere sahip olunmasına rağmen, bu değişiklikleri Osmanlı ordusunda uygulamak hiç de kolay değildi. Çünkü bunun için devletin idari ve mali yapısında da değişikliklere gidilmesi gerekiyordu[80].

1720'lerde kaleme alındığını tahmin ettiğimiz bir raporda da Petro'nun Rusya'da yaptığı reformlar sıralandıktan sonra askerî sahadaki durum şöyle anlatılır:

> "...Çar-ı mesfûr elhâletühâzihi kırk bir yaşında olup, çara mahsus olan hükûmet bir hâlden bir hâle intikal eder devlet-i mevrûsedir. Taht-ı

İstanbul 2013. 1768 Savaşı'ndan kısa bir süre evvel bir Kazak beyzâdesinin sunduğu mufassal raporda da Petro'nun reformları ve Rusya'daki değişime dair önemli bilgiler verilir (Uğur Demir, "Osmanlı-Rusya Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası: Kazak Hatmanlığı'nın İşgali (1764) ve Bir Kazak Beyzâdesinin Rusya'ya Dair Raporu", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800), Bildiriler*, ed. Volodımir Melnik-Mehmet Alpargu-Yücel Öztürk-Ferhat Turanlı-Muhammed Bilal Çelik, İstanbul 2015, s. 777-804).

79 Faik Reşit Unat, "Ahmet III. Devrine Ait Bir Islahat Takriri. Muhayyel Bir Mülâkatın Zabıtları", *Tarih Vesikaları*, C I, S. 2, Ağustos 1941, s. 107-121. Vak'anüvis Esad Efendi, *Târih*'ine bu takriri aynen almıştır (*Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) (1237-1241/1821-1826)*, haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 2000, s. 586-606). Bazı araştırmalarda bu takririn İbrahim Müteferrika'ya ait olmasının kuvvetle muhtemel olduğu ileri sürülmüştür (İbrahim Müteferrika, *Usûlü'l-Hikem*, haz. Coşkun Ünsal, s. 75-76). İbrahim Müteferrika'nın *Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmi'l-Ümem* adlı risalesinde de Avrupa'daki askerî sistemdeki değişime dair birçok misal verilmektedir. Humbaracı Ahmed Paşa'nın birçok layihasında da askerî düzendeki değişim üzerinde hassaten durulmaktadır. 18. yüzyılda kaleme alınan diğer bazı layihalarda da Avrupa'daki askerî sistemdeki değişikliklere temas edilir (Uğur Demir, "XVIII. Yüzyılda Kaleme Alınan Avrupa Layihalarında Almanya'ya Dair Bilgiler", *Marmara Türkiye-Almanya Araştırmaları Dergisi*, C 4, S. 1-2, İstanbul 2015, s. 1-25).

80 Fatih Yeşil, *Osmanlı Ordusu*, s. 13-54. Osmanlı asker temin etme sisteminde yaşanan zoraki değişim ve bu değişimin bir sonucu olarak "Osmanlıların geniş muvazzaf ordusunun (yeniçeriler ve tımarlı sipahilerin) evrilerek yarı özerk savaşçıların önce geleneksel yeniçeri/sipahi örgütünün yedekleri, sonra da girişimci etnik topluluklar olarak ağırlık kazanması" hakkında bk. Virginia H. Aksan, "Osmanlı Bağlamında Savaşçı Nüfusların Seferberliği, 1750-1850", *Askerlik "İşi", Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi 1500-2000*, der. Erik Jan Zürcher, çev. Dilek Şendil, İstanbul 2017, s. 321-340.

hükûmetinde verâset ile zabt olunur begler vardır ki yine çara tâbi'lerdir. Tahrîr-i risale târîhinden on iki sene mukaddem mâbeynlerinde askeri ıtlak eyledikleri eşhas düvel-i sâire halkı yanında gayet rezil olup tahkir iderlerdi. Ancak Nemçe gayret-i dîniyye hasebiyle i'ânet idüp her husûsda mu'în olmağla bellü başlu serdârlar virüp askerine ve umûrına müte'allik nice kavânîn-i cedide vaz' itmekle sâir devlet-i nasârâya müşâbih surete komuşlardır. Moskov askeri seksan iki regimenden ibâretdir. Regimen lafzı bin aded nefere ıtlak olunur. Otuz kadar regimeni süvâri ve küsuru piyâde askeridir. Ve kendü muvazzaf askerinden mâ'adâ br tarafa sefer etse Eflak ve Boğdan ve tavâif-i Kazak ve Kalmuk Tatarı'ndan ne kadar murâd ider ise asker çıkup yâr u yâver olur..."[81].

Yedi Yıl Savaşları, birçok Avrupa devletinin askerî reformlara ağırlık vermesini de zorunlu kıldı. Prusya karşısında ağır yenilgiler alan Avusturya, subay eğitimine ağırlık vermeye başladı. Bunun yanında komuta kademesinin seçimi de tedricen asil sınıfın tekelinden alındı[82].

A. "İhsân-ı Hümâyûndan" İttifaklar Sistemine 18. Yüzyıl Osmanlı Diplomasisi

18. yüzyıl, Osmanlı diplomasi tarihi açısından da ne klasik döneme ne de 19. yüzyıla benzer. Fâtih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman dönemini çalışan bir tarihçinin göreceği diplomatik tavır çok farklıdır. Batı'nın ricacı olduğu, sultanın ihsân ettiği, Avrupa'nın en önemli gündem maddesini Türk tehlikesinin oluşturduğu bir dönemle karşı karşıyadır tarihçi. Makbul/Maktul İbrahim Paşa ve Sokollu Mehmed Paşa ile Râmi Mehmed, Koca Râgıb ve Mehmed Emin Paşaların diplomatik tavır ve anlayışları neredeyse birbirine hiç benzemez. Artık Sokollu Mehmed Paşa'nın, Avusturya Elçisi Ugnad'a "Ahitnameler/yapılan anlaşmalar ölü doğmuş bedenler gibidir. Bunlara can verecek -veya vermeyecek- olan padişahın iradesidir veya devletin o andaki çıkarlarına göre bunları yürürlüğe koyma azmidir" dediği dönemler çok geride kalmıştı[83]. Aslında değişimin ilk izleri, 1606 tarihli Zitvatorok

81 TSMA, nr. E. 4216.

82 *Dünya Savaş Tarihi 1500-1783,* Cilt II, s. 154-169.

83 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C III, çev. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu, İstanbul 2011, s. 395. Aslında Sokollu Mehmed Paşa, İslâm hukukunun ahitname/antlaşma ile ilgili hükümlerini tekrar etmiştir. Çünkü İslâm hukukuna göre bir antlaşmanın Müslümanların menfaatlerini gözetmesi temel esastır. Şayet bu durum ortadan kalkarsa antlaşmanın meşruiyeti de ortadan kalkar. Müslüman çıkarlarına ters

Antlaşması'nda görülmeye başlandı. Bu antlaşma "padişahın iyi niyetine bağlı olarak değil ortak müzakereler neticesinde karara bağlanan, her iki tarafın da farklı metinleri esas aldığı ilk antlaşmaydı"[84]. 17. yüzyılın diplomasideki temel düsturu "müdârâ" idi. Bunu formüle edenlerden biri takriben altmış seneden fazla Divan-ı Hümayun hizmetinde bulunan ve birkaç defa Reisülküttâblık makamına da tayin edilen Koca Hüseyin Efendi idi. Hüseyin Efendi, *Bedâyiu'l-Vekāyi'* adlı eserinde Avusturya imparatoru için Zitvatorok Antlaşması gereği bundan sonra "çasar" unvanının kullanılması ile ilgili gelişmeleri değerlendirirken zamanın "müdârâ" zamanı olduğunu kaydeder[85].

IV. Murad da, Budin Beylerbeyi Ali Paşa'ya gönderdiği bir hatt-ı hümâyûnunda bu düsturu şöyle açıklar: "İmdi şimdiki hâlde lâzım olan bu-

---

olmasına rağmen antlaşma yapılması ancak zaruret hallerinde meşru görülmektedir. Yine İslâm hukukuna göre, her ne kadar mezhep imamları arasında görüş farklılıkları mevcut olsa da bir İslâm devleti gayrimüslim bir devlet ile "ebedî" bir barışa imza atamaz. Antlaşmalar muvakkat olmak zorundadır. İmamlar bu muvakkatlik durumunun süresi konusunda ihtilaf içindedirler. İslâm hukukunda antlaşmalar ile ilgili hükümler için bk. Mehmed Yalar, "İslam Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar (Devletler Hukukuyla Karşılaştırmalı)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 7, S. 7, 1998, s. 409-452). Bir antlaşmanın Müslümanların menfaatleri korunduğu sürece geçerli olacağına dair Ebussuud'un bir fetvasında da açıklayıcı bilgiler mevcuttur (*Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 1983, s. 108-109). Osmanlı diplomasisini kaidesiz, keyfi, bir bağlayıcılığı olmayan, ilkesiz, değişken olarak tarif etmek de pek doğru değildir. Gücü dolayısıyla antlaşmalardaki dikte etme durumunun öne çıktığı doğrudur; ama müzakereler, meşveretler, maddelerde geri adım atmalar klasik dönemde de olmuştur. Ayrıca klasik dönem de bir bütün olarak görülmemelidir. Osmanlı diplomasi tarihinin klasik devri ne zaman başlar ne zaman biter bu dahi kesin hatlarıyla tayin edilememiştir.

84 Sandor Papp, "Zitvatorok Antlaşması", *DİA*, XLIV, 472-474. Osmanlı tarafı anlaşmanın, ateşkes ilanı sırasındaki sınırlarla imzalanmasında (uti possidetis/ala halihi) diretti ve bunda da muvaffak oldu. Muzaffer zamanlarda (uti possidetis/ala halihi) ilkesini benimseyen Osmanlı diplomatları, yenilgilerin arttığı dönemlerde ise tersi bir politikayı takip edecekler ve savaş başlamadan önceki sınırların esas alındığı (status quo ante bellum) ilkeyi benimseyeceklerdir.

85 Bu hususa ilk defa Markus Köhbach temas etmiştir ("Çasar veya İmparator? Jitvatorok Antlaşması'ndan (1606) Sonra Roma Kayserleri'nin Osmanlılar Tarafından Telâkkubu Hakkında", çev. Yusuf Alperen Aydın, *İÜ Tarih Dergisi, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı*, S. 37 (İstanbul 2002), s. 163-164). Hüseyin Efendi'nin *Bedâyiu'l-vekāyi'* adlı eserinden ilk defa Ahmed Resmî'nin bahsetmesi (Abdülkadir Özcan, "Koca Hüseyin", *DİA*, C XXVI, s. 130-131), Osmanlı diplomasisindeki devamlılığı da göstermektedir. Resmî, Osmanlı diplomasinin "müdârâ" üzere devamının en önemli aracı olan Reisülküttâblık makamının çıkışı ile ilgili de Hüseyin Efendi'ye atıflarda bulunur. Resmî, "müdârâ" geleneğinin amansız bir takipçisidir.

dur ki, küffâr ile evvelkiden ziyâde müdâra üzre olup, sulh ü salâhın istihkâmı bâbında muhkem sa'y idüp ve serhadlerin zabt u rabtına bir hoşça mukayyed olup, bir veçhile sızıltı itdirmeyesin. Muhassıl-ı kelâm sulha fesh virir kâra cevâz göstermeyesin. Sen ol cânib-i serhaddin kurdu ve ehl-i vukufu olup dursun"[86].

"Müdârâ" ilkesi 18. yüzyılda da uygulandı ve temel terimlerden biri hâline geldi, hatta derecesi daha da artırıldı. Nitekim 1757 yılında Rusya'ya sefir olarak gönderilen Şehdî Osman Efendi, "müdârâ" politikalarına uymayacak tavırlar sergilediği için Sadrazam Koca Râgıb Paşa tarafından sert bir dille eleştirildi ve tehdit edildi[87].

17. yüzyılın bir diğer diplomatik kavramı ise "mezâ mâ-mezâ"dır. "Geçen geçti, giden gitti" anlamına gelen bu kelime, Osmanlı antlaşmalarının da en önemli tartışma konularından biridir. Aslında bu formülleştirme, savaş önceki hâle geri dönülmesi yani "status quo ante bellum" ilkesidir. Bu ilkeyle ilgili Kâtib Çelebi şu bilgiyi verir: "Umûr-ı sulh temşiyetine niyet varise mezâ mâ-mezâ. Selâtîn-i mâziye zemânlarında olduğu üzre sulh oluna dinilmiş. Sultân Murad Hân zemânında feth olunan memâlik ol tarafda iken mezâ mâ-mezâ fehvâsını imzâya taraf-ı pâdişâhîden aslâ çehre-i rızâ olmadığı rûşendir. Sulh murâd olunursa pâdişâh hutbesi kırâ'at olunan memâlik teslîm oluna"[88].

Osmanlı diplomasi tarihinde 17. yüzyılda görülen bir diğer değişim işareti de 1664 Vasvar Antlaşması'dır. Zira Vasvar Antlaşması'nın tasdikli metni Kapıcıbaşı Yusuf Ağa tarafından kalabalık bir maiyetle birlikte Viyana'ya götürülmüştü. Ardından Rumeli beylerbeyliği payesi verilen Kara Mehmed Paşa, büyükelçi olarak Viyana'ya gönderildi[89]. Beydilli'nin ifadesiyle Vasvar, "Şimdiye kadar İstanbul'a tek taraflı olarak sefaret heyetleri gönderirken, artık Padişah tarafından kendilerine de aynı şekilde itibar edildiğinin ve eşit bir statü içinde

86 *Sultan Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümâyûnları, Suver-i Hutût-ı Hümâyûn*, haz. Önder Bayır, İstanbul 2014, s. 104. 17. yüzyıl müelliflerinde dış politikada "müdârânın" gerekliliği zaman zaman vurgulanmıştır. Kâtib Çelebi, bu asrı "müdârâ asrı" olarak nitelendirir ve *Târihi*'nin birçok yerinde "müdârâ" siyasetine misaller verir. Meselâ I. Abbas'ın Osmanlı ve Özbek Hanlığı ile elini güçlendirene kadar "müdârâ" ettiğini belirtir (Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*, I-II, haz. Zeynep Aycibin, İstanbul 2016).

87 Uğur Demir, "Şehdî Osman", s. 427-428.

88 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 437.

89 Özgür Kolçak, "Vasvar Antlaşması", *DİA*, C XLII, s. 560-562; aynı yazar, "XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diplomasi Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular", *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C 22, S. 43, 2017/2, s. 25-88.

karşılık verilmekte olduğunun göstergesiydi... Avusturya'nın Osmanlı gücüyle her cihetten eşit ve denk olduğunu tartışılmaz bir şekilde ortaya koymuştu"[90]. Vasvar Antlaşması'nın Osmanlı diplomasi tarihi açısından bir diğer önemli tarafı da klasik anlamda düzenlenmiş ve metni günümüze intikal eden en eski sefaretnamenin de bu münasebetle kaleme alınmasıdır[91].

Önceki kısmi değişikliklere rağmen Osmanlı diplomasi tarihinde en köklü dönüşüm, hiç şüphesiz 1699 Karlofça Antlaşması'nda yaşanmıştır[92]. Bu antlaşmanın imzalanması süreci, Osmanlı diplomasisine yeni kavramların girmesine vesile oldu. Bunların ilki antlaşma için mutavassıt devletlerin olması gerektiği zaruretiydi. Antlaşma, İngiltere ve Hollanda'nın aracılığıyla imzalandı. Osmanlı diplomatları müzakerelerdeki engelleri aracı devletlerle aşmayı ilk defa burada tecrübe ettiler.

Karlofça'dan sonra Bâbıâli'nin imzaladığı barış antlaşmalarında en fazla tartışma konularından biri de mutavassıt devletin veya devletlerin hangisi olacağıydı. Zira bu mutavassıt devlet için uluslararası arenada nüfuz kazanmak ve aracı olduğu devletlerden birtakım çıkarlar elde etmek anlamına geldiği gibi, aracıya müracaat eden devletlere de nüfuz kaybına sebep oluyordu. Buna mukabil 18. yüzyıl, devletlerarası münasebetlerde aracılık müessesini zaruri kılıyordu. Bu müessese sayesinde sulh hâlinin devamı garanti altına alınıyor, herhangi bir anlaşmazlık durumunda aracı devletlere müracaat edilerek sorunların çözülmesi yoluna gidiliyordu. Ancak mutavassıt devletin/devletlerin hangisi olacağı ve bunların tarafsızlığının temininin sağlanması problemlere yol açıyordu.

90 Kemal Beydilli, "Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", *Osmanlı Araştırmaları*, C XXX, İstanbul 2007, s. 16-17. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya'dan gelen bir elçiye mukabelede bulunması ilk defa Vasvar Antlaşması'nda olmamıştır. Bunun ilk misali IV. Murad zamanında gelen Avusturya Elçisi Hans Ludwig von Kuefstein ile Viyana'ya gönderilen Receb Paşa'dır (28 Eylül 1628) (Kemal Beydilli, "Sefâretnâme", *DİA*, C XXXVI, s. 290).

91 Kemal Beydilli, "Sefâretnâme", s. 290. Kara Mehmed Paşa'nın sefareti ve sefaretnamesi için bk. A. Çağrı Başkurt, *Vallâhi canım, ben Rumeli Beylerbeyiyim! Avrupa'da İlk Muhteşem ve Mükemmel Elçilik Alayının Hikâyesi: Kara Mehmed Paşa ve Viyana Elçiliği (1665)*, İstanbul 2020.

92 Osmanlı diplomasi tarihinin değişim dönemleri ve Karlofça'nın dönüm noktası olması hususunda bk. Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul 2007; Osmanlı diplomasi tarihi ile ilgili yapılan çalışmaların topluca değerlendirilmesi için bk. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Kuruluştan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C 1, S. 2, 2003, s. 423-489.

Bâbıâli, 18. yüzyıl boyunca zaman zaman kendisi de Avrupa'daki anlaşmazlıkları sonlandırmak veya savaşan tarafları barış masasına oturtmak için mutavassıt olmak üzere tekliflerde bulunmuştur. Bu da Bâbıâli'nin devletlerarası ilişkilerde tamamen pasif bir pozisyonda kalmadığını, bu ilişkilerin etkin bir parçası olmaya gayret ettiğini göstermektedir[93]. Avrupa devletlerinin birbirleriyle kıyasıya savaştıkları bir zamanda Bâbıâli'nin 1745'te bunlar arasında barışı tesis etmek istemesi, hâliyle başta İstanbul olmak üzere Müslüman Osmanlı reayasına da izah edilmesi gerekli bir gelişmeydi. Bu yüzden dönemin vak'anüvisi İzzî Süleyman Efendi, sultanın böyle bir işe teşebbüs etmesini şöyle meşrulaştırmak istemiştir: "mücerred hulûs-ı niyyet ve kuvvet-i diyânet ve merhametlerinden nâşî, umûmen ibâdullâha şefekat buyurup, bu emr-i hatîrin vech-i lâyıkı üzere pezîrây-ı hüsn-i hıtâm olmasına" gayret göstermiştir[94].

Karlofça Antlaşması'nın imzalanma sürecine bakıldığında Osmanlı elçilik heyetinin Avrupai diplomatik teamüllerden haberdar oldukları anlaşılmaktadır. 44 yaşındaki Başmurahhas Râmi Mehmed Efendi ile elçilik tercümanı Aleksandre Mavrokordato'nun, sıkı pazarlıklar sonucunda ağır mağlubiyetlere rağmen Osmanlı tarafının bazı taleplerini masa başında elde etmeye muvaffak oldukları bilinmektedir. Râmi Mehmed Paşa'nın müzakerelerdeki muvaffakıyeti Avrupa elçilerini de şaşırtmıştır. Bu hususta Abou-el-Hajj'ın tespitleri şu şekildedir:

"Osmanlı Devleti'nin, barış görüşmelerinin giriftlik ve karmaşıklıkları içinden geçerek yetişmiş elemanlarının olmayışına ve neredeyse tam bir askerî felaket denilecek ortamına rağmen, Karlofça'daki heyet, sorumluluklarını Sultan'ın çıkarlarını tehlikeye sokmadan pek iyi şekilde yerine getirdi. Dahası, Sultan'ın temsilcilerinin, bugüne kadar kabul edilegelmiş olana nazaran, Avrupa'ya ilişkin daha geniş bilgi (her diplomat için mutlaka gerekli olan istihbarat), akla uygun uzlaşma yolunda daha çok yetenek ve diplomasi teamül ve adetlerini uygulamada daha çok incelik ve ustalık sergilemiş oldukları iddia edilebilir"[95].

93 Bâbıâli'nin 1745'de Avusturya Veraset Savaşı'nı sona erdirmek üzere mutavassıtlık teklifinde bulunmasının ayrıntıları için bk. Uğur Demir, *Humbaracı Ahmed Paşa*, s. 100-105.

94 İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752) (İnceleme-Metin)*, haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 2019, s. 87-88.

95 Rifa'at A. Abou-el-Hajj, "Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi I", çev. Yasemin Saner Gönen, *Toplumsal Tarih*, S. 191, Kasım 1999, s. 39.

Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı diplomasi tarihindeki bir diğer ilki de birden fazla devlet ile aynı anda masa başına oturulmasıydı. Daha önce yalnızca bir devlet ile antlaşma pazarlıkları yapan Osmanlı diplomatları, Karlofça'da Avusturya, Venedik ve Lehistan ile kıran kırana pazarlığa girdi. Kutsal İttifak'ın diğer üyesi Rusya ile ise bir yıl sonra İstanbul Antlaşması imzalandı[96].

17. yüzyılda Osmanlı diplomasisinde müşahede edilmeye başlanan ve 18. yüzyılda da artarak devam eden bir diğer yenilik, barış müzakerelerine dair mükâleme mazbatalarının kaleme alınmasıdır[97]. Bugüne kadar tespit edilebilen en eski mükâleme mazbatası Zülfikâr Paşa'nın 1688-1692 yılları arasında Avusturya devlet adamlarıyla yaptığı görüşmelerle ilgilidir[98]. Karlofça Antlaşması'ndan itibaren bu uygulama daha standart hâle getirildi. Hattâ resmî yazışmalarda Osmanlı mümessillerinin "sulh u mükâlemeye memur" oldukları kaydedilmeye başlanmıştır[99]. 1737'de Nemirov'da yapılacak sulh gö-

96 Karlofça'daki Osmanlı diplomasisi, törenler ve müzakereler için bk. Rifa'at A. Abou-el-Hajj, agm., s. 38-44; aynı yazar, "Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi II", çev. Yasemin Saner Gönen, *Toplumsal Tarih*, S. 192, Aralık 1999, s. 39-45; Mónika Molnár, "Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören", çev. Gökçen Sert, *Türkler*, C 9, Ankara 2002, s. 783- 791. Antlaşmanın diplomatik açıdan tahlili için bk. Uğur Kurtaran, "Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açıdan Değerlendirilmesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C XXXV, S. 60, Eylül 2016, s. 97-139.

97 Aslında mükâleme mazbatalarının öncüsü sayılabilecek 15. yüzyıla ait bir belge günümüze kadar intikal etmiştir. Arşiv'deki özette Karamânî Mehmed Paşa'nın Fâtih Sultan Mehmed'e sunduğu arz olarak kaydedilen belge, kuvvetle muhtemel 19 Rebîülâhir 858/18 Nisan 1454 tarihinde yenilenen Osmanlı-Venedik Antlaşması ile ilgili olmalıdır. Belgedeki mükâleme kısmı şöyledir: "Venedik beglerinden hazalehumullahi gelen elçi bugün kulunuzla buluşdu. Sulh husûsunda hayli bâdi-i kelimât vâkı' oldu. İskenderiye'yi virmege ilzâm gösterdiler. Sâbıka taleb olunan umurun ba'zısında istiğnâ ederler. Âhar kulunuz eyitdim evvel kavl olan kılâ' ve vülât ve adalar yüz bin filori ve yılda on bin filori pîşkeş ve İskenderiyye verilmek gerekdir..." (TSMA, nr. E. 6372). Mükâlemeler 17. yüzyılda da sık sık görülen bir diplomatik uygulamaydı. Reisülküttâbın mükâlemelerdeki artan rolü için bk. Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 200-203, 214-221.

98 Zülfikâr Paşa'nın mükâleme mazbatası için bk. Songül Çolak, *Viyana'da Osmanlı Diplomasisi (Zülfikâr Paşa'nın Mükâleme Takriri)*, İstanbul 2007; Mustafa Güler, *Zülfikâr Paşa'nın Viyana Sefâreti ve Esâreti (Cerîde-i Takrirât-ı Zülfikâr Efendi [1099-1103/1688-1692])*, İstanbul 2007. Güler'in çalışmasında çok ciddi okuma hataları mevcuttur.

99 Karlofça'da Osmanlı'yı temsil edenlerin "mükaleme" için vazifelendirildiklerine dair bazı misaller için bk. BOA, İE.HR.., nr. 4/380; İE.AS.., nr. 42/3820; (Bâb-ı Defterî Mevkufat Kalemi Defterleri (=D.MKF.d.), nr. 27798.

rüşmelerine gidecek heyet için ise "mükâleme ordusu" tabiri kullanılmıştır[100]. Ocak 1781'de Karlofça Antlaşması'ndan I. Abdülhamid dönemine kadar olan mükâleme mazbatalarının derlenmesi ve bundan sonraki mükâlemelerin de mazbatalarının tutulması yönünde bir karar alınmıştır[101]. Bu karardan sonra mükâleme mazbataları daha derli toplu tutulmaya başlanmıştır[102].

Antlaşma müzakerelerinin kayıtlarını ihtiva eden mükâleme mazbatalarının yanında, İstanbul'daki elçiler veya elçi temsilcileri ile Osmanlı devlet adamlarının yaptığı diğer görüşmelere de "mükâleme" denilmekteydi. Bu tür kayıtların da 18. yüzyılda giderek arttığı bilinmektedir. Buna dair elinizdeki kitapta birçok misal mevcuttur.

Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı'nın savaş ilan etme usulü de değişti. Daha önce savaşın meşruiyetini sağlamak için fetva alınması yeterliydi. Buna mukabil 18. yüzyıldan itibaren savaşlar "beyanname" yayınlanarak

100 BOA, Bâb-ı Defterî, Başmuhasebe Kalemi Defterleri (=D.BŞM.d.), nr. 2068; nr. 2069. "Bundan akdem mükâleme ordusuna defterdâr ta'yîn olunan Mustafa Beg kullarının hesâbı icmâlidir" (nr. 2069, s. 15). Bu defterlerde Osmanlı heyetinin 187 günlük masraf kayıtları mevcuttur. "Mükâleme ordusu" ifadesinin geçtiği diğer belgeler için bk. Cevdet-Askeriye, nr. 880/37778; nr. 846/36152; nr. 663/27870; nr. 876/37584; nr. 979/42685; Cevdet-Hariciye, nr. 176/8758; nr. 137/6835; nr. 39/1915. Bu tabir sonraki dönemlerde de kullanılmıştır. Meselâ 6 Ağustos 1772 tarihli bir belge için bk. Cevdet-Maliye, nr. 700/28619; ayrıca bk. Cevdet-Dahiliye, nr. 149/7414.

101 Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 197.

102 Bugüne kadar tespit edilen mükâleme mazbataları şunlardır: Karlofça Antlaşması mükâlemesi için bk.; Ali Canib Yöntem, "Rami Mehmed Paşa'nın Sulhnâmesi", *IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1952, s. 346-353 (Yöntem, bu tebliğinde *Sulhnâme*'nin iki nüshasını tanıtmıştır. Bunlar Millet Kütüphanesi, Reşid Efendi Kısmı, nr. 685 ve İÜ, TY, nr. 268. Yöntem burada "alâhalihî" üzerinde de durur). Yöntem'in tebliğinde zikrettiğinden başka Karlofça mükâlemesinin diğer suretleri için bk. Süleymaniye Ktp., TY, nr. 3514; Süleymaniye Ktb., Esad Efendi Kısmı, nr. 2241. Pasarofça Antlaşması mükâlemesi için bk. TSMK, Revan, nr. 1946; TSMK, Revan, nr. 1953; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1206; Nuruosmaniye Ktp., nr. 4296; Süleymaniye Kt., Halet Efendi Kısmı, nr. 820. 1772 Fokşan Müzakereleri'nin mükâleme mazbatası için bk. *Mehmed Emin Recâî Efendi'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına Dair Mecmuası (Değerlendirme-Çeviri Metin)*, haz. Engin Çetin, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017. Aynalıkavak Tenkihnâmesi'nin mükâlemeleri için bk. Uğur Demir, "Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Aynalıkavak Tenkihnâmesi'ne Hilafet Tartışmaları", *Osmanlı Hilafetinin İlk Asırları*, İstanbul 2020, s. 355-374. Yaş Antlaşması'nın mükâlemesi için bk. Mehmed Said Galib, *Mükâleme Mazbatası*, İstanbul 1273, IV, 1-159. Ziştovi Antlaşması'nın mükâlemesi için bk. Mehmed Said Galib, *Mükâleme Mazbatası*, İstanbul 1270-72, I-III.

ilan edilmeye başlandı. Bu sayede savaş ilan etmelerinin gerekçelerini açıklama imkânı bulundu. Beyanname yayınlamak, savaşların meşruiyetinin uluslararası bir boyut kazanması demekti. Beyannameler ya İstanbul'daki Avrupa devletlerinin elçilerine veriliyor yahut elçi göndermek suretiyle bildiriliyordu. Beyanname yayınlama, 18. yüzyılın genel geçer bir uygulaması hâline gelmişti.

Bâbıâli'nin beyanname göndererek savaşlarda meşruiyetini diğer devletlere bildirmesi 1711 Prut Seferi münasebetiyle başladı. Seyfullah Ağa, Türk tarafının beyannamesini bildirmek üzere Viyana'ya gönderildi[103].

Venedik'e 1714'te savaş ilan edilmeden önce Avusturya Başvekili Prens Eugen'e hitaben bir beyanname hazırlanmış ve burada Osmanlı'nın savaş ilan etmesinin gerekçeleri izah edilmiştir. Bu beyannameyi götürmek üzere Müteferrika İbrahim Ağa görevlendirilmiştir[104].

Bâbıâli tarafından 1736-1739 Seferi öncesinde de Avusturya, İngiltere ve Hollanda'ya birer beyanname gönderilerek, Rusya'nın antlaşmaları ihlal ettiği ve savaşın kaçınılmaz olduğu savunulmuştur[105]. 1768 Harbi'nde de hem Rusya hem de Osmanlı tarafı beyanname yayımlamışlardır. Karşılıklı beyanname yoluyla kendi meşruiyetini izah etme gayreti sonraki dönem savaşlarında da devam etti[106].

Karlofça Antlaşması'ndan sonra Bâbıâli, bir taraftan Avrupa'daki değişen diplomatik şartlara ve uygulamalara[107] uyum sağlamaya çalışırken, diğer ta-

103 Kemal Beydilli-İsmail Erünsal, "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs: Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği (1711)", *Türk Tarih Kurumu Belgeler Dergisi*, C XXII, S. 26, Ankara 2002, s. 1-33 (ekler de mevcuttur). Ayrıca bk. Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, C I, 168–170). 1711 Prut Seferi öncesi, devrin Kırım Hanı Devlet Giray adına da bir beyanname yayınlanmıştır (bk. İlber Ortaylı, "Kırım Hanlığı'nın Ocak 1711 Tarihli Bir Üniversali", *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi, Seçme Eserler III*, İstanbul 2014, s. 127-131.

104 Beydilli-Erünsal, "Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği (1711)", s. 16-17.

105 *Vak'anüvid Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, Sâmî ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydıner, İstanbul 2007, s. 297–298.

106 Hem Osmanlıların hem de Avrupa devletlerinin yayınladıkları savaş beyannamelerine misaller için bk. TSMA, nr. E. 355/22; nr. E. 11/556; nr. E. 22/1077; Ali Emirî-I. Abdülhamid, nr. 17/1462; HH, nr. 263/15178; nr. 260/14967.

107 Osmanlı diplomasi tarihi ile ilgili çalışmaların bir kısmında, Bâbıâli karşısında yeknesak, usul ve teşrifatı oluşmuş, genelgeçer bir "Avrupa diplomasisi" olduğu düşüncesi yazıla gelmektedir. Buna mukabil aslında Avrupa'da da diplomasi tarihi değişkenlikler sergiler. En önemli değişim de 17. yüzyılın ikinci yarısında ve 18. yüzyılın başlarında olmuştur. XIV. Louis'nin Fransası'nın başlattığı değişim Avrupa diplomasi tarihini de köklü şekil-

raftan da İslam dünyası ile olan münasebetlerini idame ettirmeye ve değişen dengelere göre vaziyet almaya çalışıyordu[108]. Yani a'râfta bir diplomasi takip etmek zorundaydı.

İstanbul, 18. yüzyılda Avrupalı elçilerin yetişmesine imkân tanıyan ve diplomatik hareketliliğin yoğun olduğu bir merkezdi[109]. Osmanlı başkenti, Avrupa'nın yükselen iki gücünün (Rusya ve Prusya) elçilikler açması veya elçi göndermesiyle de birçok hesaplaşmanın merkezi hâline geldi. Böylesine diplomatik hareketliliğin olduğu bir merkeze hâliyle Avrupa devletleri de en mahir elçilerini gönderdiler. Wood, bu hususta şu önemli tespitte bulunur:

"İstanbul'daki büyükelçinin politik önemi artık uzun bir süredir kendini belli ediyordu. İngiltere'nin diplomatik çıkarları genişledikçe ve Avrupa politikasındaki nüfuzu daha düzenli ve daha güçlü olmaya başladıkça bir zamanlar sadece ticari bir temsilci olan Osmanlı Devleti'ne gönderilen büyükelçi, diplomatik satranç tahtasında ciddi bir şekilde önemli bir taş olmaya başlamıştı. Büyükelçinin görevini belirleyen o çifte konumluluk konusunda ibre, büyükelçiyi güya bir kraliyet görevi verilmiş gibi gösteren ticari bir şirketin temsilcisi olması arasında yer değiştirmiş ve diğer patronun yani Kumpanya'nın işleri göreceli olarak ikinci plana düşmüştü"[110].

İngiltere elçilerinde müşahede edilen durum Fransa elçileri için de geçerlidir. Mesela 1755'te daha 38 yaşında İstanbul'a atanan Fransa Elçisi Kont de

---

de etkilemiştir. Diplomasiye yüklenen anlamdan, diplomatların teşkilatlanmalarına, müzakere sisteminden, casusluk teşkilatına, denge politikasından yeni ittifaklar sistemine bu dönemdeki değişim hakkında bk. Derek McKay-H.M. Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi 1648-1815*, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2011, s. 238-252. Ayrıca bk. Güneş Işılsel, "II. Selim'den III. Selim'e Osmanlı Diplomasisi: Birkaç Saptama", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İstanbul 2010, s. 315-338.

108 Osmanlı-Babürlü münasebetleri bağlamında İslam dünyasındaki diplomatik hareketlilik için bk. Uğur Demir, "Osmanlı Hilafetine Bir Alternatif: Babürlü Hilafeti", s. 279-303.

109 İstanbul, 1453'te fethinden hemen sonra, imparatorluğun gücüyle mütenasip bir şekilde dünyanın en önemli diplomasi merkezlerinden biri hâline zaten gelmişti. 1454'te Venedik, 1535'te Fransa, 1547'de Avusturya, 1583'te İngiltere ve 1612'de de Hollanda'nın İstanbul'da daimî elçilikler açması bu hareketliliği daha da artırdı. Bunların yanında geçici elçiliklerin de yoğun bir şekilde ziyaret ettikleri bir başkentti. Ayrıca Âsitane, İslam dünyasından gelen muvakkat elçileri de misafir etmekteydi. İstanbul'un klasik dönemdeki diplomasi merkezi olması hakkında bk. Emrah Safa Gürkan, "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeniçağ İstanbul'u", çev. Öykü Özer-Abdürrahim Özer, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Siyaset ve Yönetim-I*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2015, s. 372-399.

110 Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 235.

Vergennes, Osmanlı başkentinde 13 yıl elçilik yaptı. Burada kazandığı başarılar onun 1774 yılında Fransa Hariciye Nazırı olmasını sağladı[111].

Âsitane, daimî ve muvakkat Avrupa elçilerinin ardı ardına geldikleri, yoğun müzakerelerin yapıldığı, birçoğu tasavvur olarak kalsa da ittifakların ve dostluk antlaşmalarının görüşüldüğü bir yer hâline geldi. Bu yoğunluğunun da tesiriyle olsa gerek Avrupa'da 1625-1700 yılları arasında diplomasi üzerine yazılan 150'den fazla kitapta en fazla atıf yapılan yerlerden biri de İstanbul'du. Bunların en meşhurlarından biri Abraham de Wicquefort'ın 1681'de yayınladığı *L'Ambassadeur et ses fonctions* adlı eseridir. Bu eser, İstanbul'a gelen Avrupa elçilerinin en önemli müracaat kitaplarından biriydi. Eser üzerinde çalışan R. Berridge, bu yüzden "bizzat İstanbul'un modern diplomasinin doğuşunda merkezi bir yer işgal ettiğini" savunmaktadır[112].

İstanbul, yalnızca Avrupalı elçilerin bulunmasıyla değil, Osmanlı elçilerinin de Batı'daki ülkelere gönderilmesiyle diplomasi açısından hareketli günlere şahitlik ediyordu. Her ne kadar yukarıda anlatıldığı üzere Kara Mehmed Paşa ilk klasik sefaretnameyi kaleme alsa da 1719 yılından itibaren sefaretnamelerin sayısında hızlı bir artış yaşandı. Daha önceki uygulamalardan farklı olarak Lâle Devri'nde, ikamet elçileri şeklinde olmasa da Avrupa'nın muhtelif başkentlerine elçiler gönderildi. Bu elçiler döndüklerinde önce sefaret takriri, ardından da sefaretnameler sunmaktaydılar. 18. yüzyıl adeta sefaretnameler yüzyılıydı. Bugüne kadar tespit edilen sefaretnamelerin büyük bir kısmı bu yüzyılda kaleme alınmıştır. Böylesine yoğun sefir gönderilmesi ve sefaretname kaleme alınması, hâliyle Osmanlı diplomatlarının da yetişmesi için uygun bir ortam oluşturuyordu[113]. Sefaretnameler aynı zamanda Osmanlı diplomasi geleneğindeki ve zihin dünyasındaki değişimi tespit etmek için de önemli bilgiler sunmaktadırlar[114].

111 Vergennes de İstanbul'un Avrupa diplomasisinin ilgi odağı olduğunu ifade eder (*Le Chevalier de Vergennes: Son Ambassade A Constantinople*, C I, Paris 1894, s. 196).

112 John-Paul Ghobrial, *Fısıldaşan Şehirler, 17. Yüzyılda İstanbul, Londra ve Paris Arasındaki Bilgi Akışı*, ter. Kahraman Şakul, İstanbul 2020, s. 60-66.

113 Osmanlı sefirleri ve sefaretnamelere dair hâlâ en önemli çalışma Faik Reşit Unat'ın *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* adlı eseridir. Unat'ın çalışmasından sonra yeni sefaretnameler de bulunmuştur. Meselâ İbrahim Müteferrika'nın 1736 yılında Lehistan sefareti (Erhan Afyoncu-Ahmet Önal, "İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği ve Bilinmeyen Sefaretnamesi", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 48, İstanbul 2016, s. 105-142), Ali Ağa'nın 1755 yılındaki sefareti bunlardandır (*Lehistan'da Bir Osmanlı Sefiri*, haz. Hacer Topaktaş).

114 Mehmet Alaattin Yalçınkaya, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak

Osmanlı başkentinin 18. yüzyılda önemli bir diplomasi merkezi hâline gelmesinde bu dönemde Avrupa'nın yükselen iki önemli siyasi figürünün mevcudiyeti de önemli bir amildi. Bunlar Rusya ve Prusya idi. Rusya ve Prusya'nın Avrupa siyasetinde temayüz etmeye başlaması, bunların Avrupa ittifak sistemlerindeki dengeleri neredeyse tamamen değiştirmesi ve en az diğerleri kadar yayılmacı bir politika takip etmeleri bir taraftan fırsat olarak görülüyor, diğer taraftan da endişe ile takip ediliyordu. Bu iki devleti sıkıştırmak, yönlendirmek, oyalamak veya ittifak yapmaya zorlamak için Devlet-i Aliyye önemli bir vasıta olarak görülüyordu. Bu durum, özellikle yayılma sahasının önemli bir kısmının kendi aleyhine olduğu Rusya karşısında Bâbıâli'nin de zaman zaman destekçiler bulmasına imkân tanıyordu.

Yalnızca Rusya ve Prusya'nın yükselişi değil, İngiltere ve Fransa'nın rekabeti de 18. yüzyılda Bâbıâli'yi hızlı ve yoğun bir diplomatik hareketliliğe sürükledi. İngiltere'nin Levant Kumpanyası karşısında Fransa'nın da bir kumpanya kurması ve bunun hızla İngiliz kumpanyasını iflasa sürüklemesi, iktisadi olduğu kadar diplomatik olarak da Osmanlı'yı daha önemli bir müttefike veya rakibe dönüştürdü. Bâbıâli, Fransa ile İngiltere arasındaki dengeleri değiştirecek hamleler yapmak suretiyle uluslararası dengelerde rol tayin edici etkisi olduğunu zaman zaman hissettirdi[115].

Osmanlı diplomasisinin farklı saiklerle 18. yüzyılda yoğunlaştığı ve hareketlendiği aşikâr. Buna mukabil bu diplomasinin, hiç şüphesiz en önemli unsurları reisülküttâb ve ona bağlı bürokratik kadrodur. Bu kadro, 18. yüzyılda hem yeni bir teşkilatlanma içine girmiş, bir önceki yüzyılda dâhilî vazifeleri, haricî işlerle ilgili vazifelerinden daha fazla iken, bu yüzyılda haricî vazifeleri daha öne çıkmıştır. Ayrıca yeni kalemler kurulmuş ve böylece nezaretler öncesinde Bâbıâli'de bir hariciye bürokrasisi oluşmuştur. Bu bürokratlar bir taraftan resmî yazışmaları takip eder, mükâleme mazbatalarını hazırlar, gelen rapor ve namelerin tercüme edilmesini sağlarken, diğer taraftan da görüşmelerin en önemli aktörü hâline gelmiştir[116].

Sefaretnamelerin Kaynak Değeri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 7, Ankara 1996, s. 319-338.

115 İngiltere ile Fransa'nın Levant'taki rekabeti ve bunun Osmanlı diplomasisine etkileri hakkında bk. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 155-231.

116 Bu hususlarda en yetkin çalışma Recep Ahıshalı'ya aittir (*Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık [XVIII. Yüzyıl]*).

Bu bürokratik yapılanmaya rağmen Osmanlı diplomasisinin karar alma mekanizmasının daha karmaşık olduğu kesindir. Bu manada başta padişah, sadrazam ve Bâbıâli'nin diğer bürokratları ile şeyhülislamın başkanlık ettiği ilmiyenin ve askerin rolü inkâr edilemez. Bu unsurların her biri diplomasinin farklı aşamalarında az veya çok etkili olmuşlardır. Bunların yanında "efkâr-ı umumiye/kamuoyu"[117] diyebileceğimiz halkın beklenti ve şikâyetlerinin de bu karar alma mekanizmasında, daha önceki devirlere nazaran daha fazla etkili olduğu söylenmelidir. Kamuoyu, 18. yüzyılda tepkisini ifade etmek için yeni yöntemler bulmuş ve bu yöntemler de iktidar üzerinde etkili olmuştur[118]. Kamuoyunun giderek daha etkili olmasında, İstanbul'un diplomasi merkezi hâline gelmesinin de etkisi vardır. Bu sayede başta Avrupa olmak üzere dünyadaki gelişmelerden haberdar olan veya haberdar edilen halk, devlet adamlarının kararlarında etkili olmaya başlamıştır. Mesela Pasarofça Antlaşması'nın müzakere edileceği günlerde İstanbul halkının İspanya Veraset Savaşları sebebiyle Avusturya'nın zor durumda kaldığı, bu yüzden barış istediği, savaşa devam edilmesi hâlinde kazanımların olacağı yönündeki kanaati, III. Ahmed ve Sadrazam İbrahim Paşa'yı zora sokmuştur. Sulh taraftarı İbrahim Paşa, Karlofça'da Amcazâde Hüseyin Paşa, Prut'ta da Baltacı Mehmed Paşa'nın, halkın söylentileri yüzünden gerekli başarıları gösteremediğini savunsa ve "Bize lazım olan Devlet-i Aliyyenize hayırlı olan ile amel edip, efvâh-ı nâsa kulak urmamaktır" dese de halkın talepleri ve söylentilerinden bigâne kararlar alamadı[119]. Sonraki gelişmelerin tamamında bu kamuoyu baskısı veya talepleri yönlendirici bir etkiye sahiptir. III. Mustafa'nın 1768 Harbi esnasında kaleme aldığı şu hatt-ı hümayunları da halkın beklentilerinin karar mekanizmasında etkili olduğunun güzel misalleridir:

"Garaz-ı hümâyûnum sizi halkın lisânından hıfz ve mukabelede serhad ahâlîsi ithâm ile tekdîr olmamakdır"[120];

117 "Kamuoyu" kavramı ve bunun Osmanlı tarihindeki seyri hakkında bk. Orhan Koloğlu, *Osmanlı'da Kamuoyu*, İstanbul 2010. 18. Yüzyılda İngiltere ve Fransa örneklerinden hareketle "kamuoyunun" yükselişi ile ilgili bk. James Van Horn Melton, *Aydınlanma Avrupasında Kamunun Yükselişi*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul 2011.

118 Bir misal için bk. Fikret Sarıcaoğlu, "Osmanlı Muhalefet Geleneğinde Yeni Bir Dönem: İlk Siyasi Bildiriler", *Belleten*, C LXIV, S. 241, Aralık 2000, s. 901-920 (ekler de mevcuttur).

119 Erhan Afyoncu, "Pasarofça Barışı", s. 7-9.

120 TSMA, nr. E. 7018/38.

"Benim vezîrim, Halîmî Mühürdarı Selîm Efendi ile ocak başyazıcısı Ömer Efendi cibilletlerinde muzmer olan fesâdı icrâ içün çadırlarda alenen "Hünkâr akçe göndermez. Gerek sefer ve gerek zahîre akçe ile olur. Böyle sefer olur mu?" deyu çadır çadır beni zemm ederler imiş. Subhanallah şimdiye dek müddehardan yüz yirmi bin kiseden ziyâde virdim. On bir bin iki yüz kiseyi mevâcibe virdim. Mevâcibi dahi tamâ'iyla benden aldılar, kat'a benden iktizâ etmez idi. Virdim, yine bilinmedi. Bir pâdişâh yüz bin kise degil otuz kırk bin kise virmiş degildir. Pederin Sultân Mahmûd, Enderun'dan on altı bin kise virmişlerdir. Defterleri ihrâc eyledim ve kırk bin kise cem' etmiş degillerdir. Bir pâdişâh ve hıfz eylediğim akçeyi diri' etmedim virdim. Yine bilinmeyüp ... halkın kulağına bu makule kelâmı ilka eylemek ne dimekdir?"[121];

"Benim vezîrim, Moskov kapukethüdâsının irsâli sulha tavassut eden Nemçe ve Prusya devletlerinin taleb ve irâdeleriyledir. 'Mâdem ki gönderilmeye esâs-ı sulha mükâleme mümkün degildir' deyu kat'î tahrîr etdiklerinde efendiler ile meşveret olunup her dürlü mahzûrları müzâkere olundukda 'çünkü iki devlet-i mütevassıt böyle kat'î irâd etdi. Zarûrî gönderilmek lâzım geldi. Nihâyet mümkün oldığı mertebe halk lisânına bunda ikameti şu zarârı îcâb etdigi zâhirdir ma'nâları i'timâd edecekleri vechle izhâr ve ıska olunsun' didiler ve bu madde meşveterinde güzel tedbîr eylemişiken külliyen gönderülsün deyu rey edenler kelâmı pek istihsân ederek nizâm virmeniz lâzım idi"[122].

"... Bu kadar malı kim sarf eyledi dirîğ etmedim. Yine hakkımızda ne söylerler? Süfehânın ve halkın kulağına bu makule kelâmı ilka eylemek ne dimekdir?..."[123].

121 TSMA, nr. E. 7018/80.

122 TSMA, nr. E. 7018/101.

123 TSMA, nr. E. 7018/161. III. Mustafa devrinde Sadrazam'ın şu telhisinde de "kamuoyunun" önemi ve nasıl yönlendirileceği üzerinde durulur: "Lehlüye ve Nemçelü ve Françelü ve Moskovlu'ya dâir efvâh-ı nâsda envâ'-ı erâcif söylendiği ve Özü Vâlisi meçhul bir âdemdir deyu nâsın tefevvüh eyledikleri mesmû'-ı hümâyûnları oldığı ve bu maddeleri sıhhati iktizâ idenlere işâ'at olunması münâsib idügü şerefyafte-i sudûr olan emr-i hümâyûnlarında iş'âr buyurulmuş. Havâdis-i mezbûre Hotin muhâfızı tecdîd ve ucâleten mühimmât irsâlinden neşet olunmağla bi-mennihi te'âlâ yarınki gün kadısler efendilere ve sâir ifâdesi muhtezî ifâd ve semâhatle efendi dâ'îleri tarafından dahi lüzumu olan zevâta ifâde olunup birkaç güne dek lisân-ı nâsdan dahi erâcif-i mezbûr münkat' olur" (TSMA, nr. E. 5002/2).

"Söz uçar, yazı kalır" atasözü tarihin bütün sahalarında araştırmacı için büyük bir sıkıntıya işaret eder. Bu sıkıntı, diplomasi tarihi mevzubahis olduğunda daha ciddi bir probleme dönüşür. Durum, kaynaklar arasında muvazenesizlik var ise daha müşkil bir vaziyet arz eder. Osmanlı diplomasi tarihi de bu sıkıntıların en derinden hissedildiği bir sahadır. Çünkü İstanbul'daki Avrupa elçilerinin mektup, rapor ve sefaretnameleri Osmanlı ile mukayese edilemeyecek kadar fazladır. Fazlalığının yanında Avrupa kaynakları daha teferruatlıdır. Bu durum çoğu zaman araştırmacıyı şekillendirmekte ve metin inşasını yönlendirmektedir. Onlarca belgesel mirasa rağmen Osmanlı diplomasisi daha çok şifahi gelenek üzerine kuruludur. Mükâleme mazbataları, sefaretnameler ve bazı takrirler hariç tutulacak olursa Osmanlılar, "esrar-ı devlet" olan meseleleri şifahen halletmeyi daha emniyetli bulmuşlardır. Dönemi için anlaşılabilir olan bu tutum, araştırmacılar için ise kara deliklerin oluşmasına sebep olmaktadır. Avrupa elçilerinin müzakereler veya görüşmelere dair onlarca sayfa rapor yazmasına mukabil, Osmanlı kaynaklarında bu görüşmelerin ekseriya birkaç cümle ile hülasa edilmesi araştırmacıyı ister istemez daha teferruatlı olan kaynağa meylettirmektedir. Araştırmacı, daha çok Avrupa kaynaklarındaki yazılı kaynak zenginliğini Osmanlı'da da aramakta, bulamadığı zaman da Bâbıâli'nin yönlendirilmiş olduğu, bütün kararların arkasında Avrupalı diplomatların olduğu gibi hükümlere varmaktadır. Aslında sayısal fazlalığına ve teferruattaki ayrıntının çokluğuna mukabil Avrupa elçilerinin rapor ve mektupları da araştırmacıya mayınlı bir arazi sunmaktadır. Elçiler çoğu zaman kendi konumlarını önemli göstermeyi, her şeyi yönlendirdikleri imajını oluşturmayı, hükümdarından istediği parayı koparmak için hadiseleri olduğundan daha abartılı anlatmayı tercih etmektedirler. Araştırmacı bu vakıa karşısında dikkatli olmalıdır. Bunun için elçi rapor ve mektuplarında yazılanları, Osmanlı kaynakları ile mukayese etmelidir. Osmanlı kaynaklarının kifayetsiz ve sessiz kaldığı durumlarda ise Osmanlı devlet adamlarının karar alma mekanizmasına bakmalıdır.

Avrupa'da yüzlerce diplomasi elkitabı yazılmasına mukabil Osmanlı'da benzeri bir eserin şimdiye kadar 18. yüzyılda kaleme alındığı tespit edilememiştir[124].

124 Burada münşeât mecmualarını ve kâtib el defterlerini kastetmiyoruz. Çünkü bu tür kaynaklar resmî yazışmaların nasıl yapılacağına dair köklü bir geleneği temsil etmekle birlikte Avrupa'daki diplomasi elkitaplarına hiç benzemezler. Osmanlı diplomatı, asla kitabî kaynaklara müracaat etmiyor gibi bir neticeye varmak da istemiyoruz. Çünkü müzakere edilecek veya görüşülecek konu ile ilgili olarak Osmanlı sefirlerinin veya temsilcilerinin, daha önce kaleme alınmış resmî kayıtları ve kitabî kaynakları ayrıntılı bir şekilde tetkik ettiğini biliyoruz. Meselâ Fokşan müzakereleri için görevlendirilen Osmanlı temsilcileri birinci murahhas Nişancı Yenişehirli Osman Efendi ile ikinci murahhas Ayasofya Camii Kürsü Şeyhi Yasincizâde Osman Efendi, görüşülecek konulara dair bütün yerli ve yabancı

Çünkü Osmanlı diplomatı, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, şifahî geleneğin usta-çırak ilişkisine dayanarak yetişirdi. Bilgisinin kaynağını kitabî kaynaklardan ziyade fiili uygulamalar oluşturuyordu. Bu nedenle Osmanlı diplomasi geleneğinin, en azından 18. yüzyıl için, nasıl olduğunu ortaya çıkarmak için kişilerin hangi bağlantı ağı içinde, kimin çırağı ve yetiştirmesi, kimin kapı halkı olduğunun tespit edilmesi gerekir. Bu ilişkiler ağı, çekişme ve ihtilafları olduğu kadar, diplomatik tavır ve geleneği de ortaya koyabilir. 18. yüzyıl için bu ilişki ağlarını takip etmek suretiyle şimdiye kadar yalnızca Koca Râgıb Paşa[125] ve Ahmed Resmî'nin kariyeri üzerinde durulmuştur[126].

18. yüzyıl Osmanlı diplomatının a'râfta olduğu, kadim ile cedid arasında sıkışıp kaldığı, askerî hezimetlerin kaybını telafi etmek zorunluluğu bulunduğu, bu yüzden de diplomaside yani masa başında kazanmada maharet kesbettiği bir hakikattir. Bir taraftan Avrupaî usûllerle mücehhez olması istenirken, diğer taraftan da Osmanlı geleneklerini idame ettirmesi istenen kişidir. Yani Avrupa devletlerine benzemeyen Devlet-i Aliyye'nin Avrupa'daki meslektaşlarına taşçıkarmaya başlayan Osmanlı diplomatlarının dönemidir 18. yüzyıl. Bu duruma güzel bir misal şu takrirdir:

> "Sekiz, on gün mukaddem Rusya elçisinin Serciyus nâm tercümanı reis efendi kullarına gelüp, 'Elçi-i mesfûr gizlice kimesne olmaksızın sizinle tebdillen mülâkat recâ eder' makalını îrâd ve reis efendi dahi, 'Devlet-i Aliyye'de bilâ-izin elçilerin vükelâ-yı saltanat ile görüşmeleri hilâf-ı kavâ'id-i mer'iyye' oldığını beyân ve müdâfa'a eylemişken dünkü gün elçi-i mersûmun baştercümanı Pizani efendi-i mumâileyh çâkerlerine vürûd ve 'Elçi beg tebliğ-i du'â eyledi. Cenâbınız ile bir kerecik mahfice her hâl mülâkat etmek ister. Bir sabâh tulû'-ı şemsden evvel konaklarına varup kapularını dak iderim. Feth-i bâb ile beni kabul iderler ise içerü girerim. Müsâ'ade olmadığı sûretde döner giderim' dirler mukaddimesini ifâde ve reis efendi dahi 'Böyle hod be hod bî-ruhsat elçi begin konağımıza gelmesi münâsib değildir. Bizim devletimiz Avrupa devletlerine benzemez. Kendüsüne kapuyu açmasam hakaret olur..."[127].

---

kaynakları tetkik etmişlerdir (Uğur Demir, "Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Hilafet Tartışmaları", *Osmanlı Hilafetinin İlk Asırları*, İstanbul 2019, s. 304-354).

125 Mesut Aydıner, *Koca Râgıb Mehmed Paşa-Hayatı ve Dönemi: 1699-1763*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2005.

126 Aksan, *Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)*.

127 TSMA, nr. E. 1197/33.

Bu çalışmada, yukarıda yazılanlar dikkate alınmak suretiyle, İstanbul'daki yoğun diplomasinin 1755-1768 yılları arasındaki serencamı ele alınmaktadır. Elinizdeki kitapta şu suallere cevaplar aranmıştır: 1755-1768 yılları arasında Osmanlı bürokratları Batı'daki gelişmeleri doğru okuyup ve bunlara göre tavır almışlar mıdır? Şayet almışlar ise bu yalnızca Batı'daki gelişmeleri esas alan bir nitelik midir yoksa kendi iç dinamikleri doğrultusunda bir haricî politika tesis edebilmişler midir? Osmanlı dış politikası, Batı'daki büyük bir külliyatın iddia ettiği gibi denizin ortasındaki rotasız ve altı da delik olduğundan sürekli su alan viran bir kadırga mıydı? İstanbul'daki elçilerin Osmanlı devlet adamlarını yönlendirme yöntemleri nelerdi? Bu hususta elçi raporlarına ne kadar itibar edilebilir? Elçi raporları araştırmacıya nasıl bir mayınlı arazi hazırlamıştır? Osmanlı hariciyesinin yabancı elçileri kullanma veyahut elçilerin Osmanlı bürokratlarına nüfuz etme yöntemleri nelerdi? Kim kimi, nasıl ve ne derece kullanabilmiştir? Osmanlı devlet adamlarının Batı'daki gelişmelere ve değişmelere dair bilgi kaynakları nelerdir? Bu kaynakları araştırmacı nasıl kullanmalı? Bu anlamda sefaretnameleri, sınırlardan, Eflak, Boğdan, Kırım veya Avrupa'nın muhtelif başkentlerinden gelen takrir veya casus raporlarını nasıl değerlendirmeliyiz? 1755-1768 yılları arasında Osmanlı ricalinin savaşa ve barışa yaklaşımları nasıldı? Savaş veya barış tek çıkar yol olarak mı görülüyordu? Bu bakımdan dış politikada takip edilecek yol ve yöntemlere dair Osmanlı devletluları tek ses miydi? Farklı sesler varsa bunlar nasıl ifade ediliyor ve makes buluyordu? 1768 yılında Rusya'ya savaş kararı nasıl alındı? Bu karar, doğru zamanda mı verildi? Savaş ilanında nasıl bir yöntem izlendi ve savaş nasıl gerekçelendirildi?

BİRİNCİ BÖLÜM

1755: "İTTİFAKLAR SİSTEMİ" VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

Avrupa'da 1748 Aix-la-Chapelle Antlaşması'ndan sonra 1755'e kadar devam eden bir barış ve diplomatik arayış dönemi başlamıştır. Zira Avusturya Veraset Savaşları, Avrupa'nın güç dengelerini değiştirmiş, kıtanın iki büyük gücü İngiltere Kuzey Amerika'daki kolonilerinde topraklar kazanmasına rağmen Fransa ile birlikte savaş yüzünden finansal/mali sıkıntı içine girmiştir. 17. yüzyılda Avrupa'nın önde gelen üç büyük devleti (İspanya, Hollanda ve İsveç) 1750'lere gelindiğinde artık ikinci sınıf devletler derecesine düşmüştü. Buna mukabil 18. yüzyıl Avrupa'da iki devletin (Rusya ve Prusya) yükselişine şahitlik etmiştir. Güç dengelerindeki değişim ve Avusturya Veraset Savaşlarının savaşa taraf devletleri sürüklediği mali krizler, 1755'e kadar Avrupa'da barışı temin etmiştir.

Fransa 1748-1755 yılları arasında bir taraftan ekonomisini selamete çıkaracak tedbirler almaya çalışırken, diğer taraftan da gelecek muhtemel bir savaşta İngiltere ile boy ölçüşebilmek için donanmasını güçlendirmiştir. Ayrıca Doğu Avrupa'da İngiltere ile ilişkilerini giderek iyileştiren Rusya'ya karşı bir denge oluşturmak amacıyla Lehistan, İsveç, Prusya ve Osmanlı'nın da dâhil olduğu bir ittifak kurmaya çalışmıştır. Bu süre zarfında İngiltere de barışı fırsat bilerek ticaretini canlandırmaya gayret etmiş ve ekonomisini iyileştirmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur.

İngiltere ve Fransa gibi Avrupa'nın önde gelen iki gücünün bu sessizlik dönemi kendi içerisinde bir tehlikeyi de beraberinde getirmiştir. Avrupa kıtasında bir savaşı göze alamayacaklarını gayet iyi bilen bu iki devletin bürokratları, sömürgeler yüzünden mücadelenin çok yakın olduğunu hissetmekteydiler. Zira Karayipler, Hindistan ve Kuzey Amerika'da sömürge mücadelelerinin yakında askerî bir mücadeleye dönüşmesi bekleniyordu. Nihayet beklenen çatışma ve güçler dengesindeki değişim, 1755'te başladı.

Avrupa'da 1755, önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bir yıl sonra başlayacak Yedi Yıl Savaşları öncesinde başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avusturya, Prusya gibi önde gelen Avrupa devletleri ittifak arayışı içine girmişlerdir[128]. Bu arayışta iki başkent İstanbul ve St. Petersburg hayati önemi haiz yerlerdi.

İngiltere, Rusya ile bir dostluk antlaşması imzalamayı, Bâbıâli'nin muhtemel bir Avrupa harbinde tarafsız kalmasını ve Rusya ile olan barış antlaşmalarını devam ettirmesini kendi çıkarları için daha uygun görmekteydi.

İstanbul'da İngiltere'nin politikalarını sekiz senedir elçi olarak bulunan Sir James Porter savunuyordu. Porter, diğer Avrupa elçilerine göre daha avantajlı bir konumdaydı. Zira Osmanlı devlet adamları nazarında İngilizler, Osmanlı İmparatorluğu'nu seven bir millet olarak telakki edilmekteydi. Ayrıca İngiltere'nin vermiş olduğu tavsiyelerde imparatorluğun çıkarlarının aleyhinde bir yönlendirme yapmayacağı kanaati hâkimdi[129]. Bu kanaatler doğal olarak Porter'ın elini güçlendirmiştir. Ta ki 30 Eylül 1755'te İngiltere, Rusya ile antlaşma yapana ve bunun Osmanlı yetkilileri tarafından öğrenilmesine kadar.

Fransa'nın liderlik ettiği diğer blok ise Bâbıâli'yi Rusya aleyhine kışkırtmakta ve muhtemel bir Avrupa savaşında Türklerin Rusya'ya savaş ilan etmesi için çalışmaktaydı. Her iki blok da bu amaçla Lehistan meselesini ve Rusya'nın silahlanmasını kullanmaktaydı.

Osmanlı üzerinde önemli planların yapıldığı 1755 yılındaki gelişmeler Türk tarihçilerinin dikkatini fazla çekmemiş; III. Osman'ın saltanatına denk gelen bu dönem önemli gelişmelerin yaşanmadığı bir devir olarak ele alınmıştır[130]. Ancak Avrupa diplomasisinin dikkatini çevirdiği İstanbul'da 1755 ve 1756'da önemli kararlar alınmış; Bâbıâli, bir taraftan barışçıl bir dış politika takip etmek isterken, diğer taraftan da ittifak arayışlarından istifade ederek bazı problemlerini çözmeye çalışmıştır.

128 "İttifaklar Sistemi (alliance systems)" hakkında bk. William C. Fuller, *Strategy and Power in Russia 1600–1914*, New York 1992, s. 89-90; Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494–1789*, çev. Ertürk Demirel, Ankara 2009, s. 202.

129 İngiltere hakkındaki bu düşüncelere Fransa Elçisi Vergennes de vurgu yapmıştır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 273).

130 Bazı tarihçiler ise III. Osman döneminde dış politika adına "müspet" gelişmelerin olmadığını iddia etmişlerdir (M. Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası-Zitvatorok'tan Küçük Kaynarca'ya (1606-1774)", *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi*, C II, ed. Mustafa Bıyıklı, İstanbul 2008, s. 65).

Çok yakında bütün kıtayı etkileyecek bir savaşın eşiğindeki Avrupa devletlerinin ittifak arayışları kaçınılmaz olarak 1750'lerde Osmanlı-Rus ilişkilerini de etkilemiştir. Hatta bu gelişmeler, çoğu zaman İstanbul-St. Petersburg münasebetlerinin niteliğini tayin edici olmuştur. Bâbıâli, bir taraftan Avrupa'daki ittifak arayışlarını kullanmaya, diğer taraftan da Rusya ile olan antlaşmaların hilâfına hareket etmemeye gayret etmiştir[131].

A. Elizabeth Kalesi Meselesi

1768–1774 Harbi'nin başlama gerekçelerinden biri, Rusya'nın Osmanlı sınırına yakın bölgelerde antlaşmalara aykırı olarak kaleler inşa etmesiydi[132]. Bu durum aslında 1768'e mahsus bir problem değildi. 1747'den itibaren Rusya'nın sınırlarda kale bina etmeye başlaması, iki ülke arasında sıkıntılara yol açmış ve bu mesele 1768'de Türk tarafı için savaş sebebi sayılmıştır. Buna mukabil 1755'ten itibaren Avrupa'da gelişmeye başlayan diplomatik şartlar Bâbıâli'ye Osmanlı-Rus sınırında gerilimlere sebep olan kale meselesini, geçici de olsa halletmek için uygun bir ortam sağlamıştır.

Osmanlı-Rus sınırında tartışmalara sebep olan en büyük kalelerden biri, Elizabeth Kalesi'dir. Bu kale, Kazak tehlikesi bahane edilerek Çariçe Elizabeth adına Özü Nehri kenarında stratejik bir noktada inşa edilmiştir. Fakat zamanla Rusya'nın Lehistan'a giden yollara hâkim olması için önemli bir üs olarak tahkim edilmeye başlanmıştır. Macarlar ve Sırplar, bazı muafiyetler karşılığında kalenin yakınlarında istihdam edilmişlerdir. Rusya, Avusturya ve İngiltere ile yaptığı gizli antlaşmalardan destek bularak Türk sınırında bu kadar rahat hareket edebilmiştir. Zira Avusturya ile 22 Mayıs 1746'da Viyana'da yaptığı gizli ittifak antlaşmasında[133] her iki ülkenin muhtemel bir savaşta birbirlerine askerî destek sağlayacaklarına dair bir maddeye yer verilmiş, daha da önemlisi Saksonya Elektörü ve Lehistan Kralı III. August'ün ölümü hâlinde iki ülke birlikte hareket ederek ismi üzerinde müttefik oldukları birini yeni kral olarak seçtirecekleri hususunda anlaşmışlardır. Bu iki hususa istinaden Rusya, Lehistan'a kısa sürede müdahale edebilmek adına Elizabeth Kalesi'ndeki askerî varlığını her geçen gün biraz daha artırmıştır[134].

131 Özellikle Kırım hanlarına gönderilen namelerde Rusya ve Lehistan ile mevcut antlaşmayı bozacak hareketlerden kaçınmaları emredilmekteydi. Bu minvalde bazı misaller için bk. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn (2 Numaralı Name Defteri)*, İstanbul 2013, s. 112, 114-115, 116-118, 122-128.

132 Savaş beyannamesi için kitabın ilgili bölümünde ayrıntılı bilgi verilecektir.

133 David Jayne Hill, *A History of Diplomacy in the International Development of Europe*, III, Londra 1914, s. 472–473.

134 1747'de Rusya'nın Avusturya ile yaptığı antlaşma ve bu antlaşmanın Osmanlı

Elizabeth Kalesi konusunda Türk tarafını tedirgin eden hususlardan bir diğeri de kaledeki hazırlıkların kendileri aleyhine olacak şekilde kullanılabileceğine dair söylentilerdir. Zira Avusturya'da yayınlanan bir gazeteye göre Ruslar, Bâbıâli ile Avusturya arasında bir savaş çıkması ihtimaline karşın sınırlara 100 bine yakın asker yığmıştır[135] ve yığınak yapılan yerlerden biri de Elizabeth Kalesi'dir. Bu söylentiler ve her geçen gün kalede biraz daha artan Rus askerî varlığı Osmanlı yetkilileri tarafından da yakından takip edilmiştir.

Elizabeth Kalesi gibi stratejik önemi haiz bir kalenin inşa edilerek bölgede Rusya'nın güçlenmesi, Bâbıâli'yi rahatsız etmeye başlamış fakat Türk tarafı kale inşasını engellemek için fiili bir müdahaleden ve bunu bir savaş sebebi saymaktan kaçınmıştır. Bunun yerine problemi çözmek için öncelikle barışçıl yollara başvurulmuş, Rus yetkililere bunun ahitnamelere aykırı olduğu iletilmiştir. Bâbıâli'nin bütün diplomatik uyarılarına rağmen Rusya, 1754'e kadar kaledeki hazırlıklarına ara vermeden devam etmiştir. 1754'te ise Avrupa siyasi dengelerindeki değişimler Rusya'yı farklı şekilde hareket etmeye ve geçici de olsa kale konusunda geri adım atmaya zorlamıştır. Zira iki önemli müttefiki Avusturya ve İngiltere, Elizabeth Kalesi yüzünden Bâbıâli ile bir savaş çıkması hâlinde tarafsız kalacaklarını deklare etmişlerdir[136]. Avusturya politikasındaki bu önemli değişimi yakından takip eden ve gelişmelerden haberdar olan Türk yetkililer de 1754'ten itibaren başta Elizabeth Kalesi meselesi olmak üzere Rusya ile aralarındaki problemleri çözmek üzere Avusturya'nın tavassutuna başvurmuşlardır.

Uygun bir diplomatik ortamın ortaya çıkması üzerine bir taraftan İstanbul'daki İngiltere, Avusturya ve Rusya diplomatları ile müzakereleri artıran Bâbıâli, diğer taraftan da bu müzakerelerde elini güçlendirmek için kalenin

---

İmparatorluğu'nu nasıl etkileyeceği, Elizabeth Kalesi'ni Rusların ne maksatla inşa ettikleri hakkında Divan-ı Hümayun tercümanı teferruatlı bir takrir hazırlamıştır. Bu takrirde, Avusturya ile Rusya'nın Lehistan Kralı III. August'ün ölümü hâlinde onun yerine III. August'ün oğlunu kral seçtirmek üzere anlaştıkları ve bunu Lehistan'daki büyük kurultayda Lehistan ileri gelenlerine de kabul ettirmek için çalıştıkları belirtilmiştir (BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 8300, 20 Zilkade 1165/ 29 Eylül 1752).

135 Gazete haberini Eflak voyvodası Bâbıâli'ye gönderdiği bir takririnde özetlemiştir. Yine bu gazetedeki habere göre Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya sınırındaki kalelere asker sevk etmiş ve Avusturya da bunun gerekçesini sormaya hazırlanmaktadır. Şayet Bâbıâli'den olumsuz bir haber alınır ve savaş çıkarsa Rusların sınırda beklettikleri 100 bin askeri de Türklere saldıracaktır (BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 4381, trsz).

136 Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar, XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münâsebetleri*, İstanbul 1985, s. 22–23.

son durumu hakkında bilgi toplamaya başlamıştır. Bunun için sınırdaki yetkililerden, Eflak ve Boğdan voyvodalarından raporlar istenmiştir. İstanbul'un isteği üzerine Boğdan voyvodası, Elizabeth Kalesi'ni tetkik ettirmiş ve buna dair Bâbıâli'ye 20 Mayıs 1754 tarihli takrir sunarak, Rusya her ne kadar Elizabeth Kalesi'ni terk edeceğine dair söz vermişse de kaleye asker sevkinin devam ettiğini ve bazı yerlerinde hâlâ çalışmaların devam ettiğini rapor etmiştir[137].

Voyvodadan ve diğer haber kaynaklarından gelen bilgiler, Rusya'nın sözünde durmadığını açıkça ortaya koymuş ve bunun üzerine kale konusunda Rusya'nın tutumu bir kez de İstanbul'daki Rusya Kapıkethüdası Obreskov'a[138] sorulmuştur[139]. Yazılı müracaatın dışında bizzat Reisülküttâb El-Hâc Abdi Efendi[140], Obreskov ile 1754'te, kale konusunu görüşmek üzere bir araya gelmiştir. Abdi Efendi toplantıda iki devlet arasındaki antlaşmaların hilafına Rusya'nın sınırda kale inşa etmeye devam etmesi hâlinde Bâbıâli'nin de misli ile mukabelede bulunacağını belirtmiştir. Reisülküttâbın bu sözleri üzerine Obreskov, raporlarda ileri sürülenlerin doğru olmadığını savunmuştur. Ayrıca Türk tarafının da kendi sınırları dâhilinde kale inşa etmekte özgür olduğunu bildirmiş ve görüşmeden birkaç gün sonra Abdi Efendi'ye kaleleri gösteren bir de harita göndermiştir[141]. Harita, bölgeyi bilen Mehmed Efendi adlı birine incelettirilmiş ve Mehmed Efendi tetkikleri sonucu kalelerin Osmanlı sınırları içinde inşa edildiği kanaatine varmıştır. Her iki tarafın da kendi iddialarında ısrarcı olacakları ve meselenin bu şekilde uzayıp gideceğini gören Osmanlı yetkilileri, kale sorununu çözmek üzere farklı bir yola başvurmuş ve Rusya'nın müttefiki olan Avusturya ile İngiltere elçilerinin meseleyi çözmek üzere mü-

137 BOA, Divan-ı Hümayun Âmedî Kalemi Belgeleri (=A.AMD), Dosya nr. 11/13, 27 Receb 1167/20 Mayıs 1754.

138 Aleksej Michailoviç Obreskov, Mart 1753'te Kapıkethüdası Andrian Ivanoviç Neplüyev'in ölümü üzerine Rusya'nın yeni kapıkethüdası olarak göreve başlamıştır. Obreskov'un tayin edildiğine dair Çariçe Elizabeth'in 27 Mart 1753 tarihli namesi için bk. Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*, haz. Ahmet Öğreten, Ankara 2002, s. 385–386. Ayrıca bk. TSMA, nr. E. 4982, 27 Cemâziyelevvel 1166/1 Nisan 1753. Obreskov, 20 Rebiülâhir 1166/24 Şubat 1753 tarihli takririnde Rusya tarafından görevinin mashalatgüzarlıktan kapıkethüdalığına terfi ettirildiğini bildirmiştir (BOA, A.DVN. DVE (1), nr. 7/32).

139 BOA, Hatt-ı Hümâyûn (=HH), nr. 8/274, 11 Cemâziyülâhir 1167/ 5 Nisan 1754. Ayrıca bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 22.

140 El-Hâc Abdi Efendi, 28 Ekim 1753-24 Eylül 1755 tarihleri arasında Reisülküttâblık yapmıştır (Ahıshalı, *Reisülküttâblık*, s. 40).

141 Sergei M. Soloviev, *History of Russia, Empress Elizabeth Politics and Culture Approach of the Seven Years War 1748-1756*, XL, trs. Peter C. Stupples, USA 2004, s. XL, 76-77.

dahil olmalarını istemiştir[142]. Böylece Avrupa'da oluşan yeni şartları lehine kullanarak Rusya'ya bu devletler üzerinden baskı yapmayı hedeflemiştir.

Bâbıâli'nin talebi üzerine Avusturya Elçisi Penkler[143], İngiltere Elçisi Porter ve Rusya Kapıkethüdası Obreskov, kale konusunda ortak bir politika ortaya koymak üzere bir araya gelmişlerdir. Toplantıda Rusya'nın kale konusundaki tavrını destekleyen bir sonuç çıkmış ve iki devlet arasındaki antlaşmanın ihlal edilmediği tezi üzerinde ittifak edilmiştir. Üç ülke temsilcisinin ortaklaşa aldığı bu kararlar bir takrir ile Bâbıâli'ye bildirilmiştir. Avusturya, İngiltere ve Rusya diplomatlarının ortak takrirlerinde ilk başta St. Petersburg'un desteklenmesi Osmanlı yetkililerini rahatsız etmiş ve bu durumun kabul edilebilir olmadığı beyanıyla, Rusya'nın kale konusunda antlaşmaların hilafına hareket ettiğinde ısrar edilmiş ve Penkler ile Porter'dan hükûmetlerinden Rusya üzerindeki baskılarını artırmaları istenmiştir[144]. Abdi Efendi'nin bu talebi üzerine hem Porter hem de Penkler, Obreskov ile tekrar bir araya gelmiş ve Rusya kapıkethüdasına Bâbıâli'nin tereddütlerini gidermek üzere bazı adımlar atması gerektiği yönünde baskı yapmışlardır. Buna rağmen Obreskov, Rusya'nın tutumunun haklılığında ısrar etmiş, hatta Osmanlıların da Rus sınırında kaleler inşa ettiklerini iddia etmiştir[145].

Porter ve Penkler, Obreskov'a bazı konularda hak vermelerine rağmen, kale konusunda ısrar edilmesinin Bâbıâli'yi Fransa'ya yakınlaştırmasından endişe etmekteydiler. Elçilerin bu endişeleri yersiz de sayılmazdı. Zira Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Pierre Puchot Desalleurs, kale konusunda Devlet-i Aliyye'yi kışkırtmakta ve İngiltere-Avusturya-Rusya yakınlaşmasının Bâbıâli aleyhi-

142 Soloviev, *History of Russia,* XL, 77.

143 Penkler, 1755'te yaşlılığı sebebiyle görevden alınmış ve yerine daimî elçi olarak Josef von Schwachheim tayin edilmiştir (Nurgül Bozkurt, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000, s. 54).

144 Porter, 7 Haziran 1754 tarihli mektubunda Reisülküttâbın kendisini evine davet ettiğini yazmıştır (NA, SP, nr. 97/37). 17 Haziran 1754 tarihli şifreli mektubunda ise, Nisan 1754'te Rusya'dan bir haber geldiğini ve bu haberde St. Petersburg'un Osmanlı sınırında tek bir taş bile bulundurmadığında ısrarcı olduğunu rapor etmiştir. Yine aynı mektupta Reisülküttâbın kendisi ile görüştüğünü ve St. Petersburg'dan gelen cevaptan duyduğu rahatsızlığı dile getirdiğini yazmıştır (NA, SP, nr. 97/37). Porter'ın Elizabeth Kalesi hakkındaki faaliyetleri için ayrıca bk. Büyükaksoy, *James Porter*, s. 48-67.

145 Soloviev, *History of Russia,* XL, 77-78.

ne olacağını savunmaktaydı[146]. Bunun için Bâbıâli'ye takrirler sunmaktaydı. Örneğin 12 Kasım 1754 tarihli takririnde Rusya devlet adamlarının kale konusunda ihtilafa düştüklerini, Avusturya'nın Osmanlı'ya teminat vermesinin ise güvenilir olmadığını, amaçlarının Bâbıâli'nin gözünü boyamak olduğunu rapor etmiştir[147].

Desalleurs, 23 Kasım 1754'te[148] İstanbul'da ölünce yerine elçi olarak Kont de Vergennes atanmış[149], henüz 38 yaşındaki Fransız diplomat da 23 Mayıs

146 Desalleurs'a verilen talimatta aslî görevleri olarak şunlar sıralanmıştır: Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya aleyhine bir manifesto yayınlamaya ikna etmek; Prusya, Lehistan ve İsveç'in de dâhil olduğu Bâbıâli ile bir ittifak antlaşması imzalamak; Bâbıâli'yi Rusya aleyhine kışkırtmak. Desalleurs'un Puissieux'ye gönderdiği 23 Kasım 1748 tarihli mektup: "Burada önem verilecek mesele İsveç'i korumak, Polonya'yı terk etmemek, Rusya'nın geniş projelerini durdurmak, burada eski itibârı yeniden oluşturmak. Bunlar kaçırmamam gerektiğini emrettiğiniz dört hedef". Mektup için bk. Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, çev. Vecdi Bürün-Refik Özdek, yay. haz. Mümin Çevik, İstanbul 1992, s. 263–264. Desalleurs'a verilen talimat için ayrıca bk. Pierre Duparc, *Receuil des Instructions données aux ammassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie Jusqu'a la révolution Française*, Paris 1969. Bu kitabın tanıtımı için bk. Vehbi Belgil, "Fransa Krallarının İstanbul'daki Elçilerine Talimatları", *Tarih ve Toplum*, S. 14 (Şubat 1985), s. 66-70. Desalleurs'un takip ettiği politikalar için ayrıca bk. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, çev. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu, İstanbul 2011, s. 604-606; Alfred de Curzon, "L'ambassade du comte Desalleurs à Constantinople (1747-1754)", *Revue d'histoire diplomatique*, (1914-1915), s. 392-459. Fransa'nın Rusya aleyhinde bir ittifak kurmak istemesinin sebepleri için bk. William C. Fuller, *Strategy and Power in Russia 1600–1914*, New York 1992, s. 91. İstanbul'daki Rusya Kapıkethüdası Obreskov da St. Petersburg'a gönderdiği raporlarında Fransa'nın Rusya aleyhindeki ittifak teşebbüslerini rapor etmiştir (Soloviev, *History of Russia*, XL, 76. Ayrıca bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C VIII, 136, 154-155).

147 BOA, A.AMD, Dosya nr. 11/2, 26 Muharrem 1168/12 Kasım 1754.

148 İngiltere Elçisi Porter, 2 Aralık 1754 tarihli mektubunda Desalleurs'un 23 Kasım'da öldüğünü rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/38). Fransa elçilik tercümanı tarihsiz bir takririnde elçinin ağır hasta olduğunu ve yeni elçi gelene kadar yerine birinin vekaleten bakacağını Bâbıâli'ye haber vermiştir (BOA, A.DVN.DVE(4), nr. 100/42, tarihsiz). Fransa sırkâtibinin 16 Safer 1168/2 Aralık 1754 tarihli takririnde elçinin öldüğü bildirilmiştir (A.DVN.DVE(4), nr. 100/43).

149 Desalleurs'un ölümünden sonra Vergennes gelene kadar 4 ay yerine elçi vekili olarak Charles-Claude de Peysonnel görev yapmıştır. Elçi vekilinin yaptığı yazışmalar için bk. BOA, Divân Kalemi Düvel-i Ecnebiyye Defterleri (=A.DVN.DVE.d), nr. 34/2, vr. 98–99. Evâil-i Şaban 1168/13-23 Mayıs 1755'ten itibaren ise yazışmalarda Vergennes'in ismi (Verjen olarak) geçmektedir. Porter, 15 Mart 1755 tarihli bir mektubunda Vergennes hakkında bilgi vermiş ve Desalleurs'dan sonra Vergennes'in devam ettireceği politikalardan bahsetmiştir. Elçi bu mektubunda Fransa'nın Desalleurs vasıtasıyla Bâbıâli ile Prusya ve Lehistan'ın da dâhil olacağı bir antlaşma imzalamaya çalıştığını, ancak bunun Desalleurs zamanında mümkün olmadığını bildirmiştir. Elçiye göre bunun sebebi öncelikle şartların müsait olma-

1755'te[150] İstanbul'a geldiği günden itibaren bir önceki elçi gibi Bâbıâli'yi Rusya aleyhine kışkırtmaya devam etmiştir. Zira elçiye verilen talimatta, Osmanlı yetkililerini Rusya sınırında kale inşa etmeleri ve buraya asker sevk etmeleri hususunda teşvikte bulunması ve Lehistan'daki gelişmeleri kullanarak Rusya aleyhine kışkırtması bildirilmişti[151].

Fransa, İngiltere'nin aksine Osmanlı'nın Rusya ile arasındaki dostluk antlaşmasının bozulmasını, Bâbıâli'nin Rusya aleyhine bir ittifaka dâhil olmasını istemekteydi. Bu ittifaka İsveç, Prusya ve Lehistan da katılacaktı. Ancak öncelikle Türk tarafının ikna edilmesi gerekliydi. Zira Devlet-i Aliyye, Rusya ve İngiltere aleyhine olacak böyle bir ittifakta yer almazsa diğer devletleri ikna etmek Fransa için neredeyse imkânsızdı[152]. Bunu gayet iyi bilen Fransız yetkililer, Bâbıâli'nin Rusya aleyhine kazanılması için Elizabeth Kalesi konusundaki tartışmaların çok iyi bir fırsat olduğunu görmüş ve bu meseleyi gündemde tutmaya çalışmışlardır.

Fransa'nın da kale konusunda Bâbıâli'yi desteklemesi ile birlikte, bunu bir fırsat olarak telakki eden Osmanlı devlet adamları İngiltere ve Avusturya temsilcilerini daha fazla sıkıştırmaya, bu iki ülkenin elçileri vasıtasıyla Rusya üzerinde daha fazla baskı yapmaya başlamışlardır. Fransa'nın, kale tartış-

---

masıydı. Ayrıca elçiye göre III. Osman da böyle bir antlaşmaya karşı idi. Bu yüzden ya III. Osman'ın ölmesi yahut zorla tahttan indirilmesinin Fransa çıkarlarına yarayacağını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/38). Vergennes'in elçi tayin edildiğine dair XV. Louis'nin gönderdiği namenin bir sureti için bk. TSMA, nr. E. 1603/10, Evâsıt-ı Şaban 1168/23 Mayıs-1 Haziran 1755).

150 Louis Bonneville de Marsangy, *Le Chevalier de Vergennes: Son Ambassade Á Constantinople*, C I, Paris 1894, s. 151; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 187; Vehbi Belgil, "Fransa Krallarının İstanbul'daki Elçilerine Talimatları", s. 69. Vergennes'in Fransa elçisi olarak tayin edildiğine, kralından getirdiği nameyi teslim etmesi için Divan-ı Hümayun'a gelmek için randevu talep ettiğine dair Fransa elçilik tercümanının takriri için bk. BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 100/51, 20 Rebîülâhir 1169/23 Ocak 1756.

151 Vergennes'e verilen talimatta, Osmanlı İmparatorluğu'nun İran'a veya Korfu yüzünden Venedik'e savaş ilan etmesinin engellenmesi; Avusturya, Silezya'yı Prusya'dan geri almak için harekete geçmediği sürece Bâbıâli'nin Avusturya'ya saldırmasına mani olması; Bâbıâli ile Prusya arasında bir antlaşma imzalanması için çalışması ve Kırım hanı ile iyi geçinip, Kabartay bölgesindeki Tatarlara dair bilgi toplaması istenmiştir (Vehbi Belgil, "Fransa Krallarının İstanbul'daki Elçilerine Talimatları", s. 69).

152 Rouille'nin Vergennes'e gönderdiği mektupta Fransa'nın başını çektiği bir ittifak için Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya aleyhine kışkırtılması ve bunun önemi özellikle vurgulanmıştır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 204–206. Ayrıca bk. Orville T. Murphy, *Charles Gravier Comte de Vergennes, French Diplomacy in the Age of Revolution 1719-1787*, New York 1982, s. 84–85).

malarını bahane ederek Bâbıâli ile daha fazla yakınlaşmasından endişe eden Porter ve Penkler, Obreskov'a yönelik baskılarını artırmak zorunda kalmışlar ve Rusya kapıkethüdasından söylemlerini yumuşatmasını istemişlerdir. Obreskov, İngiltere ve Avusturya elçilerinin baskılarının da etkisiyle, St. Petersburg'a gönderdiği mektuplarda Fransa'nın İstanbul'da artan nüfuzundan bahsetmiş, ancak bunun bir Osmanlı-Rus savaşına kadar ileri gitmeyeceği kanaatinde olduğunu rapor etmiştir. Obreskov'un çekincelerine rağmen St. Petersburg'dan gelen cevabi mektupta Bâbıâli'yi Rusların antlaşmaların hilafına sınırda kale inşa etmediklerine ikna etmesi istenmiştir[153]. St. Petersburg'dan Obreskov'a gelen sonraki talimatlarda ise kale inşası konusunda Avusturya ve İngiltere elçilerinin baskıları sonucu Rusya'nın İstanbul'a gönderdiği cevabı bildirmeyi geciktirdiği için yanlış yaptığı ve bundan sonraki süreçte Türklerin isteklerinin artarak devam edeceği belirtilmiş ve Obreskov'a Rusya çıkarlarını daha fazla gözetmesi bildirilmiştir[154]. Bu talimata rağmen Bâbıâli'nin Fransa'ya yakınlaşmasını istemeyen İngiltere ve Avusturya elçileri Obreskov üzerindeki baskılarını daha da artırmışlar ve Rusya kapıkethüdasını St. Petersburg'dan gelen emirlere rağmen daha temkinli hareket etmeye zorlamışlardır. Bunun üzerine Vorontsov tarafından Obreskov'a gönderilen bir mektupta müttefik ülke elçilerinin (Porter ve Penkler) Türk tehditlerini aşırı abarttıkları, şayet Rus tezlerinin arkasında dururlarsa daha olumlu sonuçlar elde edecekleri belirtilmiştir. Ayrıca artık sorunun kendi lehlerine çözümünün yalnızca Rusya ve Bâbıâli arasında yapılacak görüşmelere bağlı olduğunu, aksi takdirde gelişmelerin Rusya aleyhine olacağı bildirilmiştir[155].

Vorontsov, bu çekincelerinde haksız değildi. Zira Rusya'nın kale konusunda geri adım atmayacağını ve bu sorunun iki ülke arasında halledilemeyeceğini gören Türk devlet adamları, ellerini güçlendirmek ve Rusya üzerindeki baskıyı artırmak için İngiltere ile Avusturya'nın aracılıklarına müracaat etmiş, böylece sorunu uluslararası bir zemine taşımışlardır[156].

153 Soloviev, *History of Russia,* XL, 79.

154 Porter ve Penkler, St. Petersburg'dan gelen ilk cevapların sert olması yüzünden bu notanın Bâbıâli'ye sunulmasını geciktirmişlerdir (Soloviev, *History of Russia,* XL, 79).

155 Soloviev, *History of Russia,* XL, 79-80.

156 Sorunun çözümü için Avusturya İmparatoriçesi ve İngiltere Kralı'nın bizzat devreye girmesinin Osmanlı İmparatorluğu tarafından talep edildiği, bu ülkelerden gelen mektuplarda da belirtilmiştir (BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 3552, Selh-i Safer 1168/15 Aralık 1754).

Bâbıâli'nin giderek ısrarcı olması ve Paris'e yakınlaşması üzerine Londra ve Viyana kabineleri, St. Petersburg'daki elçilerini de işe müdahale ettirmeye mecbur kalmışlardır. Ayrıca İstanbul'daki elçilerinden de Rusya'yı geri adım attırmaya razı edene kadar Bâbıâli'yi oyalayarak zaman kazanmaları istenmiştir. Bu minvalde Penkler, Bâbıâli'ye sunduğu bir takrirde, Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın, St. Petersburg'daki elçisini Türk sınırında inşa edilen kaleler konusunda rahatsızlığını bildirmek ve Rusya'nın bu hususta katı tutumunu yumuşatması gerektiğini ifade etmek üzere görevlendirdiğini haber vermişti. Yine aynı takrirde bu talepleri Rus yetkililere ilettiği ve görüşmelerin içeriğine dair bir mektubu da kendisine gönderdiği rapor edilmiştir. Ayrıca Rus yetkililerin Osmanlı sınırına yakın yerde bir kale inşasından, Rusya'nın ırz ve vakarına halel gelmemek üzere vazgeçmeyi düşündüklerine dair imparatoriçe ümitvar olduğu ve bu meseleyi takip ettiği bildirilmiştir[157].

İngiltere de kale konusunda St. Petersburg'a özel bir yetkili göndermiştir[158]. Bu arada Porter'dan bunu Bâbıâli'ye haber vermesi istenmiştir. Porter da 15 Aralık 1754 tarihli takririnde İngiltere'den gelen mektubu haber vermiş ve Rusya ile Bâbıâli arasındaki dostluk antlaşmasının devam etmesinin Londra'nın en önde gelen arzularından olduğu, bu iki devlet arasındaki dostluğa halel getirecek anlaşmazlıkların ise en kısa zamanda giderilmesinin istendiğini belirtmiştir. Kale konusunda Bâbıâli'nin isteklerini bizzat Rusya Çariçesi Elizabeth'e iletmek üzere İngiltere'nin özel bir yetkiliyi St. Petersburg'a gönderdiği, ancak Rusya'nın nasıl bir cevap verdiğine dair henüz bir haberin kendisine ulaşmadığı ve problemin dostane bir çözüme kavuşacağının temenni edildiği de takrirde rapor edilmiştir[159].

157 Penkler'in takriri için bk. BOA, A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 49/38, 23 Zilhicce 1167/11 Ekim 1754. Fransa Elçisi Desalleurs da 12 Kasım 1754 tarihli takririnde Avusturya'nın St. Petersburg'daki elçisinin bu faaliyetlerini haber vermiştir (BOA, A.AMD, Dosya nr. 11/2).

158 Porter'ın bu konuya dair takriri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 3552, Selh-i Safer 1168/15 Aralık 1754. "...Ol ecilden İngiltere kralı ihlâskârları bir ân akdem cevâb-ı mezkûrü tahsîl etmek içün Petreburg'da mukim elçisine alelacele mahsûs âdem gönderüp Rusya imparatoriçesi [ile] bi'n-nefs buluşup gerek kaime ile tahrîren ve gerek lisânen bu husûsa dair iktizâ eden keyfiyâtı vech-i ekîd üzere ifhâm u beyân etmesiçün emr ü tenbîh eylemişdir...". Porter'ın bu konuya dair başka bir takriri için bk. A.DVN.DVE(3), Dosya nr. 81/21, 2 Rebîülevvel 1168/17 Aralık 1754.

159 BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 3552. Ayrıca bk. A.DVN.DVE(3), Dosya nr. 81/21, 2 Rebîülevvel 1168/17 Aralık 1754.

1755'e gelindiğinde, Osmanlı devlet adamlarının İngiltere ve Avusturya üzerinden Rusya'ya yönelik baskıları olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Rusya'nın kale konusundaki tavrını yumuşattığına dair ilk bilgiler Obreskov'a ulaşmış ve o da yeni gelişmeleri ilk olarak müttefik ülke elçileri Porter ile Penkler'e haber vermiştir. Porter da Türklerin daha fazla talepkâr olmasını engelleyeceğine dair Obreskov'a teminat vermişti[160]. Teminatı alan Obreskov, kale konusundaki gelişmeleri Bâbıâli'ye de bir takrirle bildirmiştir. 8 Ocak 1755 tarihli takririnde: Elizabeth Kalesi inşa edilmeye başlanmadan evvel Osmanlı yetkililerine bildirildiği ve ahitnamelere aykırı bir durumun da bulunmadığı kaydedilmiş, kalenin Rusya sınırları dâhilinde ve Osmanlı sınırından oldukça uzak bir mesafede inşa edildiği belirtilmiş; buna rağmen Rusya Çariçesi Elizabeth'in, iki ülke arasındaki dostluğun bozulmaması ve dostluğa riayet ettiğinin bir nişanesi olmak üzere zikredilen kalenin inşasından vazgeçtiğini haber vermiştir[161]. Penkler de Bâbıâli'ye Obreskov'u destekleyen takrirler sunmuştur. Takrirlerde, Avusturya ile Osmanlı'nın dostluklarının devam etmesinin önemine değinilmiş, bu dostluğun İngiltere ve Rusya'yı da kapsamasından memnun oldukları belirtilmiştir. Ayrıca Rusya'nın kale inşasından da vazgeçtiği özellikle vurgulanmıştır[162].

Porter, Penkler ve Obreskov'un Rusya'nın kale inşasından vazgeçtiğine dair takrirler sunmalarına rağmen Bâbıâli başka kanallar vasıtasıyla da Osmanlı-Rus sınırındaki hareketliliği takip etmiştir. Bu vasıtalardan biri de Derviş Mehmed Efendi'nin Rusya sefaret yolculuğu olmuştur. III. Osman'ın cülûsunu bildirmek üzere St. Petersburg'a gönderilen Mehmed Efendi'nin, dönüşte sunduğu sefaretnamesinden anlaşıldığı üzere, görevlerinden biri de Osmanlı-Rus sınırındaki kalelerin son durumlarını bizzat yerinde gözlemlemek ve buna dair bilgi toplamaktır. Elçinin bir diğer önemli görevi ise son

160 Soloviev, *History of Russia*, XL, 103–104.

161 BOA, A.DVN.DVE.d, nr. 83/1, s. 170, hk. 176, 24 Rebîülevvel 1168/8 Ocak 1755. Bu takririn bir sureti için bk. *Mecmua*, Şevket Rado Ktp., nr. 221, vr. 12b-13a. Obreskov, 5 Mayıs 1755 tarihli takririnde de benzer hususları belirtmiştir (HH, nr. 8/274-B, 23 Receb 1168).

162 BOA, A.DVN.DVE.d, nr. 83/1, hk. 179, Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1168/22 Şubat-4 Mart 1755. Aynı takririn bir sureti için bk. A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 49/46. İngiltere Elçisi Porter, 16 Şubat 1755 tarihli şifreli mektubunda Obreskov'a St. Petersburg'dan bir kuryenin geldiğini ve kuryenin getirdiği mektuplarda kale konusunda Rusya'nın dostane hareket etmeye karar verdiğinin Bâbıâli'ye iletilmesi istendiği rapor edilmiştir. Ayrıca elçinin mektubunda Obreskov ve Penkler'in kale konusunda yürüttükleri diplomatik görüşmeler hakkında da bilgiler verilmiştir. Porter, Penkler'e Avusturya'dan gelen 28 Ocak 1755 tarihli kale konusunu ele alan mektuba da temas etmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

gelişmeler karşısında Rusya'nın nasıl bir politika takip edeceğini öğrenmektir. Sefaretnamesinde görüşmelerin muhtevasından bahsetmese de Rus yetkililerle gizli görüşmeler yaptığını belirtmiştir. Bu görüşmelerde sınırda inşa edilen kaleler konusunda bundan sonra Rusya'nın nasıl bir tavır takınacağı da gündeme gelmiş olmalıdır[163].

Mehmed Efendi, Rus yetkililere Bâbıâli'nin Rusya ile olan ahitnamelerin devamını arzuladığını ve iki ülke arasındaki dostluğun devam etmesi için çalıştığını bildirmiş; sefire verilen cevabi namede de Rusya'nın iki ülke arasındaki dostluğun devamını hassaten istediği belirtilmiş, iki ülke sınırlarında antlaşmalar hilafına hareket edilmesine göz yumulmayacağı, sınır muhafızlarına dikkatli olmaları yönünde emirler gönderildiği kaydedilmiştir[164].

Derviş Mehmed Efendi'nin St. Petersburg'daki görüşmeleri devam ederken İstanbul'da da sınır kaleleri konusunda yeni gelişmeler yaşanmış; İngiltere ve Avusturya'nın baskıları sonucu[165] Rusya'nın geri adım atması, Porter ve Penkler'in elini güçlendirmiştir. Hem Avusturya hem de İngiltere'den gelen son mektuplarda aslında Bâbıâli'nin kaleler hakkındaki isteğinin pek de meşru olmadığı, ancak iki ülkenin arasının bozulması istenmediğinden Rusya'ya geri adım attırıldığı kaydedilmiştir. Örneğin 2 Mart 1755'te İngiltere Kralı II. George'dan gelen namede kalenin inşa süreci ve Rusya'nın nasıl bir politika takip edeceği teferruatlı bir şekilde ele alınmıştır. Namede Rusya'nın kale bina etmeye başlamadan önce Osmanlı yetkililerine haber verdiği, Osmanlı yetkililerinin bunun ahitnamelere muhalif olup olmadığını incelemek üzere

163 Derviş Mehmed Efendi, Ocak 1755'te III. Osman'ın cülûsunu bildirmek üzere gönderildiği Rusya'dan 1755 Ağustos'unda İstanbul'a dönmüş ve dönüşünde elçiliği hakkında takrir şeklinde bir sefaretname sunmuştur. Sefaretname için bk. *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 309-326. Derviş Mehmed Efendi hakkında bk. Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 99–102. Mehmed Efendi, Rus yetkililerle normal ve gizli görüşmeler yapmıştır (*Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 324). Mehmed Efendi'nin sefaretiyle ilgili Şem'danîzâde'ye anlattıkları için bk. *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 4-5. III. Osman'ın cülûsunu bildirmek üzere Lehistan'a da Hacı Ali Ağa gönderilmiştir. Ali Ağa'nın manzum sefaretnamesi için bk. *Lehistan'da Bir Osmanlı Sefiri*, haz. Hacer Topaktaş.

164 BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 226–227. Mehmed Efendi, sefaretnamesinde de Rusya'nın iki ülke arasındaki dostluğun devamını istediğini rapor etmiştir (*Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 323-324).

165 İngiltere Elçisi Porter, kale konusunda Londra'dan bilginin gecikmesi yüzünden Bâbıâli tarafından sıkıştırılmış, elçi de mesafenin uzaklığını bahane göstermiş ve mesele için üç ülkenin başkenti arasında yazışma yapıldığından haberlerin geç geldiğini bildirmiştir (BOA, A.DVN.DVE(3), Dosya nr. 81/20, trsz).

İngiltere ve Avusturya elçilerine sorduğu, elçilerin de kale binasının ahitnamelere muhalif bir hareket olmadığına dair raporlar sundukları belirtilmiştir. Buna rağmen Osmanlı devlet adamlarının kale binasını ahitnamelere muhalif bir hareket olarak yorumladıkları, elçilerin de ahitnamelere bi-hakkın vâkıf olmadıklarından Osmanlı görüşünü kabul ettikleri vurgulanmıştır. Yine bu namede İngiltere Kralı'nın ister ahitnamelere aykırı olsun ister olmasın Rusya ile Bâbıâli arasındaki dostluğa halel gelmemesi için Rusya'nın kale binasından vazgeçmesi gerektiğini savunduğu, bunu da Çariçe Elizabeth'e ilettiği belirtilmiştir. Namede Çariçe Elizabeth'in de Bâbıâli ile dostluğun devamını istediği ve buna halel getirecek hareketleri önlemek için sınırlardaki görevlilere emirler gönderdiği kaydedilmiştir[166]. Porter, 13 Mayıs 1755 tarihli takririnde ise, daha önceki takrirlerinde yazdıklarını tekrarlamış ve şayet yazdıklarına itimat edilmezse Bâbıâli'nin güvendiği birini kaleyi teftiş etmekle görevlendirebileceğini belirtmiştir[167].

Elizabeth Kalesi konusunda Bâbıâli'yi Rusya aleyhine kışkırtan ve İngiltere-Avusturya-Rusya yakınlaşmasının Osmanlı aleyhine bir oluşum olduğunu iddia eden Vergennes de Türk tarafının sınırdaki hareketliliği yerinde takip etmesi gerektiğini savunmuştur. Fransız diplomata göre şimdi fiili olan ve ileride bir antlaşma ile de resmiyet kazanacak olan Avusturya-İngiltere-Rusya ittifakı, 1736-1739 Harbi'nde olduğu üzere Devlet-i Aliyye'yi zor duruma düşürecektir. Bu yüzden Türk yetkililere, Rusya'nın Elizabeth Kalesi'ni yıkması için İngiltere ve Avusturya'nın baskı yapıyor gibi görünmelerine aldanmamalarını tavsiye etmiştir. Vergennes, Bâbıâli'nin elini güçlendirmek ve hazırlıksız yakalanmamak için yapması gereken şeyin Rusya ve Lehistan sınırında askerî hazırlıkları başlatması olduğunu da kaydetmiştir[168].

İngiltere ve Avusturya elçileri ile Obreskov'un Elizabeth Kalesi'nin inşasından vazgeçildiğine dair raporlar sunmalarına rağmen buna tam olarak itimat etmeyen ve Vergennes'in verdiği bilgilerle de şüpheleri giderek artan Osmanlı devlet adamları kalenin Ruslar tarafından terk edilip edilmediğini yerinde teftiş etmek üzere Hotin muhafızı ile Kırım hanını görevlendirmişlerdir[169]. İstanbul'dan gelen emirler üzerine Kırım Hanı Arslan Giray ve Or

166 BOA, A.DVN.DVE.d, nr. 83/1, belge nr. 177, 18 Cemâziyelevvel 1168/2 Mart 1755.

167 BOA, A.DVN.DVE(3), Dosya nr. 81/25, 1 Şaban 1168/13 Mayıs 1755.

168 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 204–207.

169 Rusya Kapıkethüdası Obreskov'dan gelen takririn arka yüzünde "Bu hususun istihbarıçün Hotin muhafızına mektûb yazıla" kaydı vardır (BOA, HH, nr. 8/274-B, 23 Receb 1168/5

Kalesi tabya ağası Şafî Seyyid Ağa, Elizabeth Kalesi'nin son durumu hakkında incelemelerde bulunmuşlar ve incelemelerine dair takrirleri de Bâbıâli'ye göndermişlerdir. Bu takrirlerde Rusya her ne kadar yıkmaya söz verse de Özü Nehri kenarındaki kalenin inşasını tamamlamak için çalışmaların devam ettiği rapor edilmiştir[170].

Kırım hanı ve Seyyid Ağa'dan gelen takrirlerden sonra Rusya'nın Elizabeth Kalesi'ni tamamen boşaltmadığı, zaman kazanmak için İstanbul'a bu yönde bilgiler verdiği tamamen anlaşılmıştır. Bunun üzerine Türk yetkililer Porter ve Penkler'e yönelik baskılarını artırmışlardır. İngiltere ve Avusturya elçileri, durumu lehlerine çevirmek için Ağustos 1755'te yeniden harekete geçmek zorunda kalmıştır. Porter, 27 Ağustos 1755 tarihli takririnde; İngiltere ile Avusturya›nın, Rusya-Osmanlı dostluğunun devam etmesi için çalıştıklarını bildirmiş, Elizabeth Kalesi hususunda ise sorunun şimdilik Osmanlı lehine halledildiğini haber vermiştir[171]. Porter'ın da belirttiği üzere Elizabeth Kalesi meselesi, şartların zorlaması sonucu şimdilik Bâbıâli lehine çözüme kavuşmuştur. Ancak bu uzun vadeli olmamış ve daha sonraki dönemlerde de Bâbıâli ile Rusya, kale problemi yüzünden karşı karşıya gelmişlerdir.

1755, Avrupa devletleri için bir arayış senesiydi ve 1756'da başlayacak olan Yedi Yıl Savaşlarının ayak sesleri duyulmaktaydı. Safların tam olarak belirlenmediği böylesine kritik bir dönemde uzun vadede kendisini bağlayacak bir ittifaka dâhil olmak Osmanlı için tehlikeli olabilirdi. Ama bu arayış dönemi bazı problemlerin çözümü için de kaçınılmaz fırsatlar sunmaktaydı. Bu fırsatlardan biri de Elizabeth Kalesi ile ilgiliydi. Fransa'nın baskılarına rağmen Bâbıâli, diplomatik adımlarla[172] ve Avrupa'daki yeni şartları da lehine çevirerek geçici

---

Mayıs 1755). Fransa Elçisi Vergennes de raporlarında III. Osman'ın özellikle Rusya'nın sınırlarda kale bina etmesi ve Osmanlı istihkâmlarına zarar vermesinden rahatsız olduğunu, bunu yerinde incelemek için güvenilir adamları Osmanlı-Rus sınırına gönderdiğini yazmıştır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 275).

170 BOA, A.AMD, Dosya nr. 11/19, 24 Şevvâl 1168/5 Ağustos 1755.

171 BOA, A.DVN.DVE(3), Dosya nr. 81/16, 19 Zilkade 1168/27 Ağustos 1755. Porter, Ağustos 1755 tarihinden itibaren kaleme aldığı mektuplarında da sık sık Kırım hanından kale konusunda gelen raporlara değinmiş ve bunların Bâbıâli'yi olumsuz etkilememesi için neler yaptığını rapor etmiştir. Örneğin 16 Ağustos 1755 tarihli uzun bir mektubunda Kırım hanının kale konusunda İstanbul'a gönderdiği takrirleri analiz etmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

172 Vergennes, 1739 Belgrad Antlaşması'ndan sonra I. Mahmud ve diğer Osmanlı devlet adamlarının barışçı bir dış politika izlemelerini şiddetle eleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun iç huzurunun, ancak dışarıdaki huzura bağlı olduğunu belirten Vergennes, Avusturya Veraset Savaşı'nda Osmanlı'nın uzak durmasının yanlış bir politika olduğunu, bu savaştan

de olsa Rusya'nın Elizabeth Kalesi konusunda geri adım atmasını sağlamıştır. Ancak Rusya'nın kale konusundaki tavrı 1756'da tekrar değişmiş ve Elizabeth Kalesi yeniden Bâbıâli ile Rusya arasında problem olmaya başlamıştır.

B. Lehistan Meselesi

Avrupa'daki gelişmelerin etkilediği ve şekillendirdiği problemlerden bir diğeri de Lehistan'daki hadiselerdir. Zira muhtemel bir kara savaşında Lehistan'ın takınacağı tavır, savaşın seyrini değiştirecek önemi haizdi[173]. Şayet Lehistan, İngiltere'nin liderlik ettiği ittifaka katılırsa İngiltere kara tarafından Rusya'dan alacağı askerî desteği Fransa aleyhine kullanabilecekti. Bu yüzden hem İngiltere hem de Fransa 1755'teki ittifak arayışlarında Lehistan'ı öncelikli meseleler arasında ele almış ve buradaki gelişmeleri yakından takip etmiştir[174]. Lehistan üzerinde çatışan bu projeler, ülkedeki seçim sistemi yüzünden daha da içinden çıkılmaz bir hâl almıştır.

Lehistan'da kararlar iki senede bir toplanan büyük kurultayda, oybirliği ile alınmaktaydı. Şayet kurultaya katılanlardan biri itiraz ederse (liberium veto) herhangi bir karar almak mümkün değildi ve kurultay bir sonraki seneye ertelenirdi[175]. Oybirliği ile karar alma zorunluluğu kurultaya haricî müdahaleleri de mümkün kılmıştır. Kurultayın müdahaleye açık hâli, bazen Bâbıâli'nin lehine bazen de aleyhine sonuçların çıkmasına sebep olmuştur. Fiilî bir müdahalenin mümkün olmadığı dönemlerde Leh ileri gelenlerinden birkaç kişiyi kazanmak, Bâbıâli için geçici bir rahatlama sağlayabilmiştir. Bu yüzden Türk tarafı, Lehistan'daki büyük kurultayları yakından takip etmiş, hatta bazı kritik dönemlerde kurultaya bizzat müdahale etmiştir.

---

istifade eden Rusya'nın sınırlarını Osmanlı aleyhine genişlettiğini ve Türk sınırlarında yeni kaleler inşa ettiğini kaydetmiştir (*Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 33–35).

173 1752'den itibaren Lehistan'a İngiltere ve Fransa'nın ilgisi artmaya başlamış ve bu ilgi 1755'te daha da fazlalaşmıştır (James Fletcher, *The History of Poland From The Earliest Period to The Present Time*, New York 1835, s. 150–151).

174 Vergennes de Lehistan'ın bu stratejik önemine vurgu yapmıştır (*Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 15–16).

175 Lehistan'da iki senede bir toplanan büyük kurultay ve Lehistan'ın idari yapısı hakkında bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/14, 29 Şevvâl 1168/8 Ağustos 1755. Bu raporun ayrıntılı bir değerlendirilmesi için bk. Hacer Topaktaş, "Bir Osmanlı Raporuna Göre XVIII. Yüzyılda Lehistan'ın İdari, Askerî, İktisadî ve Hukukî Yapısı", *[CIEPO=Ciepo] Perspectives on Ottoman Studies: Papers from the 18th Symposium of the International Committee of pre-Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb, 2008*, C I, Berlin 2010, s. 997-1009.

1754'teki Lehistan büyük kurultayı da dış müdahalelere sahne olmuştur. Avusturya ve Rusya, 1747 Antlaşması'nın bir gereği olarak, 1754'teki kurultayı yönlendirmeye ve Leh ileri gelenlerine baskı yaparak rahatsız olan III. August'ün yerine oğlunun "veliaht" seçilmesini sağlamaya çalıştılar. Rusya, kurultayda kendi istediği yönde kararlar alınması ve muhalif kurultay üyelerini baskı altında tutmak amacıyla Lehistan sınırındaki kalelere asker sevk etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Lehistan ileri gelenleri Rusya ve Avusturya taraftarları, Prusya taraftarları ve Osmanlı taraftarları olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır[176].

Bâbıâli, Lehistan'daki gelişmeleri bir taraftan Boğdan voyvodası vasıtasıyla takip etmeye çalışırken[177] diğer taraftan da daha önceki kritik kurultaylarda yaptığı üzere[178], Kırım Hanı Halim Giray'ın güvenilir adamlarından Mahmud

176 Boğdan Voyvodası Yani'nin 1754 Lehistan kurultayına dair takriri için bk. BOA, A.DVN. DVE(8), Dosya nr. 168/9, trsz.

177 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/9, trsz.

178 1747'de Avusturya ile Rusya'nın yaptıkları gizli antlaşmada Lehistan ile ilgili de önemli maddeler yer alıyordu. Bu antlaşmaya göre Lehistan Kralı III. August'ün ölümü hâlinde Avusturya ve Rusya ortak hareket edeceklerdi. III. August'ün yerine oğlu kral seçtirilecekti ve oğlunun veliaht ilan edilmesi için büyük kurultaya baskı yapılacaktı. Bunu haber alan Osmanlı yetkilileri, 1747'deki büyük kurultayda Rusya ve Avusturya'nın istekleri yönünde bir karar alınmaması için harekete geçmişlerdir. Fransa'nın da teşvikleriyle Kırım hanının adamlarından Şah Mirza kurultayı takip ve Leh ileri gelenlerine nüfuz etmek üzere Varşova'ya gönderilmiştir. Şah Mirza'nın Varşova'daki bağlantılarını da burada bulunan Fransa elçisi sağlamıştır. Şah Mirza, Kırım'a döndükten sonra Lehistan'daki faaliyetleri ve yaptığı gizli görüşmeleri bir takrir ile Bâbıâli'ye rapor etmiştir. Şah Mirza, Lehistan'da özellikle Başhatman Jan Klements Branicki ile üç defa gizlice görüşmüştür. Bu görüşmelerde Branicki, Lehistan ileri gelenlerinin üç kısma bölündüğünü; bir kısmının Rusya, bir kısmının Prusya, kendisinin de içinde bulunduğu bir kısmının da cumhur taraftarı olduğu ve bu sonuncu grubun Osmanlı'ya muhabbet duyduğunu anlatmıştır. Yine bu toplantılarda Branicki, 1747'deki kurultayı bizzat kendisinin sabote ettiğini zira Lehistan'ın geleceği adına aleyhte kararlar alınacağını, Rusya'nın Lehistan sınırında asker yığmasına rağmen, İran tarafında meşgul olduğundan, yakın zamanda Lehistan'a girmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir (BOA, İbnülemin Hariciye, nr. 2006, Rebîülevvel 1160/Mart-Nisan 1747). 1752 Lehistan kurultayında da Rusya ile Avusturya görüşmelere müdahil olmak istemiş fakat kurultayda oybirliği ile bir karar alınamaması üzerine görüşmeler sonraki kurultaya ertelenmiştir. 1752 kurultayı hakkında bk. Cevdet-Hariciye, nr. 8300, 28 Zilkade 1165/7 Ekim 1752. 1752 kurultayına dair Boğdan voyvodasının Bâbıâli'ye gönderdiği takrir için bk. A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/9. Şah Mirza'nın Lehistan'a gönderilmesinin ayrıntıları için bk. Hacer Topaktaş, "Osmanlı-Lehistan-Kırım Üçgeninde Diplomasi: Şah Mirza'nın Varşova Temsilciliği (1746-1747)", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 68, Ankara 2014, s. 243-266.

Ağa'yı, gelişmeleri gözlemlemek ve Lehistan ileri gelenlerine nüfuz etmek üzere sefir[179] olarak Varşova'ya göndermiştir.

Varşova'ya 1754 Temmuz'unda ulaşan Mahmud Ağa, ilk önce Saksonya Elektörü ve Lehistan Kralı III. August ile görüşmüştür. Görüşmede bizzat Kırım Hanı Halim Giray tarafından görevlendirildiğini fakat gizli konuları yalnızca büyük kurultayda anlatabileceğini söylemiştir. III. August ise böyle yapılması hâlinde kendi krallık hukukuna halel getirilmiş olacağını ifade etmiş. Üstelik bu talebi Lehistan kaidelerine aykırı olduğu için asla kabul edemeyeceği karşılığını vermiştir[180]. Bunun üzerine, asıl vazifeleri Kırım temsilcisinin gerçek niyetlerini öğrenmek ve onu etkilemek olan Lehistan asıllı yedi kişilik bir heyet Mahmud Ağa ile müzakerelerde bulunmuştur.

Mahmud Ağa, Lehistan heyetine, Bâbıâli ve Kırım hanının kesinlikle Lehistan ile dostluğun devamını arzuladığını, zaten Lehistan ileri gelenlerinin de buna sıkı sıkıya riayet ettiğini fakat son zamanlarda Lehistan'ın kral seçimi konusundaki serbestiyetine aykırı gelişmeler olduğuna dair haberler alındığını ve bunun Bâbıâli ve Kırım hanı için asla kabul edilebilecek bir durum olmadığını söylemiştir. Mahmud Ağa'nın bu sözlerine karşılık Leh heyetindekiler, serbestiyete aykırı İstanbul'a gelen haberlerin aslının olmadığını ve bu tür haberleri Bâbıâli ile Lehistan'ın arasının açılmasını isteyenlerin uydurduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu tür haberlere itimat edilmemesini de istemişlerdir. Heyetin bu yöndeki cevabı üzerine Mahmud Ağa, haberlerin iki ülkenin arasının bozulmasını isteyenler tarafından değil bizzat Lehistan'ın iyiliğini düşünenler tarafından iletildiği karşılığını vermiştir. Mahmud Ağa'nın bu çıkışı üzerine Leh heyetindekiler haberleri gönderenlerin kimler olduğunu sormuşlar, mahir bir müzakereci olduğu anlaşılan Mahmud Ağa da isimlerin değil ne söylediklerinin önemli olduğu, zaten kendi gözlemleri sonucunda doğru söyleyip söylemediklerini bizzat anlayacağı cevabını vermiştir. Daha gizli konuları ise ancak büyük kurultayda anlatmaya yetkili olduğunu belirtmiş ve görüşme sona ermiştir[181].

179 Osmanlı kaynaklarında Mahmud Ağa sefir olarak adlandırılmıştır. "İşbu yedi kıta tercüme hâlâ Kırım Hânı Giray Hân hazretleri tarafından Leh cumhûruna sefâret tarikıyla gönderilen Mahmud Ağa..." (BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/12, 4 Cemâziyelevvel 1168/16 Şubat 1755). Lehistan'dan gelen mektuplarda ise "elçi" olarak adlandırılmıştır.

180 BOA, İbnülemin Hariciye, nr. 1715, trsz.

181 Mahmud Ağa'nın Lehistan'a gitmesi ve yedi kişilik Leh heyeti ile görüşmesi hakkında bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/10, 9 Cemâziyelevvel 1167/4 Mart 1754. Hammer de Mahmud Ağa'nın yedi kişilik Leh heyeti ile görüştüğünü, isimlerini vererek, kaydet-

Mahmud Ağa'nın Lehistan'da yaptığı diğer görüşmeler hakkında bilgi sahibi değiliz, ancak ağanın amacına ulaştığı kesindir. Zira 1754 büyük kurultayı, Mahmud Ağa'nın da gayretleriyle, Osmanlı yanlısı olan ve liderliğini Başhatman Branicki'nin çektiği grubun istediği gibi sona ermiştir. Hâliyle, Rusya, İngiltere ve Avusturya'nın isteklerine uygun hiçbir karar alınamamıştır. Osmanlı yetkililerinin de arzuladığı üzere büyük kurultay bir daha toplanmak üzere 27 Ekim 1754'te tatil edilmiştir[182]. Bugün Mahmud Ağa'nın Lehistan ileri gelenlerinden getirdiği yalnızca yedi mektup elimizdedir ve bu mektupların ilki Lehistan Kralı III. August'e aittir. Kral mektupta, Mahmud Ağa ile görüştüğünü ve Bâbıâli ile Lehistan arasındaki dostane münasebetlerin Karlofça Antlaşması'nda tespit edildiği üzere devam etmesini istediğini yazmıştır[183]. Mahmud Ağa'nın getirdiği bir diğer mektup da Lehistan Başhatmanı Branicki'ye aittir. Branicki de Osmanlı ile Lehistan arasındaki dostane münasebetlerin devamını arzuladığını ve bunun için elinden geleni yapacağını taahhüt etmiştir[184]. Diğer mektuplarda da Karlofça Antlaşması'nda tespit edilen hususların muhafazası için gayret edecekleri, kraldan memnun oldukları ve dostluğun devamını arzuladıkları ifade edilmiştir[185].

Bâbıâli'nin istediği şekilde 1754 kurultayı, III. August'ten sonraki kralın kim olacağına dair bir karar alınamadan tatil edilmesine rağmen 1755'te Lehistan meselesi yeniden ve daha da şiddetli bir şekilde Devlet-i Aliyye'nin gündemini meşgul etmiştir.

Lehistan sorununun 1755'te Osmanlı payitahtında bu denli tartışılır olmasında birbiriyle ilgili birkaç amil etkili olmuştur. En önemlilerinden biri,

---

miştir. Fakat bu isimler arasında Potocki'yi yazmamıştır (*Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 158). Mahmud Ağa'nın Lehistan'daki faaliyetleri hakkında ayrıca bk. Hacer Topaktaş, "Osmanlı-Kırım-Lehistan Hattında Diplomatik Bir Teşebbüs: Mahmud Ağa'nın Varşova Elçiliği (1754-1755)", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, ed. Volodımır Melnik, Mehmet Alpargu, Yücel Öztürk, Ferhat Turanlı, İstanbul 2015, s. 693-706. Topaktaş, Kırım hanları tarafından Lehistan'a gönderilen yarlıkları görmesine rağmen Arslan Giray'ın Mahmud Ağa'nın Varşova'ya gönderilmesine dair yarlığını tespit edememiştir. İlgili yarlığın metni için bk. *Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıglar ve Hatlar (1520-1742 Kırım Tatarcasıyla Yarlıklar ve Mektuplar), Metin*, I, haz. Faysal Okan Atasoy, Ankara 2017, s. 690-691.

182 Lehistan'daki büyük kurultay hakkındaki Eflak kapıkethüdasının 26 Kasım 1754 tarihli takriri için bk. BOA, A.AMD, Dosya nr. 11/2.

183 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/12, Gurre-i Cemâziyelevvel 1168/13 Şubat 1755.

184 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/12.

185 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/12.

İngiltere'nin Rusya ile bir dostluk antlaşması imzalamak istemesi ve bunda Lehistan ile ilgili maddelerin olduğunun öğrenilmesidir. Diğeri de Fransa Elçisi Vergennes'in baskıları ve Rusya yayılmacılığı konusunda Osmanlı yetkililerini harekete geçmeye zorlamasıdır. Bir diğer etken ise Lehistan Başhatmanı Branicki'nin gizli görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a bir adamını göndermesidir. Branicki, İstanbul'a bir temsilci göndermeye daha 1754'teki büyük kurultayın, Bâbıâli'nin de desteğiyle, kendi arzuladığı şekilde sonlanmasından sonra karar vermiştir. Temsilci göndererek hem desteği için Bâbıâli'ye teşekkür etmeyi hem de yeni bağlantılar kurmayı hedeflemiştir[186].

Lehistan meselesine dair Avrupa'da da 1755'te ciddi tartışmalar ve kutuplaşmalar meydana gelmiştir. İngiltere ve Avusturya, Lehistan'daki iç bölünmeleri önlemeye matuf politikalar izlemiştir. Buna ilaveten İngiltere, Lehistan'ın da içinde bulunduğu bir ittifaklar sistemi kurmak istemiştir. Zira Lehistan, ihtiyaç hâlinde Rusya'nın İngiltere'ye destek için asker sevki yapabileceği en önemli geçiş bölgesiydi[187]. İngiltere'nin Rusya ile kuracağı ittifak sisteminde Lehistan'ın önemli bir yer tuttuğunu St. Petersburg'a elçi olarak 1755'te Sir Charles Hanbury Williams'ın gönderilmesi de göstermektedir[188]. Williams, bu görev için özellikle seçilmiştir çünkü Lehistan'ın tarihî ve idari yapısı hakkında derinlemesine tetkikleri bulunan ve bunları raporlar hâlinde yetkililere sunan bir diplomattı[189].

İngiltere'nin aksine Fransa ise bir taraftan Lehistan'daki bölünmeleri teşvik etmiş, diğer taraftan da Lehistan, Prusya, Bâbıâli ve kendisinin dâhil olduğu bir ittifak kurmaya yönelik bir dış politika takip etmiştir. Ayrıca Bâbıâli'nin Lehistan'ın topraklarına veya bağımsızlığına Rusya'nın müdahale etmesine asla müsaade etmeyeceğini açık ve kesin bir dille ifade ettiği bir beyanname

186 Eflak kapıkethüdası, 26 Kasım 1754 tarihli takririnde Branicki'nin temsilci göndermesi hakkında önemli bilgiler verir (BOA, A.AMD, Dosya nr. 11/2, 10 Safer 1168/26 Kasım 1754).

187 Fletcher, *The History of Poland*, s. 150–151; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 621.

188 Hanbury Williams'ın Rusya'daki diplomatik faaliyetleri için bk. David Bayne Horn, *Sir Charles Hanbury Williams and European Diplomacy (1747–58)*, 1930; T. Butterworth, *The life of Sir Charles Hanbury-Williams: Poet, wit and diplomatist*, 1929.

189 Williams, 1748 tarihli mektuplarında Lehistan hakkında önemli bilgiler vermiştir (*The works of the Right Honourable Sir Chas. Hanbury Williams from the originals in the possession of his grandson the Right Hon. The Earl of Essex [and others]*, C III, Londra 1822, s. 142–220).

yayınlaması için faaliyetler yürütmüştür[190]. Fransa, Lehistan'ı kendi safına katarak İngiltere'ye Rus askerî desteğinin verilmesini de engellemeyi hedeflemiştir[191].

C. Malczewski'nin Temsilciliği Tartışmaları

İngiltere ve Fransa, 1755'te Lehistan üzerindeki emellerini hayata geçirebilmek için önemli bir fırsat elde etmişlerdir. Çünkü bu sene Lehistan başhatmanı General Branicki, İstanbul'a bir temsilci göndermek istemiştir. Branicki'nin bu talebi, İngiltere ile Fransa'nın Bâbıâli'de bir güç mücadelesine girmelerine neden olmuş ve daha da önemlisi bir sonraki adımda Osmanlı idarecilerinin nasıl hareket edebileceklerine dair bir öngörüde bulunmalarına yardımcı olmuştur.

Lehistan'da cumhuriyetçi grubun lideri olan ve Fransa'ya yakınlığı bilinen Branicki, Ocak 1755'ten itibaren İstanbul'a görünürde hatmana at satın almak amacıyla Malczewski'yi[192] temsilci olarak göndermek üzere hazırlıklara başlamış[193] ve ona 17 maddelik bir talimatname vermiştir. Bu talimatnamede şunlara dikkat etmesi istenmiştir: Her vesileyle Lehistanlıların vatanlarına bağlılıkları vurgulanmalıdır. Bâbıâli'nin Lehistan'ın sükûn ve asayişinin devam etmesi için gösterdiği gayreti minnetle karşıladıkları söylenecektir. Kırım hanının temsilcisi Mahmud Ağa hakkındaki sorular geçiştirilmeye çalışılacaktır. Başhatman Branicki'nin Lehistan'da gördüğü ilgi izam edilerek anlatılacaktır. Osmanlı yetkililerinin tuzak soruları karşısında uyanık olunacak ve bunlara temkinli cevaplar verilecektir. İstanbul'daki diğer ülke elçileriyle ilişkilerde

190 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 202–203; Murphy, *Vergennes*, s. 84–85; *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 16-17. Fransa'nın Lehistan konusunda İstanbul'da yürüttüğü politikaları Obreskov da St. Petersburg'a rapor etmiştir (Soloviev, *History of Russia*, C XL, 76).

191 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 606.

192 Osmanlı belgelerinde "Malçevski" veya "Malçeski" imlalarıyla yazılan Malczewski'nin Lehistan Başhatmanı'na at satın almak için İstanbul'a geldiği kaydedilmiştir (BOA, A.DVN. DVE. d, nr. 551, hk. 82 (Evâhir-i Şaban 1168/1-10 Haziran 1755); hk. 83 (Evâil-i Muharrem 1169/7-17 Ekim 1755), hk. 84 (Evâil-i Muharrem 1169/7-17 Ekim 1755), hk. 85 (Evâil-i Cemâziyelevvel 1169/2-12 Şubat 1755), hk. 86 (Evâhir-i Şevvâl 1169/18-28 Temmuz 1756), hk. 90 (Evâil-i Zilkade 1169/28 Temmuz-6 Ağustos 1756), hk. 99 (Evâsıt-ı Zilkade 1169/6-16 Ağustos 1756).

193 Porter'e İngiltere'nin St. Petersburg Elçisi Williams tarafından gönderilen 27 Ocak 1755 tarihli mektupta Malczewski'den bahsedilmiş ve İstanbul'a geldiğinde nasıl hareket edeceği haber verilmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

temkinli olunacak, buna rağmen Fransa Elçisi Vergennes'e tam bir güven duyulacak ve bütün yazışmalar onun vasıtasıyla yapılacaktır[194].

Malczewski'nin Bâbıâli tarafından Branicki'nin resmî temsilcisi olarak kabul edilmesi İngiltere'nin çıkarlarına tersti. Malczewski'nin tanınması hâlinde görünürde Branicki'nin meşruiyeti sağlanacak, daha da önemlisi Branicki üzerinden Fransa'nın Lehistan politikaları kabul edilmiş olacaktı. Bu yüzden 1755'te İstanbul'daki İngiltere Elçisi Porter'ın öncelikli görevlerinden biri Malczewski'nin Osmanlı idarecileri tarafından resmî temsilci olarak tanınmasını engellemekti. Bunun için ya Malczewski'nin İstanbul'a gelmesi engellenmeli yahut temsilcinin Osmanlı yetkilileri nazarında meşruiyeti tartışılır hâle getirilmeliydi[195].

Porter, tezlerini kabul ettirmek amacıyla Malczewski'nin Lehistan kralı ve ricalini temsil etmediğini iddia etmeye başlamıştı. Bu manada 17 Nisan 1755 tarihli takririnde Malczewski hakkında şunları ileri sürmüştür: Daha önce de Lehistan başhatmanı Branicki, bazı hususları görüşmek üzere İstanbul'a bir elçi göndermek istemiş fakat maddi imkânsızlıklar yüzünden bu mümkün olmamıştır[196]. Şimdi ise Malczewski'yi maiyetindeki 20 kişi ile birlikte İstanbul'a göndermek için hazırlanmaktadır, ancak Malczewski'nin resmî hiçbir yetkisi bulunmamaktadır. Elindeki evrak sahtedir ve Lehistan Kralı ile devlet ricalinin birçoğu tarafından da tanınmamaktadır. Onun gönderilmesinin arkasında ise Lehistan'daki Fransa elçisi bulunmaktadır. Zira Fransa, Lehistan'da iç kargaşa çıkartarak kendi menfaatlerini korumak istemekte ve bunun için de Branicki

194 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 265–268. Vergennes'e verilen talimatlarda da Lehistan başhatmanı Branicki'nin takip edeceği politikanın önemine vurgu yapılmış ve muhakkak Branicki ile birlikte hareket etmesi emredilmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 203, 216. Ayrıca bk. J. Lay Oliva, *Misalliance A Study of French Policy in Russia During the Seven Years' War*, New York 1964, s. 49).

195 Porter, 1 Şubat 1755 tarihli mektubunda Malczewski'den bahsetmiştir. Elçi, Malchewski'nin henüz İstanbul'a gelmediğini, ancak bu temsilcinin gelmesindeki amacın Lehistan kralının vefatı hâlinde Bâbıâli ile Branicki'nin ortak hareket etmesini sağlamaya yönelik birtakım görüşmelerde bulunmak olduğunu rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/38). Porter, Malchewski'ye dair bilgileri İngiltere'nin St. Petersburg'daki elçisi Hanbury Williams'dan almaktaydı. Porter, 15 Mart 1755 tarihli mektubunda Malchewski hakkında gönderdiği değerli ve önemli bilgiler için, Williams'a teşekkür etmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

196 Lehistan başhatmanının daha önce göndereceği elçi, Varşova'daki Fransa elçisinden 1.500 altın istemiş, Fransız temsilci ise yalnızca 1.000 altın sözü vermiş, bunun üzerine başhatmanın elçisi de yola çıkamamıştır (BOA, A.DVN.DVE(3), Dosya nr. 81/23, 5 Receb 1168/17 Nisan 1755).

ile anlaşmıştır. Bu yüzden Malczewski'nin söyleyecekleri Osmanlı yetkilileri tarafından dikkate alınmamalıdır[197]. Porter, özel temaslarında da Malczewski aleyhinde propaganda yapmaya devam etmiş, onun İstanbul'a gelmesi için parayı Fransa'nın verdiğini ve bir Fransız ajanı olduğunu iddia etmiştir[198].

Porter'ın itirazları ve kulis faaliyetlerine rağmen Bâbıâli yetkilileri, özellikle de Reisülküttâb Abdi Efendi[199], İngiltere elçisine Malczewski'nin Osmanlı sınırından içeri alınmaması gibi bir durumun söz konusu olmadığını, ancak resmî temsilci olarak tanınmasının da gündemde bulunmadığını söylemişlerdir[200].

İstanbul'da kabul edilip edilmemesi tartışmaları devam ederken Malczewski, Nisan 1755'te Boğdan sınırına ulaşmış ve buradan Osmanlı topraklarına kabul edilmesi için Bâbıâli'ye bir mektup göndermiştir. Mektupta, 60 atla birlikte üç haftadır sınırda bekletildiğini bildirmiş ve artık sınırdan içeri kabul edilmesini talep etmiştir[201]. Malczewski'nin talebi, Bâbıâli tarafından kabul edilmiş ve İstanbul'a gelmesi sağlanmıştır. Burada ilk olarak İsveç ve Fransa elçileri ile temasa geçmiş, görüşmede Vergennes, İngiltere-Rusya ittifakının Lehistan için nasıl bir tehlike oluşturacağını anlatmıştır[202].

Vergennes, Malczewski'nin İstanbul'a gelmesinden sonra da boş durmamış ve onun Lehistan'daki gelişmelere dair müracaat edilmesi gerekli biri olduğu imajını vermeye çalışmıştır. Bunun için özellikle de Reisülküttâb Abdi Efendi'ye telkinlerde bulunmuştur[203]. Reisülküttâb ile yapılan gizli toplan-

197 BOA, A.DVN.DVE(3), Dosya nr. 81/23.

198 Porter, 15 Mart 1755 tarihli mektubunda kendisinin Malchewski'yi bir Fransız ajanı gibi göstermek için çabalayacağını bildirmiş ve verdiği bilgiler için Williams'a teşekkür etmiştir. 5 Mayıs 1755 tarihli mektubunda da Malczewski'den bahsetmiş ve bir Lehistan Yahudisi olan Malczewski'nin İstanbul'a gönderildiğini yazmıştır. Ayrıca sadrazama ve Bâbıâli'ye Malczewski'nin İstanbul'a gelmek için Fransa'dan para aldığını, Lehistan kralını temsil etmediğini anlattığını yazmıştır. 2 Mayıs 1755 tarihli şifreli mektubunda da Malchewski'nin Fransa'nın adamı olduğu ve Fransız parası ile yola çıktığını Osmanlı yetkililerine anlattığını bildirmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

199 Abdi Efendi, 1 Muharrem 1167/ 28 Ekim 1753'te Reisülküttâb tayin edilmiş ve bu görevde 17 Zilhicce 1168/24 Eylül 1755'e kadar kalmıştır (Ahıshalı, *Reisülküttâblık*, s. 41).

200 Reisülküttâbın Malczewski hakkındaki görüşlerine dair Porter, 5 Mayıs 1755 tarihli mektubunda bilgi verir (NA, SP, nr. 97/38).

201 Malczewski'nin 9 Nisan 1755 tarihli Boğdan sınırından gönderdiği mektup hakkında Porter, 5 Mayıs 1755 tarihli mektubunda bilgi verir (NA, SP, nr. 97/38).

202 Murphy, *Vergennes*, s. 86, 91.

203 Vergennes, İstanbul'a geldikten sonra Reisülküttâb Abdi Efendi ile yakın bir ilişki kur-

tılarda veya Gautier'in bulduğu nüfuzlu bir Ermeni[204] vasıtasıyla gönderdiği haberlerde Lehistan'ın hukukunun ayaklar altına alındığını ve Rusya'nın Lehistan'dan sonraki hedefinin de Osmanlı toprakları olduğunu, Lehistan sınırına Rusya'nın askerî yığınak yaptığını anlatmıştır. Şayet kendisine inanılmazsa şu an İstanbul'da bulunan Lehistan başhatmanı Branicki'nin adamı Malczewski'den daha doğru bilgi alabileceklerini ifade etmiştir. Buna rağmen Abdi Efendi, Gautier'e Malczewski'nin Fransa'nın görüşlerini desteklemek üzere buraya geldiğinin bilindiğini, bu yüzden fazla bir etkisinin olamayacağını söylemiştir[205]. Reisülküttâba göre yapılması gereken Lehistan'dan tarafsızlığından şüphe edilmeyen başka birilerine nüfuz edilmesiydi. Zira Bâbıâli, Lehistan'daki gelişmeler hakkında bilgi almak üzere buradan olağanüstü bir elçilik heyetinin gelmesini beklemekteydi. Fransa imkânı varsa Lehistan ileri gelenlerinden birine nüfuz ederek kendi adamlarını bu elçilik heyetine aldırmalıydı. Ayrıca bu elçilik heyetinin Rus teşebbüslerinden Lehistan halkının rahatsız

---

muştur ve bunu da Ermeni Gautier sağlamıştır. Elçi, reisülküttâb üzerinden diğer Osmanlı devlet adamlarına nüfuz etmeyi amaçlamıştır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 270-274). "...Bu düşünceden hareketle Gautier adlı birini görevlendirdim. O da Ermeniler arasında reisülküttâbın işini görecek bir kişi olup olmadığını araştırdı. Gautier, Ermeniler arasında güvenilir bulduğu Russou'yu buldu ve onun reisülküttâb ile irtibata geçmesini sağladı" (s. 270). "Reisülküttâb bu almış olduğu tavırları konusunda kendisini ikna etmeye zorluyor (Yukarıda anlattıklarına). "Bu bilgilerle ilgili olarak Divân'ı oluşturanları da haberdar edebilirim". Özellikle de üç kişi üzerinde duruyor. "Bunlardan biri sadaret kethüdası, (bu adam) utangaç ve kararsız bir adamdır, geriye doğru dört adım atmadan ileriye bir adım atmaz. Diğeri sadrazam ki bir çocuk gibidir, iyi niyetlidir ve benim yapacağım bütün teşebbüslerim onun kararsızlığını artıracak ve benim işlerimi engelleyecek. Bâbıâli'ye yeni bir memorandum vermemelisiniz zira birincisinden daha etkili olmayacak". Eğer sadrazam kendi ellerinde olursa reisülküttâb bana hizmet etme konumundan çıkacaktır. Eğer memorandumu sadrazama gönderirsem başarı kesindir. Zira bunu direkt olarak padişaha sunacak. Padişah tahmin edilenden daha önemli bir adamdır. Padişah kızlarağasını harekete geçirecek. Rusların entrikalarına ve Lehistan'a karşı imparatorluğun çıkarlarını koruyacak bir memorandum göndermesini çok rica etmiştir" (s. 272). Porter da 15 Mart 1755 tarihli mektubunda reisülküttâb için "*Bizim Reis Efendi*" tabirini kullanmış ve "katıksız bir Türk" olan reisülküttâbın kendisine dostane muamelede bulunduğunu yazmıştır. Ayrıca yine aynı mektubunda reisülküttâbın bu tutumu sayesinde kendi düşüncelerini Bâbıâli'ye anlatmakta kolaylık yaşayacağını bildirmiştir (NA, SP), nr. 97/38). Rakip iki elçinin Reisülküttâb Abdi Efendi hakkındaki bu değerlendirmeleri, elçilerin bakış açılarını yansıtmakta ve elçi raporlarının temkinli kullanılması gerektiğini göstermektedir.

204 Porter da 2 Mayıs 1755 tarihli şifreli mektubunda Malchewski'nin Lehistanlı bir Ermeni vasıtasıyla Bâbıâli ile irtibata geçmeye çalıştığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

205 "Bâbîâli bilgi isterse burada padişahın güvenini kazanmış M. Malczewski vardı. Reisülküttâb buna gülerek cevap verdi: Biliyorum. Bu adam Fransa'nın adamıdır. Güvenilip güvenilmeyeceğini bana söyle" (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 276).

olduğuna ve Osmanlı yardımını talep ettiğine dair bir mektup getirmesini, bu mektup da birkaç senyöre imzalatılırsa Osmanlı devlet adamlarını etkilemenin daha kolay olacağını izah etmiştir. Abdi Efendi'ye göre bu yapılırken büyük bir gizlilikle hareket edilmeli ve kimse deşifre edilmemeliydi[206]. Vergennes, Reisülküttâb Abdi Efendi'nin görüşlerini dikkate alarak Lehistan'dan gelecek elçilik heyetine nüfuz etmek üzere bağlantılar kurmaya çalışmıştır.[207]

Malczewski, Ağustos 1756'ya kadar İstanbul'da kaldı. Bu süre zarfında görünürdeki görevi olan başhatman Branicki'ye at satın almak ve Lehistan'daki panayırlara Müslüman tacirlerin kolaylıkla gitmesini sağlamak üzere Osmanlı yetkilileri ile temasa geçti[208]. Ayrıca Vergennes ile yakın bir temas hâlinde bulundu[209]. Divan-ı Hümayun tercümanı ile 1755 eylülünün son günlerinde görüşme imkânı buldu. Görüşmede, Branicki ve Lehistan'da ezilenler adına Bâbıâli'den yardım talep etti.[210]

Lehistan'a dönüş için 1756 temmuzundan itibaren hazırlıklar yapmaya başladı. Dönmeden önce diplomatik meşruiyetini sağlamak için sadrazamdan bir mektup almak istedi ve kendisi ile maiyetindekilere hil'atler verilmesini talep ettirdi.[211]

206 Reisülküttâb Abdi Efendi'nin Vergennes ile olan mülakatının ayrıntıları için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 276–277. Porter, 2 Haziran 1755 tarihli mektubunda Vergennes'in Malczewski hakkında Bâbıâli'ye anlattıklarına itibar edilmemesi için çalıştığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

207 Vergennes'in çabalarına rağmen 1756'da İstanbul'a gelen Lehistan elçilik heyetinin verdiği mektuplara bakılırsa Fransa bu heyet üzerinde beklenilen nüfuzu kuramamıştır. 1756'daki uluslararası vaziyetteki değişiklikler de Fransa'nın böyle bir bağlantı kurmasını gereksiz hâle getirmiştir. Zira 1756'da Fransa ve Rusya müttefik olmuş; bu yüzden Fransa, Lehistan konusunda Bâbıâli'nin Rusya aleyhinde olacak bir beyannâme yayınlaması isteğinden vazgeçmiştir.

208 Malczewski ile ilgili yazışmalar için bk. BOA, A.DVN.DVE.d., nr. 551, hk. 82, Evâhir-i Şaban 1168/1-10 Haziran 1755; hk. 83, Evâil-i Muharrem 1169/7-17 Ekim 1755; hk. 84, Evâil-i Muharrem 1169/7-17 Ekim 1755; hk. 85, Evâil-i Cemâziyelevvel 1169/2-12 Şubat 1756; hk. 86, Evâhir-i Şevvâl 1169/18-28 Temmuz 1756; hk. 90, Evâil-i Zilkade 1169/28 Temmuz-6 Ağustos 1756; hk. 99, Evâsıt-ı Zilkade 1169/6-16 Ağustos 1756. Murray, 16 Haziran 1755 tarihli mektubunda, Malczewski'nin Bâbıâli'ye bir mektup verdiğini, ancak henüz içeriğine dair bir bilgi edinemediğini yazmıştır (NA, SP, nr. 97/38).

209 Porter, 2 Haziran 1755 tarihli mektubunda Malchewski'nin sürekli Vergennes ile birlikte olduğunu rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

210 Malczewski ile tercümanın 1755 eylülünün sonlarında bir araya geldiklerini İngiltere Elçisi Porter 1 Ekim 1755 tarihli mektubunda yazmış ve bu görüşmeden sonra Bâbıâli'nin Branicki'yi desteklemesi hâlinde durumun İngiltere aleyhinde bir vaziyet alabileceğini kaydetmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

211 Malczewski'nin görüşme talebine dair takriri için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr.

Malczewski'nin İstanbul'da bulunduğu dönemde Osmanlı başkentine başka bir Leh elçi daha geldi. III. Osman'ın cülûsunu tebrik için Lehistan Kralı III. August tarafından gönderilen Büyükelçi Jan Karol Mniszech, resmî törenlerle karşılandı. Malczewski'nin diplomatik faaliyetlerini yoğunlaştırdığı 1756 temmuzunda Mniszech de Bâbıâli bürokratları ile görüşmeler yapıyordu. Bu görüşmelerde bir taraftan Karlofça Antlaşması'na muhalif şekilde Osmanlı topraklarında Lehli esirlerin bulundurulduğunu iddia ediyor ve bunların serbest bırakılması için çabalıyor, diğer taraftan da Malczewski'nin diplomatik girişimlerini engellemek için gayret gösteriyordu. Hatta Bâbıâli'ye sunduğu bir takririnde, Malczewski'nin üzerine vazife olmayan işlere bulaştığını, bu işlerde Lehistan Kralı tarafından asla görevlendirilmediğini, buna rağmen Malczewski'nin diplomatik teamülleri çiğnediği belirtilmiştir. Ayrıca Bâbıâli'nin resmî belgesi olmayan biriyle böyle müzakerelere girmesinin de doğru olmayacağını kaydetmiştir. Mniszech'in itirazları sonucunda Malczewski'nin taleplerinin Bâbıâli tarafından memnuniyetle karşılanmadığı ve temsilcinin İstanbul'dan eli boş döndüğü açıktır. Buna karşılık Mniszech, diplomatik temaslarında başarılı olmuştur. Elçiliği münasebetiyle kaleme alınan namelerde iki ülke arasındaki barışın idamesi dile getirilmiştir[212].

D. İlk Prusya Elçisinin İstanbul'a Gelişi

Bâbıâli ile 1755'te irtibata geçmek isteyen diğer bir ülke de Prusya idi. 13 Aralık 1754'te I. Mahmud'un vefatı ile yerine III. Osman'ın tahta çıkması Prusya'da yeni ümitlerin yeşermesine sebep olmuştur. Prusya Kralı II. Friedrich, bu taht değişikliğini fırsat bilerek ilk Prusya temsilcisi olarak Rexin müstear adlı Gottfried Fabian Haude'yi İstanbul'a göndermiştir. Rexin, Devlet-i Aliyye ile biri ticarî diğeri de dostluk olmak üzere iki antlaşma imzalamaya çalışacak, dostluk antlaşması Osmanlı yetkilileri tarafından teklif edilirse gündeme getirecektir. Dostluk ve tedafüi antlaşmasında öngörülen maddeler şunlardır[213]:

168/20, 4 Zilkade 1169/31 Temmuz 1756.

212 Mniszech'in Krakov'da bulunan yazışmaları için bk. Şaşmaz, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri*, s. 550-551, 556-557 (III. August'ün Mniszech'in elçi gönderildiğine dair 1755 tarihli namesi), 558, 559-560 (Mniszech'in 26 Şevvâl 1169/24 Temmuz 1756 tarihli Bâbıâli'den taleplerini ihtiva eden takriri), 560-562 (Mniszech'in 23 Şevvâl 1169/21 Temmuz 1756 tarihli Bâbıâli'den taleplerini ihtiva eden takriri), 563-564 (Mniszech'in III. Osman'ın cülûsunu tebrik için elçi tayin edildiğini bildiren III. August'ün namesi), 565, 566 (Mniszech'in sadrazama takriridir. Burada Malczewski'den de şikâyet edilmektedir), 567.

213 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 27.

1–2: İki ülkenin dostluklarına vurgu yapılacak ve antlaşmanın tedafüi olduğu belirtilecekti.

3–4: Osmanlı İmparatorluğu'na aynı zamanda da Prusya'ya komşu olan devletler barışı bozarak, ittifak eden devletlerden birinin sahip olduğu topraklara saldıracak olurlarsa veya her ne şekilde olursa olsun huzuru bozacak davranışlarda bulunurlarsa ittifak eden iki devlet müştereken yapacakları barışı koruma teşebbüslerinin akamete uğratılmasından sonra, çıkacak savaşta birbirlerini karşılıklı olarak ve bütün güçleri ile destekleyeceklerdi.

5: İki devlet arasında büyük bir mesafe mevcut olduğundan, komşu devletlerin bir savaşı hâlinde, saldırıya uğramayan taraf saldıran devletin üzerine hücum ederek, onun kuvvetlerinin bölünmesine yol açacaktı. Bu, saldırıya uğrayan tarafın tam olarak memnun edilmesine kadar devam edecekti.

6: Çıkacak harbin idaresi her iki tarafın tam bir mutabakatı ile yürütülecekti ve taraflar tek başına münferiden harpten çekilip barış yapamayacaklardı.

7: Arzu eden diğer Hıristiyan devletlerin de bu antlaşmaya katılmalarına müsaade edilecekti.

Rexin, yanında üç refakatçi olduğu hâlde[214] 1755 martında İstanbul'a gelmiş ve burada ilk olarak İsveç Elçisi Gustaf de Celsing[215] ile irtibata geçmiştir. Celsing, İsveç elçiliği birinci tercümanını Rexin'e göndermiş ve ondan Bâbıâli'ye getirdiği mektupları aldırmıştır[216]. Daha sonra tercümanını Osmanlı yetkililerinin Rexin'i kabul edip etmeyeceklerini öğrenmek üzere görevlendirmiştir. Tercüman yaptığı ön araştırmalar sonunda Türk yetkililerin Rexin ile doğrudan görüşmeyeceklerini, Rexin'in isteklerini İsveç tercümanı vasıtasıyla bildirmesi gerektiği düşüncesinde olduklarını öğrenmiştir. Bunun üzerine Rexin, Büyük Friedrich'in taleplerini Celsing vasıtasıyla Bâbıâli'ye ulaştırmıştır.

214 Beydilli, Rexin'in maiyetinde iki refakatçi olduğunu kaydeder (*Büyük Friedrich*, s. 28), ancak Porter 15 Nisan 1755 tarihli şifreli mektubunda bu sayıyı üç olarak verir (NA, SP, nr. 97/38).

215 Gustaf de Celsing, 1745–1770 tarihleri arasında İsveç elçisi olarak İstanbul'da görev yapmıştır (Kemal Beydilli, "İsveç", *DİA*, C XXIII, s. 411; Demir, *Humbaracı Ahmed Paşa*, s. 100. (Sture Theolin, *İstanbul'da Bir İsveç Sarayı: İsveç ile Türkiye Arasında Bin Yıllık İş birliği*, çev. Sevin Okyay, İstanbul 2000, s. 59 vd.).

216 Porter, 15 Nisan 1755 tarihli şifreli mektubunda Rexin'in kaptan kimliğinde ve krala at satın almak üzere İstanbul'a geleceğinden bahsetmiştir. 5 Mayıs 1755 tarihli mektubunda da Rexin'in İstanbul'a geldiğini ve Celsing ile irtibata geçtiğini rapor etmiştir. 7 Mayıs 1755 tarihli mektubunda ise II. Friedrich'in Rexin'e Celsing'e verilmek üzere teslim ettiği mektupların Latince suretlerini istinsah etmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

Osmanlı yetkilileri, Celsing aracılığı ile kendilerine iletilen Prusya Kralı'nın ticaret ve dostluk antlaşmasına dair isteklerini, müsait bir vakitte ele almak üzere daha sonraki bir zamana ertelemişlerdir. Bunun üzerine Rexin de 16 Haziran 1755'te İstanbul'dan ayrılmıştır[217].

Rexin'in Bâbıâli ile bir dostluk antlaşması imzalamayı başaramamasında birkaç sebep etkili olmuştur. Osmanlı devlet adamlarının 1739 Belgrad Antlaşması'ndan itibaren Batı'da devam eden barış politikasından ayrılmak istememeleri en önde gelen amillerden biriydi. Prusya ile bir dostluk antlaşması imzalamak ise bu politikanın değişmesi anlamına gelmekteydi. Henüz Avrupa'da ittifak arayışlarının sürdüğü ve savaşın çok yakın olduğu bir dönemde dostluk antlaşması imzalamak savaşa fiilen taraf olmak demekti. Bu yüzden Osmanlı yetkilileri Prusya'nın bu teklifini diplomatik nezaketle reddetmişlerdir. İngiltere Elçisi Porter'ın aleyhteki faaliyetleri de II. Friedrich'in talebinin ertelenmesinde etkili olmuştu[218]. Rexin'in dostluk antlaşmasını kabul ettirememesinde Fransa Elçisi Vergennes'in engellemesinden söz etmek ise doğru değildir[219]. Zira daha 1747'de İstanbul'a elçi olarak gönderilen Desalleurs'a verilen talimatlarda Prusya'nın Osmanlı ile olan ilişkilerinde yardımcı olması özellikle belirtilmekteydi. Desalleurs'un halefi Vergennes'e de benzeri talimatlar verilmiştir.

E. İngiltere-Rusya Dostluk Antlaşmasının İstanbul'daki Yankıları (1755)

Elizabeth Kalesi konusunda Rusya'daki elçisi Williams'ın başarıları 1755 ağustosuna kadar İngiltere'nin İstanbul'da elini güçlendirmiş, Temmuz 1755'ten itibaren ise şartlar çok farklı şekilde gelişmeye başlamıştır. Zira İn-

217 Prusya'nın İstanbul'daki ilk elçisi Rexin'in faaliyetleri hakkında bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 25–32. Ayrıca bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 232- 244. Rexin ve Celsing'in Bâbıâli'ye sundukları takrirler için bk. BOA, A.AMD, Dosya nr. 11/12, Receb 1168/Nisan 1755. Porter, 16 Haziran 1755 tarihli uzunca bir mektubunda Rexin'in taleplerinin neden Bâbıâli tarafından kabul edilmediğini anlatır (NA, SP, nr. 97/38).

218 Porter, 5, 7 ve 16 Mayıs 1755 tarihli mektuplarında Rexin ve Celsing'in Bâbıâli'ye nüfuz etmesini önlemek için çabaladığını yazmış ve çalışmalarını anlatmıştır. Buna göre elçi, Osmanlı devlet adamları üzerindeki nüfuzunu ve daha da önemlisi paranın caydırıcılığını kullanarak Rexin'in taleplerinin kabul edilmesini engellediğini yazmıştır (NA, SP, nr. 97/38).

219 Beydilli, Rexin'in başarısız olmasında Fransa Elçisi Vergennes'in aleyhteki faaliyetlerinin de etkili olduğu kanaatindedir (*Büyük Friedrich*, s. 32), ancak bu mümkün değildir. Zira Vergennes, İstanbul'daki görevine Mayıs 1755'te başlamıştır ve bu kadar kısa bir sürede Rexin'in girişimlerini sekteye uğratamayacağı aşikârdır.

giltere ile Rusya'nın bir dostluk antlaşması imzaladığı söylentileri, özellikle Vergennes'in çabalarıyla, İstanbul'da hızla yayılmıştır[220].

Vergennes, Osmanlı devlet adamlarının dikkatini Rus tehlikesine çekmek için, Bâbıâli'ye Rusya ile İngiltere'nin bir dostluk antlaşması yapmak üzere görüşmeler yürüttüğünü hem yazılı hem de şifahen haber vermiştir[221]. 1755 ağustosundaki mülakatlarında Vergennes, Divan-ı Hümayun tercümanına Rus-İngiliz yakınlaşmasının Osmanlı için gelecekte ne gibi zararlar doğuracağını anlatmıştır. Buna mukabil tercüman, İngiltere-Rusya yakınlaşmasının gelecekte Bâbıâli için ne gibi sıkıntılara sebep olabileceğini ve bunları önlemek adına neler yapılması gerektiğini ayrıntılı olarak öğrenmek adına Fransız diplomata bazı sorular yöneltmiştir. Vergennes ise bunun sebeplerini bütün ayrıntılarıyla henüz bilmediğini, ancak antlaşma sağlanırsa İngiltere'den maddi destek alan Rusya'nın Osmanlı sınırlarına asker yığacağını, bunun da muhtemel bir savaşta Osmanlı'yı zora sokacağını anlatmıştır. Ayrıca Bâbıâli'den Rus-İngiliz antlaşması imzalanırsa bunu tanımayacağına dair bir beyanname yayınlamasını da talep etmiştir[222]. Vergennes, bir taraftan mülakatlar ve takrirler yoluyla Osmanlı devlet adamlarını kazanmaya çalışırken, diğer taraftan da Lehistan ile irtibata geçerek ve buradan İstanbul'a İngiliz-Rus yakınlaşmasının sakıncalarını anlatan mektuplar gönderilmesini sağlamıştır[223].

Divan-ı Hümayun tercümanı ile yaptığı görüşmeler, Lehistan'dan gelen mektuplar ve diğer haber kaynaklarının raporları da bir İngiliz-Rus dostluk antlaşması için hazırlıklar yapıldığını doğrular nitelikteydi. Bunun üzerine Sadrazam Nailî Abdullah Paşa, Porter ve Obreskov'dan söylentilerin doğru olup olmadığına dair birer rapor istemiştir. Ayrıca İsveç Elçisi Celsing'e de bu konuda

220 Aslında daha 1754'ün ilk aylarından itibaren Rusya ile İngiltere arasında ittifak görüşmeleri başlamış ve Rus askerî desteği karşısında İngiltere'nin ne kadar maddî yardımda bulunacağının müzakeleri yürütülmüştür (Soloviev, *History of Russia*, XL, 74-76).

221 Vergennes, mektuplarında birçok defa bu konuda Bâbıâli'ye takrir sunduğunu yazar (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, muhtelif sayfalar).

222 Vergennes, 17 Ağustos 1755 tarihli mektubunda Divan-ı Hümayun tercümanı ile yaptığı görüşmeyi teferruatlı olarak anlatır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 209–217; Murphy, *Vergennes*, s. 86). Fransız diplomat da Bâbıâli'nin böyle sert bir beyanname yayınlamayacağını gayet iyi bilmekteydi ve raporlarında bunu ifade etmiştir (*Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 16). Porter da 3 Temmuz 1755 tarihli şifreli mektubunda Vergennes'in, İngiltere-Rusya antlaşmasını tanımayacağına dair Bâbıâli'nin bir beyanname yayınlaması için çalıştığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/38).

223 Murphy, *Vergennes*, s. 86.

neler bildiğini sordurmuştur. Celsing, sadrazama verdiği ilk cevapta, ülkesinden bu konuya dair gelen haberleri henüz deşifre ettirmediğini, gerekli tahkikatı yapmak ve haberleri deşifre etmek için kendisine zaman tanınmasını istemiştir[224].

Celsing'in süre istemesinin sebebi, Fransa Elçisi Vergennes ile görüşmeden bir cevap vermekten çekinmesiydi. Sadrazamla mülakatından sonra Celsing vakit kaybetmeden Vergennes ile irtibata geçmişti. Sadrazam'ın Rus-İngiliz yakınlaşmasına dair bir rapor istediğini Vergennes'e haber veren Celsing, bu rapor konusunda kendisine yardım etmesini talep etmiştir. Fransız diplomat ise kendi tezlerini destekleyen bir takrir kaleme almıştır. Buna rağmen Celsing, ülkesinin çıkarlarını tehlikeye sokabilecek böylesine iddialı bir takriri sunmaktan çekinmiştir. Bunun üzerine Vergennes ikinci bir takrir hazırlamış, bu ikinci takrirde; Celsing'in ülkesinden gelen son haberlerin İngiltere-Rusya yakınlaşması ile ilgili olmadığı fakat bir yıl içinde İngiltere, Rusya ve Avusturya arasında bir antlaşmanın imzalanacağını duyduğu yazılmıştır[225]. Porter da Sadrazam'ın sorularına verdiği cevabi takrirde, Vergennes'in iddia ettiği gibi böyle bir antlaşmanın Bâbıâli aleyhine olmayacağını ve Fransız diplomatın durumu izam ettiğini belirtmiştir[226]. Obreskov da Sadrazam'ın sorularına cevaben hazırladığı takrirde; Rusya'nın Bâbıâli ile olan dostane münasebetlerin devamından başka bir niyetinin bulunmadığını, ayrıca ülkesinin Avrupa barışını gözettiğini bildirmiştir[227].

Porter ve Obreskov, ülkelerini savunan takrirler sunarlarken Sadrazam Nailî Abdullah Paşa da Osmanlı-Rus antlaşmalarını incelemiştir. Yapılan tetkikler sonunda sadrazam, Vergennes'e İngiltere ile Rusya arasındaki yakınlaşma konusunda Rusya kapıkethüdası ile konuşacağını; böyle bir yakınlaşmayı Bâbıâli'nin de hoş karşılamayacağını, ancak Fransa'nın istediği gibi bir beyannamenin de yayınlanmayacağını söylemiştir. Zira devletin içinde bulunduğu şartlar göz önünde bulundurulduğunda bu, askerî risk almak demekti ve "politik bir intihar" olabilirdi[228].

224 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 217–218; Murphy, *Vergennes*, s. 86-87.

225 Celsing ile Vergennes'in takrir konusundaki irtibatları için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 218; Murphy, *Vergennes*, s. 87.

226 Porter, 3 Temmuz 1755 tarihli mektubunda Vergennes'in iddialarına verdiği cevapları anlatmıştır (NA, SP, nr. 97/38).

227 Obreskov'un Bâbıâli'ye Rusya-İngiltere yakınlaşmasına dair verdiği cevaplar Porter'ın 3 Temmuz 1755 tarihli mektubundan aktarılmıştır (NA, SP, nr. 97/38).

228 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 223–224; Murphy, *Vergennes*, s. 87.

Vergennes, sadrazam üzerinden Osmanlı devlet adamlarını etkileyebileceğini düşünüyordu ama Sadrazam Nailî Abdullah Paşa'nın 24 Ağustos 1755'te azledilip yerine Bıyıklı Ali Paşa'nın atanmasıyla her şeye yeniden başlamak zorunda kaldı[229]. Fransız diplomat yeni sadrazam Ali Paşa'ya da Rus-İngiliz dostluk antlaşması aleyhinde takrirler sundu[230].

Fransa elçisinden ve diğer haber kaynaklarından Rusya ile İngiltere'nin bir dostluk antlaşması imzalamak için görüşmelerin sonuna geldikleri haberleri İstanbul'da İngiltere aleyhine bir havanın oluşmasına sebep olmuş; 30 Eylül 1755'te Rusya ile dostluk antlaşmasının resmen imzalamasıyla da Osmanlı başkentindeki İngiltere karşıtları daha fazla ön plana çıkmaya başlamışlardır[231].

F. Fransa'nın Dostluk Antlaşması Arayışları

Elçi Desalleurs'a, Bâbıâli ile bir dostluk antlaşması imzalanması için çalışması yönünde talimatlar verilmiş fakat elçi bunu başaramadan ölmüştür. Fransa Kralı XV. Louis, Vergennes'e verdiği talimatlarda da Osmanlı ile bir dostluk antlaşmasının sağlanması için gayret göstermesini istemişti. Kral'ın bu talebine rağmen Fransa Dışişleri Bakanı Rouille, bir Osmanlı-Fransa dostluk antlaşmasına karşı çıkmaktaydı. Kral ile bakan arasındaki bu fikir ayrılığı, İstanbul'da uzun bir süre Fransa elçisinin bu konuda harekete geçmesini engellemiş, böyle bir antlaşma imzalamak için yetkisinin bulunmaması da Vergennes'i Kral'ın talepleri karşısında zora sokmuştur. Her fırsatta Rouille'den dostluk antlaşması için kendisine yetki verilmesini talep eden Vergennes, bunun için bizzat XV. Louis'yi devreye sokmaya çalışmıştır[232].

Fransa-Osmanlı dostluk antlaşması için Vergennes'i zorlayan hususlardan bir diğeri de Osmanlı-İngiltere arasındaki ilişkilerin Elizabeth Kalesi yüzünden iyi olmasıydı. Özellikle ikinci hususta dolayı Osmanlı devlet adamları Fransa ile bir dostluk antlaşmasının gereksiz, hatta zararlı olacağını düşünmekteydiler[233]. Buna rağmen Ağustos 1755'ten itibaren İstanbul'daki şartlar

229 Mehmet İpşirli, "Abdullah Nâilî Paşa", *DİA*, C I, s. 124-125.

230 Murphy, *Vergennes*, s. 88.

231 Kaplan, *Outbreak of the Seven Years' War*, s. 24–28; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 507–508; Soloviev, *History of Russia*, XL, 98-100. 18. Yüzyıldan itibaren Rusya'nın İngiltere ile ilişkilerinin iyi olması ve ihracatında İngiltere'nin önemli bir pay almaya başlaması 1755 Antlaşması'nın arkasındaki saiklerdir (Fuller, *Strategy and Power in Russia 1600–1914*, s. 92).

232 Murphy, *Vergennes*, s. 85-87. XV.

233 Vergennes 1739'dan itibaren Osmanlı devlet adamlarının barış taraftarı bir dış politika ta-

Fransa ve tabii ki Vergennes lehine gelişti. Zira İngiltere'nin Rusya ile Lehistan konusunda Bâbıâli aleyhine de maddeleri ihtiva eden bir dostluk antlaşması yapmak üzere olduğu öğrenilmiş ve bu doğal olarak Vergennes'in ön plana çıkmasını sağlamıştır. Fransız diplomat, bu uygun ortamı hem Rouille'ye hem de Osmanlı devlet adamlarına bir dostluk antlaşması imzalamak üzere daha fazla baskı yapmak için kullanmıştır.

Vergennes, Rouille'ye gönderdiği mektuplarda, İstanbul'da havanın Fransa lehine değişmeye başladığını ve dostluk antlaşması için bundan istifade edilmesi gerektiğini rapor etmiştir. Osmanlı yetkililerine ise İngiltere-Rusya arasındaki dostluğun Bâbıâli için hangi tehlikeleri ihtiva ettiğine dair takrirler sunarak dostluk antlaşmasını kabul ettirmeye çabalamıştır. Ayrıca Padişah'a nüfuz edebilecek Osmanlı devlet adamları ile irtibata geçerek, dostluk antlaşması lehine kulis yapmaktan da geri durmamıştır[234]. Etkilemek istediği devlet adamlarının başında da Osmanlı haricî siyasetinin en etkili isimlerden biri olan Reisülküttâb Abdi Efendi vardı[235].

Vergennes, yukarıda ifade edildiği üzere Reisülküttâb Abdi Efendi ile Gautier vasıtasıyla irtibata geçmiş ve bu vesileyle reisülküttâba düşüncelerini aktarma imkânı bulmuştur. Yine Abdi Efendi ile Goutier'in bir toplantısında Lehistan'ın toprak bütünlüğünü ve serbestiyetini de ihtiva eden bir Osmanlı-Fransa dostluk antlaşması dile getirilmiştir[236]. Ayrıca bu, başka Osmanlı devlet

---

kip etmelerini eleştirmiş ve bunu onların gafilliklerine bağlamıştır. Bu siyaset I. Mahmud döneminde başlatılmış, III. Osman döneminde de devam ettirilmiştir. Vergennes'e göre III. Mustafa, tahta geçtiği günden itibaren bu politikanın terk edilmesi taraftarıdır. Fakat ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartlar buna imkân vermemiştir (*Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 32–41).

234 Vergennes, Ağustos 1755'ten itibaren gönderdiği raporlarında şartların Osmanlı-Fransa dostluk antlaşması için olgunlaşmaya başladığını, bu yüzden fazla vakit kaybedilmemesi gerektiğini yazmıştır. (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 268 vd.)

235 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 269-270.

236 Vergennes, bu konunun reisülküttâb tarafından gündeme getirildiğini kaydeder. (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 277). Fakat Murphy, Vergennes'in XV. Louis'ye gönderdiği bir mektuptan hareketle, dostluk antlaşmasının ilk defa Vergennes tarafından dile getirildiğini savunmuştur (*Vergennes*, s. 91). Bizce de dostluk antlaşması ilk defa Vergennes tarafından dile getirilmiş olmalıdır. Zira hem ona hem de selefi Desalleurs'a verilen talimatlarda Bâbıâli ile bir dostluk antlaşması imzalanmasının sağlanması istenmiştir. 1768'de Paris'e döndüğünde hazırladığı raporunda da Desalleurs'un dostluk antlaşması için çok çabaladığını, kendisinin de göreve başladığında bunun için elinden geleni yaptığını yazar (*Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 13–14).

adamlarının da haberdar olduğu bir hususdur[237]. İstanbul'da şartların lehine döndüğü bu durumdan istifade etmek isteyen Vergennes, vakit kaybetmemek üzere Versay'a bir mektup göndererek dostluk antlaşması hakkında nasıl hareket etmesi ve neler söylemesi gerektiğini sormuştur[238].

Vergennes, antlaşma konusunda Versay'dan acil bir cevap talep etmekte haksız da değildi. Zira İstanbul'daki siyasi şartlar çok hızlı değişmekte, irtibata geçtiği devlet adamları çok çabuk azledilebilmekteydiler. Osmanlı-Fransa dostluk antlaşmasını isteyenlerin başında gelenlerinden Reisülküttâb Abdi Efendi'nin 25 Ağustos 1755'te azledilmesi Fransız diplomatın endişelerini haklı çıkarmıştır[239]. Abdi Efendi'nin azliyle Vergennes, Osmanlı devlet adamları arasındaki en önemli bağlantısını kaybetmiş ve dostluk antlaşmasının geleceği tehlikeye girmiştir[240].

Vergennes'in Osmanlı-Fransa dostluk antlaşması teşebbüslerine dair Versay'dan beklediği cevabi mektuplar Ekim 1755'te eline ulaşmış, ancak elçi mektuplarda yazılanları okuduğunda bir kez daha hayal kırıklığına uğramıştır. Zira Dışişleri Bakanı Rouille, Fransa'nın Bâbıâli ile bir dostluk antlaşması imzalamasının doğru olmayacağı ve bunun için şartların henüz olgunlaşmadığını yazmıştır. Ayrıca Hristiyan olmayan bir güçle Fransa Kralı'nın antlaşma imzalamasının utanç kaynağı olacağını, şayet Osmanlı yetkilileri ısrar ederlerse onları oyalamak üzere başka çareler bulunması gerektiğini de kaydetmiştir[241].

237 "Bu fikrin Bâbıâli tercümanına ait olduğunu tahmin ediyorum. Bu proje Gautier için yeni değildi. Aynı şeyi kızlar ağasından da duymuştu. Reis efendinin hangi noktaya kadar bu fikre sahip olduğunu bilmiyorum." (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 277).

238 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 278.

239 Vergennes, dostluk antlaşması için Reisülküttâb Abdi Efendi'nin önemine raporlarında da değinmiştir. "Reis Efendi Dışişleri bakanı olduğu için irtibat kurmam gereken tek kanal orası. Ümit ederim ki reis efendinin gücü söylediği kadar vardır ve ümit ederim ki pişman olmayız" (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 279–280). Porter da 1 Eylül 1755 tarihli mektubunda Reisülküttâb Abdi Efendi'nin Sadrazam Abdullah Paşa'dan bir gün sonra aniden azledildiğini, Limni Adası'na sürüldüğünü yazmıştır (NA, SP, nr. 97/38). Hâkim, Abdi Efendi'nin önce Resmo'ya sürülmesi için emir çıktığını fakat sonra Bursa'da ikametine izin verildiğini kaydetmiştir (*Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 305-306. Ayrıca bk. Ahıshalı, *Reisülküttâblık*, s. 41).

240 Reisülküttâb Abdi Efendi, Vergennes ile irtibatının olduğunun duyulmasından hassaten sakınmış, bu yüzden Fransa elçisi ile doğrudan görüşmek yerine Gautier ile irtibata geçmeyi tercih etmiştir. Vergennes'e göre Abdi Efendi sadrazam olmak istemekteydi (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 276, 279).

241 Murphy, *Vergennes*, s.92–93.

Reisülküttâb Abdi Efendi'nin azli ve hemen ardından Rouille'nin mektupları Vergennes'i oldukça zor duruma sokmuş, fakat elçi yeni yönetimle bağlantılar kurmayı da başarmıştır. Sadrazam Ali Paşa ve diğer üst düzey devlet ricaline takrirler göndermeye devam etmiştir. 25 Ekim 1755'te Sadrazam Ali Paşa'nın öldürülüp[242], yerine Yirmisekiz-zâde Mehmed Said Paşa'nın geçmesi Vergennes'i dostluk antlaşması hususunda daha da ümitlendirmiştir. Zira yeni sadrazam, ilki 1721'de babası Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin maiyetinde, ikincisi de 1741'de olmak üzere iki defa Fransa'ya gitmiştir[243].

Mehmed Said Paşa'nın sadrazam olmasıyla birlikte Vergennes yeniden büyük bir ümitle harekete geçmiş ama Said Paşa, tarafsızlığını korumak için Fransa elçisi ile ilişkilerine özen göstermiş ve onunla mesafeyi korumaya çalışmıştır. Bunun üzerine Vergennes, tercümanından Sadrazam'la gizli bir görüşme ayarlamasını istemiş, fakat tercüman bu isteğe olumsuz cevap vermiştir. Vergennes ise ısrar etmeye devam etmiş ve Sadrazam Mehmed Said Paşa'nın İkindi Divânı yaptığı günlerden birinde, Ocak 1756'da Divan'dan sonra Sadrazam'la görüşme imkânı bulmuştur. Görüşmede Vergennes, Türklerin Ruslara karşı Lehistan'ın toprak bütünlüğünün korunması için harekete geçmeleri gerektiğini bir kez daha dile getirmiş; Mehmed Said Paşa ise elçiyi dikkatle dinledikten sonra Devlet-i Aliyye'nin Fransa ile dost olduğunu söylemiş ve elçinin daha önce verdiği takrirleri de inceleyeceği sözünü vermiştir. Ayrıca bundan sonraki bağlantılarının daha çok Sadaret Kethüdası Kâmil Ahmed Efendi üzerinden sağlanacağını söylemiş ve böylece görüşme sona ermiştir[244].

Mehmed Said Paşa ile görüşmelerinden sonra Vergennes'in dostluk antlaşmasını imzalamaya çok yaklaştığı açıktır. Zira bugün elimizde III. Osman döneminde hazırlanan fakat yürürlüğe girmeyen bir Osmanlı-Fransa dostluk antlaşması müsveddesi bulunmaktadır. Tahminlerimize göre bu müsvedde, Mehmed Said Paşa'nın sadareti döneminde hazırlanmıştır. Zira Vergennes,

242 *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 331-332. Vergennes de 29 Ekim 1768 tarihli mektubunda Ali Paşa'nın öldürülmesini ve bunun gerekçelerini rapor etmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 283–284).

243 Erhan Afyoncu, "Mehmed Said Paşa, Yirmisekiz-zâde", *DİA*, C XXVIII, 524-526.

244 Vergennes, bu gelişmeleri XV. Louis'ye yazdığı 29 Ocak 1756 tarihli mektubunda anlatmıştır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 298-306; Murphy, *Vergennes*, s. 92–94). Yine bu mektupta görüşme sırasında bir fırsatını bularak Mehmed Said Paşa'ya gizlice "XV. Louis'in minnettarlığı yaptıklarınızla orantılı olacağına size garanti ederim" dediğini, Sadrazam'ın da "pekiyi" diyerek karşılık verdiğini kaydetmiştir. Birkaç gün sonra III. Osman'ın Vergennes'den bir Rusya haritası hazırlatmasını istemesi de elçiyi umutlandırmıştır.

daha önceki dönemlerine ait mektuplarında bir dostluk antlaşması hazırlığından bahsetmezken, Mehmed Said Paşa'nın sadareti dönemine ait mektuplarında dostluk antlaşmasının sonuçlandırılabileceğine dair büyük ümitler taşıdığını yazmıştır. 16 Ocak 1756'da İngiltere'nin Prusya ile bir antlaşma imzalaması da Osmanlı devlet adamlarını Fransa'ya yaklaştırmış olmalıdır. Bu yüzden elimizdeki dostluk antlaşması müsveddesinin 1756'nın ilk aylarında hazırlanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Fransa Elçisi Vergennes'in gayretleriyle hazırlanan, ancak resmiyet kazanmayan dostluk antlaşmasının maddeleri şu şekildeydi[245]:

Madde 1: Bu dostluk antlaşması XV. Louis ile III. Osman dönemlerinde ve bunların varisleri döneminde de geçerli olacaktır.

Madde 2: İki devletin reayasının menfaatine dair hususlarda dikkat edilecektir. Antlaşmanın hilafına hareket edilmemesi için her iki taraf da gayret gösterecektir.

Madde 3: 1604, 1673 ve 28 Mart 1740'ta İstanbul'da kabul edilen ahitnamelerdeki maddeler bundan sonra da geçerli olacaktır. Bu ahitnamelerdeki maddelere her iki taraf da riayet edecektir. Bu maddelerin hilafına hareket etmek için asla bahaneler ileri sürülmeyecektir.

Madde 4: Her iki devletin dost ve müttefiki olan devletlerin güvenlikleri, rahatları ve serbest geçiş haklarına riayet edilecektir.

Madde 5: Her iki devletten birine düşman olanlardan, Osmanlı veya Fransa devleti aleyhine bir haber geldiğinde asla buna itibar edilmeyecektir.

Madde 6: Yukarıdaki maddeler her iki devletin dost ve müttefiki devletlere de bildirilecektir. Ayrıca onlar da dostluk antlaşmasına katılmaya davet edileceklerdir.

Lehistan'a dair gizli madde: Osmanlı ve Fransa padişahları eskiden beri Lehistan'ın hasbi dostlarıdır. Her iki hükümdarın kadimden beri Leh Cumhuru'nu himâye etmeye ve korumaya hakkı vardır. Bu yüzden her iki hükümdar da Leh Cumhuru'nun serbestiyetinin muhafazasını, nizâmlarının korunmasını taahhüt eder. Şayet Leh Cumhuru'nun serbestiyetine halel verilirse,

245 Taslak olarak kalan Osmanlı-Fransa Dostluk Antlaşması'nın maddeleri için bk. TSMA, nr. E. 1622; Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 34. Antlaşmanın bir sureti için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 133–136. Antlaşma taslağı hakkında ayrıca bk. TSMA, nr. E. 942; nr. E. 4779.

kral seçiminin özgürce yapılmasına engel olunursa veya ülkeye askerî bir müdahalede bulunulursa yine iki hükümdar uygun yollarla bunları önleyeceklerini taahhüt eder. Şayet Lehistan kralı ölürse her iki hükümdar yukarıda beyan edilen hususları alenen ilan edecekler ve bunlara göre hareket edeceklerdir. Leh Cumhuru'nun kendi içlerinden birini yeni kral seçmelerine müdahale etmeyeceklerdir ve başkalarının da müdahalesine müsaade edilmeyecektir. Eğer Leh halkı kral seçiminde anlaşmazlığa düşerse her iki hükümdar da Lehistan'ın hayrını düşünen grubu destekleyecektir. Lehistan'a bir müdahale olursa Osmanlı ve Fransa devletleri birbirleriyle müzakere etmeden kendi başlarına hareket etmeyeceklerdir. Yukarıda karar altına alınan maddeler uygun bir vakitte her iki ülkenin dostu olan devletlere de bildirilecektir.

Vergennes'in çok arzu etmesine rağmen bu dostluk antlaşması daha sonraki gelişmeler yüzünden resmiyet kazanamadı. Vergennes'in dostluk antlaşmasını onaylayacağından emin olduğu en büyük destekçisi[246] Sadrazam Mehmed Said Paşa'nın 1 Nisan 1756'da azledilmesinden[247] sonra dostluk antlaşmasının resmiyet kazanması artık neredeyse imkânsız hâle gelmiş; bir süre sonra da bizzat Vergennes, Fransa'nın dış politikasındaki keskin değişimden dolayı Bâbıâli ile dostluk antlaşması imzalamaktan vazgeçmek zorunda kalmıştır.

246 Murphy, *Vergennes*, s. 94.

247 Mehmed Said Paşa'nın azledilme gerekçeleri için bk. *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 371-372; Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 83-84; *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür'i't-Tevârih*, I.A, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul 1976, s. 8; Son *Ambassade Á Constantinople*, C I, 318. Mehmed Said Paşa'nın yerine sadarete getirilen Köse Bâhir Mustafa Paşa, Vergennes'e göre tam bir İngiliz düşmanı ve Fransız dostu idi (Murphy, *Vergennes*, s. 102). 15 Nisan 1756 tarihli mektubunda İngiltere Elçisi Porter da Said Paşa'nın azledildiğini ve yerine Mora Muhassılı Köse Bâhir Mustafa Paşa'nın tayin edildiğini rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/39).

İKİNCİ BÖLÜM

DİPLOMATİK DEVRİM VE YEDİ YIL SAVAŞLARI (1756–1763)

A. Westminster ve Birinci Versay Antlaşmaları

Prusya ile İngiltere arasında 16 Ocak 1756'da Westminster Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Avrupa'da "Diplomatik Devrim"[248] başlamış ve 1755'te kurulmaya çalışılan ittifaklar sistemi neredeyse tamamen değişmiştir[249]. II. Friedrich, İngiltere ile antlaşma imzalamakla diplomatik zafer kazandığını düşünmekte, Saksonya'ya hâkim olmak için İngiltere'nin vereceği askerî destek böyle düşünmesini sağlamaktaydı. Ayrıca İngiltere ile antlaşma imzalanmasına rağmen Fransa'nın, Prusya'ya karşı bir cephe oluşturmasını, daha da önemlisi böyle bir cephe kurmak için ezelî iki düşman olan Fransa ile Avusturya'nın ittifak kuramayacaklarını; Rusya'nın, İngiltere ile müttefik olması hasebiyle kendi aleyhine kurulacak bir ittifaka dâhil olmayacağını öngörmekteydi[250]. Amerika Kıtası'nda Fransa ile savaşan İngiltere ise Westminster Antlaşması ile Prusya'nın askerî desteğini almayı ve Fransa'nın kurmak istediği ittifakı parçalamayı hedeflemekteydi[251].

Westminster Antlaşması, Avrupa'da "Diplomatik Devrim"e yol açarken, antlaşmanın muhtevası ve dengeleri nasıl etkileyeceği İstanbul'da da yakından

248 Westminster Antlaşması'nın hazırlanış süreci, antlaşmanın içeriği ve Diplomatik Devrim'i nasıl tetiklediği hakkında daha geniş bilgi için bk. Richard Lodge, *Great Britain and Prussia in the Eighteenth Century*, Oxford 1923, s. 74–106; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 519–520; Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler*, s. 202–203; Derek McKay-H.M. Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi 1648-1815*, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2011, s. 215-225.

249 Vergennes de Rusya ile Avusturya'nın Prusya aleyhine planlarının olduğunu, bunu bilen Prusya'nın da İngiltere ile Westminster Antlaşması'nı imzaladığını; bu antlaşma ile birlikte daha önceki ittifakların hükümsüz kaldığını ve Avrupalı devletlerin sözlerinde durmadığını; antlaşmanın Avrupa'da karışıklığa sebep olduğunu yazmıştır (*Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 45).

250 Lodge, *Great Britain and Prussia*, s. 84-87; J. Holland Rose, "Friedrich Great and England 1756–1763", *The English Historical Review*, C XXIX, S. 113, Ocak 1914, s. 79–93; Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler*, s. 202–203; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 34; Jeremy Black, *A System of Ambition? British Foreign Policy 1660-1793*, Londra ve New York 1991, s. 191.

251 Lodge, *Great Britain and Prussia*, s. 86.

takip edilmiş, İstanbul'daki elçiler Bâbıâli'ye antlaşma hakkında ardı ardına takrirler sunmuşlardır. Fransa Elçisi Vergennes ve Avusturya Elçisi Schwachheim[252] aleyhte, İngiltere Elçisi Porter ise lehte takrirleriyle Osmanlı ricalini yönlendirmeye çalışmışlardır.

Vergennes, takrirlerinde İngiltere-Prusya ittifakının Avrupa'daki dengeleri alt-üst edeceğini, Avrupa barışının bundan sonra tehlikeye girdiğini ve bir savaşın kuvvetle muhtemel olduğunu rapor etmiş; İngiltere'nin Amerika Kıtası'nda, Prusya'nın da Saksonya'da askerî hedefleri olduğunu kaydetmiştir[253]. Yine bu takrirlerinde Amerika'da yeniden başlayan savaşta Fransa'nın sonuna kadar barışı muhafaza etmek için çabaladığını, ancak İngiltere'nin sadece kendi çıkarlarını gözeterek yeni bir savaş başlattığını, bu hareketiyle de müttefikleri tarafından bile eleştirildiğini savunmuştur. Prusya Kralı'nın kendi menfaatleri için müttefiklerini bile satacak karakterde biri olduğu ve Prusya'nın gücü hakkında İngiltere'nin izam edilmiş bilgilerine itibar edilmemesi gerektiği konularında da Osmanlı yetkililerini uyarmıştır[254].

Avusturya Elçisi Schwachheim de daha çok Vergennes ile birlikte hareket ederek sunduğu takrirler ile İstanbul'da İngiltere-Prusya ittifakı aleyhinde bir hava oluşturmaya çalışmıştır. Fransa elçisi, takrirlerinde daha çok İngiltere'nin faaliyetlerini eleştirirken Schwachheim, Prusya'nın antlaşmalara riayet etmediğini ve yayılmacı bir politika takip ettiğini ön plana çıkarmaya çalışmıştır[255]. Bunda Prusya'nın, özellikle Westminster Antlaşması'ndan sonra Avusturya sınırına askerî yığınak yapması ve muhtemel bir savaşta ilk olarak Avusturya'ya saldıracak olması önemli bir etkendi[256].

252 Schwachheim, 1755'te Penkler'in yerine Avusturya elçisi olarak İstanbul'a gelmiştir. Onun, İstanbul'a elçi tayin edilmesinin en önemli sebebi Doğu dilleri hakkındaki engin bilgisidir (Roider, *Austria's Eastern Question*, s. 103). Schwachheim'in tayin edildiğine dair Avusturya'dan gelen namenin tercümesi için bk. TSMA, nr. E. 1054/7, 17 Şevvâl 1168/27 Temmuz 1755.

253 Vergennes'in takrirleri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 5653, Cemâziyülâhir 1170/Şubat-Mart 1757; Kesbî, *İbretnümâ*, s. 136-137. Ayrıca bk. Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 46-48.

254 Vergennes'in takrirleri için bk. TSMA, nr. E. 5175, 9 Ramazan 1170/28 Mayıs 1757; BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 5653, Cemâziyülâhir 1170/Şubat-Mart 1757.

255 Schwachheim'in Prusya aleyhindeki takrirleri için bk. BOA, A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 49/61, 13 Şevvâl 1169/11 Temmuz 1756; Dosya nr. 49/67, 7 Muharrem 1170/2 Ekim 1756; Ali Emirî-III. Osman, nr. 7346, 20 Rebîülevvel 1170/13 Aralık 1756.

256 Vergennes, Şubat-Mart 1757 tarihli takririnde Prusya'nın, Avusturya sınırına aşırı miktarda asker yığdığını, bu yüzden Avusturya'nın da sınırlara asker sevk etmek zorunda kaldığını

İngiltere'nin Prusya ile antlaşma imzalamasına en sert tepkiyi Rusya vermiştir. Zira Rusya, muhtemel bir Rusya-Prusya savaşında destek almak için 30 Eylül 1755'te İngiltere ile ittifak antlaşması imzalamıştır. Westminster Antlaşması ile İngiltere'nin Rus desteğini Prusya aleyhine değil daha çok Fransa aleyhine kullanmayı düşündüğü ve Rusya-Prusya çatışmasına sıcak bakmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Rusya, İngiltere ile Prusya aleyhindeki planları için müttefik olmuş, ancak Westminster Antlaşması ile bu planlarını hayata geçirmesi artık imkânsız hâle gelmiştir. İngiltere'nin Prusya ile Westminster Antlaşması'nı imzaladığı Rusya'da duyulduğunda St. Petersburg'da İngiltere karşıtları ve Avusturya ile bir ittifak kurulmasını savunanlar harekete geçmişlerdir. St. Petersburg'daki İngiltere Elçisi Williams, antlaşmanın Rusya aleyhine olmadığını ve Prusya ile yapılan antlaşmanın Rusya ile var olan antlaşmayı hükümsüz kılmadığını savunsa da pek inandırıcı olamamıştır. Bunun üzerine Rusya İngiltere ile yaptığı ittifak antlaşmasını feshettiğini ilan etmiş[257], Avusturya ise Wesminster Antlaşması'nı protesto etmiştir[258].

Rusya'nın, İngiltere ile olan antlaşmasını feshetmesinden sonra Avrupa diplomasisinde yeni ve daha önceki İttifaklar Sistemi'ni tekrar şekillendirecek gelişmelerin kapısı aralanmış, Fransa ve Avusturya vakit kaybetmeden Rusya ile görüşmelere başlamıştır.

Westminster Antlaşması ile beraber Batılı devletler Osmanlı politikalarında da köklü değişiklikler yapmak zorunda kaldılar. Mesela Fransa'nın 1755'te oluşturmaya çalıştığı Fransa, Prusya, İsveç, Lehistan ve Osmanlı ittifak sisteminin, Prusya'nın İngiltere ile antlaşmasıyla birlikte hayata geçirilme şansı kalmamıştı. Bunun üzerine Fransa, Avusturya ve Rusya, İngiltere-Prusya ittifakı karşısında bir ittifak kurmak üzere diplomatik görüşmelere başlamışlardır[259].

---

haber vermiştir (BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 5653).

257 Rusya'nın Prusya aleyhindeki planları, Wesminster Antlaşması'nın St. Petersburg'daki yankıları ve sonraki gelişmeler için bk. Kaplan, *Outbreak of the Seven Years' War*, s. 36-46; Rose, "Frederick the Great", s. 82; Lodge, *Great Britain and Prussia*, s. 84-85; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 526–527; Soloviev, *History of Russia*, XL, 157-171; Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler*, s. 203; McKay-H.M. Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 227.

258 Rose, "Friedrich Great", s. 81; Michail Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence War, State and Society in the Habsburg Monarchy 1683-1797*, Londra 2003, s. 335.

259 Fransa'nın St. Petersburg'daki temsilcisi Douglas'ın Versailles Antlaşması'ndan sonra Rusya ile bir ittifak kurmak üzere yürüttüğü diplomatik faliyetler için bk. Kaplan, *Outbreak of the Seven Years' War*, s. 44-46.

Bu yeni müttefik arayışları Fransa'nın Osmanlı politikalarında da değişimleri kaçınılmaz hâle getirmiştir. Desalleurs'un 1747'de İstanbul'a Fransa sefiri tayin edilmesinden 1756'ya kadar takriben 10 yıldır kurulmaya çalışılan ilişkilerin niteliği değişmiş ve yapılmaya çalışılan dostluk antlaşmasından tedricen vazgeçilmiştir[260].

Westminster Antlaşması'ndan sonra Bâbıâli ile olan münasebetlerinde Rusya da değişikliğe gitmiştir. Rusya, Prusya'nın İngiltere ile ittifak kurduktan sonra kendisi aleyhine topraklarını ve nüfuzunu genişletmek isteyeceğini tahmin etmekteydi. Bu yüzden muhtemel bir Prusya-Rusya savaşında Osmanlıdan emin olmak istemiştir. III. Osman'ın cülûsunu tebrik etmek için gönderilen elçilik heyeti, Rusya'nın Osmanlı'nın resmî görüşünü öğrenmesi için önemli bir fırsattı. Rusya elçisi olarak Prens Sergiyev Dolgoraki tayin edilmiş ve elçi Mayıs 1756'da yola çıkmıştır. Dolgoraki'ye verilen 22 Mayıs 1756 tarihli namede Rusya'nın Devlet-i Aliyye ile antlaşmalarla tayin edilen dostluğun devamı ve muhafazasını istediği, Osmanlı tarafının da bu görüşte olduğunun bilindiği ve bunun memnuniyet verici olduğu belirtilmiştir[261]. Dolgoraki ve İstanbul'daki Rusya Kapıkethüdası Obreskov, 18 Temmuz 1756'da nameleri teslim etmek üzere Divân-ı Hümayun'da kabul edildiler. Divan'daki görüşmede Rus diplomatlar, St. Petersburg'un Bâbıâli'nin sadık dostu olduğunu ve dostane münasebetlerin daha da artırılması gerektiğini, iki devlet arasındaki antlaşmaların devam etmesinin Rus çariçesinin de arzusu olduğunu dile getirmişlerdir.

Rus yetkililerin barış ve dostluğun devamı yönündeki talepleri karşısında Osmanlı devlet adamları temkinli olmayı tercih ettiler. İki devlet arasındaki dostluğun artarak devam etmesinin Osmanlı Padişahı'nın da arzusu olduğunu ve ahitnamelerin hilafına hareket edilmemesi gerektiği gibi diplomatik bir lisanla Osmanlı yaklaşımını ifade ettiler[262]. Divan-ı Hümayun'daki bu görüşmeden sonra Dolgoraki'nin Rusya'ya dönüşünde kendisine verilen Ağustos 1756 tarihli namede de Osmanlı'nın Rusya'nın dostluğun devamını istemesinden büyük memnuniyet duyduğu belirtildi ve Türk tarafının da bunun için gayret göstereceği ifade edildi[263].

260 Zinkeisen, *Osmanlı İmapatorluğu Tarihi*, C V, 606-607; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 528.

261 BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 358, 22 Şaban 1169/22 Mayıs 1756. Sadrazama hitaben yazılan namede de benzer hususlar vurgulanmıştır (A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 359). Ayrıca bk. A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 17, 35–36.

262 BOA, A.AMD, Dosya nr. 11/60, 20 Şaban 1169/20 Mayıs 1756.

263 BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 362–363. Bu görüşmeden sonra Rusya'ya gönderilecek name de hazırlanmış ve padişahın onayına sunulmuştur (A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/38,

Avusturya da Westminster Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Bâbıâli ile olan ilişkilerinde daha temkinli hareket etmeye dikkat etmiştir. Zira İngiltere ile müttefik bir Prusya'nın ilk hedefinin Avusturya toprakları olduğu bilinmekte ve Avusturya buna göre Prusya sınırında askerî yığınak yapmaktaydı. Bu yüzden Viyana Hükûmeti, Osmanlı ile karşı karşıya gelmemek için, iki ülke arasındaki dostluğun devam etmesine dikkat edip sınırdaki hareketliliği İstanbul'daki elçisi Schwachheim vasıtasıyla Bâbıâli'ye haber vermiştir[264].

İngiltere ile ittifak kuran Prusya ise Bâbıâli ile de dostluk antlaşması imzalamaya çalışmıştır. Şayet bu dostluk antlaşması sağlanabilirse Avusturya, doğu sınırında serbest hareket edemeyecek ve askerinin bir kısmını bu cephede istihdam etmek zorunda kalacaktı. Bu hiç şüphesiz Prusya'nın elini güçlendirecekti. Ayrıca imzalanacak dostluk antlaşması sayesinde Rusya da sıkıştırılacak ve muhtemel bir savaşta Rus askerinin Lehistan'dan geçerek Prusya'ya saldırması zorlaşacaktı.

Westminster için hazırlıklar devam ederken Büyük Friedrich, Bâbıâli ile dostluk antlaşmasının alt yapısını oluşturmak üzere Aralık 1755'te Varenne Markisi'ni gerekli vekâletnameleri vererek Devlet-i Aliyye'ye gönderdi. Marsilya'dan yola çıkan Varenne, İzmir'e ulaştığında Avrupa diplomasisinde büyük kırılmalar yaşanmış ve Prusya, İngiltere ile 6 Ocak 1756'da Westminster Antlaşması'nı imzalamıştı. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra Prusya'nın İstanbul'da Fransa ve İsveç'ten destek görmesi imkânsız hâle gelmişti. Hatta bu iki devletin elçileri Prusya aleyhine çalışmışlardır. Varenne, bu yüzden Prusya'nın yeni müttefiki İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Porter ile irtibata geçti ve elçiden dostluk antlaşması için yardım talep etti. Porter ise Varenne Markisi'ne bir dostluk antlaşması için şartların henüz müsait olmadığını ve bu hususta kendisine destek olamayacağını belirtti. Bu cevap üzerine Varenne Markisi, Osmanlı payitahtına gelmeden geri dönmek zorunda kaldı fakat II. Friedrich, dostluk antlaşmasından vazgeçmedi[265].

---

20 Şaban 1169/24 Mayıs 1756.

264 Avusturya kapıkethüdasının takrirleri için bk. BOA, A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 49/62, 19 Zilkade 1169/15 Ağustos 1756; A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 49/63, 1 Zilhicce 1169/27 Ağustos 1756.

265 Varenne Markisi'nin faaliyetleri için bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 33-35. Berlin'den Porter'a gelen 11 Haziran 1756 tarihli mektupta Marki'nin 1755 Aralık'ının son günlerinde Berlin'den yola çıktığı ve Bâbıâli ile Prusya arasında bir antlaşma imzalamak üzere görevlendirildiği haber verilmiştir. Ayrıca Marki'nin Marsilya üzerinden İzmir'e geldiği, burada Fransa konsolosu ile görüştüğünü, ancak Marki İzmir'e geldiğinde şartlar değiştiğinden İstanbul'daki

Westminster Antlaşması ile ilgili savunma yapma görevi İngiltere elçisine düşmüştür. Şubat 1756 tarihinden itibaren elçiye gelen mektuplarda, Bâbıâli'ye Westminster Antlaşması'nın kendisi aleyhinde bir antlaşma olmadığını, İngiltere'nin Prusya'ya askerî yardım sözü vermediğini Osmanlı yetkililerine anlatması istenmişti[266]. Porter, bir taraftan Londra'dan gelen talimatlar doğrultusunda Osmanlı ricalini etkilemeye, diğer taraftan ise Vergennes'in antlaşma aleyhindeki saldırılarına cevap vermeye çalışmıştır[267].

Westminster Antlaşması'ndan sonra Batı'da devletler arasında yeni ittifak arayışları başlamıştır. 1755'in sonbaharından itibaren Avusturya, Fransa ile bir ittifak antlaşması yapmak için çabalamış fakat Fransa'nın henüz Prusya ile arası iyi olduğundan antlaşma yapılamamıştı. Westminster Antlaşması ile birlikte Fransa'nın Avusturya'yla ittifak kurmasına bir engel kalmadığı gibi bu bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bu arayışın bir sonucu olarak XV. Louis'in gözdesi

---

Fransa elçisinin Prusya temsilcisine yardımcı olmadığı, Marsilya'dan ayrıldıktan sonra II. Friedrich'in temsilcisi ile bir türlü iletişim kuramadığı ve uzun süre Avrupa şartlarındaki değişimleri Marki'ye haber veremediği, İngiltere ile ittifak antlaşması imzaladıktan sonra Prusya kralının elçiye İzmir'deki İngiliz konsolosu vasıtasıyla bir mektup ulaştırmak istediği ve bu yüzden yardımcı olması gerektiği bildirilmiştir. Mektuba, II. Friedrich'in Varenne Markisi'ne gönderdiği mektubun bir sureti ilave edilmiştir (NA, SP, nr. 97/39).

266 Porter'a Londra'dan gelen 9 Şubat 1756 tarihli mektupta, Westminster Antlaşması'nın muhtevası hakkında bilgi verilmiş ve bu antlaşmanın Bâbıâli aleyhine bir durum yaratmayacağının anlatılması istenmiştir. Aynı mektubun ekinde, İngiliz savaş gemilerinin Türk deniz sularında birkaç Fransız ikmal savaş gemisi ele geçirdiğine dair İngiltere kralı tarafından İstanbul'a gönderilen bir nameye de yer verilmiştir. Porter'ın Şubat 1756'da yaptığı yazışmaların en önemli gündem maddesini bu gemi meselesi oluşturmuştur (NA, SP, nr. 97/39). İngiltere'nin ele geçirdiği dört adet Fransız ikmal gemisi, ilerleyen günlerde Vergennes ile Porter arasında gerginliğe sebep olmuştur. Gemiler, Türk sularında ele geçirildiği için Vergennes, 14 Nisan 1756 tarihli takririnde Bâbıâli'den verilen zararın tazmin edilmesini ve ahitnamelere aykırı bu tür hareketlerin men edilmesini talep etmiştir. İngiltere'nin açıklamasının tutarsız olduğunu da söylemiştir (BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 4316, 14 Receb 1169/ 14 Nisan 1756). Porter, 17 Şubat 1756 tarihli mektubunda, Vergennes'in Osmanlı devlet adamlarını Fransa gemileri konusunda etkilemeye çalıştığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/39).

267 Porter, 17 Şubat 1756 tarihli mektubunda, Vergennes'in Osmanlı devlet adamlarını Fransa gemileri ve Westminster Antlaşması konusunda etkilemeye çalıştığını rapor etmiştir. Şubat 1756'dan itibaren yazdığı mektuplarında da Vergennes'in faaliyetlerini teferruatlı bir şekilde anlatmıştır. Porter'ın Vergennes'in faaliyetleri arasında üzerinde en fazla durduğu hususlardan biri de Fransız diplomatın Lehistan konusunda Osmanlı ricalini etkilemeye ve yönlendirmeye yönelik faaliyetleridir. Branicki vasıtasıyla Bâbıâli'yi yönlendirmek istediğini ve onun söylediklerinin kabul edilmesi için bağlantılar kurduğunu kaydetmiştir (NA, SP, nr. 97/39).

Madam Pompadour ile Kont Kaunitz'in uzun süredir alt yapısını oluşturduğu Fransa ile Avusturya ittifakı 1 Mayıs 1756'da Birinci Versay Antlaşması ile resmen kuruldu[268].

Rusya, İngiltere-Prusya ittifakından rahatsız olmasına rağmen Birinci Versay Antlaşması'na, Doğu Prusya'nın kendisine vadedilmesine dair özel bir madde ilave edilmesi konusunda ısrarı yüzünden 1756'ın sonuna kadar bu ittifaka dâhil olmamıştır[269].

Birinci Versay Antlaşması ile birlikte Avrupa ittifaklar sistemindeki en ciddi kırılmalardan biri daha yaşanmış, Osmanlı yetkilileri de Versay Antlaşması'nı ve sonrasında Avrupa diplomasisindeki gelişmeleri takip etmeye çalışmışlardır[270]. Avusturya-Fransa ittifakına dair söylentiler Haziran 1756'dan itibaren İstanbul'da yayılmaya başlamış, ancak ilk haberler birbirinden oldukça farklı olduğundan Osmanlı başkentinde temkinli bir şekilde karşılanmıştır[271]. Haziran'ın ilerleyen günlerinde Versay Antlaşması'na dair daha doğru ve güvenilir haberler Osmanlı payitahtına ulaştıktan sonra Bâbıâli, Fransa ve Avusturya elçilerinden antlaşma hakkında açıklama yapmalarını istemiştir.

Bâbıâli'nin Versay Antlaşması'nı Westminster Antlaşması'na nazaran daha yakından takip etmesinin sebebi ise bu antlaşmada doğrudan veya dolaylı olarak Türk tarafını da ilgilendiren maddelerin bulunmasıydı. Antlaşmada, her iki ülke toprak bütünlüklerini garanti eden ve bunu sağlamak için gerekirse Fransa'nın 24 bin asker göndermeyi taahhüt ettiği bir madde vardı[272]. Osmanlı da bu maddenin yaptırımları dışında tutulmamıştı. Bu maddeye göre Osmanlı ile Avusturya bir

268 Antlaşma'nın muhtevası için bk. Lodge, *Great Britain and Prussia,* s. 86; McKay-Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 225-228.

269 Soloviev, *History of Russia*, XLI, 2. Maria Theresa özellikle Rusya'nın bu isteğine karşı çıkmış ve Rusya'daki elçisi Esterhazy aracılığıyla bu rahatsızlığını Voronsov'a iletmiştir.

270 Avrupa ahvali ve İngiltere-Prusya arasındaki ittifak hakkında Osmanlı döneminde risâleler hazırlanmıştır (İÜ, TY, nr. 6095, vr. 143b-146a. Avrupa ahvaline dair layihalar hakkında ayrıca bk. Uğur Demir "XVIII. Yüzyılda Kaleme Alınan Avrupa Layihalarında Almanya'ya Dair Bilgiler", *Marmara Türkiye-Almanya İlişkileri Dergisi*, S. 4 (1-2) (2015), s. 1-27.

271 Vergennes, haziran ayında ulaşan haberlerin pek de açık olmadığını, Ramazan ayı olması hasebiyle idarecilerin ve halkın kendi hâlinde olduğunu kaydetmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 336).

272 Lodge, *Great Britain and Prussia,* s. 87. Avrupa ahvaline dair Bâbıâli'ye sunulan 8 Temmuz 1757 tarihli bir takrirde yardım için karşılıklı 24 bin askerin gönderilmesinin kararlaştırıldığı rapor edilmiştir (Kesbî, *İbretnümâ*, s. 49-50).

savaşa tutuşursa Fransa, Türkler aleyhine savaşa müdahil olmak zorundaydı[273]. Versay Antlaşması'nın bu maddesi Osmanlı yetkililerini rahatsız etmiş, bu yüzden Avusturya ve Fransa elçilerinden antlaşmanın içeriği hakkında rapor talep edilmiştir.

Versay Antlaşması hakkında Osmanlı'ya ilk bilgileri Avusturya Elçisi Schwachheim, 11 Temmuz 1756 tarihli takririnde vermiştir. Schwachheim, Amerika'da Fransa ile İngiltere arasında yeniden başlayan savaşı Avusturya İmparatoriçesi Maria Therasa'nın önlemek için çabaladığını fakat muvaffak olamadığını, Fransa ile Avusturya aralarındaki dostluğu kuvvetlendirmek ve İngiliz tehlikesini bertaraf etmek üzere bir antlaşma imzalamış olsa da Amerika'da Avusturya'nın savaşa müdahil olmak gibi bir niyetinin kesinlikle bulunmadığını, ayrıca imparatoriçenin Osmanlı ile dostluğun devam etmesini arzuladığını ve Versay Antlaşması hakkında bilgi vermesinin de bu amaca matuf olduğunu rapor etmiştir[274].

Bâbıâli ile bir dostluk antlaşması yapmaya çok yaklaşmış, hatta antlaşmanın maddeleri bile belirlenmişken Fransa'nın neden Avusturya ile ittifak kurduğu ve bunun Osmanlı-Fransız ilişkilerine nasıl yansıyacağı hususlarında rapor vermesi istenen kişi ise Fransa Elçisi Vergennes olmuştur. Antlaşma, hiç şüphesiz en fazla Vergennes'i zor duruma düşürmüştür. Bu nedenle elçinin Osmanlı yetkililerini

273 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 334. Ayrıca bk. Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 47; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 607-609. 8 Temmuz 1757 tarihli bir takrirde Versay Antlaşması'nın sadece askerî yardımla ilgili maddesinin verilmesi, Bâbıâli'nin daha çok bu madde ile ilgilendiğinin göstergesidir (Kesbî, *İbretnümâ*, s. 49–50).

274 BOA, A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 49/61, 13 Şevvâl 1169/11 Temmuz 1756. Ayrıca bk. A.AMD, Dosya nr. 14/17, trsz. Avusturya, bir taraftan Bâbıâli ile dostluğun devamını arzuladığını İstanbul'daki elçisi vasıtasıyla defaatle dile getirirken diğer taraftan da Osmanlı sınırına yakın bölgelerde askerî yığınak yapmaya, özellikle Pançova ile Zemun'daki kaleleri güçlendirmeye ve Bosna sınırına asker sevk etmeye başlamıştır. Sınırdaki bu hareketlilik Bosna ve Belgrad'daki Osmanlı yetkilileri tarafından İstanbul'a rapor edilmiş, bunun üzerine Bâbıâli, Schwachheim'den bir açıklama istemiştir. Elçi de Bâbıâli'ye sunduğu takrirlerinde; Eflak'ta ve Osmanlı eyaletlerinde hızla yayılan vebanın Avusturya'ya sıçramasını önlemek için sınırlardaki güvenlik önlemlerinin artırıldığını, bunun başka bir amacının olmadığını, zaten Avusturya askerinin hastalıktan korunmak üzere iç kısımlara nakledildiğini ve Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın iki ülke arasındaki dostluğun devamını arzuladığını savunmuştur. (A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 49/62, 19 Zilkade 1169/15 Ağustos 1756; A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 49/63, 1 Zilhicce 1169/27 Ağustos 1756). Fransa Elçisi Vergennes de takrirlerinde Avusturya'nın, Prusya'nın muhtemel saldırılarından kendisini korumak için sınırlara askerî yığınak yaptığını ve bunun Osmanlı aleyhine bir hareket olmadığını iddia etmiştir. Örneğin Şubat-Mart 1757 tarihli takririnde Avusturya'nın neden sınırlara askerî yığınak yapmak zorunda kaldığını izah etmiştir (Ali Emirî-III. Osman, nr. 5653).

ikna etmesi için daha fazla mesai sarf etmesi gerekmiştir. Zira Versay Antlaşması İstanbul'da öğrenildiğinde Osmanlı devlet adamları, Avrupa'daki yankıya benzer tarzda, büyük bir şaşkınlık yaşamışlardı. Dost ve ilk başta müttefik olarak gördükleri Fransa'nın Avusturya Veraset Savaşlarındaki düşmanı Avusturya ile nasıl ittifak kurduğunu anlamakta zorluk çekmişlerdir[275]. Fransa politikasındaki bu değişimi Bâbıâli'ye izah etmek hiç kolay değildi. Bu zor vazife Vergennes'e düşmüştü. Bu yüzden Fransa Dışişleri Bakanı Rouille, İstanbul'daki Fransız diplomatın elini güçlendirmek, antlaşmaya dair kendi tezlerini izah etmek ve Bâbıâli'yi teskin etmek üzere 2 Mayıs 1756'da Vergennes'e bir mektup gönderdi.

Rouille, mektupta, Avusturya İmparatoriçesi Maria Therasa'nın Avrupa'yı toptan savaşa sürükleyecek bir durumdan korumak için çabaladığı, ancak kendisini de içine çeken bu savaşı engellemenin mümkün olmadığı, imparatoriçenin bu gayretlerini gören Fransa Kralı XV. Louis'nin de bunları desteklediğini yazmıştır. Ayrıca Fransa kralının, İngiltere'nin ülkesi ve kendisi aleyhindeki faaliyetlerini de çok iyi bildiğini, genel bir Avrupa savaşının kuvvetle muhtemel olduğunu kaydettikten sonra,

> "Başlıca düşüncesi ve hareketi kendi toplumunun rahat ve huzurunu temin etmek ve Avrupa'da huzuru sağlamak olan kral, intikam almanın yollarını arayarak ve kendi tebaasına adalet dağıtmak için her türlü uzlaşmaya hazırdı. Bunu başarabilmek için Avusturya imparatoriçesi ile savunma antlaşmasını yaptı. Bu antlaşma basit ve günahsız hususlar içeriyor ve hedef olarak da İngiltere'nin çabalarına karşı Avrupa'da çıkacak genel bir savaşın önlenmesini alıyor."

cümleleri ile Fransa politikalarını savunmuştur[276]. Rouille'nin mektubu 14 Haziran'da İstanbul'a ulaşmış ve Vergennes, bundan sonra nasıl hareket edilmesi

275 Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 46-47. Porter da 1 Ağustos 1756 tarihli mektubunda Versay Antlaşması ile Vergennes'in çok zor bir duruma düştüğünü, Fransa'nın adeta bir hain gibi görülmeye başlandığını yazar (NA, SP, nr. 97/39. Ayrıca bk. A. C. Wood, "The English Embassy at Constantinople, 1660-1762", *The English Historical Review*, C 40, S 160, October 1925, s. 557; Roider, *Austria's Eastern Question*, s. 102-103.

276 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 330–331. Ayrıca bk. Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 46–47. Daha sonra Bâbıâli'ye sunduğu takrirlerinden Vergennes'in, Fransa Dışişleri Bakanı Rouille'den gelen mektuptaki hususlara dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Zira takrirlerde Rouille'nin belirttiği üzere İngiltere'nin Avrupa'yı bir savaşa sürüklediği, Fransa ve Avusturya'nın bunu engellemek için çabaladıkları fakat muvaffak olamadıkları, bu yüzden Versay Antlaşması'nın imzalandığını defaatle dile getirmiştir. Vergennes'in bu hususta takrirleri sonraki dipnotlarda değerlendirilecektir.

gerektiğini müzakere etmek için Avusturya Elçisi Schwachheim ile görüşmüştür. Görüşmede Avrupa'daki son gelişmeleri, Fransa ile Avusturya arasında imzalanan Versay Antlaşması'nın mahiyeti ve bu antlaşmadan sonra İstanbul'da neden birlikte hareket etmek zorunda olduklarını Schwachheim'e anlatmıştır[277].

Vergennes, şayet Fransa haricî politikasında daha köklü değişikliklere gitmezse Avusturya-Fransa ittifakını Osmanlı yetkililerine izah etmekte zorluk çekmeyeceği; Osmanlı ricalini ikna etmek için bu ittifakın sadece Fransa lehine bir antlaşma olmadığını, Osmanlı-Avusturya yakınlaşmasını da sağlayacağını söylemenin elini güçlendireceği kanaatindeydi. Bunda başarılı olabilirse Türklerin bütün düşmanlıklarını Rusya üzerine yönelteceklerini beklemekteydi[278]. Ancak Avrupa diplomasisinde bu dönemde çok farklı hesaplar yapılmakta ve yeni ittifaklar için görüşmeler devam etmekteydi. Özellikle 1756 ilkbaharından itibaren Rusya'nın Fransa-Avusturya ittifakına katılması için ön hazırlıklar yapılmaktaydı. Zaten Avusturya ile müttefik olan Rusya, Fransa ile de müttefik olmak istemekteydi. Bu, İngiltere ve Prusya karşısında elini güçlendirmek isteyen Fransa tarafından da arzu edilen bir durumdu. Bu yüzden gizli görüşmeleri yürütmek üzere her iki ülke de diğerine temsilciler göndermişti[279]. Fransa ile Rusya arasında ittifak için gizli görüşmeler başlatıldığından Fransa Dışişleri Bakanı Rouille, Vergennes'den Rusya konusunda daha temkinli bir dil kullanmasını ve Osmanlı yetkililerini artık Rusya aleyhine kışkırtmamasını istemiştir[280]. Vergennes de bir taraftan, 1755'te takip ettiği politikanın tam aksine, İstanbul'da Fransa-Avusturya ittifakını izah etmeye çalışırken diğer taraftan da Rouille'nin istekleri üzerine Bâbıâli'ye Rusya lehinde takrirler sunmaya başlamıştır[281].

277 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 331.

278 Vergennes, 15 Haziran 1756 tarihli Rouille'ye yazdığı mektubunda bunları izah etmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 332-333). "Biraz iyimser bir bakış açısıyla kralla imparatoriçe arasındaki antlaşmanın yarattığı sansasyonu anlatmaya girişemeyeceğim. Genellikle Türkler Kralın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik dostluğunu biliyorlar. Beni donattığınız güçlü argümanlarla İngilizlerin saldırıları karşısında çok fazla korkmuyorum. Buradaki kredileri çok fazla yüksek değil. Her hâlükârda barış üzerine kurulan bir antlaşmayı İngiltere bozamaz. Bu dostluk antlaşmasını ve sonuçlarını Bâbıâli'ye iletirken şu argümanları kullanacağım: Fransa Kralı bu antlaşmayı yaparken aynı zamanda genel bir sükûnet sağlanmasını hedeflemedi, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya arasında da bu sayede daha sıcak ilişkiler olacağını düşündü. Bu argüman burada hoşa gidecektir. Avusturya ile ilişkilerde bir iyiye gidiş söz konusu ve Türklerin bütün düşmanlığı Ruslara yönelmiş durumda."

279 Hill, *A History of Diplomacy*, III, 528.

280 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 336.

281 *Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 344–348. Ayrıca bk. BOA, A.AMD, Dosya nr. 14/17,

İstanbul'da Vergennes ve Schwachheim, Rusya lehine Osmanlı idarecilerini yönlendirmek için uğraşırken Batı'da Fransa-Avusturya ittifakına Rusya'nın da dâhil edilmesi için görüşmeler yürütülüyordu. Prusya'nın İngiltere ile müttefik olması Rusya'yı kaçınılmaz olarak Fransa-Avusturya ittifakına yakınlaştırmıştı. Zaten Avusturya ile müttefik olan Rusya'nın Avusturya-Fransa ittifakına katılmasının önündeki en önemli engel Osmanlı idi. Zira Rusya, Fransa-Avusturya ve Rusya'nın gizli bir antlaşma imzalamasını; bu antlaşmada askerî yardıma dair bir maddenin de bulunmasını ve bu maddeden Devlet-i Aliyye'nin de hariçte tutulmamasını istemekteydi. Rusya'nın Osmanlı aleyhindeki istekleri St. Petersburg'daki Fransız Elçisi Chevalier Douglas ve Avusturya Elçisi Kont Esterhazy tarafından incelemeye alınmış, toplantılara dair görüşmeler Douglas vasıtasıyla Fransa Kralı XV. Louis'ye rapor edilmiş; XV. Louis, bu istekleri kabul etmemiş ve böylece Rusya'nın Bâbıâli aleyhindeki gizli antlaşma yapma arzusu Fransa-Avusturya ittifakınca kabul görmemiştir. Fakat Rusya'nın talepleri İngiltere Elçisi Porter'ın çabalarıyla İstanbul'da öğrenilmiştir[282]. Bunun üzerine Fransa Elçisi Vergennes, birçok defa Divan-ı Hümayun'a çağrılarak Rusya'nın talepleri hakkında bilgi vermesi istenmiştir. Her ne kadar Vergennes, böyle gizli bir antlaşmanın olmadığını iddia etse de Osmanlı yetkililerini ikna edemedi. Bu durum, İstanbul'da Fransa'nın kredisini giderek azalttı ve Vergennes de zor duruma düştü[283].

---

trsz. Porter, 16 Ağustos 1756 tarihli mektubunda Vergennes'in Obreskov ile son günlerde çok sık bir araya gelmeye başladığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/39).

282 Porter'a gelen 11 Haziran 1756 tarihli mektupta Avusturya ile Fransa arasında kabul edilen Birinci Versay Antlaşması'nın muhtevasına dair teferruatlı bilgiler verilmiştir. Mektubun ekinde antlaşmanın bir sureti gönderilmiş ve Bâbıâli'yi antlaşmadan haberdar etmesi bildirilmiştir (NA, SP, nr. 97/39). Yine Porter'a gelen 26 Temmuz 1756 tarihli uzunca bir mektupta Versay Antlaşması hakkında bilgiler verilmiş, bu antlaşma ile Westminster Antlaşması mukayese edilmiş ve Versay Antlaşması'nın Bâbıâli için ne gibi mahzurlar ihtiva ettiği anlatılmıştır. Özellikle Avusturya'nın Bâbıâli'ye savaş ilan etmesi hâlinde Fransa'nın da antlaşma şartları gereği savaş ilan edeceğini taahhüt ettiği belirtilmiş ve bunun Türk devlet adamlarına izah edilmesi istenmiştir. Porter, Temmuz ve Ağustos 1756 tarihli mektuplarında Bâbıâli nezdinde Birinci Versay Antlaşması aleyhinde yürüttüğü faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir (NA, SP, nr. 97/39).

283 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 608. Ayrıca bk. Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 47; Kaplan, *Outbreak of the Seven Years' War*, s. 67-79; Rose, "Frederick the Great", s. 82. Virginia Aksan, "Ottoman-French Relations 1739–1768", *Studies on Ottoman Diplomatic History*, I, ed. Sinan Kuneralp (İstanbul 1987), s. 52; Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence War*, s. 336-337.

B. Yedi Yıl Savaşlarının Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu

Birinci Versay Antlaşması'nın 1 Mayıs 1756'da imzalanmasıyla birlikte hesapları tamamen hükümsüz kalan hükümdar hiç kuşkusuz Büyük Friedrich'ti. Bu antlaşma ve Rusya'nın İngiltere ile olan ittifakını feshettiğini ilan etmesiyle birlikte Prusya yine büyük bir tehlike ile karşı karşıya kaldı. Zira artık en büyük iki düşmanı Avusturya ve Rusya, yanlarına Fransa'yı da alarak giderek güçlenmekteydiler. Rusya'yı kontrol edebilecek bir İngiltere de kalmadığı için muhtemel bir savaşta Prusya'nın Avusturya ve Rus müttefik orduları tarafından kuşatılacağı aşikârdı. Zaten şimdiden Avusturya ve Rus birlikleri Prusya sınırlarına sevk edilmeye başlanmıştı.

Büyük Friedrich, bu tehlikenin önünü almak için yine tarihi bir adım attı ve ordularını Ağustos 1756'da Lehistan hâkimiyetindeki Saksonya'ya sevk etti. Prusya Kralı bu hareketiyle Fransa, Avusturya ve Rusya ittifakını kurulmadan parçalamayı hedefliyordu. Zira Ağustos gibi geç bir tarihten sonra Rus ve Avusturya birliklerinin kendisine saldırma ihtimali düşüktü. Ayrıca Kral, Saksonya'da hızlı hareket ederek kısa sürede askerî başarılar elde etmeyi ve düşmanlarının kendisi aleyhine birleşmesini engellemeyi planlıyordu. Prusya Kralı bu tahminlerinde büyük oranda yanıldı ve tarihe Yedi Yıl Savaşları olarak geçecek harbin başlamasına sebep oldu[284]. Ayrıca Saksonya'ya saldırması stratejik olarak da düşmanlarının sert tepkiler vermesine sebep oldu. Çünkü Saksonya, Lehistan Kralı III. August'ün elektörü olduğu bölge idi. Saksonya'nın işgali Avusturya'nın da gelişmelere karşı sert tedbirler almasına yol açtı. Zira III. August, Kutsal Roma İmparatoru I. Joseph'in kızı Maria Josepha ile evli idi. Bu evlilik Avusturya ile Saksonya Elektörü ve Lehistan Kralı III. August'ü doğal müttefikler hâline getirdi[285].

Yedi Yıl Savaşları, Türk tarafının da yakından takip etmesini zorunlu kılan bir mahiyet arz ediyordu. Bunda bütün Avrupa'yı etkileyen bir savaşın dolaylı tesiri dışında Lehistan konusundaki tartışmalar ve savaşın ilerleyen dö-

284 McKay-Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 227-228; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 537–538. Prusya'nın 1756'da Saksonya'yı işgali için bk. Franza A. J. Szabo, *The Seven Years War in Europe 1756–1763*, Great Britain 2008. II. Friedrich, Bâbıâli'ye gönderdiği bir mektubunda Saksonya'yı işgal etmek niyetinde olmadığını amacının Avusturya hâkimiyetindeki Bohemya olduğunu iddia etmiştir (BOA, HH, nr. 7/254, 2 Receb 1170/23 Mart 1757). Bu belge İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından da neşredilmiştir ("Yedi Sene Muharebesi Esnasında Lehistan Krallığının Vaziyetine dair birkaç Vesika", *Tarih Semineri Dergisi*, C I, İstanbul 1937, s. 16-18).

285 https://www.britannica.com/biography/Augustus-III

nemlerinde Prusya'nın Bâbıâli ile bir tedafüi ve dostluk antlaşması imzalamak istemesi de etkiliydi. Osmanlı idarecileri, Avrupa'nın kendi içinde bir savaşa tutuşmasından pek de rahatsız olmamış, hatta Batılı devletlerin kendi aralarındaki mücadelenin Bâbıâli'ye yarayacağını düşünerek bu savaşın devamını istemişlerdir. Türk tarafına göre savaş yüzünden Avusturya ve Rusya, askerlerini Prusya üzerine sevk etmek zorunda kalacak ve kendi aralarındaki bu savaş güçlerinin azalmasına sebep olacaktır. Bu da Bâbıâli'nin elini rahatlatacaktır. 24 Ekim 1756 tarihli bir takrirde Yedi Yıl Savaşlarına Türk tarafının yaklaşımı şu şekilde ifade edilmiştir:

"Lillâhilhamd ve'l-minne kuvvet-i baht-ı hümâyûn-ı mülûkânelerine dâl olmak üzere mülûk-ı kefere birbirlerine düşüp cenk ü cidâl eyledikleri ve hatta Prusya Kralı Nemçelü'nün Herseki ve Leh Kralı ile muhârebe ve memleketi olan Saksonya'ya dühûl ve Kral'ı muhâsara ve tazyîk eylediği bundan akdemce ihbâr olunmağla rikâb-ı müstetâb-ı husrevânelerine takrîr ile ifâde olunmuşdu. Bu defa yine mesfûr Prusya Kralı Nemçe toprağına girüp Nemçe ile muhârebe ve kalelerini muhâsara eylediği takrîr ile haber verilmekle gelen takrîr marûz-ı pîşgâh-ı devletleri kılınmışdır. Mesfûrların birbirleriyle böyle cenk ü cidâl eylemeleri birbirlerinin kuvvetlerini kesr eylemeleri hasebiyle taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye mahz-ı faide ve nimet ve ayn-ı lutf u inâyet-i Rabb-i izzet olup hod be hod muzmahil ve perîşân olmaları eltâf-ı İlâhiyye'den me'mûldür"[286].

Osmanlı devlet ricali, Yedi Yıl Savaşları başlamadan önceki gelişmeleri Batı'nın iç meselesi olarak düşünmesine rağmen Avrupalı büyük güçler arasındaki rekabete dair farklı kanallar vasıtasıyla bilgi topluyordu. Bunun için Avrupa'ya gidip gelen Osmanlı tüccarlarından da istifade edilmiştir. Örneğin 6 Safer 1169/11 Kasım 1755 tarihli İzmir Emini Ahmed'in gönderdiği bir takrirde şehirdeki tüccarlardan İngiltere-Fransa mücadelesinin sebeplerine dair elde edilen bilgiler rapor edilmiştir.

Bâbıâli yalnızca kendi tebaası olan tüccarlardan değil Avrupa tebaası olan tüccar ve kaptanlardan da bilgi toplamaya çalışmıştır. Örneğin Fransa ticaret gemisi kaptanlarından birinden İngiltere-Fransa anlaşmazlığının sebepleri ve bir savaşın başlayıp başlamadığına dair şifahen bilgi alınmak istenmiş, ancak kaptan hâlâ fiilen savaşın patlak vermediğini, hatta Fransız ticaret gemilerinin Marsilya Limanı'na gidip gelebildiklerini haber vermiştir. Buna rağmen Akdeniz'de İngiltere savaş gemilerinin Fransız ticaret gemilerine saldırdığını

286 BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 7348.

bildirmiş ve zaten kendisi de bu sebeple Selanik Limanı'na sığınmak zorunda kalmıştır[287].

Bâbıâli, Yedi Yıl Savaşlarında barışçı bir dış politika takip etmeyi ve tarafsız kalmayı tercih etmek istemesine rağmen zaman zaman taraf tutmuştur. Yine de savaşa müdahil olmamıştır. Özellikle Saksonya'nın Prusya tarafından işgal edilmesi ve Rusya ile Avusturya'nın Lehistan'a askerî müdahalede bulunmak üzere başlattıkları hazırlıklar, Bâbıâli'yi tartışmaların içine sürüklemiştir.

Avusturya-Fransa ittifakının Prusya karşısında başarılı olması ve Avusturya ile müttefik Rusya'nın Prusya'ya rahatça askerî operasyonlar düzenleyebilmesi için Lehistan hayati önemi haiz bir konumdaydı. Prusya üzerine bir Rus saldırısı ancak Lehistan topraklarından geçilerek mümkündü. Prusya'nın da Avusturya hâkimiyetindeki Bohemya'ya saldırması için Lehistan'ı aşması gerekiyordu. Prusya saldırısını önlemek için Avusturya'nın da Lehistan'daki gelişmeleri yakından takip etmesi ve müdahale etmesi gerekmekteydi. Lehistan etrafında dönen bu tartışmaların önemli bir ayağı da Bâbıâli idi. Lehistan'a yönelik bir saldırı veya Lehistan üzerinden başka bir ülkeye yönelik askerî operasyonlarda Bâbıâli'nin de onayının alınması gerekmekteydi. Bunun için Prusya, Saksonya işgalini meşru göstermek; Avusturya ise Prusya'nın bu işgalini gayrimeşru göstererek Lehistan üzerinden Prusya'ya yapacağı saldırıları Bâbıâli nezdinde kabul edilebilir kılmak için Osmanlı idarecilerini kazanmaya çalışmıştır. Bu minvalde Saksonya işgaline dair Bâbıâli'ye birçok takrir sunulmuştur.

Prusya'nın Saksonya'yı işgalini Bâbıâli nezdinde protesto eden ilk takrirlerden birini Avusturya Elçisi Schwachheim sunmuştur. Elçi, 2 Ekim 1756 tarihli takririnde Avusturya İmparatoriçesi Theresa'nın barışı muhafaza etmek için çabaladığını, ancak Prusya'nın saldırgan tutumu ve fiilen askerî müdahalede bulunması yüzünden savaşın başladığını; aslında bunun beklenilen bir durum olduğunu ve Avusturya'nın bu yüzden kendi sınırlarını muhafaza etmek üzere Bohemya topraklarında askerî yığınak yaptığını, Prusya'nın bu askerî yığınakları bahane ederek İngiltere ile olan ittifakını meşru göstermeye çalıştığı ve Avusturya'nın müttefiki olan Lehistan'a ait Saksonya topraklarını işgal ettiğini, bundan sonraki hedefinin de Bohemya ve Moravya olduğunun kesin olarak anlaşıldığını; bunu önlemek için Lehistan ve Avusturya hükümdarlarının askerî tedbirler aldığını ve bunda Bâbıâli aleyhine bir kastın bu-

287 BOA, A.DVN.DVE(4), nr. 100/49, Selh-i Safer 1169/4 Aralık 1755.

lunmadığını rapor etmiştir[288]. Schwachheim, bu takriri ile Bâbıâli nazarında Prusya'nın savaşı gayrimeşru olarak başlattığını, Avusturya'nın sınırdaki askerî hazırlıklarının nefsi müdafaa amacıyla yapıldığını ve Bâbıâli'yi tedirgin edecek bir durum olmadığını göstermeye çalışmıştır.

Prusya'nın müttefiki olan İngiltere ise İstanbul'daki elçisi Porter vasıtasıyla Bâbıâli'yi Prusya lehine etkilemeye ve Saksonya'daki Prusya işgalini meşru göstermeye çalışmıştır. İngiliz diplomat, özellikle Lehistan sınırındaki Rus askerî hazırlıklarını haber vererek Osmanlı yetkililerinin dikkatini Rusya üzerine yönlendirmeye ve böylece Prusya yayılmasını Osmanlı aleyhine değil, bilakis Osmanlı'yı tehdit eden Rusya aleyhine bir yayılma olarak izah etmeye gayret göstermiştir. Örneğin 13 Aralık 1756 tarihli takririnde, 60 bin Rus askerinin içeri girmek üzere Lehistan sınırında bekletildiğini, bu birliklerin ülke içinden geçmesi için Rusya'nın Lehistan'da taraftar kazanmaya çalıştığını, her nereden geçerse geçsin İslam topraklarının tehlikeye maruz kalacağını, Avusturya ve Fransa ittifakının temelinde Osmanlı aleyhtarlığının bulunduğunu, Prusya Kralı'nın baharda beklenenden daha kalabalık bir ordu ile düşmana saldıracağını bildirmiştir[289].

İstanbul'da Prusya'nın Saksonya işgalinin meşru olup olmadığı tartışmaları devam ederken Rusya da Lehistan konusunda önemli adımlar atmaya başlamış ve bunlar da Bâbıâli tarafından ilgi ile takip edilmiştir. Rusya, aslında daha 1756 baharından itibaren Prusya saldırılarına karşı Lehistan ileri gelenlerini Rus askerî "yardımı" için ikna etmeye çalışmak üzere harekete geçmiştir. Bu minvalde ilk olarak Lehistan Kralı III. August ile görüşmek üzere Weimarn, Varşova'ya elçi olarak gönderilmiştir. Rus elçisi, III. August'e Saksonya'nın işgali ve Kral'ın uğradığı haksızlık karşısında Çariçe Elizabeth'in müteessir olduğunu, çariçenin işgalden kurtulması ve Lehistan'ın dâhilî birliğini sağlaması için Kral'a her türlü desteği vermeye hazır olduğunu, gerekirse askerî yardımda bile bulunabileceğini, ancak bunun için Rus askerinin Lehistan topraklarından geçişine müsaade edilmesi gerektiğini bildirmiştir[290]. Weimarn'ın Varşova'daki görüşmeleri ve bu

288 BOA, A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 49/67, 7 Muharrem 1170/ 2 Ekim 1756. Avusturya elçisinin benzeri başka bir takriri için bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29032.

289 Porter'ın takriri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 2695. Porter, Rusya'nın Lehistan sınırındaki hazırlıkları hususunda haksız da sayılmazdı. Zira Prusya'nın Saksonya'ya saldırması ile birlikte Rusya, sınırdaki kaleleri, özellikle de Elizabeth Kalesi'ni yeniden tahkim etmeye başlamış ve sınıra asker sevk etmiştir. Rusya'nın 1756'daki hazırlıkları için bk. Kaplan, *Outbreak of the Seven Years' War*, s. 101–113.

290 BOA, HH, nr. 7/239, 28 Rebîülâhir 1170/20 Ocak 1757. Ayrıca bk. Salâhattin Tansel,

görüşmelerde takındığı tehditvârî tavır, başta III. August olmak üzere Lehistan ileri gelenlerinin birçoğu üzerinde etkili olmuştur. Ancak liderliğini Leh Başkançıları Heinrich Brühl'ün[291] yaptığı muhalif grup ise Weimarn'ın teklifini Lehistan'ı Rusya nüfuzu altına alacağı ve ülkenin serbestiyetine aykırı bir durum yaratacağı gerekçesiyle kabul edilebilir bulmamıştır[292].

Weimarn'ın Lehistan'da yürüttüğü çalışmalar ve gizli görüşmeler, en fazla Rusya ile müttefik olmak için müzakerelere devam eden Fransa'yı rahatsız etmiştir. Şayet Lehistan topraklarından Rus askeri geçerse ülkede fiilen hâkimiyeti ele geçireceğinden ve nüfuzunun artacağından çekinen Fransa, bir Rus askerî yardımına gerek kalmadan Lehistan meselesini halletmeye çalışmıştır. Bunun için Saksonya'yı işgal eden Prusya ile Lehistan arasında arabuluculuk yaparak iki ülkeyi barıştırmayı denemiştir. Lehistan Kralı III. August, Fransa'nın bu teklifine sıcak bakmamış ve Saksonya elektörü olarak ülkesini işgal eden Prusya'dan intikam alacağı karşılığını vermiştir [293]. Prusya kralı da III. August'e iki ülke arasındaki sorunları çözmek için bir barış anlaşması teklif etmiş, Lehistan kralı II. Friedrich'in bu teklifini de şanına yaraşmadığı gerekçesiyle reddetmiştir[294]. III. August'ün bu tutumunda Weimarn'ın Lehistan'daki faaliyetleri etkili olmuştur.

İstanbul'da Prusya'nın Saksonya'yı işgalinin meşru olup olmadığı ve bu işgalin Osmanlı'yı nasıl etkileyeceği tartışmaları devam ederken Prusya, Avusturya hâkimiyetindeki Bohemya'ya saldırmış, ancak burada Saksonya'nın aksine ba-

---

"1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C VIII, S. 4, Ankara 1950, s. 485-486.

291 Kont Heinrich von Brühl, 28 Ekim 1763'te ölmüş ve yerine Saksonya elektörü olarak Fransa Kralı XV. Louis ile akraba olan Prens Havier gelmiştir. Brühl hakkında daha geniş bilgi için bk. Robert L. Koehl, "Heinrich Brühl: A Saxon Politician of the Eighteenth Century", *Journal of Central European Affairs*, C XIV, January 1954, 311–328; René Hanke, *Brühl und das Renversement Desalliances Die antipreußische Außenpolitik des Dresdener Hofes 1744-1756*, Berlin 2006.

292 Weimarn'ın Lehistan'daki faaliyetleri ve karşılaştığı muhalefet için bk. Kaplan, *Outbreak of the Seven Years' War*, s. 61, 95–96; Soloviev, *History of Russia*, XL, 176–181.

293 Weimarn'ın Lehistan'daki faaliyetlerinden Fransa'nın rahatsız olduğunu, Eflak Voyvodası Konstantin Mavrocordato haber almış ve bu durumu İstanbul'a takrirle bildirmiştir (BOA, HH, nr. 7/241, 28 Rebîülâhir 1170/20 Ocak 1757).

294 Eflak voyvodasından gelen takrir için bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 725, 8 Safer 1170/2 Kasım 1756; Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", s. 487. Eflak voyvodası, Prusya'nın Saksonya'da Lehistan Kralı'nı kuşatmasının etkilerine dair "Lehistan içerisine gönderdiği adamı" vasıtasıyla elde ettiği bilgileri de Bâbıâli'ye rapor etmiştir (Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29012, 3 Safer 1170/28 Ekim 756).

şarısız olmuştur. Bunun üzerine kışı geçirmek için Prusya ordusu Saksonya'da ordugâh kurmuştur. Prusya'nın Bohemya'da başarısız olması 1757 kışında Avusturya'ya hazırlıklarını tamamlama fırsatı verirken, Rusya cephesinde de önemli gelişmelere sebep olmuştur.

C. Rusya'nın Avusturya-Fransa İttifakına Dâhil Olması ve Lehistan Meselesi

Prusya'nın Saksonya'yı işgali ve Bohemya saldırısı, 1757'deki sefer güzergâhını ifşa etmiştir. Buna göre 1757 baharında savaş daha çok Lehistan topraklarında devam edecek; şayet Prusya, Saksonya'daki hâkimiyetini kalıcı hâle getirir ve Bohemya'ya da hâkim olursa Lehistan'ı işgal etmesi ihtimali artacaktı. Bu, Avusturya kadar Rusya'yı da endişelendiren bir sorun hâline gelmiştir. Bu yüzden Rusya, Avusturya-Fransa ittifakı ile 1756 yazından itibaren yürüttüğü görüşmeleri hızlandırmak zorunda kalmıştır[295]. Ancak Rusya'nın ittifak antlaşmasına Osmanlı'nın maddelerde belirtilen hususlardan müstağni olmadıklarını belirten gizli bir madde daha ilave edilmesi yönündeki talebi, Fransa ile Rusya arasında uzun süre tartışma konusu olmuştur. Fransa Dışişleri Bakanı Rouille, ittifak antlaşmasına böyle bir madde ilave edildiği takdirde bunu öğrenen Bâbıâli'nin İngiltere ve Prusya'ya yaklaşacağından, bu durumda da Fransa'nın Rusya'ya yardımının zorlaşacağından endişe etmiştir. Ayrıca Levant ticaretinin zarar görmesinin de kuvvetle muhtemel olduğundan Rusya'nın müzakereleri yürütmek üzere Paris'e gönderdiği temsilcisi Theodor Dimitrievich Bekheteev'e[296] böyle bir maddeye karşı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bekheteev de St. Petersburg'a gönderdiği raporlarda Rouille'nin tutumunu rapor etmiş ve ittifak antlaşmasına Türkler aleyhinde gizli bir maddenin ilave edilmesi hususunda Fransız yetkilileri ikna etmenin oldukça zor olacağını hassaten belirtmiştir. Fakat Rusya'nın Türkler ile ilgili maddede diretmesi ve ittifak antlaşmasının bu yüzden giderek çıkmaza sürüklenmesi üzerine Fransa sert tutumundan vazgeçmek zorunda kalmıştır. İstekleri kabul edilen Rusya da 31 Aralık 1756'da Versay Antlaşması'na dâhil olduğunu resmen ilan etmiştir[297].

295 Robert Nisbet Bain, *The Daughter of Peter the Great: A History of the Russian Diplomacy and of the Russian Court Under the Empress Elizabeth 1741–1762*, 2017, s. 202-203.

296 Theodor Dimitrievich Bekheteev, Mayıs 1756'da Paris'e ittifak görüşmelerinde Rus tezlerini savunmak üzere gönderilmiştir. Bekheteev'in Paris'e gelişi ve sonrasında yürüttüğü müzakereler için bk. Oliva, *A Study of French Policy*, s. 35–37; Bain, *A History of the Russian Diplomacy*, s. 198.

297 St. Petersburg'daki İngiltere Elçisi Williams, 9 Aralık 1756 tarihli mektubunda Rusya'nın Avusturya-Fransa ittifakına yaklaşmasında ve Versay Antlaşması'na dâhil olmayı düşün-

Rusya'nın Avusturya-Fransa ittifakına dâhil olmasıyla birlikte Avrupa iki kutuplu bir hâle gelmiş, İngiltere-Prusya ittifakı bir kutbu, Avusturya-Fransa-Rusya ittifakı ise karşı kutbu oluşturmuştur. Avrupa'nın iki kutba ayrılma hâli Bâbıâli'ye de farklı şekillerde yansımıştır. İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı-Rus ilişkilerine yaklaşımları büyük ölçüde değişmiştir. Artık İngiltere, Rusya'yı desteklemekten ve Osmanlı-Rus ilişkilerinin bozulmasını engelleme politikasından vazgeçerken Fransa, bunun tam tersi bir politika takip etmeye başlamıştır.

Rusya-Avusturya-Fransa ittifakı, bu ittifakla birlikte Avrupa'da oluşan yeni dengeler, İngiltere ve Fransa politikalarındaki değişim ve Yedi Yıl Savaşları, Bâbıâli tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Özellikle Avusturya-Fransa ittifakına Rusya'nın da dâhil olması İstanbul'u kaygılandırmış ve hangi şartla Rusya'nın bu ittifaka dâhil olduğu hakkında daha ittifak görüşmeleri devam ederken bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Eflak voyvodasından gelen bir takrirde[298], ittifakın dokuz ana maddeyi ihtiva ettiği belirtilmiş ve maddeler şu şekilde sıralanmıştır:

(1) Versay'da akdolunan ittifaka Rus çariçesi de dâhildir ve çariçe ittifakın şartlarını yerine getirmek için gayret sarf edecektir;

(2) Rusya'nın hükümdarlığının Çariçe Elizabeth'in yeğenine intikal etmesini Fransa kralı taahhüt eder;

(3) Rusya'nın daha önce İsveç'ten aldığı yerlere müdahale edilmeyeceği Fransa kralının tavassutu ile garanti altındadır;

(4) Avusturya İmparatorluğu'nun başındaki hanedana Fransa ve Rusya yardımcı olmayı taahhüt ederler;

(5) Rusya, Fransa ve Avusturya tarafından talep edilirse bu ülkelere 30 bin, gerekirse daha fazla asker göndermeyi taahhüt eder;

(6) Rusya, Avusturya ve Fransa devletlerinden herhangi biri bir ülkeyle

---

mesinde Prusya'nın Bohemya'da beklenen başarıyı elde edememesinin etkili olduğunu yazmıştır (Lodge, *Great Britain and Prussia*, s. 95. Ayrıca bk. Paul Dukes, *The Making of Russian Absolutism 1613–1801*, London 1990, s. 135; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 545-546; Rose, "Frederick the Great", s. 83; Soloviev, *History Of Russia*, XLI, 1-3; Bain, *A History of the Russian Diplomacy*, s. 204. Williams, Prusya, Saksonya'ya saldırana kadar Rusya'nın İngiltere lehine kazanılabileceğini düşünmüş fakat Saksonya'nın işgali Rusya'nın artık Prusya ile müttefik olan İngiltere ile birlikte hareket edemeyeceğini kesin olarak görmüştür (Rose, "Frederick the Great and England, 1756–1763", s. 82-83; Soloviev, *History of Russia*, XLI, 3–4).

298 BOA, HH, nr. 7/257, 24 Muharrem 1170/19 Ekim 1756.

dost olursa, diğer iki ülke de bu ülke ile dost olacaklardır;

(7) Rusya ve Fransa bir ticaret antlaşması imzalayacaklardır;

(8) Bu ittifakın gereği olarak Avusturya ile Prusya arasındaki husumeti sona erdirmek için Fransa ve Rusya gayret göstereceklerdir;

(9) Bu ittifak antlaşması Bâbıâli'ye de bildirilecektir.

İttifaka Rusya'nın da dâhil olacağının İstanbul'da öğrenilmesi üzerine, bizzat III. Osman'ın da katıldığı meşveret meclisleri toplanmış ve toplantılarda bu durum karşısında Bâbıâli'nin nasıl bir tavır alması gerektiği müzakere edilmiştir. Ayrıca Yedi Yıl Savaşları karşısında nasıl hareket edilmesi gerektiği de görüşülmüştür[299].

Meşveret meclislerinin toplandığı günlerde Osmanlı haricî politikasına yön verecek önemli bir değişiklik yapılmış, 12 Ocak 1757'de Bâhir Mustafa Paşa sadaretten azledilmiş ve yerine Koca Râgıb Paşa tayin edilmiştir[300]. Diplomatik olarak kritik kararların alınması gerektiği bir zamanda Râgıb Paşa'nın sadrazam olarak atanması, sürecin doğru idaresi adına yerinde bir adım olmuştur. Zira Râgıb Paşa, daha önceki görevleri icabı Avrupa ahvaline vâkıf ve valilikleri hasebiyle de Osmanlı taşrasının içinde bulunduğu şartları iyi bilen bir devlet adamıydı[301].

Râgıb Mehmed Paşa, daha sadarete geldiği ilk aylarda III. Osman'a sunduğu bir telhiste Avrupa'daki savaşın birçok karışıklığa sebep olacağını ve savaşan tarafların zayıflayacağını, Devlet-i Aliyye'nin ise bu karışık durumda savaştan uzak durması gerektiğini savunmuş, ancak bunun askerî hazırlıklar yapmamak anlamına da gelmeyeceğini belirtmiştir. Bu telhis, genel hatlarıyla bundan sonraki süreçte paşanın nasıl bir dış politika takip edeceğinin de işaretlerini vermiştir[302].

299 Porter, 3 Ocak 1756 tarihli mektubunda bu toplantılardan bahsetmiş ve Osmanlı devlet adamlarının nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunda müştereddit olduklarını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/39).

300 *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 428-433, 437-440).

301 Porter, 15 Ocak 1757 tarihli mektubunda, Râgıb Paşa'nın birkaç gün önce sadrazam olduğunu, paşanın devrindeki diğer diplomatlara nazaran Avrupa ahvaline daha vâkıf olduğunu rapor etmiştir. Ayrıca Râgıb Paşa'nın Haleb valiliği hakkında da bilgi vermiştir. 1 Şubat 1757 tarihli mektubunda ise Râgıb Paşa'nın İstanbul'a geldiğini, bu görev değişikliğinden sonra Bâbıâli'nin dış politikasında değişimlerin beklendiğini, ancak henüz bunun hangi yönde olacağının kesin olmadığını yazmıştır (NA, SP, nr. 97/39).

302 *Koca Râgıb Mehmed Paşa'nın Münşe'at ve Telhisâtı*, s. 148-149.

Râgıb Paşa, ittifak ile ilgili farklı söylentileri izale etmek ve özellikle ittifakta Osmanlı aleyhine gizli maddeler olup olmadığını öğrenmek üzere ilk olarak İstanbul'daki Fransa ve Avusturya elçilerinden bilgi istemiştir. Birinci Versay Antlaşması'nda olduğu üzere, Fransa için Rusya ile müttefik olmak âdeta Bâbıâli'yi feda etmek anlamına geldiğinden[303] bu üçlü ittifakı açıklamada en çok Vergennes zor duruma düşmüştür. Fransız diplomat, Avusturya-Fransa-Rusya ittifakını Türk tarafı nazarında makul göstermek için Rusya'nın zaten Avusturya'nın müttefiki olduğunu, Prusya'nın yayılmacı politikalarından rahatsızlık duyduğu için Versay Antlaşması'na dâhil olduğunu ve bunun asla Bâbıâli aleyhine bir ittifak olmadığını[304]; İngiltere ve Prusya'nın Avrupa'nın huzurunu bozacak planlar yaptıklarını ve II. Friedrich'in gayrimeşru ve ahitnameler hilafına başlattığı savaşın Rusya'yı da Avusturya-Fransa ittifakına dâhil olmaya mecbur bıraktığını savunmuştur[305]. Fakat elçinin ileri sürdüğü gerekçeler Türk yetkililerini ikna etmeye yetmemiştir. Vergennes'in inandırıcı bulunmamasında 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren Bâbıâli'yi Rusya aleyhine politikalar üretmeye teşvik eden, hatta iki ülke arasında bir savaş çıkması için uğraşan Fransa'nın, bu ittifak ile birlikte Rusya lehine Osmanlı devlet adamlarını kazanmak üzere politikalar üretmeye başlaması en önemli sebep olsa gerektir.

Vergennes, her ne kadar ittifakın Bâbıâli aleyhine bir mahiyet arz etmediği yönünde takrirler sunsa ve Rusya hususunda Osmanlı yetkililerine kefil olsa da Rusya cephesinde durum oldukça farklıydı. 1756 baharında İstanbul'a gelen Rusya Elçisi Dolgoraki, Rusya'nın Bâbıâli ile iyi ilişkilerin devam etmesini istediğini, ahitnamelerin muhafaza edilmesi gerektiğini ve bunların hilafına hareket edilmemesinin ikili ilişkilerin bozulmaması için hayati önemi haiz olduğunu ifade etmişti. Getirdiği namede de bu hususlar belirtilse de 1756 yazında bu temennilerin aksine gelişmeler görülmeye başlanmıştır. Rusya dış politikasındaki değişimin en önemli sebebi ise Prusya'nın Saksonya'ya hâkim olması ve Lehistan'da hâkimiyet kurmaya çalışmasıydı. Lehistan üzerinde bir Rusya-Prusya nüfuz mücadelesinin yakın zamanda fiilî bir mücadeleye sürükleneceği tahmin edilmekteydi. Bunun için Rusya, Fransa ile yürüttüğü ittifak görüşmelerine, zor da olsa Lehistan ile ilgili madde de konulmasını sağlamıştır.

303 Hill, *A History of Diplomacy*, III, 544.

304 Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 46.

305 BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 5653, Cemâziyülâhir 1170/Şubat-Mart 1757.

Lehistan ile ilgili Rus isteklerinin Fransa'yı tedirgin etmesinin en önemli sebebi, yukarıda zikredildiği üzere, Rusya'nın Lehistan'daki nüfuzunun artmasını istememesiydi. Fransa'yı Lehistan konusunda tedirgin eden bir diğer önemli neden de buradaki gelişmeleri Bâbıâli'nin de yakinen takip etmesiydi. Lehistan'da Rusya'nın aşırı güçlenmesi ve askerî müdahalenin Lehistan'ı işgale dönüşmesi, Türk tarafının da gelişmelere müdahil olmasına sebep olacak ve bu da en çok Prusya-İngiltere ittifakının işine yarayacaktı. Bu yüzden Fransa, Rusya'nın Lehistan'dan asker sevki konusunda temkinli ve itidalli bir politika izlemeyi yeğlemiştir. Rus askerinin Lehistan'dan geçişinin Rusya'nın Lehistan'da nüfuzunun artmasına imkân vermeden, Lehistan ileri gelenlerinin şikâyetlerine konu olmadan ve Bâbıâli'nin itiraz etmeyeceği bir şekilde olabilmesi için bunu bazı şartlara bağlamıştır[306].

Rusya'nın Lehistan'dan asker sevk etmek için kabul ettiği şartlar şunlardır: Öncelikle askerin ihtiyacı bizzat Rusya tarafından karşılanmalı, ancak gerektiği durumlarda ücreti ödenmek üzere Leh halkından temin edilmeli; Rusya, asker sevkini bahane ederek Lehistan'ın iç işlerine müdahale etmemeli, asker sevki mümkün olan en kısa sürede tamamlanmalı[307].

Rusya, Lehistan'dan asker sevkine dair talebini şartlı da olsa Fransa'ya kabul ettirdikten sonra bu konuda Leh ileri gelenlerini ikna etmek için 1756'da olduğu gibi yeniden harekete geçmiştir. İlk olarak Fransa'ya gönderilen Rus temsilci Fedor Dimitrievich Bekhteev'in [Kont Michael Bestuzhev] kardeşi Varşova'ya gönderilmiştir. Rus temsilci, Varşova'ya gelir gelmez Leh kibarları ile gizli görüşmeler yapmaya başlamış ve onları Prusya karşısında Rus askerî desteğini kabul etmek için ikna etmeye çalışmıştır. Ancak Rus temsilcinin takındığı üslup, başta Saksonya Elektörü vekili/temsilcisi Kont Heinrich von Brühl olmak üzere Lehistan ileri gelenlerinin bir kısmını rahatsız etmiştir. Rusya'nın muhaliflere ve kendi yandaşlarına hitaben gönderdiği beyannameler de muhaliflerin tepkisine sebep olmuştur. Beyannamede öncelikle Prusya kralının Saksonya'ya saldırarak buradaki halka zulmettiği, III. August'ün Saksonya'yı terk etmek zorunda kaldığı ve bundan ötürü zulme uğradığından Lehistan Kralı'nın şefkate muhtaç olduğu kaydedilmiş, devamında Lehistan'ın

306 Lehistan konusunda Fransa ile Rusya arasındaki tartışmalar ve Rusya'ya kabul ettirilen şartlar için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLI, 4–5; Oliva, *Misalliance A Study of French Policy*, s. 95–96.

307 Lehistan'dan asker sevki için Rusya'ya kabul ettirilen şartlar ve sonrasındaki gelişmeler için bk. Oliva, *Misalliance A Study of French Policy*, s. 96–108.

maruz kaldığı bu saldırı ve zulümler yüzünden onun müttefiki olan devletlerin sessiz kalmaması gerektiği belirtilmiştir. Böylece Rusya'nın Lehistan'a yönelik askerî müdahalesi, "zulmü" önlemeye matuf bir hareket olarak meşrulaştırılmak istenmiştir. Beyannamede vurgulanan diğer bir husus ise Prusya'nın işgallerine daha fazla ileri gidilmeden müdahale edilmesi gerektiğiydi. Bunun gerekçesi olarak II. Friedrich'in ahitnamelere riayet etmemesi, kendi çıkarlarını gözeterek keyfî davranması ileri sürülmüştür. Yine zikredilen beyannamede Rusya Çariçesi Elizabeth'in Prusya'nın bu keyfî davranışlarını kabul etmediği; Lehistan, Rusya'nın müttefiki olduğundan buraya yönelik bir saldırıya da göz yummayacağı, bu yüzden müttefiki Lehistan Kralı III. August'ün ihtiyaç duyduğu askerî desteği sağlayacağı, bunun için gerekli askerin şimdiden Apraksin komutasında Lehistan sınırına sevk edildiği belirtilmiştir. Bu askerin Lehistan topraklarından geçmesi gerektiği, Lehistan Kralı'nın bunu istediği ve ülkelerinin iyiliğini düşünen Lehistan ileri gelenlerinin de buna yardımcı olacaklarını umduklarını, şayet Prusya Kralı'nın zulmünden kurtulmak istiyorlarsa III. August'e destek olmalarının gerektiği de tehditvari bir üslupla istenmiştir. Beyannamenin sonlarında ise Çariçe Elizabeth'in Lehistan'ın iyiliğini düşündüğü ve III. August'ün Lehistan ileri gelenleri tarafından desteklenmesini istediği, krallarına yardımla müttefik olurlarsa çariçenin de onlara gerekli desteği vereceği vadedilmiştir[308].

Rusya'nın bu tehditvari beyannamesi, Leh ileri gelenlerinin bazıları tarafından itirazlara sebep olmuştur. İtirazlar, daha çok Rusya'nın bu beyannamede kendine tâbi bir ülkenin idarecilerine hitap eder gibi bir üslup takınmasına ve Lehistan'ın iç işlerine doğrudan müdahale eden bir tavır sergilemesine yöneliktir. Bazı Leh ileri gelenleri ise beyanname karşısında köşelerine çekilerek sessiz kalmayı tercih etmişlerdir[309]. Beyannameler ve Rus temsilcinin

308 Rusya'nın Lehistan ileri gelenlerine hitaben yayınladığı beyanname için bk. BOA, HH, nr. 7/239, 28 Rebîülâhir 1170/20 Ocak 1757; nr. 7/242, 28 Rebîülâhir 1170/20 Ocak 1757; nr. 7/243, 28 Receb 1170/18 Nisan 1757. Ayrıca bk. Tansel, "1768 Seferi Hakkında, s. 486-487.

309 Rus beyannamesinin Lehistan idarecileri tarafından nasıl karşılandığını Varşova'daki Osmanlı casusu şu şekilde rapor etmiştir: "Fırka-i muhâlife bu husûsda şâd u hürrem ve hayrhâh addolunan Leh kibârları mahzûn ve pür-gam olmuşlardır. Zira kendülerine gelen mektûblar gûyâ Rusya tâbi'lerine yazılur mekâtib misillü yazılup ve beynlerinde olan uhûd u mîsâklarında Rusya Devleti, Leh cumhûrunun umûruna karışmamak mukayyed iken mezkûr muhabbetnamelerde Leh kibârları kendü umûrlarının ne gûne ruyet idecekleri beyân olunmuşdur" (BOA, HH, nr. 7/243, 28 Receb 1170/18 Nisan 1757. Ayrıca bk. HH, nr. 7/241 28 Zilhicce 1170/13 Eylül 1757).

tavırlarından rahatsız olan muhalif Leh ileri gelenleri Rusya'nın askerî yardım teklifine, "Prusya Kralı bizi kat'â rencîde etmediğinden cumhûrumuz bu cidâle karışmaz ve tasmîmimiz bî-taraflık ka'idesini tutmakdır" diyerek karşı çıkmışlardır. Muhalifler ayrıca Rus askerî yardımını isteyenlerin başında gelen Lehistan Kralı III. August'ün elini zayıflatmak için de bazı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunların en fazla ses getireni ise muhalif gruba liderlik eden Kont Brühl'ün, III. August ile yaptıkları gizli görüşmeleri ifşa etmesi olmuştur. Brühl, III. August'ün Lehistan'a yardım için gelecek Rus askerini bizzat sınırda karşılayacağı, şimdi nehirler taşkın olduğundan Rus birliklerinin henüz Lehistan topraklarına geçmediği; şayet İngiltere, Prusya'ya yardım edecek olursa İspanya'nın da İngiltere'ye saldıracağı bilgisini yaymıştır[310].

Lehistan ileri gelenleri, Rus askerî yardımı konusunda tartışırken II. Friedrich de bu tartışmalara nüfuz etmek ve yardım karşıtlarının elini güçlendirmek için harekete geçmiştir. Rus askerinin para sıkıntısı yüzünden Lehistan'a giremediği, Çariçe Elizabeth'in ölümcül derecede hasta olduğu ve doktorların çariçenin hastalığına çare bulamadıkları yönünde propaganda yapmaya başlamıştır. Prusya, bu propagandalarla Rusya taraftarı Leh idarecilerini caydırmayı ve savaşta Lehistan'ın tarafsız kalmasını sağlamayı hedeflemiştir[311]. Bununla da yetinmeyen II. Friedrich, Lehistan Başhatmanı Branicki'ye bir mektup göndermiş ve mektupta Rusya'nın yardım bahanesiyle Lehistan içinden asker geçirmesine izin verilirse kendisinin de askerine Lehistan'da savaşma emri ve-

310 Varşova'daki bu gelişmeler buradaki Osmanlı casusu tarafından Bâbıâli'ye takrirler ile rapor edilmiştir (BOA, HH, nr. 7/240, 28 Receb 1170/18 Nisan 1757; nr. 7/243, 28 Receb 1170/18 Nisan 1757). İspanya ancak 15 Ağustos 1761'de Fransa ile imzaladığı ittifak antlaşmasından sonra Yedi Yıl Savaşlarına müdâhil olmuştur (McKay-Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 236).

311 Varşova'daki Osmanlı casusu bu propagandaları şu şekilde değerlendirmiştir: "Lâkin Prusya Kralı tarafından Rusya memleketi içinde olan kimesne vesâtatıyla mahall-i mezkûrede tevakkuf üzere olan Rusya askerinin hareketi akçe kuvvetiyle men' olunması iştibâh olunur deyu nakl iderler. Rusya imparatoriçesi ana rahminde dönbele (?) ta'bîr olunur kabarcık illetinden pek hastadır deyu nakl iderler. Ve Hala (?) nâm şehirden gelen bir kıt'a mektûb mefhûmunda imparatoriçe-i merkume şehr-i merkumda sâkin şöhret-şi'âr bir nefer tabîbi da'vet idüp, lâkin tabîb-i merkum illeti nâtık-ı ta'rîf-nameye göre illetine devâ olamayacağı cihetle gitmesi nâfiledir deyu cevâb virmişdir deyu nakl iderler. İtimâl ki vâki' ola ve ihtimâl ki Prusya Kralı'nın tezvîri ola. Ya'ni Leh kibârlarının fırka-i muhâlifesi Moskovlulara muvafakat üzere olmağı terk ve hayr-hâh add olunan kibârların dahi mesmû'ları oldığı birle kuvvet-i kalb hâsıl idüp Leh cumhûru bî-taraf olmaglık husûsu üzere sâbit ve kaim olmaları içün bir ma'nâdır deyu şübhe dahi iderler" (BOA, HH, nr. 7/240). Yedi Yıl Savaşlarında Rus askerî hareketliliğini Çariçe Elizabeth'in olumsuz etkilediği de tarihî bir vakıadır (McKay-Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 230).

receği ve böylece ülkenin savaş alanına döneceğini yazmıştır. Büyük Friedrich ayrıca Lehistan halkına hitaben yayınladığı bir beyannamede de Prusya ile Lehistan arasındaki antlaşmalara ve dostluğa aykırı bir harekete Leh halkının müsaade etmeyeceğini, savaşta tarafsız kalacaklarını, kendi ülkelerinden başka bir ülkenin askerinin geçişine müsaade etmeyeceklerini beklediğini belirtmiştir[312].

Prusya'nın tehditlerine ve muhaliflerin itirazlarına rağmen III. August, destek bulabilmek için Lehistan ileri gelenlerinden ve 1763'te Rusya'nın desteğiyle Lehistan kralı seçilecek olan Ponyatowski'nin oğlu Stanislaw August Ponyatowski'yi Rusya'ya elçi olarak göndermiştir. Ponyatowski'nin elçi olarak gönderilmesi Fransa ve muhalifler tarafından engellenmek istenmiş, Varşova'daki Fransa Elçisi Durand bunun için muhaliflerle birlikte hareket etmiştir[313]. Ancak itirazlara rağmen III. August kararından dönmemiştir. Ponyatowski'nin gönderilmesinin engellenememesi üzerine Fransa, muhaliflerin lideri olan Brühl'e gönderdiği mektupta bu durumu eleştirmiş ve neler yapılabileceğini sormuştur. Brühl de cevabi mektubunda artık Ponyatowski'nin gönderilmesini engellemenin mümkün olmadığını kaydetmiştir[314].

Lehistan konusundaki tartışmaların bir ayağı da Bâbıâli idi. Bu yüzden hem Avusturya-Fransa-Rusya ittifakı hem de İngiltere-Prusya ittifakı bu meselede Bâbıâli'yi yönlendirmeye çalışmıştır. Avusturya-Fransa-Rusya ittifakı, Prusya tehdidini izam ederek Rusya'nın Lehistan üzerinden asker sevkini, İngiltere ve Prusya ittifakı da Rus askerî hazırlıklarının Osmanlı aleyhine olduğunu ileri sürerek Prusya'nın Saksonya işgalini meşru göstermeye çalışmıştır.

312 BOA, HH, nr. 7/241.

313 Durand'ın Poniatowski'nin St. Petersburg'a elçi olarak gönderilmesine itiraz etmesinin sebebi Poniatowski'nin İngiltere Elçisi Williams ile dost olması ve İngiliz politikalarına sıcak bakmasıydı. Ayrıca Williams, St. Petersburg'a elçi olarak geldiğinde Poniatowski de onun maiyyetinde bulunuyordu. Brühl ise Rusya'nın Lehistan'a asker sokmasına karşı çıkmış ve Fransa ile ortak hareket etmiştir (Soloviev, *History of Russia*, XL, 185–187; Jerzy Lukowski, *The Partitions of Poland 1772, 1793, 1795*, London and New York 1999, s. 31). Poniatowski daha 23 yaşında iken Williams aracılığıyla II. Katerina ile tanışmış ve onun dikkatini çekmiştir. İkisi arasındaki ilişki daha sonra Poniatowski'nin Lehistan kralı seçilmesini sağlamıştır (Fletcher, *The History of Poland*, s. 157-158).

314 BOA, HH, nr. 7/239, 28 Receb 1170/18 Nisan 1757. Yine Varşova'daki Türk casusunun başka bir takririnde Lehistan başhatmanı Brühl ve yandaşlarının Poniatowski'nin elçiliğini engellemek istedikleri ama başarılı olamadıkları rapor edilmiştir (HH, nr. 7/243; nr. 7/241). Poniatowski, Lehistan temsilcisi olarak 1757 Ocak'ında St. Petersburg'a gönderildi ve burada 1758 Temmuz'una kadar kaldı (Lukowski, *The Partitions of Poland*, s. 31).

Bu minvalde her iki ittifakın İstanbul'daki elçileri, Bâbıâli'ye kendi tezlerini destekleyen takrirler sunmuşlardır.

Fransa ve Avusturya elçileri Bâbıâli'ye sundukları takrirlerle Rusya'nın Lehistan'daki faaliyetlerini meşru ve kabul edilebilir göstermeye, bunların Bâbıâli aleyhine bir durum yaratmayacağını ispatlamaya çalışmışlardır. Bunun için öncelikle Prusya'nın Saksonya'daki işgalinin gayrimeşru bir davranış olduğunu, buna mukabil Lehistan ile müttefik olduğundan Rusya'nın bu haksız işgali tanımayacağını ve müdahale edeceğini savunmuşlardır. Böylece Rusya'nın Lehistan'a yönelik askerî hazırlıklarını Bâbıâli nazarında kabul edilir göstermeye çalışmışlardır. Vergennes, takrirleriyle Saksonya'daki Prusya işgalini Rusya'nın Lehistan'ın müttefiki olması hasebiyle kabul etmesinin mümkün olmadığına ve işgale askerî müdahalede bulunacağına dair Bâbıâli'yi bilgilendirmiştir[315]. Rusya'nın Lehistan'dan asker sevkini savunmuş[316], Fransız diplomat Lehistan'dan Rus askerinin sevki konusunda Bâbıâli'nin tepkisini çekmemek için ise Fransa'nın Lehistan hususunda Rusya'ya şartlı destek verdiğini belirtmiştir. 31 Mayıs 1757 tarihli takririnde[317] Fransa'nın Lehistan konusundaki yaklaşımını Bâbıâli'ye bildirmiştir. Buna göre XV. Louis'nin Lehistan'ın haksız yere işgaline ve dâhilî işlerine başka bir devletin müdahalesine asla razı olamayacağını; Prusya'nın Lehistan'ı işgali üzerine Rusya'nın askerî müdahale için harekete geçtiğinin haber alındığını ama bunun belirli şartlar yerine getirildiği takdirde kabul edilebilir bir durum olduğunu belirtmiştir. Takririn devamında Fransa'nın Rusya'ya gönderdiği namede asker sevkinde dikkat etmesi gerekenlerin neler olduğunu da şu şekilde sıralamıştır: Öncelikle Rusya, Lehistan'dan geçerken kesinlikle askerinin ihtiyacını ya kendisi karşılamalı yahut halktan alınan malların parasını vermelidir; ikinci olarak Rusya'nın asker sevki asla ülkenin iç işlerine bir müdahaleye dönüşmemeli ve Lehistan'daki farklı gruplardan bazıları desteklerinden diğerlerinin sindirilmesine müsaade edilmemelidir, aksi takdirde muhaliflerin itirazları haklı olur ve Bâbıâli de gelişmelere müdahale etmek zorunda kalır; üçüncü olarak askerin Lehistan'dan sevki mümkün olan en kısa sürede tamamlanmalıdır; dördüncü olarak Rus komutanlara yukarıda belirtilen hususlara riayet etmeleri sıkı bir şekilde emredilmelidir. Bu maddelere bi-hakkın riayet edilmesi hâlinde Bâbıâli de memnun olacak, aksi

315 BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 5693, Cemâziyülâhir 1170/Şubat- Mart 1757.

316 Kesbî, *İbretnümâ*, s. 38–40.

317 TSMA, nr. E. 7123; Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 35. Bu takririn bir sureti için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 38–40.

takdirde müdahale hakkı doğacaktır. Vergennes, yukarıda sıralanan hususların İstanbul'daki Rusya Kapıkethüdası Obreskov'a da bildirilmesini istemiş ve bunları yazmaktaki maksadının Fransa ile Bâbıâli arasındaki dostluğu göstermek olduğunu belirterek takririne son vermiştir.

Rusya'nın Lehistan'dan asker sevki tartışmalarına dair Lehistan Kralı III. August de Bâbıâli'ye kendi görüşlerini izah ettiği bir mektup göndermiştir. Lehistan Kralı adına Kont Brühl'ün 23 Mart 1757 tarihli ve Sadrazam Râgıb Paşa'ya hitaben gönderdiği mektupta II. Friedrich'in Lehistan Kralı'nın hâkimiyeti altında olan Saksonya'yı, Avusturya'ya saldıracağını bahane ederek 100 bin askerle işgal ettiğini, bölgedeki şehirleri ve kaleleri yağmaladığını, halkın malına zorla el koyduğunu, sonra Bohemya'ya saldırdığını fakat başarısız olarak tekrar Saksonya'ya çekildiğini ve burada ordugâh kurduğunu, tekrar halka zulmetmeye başladığını, bunların muhakkak Bâbıâli'nin malumu olduğunu yazmıştır. Böylece Prusya'nın Saksonya'yı işgali ve burada yaptıkları gayrimeşru gösterilerek kendi savunacağı tezlere zemin hazırlamıştır. Mektubun devamında Çariçe Elizabeth'in hem Avusturya'nın müttefiki olması hem de Prusya'nın Lehistan'daki zorbalıklarına tahammül edememesi yüzünden Saksonya'ya ve Bohemya'ya askerî yardımda bulunmayı kararlaştırdığını ve bu askerin şu anda Lehistan sınırında bekletildiğini, bu Rus askerinin Avusturya'ya ancak Lehistan topraklarından geçerek gidebileceğini, Lehistan halkının da buna rıza gösterdiğini belirtmiştir. III. August, muhaliflerin Bâbıâli'ye yapacakları şikâyetlerin önünü almak için de bu gibi kişilerin yazacağı mektuplara itibar edilmemesi gerektiğini, şayet gelişmelere dair doğru bilgi edinmek arzu edilirse Lehistan'ın şu an İstanbul'da bulunan maslahatgüzarına müracaat edilmesini istemiştir. Kral son olarak Lehistan'ın Bâbıâli ile olan ahitnamelere sonuna kadar riayet edeceğini ve iki ülke arasındaki dostluğun devam etmesi için çabaladıklarını belirtmiştir[318]. Lehistan Kralı bu mektupla Rus askerinin Lehistan'dan geçişini Bâbıâli nazarında da kabul edilebilir bir durum olarak göstermeye çalışmıştır.

Lehistan meselesinde Bâbıâli'yi gelişmeleri takip etmeye ve tartışmalarda taraf olmaya zorlayan bir diğer önemli etken de Rusya'nın Elizabeth Kalesi'nde yeniden askerî hazırlıklara başlamasıydı. 1755'te İngiltere ve Avusturya'nın baskıları sonucu yıkacağına söz verdiği Elizabeth Kalesi, Lehistan'a asker sevk etmeyi düşünen Rusya için 1757'de yeniden önem kazanmıştır. Prusya'nın

318 BOA, HH, nr. 7/254, 2 Receb 1170/18 Nisan 1757.

Saksonya işgalinden sonra Rusya, kaleyi yeniden tamir etmeye ve burada askerî yığınak yapmaya başlamış, Lehistan ile ilgili isteklerini Fransa'ya kabul ettirdikten sonra bu hazırlıklara hız vermiştir. Rusya'nın Osmanlı sınırındaki kalelerde başlattığı hazırlıklar Kırım Hanı[319] ve sınırdaki Osmanlı yetkilileri tarafından İstanbul'a rapor edilmiştir. Bu raporlar üzerine kalenin son hâlini bizzat yerinde teftiş etmek üzere İstanbul'dan güvenilir birinin Elizabeth Kalesi'ne gönderilmesine karar verilmiş, ayrıca bu kişinin emniyetli bir şekilde seyahat etmesi için de Rusya Kapıkethüdası Obreskov'dan yol senedi alınmıştır[320].

Lehistan meselesi hakkındaki tartışmalar devam ederken Avusturya sınırında da hazırlıklara başlanmıştır. Rusya'nın Avusturya-Fransa ittifakına dâhil olması ile birlikte Bâbıâli karşısında eli güçlenen Avusturya'nın hareketlerini kontrol etmek ve Osmanlı aleyhine bir durumun oluşmasını engellemek üzere Türk yetkililer de bazı tedbirler almaya çalışmışlardır. Bu minvalde Avusturya ahvaline vâkıf, savaş görmüş ve Osmanlı-Avusturya sınırını iyi bilen sabık sadrazamlardan Hanya Muhafızı Mehmed Said Paşa'nın Bosna eyaletine muhafız olarak tayin edilmesi uygun görülmüş, paşaya yardımcı olması için damadı Selanik Mutasarrıfı Vezir Hüseyin Paşa görevlendirilmiştir[321]. Mehmed Said Paşa'nın Bosna muhafızı tayin edilmesinden sonra bölgede ciddi manada askerî hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Bosna kalesi tamir edilmiş, lojistik hazırlıklar yapılmış ve kaleye askerî teçhizat yığılmıştır. Bunun yanında Bosna eyaletine bağlı civar kalelerde de askerî hazırlıklar yapılmıştır[322].

319 Kırım Hanı'ndan 1755'te Elizabeth Kalesi konusunda bir tetkik yaptırması istenmiş, Han da gizlice gönderdiği adamlarıyla kalenin, Rusya'nın söz verdiği üzere yıkılmadığını, bilakis yıkılmaya başlanan kısımlarının da tekrar ikmal edildiğini 24 Şevvâl 1168/3 Ağustos 1755 tarihli takririnde rapor etmiştir (BOA, A.AMD, Dosya nr. 11/19).

320 BOA, A.AMD, Dosya nr. 12/23, trsz.

321 Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa'nın Avusturya sınırında hangi tedbirlerin alınması gerektiği ve Mehmed Said Paşa'nın Bosna'ya tayininin neden isabetli olacağına dair III. Osman'a sunduğu telhisi için bk. *Koca Râgıb Mehmed Paşa'nın Münşe'at ve Telhisâtı*, s. 148-149. Râgıb Paşa'nın telhisinde bir tarih bulunmamaktadır, ancak içindeki bilgilerden tarihi tespit etmek mümkündür. Mehmed Said Paşa, 6 Temmuz 1756'da Hanya muhafızı tayin edilmiş ve bu görevde 27 Haziran 1757'ye kadar kalmıştır. Daha sonra Mısır'a tayin edilmiştir (Afyoncu, "Mehmed Said Paşa", s. 524-526). Haliyle telhis, 27 Haziran 1757'den önce yazılmış olmalıdır.

322 Bosna Eyaleti ve bu eyalete bağlı kalelerde yapılan hazırlıklar için bk. BOA, Cevdet-Askeriye, nr. 908/39196, 21 Receb 1170/11 Nisan 1757; nr. 487/20333, 6 Şaban 1170/ 26 Nisan 1757; nr. 487/20334, 9 Şaban 1170/29 Nisan 1757; nr. 839/35790, 9 Şaban 1170/29 Nisan 1757; nr. 847/36202, 7 Şevvâl 1170/25 Haziran 1757; nr. 681/28603, 2 Zilkade 1170/19 Temmuz 1757.

Avusturya ve Rusya sınırındaki hazırlıklara rağmen Bâbıâli harekete geçmeden önce her iki ülkeyle diplomatik temas kurmayı ve bu ülkelerdeki gelişmeleri sefirleri vasıtasıyla bizzat yerinde müşahede etmeyi tercih etmiştir. Bunun için III. Mustafa'nın cülûsu iyi bir fırsat olmuş, cülûsu bildirmek üzere Lehistan, Rusya ve Avusturya'ya bizzat sefirler gönderilmiştir.

D. Bâbıâli Avrupa Başkentlerinde Nabız Yokluyor

III. Mustafa'nın cülûsuyla (30 Ekim 1757) birlikte Bâbıâli'nin dış politikasında önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Cülûs İspanya, İsveç, İngiltere, Hollanda, Fransa, Venedik, Danimarka, Sicilyateyn, Avusturya, Lehistan ve Rusya'ya bildirilmiştir[323]. Bunlardan Avusturya, Rusya ve Lehistan'a, başka hususlar da gözetilerek bizzat Osmanlı sefirleri gönderilirken[324] diğer sekiz ülkeye kendi elçileri vasıtasıyla haber verilmiştir[325].

Rusya, Avusturya ve Lehistan'a bizzat Osmanlı sefirlerinin gönderilmesinin sebebi cülûsu haber vermenin yanında bu ülkelerdeki savaş hazırlıklarını yakından tetkik etmek, dâhilî ve haricî siyasetlerinde ne gibi değişikler olduğunu veya olacağını araştırmak ve bu yolda temaslarda bulunmaktı. Bu yüzden sefirlerin kaleme aldıkları sefaretnamelerde gittikleri ülkelerin siyasi, askerî ve iktisadi vaziyetleri hakkında teferruatlı bilgiler verilmiştir[326]. Elçi-

323 Bu ülkelere gönderilen name-i hümayunlar için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 391–393, Evâhir-i Safer 1171/3-13 Kasım 1757. İngiltere Kralı II. George'un cevabi namesi için bk. A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 404–405, 9 Cemâziyelevvel 1172/8 Ocak 1759.

324 III. Osman'ın cülûsunda da sadece Avusturya, Lehistan ve Rusya'ya sefir gönderilmiş, diğer ülkelere kendi elçileri vasıtasıyla haber verilmiştir (*Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 212-213).

325 Gönderilen namelerdeki üslup da Bâbıâli'nin o günkü dışpolitikadaki tutumunu yansıtmaktadır. Örneğin İngiltere'ye gönderilen namede, "Hâlâ İngiltere ve İskoçya ve İrlanda ve ana tâbi' vilâyetlerin kralı olan Giyorciyus-ı Sânî haşmet-i avâkıbü'l-hayra elçisi yediyle gönderilmişdir" denilirken, Fransa'ya gönderilen namede, "Vilâyet-i France ve ana tâbi' nice memâlik-i vasîa'tü'l-mesâlikin pâdişâhı haşmetlü, ulû, rağbetlü, kadîmî sâdık dostumuz On Beşinci Luiz hatem elçisi yed'iyle gönderilmişdir" denilmiştir (BOA, A.DVN. NMH.d, nr. 8, s. 393, Evâhir-i Safer 1171/3-13 Kasım 1757).

326 Virginia Aksan, sefaretnamede bu tür bir bölümün ilk defa Ahmed Resmî tarafından kaleme alındığını, teşrifatı uzun uzun anlatmak yerine siyasi ve askerî durumun anlatıldığını ve bunun Resmî'den sonra bir teamül hâline geldiğini iddia etmiştir (*Ahmed Resmi Efendi*, s. 60). Fakat bu yorumun, Mehmed Ağa'nın Lehistan ve Şehdî Osman'ın Rusya sefaretnameleri incelendiğinde doğru olmadığı ortadadır. Ahmed Resmî'nin bu tür bir bölüm kaleme alması, diğer iki elçide olduğu üzere, sefaretinin gereğidir. Zira Resmî ve diğer iki sefir bu tür bilgiler toplamak için hassaten gönderilmişlerdir. Ayrıca 1755'te Rusya'ya gönderilen Derviş Mehmed Efendi'nin sefaretnamesinde de benzeri bilgilere yer verilmiştir. Mehmed Efendi'nin elçi tayini ve ona verilen name-i hümayun için bk. *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 314-319. Unat da sefaretnamelerin Osmanlı

lerin sahip oldukları özellikler de böylesine kritik bir görevi ifa edebilecek nitelikteydi.

1757 senesindeki elçilikler Bâbıâli için olduğu kadar Avusturya, Rusya ve Lehistan için de hayati önemi haizdi. Bu üç ülke, Osmanlı sefirlerine savaşa dair kendi başarılarını izam ederek anlatmayı ve savaş hazırlıklarının yapıldığı yerleri gezdirmeyi, Bâbıâli'yi elçiler üzerinden etkilemek üzere bir yöntem olarak kullanmışlardır.

Avusturya'ya sefir olarak Ahmed Resmî Efendi gönderildi. Ahmed Resmî, sefaretnamesinde[327] Avusturya'daki savaş hazırlıkları, ülkenin mali vaziyeti, Prusya saldırılarının Avusturya'da nasıl yankı bulduğu ve özellikle Macaristan'daki durum hakkında önemli bilgiler verir.

Zorlu bir yolculuktan sonra Viyana'ya ulaşan Ahmed Resmî, diplomatik temaslara geçmiştir. Şehirde gözlemler yapmaya da önem veren Resmî, Prusya'nın tekrar Avusturya topraklarına saldırma tehlikesi karşısında Viyana halkının teyakkuz hâlinde bulunduğunu gözlemlemiştir. Ayrıca şehirdeki savaş hazırlıkları devam etmesine rağmen bizzat İmparatoriçe Maria Theresa'dan dinlediğine göre ülke savaş masraflarını karşılamada ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Avusturya devlet adamları maddî dar boğazı aşmak için bazı tedbirler almalarına rağmen bunlar kesin çözüm olmamıştır[328].

Ahmed Resmî'nin sefaretnamesinde Macaristan'ın içinde bulunduğu vaziyete dair de bilgiler verilmiştir. Elçiye göre Macaristan fiilen Avusturya'nın hâkimiyetinde olmasına rağmen halkı asla Avusturya idaresini benimsememiştir. Macar halkı Avusturya'dan ziyade Osmanlı'ya yakın durmaktadır. Bunu bilen Avusturya kralları da daha önce Macar halkını Avusturya'nın içlerine göç ettirerek asimile etmeye çalışmışlardır. Maria Theresa da benzer

---

haricî siyasetinin tayininde önemli etkilerinin olduğunu belirtmiştir (Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 44–46).

327 Ahmed Resmî'ye verilen Kasım 1757 tarihli namede yeni taht değişikliği haber verildikten sonra III. Mustafa döneminde de Avusturya riayet ettiği sürece, iki ülke arasındaki ahitnamelerin geçerli olacağı ve bu ahitnamelerin hükümleri hilâfına hareket edilmeyeceği, ayrıca aradaki dostluğun devamının arzulandığı belirtilmiştir (BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 391-392. Bu namenin bir sureti için bk. *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 539-540. Ahmed Resmî'nin *Viyana Sefâretnâmesi* için bk. *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 560-574; Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 130-141. Bu sefaretnamenin geniş bir özeti ve değerlendirmesi için bk. Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 51–66).

328 *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 570.

politikalar uygulamaktadır. Ancak bu politikalar beklenildiği kadar başarılı olmamıştır ve hâlâ Macar halkı Türklere yakınlık duymaktadır[329].

Ahmed Resmî, Prusya'nın, Avusturya'ya sadece topraklarını genişletmek için saldırdığı, Rusya ve Fransa'nın zahirde Avusturya'ya yardım ediyor gibi gözükmesine rağmen aslında Avusturya'nın zayıf düşmesinden memnun olduklarını da gözlemlemiştir[330].

Viyana'daki görevini tamamlayan Ahmed Resmî, iki ülke arasındaki dostluğa vurgu yapan ve iki tarafın da ahitnamelere riayet edeceğinin temenni edildiği Avusturya Kralı I. Franz ile Avusturya Başvekili Kaunitz'in 6 Eylül 1758 tarihli cevabi namelerini[331] aldıktan sonra İstanbul'a geri dönmüştür.

Ahmed Resmî'nin sefaretnamesinde Avusturya'nın maddi olarak savaşı finanse etmede sıkıntı çektiği ve özellikle Macaristan'da Avusturya aleyhinde bir hava eserken Osmanlı'ya muhabbet duyulduğu yönündeki bilgiler, başta III. Mustafa olmak üzere bazı üst düzey Osmanlı idarecilerini etkilemiş olsa gerektir. Zira 1758 baharından itibaren özellikle III. Mustafa, Prusya'nın da teşvikleriyle, Avusturya'ya savaş ilan etmek için aşağıda daha teferruatlı anlatılacağı üzere hazırlıklar başlatmıştır.

III. Mustafa'nın cülûsunun elçi gönderilmek suretiyle haber verildiği bir diğer devlet ise Rusya olmuştur. Bu kritik göreve 1747'de Emnî Mehmed Efendi'nin sefaret heyetinde[332] Rusya'ya görevli olarak giden Şehdî Osman Efendi tayin edilmiştir[333].

329 *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 568-573. Avusturya'nın Macaristan'da uyguladığı politikalar 1784'te ülkede büyük bir isyana sebep olmuştur. Macar halkının Avusturya'dan duyduğu hoşnutsuzluk sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Ebubekir Ratib Efendi de 1791 Viyana sefaretinde benzeri bir durumu müşahede etmiştir (Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, İstanbul 2010, s. 88-90).

330 *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 571-573.

331 I. Franz'ın İstanbul'a gönderdiği name için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 402-403, 3 Muharrem 1171/17 Eylül 1757. Kaunutz'in namesi için bk. A.DVN.NMH.d, nr. 17, s. 60, 3 Muharrem 1171/17 Eylül 1757.

332 Emnî Mehmed Efendi ve 1747 Rusya sefareti için bk. *Mehmed Emnî Beyefendi (Pa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefaret-nâmesi*nşr. M. Münir Aktepe, Ankara 1989.

333 Şehdî Osman ve Rusya sefaretnamesi için bk. Faik Reşit Unat, "XVIII. Asır Osmanlı Tarihi Vesikalarından: Şehdî Osman Efendi Sefaretnamesi", *Tarih Vesikaları Dergisi*, S. 1–5, Ankara 1942; *Rusya Sefâretnâmesi, Şehdî Osman Efendi*, haz. Türkan Polatcı, Ankara 2011. Osman Efendi'nin Rusya'ya götürdüğü name için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 393, Evâhir-i Safer 1171/3-13 Kasım 1757. Osman Efendi'nin Rusya elçiliği hakkında ayrıca

İstanbul'dan 13 Aralık 1757'de ayrılan Şehdî Osman Efendi'nin Rusya sefareti kritik bir döneme denk gelmiştir. Prusya'ya savaş ilan eden Rusya'nın askerî ve iktisadi yapısının öğrenilmesi için Osman Efendi'nin sefareti bir fırsat olarak görülmüş ve Osman Efendi de sefaretnamesinde bu konulâra dair ayrıntılı bilgiler vermiştir. Sefirin verdiği bilgiler hem görgü şahitlerinin aktardıklarına hem de bizzat elçinin kendi müşahedelerine dayandığından önem arz etmektedir.

Osman Efendi'nin sefareti vesilesiyle Türk tarafı, Rusya'ya iki ülke arasındaki ahitnamelerin devam etmesi ve dostluğun muhafazasına halel verecek hareketlerden kaçınılması gerektiği mesajını verme imkânı bulmuştur. Bâbıâli ile Rusya'nın arasının bozulmasını istemeyenlerin ve devleti Yedi Yıl Savaşlarının dışında tutmaya çalışanların başında gelen Sadrazam Koca Râgıb Paşa da elçinin, ikili ilişkileri tehlikeye atacak hareketlerden kaçınması için özen göstermiştir. Ancak Osman Efendi, daha Rusya sınırını geçtiği günden itibaren Rus yetkililerle sıkıntılar yaşamış; bu yüzden elçi aleyhinde İstanbul'daki Rusya kapıkethüdası birkaç defa şikâyette bulunmuştur[334]. Rusya kapıkethüdasının şikâyetleri üzerine Osman Efendi'ye önce sadrazam tarafından tehditvari iki buyuruldu[335] gönderilmiş fakat elçinin şikâyete konu olan davranışları devam ettiğinden ferman[336]gönderilmek zorunda kalınmıştır[337]. Fermanda görevinin yalnızca name-i hümayunu teslim etmek ve törenlerde gerekli saygıyı göstermek olduğu hâlde kendisinin ileri gittiği, bu davranışlarıyla da Bâbıâli

bk. *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, haz. Adnan Baycar, İstanbul 2004, s. 271-272. Şehdî Osman Efendi hakkında bk. Uğur Demir, "Şehdî Osman", s. 427-428.

334 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7, gömlek nr. 54, 22 Şevvâl 1171/29 Haziran 1758.

335 BOA, Cevdet-Saray, nr. 3638, trsz. Râgıb Mehmed Paşa'nın bu mektubunu götüren Tatar'ın takriri için bk. Ali Emirî-III. Osman, nr. 4319, 24 Zilhicce 1171/29 Ağustos 1758.

336 BOA, Bâb-ı Âsafî Mühimme Defterleri (=A.DVN.MHM.d), nr. 160, s. 272, hk. 834, Evâil-i Zilhicce 1171/6-16 Ağustos 1758.

337 Venedik Balyosu Foscari, 3 Ocak 1759 tarihli mektubunda Rusya'ya gönderilen Osmanlı elçisinin kabul ediliş töreninden memnun kalmadığını, Rusların kabul töreninde zorluk çıkarmalarının sebebinin ise elçinin Lehistan'dan Rus askerinin geçirilmesine dair yaptığı eleştiriler olduğunu kaydetmiştir. Osmanlı elçisinin sebep olduğu sıkıntılara dair İstanbul'daki Rus temsilcisinin şikâyette bulunduğunu, ikili ilişkilerin bozulmasını istemeyen Bâbıâli'nin de Lehistan ile söyledikleri sözlerin elçinin kendi düşünceleri olduğu, bu sözlerin politik seviyede dikkate alınmaması gerektiği ve İstanbul tarafından da desteklenmediği cevabını verdiğini yazmıştır (Francesco Foscari, *Dispacci da Constantinopoli 1757-1762*, haz. Filippo Maria Paladini, Venedik 2007, s. 155).

ile Rusya arasında sıkıntıya sebep olduğu, böyle davranmaya devam ederse dönüşte Bender'e geldiğinde başının vurulacağı ve ibret-i âlem için Topkapı Sarayı önünde sergileneceği kaydedilmiştir.

Özellikle Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa tarafından gönderilen buyuruldu, Sadrazam'ın Osmanlı-Rus ilişkilerine yaklaşımını ortaya koymaktadır. Râgıb Paşa, buyuruldusunda Şehdî Osman'ı ağır bir dille eleştirdikten sonra, "Eğer işbu hareketi efendin olan merhûm Emnî Beg'den ahzeyledin ise merhûm-ı mûmâileyhin hidmet-i sefaretinde memdûh olmuş belki iki devlet ricâli beyninde mezmûm ve mezhûl olunduğundan istiğrâb olunduğundan başka Der-saâdet'e geldikde dahi mu'âteb ve mu'âkıb olmak derecelerine karîb olmuşidi" diyerek 1747'deki Emnî Mehmed Efendi'nin Rusya sefaretine atıf yapmış ve artık şartların Emnî Mehmed Efendi'nin elçiliğindeki gibi olmadığını kaydetmiştir. Elçiden Osmanlı-Rus ilişkilerine halel getirecek davranışlardan vazgeçmesini aksi hâlde cezalandırılacağını yazmıştır[338].

Bazı tartışmalara ve gerginliklere rağmen Şehdî Osman Efendi, III. Mustafa'nın cülûsunu haber veren name-i hümayunu teslim etmiş ve Rusya'daki gelişmeleri gözlemlemiştir. Dönüşte sunduğu sefaretnamesi ile de gözlemlerini Osmanlı devlet adamlarına aktarmıştır.

Osman Efendi, name-i hümayunu teslim etmek üzere Rusya'ya gönderilmesine rağmen elçinin farklı görevlerinin de olduğu, sefaretnamesinde verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Elçi, sefaretnamesinde yalnızca yolculuğunu ve St. Petersburg'daki törenleri anlatmamış, daha İstanbul'dan ayrıldığı andan itibaren geçtiği yerlerdeki kalelerin durumları hakkında da bilgiler vermiştir. Örneğin Bender Kalesi'nin iki sene önce iyi bir tamirattan geçirilmesine ve askerî disiplinin yerinde olmasına rağmen bir düşman saldırısına direnemeyecek kadar surlarının zayıf olduğunu, bu yüzden kalenin tahkim edilmesi gerektiğini rapor etmiştir[339].

338 BOA, Cevdet-Saray, nr. 3638, trsz.

339 *Rusya Sefâretnâmesi (1757-1758)*, s. 20-21. Bâbıâli, farklı kanallar vasıtasıyla da Rusya sınırındaki gelişmelere dair haberler alıyordu. Mesela Koca Râgıb Paşa'nın 8 Kasım 1757 tarihli Özü Valisi Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya gönderdiği emirde şu bilgiler verilir: "Bu def'a Rusiyye Devleti'nin ulaklarıyla mu'tâd üzere Bender'den bir nefer beşlü gelüp ol havâlînin keyfiyeti suâl ve istintâk olundukda Prusya askeriyle muhârebe için Moskov tarafından ta'yîn olunan asker, ba'de'l-muhârebe Leh memleketinde ve Bender ve Hotin hudûdları kurbünde olan kasabât ve kurâya müstevlî ve münteşir olup havâli-i mezbûrede kışlamak da'iyyesinde oldukları zâhir oldukda...". Emrin devamında Rus askerî hazırlıkları karşısında Osmanlı'nın aldığı tedbirler ve bundan sonra yapılması gerekenler sıralanmıştır (TSMA, nr. E. 4110/1)

Osman Efendi'nin sefaretnamesinde Rusya hakkında yazdıkları 1755'te III. Osman'ın cülûsunu haber vermek üzere Rusya'ya giden Derviş Mehmed Efendi'nin sefaretnamesinde[340] anlattıklarını tamamlar mahiyettedir. Her iki sefaretname mukayese edildiğinde üç sene zarfında Rusların sınırlardaki kaleleri tahkim ettikleri ve daha da önemlisi Rusya'nın Osmanlı politikasında ciddi bir değişim olduğu görülmektedir. Örneğin Derviş Mehmed Efendi sefaretnamesinde Rusya'nın Bâbıâli ile olan sulha rağbetini şu şekilde anlatmıştır: "Memleket-i Rusiyye'de imparatoriçe ve başvekîl ve sâir ricâl-i devletlerinin her kangısı ile görüşildi ise cümlesinin ağızları yoklanıp sırren ve alenen gereği gibi tecessüs ve tefahhus olmağla zâhirde Devlet-i Aliyye-i ebed-müddet ile olan musafât ve müvâlata bir derecede ri'âyet ve hürmet ve ihtimâm u dikkat iderler ki vasfı ta'bîr olunmaz..."[341]. Buna rağmen 1757'de Şehdî Osman Efendi, Rusya'nın bu denli sulhu talep ettiğine dair bir bilgi vermez, ancak 27 Aralık 1758 tarihli Çariçe Elizabeth ve Rusya Başvekili Kont Michael I. Vorontsov'dan gelen cevabi namelerde Bâbıâli ile Rusya arasındaki ahitnamelere iki tarafın riayet etmesi ve aradaki dostluğun devamı için her iki tarafın elinden gelen gayreti göstermesi gerektiği diplomatik bir dille ifade edilmiştir[342].

Şehdî Osman Efendi'nin Rusya sefaretini önemli kılan bir diğer etken de elçinin Lehistan üzerinden Rusya'ya geçmesidir. Elçi, böylece Prusya ve Rusya karşısında Lehistan idarecilerinin neler düşündüklerini, herhangi bir saldırı ihtimaline karşı ne gibi önlemler alındığını bizzat incelemiştir. Lehistan'ın Rusya'ya sınır olan şehir ve kalelerinde bizzat ileri gelenlerle görüşme imkânı bulan Osman Efendi, idarecilerin sınırda Rusya'nın inşa ettiği kalelerden ve özellikle Rusya'nın desteklediği Kazak saldırılarından şikâyetçi olduklarını müşahede etmiştir[343].

Lehistan'dan sonra Rusya topraklarına geçen Osman Efendi sefaretnamesinde, Rusya'daki askerî ve siyasi hareketlilik hakkında da önemli bilgiler vermiş-

340 Derviş Mehmed Efendi ve sefaretnamesi hakkında bk. Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 99-102; *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 309-326.

341 *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 323-324.

342 Çariçe Elizabeth'in cevabi namesi için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 403-404, 26 Rebîülâhir 1172/27 Aralık 1758. Vorontsov'un, Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa'ya hitaben gönderdiği cevabi name için bk. A.DVN.NMH.d, nr. 17, s. 61, 26 Rebîülâhir 1172/27 Aralık 1758.

343 *Rusya Sefâretnâmesi (1757-1758)*, s. 21-22.

tir. Rusya topraklarına ayak bastığı andan itibaren hareketliliği gözlemleyen elçi, özellikle sınıra yakın kalelerde Rusların tahkimatı güçlendirdiklerini ve buralara zahire depoladıklarını bizzat müşahede etmiştir. Osman Efendi, 1747'deki görevinden dolayı sefaretinde Rusya sınırındaki değişiklikleri daha iyi fark edebilmiş ve bu değişiklikleri sefaretnamesinde özellikle belirtmiştir. Böylece on senelik bir süreçte Rusya sınırında ne gibi değişiklikler olduğuna dair önemli bilgiler nakletmiştir. Örneğin Rusya, 1747'ye göre 1757'de Lehistan sınırındaki kalelerde daha fazla zahire depolamaya başlamış ve sınır kalelerini askerî bir müdahale için tahkim etmiştir. Ayrıca sınırda yeni kaleler de inşa etmiştir. Bu hareketlilik hem Osmanlı hem de Lehistan sınırındaki yetkilileri tedirgin etmeye başlamıştır[344]. Şehdî Osman Efendi'nin verdiği bu bilgiler daha önce Rusya'nın sınırlarda yeni kaleler inşa ettiği veya yıkmayı vadettiği kaleleri yıkmadığı yönünde İstanbul'a gelen haberleri doğrulamaktaydı[345].

Osman Efendi'nin sefaretnamesi Rusya'nın Prusya ile savaşmak için ne gibi hazırlıklar yaptığına ve bu savaş hazırlıklarının Rusya üzerindeki etkilerine dair de önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Rus yetkililer de Rusya'nın güçlü olduğu imajını vermek için Osman Efendi'yi savaş hazırlıklarının yoğun olarak devam ettiği yerlerde özellikle gezdirmişlerdir. Ayrıca "Bu sâlde Prusya cânibine me'mûr askerimiz Brandeburg seraskerine galib olup, memâlik-i Prusya'yı temâmen teshîr itdüklerinden başka Brandeburıyya hudûduna dahi dâhil olup ekser kılâ'ını teshîr ve ahâlîsini [seby ve] hazâyînin bi't-temâm kabz iylemişlerdür" gibi sözlerle Rusya'nın askerî başarılarını izam ederek Osman Efendi'ye aktarmışlardır. Bunun farkında olan Osman Efendi, Rusların böyle yaparak Devlet-i Aliyye'ye gözdağı vermek istediklerini "bize sakal başı dağıtmak sevdâsında oldıkları zâhir olmış" diyerek veciz bir şekilde ifade etmiş ve St. Petersburg'daki Müslüman tüccarlar vasıtasıyla aslında Rusların Prusya savaşı yüzünden büyük bir telaş içinde olduklarını haber almıştır. Ayrıca geri dönüş yolculuğunda da Prusya-Rusya savaşı hakkında bilgi toplamaya devam etmiştir. Fakat Türk elçinin geçtiği bölgelerin halkı ve idarecileri elçiye savaş hakkında bir şey anlatmamaları yönünde uyarıldıkları için Osman Efendi, Rusya'dan ayrılana kadar savaş hakkında daha fazla malumat toplayamamıştır. Lehistan topraklarına girdikten sonra ise daha rahat bilgi alabilmiştir. Lehistan idarecilerinden ve Brandeburg'dan gelen tüccarlardan aldığı bilgilere göre sayısal olarak üstün

344 *Rusya Sefâretnâmesi (1757-1758)*, s. 25.

345 1755'te Rusya'nın sınırda yıkmayı vadettiği kaleleri yıkmadığına ve yeni kaleler inşa etmeye başladığına dair Bâbıâli'ye takrirler sunulmuştur (BOA, A.AMD, Dosya nr. 12/23, trsz).

konumdaki Rus ordusu Prusya karşısında Brandeburg'da hezimete uğramış ve komutanları hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Lehistan Kralı III. August'ün oğlu da bu savaşta Rusya tarafında yer almış ve canını zor kurtarmıştır[346]. Osman Efendi, 21 Aralık 1758'de İstanbul'a geldiğinde Bâbıâli'de sorguya çekilmiş ve burada sefâreti hakkında şifahen merak edilen sorulara cevap vermiştir[347].

Ahmed Resmî ve Şehdî Osman Efendi gibi III. Mustafa'nın cülûsunu bildirmek üzere sefâretle görevlendirilen bir diğer kişi ise Kapıcıbaşı Mehmed Ağa idi[348]. Mehmed Ağa, name-i hümayunu[349] Lehistan'a götürmekle görevlendirilmiş ve dönüşte bir sefaretname kaleme almıştır. Ahmed Resmî ve Şehdî Osman Efendi'nin sefaretnamelerinin aksine Mehmed Ağa'nın sefaretnamesi daha muhtasar olup; Lehistan'ın askerî, iktisadi ve siyasi yapısı hakkında çok az bilgi verir. Yalnızca sefaretnamenin son kısmında Lehistan'da Prusya'nın Saksonya'yı işgali yüzünden duyulan korkudan bahseder ve Lehistan Kralı III. August'ün yardım için Avusturya, Rusya ve Fransa'ya müracaat ettiğini kaydeder. Ayrıca Kral'ın bir oğlunu Rusya'ya bir diğer oğlunu da Avusturya'ya gönderdiğini yazar[350].

346 *Rusya Sefâretnâmesi (1757-1758)*, s. 58–69. "Bir iki günden sonra tekrâr isticâze-i avdet olundıkda yine kelâm-ı evvel ile mukabele ve 'Ne oldunuz? Ne temâşâ olınacak mahaller vardır' deyü meksimizi itâle, zâhiren ikrâm ammâ ma'nen ihtirâ'-kerde-i dest-i ihtimâmları olan mahalleri irâ'et ile arz-ı kuvvet dâ'iyyesinde olmaları teferrüs olınmış iken nâ-çâr mümâşâta karâr virildi". "Moskovlu tâifesinin bu fakiri ziyâfetler ve temâşâlar içün bu kadar zamân Petreburk'da meks itdükleri pek de ikrâm kasdiyle olmayup zikr-i âtî Brandebur üzerine ta'yîn iyledükleri askerlerine küllî ümîd ile izmihlâl-i Brandebur'u zu'mlarında tahkik itmeleriyle bize sakal başı dağıtmak sevdâsında oldıkları zâhir olmış idi..." (s. 56).

347 Porter, Şubat 1759 tarihli şifreli mektubunda Osman Efendi'nin Bâbıâli'de sorguya alındığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/40).

348 Mehmed Ağa'nın Lehistan sefareti hakkında kaleme aldığı takrir için bk. *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 574-578. Ayrıca bk. Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 105-107; Topaktaş, "Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan (Polonya) Elçiliği", s. 203-225. Sadrazam selam ağası olan el-Hac Mehmed Ağa'ya Lehistan elçiliği münasebetiyle dergâh-ı âlî kapıcıbaşılık payesinin verilmesine dair buyuruldu için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 2362, 13 Rebiülevvel 1171/25 Kasım 1757. Topaktaş, Mehmed Ağa'ya "şıkk-ı sâni" payesi verildi diyerek yanılmaktadır (s. 208). "Şıkk-ı sânî" payesi, III. Osman'ın cülusunu Rusya ve Avusturya'ya bildirmek için giden elçilere de aynı paye verildiği için, yalnızca Ahmed Resmî ve Osman Efendi'ye verilmiştir (*Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 536).

349 Mehmed Ağa'ya verilen name için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 393, Evâhir-i Safer 1171/3-13 Kasım 1757.

350 *Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 577-578.

Ahmed Resmî, Şehdî Osman ve Mehmed Ağa'nın sefaretnameleriyle Rusya ve Avusturya'daki savaş hazırlıklarının hızla devam ettiği, ancak Büyük Friedrich'in gücünden her iki devletin de tedirgin olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Ayrıca Avusturya'nın içinde bulunduğu sıkıntılı durum yüzünden Macaristan'ın yeniden fethinin kolay olacağı yönündeki Ahmed Resmî'nin sefaretnamesindeki bilgiler tahta yeni çıkan III. Mustafa'nın Yedi Yıl Savaşlarına müdahil olma arzusunu artırmıştır. Sultan'ın bu arzusu II. Friedrich tarafından da teşvik edilmiş ve Bâbıâli 1758 baharında savaş hazırlıklarına başlamıştır. Prusya'nın Avusturya ve Rusya karşısında 1757'deki mücadelelerde önemli askerî başarılar elde etmesi de İstanbul'da Büyük Friedrich'e karşı bir güven oluşmasını sağlamıştır.

E. Osmanlı'da Savaş Hazırlıkları (1758)

Kendisinden yalnızca birkaç gün büyük olan Şehzâde Mehmed'in 2 Ocak 1756'da şüpheli bir şekilde vefatı üzerine hükümdarlık yolu açılan III. Mustafa, 30 Ekim 1757'de tahta cülûs ettiğinde kırk yaşındaydı. Kişilik itibariyle heyecanlı ve enerjik bir yapıya sahipti. Ayrıca savaşı, farklılığını ortaya koymak ve başarılı bir hükümdar olduğunu göstermek için bir araç olarak görmekteydi[351]. Avrupa'nın içinde bulunduğu buhranlı durum da yeni padişahın bu düşüncelerini hayata geçirmek için müsait bir ortam oluşturmuştu. Özellikle Avusturya'nın Prusya karşısında 1757'de aldığı yenilgiler ve buna dair haberler sultanı Avusturya aleyhine harekete geçme hususunda cesaretlendirmiştir. Ayrıca Ahmed Resmî'nin sefaretnamesinde Macaristan'da Avusturya'ya duyulan öfkeye, buna mukabil Türk idaresine duyulan özleme dair verdiği bilgiler de III. Mustafa'nın özellikle Avusturya'ya karşı askerî hazırlıklar başlatmasında etkili olmuştur.

351 Vergennes, III. Mustafa'nın tahta yeni çıktığında genç ve dinamik bir yapıya sahip olduğunu, bazı şeyleri düzeltmek için heyecan duyduğunu, ayrıca yeni bir hükümdarın ister kendi rızasıyla isterse de toplumsal baskılar yüzünden bir savaş başlatmak zorunda kaldığını kaydetmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 41). "Sultan Mustafa tam hareketli, enerjik çağında. Türkler Sultan [III.] Ahmed'in iki oğluna bağlı olmayı her zaman benimsiyorlar ki bunlardan ikincisi olan için Sultan Ahmed'in ve Sultan Osman'ın zayıf iktidarları yüzünden Ahmed'in ikinci oğluna bu bağlılık daha da arttı. Bu yüzden bu şehzadenin karakterini iyi anlamak ve kimlere güvendiğini iyi bilmek gerekir. Yalnız bir adam, yenilmiş bir imparatorluğun teşebbüs cesareti olsa bile kolayca güçlendirilemez. Bir sultanın pek teşebbüs düşüncesi olmasa da tahtının ilk yıllarında ister kendi ister müteşebbis bir vezirin tavsiyesi ile olsun kendini iyi hissetmesini sağlayacak bir savaşı ister veya halk tarafından buna zorlanabilir". Bu mektup Ahmed Refik tarafından da tercüme edilmiştir ("Fransa Elçisi Verjenin Resmi Muhaberelerine Nazaran Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", *Yeni Mecmua*, C III, S. 56, İstanbul 1918, s. 72).

III. Mustafa'nın Yedi Yıl Savaşlarına fiilen müdahale etmek istemesinde Prusya temsilcisi Rexin'in çabaları da etkili olmuştur[352]. Rexin'in, görünürde sultanın cülûsunu tebrik için gelmesine rağmen İstanbul'a ikinci defa gönderilmesinin asıl sebebi Bâbıâli ile Prusya arasında tedafüi bir ittifak antlaşması yapmaktı. Bunun için de Türklerin, Prusya'nın müttefiki olarak Yedi Yıl Savaşları'na girmesi için görüşmeler yürütmüş ve bu görüşmelerde Fransa, İsveç, Rusya ve özellikle Avusturya aleyhinde takrirler sunmuştur.

Rexin, Fransa'nın karada ve denizde ağır yenilgiler aldığını, ayrıca maddî olarak da sıkıntı içine düştüğünü, bu yüzden şimdiden barış için görüşmeler başlattığını, ancak bu barış görüşmelerini Avusturya'nın engellediğini rapor etmiştir. Böylece muhtemel bir Osmanlı-Avusturya harbinde Fransa'nın Avusturya'ya yardım edemeyecek durumda bulunduğunu, savaşın devam etmesinin ise Avusturya'nın isteği olduğunu ispat ederek Türk tarafını Avusturya aleyhinde kışkırtmaya çalışmıştır. Rexin, II. Friedrich'in 1758 baharı için büyük askerî hazırlıklar yaptığını; şayet Bâbıâli ile Prusya bir antlaşma yapar ve Türk tarafı Avusturya'ya savaş ilan edeceğine dair işaretler verirse, Avusturya-Fransa-Rusya ittifakının zor duruma düşeceğini ve bu durumun hem Bâbıâli hem de Prusya için kârlı bir gelişme olacağını savunmuştur. Prusya temsilcisine göre Türk tarafının Tatarları harekete geçirmesi veya savaş hazırlıkları yapması, niyetini ortaya koyması için yeterlidir. Üstelik Avusturya, Prusya savaşı yüzünden askerlerini Osmanlı sınırından çektiğinden Macaristan'ın fethi Türkler için çok kolay olacaktır. Bâbıâli, Prusya ile ittifak kurduğu takdirde Prusya da herhangi bir barış antlaşması kabul etmeyecek, kabul etmek zorunda kalırsa da Bâbıâli'yi antlaşmanın hükümlerinden haberdar edecektir[353].

Rexin, Bâbıâli'ye sunduğu bir takririnde de muhtemel bir Avusturya seferinde Türk tarafının Belgrad ile Orsova kalelerinde askerî hazırlıklar yapmasını tavsiye etmiş; Avusturya hâkimiyetindeki Tımışvar Kalesi'ni muhafaza etmek üzere yalnızca 500 askerin bulunduğunu, Belgrad Kalesi ve civar bölgelerden

352 Rexin'in, III. Mustafa'nın cülûsunu tebrik için İstanbul'a gelmesine dair bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 35–36.

353 BOA, HH, nr. 8/300; nr. 8/296-A; Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046. Ayrıca bk. Salâhaddin Tansel, "Büyük Friedrich Devrinde Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında", *Belleten*, C X, S. 37, Ocak 1946, s. 144–146; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 39. Fransa Dışişleri Bakanı Bernis, Vergennes'e yazdığı 29 Ekim 1757 tarihli mektupta Friedrich'in, ajanları vasıtasıyla Macarları Avusturya aleyhine isyana teşvik edebileceği ihtimalinden bahsetmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 41-42; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", s. 72).

gelecek Osmanlı askerlerinin kaleyi on dört gün gibi kısa bir sürede fethedebileceklerini, şayet vaktinde hareket edilirse Varadin ve Budin kalelerine de tekrar hâkim olunabileceğini savunmuştur[354].

İngiltere Elçisi Porter'ın her fırsatta Avusturya ile Rusya ordularının Osmanlı sınırlarından çekildiklerini, bunun da Devlet-i Aliyye'nin bu devletlerden birine saldırması için en uygun şartları hazırladığı yönünde Rexin'i destekleyici görüşler beyan etmesi Bâbıâli'de Türklerin de savaşa girmesi gerektiğini savunanların elini güçlendirmiş[355]; III. Mustafa, Prusya temsilcisi ve İngiltere elçisinin fikirlerinin de etkisiyle, Avusturya'yı "Fransa'nın yardımı ile ayakta kalabilen bir kadavra olarak" görmeye başlamıştır[356].

Porter ve Rexin, Macaristan'da kaybedilen toprakların tekrar geri kazanılması için uygun bir ortam olduğunu ileri sürerek Devlet-i Aliyye'yi Yedi Yıl Savaşları'na dâhil etmeye çalışırken; Fransa, Avusturya ve Rusya bunun tam tersi bir politika takip etmiştir. Türk tarafının savaşa Prusya yanında müdahil olması, savaşın kaderini değiştirecek ve güç dengelerini bozacak bir gelişme olacaktı[357]. Bu nedenle İngiltere ve Prusya elçilerinin Bâbıâli'nin savaşa girmesi yönündeki çabaları, Fransa-Avusturya-Rusya ittifakını endişelendirmiştir. Bu yüzden Fransa ve Avusturya, Türk tarafını savaştan uzak tutmaya, tarafsız kalmasını sağlamaya ve dikkatini başka tarafa yönlendirmeye çalışmıştır. Fransa Hariciye Bakanı Bernis, III. Mustafa'nın tahta çıkışı hasebiyle İstanbul'daki elçisi Vergennes'e gönderdiği talimatta yeni sultanın cülûsu ile birlikte Türk tarafında bir hareketlenme olduğunu, bunun Türklerin Yedi Yıl Savaşlarına müdahil olma tehlikesini de ihtiva ettiğini ve Prusya ile İngiltere'nin de bunu teşvik edebileceğini belirtmiştir. Bakan, Türklerin tarafsız kalması için Vergennes'e elinden geleni yapmasını, şayet Türkler illa savaş istiyorlarsa dikkatlerinin taht mücadeleleri ile uğraşan İran üzerine yönlendirmesi talimatını vermiştir. Ayrıca Bernis, Vergennes'e gönderdiği talimatta Fransa'nın Yedi Yıl

354 BOA, HH, nr. 8/296-A. Daha sonraki takrirlerinde de bu tezi savunmuştur (HH, nr. 8/298-L).

355 A.C. Wood, "The English Embassy at Constantinople, 1660-1762", *The English Historical Review*, C 40, S. 160, October 1925, s. 558. İngiltere ilerleyen yıllarda Bâbıâli'nin fiilen Yedi Yıl Savaşlarına girmesini istemekten vazgeçmiştir. 1758'in ilk aylarında Avusturya aleyhine Türk tarafını kışkırtmasının sebebi ise Prusya'nın 18 Haziran 1757'de Prag önlerinde Avusturya ordusu karşısında aldığı ağır mağlubiyetin etkilerini azaltmak istemesi olmalıdır.

356 III. Mustafa, Avusturya'yı bir kadavra olarak gördüğünü özel doktoru Don Nikolas ile yaptığı görüşmede ifade etmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 87).

357 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 39.

Savaşlarına fetih amacıyla değil, antlaşmalarla doğan yükümlülüklerini yerine getirmek ve Avrupa'daki barışı yeniden tesis etmek için girdiğinin Bâbıâli'ye anlatılmasını istemiştir[358].

Bernis'in talimatları doğrultusunda harekete geçen Vergennes, farklı kanallar kullanarak Osmanlı devlet adamlarını ikna etmeye çalışmıştır. İstanbul'daki Avusturya elçisi de Bâbıâli'ye sunduğu takrirlerle Prusya'nın haksızlığını savunmaya gayret etmiştir[359] fakat Prusya'nın cephelerde başarılar elde etmesi ile birlikte İstanbul'daki hava gün geçtikçe Fransa-Avusturya-Rusya ittifakı aleyhine gelişmiştir[360]. 1758'in ilk aylarından itibaren üst düzey devlet ricali gizli toplantılar yapmaya başlamış ve bu toplantılarda Bâbıâli'nin Yedi Yıl Savaşlarına müdahil olup olmaması tartışılmıştır[361]. Başta Sadrazam Râgıb

358 Bernis'in, Vergennes'e gönderdiği 29 Ekim 1757 tarihli talimatı için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 41-42;. A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", s. 72; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 146. Eflak voyvodasından gelen 31 Mart 1758 tarihli takrirde de İran'daki taht mücadelesine değinilmesi manidardır (BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/51, 21 Receb 1171/31 Mart 1758). Yedi Yıl Savaşlarının ilerleyen yıllarında da Osmanlı İmparatorluğu daima İran'daki gelişmeleri takip etmek zorunda kalmış ve bunu fırsat bilen İstanbul'daki elçiler İran tarafından gelen haberlerin biraz da abartarak halk arasında yayılmasını sağlamışlardır. Böylece Bâbıâli'yi Yedi Yıl Savaşlarından uzak tutmaya çalışmışlardır. Venedik Balyosu Foscari, 1 Ağustos 1761 tarihli mektubunda İran'daki gelişmelere dair İstanbul'a ulaşan haberlere itimat edilemeyeceğini, zira bunlara birçok spekülasyonun karıştırıldığını rapor etmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 495).

359 Avusturya elçisinin 13 Ocak 1758 tarihli takriri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29035, 3 Cemâziyelevvel 1171.

360 Rexin, 15 Temmuz 1758 tarihli raporunda Prusya'nın cephelerdeki başarıları ile birlikte İstanbul'daki kahvehanelerde hep "Brandeburg, Brandeburg" sözlerinin işitildiğini yazmıştır (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 37). Avusturya elçisi dahi savaşa dair ilk raporlarında Prusya'nın başarılarını kabul etmek zorunda kalmıştır (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29035, 3 Cemâziyelevvel 1171). Eflak voyvodası da 21 Ocak 1758 tarihli takririnde Prusya'nın başarılarını haber verir. Ayrıca Macaristan halkı da Prusya Kralı gibi "Luteran" mezhebinden oldukları için baharda Prusya lehine ayaklanacaklarının haber alındığını rapor eder (Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 3369, 11 Cemaziyelahir 1171)

361 Bâbıâli, hazırlıkları ve toplantıları gizli tutmaya çalışmasına rağmen Vergennes hazırlıkların Macaristan üzerine düşünülen bir sefer için olduğunu haber almış ve bunu Bernis'e yazdığı bir raporda şu şekilde anlatmıştır: "Baharla beraber birtakım uyarılar dile getirilmeye başlandı. Söylentilere göre [III.] Mustafa, savaşa gözünü dikmişti. Birkaç gündür gizli görüşmeler yapıyor, yüksek dereceli bürokratları kabul ediyordu" (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 50; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", s. 72; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında", s. 146). Rexin de 6 Ocak 1758 tarihli raporunda Bâbıâli'nin 1758 baharında savaşa müdahil olacağını yazmıştır (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 40).

Mehmed Paşa ve Şeyhülislâm Mehmed Salih Efendi[362] olmak üzere önde gelen bazı devlet adamları; Anadolu'da ve Arap bölgelerinde isyanların devam ettiğini, bu isyanlar bastırılmadan savaşa başlamanın uygun olmayacağını[363], Avusturya veya Rusya'ya savaş ilan edildiği takdirde Bâbıâli'nin karşısında Fransa ve İsveç'i de bulacağını ve bunun da Türk tarafını zor duruma düşüreceğini gerekçe göstererek savaş ilan edilmesine karşı çıkmışlardır[364].

Râgıb Mehmed Paşa, Bâbıâli'yi savaşa sokmamak için diplomatik yolları da denemiştir. Bu minvalde 1761'e kadar Rexin'i Prusya'nın resmî temsilcisi olarak kabul etmemiş, hattâ Prusya temsilcisinin İstanbul'a gelişini ilk başta diğer ülke elçilerinden saklamak istemiş, fakat bu, uzun süre mümkün olmamıştır[365]. Bunun üzerine Rexin'in İstanbul'a yeni sultanın cülûsunu tebrik etmek için geldiğini ve başka bir görevinin bulunmadığını söyleyerek iki ülke arasındaki ittifak antlaşmasına dair başlatılan görüşmeleri gizlemek istemiş-

362 Venedik Balyosu Fockari'ni 3 Şubat 1758 tarihli mektubunda Salih Efendi'den önceki şeyhülislâmın Râgıb Paşa ile çatışması yüzünden azledildiğini rapor etmiştir. Yine aynı balyos 2 Mart 1758 tarihli mektubunda da benzeri bilgiler vermiştir (Foscari, *Dispacci da Constantinopoli*, s. 62-73).

363 Sefere muhalif olan grubun ileri sürdüğü üzere yeni tahta çıkan III. Mustafa'yı en fazla Anadolu'daki başıboş levendlerin sebep oldukları asayişsizlikler meşgul etmiş ve düzeni yeniden sağlamak üzere Sivas Valisi Feyzullah Paşa görevlendirilmiştir. 160 numaralı Mühimme Defteri'ndeki hükümlerin büyük bir kısmı bu asayişsizlikleri önlemeye yönelik tedbirlere dairdir. Hac yolları üzerindeki haramiler de uzun süre devleti meşgul etmiş ve ancak Emîrü'l-hâc Çeteci Abdullah Paşa'nın gayretleri sonucu yol güvenliği sağlanabilmiştir (*Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 593-605, 619-620). III. Mustafa'nın başta sefere muhalif olan sadrazam ve şeyhülislâm olmak üzere üst düzey devlet ricâlini acilen Topkapı Sarayı'na çağırıp hac yollarının güvenliğini sağlayamayan emirü'l-haccın azledilme gerekçesini bizzat açıklaması manidardır (Seyyid Hasan Muradî, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul*, s. 50; *III. Mustafa Rûznâmesi*, s. 6–7. Venedik Balyosu Foscari, 17 Nisan 1758 tarihli mektubundan itibaren kaleme aldığı mektupların birçoğunda eyaletlerdeki düzensizliklere, isyanlara ve kıtlıklara ayrıntılı bir şekilde temas etmiştir (Foscari, *Dispacci da Constantinopoli*, s. 84 vd.). Porter da hatıratında hac yollarındaki asayişsizliklerin İstanbul'da sebep olduğu hoşnutsuzluğu anlatmış ve bu olaylar yüzünden III. Mustafa'nın "uğursuz" olduğuna dair halk arasında bir inancın oluştuğunu kaydetmiştir (*Türkiye'nin Bir Asrı*, s. 44).

364 Savaşa karşı olanların itiraz gerekçeleri hakkında bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, s. 50-51; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", s. 72.

365 Rexin'in İstanbul'a gelişi gizli tutulmasına rağmen bu, elçinin maiyyetindeki Saksonyalı hizmetçilerinden birine kötü muamelede bulunması sonucunda Avusturya ve Fransa elçileri tarafından haber alınmıştır (Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, s. 286). Rexin, ancak 1761 tarihli Osmanlı-Prusya Antlaşması'ndan sonra Prusya'nın elçisi olarak resmen kabul edilmiştir (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 60).

tir[366]. Rexin, Râgıb Paşa ile önceden tayin edilen özel bir yerde yaptığı ilk gizli görüşmede sadrazama; Avusturya-Rusya-Fransa ittifakının Osmanlı aleyhine olduğunu, Prusya'nın İngiltere tarafından da desteklendiğini ve Bâbıâli, Prusya ile müttefik olursa kadim düşmanları olan Avusturya ve Rusya'dan intikamını alabileceğini dile getirmiştir. Bunun üzerine Râgıb Paşa, Prusya temsilcisine şu cevabı vermiştir:

"Devletimizin Moskovlu ile müebbeden ve Nemçelü ile muvakkaten musâlahamız olup ve şimdiye değin taraflarından mugayir-i musâlaha bir hareket zuhûr etmemişken âtîde tasavvur olunan kaide-i mevhûseye tama'an dostluğumuza mugayir bu gûne hareket Devlet-i Aliyye'nin öteden beru meşhûr-ı âlemiyân olan sebât ve [...] münâsib hâlet olmadığından başka, bizden bu gune bir hâlet zuhûru sizin takviyyet-i emrinize bâ'is ü bâdî olduğu gibi düşmanlarımızın sizinle musâfâta mecbûr olduklarında sizler dahi millet-i vâhide olmanız hasebiyle birbirleriniz ile dostluğu tecdîd ve tekîd edeceginiz bî-iştibâhdır. Bu sûretde düvel-i sâire Devlet-i Aliyye'nin bî-mülahazalığına imzâ edeceği zâhir ve hüveydâdır. Binâenaleyh bu husûsun zîr ü bâlâ-yı [...] bundan sonra yine müzâkere olunur"[367].

Diplomatik hamleler yanında 1757 sonbaharında ve 1758'in ilk aylarında Avrupa'daki savaşın seyri de savaş muhaliflerinin elini güçlendirmiştir. Prusya, Fransa-Rusya-Avusturya ve İsveç ittifakı tarafından dört cephede birden sıkıştırılmış ve 1757'deki hızlı ilerleyişine rağmen 1757 sonbaharında elde ettiği yerlerin büyük bir kısmını kaybetmiştir. İstanbul'a gönderilen takrirlerde Prusya'nın cephelerdeki bu sıkışmış hâli rapor edilmiş[368]; bu, Türk tarafının

366 Vergennes, Rexin'in İstanbul'da yaptığı görüşmelerin Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa tarafından saklanmaya çalışıldığını rapor etmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 70; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında", s. 146).

367 Rexin ile Râgıb Paşa arasındaki mükâlemeyi sadrazam III. Mustafa'ya sunduğu bir telhiste anlatmıştır (TSMA, nr. E. 10329, trsz. Belgenin bazı bölümleri çürüdüğünden tamamı okunamamaktadır).

368 Boğdan voyvodasından gelen 24 Aralık 1757 tarihli takrirde Prusya'nın sıkışık durumu rapor edilmiştir (BOA, HH, nr. 7/259). Avusturya Elçisi Schwachheim de gelişmeleri biraz da Avusturya lehine izam ederek, Prusya'nın cephelerdeki kayıplarına dair Bâbıâli'ye 25 Kasım 1757 tarihli bir takrir sunmuştur (BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 3214). İsveç elçisi de Bâbıâli'ye Prusya aleyhinde takrir sunarak, II. Friedrich'in "tevsî'-i memâlik" hırsından ve bu hırsın başta Lehistan olmak üzere diğer komşu ülkelere muhtemel tehlikelerinden bahsetmiştir (Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29380, 16 Cemâziyelevvel 1171/26 Ocak 1758). II. Friedrich adına Rexin sonraki senelerde İsveç'in giderek Prusya aleyhindeki faaliyetlerini artırması üzerine konuyla ilgili Bâbıâli'ye mufassal bir takrir sunmak zorunda kalmıştır.

Prusya yanında savaşa girmesi için çabalayan Rexin'in ve tabii ki İstanbul'daki savaş taraftarlarının elini zayıflatan bir gelişme olmuştur.

İngiltere-Prusya ile Fransa-Avusturya-Rusya-İsveç cephelerinde 1758'in ilk aylarından itibaren büyük askerî hazırlıkların yapılması da Bâbıâli'nin savaşa müdahil olmasını istemeyenler tarafından bir itiraz gerekçesi olarak kullanılmak istenmiştir[369]. Muhalifler, şayet Bâbıâli bu savaşa fiilen müdahil olursa daha önceden hazırlıklarını tamamlamış devletlerle savaşmak zorunda kalınacağını, ancak Türk tarafının böyle bir askerî hazırlığı bulunmadığından bunun felaketlerle sonuçlanabileceğini savunmuşlardır[370].

Prusya'nın 1758'in ilk aylarından itibaren cephelerde tekrar üstünlüğü elde etmesi, İstanbul'da savaş tartışmalarına yeni bir seyir kazandırmıştır. Şubat 1758'den itibaren İstanbul'a ulaşan haberlerde Prusya'nın, Avusturya hâkimiyetindeki Silezya ve Breslav'ı, Fransa hâkimiyetindeki Melşin(?) Kalesi'ni, İsveç hâkimiyetindeki Pomeranya'yı ele geçirdiği, Avusturya'nın bölgedeki üst düzey komutanları esir ettiği rapor edilmiş[371]; ayrıca takrirde, baharda yeniden başlayacak olan savaş için büyük hazırlıklar yapıldığı haber verilmiştir[372]. 1758'in ilerleyen aylarında Rexin de Bâbıâli'yi savaşa teşvik etmek üzere II. Friedrich'in 1758'deki savaş için daha önceki senelerle kıyaslanamayacak mikyasta hazırlıklar yaptığı yönünde Bâbıâli'ye takrirler sunmuştur[373].

Prusya'nın, Fransa, Avusturya ve İsveç karşısında kazandığı zaferler İstanbul'da Prusya ile birlikte savaşa girmek isteyenlerin ve özellikle de III.

Takrirde Bâbıâli'nin de müttefiki olan İsveç'in mümkün olsa Prusya Kralı'nı "rûy-ı arzdan mahv ve izâle" etmek istediği, II. Friedrich'in "yalnız ve fakat iânet-i Bârî'ye istinâd ederek" altı senedir düşmanlarına galebe çaldığı ifade edilmiştir (Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29377, 25 Rebiülevvel 1175/24 Ekim 1761).

369 Eflak ve Boğdan voyvodaları, İstanbul'a gönderdikleri takrirlerde 1758 baharında Avrupa'da önceki seneye nazaran daha şiddetli bir savaşın başlayacağını, bunun için 1758'in ilk aylarından itibaren yoğun bir hazırlık yapıldığını rapor etmişlerdir (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 11145, 23 Cemâziyelevvel 1171/2 Şubat 1758; A.AMD, Dosya nr. 12/42, 16 Receb 1171/26 Mart 1758); A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/51, 21 Receb 1171/31 Mart 1758).

370 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 50-51; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/56, 72.

371 Boğdan voyvodasından gelen havadis takriri için bk. BOA, A.AMD, Dosya nr. 12/37, 22 Cemâziyelevvel 1171/1 Şubat 1758.

372 Eflak voyvodasından gelen havadis takriri için bk. BOA, A.AMD, Dosya nr. 12/39, 15 Cemâziyülâhir 1171/25 Ocak 1758.

373 BOA, HH, nr. 8/296-A.

Mustafa'nın sefer hazırlıklarına yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmalarına imkân vermiştir[374]. 1758 ilkbaharından itibaren de sefer hazırlıklarına ara verilmeden devam edilmesi emredilmiş, sultan Tophane ve Tersane'deki çalışmaları bizzat takip etmiştir[375]. Sa'dabad'da askerî gösteriler ve talimler yapılmaya başlanmıştır[376]. Cephelerdeki savaş hazırlıkları ise Avusturya ve Rusya sınırındaki kalelerde yoğunlaştırılmıştır.

Avusturya'ya savaş ilan edilmesi hâlinde en önemli üslerden biri hiç kuşkusuz Belgrad Kalesi olacaktı. Bu yüzden 1758 baharından itibaren Belgrad Kalesi ve çevresinde bazı hazırlıklar yapılmıştır. Kalenin zamanla hasar gören yerleri tamir edilmiş, toprakla dolan tabyalar, lağımlar ve liman yolları temizlenmiştir[377].

374 Prusya'nın Rusya karşısında 1758'de kazandığı askerî başarılar dönemin vak'anüvisi Mehmed Hâkim tarafından da eserine alınacak kadar önemli telakki edilmiştir. Bu örnek bile Osmanlı'nın Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip ettiğini gösterir (*Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 711-712).

375 III. Mustafa, 10 Mart 1758'de Tophane'ye gelerek top döküm işlemlerini yerinde izlemiştir (*Hâkim Efendi Tarihi*, I, s. 636-637). III. Osman döneminde yapılmaya başlanan, ancak bitirilemeyen üç anbarlı kalyon III. Mustafa'nın da desteği ile Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa tarafından üç ayda tamamlattırılmıştır (Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 77). III. Mustafa'nın Tophane'deki çalışmaları teftiş için yaptığı geziler hakkında bk. Muradî, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul*, s. 55-56; *III. Mustafa Rûznâmesi*, s. 15. Balyos Francesco Foscari'ni de 2 Mart 1758 tarihli mektubunda III. Mustafa'nın Tersane ziyareti ve bu vesile ile yapılan törenleri ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Ancak balyos, Tersane'de hazırlıkların bir sefere matuf hazırlıklar olduğuna dair bir bilgi vermemiştir. Balyos, 4 Nisan 1758 tarihli mektubunda da Tersane'deki askerî hazırlıkların devam ettiğini, yeni savaş gemileri inşa edildiğini ve daha başkalarının inşa edilmesi için de büyük bir gayretle malzeme tedarik edildiğini rapor etmiştir. 3 Mayıs 1758 tarihli mektubunda Osmanlı donanmasında, normal zamanlardan farklı olarak iki savaş gemisinin daha hazır bulundurulduğunu ve yenilerinin de yapılmaya devam edildiğini kaydetmiştir. Foscari'ye göre donanmadaki bu hazırlıklar bir savaştan ziyade korsan saldırılarını önlemeye yönelikti (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 89-92).

376 Örneğin III. Mustafa'nın da izlediği Sadâbâd'daki 11 Haziran 1758 tarihli gösteriye pürsilah 3.500 yeniçeri, cebeci ve topçu sınıfından da 3.000 katılmıştır. Daha sonraki günlerde de askerî gösteriler devam etmiş, müsabakalar ve talimler yapılmıştır (*III. Mustafa Rûznâmesi*, s. 22-27). 1758 Ağustos'u başlarında yoğunlaşan talimler ayın sonlarına doğru giderek azalmıştır.

377 Semendire sancağı ordu beyine gönderilen Temmuz 1758 tarihli fermanda Belgrad Kalesi'nin bazı kısımlarının tamire muhtaç olduğu, zamanla toprak dolan bazı bölümlerinin de temizlenmesi gerektiği, bunun için çevre bölgelerden ve Semendire'den bu işleri görecek kişileri bir an önce bir araya getirmesi ve vakit kaybetmeden Belgrad Kalesi'ne gitmesi emredilmiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 160, s. 239, hk. 704-706, Evâil-i Zilkaade 1171/7-17 Temmuz 1758).

Bâbıâli'nin Avusturya sınırında askerî hazırlıklar yaptığı bir diğer kale de Vidin olmuştur. Vidin Kalesi, Tuna Nehri üzerindeki merkezî konumu ve İstanbul için gerekli olan zahirenin naklinde önemli üslerden biri olması hasebiyle buradaki hazırlıklar hayati önemi haizdi. Bu önemine binaen Vidin muhafızı tayin edilen Vezir Ali Paşa'ya gönderilen fermanda bir an önce görev yerine gitmesi ve kalenin muhafazasında ihtimam göstermesi, ancak sulh hâli devam ettiği için Avusturya ile olan antlaşmalar hilâfına hareket etmekten de sakınması emredilmiştir[378].

Belgrad ve Vidin gibi kalelerde yapılan askerî hazırlıklar, Avusturya tarafını endişelendirmiştir. Osmanlı sınırındaki birliklerinin büyük bir kısmını Saksonya'ya kaydırmış olan Avusturya Generali Daun, Belgrad Kalesi'ndeki savaş hazırlıklarını haber aldıktan sonra Saksonya'daki birliklerin bir kısmını Türk sınırına geri çekmiştir. Ayrıca Avusturya ordugâhında Türklerden bahsedenlere dayak cezası uygulamıştır[379].

1758 baharında hazırlıkların yoğunlaştığı diğer önemli kaleler ise Özü, Akkirman, Kili, Bender ve Hotin kaleleri olmuştur. Bu kaleler Prut Seferi'nde olduğu gibi Lehistan'da bir Osmanlı-Rus savaşı için hayati önemi haiz kalelerdi[380]. Bu yüzden bir sefer için 1758 baharından itibaren buralarda askerî hazırlıklar yapılması kaçınılmazdı. Öncelikle kalelerdeki hazırlıkların daha hızlı olması için yeni atamalar yapılmıştır. Özü Kalesi muhafazasına Tırhala Sancağı eski mutasarrıfı Vezir Silahtar Mehmed Paşa tayin edilmiştir. Paşa'ya gönderilen fermanda, vakit kaybetmeden yeni görev yerine giderek kalede gerekli hazırlıkları tamamlaması emredilmiştir[381]. Ayrıca Özü Kalesi'ndeki yeniçeri zabitlerine hitaben gönderilen başka bir fermanda da kaledeki düzenin ve asayişin sağlanması bildirilmiştir[382].

Bender Kalesi'nde de 1758'in ilk aylarından itibaren askerî hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Kalenin tamiri için gerekli malzeme Mimarbaşı Ahmed

378 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 160, s. 184, hk. 551, Evâsıt-ı Şaban 1171/19-29 Nisan 1758.

379 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 40.

380 1711 Prut Seferi'nde de Kili, Akkirman, Bender ve Özü kalelerinde sefer öncesinde tamirat yapılmış, asker sevk edilmiş ve erzak depolanmıştı (Hakan Yıldız, *Haydi Osmanlı Sefere: Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul 2006, s. 108-109).

381 Evâsıt- Şevvâl 1171/17-27 Haziran 1758 tarihli emirler için bk. BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 160, s. 178, hk. 540; s. 183, hk. 549; s. 224, hk. 669.

382 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 160, s. 217, hk. 647, Evâsıt- Şevvâl 1171/17-27 Haziran 1758.

Ağa'nın nezaretinde tedarik edilmiş ve deniz yoluyla sevk edilmiştir[383]. Bender Kalesi bina emini marifetiyle kalede tamire muhtaç yerler tespit edilmiş[384] ve bahar aylarından itibaren çalışmalar başlatılmıştır. Turla Nehri'nin doldurduğu hendekler temizlenmiş, duvarlar tahkim edilmiş ve kaleye erzak depolanmaya başlanmıştır[385].

Lehistan topraklarındaki muhtemel bir Osmanlı-Rus harbi için stratejik öneme haiz bir diğer kale ise Hotin'di ve kale, Osmanlıların Doğu Avrupa'daki en önemli dayanak noktalarından biriydi. Bu önemine binaen Hotin Kalesi'nde de askerî hazırlıklar daha 1757 sonbaharında başlatılmış ve bu çerçevede kalenin duvarları tahkim edilmiş, ambarlara zahire depolanmış ve kaleye top sevk edilmiştir[386].

Kili, Akkirman, Özü, Bender ve Hotin kalelerindeki bu hazırlıklara rağmen kale muhafızlarına gönderilen fermanlarda Osmanlı ile sulh hâli devam eden Rusya'ya antlaşmalara aykırı bir taarruzda bulunulmaması özellikle tembih edilmiştir[387].

383 BOA, Cevdet-Askeriye, nr. 202/8655, 11 Cemâyizelevvel 1171/21 Ocak 1758.

384 BOA, Cevdet-Askeriye, nr. 296/12297, 18 Şevvâl 1171/25 Haziran 1758.

385 BOA, Cevdet-Askeriye, nr. 296/12297; nr. 1079/47580, 3 Cemâziyelâhir 1172/1 Şubat 1759. Bender Kalesi'ndeki hazırlıklar, Lehistan'daki gelişmeler ve Rusya tehdidi yüzünden 1758 sonbaharında ve 1759'da da devam etmiştir (Cevdet-Askeriye, nr. 770/32587, 12 Muharrem 1172/15 Eylül 1758; nr. 9/361, 16 Muharrem 1172/19 Eylül 1758). 1759'daki hazırlıkların daha çok askerî mühimmat sevki ile ilgili olduğu görülmektedir. Kaledeki toplar yenilenmiş, toplar için gerekli malzeme İstanbul'da imal edildikten sonra Kili üzerinden Bender'e sevk edilmiştir (Cevdet-Askeriye, nr. 1083/47747, 29 Safer 1172/1 Kasım 1758; nr. 343/14219, 19 Safer 1172/22 Ekim 1758; nr. 830/35368, 13 Rebîülâhir 1172/14 Aralık 1758).

386 Hotin Muhafızı Vezir Ahmed Paşa'ya gönderilen Aralık 1757 tarihli fermanda kalenin hendeklerinin temizlenmesi, tabyalarının hazır hâle getirilmesi için çalışmaların başlatıldığı fakat kış yaklaştığından çalışmalara ara verilebileceği bildirilmiştir. (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 160, s. 12, Evâhir-i Rebîülevvel 1171/2-12 Aralık 1757. Ayrıca bk. Cevdet-Hariciye, nr. 15/1473, 29 Zilkade 1171/3 Eylül 1758; Cevdet-Askeriye, nr. 56/2650, 26 Muharrem 1172/29 Eylül 1758; nr. 1211/54278, Evâsıt-ı Muharrem 1172/13-23 Eylül 1758; nr. 1073/47248, 21 Muharrem 1172/24 Eylül 1758; nr. 1083/47776, 5 Cemâziyelevvel 1172/4 Ocak 1759; nr. 1033/45326, 16 Şevvâl 1172/12 Haziran 1759; Cevdet-Bahriye, nr. 8/369, 1 Safer 1172/4 Ekim 1758.)

387 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 160, s. 180, hk. 542, Evâsıt-ı Şevvâl 1171/17-27 Haziran 1758. Bender muhafızı tayin edilen Kaplan Paşa'ya gönderilen fermanda da sulhu bozacak hareketlerden kaçınılması emredilmiştir (A.DVN.MHM.d, nr. 160, s. 200, hk. 597, Evâhir-i Ramazan 1171/29 Mayıs-7 Haziran 1758).

Sınır kalelerinde ve İstanbul'da savaş hazırlıkları devam ederken III. Mustafa, seferin dinî meşruiyetini sağlamak için Şeyhülislam Mehmed Salih Efendi'den fetva istemiş fakat Şeyhülislam, savaş ilanı için ileri sürülen gerekçelerin yeterli olmadığını bildirerek Padişah'ın isteğine olumsuz cevap vermiştir[388]. Şeyhülislamı fetva konusunda ikna edememesine rağmen III. Mustafa savaş hazırlıklarına devam edilmesini istemiştir.

1758 baharından itibaren muarızların itirazlarına ve engellemelerine rağmen Türk tarafında yürütülen savaş hazırlıkları Büyük Friedrich'i umutlandırmış ve Avusturya, Rusya, Fransa ve İsveç gibi dört büyük devletle mücadele eden Prusya cephesinde bir "Türk ümidi"nin doğmasını sağlamıştır[389]. Ancak Ağustos 1758'den itibaren hazırlıklar tedricen hızını kaybetmiş, sınır kalelerine zahire nakli durdurulmuş ve daha önceden hazırlanan erzak başka bölgelere nakledilmeye başlanmıştır. Avusturya, Rusya ve Fransa elçilerine de daha önce sınır kalelerine gönderilen zahirenin bölgenin ihtiyacını karşılamaya matuf olduğu ve başka bir gerekçesinin bulunmadığı ifade edilmiştir[390].

Ağustos 1758'den itibaren Türk tarafının ve özellikle savaşın başlatılması için gayret gösteren III. Mustafa'nın sefer hazırlıklarından aniden vazgeçmesinin arkasında hangi saiklerin bulunduğuna dair dönemin kaynaklarında açık bir bilgi bulunmamakla birlikte, sonraki gelişmelere bakılarak bazı tespitlerde bulunmak mümkündür.

Vergennes'e göre III. Mustafa'nın savaş hazırlıklarından vazgeçmesinin arkasında imar faaliyetlerine başlaması ve bunu da Sadrazam Râgıb Paşa'nın teşvik etmesi önemli bir etken olmuştur. Vergennes Sadrazam'ın, Sultan'ı imar ve inşa faaliyetlerine bilinçli olarak yönlendirdiği ve böylece Padişah'ın ilgisini

388 III. Mustafa'nın fetva almaya yönelik çabaları hakkında Vergennes, Fransa Dışişleri Bakanı Bernis'e gönderdiği 1 Haziran 1758 tarihli mektubunda bilgi vermiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 50-51). "Bu arada [III.] Mustafa, Şeyhülislam'dan savaş için fetva almaya uğraştı fakat gerekçeleri sağlam olmadığından reddedildi. Şeyhülislam gerekçeleri doğru ve yeterli bulmamıştır". Ayrıca bk. A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/56, 73.

389 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 40-41.

390 Vergennes, Ağustos 1758'de kaleme aldığı mektuplarında Türk tarafındaki savaş hazırlıklarındaki değişikliği şu şekilde anlatmıştır: "Bizim alarm gerekçelerimiz azalmışa benziyor. Savaş araç-gereçlerinin taşınması askıya alındı. Diğer hazırlıklar başka birimlere aktarıldı. Gönderilmiş olan iaşenin bu bölgelerin ihtiyaçlarını karşılamak için olduğu söylendi ve sonbahardan itibaren hiç zahire gönderilmedi. Türklerin bundan daha az hareketli olmayacakları beklenmektedir" (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 53-54).

savaş dışı bir alana kaydırmaya çalıştığı; ayrıca III. Mustafa'yı Edirne'nin imarı için de teşvik ettiği, hatta sultanı imar çalışmalarını bizzat yerinde takip etmek üzere Edirne'ye göndererek İstanbul'da daha serbest hareket etmeyi düşündüğünü rapor etmiştir[391].

Türk tarafının sefer hazırlıklarından vazgeçmesinin bir diğer önemli sebebi Fransa'nın konumundaki belirsizlik olmuştur. Osmanlı yetkilileri ve özellikle de III. Mustafa, şayet Avusturya veya Rusya'ya savaş ilan edilirse Fransa'nın ne kadar ileri gideceğini öğrenmek istemiş, bunun için Sultan, Vergennes vasıtasıyla Fransa'nın tutumunun ne olabileceğini öğrenmeye çalışmıştır. Vergennes'in Osmanlı yetkililerine kesin bir cevap vermemesi üzerine Bâbıâli elçiden yazılı bir teminat istemiştir. Fakat Vergennes'in böyle bir teminat vermeye yetkisi bulunmadığından bu isteği yerine getirememiştir[392]. Elçinin yazılı teminat verememesi, Türk tarafının temkinli olmasında ve sefer hazırlıklarına bir süre ara vermesinde önemli bir etken olmuştur.

391 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 55. "Padişah'ın savaş fantezisi kendisine yeni bir gıda buldu. Bir anda bina yapma hevesi başladı. Üsküdar'da iki cami yaptı, Harem'i tamir ettirdi ve bir cami inşa ettirdi. Edirne'yi yeniden imar etme hevesine kapıldı. 3 milyon ekü masraf yaptı. Bunlara nezaret etmek üzere de bu şehre gelmesi söz konusuydu. Hatta bu konuda Sadrazam tarafından da desteklendi. Zira Padişah Sadrazam aleyhinde hareket ettiğinden Sadrazam onu İstanbul'dan uzak tutmak istiyordu. Bu imar faaliyetleri çok masraflı oldu ve Padişah bunun için çok yüklü bir bedel ödedi". Ayrıca bk. A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadareti'nde Bâbıâli", III/56, 73. Hammer de Râgıb Paşa'nın Padişah'ı devlet işlerinden uzak tutmak için bazı meşguliyetler ile uğraşmasını istediğini belirtir. Bu amaçla İzmit-Sapanca kanal projesini 1759'da gündeme getirdiğini yazar (*Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 306). İngiltere Elçisi Porter da Edirne'deki inşa faaliyetleri hakkında Şubat 1759 tarihli mektubunda bilgi vermiştir (NA, SP, nr. 97/40). Elçi, kanal projesi hakkında da Ağustos 1759'dan itibaren yazdığı mektuplarında rapor vermiştir. Örneğin 1 Ağustos 1759 tarihli mektubunda kanal çalışmalarının başlatıldığı yazmıştır. Porter, 2 Temmuz 1759 tarihli mektubunda ise Edirne'deki imar ve inşa çalışmalarının bitirildiğini rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/40). Venedik Balyosu Foscari de 2 Ağustos 1758 tarihli mektubunda Edirne'deki inşa faaliyetleri ile sultanın bizzat ilgilendiğini, bu yüzden İstanbul halkı arasında III. Mustafa'nın babası gibi inşa işleri bittikten sonra Edirne'ye taşınabileceği yönünde söylentiler dolaştığını rapor etmiştir. 1 Aralık 1758 tarihli mektubunda aynı söylentilere bir kez daha değinmiştir. Foscari, 1 Ağustos 1759 tarihli mektubunda da Ragıp Paşa'nın III. Mustafa'yı imar işleriyle meşgul etmek istediğine dair söylentiler dolaştığını rapor etmiştir (Foscari, *Dispacci da Constantinopoli*, s. 107-112, 118-122, 226-228).

392 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 609. Vergennes zaman kazanmak ve Osmanlı ricali ile görüşmeyi tehir etmek amacıyla hasta olduğunu bildirmiş ve gönül almak için de Fransa'da bulunan 30 Müslüman esirin serbest bırakıldığını bildirmiştir. (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 295/23588, 22 Muharrem 1172/25 Eylül 1758).

Osmanlı yetkililerini temkinli hareket etmeye zorlayan bir diğer sebep de İsveç'in nasıl bir politika izleyeceğinin kesin olarak belli olmamasıydı. Avusturya-Fransa-Rusya ittifakına dâhil olan ve cephelerde Prusya'ya 1757 sonbaharında ağır yenilgiler yaşatan[393] İsveç'in konumundaki bu belirsizlik İstanbul'da savaşa muhalif grup tarafından kullanılmış, Bâbıâli, Avusturya veya Rusya'ya savaş ilan ettiği takdirde İsveç'in de bu iki devlete destek olacağı ileri sürülmüştür[394]. İsveç ile ilgili II. Friedrich'ten gelen bazı bilgiler de Türk tarafının endişelerini artırmış ve bu endişeleri gidermek için İsveç Elçisi Celsing, Bâbıâli'ye bilgi vermek zorunda kalmıştır. Elçi, takririnde İsveç aleyhinde Prusya'nın verdiği bilgilere itimat edilmemesi gerektiği, devletinin Osmanlı ile olan antlaşmalara riayet edeceğini ve dostluğun idamesini arzuladığını, ancak müttefiki olması hasebiyle Fransa'nın yanında savaşa girdiğini belirtmiştir. Osmanlı yetkilileri de Celsing'e iki ülke arasındaki dostluğu ve antlaşmaların devamını kendilerinin de istediği ve dostluk devam ettiği sürece İsveç aleyhinde herhangi bir devletten gelen haberlere de itibar edilmeyeceği şeklinde karşılık vermişlerdir[395].

Türk tarafının 1758 baharından itibaren savaş hazırlıklarına hız vermesi ile birlikte ise Osmanlı-İsveç ilişkilerinde soğuk rüzgârlar esmeye, bunun üzerine Vergennes ile birlikte hareket eden İsveç Elçisi Celsing de muhtemel bir Osmanlı-Avusturya-Rusya savaşında müttefikleri olan Avusturya ve Rusya lehine savaşa müdahil olacağını dillendirmeye başlamıştır[396]. Fransa'dan sonra İsveç'in de Bâbıâli aleyhine savaşa müdahil olacağını beyan etmesi Türk tarafının sefer hazırlıklarına ara vermesinde etkili olmuştur.

Fransa ve İsveç'in Osmanlı'ya karşı politikaları sertleşirken Prusya'nın müttefiki İngiltere'nin takınacağı tavır önem arz etmeye başlamış, buna mukabil İngiltere, Türk tarafının savaşa doğrudan girmesine fazla taraftar olmamıştır. Ayrıca İngiltere'nin Fransa ile Prusya'nın dâhil olmayacağı bir antlaşma imzalamak üzere olduğu yönündeki söylentiler de İstanbul'da savaş karşıtları-

393 BOA, HH, nr. 7/259, 12 Rebîülâhir 1171/24 Aralık 1757.

394 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 51. "Bu mevcut şartlar dâhilinde savaş açılırsa Bâbıâli, İsveç ve Fransa gibi menfaati olan ülkelerle de savaşmak durumunda kalacaktır. Güvenilir kaynaklara göre sadrazam bu düşünceleriyle sağduyunun sesi oluyor". Ayrıca bk. A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadareti'nde Bâbıâli", III/56, 72.

395 İsveç elçisinin takriri ve Bâbıâli'den elçiye verilen cevap için bk BOA, Ali Emirî-III. Osman, nr. 67-5071, 20 Cemâziyelevvel 1171/30 Ocak 1758.

396 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 51.

nın eline önemli bir koz vermiştir. Bu yüzden Rexin, Bâbıâli'ye sunduğu bir takririnde Fransa'nın İngiltere ile antlaşma imzalamak için teklifte bulunduğunun doğru olduğunu, ancak İngiltere'nin Prusya'nın dâhil olmadığı bir antlaşmayı kabul edemeyeceğini bildirdiğini rapor etmiş ve böylece Türk tarafının endişelerini gidermeye çalışmıştır[397]. Rexin'in takririne rağmen Fransa'nın İngiltere'ye gönderdiği mektup daha önce Vergennes tarafından Bâbıâli'ye sunulduğundan[398] Türk tarafı, antlaşma görüşmeleri konusunda tatmin olmamış ve bu durum, Osmanlı sefer hazırlıklarının gidişatının değişmesinde önemli bir amil olmuştur. İngiltere ve Fransa arasında antlaşma imzalanacağına dair söylentilerin artması ve bu yönde İstanbul'a ulaşan haberleri Prusya temsilcisi Rexin'in de yalanlayamaması Osmanlı haricî politikasında da değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Bâbıâli de imzalanması muhtemel bir İngiltere-Fransa antlaşmasında yerini almak için İstanbul'da temaslar kurmaya başlamıştır. İngiltere ile Sadrazam Râgıb Paşa, Fransa ile ise bizzat III. Mustafa irtibata geçmiş ve iki ülke arasında yapılması muhtemel bir antlaşmada Bâbıâli'nin arabulucu olabileceği ilgililere iletilmiştir. Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa, İngiltere Elçisi Porter ile yaptığı bir görüşmede

"Bu kadar kan dökülmesinden nasıl oluyor da usanılmıyor? İnşallah işler yine yoluna girer! Bu haber kadar Bâbıâli'yi hiçbir şey memnun edemeyecektir. Keza tavassutundan bir fayda memul bulunur ve bunu da elçi kabul etmeye müsaade alırsa memnuniyetle tavassutta bulunacağını" söylemiş ve sözlerine şu şekilde devam emiştir: "Fransa ile İngiltere bize muhtelif fırsatlarda tavassutta bulunmuşlardır. Bu sefer Bâbıâli de bi'l-mukabele tavassutta bulunmayı bir vazife telakki eder".

Sadrazam'ın şayet istenirse Fransa ile İngiltere arasında barış için arabuluculuk yapabileceğini dile getirmesine rağmen İngiltere elçisi, "Sulh işi Tanrı'nın takdirine bağlıdır" diyerek diplomatik bir dille tavassut meselesini geçiştirmiştir[399].

397 BOA, HH, nr. 8/296-A. Daha 1758 martında İstanbul'a ulaşan bilgilere göre İngiltere barış için görüşmelere başlamış ve bunun için Rusya'ya bir elçi bile göndermiştir (A.AMD, Dosya nr. 12/42, 16 Receb 1171/26 Mart 1758. Ayrıca bk. Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 145).

398 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 43–45.

399 Râgıb Mehmed Paşa ile Porter arasındaki görüşmenin ayrıntılarını Vergennes aktarmıştır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 45-47; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/56, s. 72).

1758 baharından itibaren yoğun bir şekilde devam eden sefer hazırlıkları hem iç muhalefetin baskıları hem de muhtemel bir savaşta Fransa ile İsveç'in Bâbıâli aleyhinde bulunacağının anlaşılması ve İngiltere'nin Türk tarafının Yedi Yıl Savaşlarına bizzat müdahil olmasına sıcak bakmaması yüzünden Ağustos 1758'den itibaren giderek hız kaybetmiştir. 1758'in son aylarında Avrupa ittifaklar sistemindeki yeni gelişmeler de Türk haricî politikasında etkili olmuştur. Özellikle Fransa ile Avusturya'nın 30 Aralık 1758'de yeni bir ittifak antlaşması imzalamaları ve 1759'dan itibaren cephelerde Prusya'nın ağır kayıplar vermesi Osmanlı yetkililerinin yeni durumlara göre politikalar geliştirmelerini zorunlu kılmıştır.

F. İkinci Versay Antlaşması ve Osmanlı'ya Yansımaları

İkinci Versay Antlaşması, 30 Aralık 1758'de imzalandı. Bu antlaşma ile Fransa, Avusturya'ya her yıl 3.336.000 gulden ödemeyi, 100 bin kişilik yardımcı kıta hazır bulundurmayı, daha önce İsveç'e İmparatoriçe ile birlikte ödenen parasal desteği bundan böyle tek başına karşılamayı, ayrıca Saksonya yardımcı kıtalarının masraflarını üstlenmeyi ve savaş bittikten sonra ele geçirilen bütün toprakları Avusturya'ya bırakmayı taahhüt etmiştir[400].

İkinci Versay Antlaşması'nın özellikle ele geçireceği bütün toprakları Avusturya'ya vermeyi taahhüt eden maddesi, Osmanlı'yı da yakından ilgilendirmekteydi. Prusya ile ittifak görüşmelerinin devam ettiği ve Avusturya veya Rusya'ya Bâbıâli'nin savaş ilan etme durumunun tartışıldığı günlerde böyle bir ittifakın imzalanmış olması Bâbıâli'yi de etkilemiş ve antlaşmaya dair farklı söylentiler kısa sürede İstanbul'da yayılmaya başlamıştır. Bâbıâli aleyhine maddeleri ihtiva eden böyle bir antlaşmanın imzalanması en çok İngiltere ve Prusya'nın elini güçlendirmiştir.

Bâbıâli'ye antlaşmanın içeriği ile ilgili ilk bilgileri İngiltere ve Prusya elçileri vermiş, her iki ülkenin İstanbul'daki temsilcileri, Bâbıâli'yi Prusya'ya yakınlaştırmak ve Fransa'nın elini zayıflatmak için, sundukları takrirlerde antlaşma ile Fransa'nın Avusturya'ya Pasarofça Antlaşması ile kaybettiği yerleri bile geri alma konusunda yardımcı olmayı taahhüt ettiğini ileri sürmüşlerdir[401].

Antlaşma'nın İstanbul'daki en önemli yansıması, İngiltere ve Prusya tem-

400 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 609. Antlaşmanın hazırlanma süreci ve mahiyeti hakkında daha teferruatlı bilgi için bk. Hill, *A History of Diplomacy*, III, 559–561; Franz A. J. Szabo, *The Seven Years War in Europe 1756–1763*, Londra 2008, s. 210–213.

401 Wood, "The English Embassy at Constantinople", s. 558.

silcilerinin aleyhteki takrirlerinin de etkisiyle Bâbıâli'nin Prusya ile olan ittifak görüşmelerini hızlandırması olmuştur. Prusya temsilcisi Rexin, 2 Nisan 1759'da Osmanlı-Prusya ittifakını görüşmek üzere Râgıb Paşa tarafından gizlice kabul edilmiştir. Görüşmede Sadrazam, Osmanlı-Prusya ittifakının yalnızca İngiltere'nin de katılması veya ittifakın garantörü olmayı kabul etmesi hâlinde Bâbıâli tarafından kabul edilebileceğini ifade etmiştir. İngiltere'nin garantisinde ısrar etmesini ise daha önce Bâbıâli'nin İsveç ile yaptığı antlaşmayı hatırlatarak izah etmiştir. Zira İsveç, 1736-1739 Savaşı'nda Bâbıâli ile antlaşmasına ve Bâbıâli'nin İsveç'e maddi destek vermesine rağmen İsveç'in antlaşma şartları hilafına hareket etmesinin kendisine iyi bir ders olduğunu kaydetmiştir. Bu nedenle Prusya ittifakı ancak ve ancak İngiltere'nin garantörlüğü hâlinde kabul edilecektir[402]. Râgıb Paşa, ayrıca Macaristan fethedilirse İngiltere'nin bu durumu tanımasını istemiştir[403].

Râgıb Paşa'nın ittifak için İngiltere'nin garantörlüğünde ısrar etmesine rağmen Porter, Sadrazam'ın taleplerini, Bâbıâli'nin Prusya ile ittifak kurmasını İngiltere'nin de istediğini ifade ederek geçiştirmeye çalışmıştır[404]. İngiltere elçisinin Sadrazam'ın taleplerini geçiştirmesinin sebebi, Londra'nın Rusya ile olan ticari çıkarlarının zedeleneceğinden endişelenmesiydi[405]. William Pitt'ten Porter'a gelen 25 Mayıs 1759 tarihli talimatta İngiltere'nin ittifaka dâhil olma veya garantör olma isteği kesin olarak reddedilirken, Türkler bir sefere başlamadan asla maddi bir destek sözü verilmemesi, ancak mümkünse rüşvet vererek Osmanlı-Prusya ittifakını temin etmesi istenmiştir[406]. İngiltere'nin bu tu-

402 Porter, Mitchell'e yazdığı 8 Nisan 1759 tarihli mektupta Râgıb Paşa ile Rexin'in gizli bir yerde görüşmeleri ve Sadrazam'ın ittifak için ileri sürdüğü şartlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Porter, William Pitt'e yazdığı 23 Haziran 1759 tarihli mektubunda ise Râgıb Paşa'nın Rexin ile görüşmek üzere bir araya gelmesinin ve görüşmede ileri sürdüğü şartların zaman kazanmaya matuf hareketler olduğunu rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/40. Ayrıca bk. Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 42).

403 James Porter'ın İngiltere Başkanı William Pitt'e yazdığı 3 Nisan 1759 ve 8 Nisan 1759 tarihli mektuplarında Râgıb Paşa'nın bu isteğini de kaydetmiştir (NA, SP, nr. 97/40. Ayrıca bk. Wood, "The English Embassy at Constantinople", s. 558).

404 Porter, Mitchell'e yazdığı 8 Nisan 1759 tarihli mektupta Sadrazam'ın talepleri karşısında nasıl hareket ettiğini rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/40).

405 Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 43–44; Wood, "The English Embassy at Constantinople", s. 558–559.

406 NA, SP, nr. 97/40. Pitt'ten Porter'a gelen 12 Haziran 1750 tarihli mektupta da Bâbıâli ile Prusya arasında bir savunma antlaşmasının desteklenmesi, buna rağmen İngiltere'nin böyle bir ittifak için resmî bir garanti veremeyeceği belirtilmiştir (NA, SP, nr. 97/40).

tumu İkinci Versay Antlaşması'ndan itibaren İstanbul'da Prusya lehine oluşan şartların bir ittifak antlaşması ile sonuçlanmasını geciktirmiştir.

İngiltere'nin resmî bir garanti vermeyeceğinin anlaşıldığı 1759 haziranında İstanbul'a II. Friedrich'ten yeni kuryeler ulaşmıştır. Kuryelerin getirdiği mektuplarda Prusya Kralı, daha önceki talimatlarını tekrarlamakta, ittifakı avantajlı göstermek için Macaristan kozunu yine dile getirmekteydi. Bâbıâli'den hiçbir maddi destek istemediğini, yalnızca ordusunu harekete geçirmesinin yeterli olduğunu belirtmekteydi[407]. Kral'ın bu talimatlarına rağmen İngiltere'nin çekimserliği Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasını giderek zora sokmaktaydı. 1759 ağustosundaki Kunersdorf Muharebesi'nden sonra ise artık çok farklı bir siyasi vaziyet geliştiğinden ittifak görüşmeleri tehir edilmiştir[408].

İkinci Versay Antlaşması'nın İstanbul'daki bir diğer yansıması da Osmanlı-Fransa ilişkilerinin giderek gerginleşmesi olmuştur. Prusya ve İngiltere elçilerinin aleyhteki takrirlerinin de etkisiyle Bâbıâli'de 30 Aralık 1758 Antlaşması'na imza atan Fransa'nın nüfuzu giderek azalmış ve antlaşmayı haber alan Bâbıâli'nin nasıl bir tepki vereceğine dair farklı öngörülerde bulunulmuştur. Türk tarafının ilk fırsatta Fransız tüccarların gemilerine ve mallarına el koyacağı, Fransa'nın Doğu Akdeniz duraklarındaki imalathanelerini kapatacağı, Osmanlı limanlarına ve ticaret merkezlerine Fransa'nın girişini tamamen yasaklayacağı ileri sürülmüştür. Daha karamsar düşünenler ise Fransızlara kötü muamele edileceği, özgürlüklerinin ellerinden alınacağı, konsoloslarının zincire vurulacağı ve Vergennes'in İstanbul'dan sürüleceği, böylece Doğu Akdeniz'deki ticaretinin büyük zarar göreceği ve bundan İngiltere'nin kârlı çıkacağı beklentileri içine girmişlerdir[409].

Beklentilerin aksine Bâbıâli'nin tepkisi öngörülenler kadar sert olmamış, ancak İstanbul'da Fransa'nın nüfuzu olumsuz etkilenmiş ve Vergennes, İkin-

407 Porter, William Pitt'e yazdığı 23 Haziran 1759 tarihli mektubunda II. Friedrich'den gelen mektupların içeriğinden bahsetmiştir (NA, SP, nr. 97/40).

408 Reisülküttâb tarafından III. Mustafa'ya sunulan bir arzda, şayet Prusya elçisi ittifak antlaşmasını gündeme getirirse bunun nasıl geçiştirileceğine dair maddeler sıralanmıştır. Ayrıca reisülküttâb, bu meselenin yalnızca kendisinin değil sadrazam ve şeyhülislâmın da "rey ü tedbirlerine muhtâc" olduğunu belirtmiştir. Reisülküttâb, konunun sadrazam ve şeyhülislâm tarafından da takip edilmesi gerektiğini de şöyle gerekçelendirmiştir: "Mustafa Paşa vaktinde elçi bu maddeyi kaleme getürdükde, 'Bu madde ma'lûm-ı hümâyûn değil imiş. Biz dahi bilmeziz. Râgıb Paşa galibâ kendülügünden cevâb virmiş' deyu ref' eylediklerini sonra kulları istimâ' eyledim." (TSMA, nr. E. 1302/1).

409 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 609–610.

ci Versay Antlaşması'nı izah etmekte zorlanmıştır. Vergennes, Osmanlı başkentinde Fransa aleyhinde oluşan havayı Versay'a rapor etmişti. Söz konusu raporda nasıl hareket etmesi ve antlaşmayı nasıl izah etmesi gerektiğine dair kendisine bir talimat verilmesini talep etmişti. Fransa Dışişlerinden cevap gecikmemiş ve 11 Haziran 1759 tarihli talimatta elçinin nasıl hareket etmesi gerektiği ve Bâbıâli'ye vereceği cevaplar anlatılmıştır. Talimatta elçiden Osmanlı yetkililerini antlaşmanın Türkler aleyhine hükümleri ihtiva etmediği hakkında bilgilendirmesi, ikna etmek için gerekirse rüşvete bile başvurması ifade edilmekteydi[410].

Vergennes, Paris'ten gelen talimat doğrultusunda, bir taraftan ikili ilişkiler yoluyla bir taraftan da sunduğu takrirler vasıtasıyla İkinci Versay Antlaşması'nın Türkler aleyhine olmadığını anlatmak üzere harekete geçmiştir. Bu amaca matuf olmak üzere Fransa'nın antlaşma ile ilgili açıklamalarını anlatmak için elçilik tercümanı Mösyö de Vall'i Ağustos 1759'da Reisülküttâb Dilaver Ağazâde Ömer Efendi ile görüşmeye göndermiş ve görüşmede elçilik tercümanı, Paris'ten gelen açıklamalar doğrultusunda Fransa'nın neden İkinci Versay Antlaşması'nı imzaladığını, yayılan haberlerin aksine antlaşmada Türkler aleyhine bir maddenin bulunmadığını izah etmeye çalışmıştır. Ömer Efendi ise cevaben bütün Avrupa devletlerinin karıştığı bu harbin giderek yayılmasının ve Asya'ya da sıçramasının iyi bir gelişme olmadığını Bâbıâli'nin her ne gerekçe ile olursa olsun savaşa karşı olduğunu ve tarafsız kalmaya devam edeceğini belirtmiştir. Ömer Efendi ayrıca Fransa ile Bâbıâli arasındaki ikili ilişkilerin bozulmadan devam etmesini temenni ettiğini söylemeyi de ihmal etmemiştir. Reisülküttâbın da Vall'e verdiği cevaplar Bâbıâli'nin Yedi Yıl Savaşlarına müdahil olmayacağını bir kez daha ortaya koyarken cevaptaki üslup İkinci Versay Antlaşması yüzünden Osmanlı yetkililerinin Fransa'ya tepkili olduğunu göstermiştir. Zira Ömer Efendi, savaşın devam etmesinde bir noktada İkinci Versay Antlaşması'na imza atan Fransa'nın da sorumlu olduğunu ima etmiştir[411].

410 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 74–75; Murphy, *Vergennes*, s. 121; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/90. Vergennes, Türkler'i ikna etmek için paraya başvurmanın doğru bir hareket olmadığını, bunun yerine bağlantılar kurularak yetkililerin kazanılması gerektiğini savunmuştur.

411 Ömer Efendi ile De Vall'in Ağustos 1759'daki görüşmelerinin muhtevası için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 72–73. Ayrıca bk. Murphy, *Vergennes*, s. 121; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/90. De Vall ile görüşmesinden kısa bir süre sonra Ömer Efendi vefat etmiş ve yerine Abdullah Efendi reisülküttâb tayin edilmiştir. Fransa

Vergennes, 15 Ağustos 1759 tarihli bir takrirle de Yedi Yıl Savaşlarını İngiltere ile Prusya'nın başlattığını ve bu haksız mücadelelerine Bâbıâli'yi de dâhil etmek istediklerini, Fransa'nın Avusturya'ya yalnızca düşmanlarının saldırısına uğradığı takdirde yardım etmek zorunda olduğunu, Bâbıâli'nin zaten böyle bir saldırıyı düşünmediğini ayrıca Avusturya'nın da başka devletler ile birlikte Türkiye'ye savaş ilan etmek gibi bir niyetinin olmadığını ileri sürmüştür. Böylece Fransa-Avusturya Antlaşması'nın Osmanlı'yı hedef almadığını savunarak Bâbıâli'yi teskin etmeye çalışmıştır[412]. Ancak bunda pek muvaffak olduğu söylenemez. Zira Bâbıâli, Vergennes'in takririne iki gün sonra 17 Ağustos 1759'da sert bir cevap vermiştir. Bâbıâli'nin cevabında imparatorluğun Allah'ın yardımı ve desteğinden başka hiç kimsenin yardımına ihtiyaç duymadığı, Batılıların yardımına ise asla muhtaç olmadığı, Fransa ile Avusturya'nın imzaladığı İkinci Versay Antlaşması'yla da ilgilenmedikleri, yine de Osmanlı-Fransa ilişkilerinin dostane devam ettirileceği belirtilmiştir[413]. Vergennes'e göre bu sert cevabın arkasında, işi Fransa'ya düşmanlığa kadar götüren Sadrazam Râgıb Paşa vardı.

İkinci Versay Antlaşması yüzünden Fransa'ya en sert tepkiyi Sadrazam Râgıb Paşa göstermiş ve tepkisinin gerekçelerini de şu şekilde ifade etmiştir; Avusturya'nın asıl maksadı Bâbıâli aleyhine topraklarını genişletmektir ve bu yüzden muhtemel bir savaşta Fransa, müttefiki Avusturya saflarında Türk tarafına karşı savaşmak zorunda kalacak veya Avusturya'ya destek verecektir[414].

---

elçilik tercümanı de Vall'in dostu olan Abdullah Efendi'nin reisülküttâb tayin edilmesi Vergennes'i ümitlendirmiş ve Fransız diplomat, yeni reisülküttâb aracılığıyla Fransa aleyhindeki havayı tersine çevirmeye çalışmıştır.

412 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 77–81; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/90; Zinkeisen, C V, 610.

413 Bâbıâli'nin Fransa elçisine verdiği 17 Ağustos 1759 tarihli nota için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 81–83. Ayrıca bk. Murphy, *Vergennes*, s. 121; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadareti'nde Bâbıâli", III/90.

414 Vergennes, Avusturya'nın müttefiki olarak Yedi Yıl Savaşlarına giren Fransa aleyhinde İstanbul'da olumsuz bir hava oluştuğunu, özellikle Râgıb Paşa'nın Avusturya ile müttefik olması hasebiyle Fransa'ya şahsi bir husumet beslemeye başladığını ve bu yönde III. Mustafa'yı da etkilemeye çalıştığını yazmıştır (Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 48–50). Ayrıca bk. A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", s. 72). Koca Râgıb Paşa'nın Avusturya'ya tepkili olmasının sebebi 1739'da Nemirov Mükâlemesi'nde yaşananlardır. Nemirov Mükâlemesi'nde Avusturya, Osmanlı heyetini oyalamış ve bunu fırsat bilen Ruslar Özü'yü, Avusturyalılar ise Niş'i istila etmişlerdir. Bunun üzerine mükâlemeye Reisülküttâb Mustafa Efendi'nin maiyetinde murahhas olarak katılan Râgıb Paşa, Avusturya murahhaslarına tepkisini dile getirmiş ve Avusturya'ya güvenilemeyeceğini belirtmiştir. (Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi, Sâmî ve*

Vergennes, Râgıb Paşa'nın endişelerini gidermek üzere Fransa elçilik tercümanı de Vall'i sadrazama göndermiş ve tercüman sadrazama, iddia edilenin aksine, daha önceden Fransa-Avusturya-Rusya ittifakına dair Divan'ın bilgilendirildiğini, hatta takririn bir suretinin hazine-i evrakta bulunabileceğini iletmiştir. Fakat de Vall'in açıklamaları da Râgıb Paşa'yı ikna etmeye kâfi gelmemiştir. De Vall, Vergennes'e verdiği raporda Râgıb Paşa'nın Fransa'ya karşı bu kadar sert bir tutum sergilemesinin Bâbıâli'nin Prusya ile bir ittifak antlaşması imzaladığının kesin delili olduğunu söylemiştir[415].

III. Mustafa da antlaşma hakkında bilgi almaya ve bunun için farklı bağlantılar kurmaya çalışmıştır. Sultan, antlaşma hakkında kendisine sunulan takrirlere itimat etmediğinden[416] Fransa Elçisi Vergennes ile farklı kanallar vasıtasıyla doğrudan irtibata geçmiş ve elçiden bilgi almıştır. Sultan'ın en çok merak ettiği husus, Bâbıâli ile Avusturya savaşa tutuşurlarsa Fransa'nın Avuturya'ya yardım edip etmeyeceğiydi. Yani İkinci Versay Antlaşması'ndaki Avusturya'ya vadedilen yardımın Osmanlı söz konusu olduğunda da geçerli olup olmadığıydı. Vergennes, ismini ve görevini belirtmediği bir üçüncü kişi aracılığıyla Sultan'a gönderdiği cevapta daha önce antlaşmaya dair Divan-ı Hümayun'a sunduğu takrirleri tekrarlamış ve antlaşmanın Bâbıâli aleyhine olmadığını savunmuştur. Ancak III. Mustafa, elçinin bu açıklamalarından tatmin olmamış ve İstanbul'a Prusya'nın cephelerdeki başarılarına dair gelen haberlerle birlikte Osmanlı üst düzey devlet adamları arasında Fransa aleyhtarlığı giderek artmıştır[417]. Eylül 1759'dan itibaren ise Fransa-Avusturya ittifakına yönelik sert eleştiriler yerini daha mutedil bir havaya terk etmiştir. Bunda Fransa-Avusturya-Rusya ittifakının İngiltere ve Prusya'ya karşı bazı askerî başarılar elde etmesi, özellikle de 12 Ağustos 1759'da Kunersdorf Muharebesi'nde Prusya ordusunun Avusturya-Rusya müttefik orduları karşısında hezimete uğraması ve ardından başlayan barış görüşmeleri etkili olmuştur.

Şâkir Tarihleri ile Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin), haz. Mesut Aydıner, İstanbul 2007, s. 410–413).

415 De Vall ile Râgıb Paşa'nın görüşmesinin ayrıntıları için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 82; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III, 90–91.

416 Vergennes'e göre Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa, III. Mustafa'yı İkinci Versay Antlaşması yüzünden Fransa aleyhine yönlendirmeye çalışmış fakat sultan antlaşma hakkında kendisine verilen bilgilere itimat etmeyip, Fransa elçisi ile başka kanallar aracılığıyla irtibata geçmeye çalışmıştır (Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 48).

417 Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 48–49. Bu durum Vergennes'in psikolojisinin bile bozulmasına sebep olmuştur, ancak elçi, kendi ifadesine göre yine de elinden geldiği kadar Osmanlı devlet adamlarını ikna etmeye çalışmıştır.

G. Kunersdof Muharebesi, Barış Görüşmeleri ve Osmanlı Dış Politikası (1759)

Osmanlı-Prusya ittifakına dair II. Friedrich'in ümitlerinin 1759 baharında artmasına ve Râgıb Mehmed Paşa'nın, gizli tutulmak şartıyla da olsa, Prusya'nın gayri resmî temsilcisi Rexin ile ittifak için görüşmeleri başlatmasına rağmen[418] 12 Ağustos 1759'da Kunersdorf'da Prusya 53 bin kişilik ordusunun 21 binini kaybederek ağır bir hezimete uğradı[419]. Büyük Friedrich'i bile ümitsizliğe düşüren[420] bu muharebeden sonra Bâbıâli dış politikasında bazı değişikliklere gitti. Bu değişikliklerden biri Osmanlı-Prusya ittifak görüşmelerinin daha müsait zamana tehir edilmesi, diğeri de İstanbul'da Fransa aleyhine oluşan havanın geçici bir süre de olsa yerini daha mutedil bir havaya bırakmasıdır[421].

Bâbıâli'nin 1759 yazındaki mücadelelerle bu kadar yakından ilgilenmesinin sebebi, Prusya'nın Avusturya-Rusya müttefik orduları karşısında bir başarı kazanması veya mağlubiyet yaşamasının yürütülmekte olan Osmanlı-Prusya ittifak görüşmelerinin gidişatını tayin edecek olmasıydı. Türk tarafı bir bakıma bu cephedeki mücadelenin sonuçlarına göre haricî politikasına yön verecekti. Bunu gayet iyi bilen Avusturya-Rusya-Fransa ittifakı ile İngiltere-Prusya ittifakı Kunersdorf Muharebesi'nin seyri ve sonuçları hakkında Bâbıâli'ye birbirini nakzeden takrirler sunmuş ve böylece Bâbıâli'yi yönlendirmeye çalışmışlardır.

418 1759 baharından itibaren Prusya'da Osmanlı ittifakına dair duyulan ümitler ve Rexin ile Râgıb Paşa'nın görüşmeleri hakkında bk. Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 42–43.

419 Kunersdorf Muharebesi'nde Rusya 14 bin, Avusturya ise 2.300 askerini kaybetmiştir (Szabo, *The Seven Years War*, s. 238–239). Muharebenin safahatı hakkında ayrıca bk. Christopher Duffy, *Russia's Military Way to the West Origins and Nature of Russian Military Power 1700–1800*, 1981, s. 108–112; Hajo Holborn, *A History Of Modern Germany 1648–1840*, New Jersey 1964, s. 246; Bruce W. Menning, "The Imperial Russian Army, 1725–1796", *The Military History of Tsarist Russia*, ed. by. Frederick W. Kagan and Robin Higham, 2002, s. 60; John P. LeDonne, *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650–1831*, Oxford 2004, s. 90-91; Thomas Carlyle, *History of Frederick The Great VII*, New York 1885, s. 67-95.

420 II. Friedrich, Kunersdorf hezimetinden sonra Prusya Dışişleri Bakanı Finckenstein'e hitaben yazdığı 12 Ağustos 1759 tarihli mektupta artık her şeyin kaybedildiğini ve mutlak bir hezimete uğradığını kaydetmiştir (Szabo, *The Seven Years War*, s. 239).

421 Fransa aleyhindeki havanın giderek değişmesi Vergennes'in de dikkatini çekmiş ve Fransa elçisi bunu Rusya'nın Prusya karşısında askerî başarılar kazanmasına bağlamıştır (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 83–84; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadareti'nde Bâbıâli", III/91).

Kunersdorf Muharebesi'ne dair Rusya Kapıkethüdası Obreskov ve Avusturya Elçisi Schwachheim tarafından Bâbıâli'ye sunulan takrirlerde[422] mücadelenin bütün safahatı, Rusya-Avusturya başarıları izam edilerek aktarılmışken, İngiltere Elçisi Porter, Oder Nehri yakınlarındaki mücadelede her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği, ancak karşı tarafın iddia ettiği gibi savaş meydanından Prusya'nın mağlup olarak ayrılmadığı, bilakis kayıplarının daha az olduğu ve savaş meydanını da bir taarruza maruz kalmadan düzenli bir şekilde terk ettiği, sonraki baskınlarda da Avusturya-Rusya ordusuna bazı kayıplar verdirildiği yönünde takrir sunmuştur[423]. Eflak voyvodası ise hem Rusya hem de Prusya'nın Kunersdorf'daki mücadeleyi kazandıklarına dair haberler yaydıklarını ve sevinç gösterisinde bulunduklarını fakat savaş meydanında Prusya ordusunun üstün geldiğini rapor etmiştir[424].

Birbirini nakzeden elçi takrirlerine rağmen Bâbıâli'ye başka kanallar vasıtasıyla gelen raporlardan Kunersdorf Muharebesi'nin Prusya için mutlak olmasa da bir hezimet olduğu Osmanlı devlet adamları tarafından da öğrenilmiştir. Prusya'nın yaşadığı bu ciddi mağlubiyet, Avrupa'da olduğu gibi İstanbul'da da yeni gelişmelerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Prusya'nın Kunersdorf'taki mağlubiyetine dair haberler Bâbıâli'ye ulaştıktan sonra Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa, birkaç ay önce Fransa aleyhinde sarf ettiği sert sözleri yumuşatmaya başlamış ve Vergennes ile irtibata geçmeye çalışmıştır[425]. Ayrıca Rusya ile de ilişkilerde bir yumuşama görülmüş, Kırım Hanı Kırım Giray[426],

422 Rusya Kapıkethüdası Obreskov tarafından sunulan takrir için bk. BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/58, 6 Safer 1173/29 Eylül 1759. Avusturya Elçisi Schwachheim'in takrirleri için bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29029, 10 Muharrem 1173/3 Eylül 1759; Cevdet-Hariciye, nr. 794, 29 Muharrem 1173/22 Eylül 1759. Fransa'nın Hannover'de İngiltere karşısında elde ettiği askerî başarılar hakkında Viyana'dan gönderilen rapor için bk. A.AMD, Dosya nr. 13/24, 11 Muharrem 1173/4 Eylül 1759. İngiltere-Prusya ittifakı bütün cephelerde kayıp vermemiştir. 1759 yazında İngiliz donanması Amerika'da Fransız donanmasına ciddi zarar vermiştir. İngiliz donanmasının başarısı hakkında İstanbul'a gönderilen takrir için bk. Cevdet-Hariciye, nr. 161/8036, 30 Muharrem 1173/23 Eylül 1759.

423 BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 794, 29 Muharrem 1173/22 Eylül 1759.

424 BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 161/8036, 30 Muharrem 1173/23 Eylül 1759.

425 Kunersdorf Muharebesi ve Fransa'nın cephelerdeki başarıları Vergennes'i haklı çıkarmıştır. Elçi, Prusya'nın cephelerdeki başarısının üst düzey Osmanlı devlet ricalini etkilediğini ve cephelerdeki Prusya başarısı yüzünden Fransa aleyhinde İstanbul'da bir hava oluştuğunu; şayet Fransa-Avusturya ve Rusya ittifakı cephelerde başarılı olursa bu olumsuz havanın dağılacağını da yazmıştır (Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 50).

426 Kırım Giray, Halim Giray'ın Ekim 1758'de azledilmesinden sonra Kırım Hanı tayin edil-

Rusya ile iyi münasebetlerin bozulmaması ve dikkatli olması konusunda uyarılmıştır[427].

Fransa ile ilişkileri düzeltmek isteyen Râgıb Paşa, bu minvalde Divan-ı Hümayun tercümanını Vergennes'e göndermiştir. Ayrıca Reisülküttâb Abdullah Efendi, Sadrazam'ın bazı ifadelerinin yanlış anlaşılmış olabileceğini ve bu ifadelerin asla Fransa'yı endişeye sevk etmemesi gerektiğini; III. Mustafa'nın da Fransa ile olan dostça münasebetlerin devamını arzuladığını şifahen Vergennes'e iletmiştir[428].

Kunersdorf Muharebesi'nden sonra, Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasını, hatta Devlet-i Aliyye'nin Prusya yanında savaşa müdahil olmasını isteyen[429] III. Mustafa da Fransa'ya karşı tutumunu yumuşatmış ve Vergennes ile irtibata geçmek için özel doktoru Napoli asıllı Don Nikolas de Caro'yu aracı olarak kullanmıştır[430].

---

miştir (İÜ, TY, nr. 5945, vr. 17a; ayrıca bk. BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 160, s. 348, hk. 1050-1051, Evâhir-i Safer 172/Ekim 1758), ancak bu sıkıntılı oldu. Zira İstanbul'da Halim Giray'ın isyan edeceği endişesi bulunmaktaydı. Halim Giray'ın azledilmesi ve Kırım Giray'ın tayinine dair Venedik Balyosu Foscari, Ağustos 1758-Eylül 1759 tarihleri arasında kaleme aldığı mektuplarında ayrıntılı bilgiler vermiştir (Foscari, *Dispacci da Constantinopoli,* s. 107-205).

427 Venedik Balyosu Foscari, 3 Eylül 1759 tarihli mektubunda Osmanlı-Rus ilişkilerindeki göreceli iyileşmeye dair önemli bilgiler vermiştir (Foscari, *Dispacci da Constantinopoli,* s. 236).

428 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 84; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/91.

429 Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 42, 46. 1758 baharında savaş hazırlıklarını sultan bizzat yakından takip etmiştir (bk. İlgili bölüm).

430 Napoli asıllı Don Nikolas de Caro, önce Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa'nın sarayında özel doktor olarak çalışmış, daha sonra ise III. Mustafa'nın dikkatini çekerek Topkapı Sarayı'na gelmeye başlamıştır. Nikola sayesinde Sultan, Avrupa'da tıptaki gelişmeleri takip etme imkânı bulmuş ayrıca onu, Vergennes'e yakınlığını bildiğinden, elçi ile irtibat kurmak için bir aracı olarak kullanmıştır. Caro vasıtasıyla tıbba olan merakı artan III. Mustafa, Avrupa'dan tıpla ilgili kitaplar getirtmiştir. Vergennes de Sultan ve Sadrazam ile irtibata geçmek ve doktor vasıtasıyla onları yönlendirmek için Caro'yu kullanmak istemiştir (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 85–88; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, 91–92). Bu dönemde doktorların diplomaside etkin oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim Kırım Hanı Maksud Giray'ın hekimi de gizli diplomatik müzakerelerde aracı olmuştur (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 101-103). Doktorların diplomasi ağları hakkında güzel bazı misaller için bk. John-Paul Ghobrial, *Fısıldaşan Şehirler, 17. Yüzyılda İstanbul, Londra ve Paris Arasındaki Bilgi Akışı,* ter. Kahraman Şakul, İstanbul 2020, s. 168-185.

Caro ile 1759 Ekimi'nde yaptığı konuşmalarından birinde sultan, doktordan Avrupa'daki son gelişmeler hakkında neler bildiğini öğrenmek için Prusya'nın içinde bulunduğu durum hakkında değerlendirme yapmasını istemiştir. Doktor, zat-ı şahanelerinin bunu kendisinden daha iyi bildiklerini ifade etmiş, ancak Prusya'nın sonunu göremeyecek kadar âciz bir durumda olduğunu belirtmiştir[431]. Doktorun Prusya hakkındaki değerlendirmesinden sonra III. Mustafa kendi düşüncelerini anlatmıştır. Sultan, Prusya ile Bâbıâli'nin ittifak kurması düşüncesi yüzünden uyarıldığını, özellikle de Fransız elçisinin bu ittifak sebebiyle kendisini tehdit ettiğini ifade ettikten sonra Fransa elçisi ile yaptığı görüşmeyi bütün teferruatıyla doktora anlatmıştır. Akabinde sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

"Ben Prusya'nın dostu olmuşum veya olmamışım, Fransa bana ne yapabilir? Bana karşı anlaşmalar imzalamadı mı? Fransa ile akraba olmamıza rağmen dostluğundaki azalmayı bilmiyor muyum? Bu akrabalık meselesi biraz intikam hissimi bastırmama yol açıyor. Diğer taraftan Prusya Kralı için ne yapabilirim? O da diğerleri gibi çok sadık değil. Fırsatını bulduğunda ordularını benim üzerime çevirmekten geri kalmayacaktır".

Bu değerlendirmelerden sonra III. Mustafa, Caro'ya Vergennes'i tanıyıp tanımadığını sormuş, doktor ise tanımadığını söylemiştir. Bunun üzerine sultan, kendisi ile görüştüğü sürece bütün yabancı elçilerle temasını kesmesini, ancak Fransa elçiliğine giderek aralarında geçen konuşmaları Vergennes'e anlatmasını istemiştir[432].

III. Mustafa'nın bu sözleri hem kendi görüşlerini yansıtması hem de gelecekte neler yapmayı planladığının işaretlerini taşıması açısından önemlidir. Öncelikle Sultan'ın, "Bana karşı anlaşmalar imzalamadı mı? Fransa ile akraba olmamıza rağmen dostluğundaki azalmayı bilmiyor muyum" sözleri İkinci Versay Antlaşması yüzünden Fransa'ya duyduğu kızgınlığın bir yansıması olmalıdır. Ancak Fransa ile Osmanlı hanedanının akraba olduğu "efsanesini" anlatarak yine de açık bir kapı bırakmak istemiş gibidir. Bunda Kunersdorf Muharebesi ve büyük ihtimalle haberdar olduğu barış görüşmeleri etkili olmuş

431 Caro'nun Prusya hakkındaki bu değerlendirmelerinin arkasında Fransa elçisinin etkisinin olduğu açıktır.

432 III. Mustafa ile Doktor Caro arasındaki konuşmalar için bk. *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 85–87; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, 91. Ayrıca bk. Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 152; Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları,* s. 47–48.

olmalıdır. Böylece Fransa ile bir irtibat kurmak istemiştir. Sultan'ın söz arasında Prusya ile ilgili sarf ettiği cümleler de önemli birer mesajdır. "... Prusya Kralı için ne yapabilirim? O da diğerleri gibi çok sadık değil. Fırsatını bulduğunda ordularını benim üzerime çevirmekten geri kalmayacaktır" sözleri kendisinin Osmanlı-Prusya ittifakı yüzünden sert bir şekilde eleştirilmesine bir cevap niteliğindedir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da III. Mustafa'nın doktora anlattıklarının samimi duygularının bir yansıması mı yoksa doktor üzerinden Vergennes'e iletmek istediği mesajlar mı olduğudur. Sultan konuşmasının ilerleyen safahatında Nikola'nın Vergennes ile irtibata geçmesini bizzat istediğinden bu durum, doktora anlattıklarının Vergennes'e iletilmesini istediğinin bir göstergesi olmalıdır.

III. Mustafa bir sonraki buluşmalarında ise doktora Avusturya hakkındaki görüşlerini anlatmış ve Avusturya'yı Fransa'nın yardımları ile ayakta durabilen bir kadavra olarak gördüğünü ifade etmiştir. Üçüncü buluşmada ise Caro'ya Avusturya ile Prusya arasında bir barış anlaşmasının imzalanmasını istediğini, böylece Avusturya'nın da savaştan önce sahip olduğu toprakları muhafaza etme imkânı elde edeceğini anlatmıştır[433]. Avrupa'da Yedi Yıl Savaşlarına taraf olan devletlerin barış için Haag (Lahey)'da bir araya geldikleri günlerde III. Mustafa'nın Avusturya-Prusya arasında barış antlaşması imzalanması gerektiğini düşündüğünü anlatması tesadüf olmasa gerektir. Sultan, barış yapılması projesini anlatarak Vergennes'e Haag'da devam eden barış görüşmelerinde, özellikle Avusturya-Prusya barışının sağlanmasında, Bâbıâli'nin arabulucu bir rol oynayabileceğini anlatmak istemiş olmalıdır.

Vergennes, III. Mustafa'nın Avusturya-Prusya barış antlaşması projesini ve Sultan'ın Osmanlı hanedanı ile Fransa hanedanının akraba olduğu[434] yönündeki

433 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 85–87; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, 91. Caro, III. Mustafa ile yaptığı görüşmelerde sultanın II. Friedrich'e büyük bir hayranlık duyduğunu da gözlemlemiş ve bunu Vergennes'e aktarmıştır. Tansel ise doktorla III. Mustafa'nın görüşmelerinden çok farklı sonuçlar çıkarmıştır. Tansel'e göre III. Mustafa, Osmanlı-Prusya münasebetlerine karşıdır ve Râgıb Paşa, II. Friedrich'e taraftardır ("Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında", s. 152-153). Ancak Tansel'in tespiti doğru değildir. Zira Vergennes'in raporlarında aktardığı bölümün devamında Sultan'ın Friedrich'e olan hayranlığı açıkça ifade edilmektedir. III. Mustafa'nın doktora söylediklerini onu ve dolayısıyla Vergennes'i yönlendirmek üzere sarf edilmiş sözler olarak değerlendirmek daha doğru olsa gerektir.

434 Fransa hanedanı ile Osmanlı hanedanının akraba olduğu efsanesi klasik dönem Osmanlı kroniklerinde de yer alır (Kemal Beydilli, "Denizler, Coğrafya ve Osmanlılar", *Toplumsal Tarih*, S. 139, İstanbul 2005, s. 38-45).

sözlerini Versay'a rapor etmiş ve bundan sonra nasıl hareket etmesi gerektiğine dair bilgi istemiştir. Elçinin III. Mustafa'nın doktorla görüşmelerine dair yazdıkları Versay'ın da dikkatini çekmiş ve Vergennes'e gönderilen talimatta Sultan'ın Avusturya-Prusya barış antlaşması projesi görmezlikten gelinirken, Caro'nun Padişah'a bir sonraki görüşmesinde sultanın iki devlet arasındaki dostluğun devam etmesini istemesinin Fransa Kralı'nı da sevindirdiği, dostluğun kan bağı ile de pekiştirildiğini, sadık bir müttefik olduğu kadar iyi bir akraba da olan Kral'ın hem dostluğun devamı hem de akrabalık bağlarının idamesi için elinden geleni yapacağını Padişah'a arz etmesi istenmiştir[435].

Versay'dan gelen bu talimatla birlikte Fransa'nın Bâbıâli'nin Prusya ve Avusturya arasında arabulucu olmasını istemediği, Osmanlı hanedanı ile Fransa hanedanının akraba olduğu efsanesi kullanılarak III. Mustafa'ya nüfuz edilmeye çalışılmasının arzu edildiği açıkça ortadadır. Buna rağmen sonraki gelişmeler hiç de Versay'ın arzu ettiği şekilde olmamış, Osmanlı-Fransa yakınlaşması beklenirken tam tersi bir sürece girilmiştir. Bunun da en önemli sebebi, İstanbul'a 1760'ın ilk aylarından itibaren Haag'daki barış görüşmeleri hakkında gelen raporlar ve Avrupa'daki yeni gelişmelerdir.

Râgıb Paşa ve III. Mustafa, Fransa'ya karşı tutumlarını yumuşattıkları ve bizzat sultan Avusturya ile Prusya arasında savaşı sona erdirmek için ara buluculuk teklifinde bulunduğu Ekim 1759-Ocak 1760 tarihleri arasında Avrupa'da da Yedi Yıl Savaşlarına katılan ülkeler arasında barış görüşmeleri hararetli bir şekilde devam etmekteydi. 29 Ekim 1759'da Londra'da "Savaşın sebep olduğu ve olmaya devam edeceği talihsizlikler yüzünden merhamete gelen" İngiltere ve Prusya kralların "en uygun görülen yere birlikte, kati ve kesin bir barış görüşmesi yapmak için murahhaslarını göndermeye" hazır olduklarına dair yayınlanan deklarasyondan sonra barış görüşmeleri için Hollanda'nın Haag şehri seçilmiş ve buraya Yedi Yıl Savaşlarının tarafları temsilcilerini göndermişlerdir. Ancak her ülkenin barıştan beklentileri faklı olduğundan görüşmeler 1760'ın başlarında yarıda kesilmiştir[436].

Ekim'de başlayan ve Kasım 1759'da hız kazanan barış görüşmelerine dair İstanbul'a ilk haberler 1760 Ocağı'ndan itibaren ulaşmaya başlamıştır. Boğdan voyvodasından gelen 24 Ocak 1760 tarihli takrirde Avrupa devletleri arasında barış görüşmeleri için savaşa taraf olan ülkelerin murahhas elçiler tayin ettik-

435 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, s. 92–93; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, 92.

436 1759'daki barış görüşmelerinin seyri hakkında bk. Hill, *A History of Diplomacy*, III, 573–580.

leri, Hollanda'nın Haag şehrinde veya daha başka tarafsız bir şehirde görüşmelerin başlayacağına dair hem Lehistan'a haber toplamak üzere gönderdiği adamından hem de kendisine ulaşan Avrupa gazetelerinden haberler geldiği kaydedilmiştir[437]. Boğdan voyvodasından gelen 11 Şubat 1760 tarihli başka bir takrirde de Haag'daki barış görüşmeleri bir kez daha doğrulanmıştır[438].

İstanbul'daki Fransa elçiliği baş tercümanı de Vall de 22 Şubat 1760 tarihli takririyle Haag'daki barış görüşmelerini haber vermiştir. De Vall takririnde iki ay önce İngiltere ile Prusya'nın Hollanda'daki Fransa, Avusturya, Rusya ve İsveç elçilerine birer beyanname göndererek barış görüşmelerinin başlatılmasını talep ettiklerini, ancak bu talebe "ittifâk üzere olan devletlerin meşveretlerine muhtâc ve mevkuf" olduğu gerekçesiyle henüz kesin bir cevap verilmediğini, Fransa'nın ise birkaç senedir devam eden ve insanlığa büyük zararlar veren savaşa bir an evvel son verilmesine taraftar olduğunu belirtmiştir[439]. Fransa bu takrir ile Prusya'nın İstanbul'daki nüfuzunu azaltmayı ve yürütülmekte olan ittifak görüşmelerine sekte vurmayı hedeflemiş olmalıdır[440]. Ayrıca Bâbıâli'ye haber vermeden Avrupa'da barış görüşmeleri yürüten Prusya'nın pek de güvenilir bir müttefik olmayacağı ima edilmiştir.

Boğdan voyvodasından ve Fransa elçiliğinden gelen takrirlerden sonra Sadrazam Râgıb Paşa, barış görüşmeleri hakkında bilgi almak üzere Rexin ile Şubat 1760'ta bir araya gelmiştir. Sadrazam bu toplantıda Rexin'den, Haag'daki barış görüşmelerinin doğru olup olmadığını, şayet doğru değilse buna dair İngiltere ve Prusya'dan resmî tekzip mektupları getirmesini talep etmiş ve Bâbıâli ile Prusya arasında tedafüi bir ittifakın yapılması için de bu tekzipleri ön şart olarak koşmuştur[441]. Râgıb Paşa bu talebiyle, barış görüşmelerinin başladığını bilmesine rağmen Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasının tehirini

437 BOA, A.AMD, Dosya nr. 13/32, 5 Cemâziyülâhir 1173/24 Ocak 1760.

438 BOA, HH, nr. 8/299, 23 Cemâziyülâhir 1173/11 Şubat 1760.

439 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 23207, 5 Receb 1173/22 Şubat 1760. Barış görüşmelerinde tarafların hangi cevapları verdiklerine dair Vergennes, Fransa elçilik baş tercümanı ile Divan-ı Hümayun'a sunulan 6 Şevvâl 1173/22 Mayıs 1763 tarihli takririnde de bilgi vermiştir. Bu takrirde Fransa'nın İngiltere ile sulha yalnızca İspanya'nın tavassutu ile razı olacağı cevabını verdiği, Prusya ile ise barışın ancak müttefik bütün devletlerin ortak kararı ile mümkün, bunun da oldukça zor olduğu belirtilmiştir (BOA, HH, nr. 7/247).

440 Nisan 1760'ta İstanbul'a ulaşan mektuplarında II. Friedrich bundan şikâyet etmiştir.

441 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 45. İngiltere Elçisi Porter, Mart 1760 tarihli şifreli mektubunda Rexin ile Râgıb Paşa'nın gizlice bir araya gelmeleri ve ikili arasında geçen görüşmenin ayrıntıları hakkında teferruatlı bilgiler vermiştir (NA, SP, nr. 97/41).

sağlamayı, ayrıca barış görüşmelerinin akıbetini görmeden bir hamle yapmaktan uzak durmayı istemiş olmalıdır. Rexin ile görüştükten birkaç gün sonra Râgıb Paşa, İngiltere elçilik tercümanından da Haag'daki müzakereler hakkında bilgi istemiş, görüşmeler hakkındaki söylentilerin doğru olup olmadığını sormuştur[442]. İngiltere Elçisi Porter, sadrazamla elçilik tercümanının yaptığı görüşmeyi Rexin'e haber vermiş, bunun üzerine Rexin, Sadrazam'ın kendisine ve İngiltere elçilik tercümanına yönelttiği sorulara cevap mahiyetinde bir takrir kaleme almıştır. Bu takrirde savaşmakta olan devletlerin musâlahaya dair görüşmeler yaptıklarına dair haberlerin, Prusya'nın düşmanları tarafından, Osmanlı-Prusya ittifak görüşmelerini akamete uğratmak üzere uydurulmuş yalanlar olduğunu ifade etmiştir. Dahası İstanbul'daki barış görüşmeleri ile ilgili söylentilerden II. Friedrich'in bilgisinin bulunmadığını ve kralının böyle bir musâlahaya razı olmasının asla mümkün olmadığını savunmuştur. Yine aynı takrirde altı aydır ulaklarının Berlin'e gidemedikleri, bu yüzden Avrupa ahvali hakkında bilgi alamadığı, dolayısıyla musâlahaya dair de sağlıklı bilgiler edinemediği, daha savaşın ilk anlarından itibaren Hollanda gibi tarafsız ülkelerin başkentlerinde barış için görüşmeler yürütüldüğü fakat bunların savaşı kesin olarak sona erdirecek mahiyette olmadıkları, bu yüzden Haag'da başladığı ileri sürülen görüşmelere şüphe ile bakılması gerektiği kaydedilmiştir. Rexin şayet ulaklarının gitmesine müsaade edilirse hem barış görüşmeleri hem de Kralı'nın gerçek niyeti hakkında 45 gün zarfında daha sağlıklı bilgiler edineceğini ve bunları Bâbıâli'ye sunacağını yazmıştır[443].

İngiltere elçilik tercümanı da Bâbıâli'ye sunduğu takririnde Rexin'in Avrupa ahvaline dair birkaç aydır sağlıklı haber alamadığından son gelişmeler ile ilgili bir malumatının bulunmadığını, barış görüşmelerinden ise asla haberinin olmadığını, İngiltere'nin Fransa'ya verdiği zararlardan dolayı Fransa barışa meyyalse de Prusya'nın düşmanlarının kesin bir barışı şimdilik istemeyeceklerini, Prusya'nın barışı isteyip istemediğinin tetkikinin İngiltere elçisinin görevi olmadığını ayrıca son gelişmelere dair elçinin de bilgi sahibi bulunmadığını,

442 Porter, 9 Şubat 1760 tarihli mektubunda Râgıb Paşa ile İngiltere elçilik tercümanı arasında geçen görüşme hakkında önemli bilgiler vermiştir (NA, SP, nr. 97/41).

443 BOA, HH, nr. 7/251. Arşiv kataloğunda bu belgeye 29 Zilhicce 1173/12 Ağustos 1760 tarihi verilmesine rağmen bu tarihlendirme doğru değildir. Zira Rexin, takririnde henüz II. Friedrich'ten barış görüşmelerine dair bilgi alamadığını kaydetmiştir. II. Friedrih ise barış görüşmelerini ancak 1760 Nisanı'nda İstanbul'a ulaşan mektuplarında yalanlamıştır. Bu yüzden elimizdeki takririn Şubat 1760 tarihli olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca zaten 29 Zilhicce 1173/12 Ağustos 1760'ta barış görüşmelerine dair tartışmalar sona ermiştir.

şayet Rexin'in ulaklarının gitmesine izin verilirse Prusya murahhasının 46 gün zarfında II. Friedrich'ten son gelişmelere ve kralının barışa bakışına dair bilgiler elde edilebileceğini belirtmiştir. Yine aynı takrirde devam etmekte olan Osmanlı-Prusya ittifak antlaşması görüşmelerinin sekteye uğramasını önlemek için de bu ittifaka İngiltere'nin sıcak baktığı ifade edilmiştir[444].

İstanbul'da bir taraftan Haag'daki barış görüşmeleri ile ilgili tartışmalar devam ederken diğer taraftan Osmanlı-Prusya ittifakı ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. İngiltere'nin de elçilik tercümanı aracılığı ile Bâbıâli'ye sunduğu takrirde Osmanlı-Prusya ittifakını desteklediğini belirtmesinden[445] sonra bizzat III. Mustafa'nın hatt-ı hümayunuyla ittifakın Osmanlı'ya ne gibi faydalar sağlayacağını, ne gibi zararları olacağını ve şer'î yönünü tartışmak üzere meşveret meclisi toplanması emredildi. Söz konusu meclis, 1760 Şubatı'nda Râgıb Paşa'nın sarayında gizlice toplanmıştır[446]. Toplantıda Prusya'nın tedafüi ve tecavüzi ittifak antlaşması ile cizye meselesi ele alınmıştır. İttifak meselesi ile ilgili olarak önce Prusya Kralı II. Friedrich'in teklifine dair mektubu okunmuş ve mecliste hazır bulunanlar buna dair görüşlerini söylemiştir. Genel kanaat ittifakın hem Prusya hem de Bâbıâli için faydalı olacağı, akli ve şer'î bir mahzurun da bulunmadığı yönünde olmuştur[447].

444 BOA, HH, nr. 7/252, trsz. Arşiv kataloğunda bu belgeye 29 Zilhicce 1173/12 Ağustos 1760 tarihi verilmiştir fakat belgeye Şubat 1760 tarihinin verilmesi daha isabetli olacaktır. Porter'a Pitt'ten gelen 25 Nisan 1760 tarihli mektupta Haag görüşmelerinin serencamı hakkında Bâbıâli'ye anlatılması gerekli bilgiler verilmiştir. Ayrıca Rusya, Fransa ve Avusturya hükümdarlarının barış ile ilgili mektuplarının birer kopyası da ek olarak gönderilmiştir (NA, SP, nr. 97/41).

445 BOA, HH, nr. 7/252, trsz.

446 Aslında Ocak 1760'ta da bizzat III. Mustafa'nın katılımıyla birkaç defa meşveret meclisi toplanmıştır. Meclislerin toplandığını kaydeden *Rûznâme*'de görüşmelerin içeriği ve konusuna dair bir bilgi yer almaz (*III. Mustafa Rûznâmesi,* s. 58). III. Mustafa dönemine ait başka bir *Rûznâme*'de de bu meşveret meclisleri kaydedilmiştir ve ele alınan bazı konular yazılmıştır (Muradî, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul,* s. 80). İngiltere Elçisi Porter, 10 Ocak 1760'da Sadrazam'ın konağında toplanan meşveret meclisine şeyhülislâm, kazaskerler, yeniçeri ağası ve önde gelen devlet ricalinin katıldığını; toplantıda Mekke'deki isyan hareketlerinin, Kırım Hanı'nın itaatsiz tutumlarının ele alındığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/41).

447 Meşveret meclisi hakkında Sadrazam Râgıb Paşa, III. Mustafa'ya bir arz sunmuştur (BOA, HH, nr. 9/317, trsz). "Fermân-ı hümâyûnları buyurulduğu üzere semâhatlü Şeyhülislâm efendi dâ'ileriyle sarây-ı çâkeriye cem' ve da'vetleri fermân-ı hümâyûn buyurulan kuzzât-ı asâkir efendiler dâ'ilerinden sâbıka Sadr-ı Rum Veliüddin Efendi dâ'ilerinin mizâcları alîl bulunmağla mûmâileyhden mâ'adâ sâbıka Sadr-ı Rum Ahmed Efendi ve hâlâ Sadr-ı Anadolu Osman Efendi ve Anadolu pâyesi olan Reisü'l-etibbâ Mehmed Ref'î Efendi ve

Meşveret meclisinde ittifakın yapılabileceği yönünde görüş birliğine varılmasına rağmen, özellikle Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa'nın barış görüşmelerinin olmadığına dair hem Prusya hem de İngiltere'den istediği resmî tekzip mektuplarının henüz Bâbıâli'ye sunulmaması ve böyle bir ittifak antlaşmasını İngiltere'nin garantörlüğü şartına bağlaması yüzünden, Osmanlı-Prusya ittifakı fiilen hayata geçirilememiştir[448].

Râgıb Paşa, Şubat 1760'ta İngiltere elçilik tercümanı ve sekreteri ile III. Mustafa'nın İstanbul dışındaki saraylarından birinde gizli bir toplantı yapmıştır[449]. Görüşmede ele alınan konulardan biri Haag'daki barış görüşmeleriydi. Sadrazam, İngiliz yetkiliye görüşmelere dair söylentileri ve daha önce istenen resmî tekzip yazısının akıbetini sormuş olmalıdır. Ayrıca toplantının en önemli gündem maddesi muhtemel bir Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasında İngiltere'nin garantörlüğü kabul edip etmeyeceği olmuştur. Râgıb Paşa, İngiltere'nin Avrupa'da bir barış antlaşmasının imzalanmayacağına dair Bâbıâli'ye teminat vermesi hâlinde Türk tarafının savaşa girmeye hazır olduğu-

---

Abbas Efendi dâ'ileri sarây-ı çâkerîye da'vet ve mahfice akd-ı meclis-i meşveret olunup evvelâ Devlet-i Aliyye-i rûz-efzûnlarıyla rabt-ı mevâdd-ı ittifâk recâ ve istid'âsında olan Prusya Kralı maddesi dermiyân ve Kral-ı müşârunileyhin Âsitâne-i sa'adet'de ihtifâ üzere olan murahhas begzâdesinin ittifâk ve tehaffüzü ve müdâfa'ayı müş'ir bir kıt'a mevâd kâğıdı tercümesi muvâcehe-i huzzârda mahfice kırâat... Bu husûsun şer'an mahzûru ve aklen bir hücceti var mıdır ba'de'l-mülâhaza hakikatini arz ü i'lâm oluna deyu mübârek hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnları şeref-sudûr buyurulduğu müşârünileyhim dâ'ilerine takrîr ü tebyîn olundukda ibtidâ Kral-ı müşârünileyhle akd-ı mevâd-ı ittifâk husûsunda hâtırlara hutûr eden vechler serd ü beyân ve akd ü temhîdi matlûbu olan mevâd cümleye i'lân olundukda Kral-ı müşârunileyhin bu vechile düvel-i Aliyye cânibine ilticâ ve rabt-ı mevâdd-ı ittifâk husûsunu istid'â eylemesinde düvel-i saire mazarratlarından emniyet ile kendü tarafına menâfi'-i kesîre mülâhâzasına mübtenî olduğu misillü Devlet-i Aliyye cânibine dahi ba'zı fevâid-i cesîmesi melhûz idügü bî-iştibâh olup ve şer'en ve aklen bir hüccet ve mahzûr dahi hâtırlara hutûr etmemekle müstahsenedir deyu bi'l-ittifâk istisvâb eylemişlerdir". İttifakın Osmanlı İmparatorluğu lehinde ve aleyhinde olabilecek özellikleri de padişaha sunulan bir takrirde madde madde ele alınmıştır (BOA, HH, nr. 4/128; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 45–46).

448 Porter, 9 Şubat 1760 tarihli mektubunda Sadrazam Râgıb Paşa'nın ittifakı samimi olarak istediğinden şüphelendiğini ve Sadrazam'ın İngiltere garantörlüğünde ısrar ettiğini yazmıştır (NA, SP, nr. 97/41. Ayrıca bk. Wood, "The English Embassy at Constantinople", s. 559). İngiltere elçisi, aynı mektupta Obreskov'dan 16 Ocak 1760 tarihli bir mektup aldığından da bahsetmiştir.

449 Porter, 9 Şubat 1760 tarihli bir mektubunda Râgıb Paşa'nın Divan-ı Hümayun tercümanı vasıtasıyla kendisiyle irtibata geçmek istediğini, ancak bunun için ne kendi konağının ne de tercümanın Pera'daki konağının tercih edildiğini, şehir dışında üçüncü bir yerde buluştuklarını yazmıştır (NA, SP, nr. 97/41).

nu ve bunun da kısa bir sürede halledilebileceğini ifade etmiştir[450]. Sadrazam'ın bu teklif ve taleplerine rağmen Porter, kendisinden istenen teminatları ve ülkesini bağlayacak sözler vermekten doğal olarak kaçınmıştır[451].

Osmanlı-Prusya ve İngiltere cephesinde görüşmeler devam ederken Rusya cephesinde de önemli gelişmeler olmuş, Ocak 1760'tan itibaren Zaporog Kazaklarının Kırım halkına verdiği zararlar yüzünden Osmanlı-Rus ilişkilerinde sıkıntılı günler yaşanmaya başlamıştır[452]. İstanbul'daki Rusya Kapıkethüdası Obreskov'un St. Petersburg'a gönderdiği raporların aksine 1760 Ocağı'ndan itibaren Osmanlı başkenti Rusya ile ilişkilerinde hiç de sakin günler geçirmemiştir[453]. Kırım Hanı Kırım Giray Han daha 1759'dan itibaren Zaporog Kazaklarının Yedisan Nogaylarına verdiği zararları İstanbul'a şikâyet etmeye başlamıştır[454]. Bu şikâyetlere cevap olmak üzere Obreskov, Bâbıâli'ye sunduğu takrirlerinde Zaporog Kazaklarının tedib edilecekleri sözünü verirken Kırım Giray Han'ın şikâyet ettiği bazı hususlarda haksız olduğunu savunmuştur[455]. Obreskov'un verdiği bilgilere itimad etmeyen Osmanlı yetkilileri, sınırdaki hareketliliği yerinde incelemek üzere Hotin muhafızını görevlendirmiş ve muhafıza gönderilen emirde Rusya'nın iddia edildiği gibi Osmanlı sınırında daha önce yıkılmasına söz verdiği Elizabeth Kalesi'ni yeniden inşa edip etmediğini gizlice tetkik ettirmesi istenmiştir[456].

450 Porter, William Pitt'e yazdığı 16 Şubat 1760 tarihli mektubunda Bâbıâli'nin savaşa girmesini Sadrazam'dan ziyade Padişah'ın arzu ettiğini rapor etmiş ve Râgıb Paşa ile olan görüşmesine dair bilgiler vermiştir (NA, SP, nr. 97/41).

451 Obreskov, St. Petersburg'a gönderdiği 22 Mart 1760 tarihli mektubunda Sadrazam Râgıb Paşa ile İngiltere elçilik tercümanının gizlice bir araya geldiklerini rapor etmiştir (Soloviev, *History of Russia*, XLI, 167).

452 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması'nın beşinci maddesinde Osmanlı İmparatorluğu kendisine tâbi olan Kırım Tatarlarının Rusya'ya, Rusya da hâkimiyetini tanıyan Kazakların Osmanlı İmparatorluğu topraklarına saldırmasına izin vermeyeceğini, saldıranların gerekli şekilde cezalandırılacağını taahhüt etmiştir (BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 1, s. 17). Venedik Balyosu Foscari, 4 Şubat 1760 tarihli mektubunda Kırım Hanı'nın Bucak'a geçtiğini, bunun üzerine bizzat III. Mustafa'nın da katıldığı bir meşveret meclisi toplandığını ve toplantıda Kırım Giray'ın iddialarının haklı olduğuna dair genel bir kanaatin kabul gördüğünü rapor etmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 285-286).

453 Obreskov, Şubat 1760 tarihli raporunda İstanbul'un diplomatik olarak gayet sakin bir ay geçirdiğini yazmıştır (Soloviev, *History of Russia*, XLI, 167).

454 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/60, 21 Cemâziyülâhir 1173/9 Şubat 1760.

455 Obreskov'un Bâbıâli'ye sunduğu takrir için bk. BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/59, 12 Cemâziyelevvel 1173/1 Ocak 1760.

456 BOA, HH, nr. 8/274-A, 13 Cemâziyülâhir 1173/1 Şubat 1760.

Şubat 1760'ta da Kırım Giray ile Obreskov arasındaki tartışma devam etmiştir. Kırım Giray, 9 Şubat 1760 tarihli kaimesinde Rusya kapıkethüdasının ithamlarına cevap vermiş ve şayet Obreskov, Zaporog Kazakları Leh'e tâbidir derse bunun şu an İstanbul'da bulunan Lehistan elçisine sorulmasını; yok Rusya'ya tâbilerdir ama kontrol altına almakta zorlanıyoruz derse Kırım'ın bunlara gerekli cezayı verebileceğini kaydetmiştir[457]. Obreskov da hanın iddialarına 13 gün sonra cevap vermiş ve Kırım Giray'ı olayları izam ederek aktarmakla suçlamıştır. Sınırdaki kaleler konusunda ise "Bu misüllü kaleler kat'a bir mahallde mevcûd bulunmayup mücerred anların hayallerinde olmak gerekdir" diyerek biraz da alaycı bir üslupla cevap vermiştir. Ayrıca Tatarların saldırılarından zarar gören Rusların kayıplarının tazmin edilmesini talep ederek Kırım Hanı'nı zora sokmak istemiştir[458]. Daha sonraki bir takririnde yine Kırım Giray'ı Bâbıâli'ye kasıtlı olarak yanlış bilgi vermekle itham etmiş, Han şayet ahitnameleri ve hududnameleri mütalaa etseydi böyle ciddi yanlışlara düşmeyeceğini belirtmiş ve iddialarını ispatlamak üzere Bâbıâli'ye tartışma konusu olan bölgeleri gösteren bir harita sunmuştur[459]. Bâbıâli, tartışmaya son vermek üzere harekete geçmiş ve her iki tarafın iddialarını bizzat yerinde incelemek üzere Kırım Hanı ve Rusya'dan sınırları iyi bilen birer adamlarını görevlendirmelerini istemiştir. Bunun için Rusya kapıkethüdasından St. Petersburg'a gerekli müracaatı yapması talep edilmiş ve Kırım Giray'a da nasıl hareket etmesi gerektiğine dair emirler gönderilmiştir[460]. Bâbıâli bir taraftan Zaporog Kazakları probleminin daha fazla büyümesini istemezken diğer taraftan da Rusya'nın Osmanlı sınırındaki, Kırım Giray'ın iddia ettiği hareketliliğini bizzat yerinde incelemek üzere yeniden Hotin muhafızını görevlendirmiştir[461].

Osmanlı yetkililerinin Zaporog Kazaklarının verdikleri zararlara dair Kırım Giray'ın şikâyetlerini ve Rusya'nın sınır kalelerindeki hareketliliğini dostça çözüme kavuşturmak istemelerinin arkasında 1760'ın ilk aylarındaki şartların önemli bir etkisi olsa gerektir. Prusya'nın yoğun talebine rağmen

457 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/60, 21 Cemâziyülâhir 1173/9 Şubat 1760.

458 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/61, 5 Receb 1173/22 Şubat 1760.

459 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/68, trsz.

460 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/68, trsz.

461 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/63, 22 Şevvâl 1173/6 Haziran 1760. Venedik Balyosu Foscari, 3 Mart 1760 tarihli mektubunda Kırım Giray'ın hareketlerinden rahatsız olan Bâbıâli'nin, Han'ı bazı vaatlerle Bucak'tan Kırım'a geri döndürmeyi ve daha sonra da bir fırsatını bularak Han'ı öldürmeyi planladığını rapor etmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 299-300).

Fransa-Avusturya-Rusya ittifakına karşı tutumunu yumuşatan Osmanlı devlet adamları Haag'daki barış görüşmeleri devam ederken, belirtilen konular bahane edilerek Rusya'ya baskı yapmanın doğru bir politika olmayacağını, aksine II. Friedrich'in arzuladığı şekilde iki ülkenin savaşa sürükleneceğini görmüş olmalıdırlar. Aksi takdirde 1762'de yine benzer sorunlar bahane edilerek iki ülke ilişkilerinin gerilmesini izah etmek zordur. Rusya'ya karşı takınılan tavır Osmanlı idarecilerinin temkinli olmayı tercih ettiklerini ve harekete geçmeden önce Avrupa'daki puslu havanın dağılmasını, en azından barış görüşmelerinin nasıl sonlanacağını görmek istediklerini ortaya koymaktadır. Rus yetkililer de Zaporog Kazakları ve sınır kaleleri yüzünden Bâbıâli ile ilişkilerin bozulmasını istememişlerdir. Aksi hâlde olaylar Prusya'nın arzuladığı şekilde gelişecek ve II. Friedrich'in de kışkırtmasıyla Bâbıâli bunu Rusya'ya savaş sebebi sayabilecekti. Bu ise Rusya'nın askerî gücünün bölünmesi ve doğal olarak cephelerde zayıflaması demekti. Rusya'nın bu ılımlı tutumunda 1760 kışından itibaren başlayan savaş hazırlıkları da önemli etken olmalıdır. Zira savaş hazırlıklarına bakılırsa 1760 baharındaki Rusya-Prusya mücadelesi daha çok Lehistan topraklarında devam edecekti. Rusya'nın Lehistan'da rahat bir şekilde askerî manevralar yapabilmesi için de Bâbıâli'nin buna rıza göstermesi gerekmekteydi. Bu yüzden St. Petersburg, Lehistan'da elini güçlendirmek için Bâbıâli ile sorunlarını asgariye indirmek zorundaydı. Bu zorunluluk özellikle Kazaklar meselesinde Rusya'yı daha ılımlı hareket etmeye mecbur etmiştir.

Zaporog Kazakları meselesi ve Rusya'nın sınırdaki hareketliliğine dair tartışmalar devam ederken Osmanlı-Prusya ilişkilerinde Nisan 1760'tan itibaren yeni gelişmeler yaşanmıştır. Boğdan voyvodası vasıtasıyla İngiltere Elçisi Porter'a ulaştırılan bir torbadaki mektuplar, 3 Nisan 1760'tan itibaren İstanbul'da yeniden hareketli günlerin yaşanmasına sebep olmuştur[462]. Zira bu torba içinde II. Friedrich'in Haag görüşmeleri ile ilgili tekzip mektupları ile Varşova'daki İngiltere elçisinin mektupları bulunuyordu.

II. Friedrich hem III. Mustafa hem de Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa'ya hitaben birer tekzip mektubu göndermiştir. Ocak 1760'tan itibaren zor günler yaşayan Rexin, Kralı'nın tekzip mektuplarını sunmak üzere Râgıb Paşa ile Nisan 1760'ta bir araya gelmiş; görüşmede ilk olarak Sadrazam'a, mektuplarının Prusya Kralı'na ulaştırılmasında kendisine yardımcı olduğu için teşekkür etmiş ve yine

462 Obreskov, II. Friedrich'ten 3 Nisan 1760'ta İstanbul'a yeni ulakların geldiğini ve bunların getirdiği mektuplarla birlikte Bâbıâli'de hareketli günler yaşanmaya başladığını kaydetmiştir (Soloviev, *History of Russia*, XLI, 167).

Kralı'ndan gelen mektupların kendisine teslim edilmesine izin verdiği için şükranlarını sunmuştur. Teşekkürden sonra II. Friedrich'ten gelen tekzip mektuplarının kendisini çok mutlu ettiğini ve ferahlamasını sağladığını ifade etmiş, sonra da Kral'dan gelen mektupları Sadrazam'a teslim etmiş ve kendisi bir durum değerlendirmesi yapmıştır[463].

Rexin, öncelikle II. Friedrich'ten gelen mektupları özetlemiş, ancak bu mektuplarda yer almayan konulara da temas etmiştir[464]. Örneğin aşağıda da belirtildiği üzere Prusya Kralı, İngiltere'nin de Osmanlı-Prusya ittifakının olmasını istediğini belirtmiş ve bunun yakında İngiltere Kralı'ndan İstanbul'a gönderilecek namede açıkça ifade edileceğini vadetmiştir. Rexin, takririnde Kralı'ndan gelen bu bilgiye ilave olarak Âsitane'deki İngiltere Elçisi Porter'ın ittifakın hilafına yönelik fiillerinin II. Friedrcih tarafından hayretle karşılandığını ve İngiltere'den gelecek mektuptan sonra Porter'ın da gerekli şekilde cezalandırılacağını belirtmiştir[465].

Rexin'in II. Friedrich'ten gelen namelere ilave olarak arz ettiği ikinci bir husus da şâyet Bâbıâli ittifakı imzalar ve savaş ilan ederse neler elde edeceğine dair söyledikleridir. Prusya temsilcisi, eğer uygun bir zamanda ki bunun 1760 baharı veya yazı olduğu anlaşılıyor, savaşa müdahil olması ve Avusturya'ya saldırması hâlinde Bâbıâli'nin kolaylıkla Tımışvar ile Macaristan'ı, Rusya'ya saldırması hâlinde ise Ukrayna'yı yeniden fethedeceğini iddia etmiştir. Namelerde değinilmeyen ama Kralı'nın şifahi olarak ifade etmesini Rexin'den istediği diğer bir husus da İsveç'in konumu olmuştur. II. Friedrich, temsilcisi aracılığı ile Bâbıâli'nin İsveç'i savaştan çekilmeye zorlamasını talep etmiştir[466].

II. Friedrich de tekzip mektuplarında benzer şeyleri belirtmiş ve 1760 yazından önce Osmanlı-Prusya ittifakının hayata geçirilmesini istemiştir. III. Mustafa'ya gönderdiği tekzip mektubunda öncelikle, her iki ülkenin ortak düşmanlarını üzen ve tereddüde düşüren, Osmanlı-Prusya ittifakının ka-

463 Rexin'in Sadrazam Râgıb Paşa'ya Prusya Kralı'ndan gelen mektupları teslim etmek için bir araya geldiklerinde söyledikleri için bk. BOA, HH, nr. 298-L, trsz. Arşiv kataloğunda bu takrire 29 Zilhicce 1176/11 Temmuz 1763 tarihi verilmiş, ancak olayların seyri göz önünde bulundurulduğunda bunun Nisan 1760 tarihli olması gerekmektedir.

464 Bunların bir kısmı Prusya Kralı'ndan gelen diğer mektuplarda da yer almaktaydı. Örneğin 10 Mayıs 1760 tarihli II. Friedrich'ten Rexin'e gelen mektupta Prusya'nın savaşı kaybetmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun da aleyhine bir durum yaratacağını Osmanlı yetkililerine anlatması istenmiştir (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 51).

465 BOA, HH, nr. 8/298-L.

466 BOA, HH, nr. 8/298-L.

bul edilmek üzere olduğuna dair kendisine ulaşan haberlere çok sevindiğini; İngiltere'nin de bu ittifakın olmasını arzuladığını ve yakında İstanbul'a buna dair resmî bir yazının da ulaşacağını kaydetmiş, antlaşma imzalandığı takdirde bunun hilafına ve Osmanlı hukukuna halel getirecek hareketlerden katiyen uzak duracağını vadetmiştir. II. Friedrich, Haag'daki barış görüşmelerine de temas etmiş ve bundan beş ay önce İngiltere ile Prusya'nın barışı sağlamak üzere bir teklif sunduklarını, ancak hâlâ bu teklife bir cevap verilmediğini, karşı tarafın barış için görüşmelere sıcak bakmasına rağmen asıl niyetlerinin asla kesin bir barış olmadığını[467] zira özellikle Avusturya ve Rusya'nın nihai emellerinin Prusya'nın topraklarına hâkim olmak olduğunu, bu emellerine ulaşana kadar da kesin bir barışa yaklaşmayacaklarını belirtmiştir. Şimdilik kesin bir barış istemediklerinin en iyi ispatının da Rusya ve Avusturya'nın 1760 kışından itibaren savaş hazırlıklarına yeniden başlamaları olduğunu yazmıştır. Hazırlıksız yakalanmamak için kendisinin de askerî tedbirler almaya başladığını, ancak kesin bir muvaffakıyetin Osmanlı ile sağlanacak bir ittifakla mümkün olduğunu, Prusya'nın 1760 yazındaki savaşta mağlup olması hâlinde bunun Bâbıâli aleyhine de olacağını belirtmiştir. Şayet Osmanlı-Prusya ittifakı sağlanırsa, Avusturya ve Rusya'nın emellerinin suya düşeceğini ve savaşın hem Prusya hem de Bâbıâli lehine döneceğini, aksi hâlde Prusya'nın tek başına bu devletlerle sonuna kadar baş etmesinin mümkün olmadığını, yenilmesi hâlinde ise sıranın Osmanlı İmparatorluğu'na geleceğinden şüphe bile duymadığını kaydetmiştir[468]. Prusya Kralı bunları belirttikten sonra, 1760 baharında yeniden başlayacak olan savaşta kendini Osmanlı devlet adamları nazarında meşru göstermek için savaşa taraftar olmadığını ve Avrupa'da karışıklığa sebep olan bu durumun sona ermesini istediğini yazmıştır[469]. Sadrazam Râgıb Mehmed

467 II. Friedrich, İstanbul'a gönderdiği tekzip mektuplarında İngiltere ile Prusya'nın barış için teklif götürmelerini değil, görüşmelerin kesin bir barış ile sonuçlandığına dair İstanbul'daki söylentileri yalanlamıştır.

468 Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 146–148; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 45–46.

469 II. Friedrich'in Saksonya'daki Prusya ordugâhından III. Mustafa'ya gönderdiği name için bk. BOA, HH, nr. 301, 30 Mart 1760. Bu namenin Latince aslı için bk. HH, nr. 9/301-A. "... Ve bu esnâda bizim ile düşmanlarımız beyninde şerâît-i musâlaha nizâm-pezîr olup, hatta bu husûsda tertîb-i meclis-i müşâvereye tarafeynden rızâ ve karâr verilmişdir deyu sadâsını Devlet-i Aliyyelerine inandırmak içün düşmanlarımız tarafından bezl-i sa'y-ı belîğ derkâr oldığı ma'lûmumuz olup iş bu hîle-i cedîdeleri ancak Devlet-i Aliyyelerini bu gûne tedbîr-i isâbet-pezîrden teb'îd ile bilâ-mâni' tasmîm-kerde-i husûmetleri olan izmihlâlimizin icrâsına vakt-i yâb olmak içün ihtirâ' olunmuşdur. Ve eğerçi bizim ile İngiltere Kralı ihlâskârları tarafından mevâd-ı sulh alenen irâet olunup velâkin bu ana gelince aslâ bir cevâb olunmamağla kanda kaldı ki tertîb-i meclis-i müşâvere-i musâlahaya karâr

Paşa'ya hitaben gönderdiği tekzip mektubunda da benzer hususlara değinmiş ve Sadrazam'dan Osmanlı-Prusya ittifakının imzalanması yönünde gayret göstermesini rica etmiştir[470].

II. Friedrich'in tekzip mektuplarından sonra Rexin, eli daha güçlenmiş olarak, barış görüşmelerine dair söylentileri kendi lehine çevirmek üzere 1760 Nisanı'nın ilerleyen günlerinde birkaç defa daha Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa ile bir araya gelmiştir. Bu görüşmelerden birinde barış görüşmeleri ile ilgili yeni bilgiler vermiştir. Rexin'e göre aslında 1759'daki barış görüşmesine, Hind-i Garbi ve Şarki'de ağır yenilgiler alan, ticareti darbe gören ve maddi olarak zor duruma düşen Fransa meyletmiştir. Buna rağmen özellikle Avusturya'nın tutumu barışı imkânsız hâle getirmiştir. Ayrıca Avusturya'nın kışkırtması ile Fransa ve Rusya yeniden savaş hazırlıklarına başlamışlardır. Bunu haber alan II. Friedrich de boş durmamış ve 1760 yazında tekrar başlayacak savaş için askerî hazırlıklar yapmıştır[471]. Rexin, Prusya Kralı'nın tekzip mektuplarını Râgıb Paşa'ya takdim ederken sunduğu takrirde ifade ettiği üzere Bâbıâli'nin Prusya'nın yanında savaşa müdahil olması hâlinde Macaristan ve Tımışvar'ın fethinin çok kolay olacağını yinelemiştir. Buna ek olarak Bâbıâli'nin savaşa müdahil olacağının bir göstergesi olarak şimdiden Tatar birliklerini harekete geçirmesini istemiştir. Osmanlı devlet ricalini ittifaka teşvik etmek amacıyla artık Avrupa'da barış için hiçbir ümidin kalmadığını ifade etmiş ve Prusya'nın

virile. Bizim yakinen bildiğimiz ise her dürlü şerâit-i musâlahadan ictinâb ile umûrumuza temşiyet vermezden alat-ı harbiyeyi terk etmemesi gerek Nemçe ve gerek Rusya düvelin kararlarıdır. Binâenaleyh iş bu mevsim-i şitâda tedârikât-ı harbiyeyi gaye tertîb etmeleriyle biz dahi vas'-ı imkânımız mertebesinde mühimmat ve askerimizi tekmîl ve âmâde kılup iş bu bahar-ı evvelde icrâ-yı harekât-ı harbiye sadedindeyiz. Hulâsa-i kelâm mevâd-ı musâlahaya dair bend ü tekmîl oldukda tarafımızdan kemâl-i metânet ve sadâkat ile mu'teber tutulup muvâhede-i muvâlâta mugayir ve Devlet-i Aliyyelerinin umûruna muhâlif bir dürlü sulha rızâ-dâde olmayacağımıza va'd ve tekeffül ederiz. Binâenaleyh... Avrupa'ya mukarrer olan muhâtaranın def'ine bilâ-avk ve tehîr müstahsen görülen tedâbir-i isâbetpezîr-i mülûkâneleri tenfîz ve icrâ buyurulmak mercû ve memûlümüzdür..." Ayrıca bk. Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 146–148; Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 45–46.

470 BOA, HH, nr. 7/249; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 146–148; Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 45–46.

471 11 Şevvâl 1173/29 Mart 1760 tarihli bir takrirde Rusya ve Prusya'nın yeniden askerî hazırlıklara başladığı, yapılan hazırlıklara bakılırsa mücadelenin daha çok Lehistan toprakları üzerinde olacağı, ilk çarpışmalarda Rusya'nın ağır yenilgiler aldığı rapor edilmiştir (BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/62. Lehistan'daki İngiltere Elçisi David Murray'dan Porter'a gelen 15 Nisan 1760 tarihli mektupta da II. Friedrich'in askerî hazırlıklara yeniden başladığı haber verilmiştir (BOA, HH, nr. 7/250).

her taraftan kuşatıldığını, ittifakın iki taraf için de faydalar sağlayacağını belirterek takririne son vermiştir[472].

Hem Rexin'in takriri hem de II. Friedrich'in tekzip mektuplarında belirtilen hususlar Osmanlı devlet adamlarının, özellikle de Râgıb Paşa'nın tereddütlerini gidermek ve 1760 yazı gelmeden Osmanlı-Prusya ittifakının yapılmasını sağlamaya matuftur. İttifakın Bâbıâli'ye sağlayacağı faydalar sıralanırken aksi bir durumda Avusturya ile Rusya'nın Prusya'yı yendikten sonra Osmanlı'ya yöneleceklerinin belirtilmesi de ihmal edilmemiş, böylece Bâbıâli'nin ittifak lehine bir tercihte bulunması sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca ittifak olması hâlinde Macaristan, Tımışvar veya Ukrayna'nın yeniden fethinin çok kolay olacağı ileri sürülerek İstanbul'daki savaş taraftarları teşvik edilmek istenmiştir. Ancak İngiltere'den istenen resmî onayın gelmemesi[473] ve İngiltere'nin yazılı bir onay yerine sözlü onay vermede diretmesi[474] ittifakın aleyhine olmuştur. 1760 yazında Prusya'nın cephelerdeki mağlubiyetleri de ittifak görüşmelerini iyice çıkmaza sürüklemiştir. İstanbul'daki Fransa, Avusturya ve Rusya elçilerinin aleyhteki faaliyetleri de ittifakı zora sokan önemli bir etken olmuştur.

Prusya, Osmanlı devlet adamlarını ittifaka ikna etmeye ve bunun için de barış görüşmelerine dair söylentileri kendi lehine çevirmeye çalışırken karşı ittifak da boş durmamıştır. Rexin'in takrirlerinde; Fransa'nın, içine düştüğü zorluklar yüzünden, barışı arzuladığı yönündeki iddiaları Vergennes tarafından cevapsız bırakılmamıştır. Elçi, Fransa elçilik tercümanı vasıtasıyla Bâbıâli'ye sunduğu 22 Mayıs 1760 tarihli bir takririnde, İngiltere ile Prusya'nın barış tek-

472 BOA, HH, nr. 8/300, trsz. Rexin'in Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa'ya sunduğu bu takrir, aslında II. Friedrich'in kendisine gönderdiği emirlerin bir özetidir. II. Friedrich, Rexin'e gönderdiği 23 Nisan 1760 tarihli mektupta Osmanlıların nasıl bir saldırı taktiği izlemesi gerektiğine dair talimatlar vermiştir (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 50).

473 İngiltere'nin Bâbıâli'nin istediği resmî garantörlükten uzak durmasının arkasında Rusya'daki ticari çıkarları kadar (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 50–51, 55), müttefiki İspanya'nın ve Napoli'nin tutumları da etkili olmuştur. Ayrıca Osmanlı-Prusya ittifakına garantör olmasını iç kamuoyuna izah etmekte yaşayacağını düşündüğü zorluklar da bunda önemli bir amildir. İngiltere'nin içinde bulunduğu durum Obreskov tarafından da Rusya'ya rapor edilmiştir (Soloviev, *History of Russia*, XLI, 168–169).

474 II. Friedrich, İngiltere'nin yazılı taahhüdü kabul etmemesi üzerine Osmanlı devlet adamlarını kazanması için Rexin'e vermesi gereken rüşvetin miktarını artırması talimatını verirken, özellikle İngiltere'nin garantörlüğünde ısrar eden Râgıb Paşa'yı ittifak olmadığı hâlde bunun uzun vadede Osmanlılar aleyhine olacağına ikna etmeye çalışmasını istemiştir. Prusya Kralı'nın Rexin'e gönderdiği 10 Mayıs 1760 tarihli talimat için bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 50-51.

lifini ve Haag'daki görüşmeleri doğrulamıştır. Buna rağmen Fransa, Rusya ve Avusturya'nın âdil ve hakkaniyetli bir barış istediklerini, İngiltere ile Prusya'nın teklifinin ise bu özellikleri taşımadığını ileri sürmüştür. Gerekçe olarak da barış görüşmelerine Lehistan ile İsveç'in davet edilmemelerini göstermiştir. Bu iki devletin dâhil olmadığı bir antlaşmayı âdil bulmadıklarından barış teklifine olumsuz cevap verildiğini yazmıştır. Olumsuz cevap verilmesinde Fransa, Rusya ve Avusturya'nın her birinin ayrı ayrı barışa istekli olmasına rağmen müttefik olan bu devletlerin bir diğerini yok sayarak İngiltere veya Prusya ile antlaşma imzalamasının dürüst bir davranış olmayacağının düşünülmesinin de etkili olduğunu belirtmiştir. Şayet İngiltere, İspanya'nın tavassutunu kabul eder ve Prusya'yı dâhil etmezse Fransa'nın İngiltere ile antlaşmaya hazır bulunduğunu da ifade etmiştir[475].

Vergennes bu takriri ile Fransa'nın barışı istediğini, ancak şartların buna imkân vermediğini ileri sürerek 1760 yazında başlayacak savaşın sorumlusunun Fransa olmadığını göstermeye; barış görüşmelerinin bir netice alınmadan sonlanmasına İngiltere ve Prusya'nın âdil olmayan tekliflerinin sebep olduğunu kabul ettirmeye çalışmıştır. Fransa'nın, Prusya'nın dâhil edilmediği ve İspanya'nın tavassut ettiği bir İngiltere barışına taraftar olduğu yönündeki ifadeleri de önemlidir. Zira Vergennes bu takriri ile İstanbul'da Osmanlı-Prusya ittifakı için görüşmelerin hız kazandığı ve bunun için de İngiltere'nin garantörlüğünün en önemli engel olduğu bir dönemde İngiltere ile Prusya'nın gelecek adına farklı politikalar takip edebilecekleri ihtimalini Osmanlı devlet adamlarına göstermeye, böylece Bâbıâli'yi tereddüde düşürmeye çalışmıştır.

Vergennes'in barış görüşmelerine dair takrir sunmak için 1760 Mayısı'nı tercih etmesi de diplomatik bir hamle olmalıdır. Zira Osmanlı-Prusya ittifakının resmiyet kazanacağına dair Rexin, Nisan 1760'tan itibaren II. Friedrich'e ümitlendirici raporlar göndermeye başlamış ve Mayıs 1760'ta Prusya tarafında sanki ittifak kesinlik kazanmışçasına bir rahatlama görülmüştür. Bu durum Fransa'nın da dikkatini çekmiş ve kaygıyla takip edilmiş olmalıdır ki ittifakı önlemek için bu hamle yapılmıştır.

Fransa'nın ittifakı önlemeye yönelik çabalarına rağmen 1760 Mayısı'nda hem Bâbıâli hem de Prusya cephesinde ittifaka kesin gözüyle bakılmaya başlanmıştır. II. Friedrich'in ve Rexin'in mektuplarından bunu takip etmek mümkündür. Mesela Rexin, II. Friedrich'e gönderdiği 26 Nisan 1760 tarihli

475 BOA, HH, nr. 7/247.

mektubunda antlaşmanın Bâbıâli'de imzalanmak üzere beklediğini ve Ramazan ayından sonra imzalanacağını rapor etmiştir[476]. II. Friedrich de Rexin'den gelen raporlardan cesaret alarak, 1 Mayıs 1760'ta Marki d'Argens'e yazdığı bir mektupta ittifaka dair beslediği ümidi şu şekilde ifade etmiştir: "Yakında öğreneceğinizi umduğum yeni bir kurtuluş yolu buldum ve kaderim henüz felaketime karar vermemiş gibi görünmektedir. Cesaretim geri geldi ve bu labirentten çıkıp, düşmanlarımdan öcümü almayı umuyorum. Neticede itiraf etmelisiniz ki ben aslında iyi bir insanım ve bu soyguncu kayserlerin ve kralların ve beş para etmeyen imparatoriçelerin takiplerini hak etmiyorum"[477]. Rexin'e yazdığı 10 Mayıs 1760 tarihli mektupta da artık ittifak yapılacağının diğer devletler tarafından duyulduğunu, gerekirse rüşvetle Osmanlı devlet adamlarının kazanılması gerektiğini belirtmiştir[478].

II. Friedrich ittifak için çabalarken ve buna dair büyük ümitler beslerken, Bâbıâli'nin haricî siyasetinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Prusya Kralı kadar Bâbıâli'de de ittifakın olacağına dair beklentiler artmış ve buna paralel olarak Avusturya-Rusya-Fransa ittifakına yönelik politikalarda değişiklikler olmuştur[479]. 1760 Haziranı'nın ilk günlerinde Rusya'ya Elizabeth Kalesi konusunda bir ültimatom verilmiş ve gerekirse savaş başlatılabileceği ima edilmiştir.

H. Yine Elizabeth Kalesi Tartışmaları (Haziran 1760)

Daha önce değinildiği üzere Kırım Giray'ın Zaporog Kazaklarının verdiği zararlar ve sınır kalelerindeki Rusya'nın hareketliliği sebebiyle 1760'ın ilk aylarından itibaren İstanbul'a gönderdiği şikâyet mektupları yüzünden Osmanlı-Rusya ilişkileri gerilmiş fakat Obreskov'un çabaları ve siyasi vaziyetin müsait olmaması üzerine konu Hotin muhafızı tarafından incelenmek üzere tehir edilmişti. 1760 Haziranı'ndan itibaren sınır kaleleri meselesi ve Zaporog Kazaklarının saldırıları iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden germiştir. Bunda

476 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 51.

477 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 623–624; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 158–159.

478 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 51.

479 Osmanlı-Prusya ilişkilerinin bir ittifakla taçlanacağına dair beklentilerin arttığı Mart 1760'ta İstanbul'da yaşanan bir olay Fransa tarafından endişe ile karşılanmıştır. Zira Fransa vatandaşı olan Linchiou adlı biri Boğdan'da darbe girişimlerine yardımcı olduğu gerekçesiyle önce tutuklanmış sonra da Fransa elçilik binasından rahatlıkla görülen bir yerde boynu vurulmuştur. Bu durum Vergennes tarafından protesto edilse de Bâbıâli, protestoları dinlememiştir. İdam olayının ayrıntılarını Venedik Balyosu 2 Nisan 1760 tarihli mektubunda anlatmıştır (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 303-307).

sınır kalelerindeki Rus hareketliliğini bizzat yerinde incelemek üzere görevlendirilen Hotin muhafızından gelen takrirler de etkili olmuştur.

Hotin muhafızı, bölgeyi tanıyan, dil bilen ve mutemet iki adamını Rusya'nın Osmanlı sınırında inşa ettiği iddia edilen kaleleri bizzat yerinde incelemek üzere görevlendirmiş ve bu adamlar Elizabeth Kalesi'nin içine giremeseler de dışarıdan kaledeki hareketliliği yerinde müşahede etmişlerdir. Hotin muhafızı, daha sonra kalenin içinde ne gibi hazırlıklar yapıldığını da öğrenmek üzere tekrar gayr-ı müslim farklı iki kişiyi görevlendirmiş ve bunlar da gözlemlerini bir takrirle rapor etmişlerdir. Takrirden anlaşıldığına göre Rus sınır birlikleri sıkı bir kontrol uygulamakta ve dışarıya haber sızmasını önlemeye çalışmaktadırlar. Bunu tahmin eden Hotin muhafızının adamları tüccar kılığına girmişler, birinden alacakları olduğu bahanesiyle izin kâğıtları alabilmişler ve böylece Rusya sınırından içeri girebilmişlerdir. Bu andan itibaren sıkı bir kontrol olduğunu, casus olması muhtemel kişilerin hemen sınır dışı edildiklerini müşahede etmişlerdir. Rus yetkililer kendilerinden de şüphelenmişler, ancak ellerinde kesin bir delil bulunmadığından müdahale edememişlerdir. Alacaklı oldukları kişinin Elizabeth Kalesi'nde olduğu gerekçesiyle, çok iyi korunan bu kaleye girmeyi başarmışlardır. Buna rağmen içkaleye alınmamışlar, varoşta bir hana yerleştirilmişlerdir. Daha ileri gitmelerine ise alacaklı oldukları kişinin Kiev'de olduğu gerekçesiyle izin verilmemiştir. Bunun üzerine arkadaşı rehin alınan Hotinli tüccar, borçlu kişi Kiev'den dönene kadar Elizabeth Kalesi varoşunda yerleşeceğini ileri sürerek burada bir ev almak için pazarlıklara başlamış, bu süre zarfında da hem varoşu hem de içkaleyi gözlemleme imkânı bulmuştur. Yaptığı geziler sonunda varoşta 500'den fazla hane olduğunu, içkale ile varoşu Üngül Nehri'nin ayırdığını ve nehir üzerinde ağaçtan bir köprü bulunduğunu gözlemlemiştir. Hotinli tüccar içkale hakkında da bilgi toplama imkânı bulmuş ve bunları takririnde teferruatlı bir şekilde rapor etmiştir. Buna göre içkaleye 1759'da tamamlanan iki kapıdan girilmektedir, kale ile varoş arasında iki kat hendek vardır, tabyalarda 120 adet top mevcuttur ve yeni getirilen 132 top da yerleştirilmek üzeredir, iç kalede 70–80 kadar üst düzey zabit evi, bir adet kilise vardır, kaleyi korumak üzere 1000 piyade ve 300 süvari mevcuttur. Yine bu takrire göre iki hafta öncesine kadar iç kalede savaşmak üzere çok sayıda asker bekletilmektedir[480].

480 Hotin muhafızının Elizabeth Kalesi'ni tetkik etmek üzere gizlice gönderdiği adamların verdikleri takrirler için bk. BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/70, trsz. Bu belgede tarih bulunmamakla birlikte Rusya Kapıkethüdası Obreskov'a verilen 22 Şevvâl 1173/7 Haziran 1760 tarihli ültimatomdan (A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/63) hareketle, bu takririn de Haziran 1760'a yakın bir dönemde kaleme alındığını tahmin ediyoruz.

Hotin tarafından gelen bu takrirle birlikte Kırım Giray'ın iddialarının doğru olduğu; Rusya Kapıkethüdası Obreskov'un ise verdiği takrirlerle Bâbıâli'yi oyaladığı kesinlik kazanmıştır. Bunun üzerine Obreskov'a Elizabeth Kalesi'ndeki Rus hareketliliğine dair Bâbıâli'nin düşüncelerinin anlatıldığı 7 Haziran 1760 tarihli bir ültimatom verilmiştir. Ültimatomda Elizabeth Kalesi konusunda Rusya'nın daha önceki taahhütleri hatırlatılmış, Kırım Giray'ın sınırdaki hareketliliğe dair gönderdiği takrirlere değinilmiştir. Obreskov'un Kırım Hanı'nın iddialarına "Han hazretleri af buyursunlar! Bu gûne muhaddesâtdan haber veren kimesneler hilâf-ı inhâ etmişler. Bu misüllü kaleler bir mahallde mevcûd bulunmayup mücerred anların hıyâllerinde olmak gerekdir" şeklinde verdiği cevaplara atıf yapılmıştır. Daha sonra Hotin muhafızından gelen takrirlerden bahsedilmiş ve bu takrirlerle Kırım Giray'ın iddialarının doğru olduğunun anlaşıldığı kaydedilmiştir. Rusya Çariçesi Elizabeth'in iki ülke arasındaki dostluğun devamını arzuladığının Bâbıâli tarafından bilinmesine rağmen Elizabeth Kalesi konusunda bu şekilde hareket edilmesinin dostluğa mugayir olduğu, şayet Rusya'nın niyeti başkaysa Bâbıâli'nin de bundan gafil bulunmayacağı ve gerekli tedariki yapacağı belirtilmiştir[481].

Bâbıâli'nin, Elizabeth Kalesi konusunda 1760'ın ilk aylarına nazaran daha sert bir tutum sergilemesinde ve diplomatik bir lisanla Rusya'yı tehdit etmesinde Osmanlı-Prusya ittifakının sona yaklaşmış olmasının önemli bir etkisi olsa gerektir. Zira ilerleyen aylarda ittifak giderek gündemden düşerken kale konusunda Rusya'ya karşı takınılan sert tavır da yerini daha ılımlı bir havaya bırakmıştır. İttifakın gündemden düşmesi ve Bâbıâli'nin, en azından Eylül-Ekim 1760'a kadar, Avusturya-Rusya-Fransa ittifakına karşı tutumunu yumuşatmasında 23 Haziran 1760'ta Prusya ordusunun Landeshut'ta Avusturya ordusuna teslim olması tayin edici bir etken olmuştur.

İ. Landeshut Muharebesi ve Bâbıâli'ye Yansımaları

Landeshut'ta General Heinrich August de la Motte Fouqué komutasındaki Prusya ordusu, Avusturya ordusu karşısında ağır bir mağlubiyet almış (23 Haziran 1760); takriben 2 bin Prusya askeri öldürülürken 8 bin asker de esir edilmiştir. Öldürülen ve esir edilenler arasında komuta kademesindekiler de bulunmaktadır. Buna mukabil Avusturya'nın kaybı, 774 askerdi[482].

481 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/63, 22 Şevvâl 1173/7 Haziran 1760. Venedik Balyosu Foscari de 2 Haziran 1760 tarihli mektubunda İstanbul'daki silahhanede yeni silahların imal edildiğini ve bunların gemilerle Rusya sınırına sevk edildiklerini rapor etmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 317-318).

482 Szabo, *The Seven Years War*, s. 278–281. Landeshut Muharebesi hakkında Avusturya Elçi-

Landeshut'taki hezimet Avrupa'da olduğu kadar Bâbıâli ile olan ilişkilerinde de II. Friedrcih'i zora sokmuştur. Muharebe öncesinde Osmanlı-Prusya ittifak antlaşması imzalanacağına dair genel bir kanaat oluşmasına rağmen 23 Haziran 1760'taki yenilgiden sonra Bâbıâli tarafından antlaşmanın imzalanması daha müsait bir zamana tehir edilmiştir[483].

Bâbıâli, Prusya ordusunun Landeshut'ta aldığı ağır yenilgiden sonra ittifak görüşmeleri kadar Avusturya-Rusya-Fransa ittifakı ile olan ilişkilerinde de değişikliğe gitmiştir. İlk olarak ittifak ile ilgili söylentilere ve Bâbıâli'nin Prusya yanında savaşa müdahil olacağına dair Avrupa'da yayılan haberlere cevap verilmeye çalışılmıştır. Bunda II. Friedrich'in General Fouqué'ye gönderdiği ve Türklerin 1760 Haziranı'nda Prusya yanında savaşa katılacaklarını belirttiği mektubun Avusturya'nın eline geçmesi de etkili olmuştur. Viyana, mektubu İstanbul'daki elçisi Schwachheim vasıtasıyla Bâbıâli'ye göndermiş ve yazılanların doğru olup olmadığını sormuştur. Schwachheim, II. Friedrich'in mektubunu sunmak üzere Divan-ı Hümayun'a geldiğinde Türk tarafının Avusturya ile olan dostluğa sadakat göstereceklerini bildiğini ve Viyana'nın da böyle düşündüğünü belirtmiştir[484]. Avusturya elçisi, Prusya'nın Landeshut'taki mağlubiyetini de kendi devleti lehine kullanmaktan geri durmamıştır[485].

Mektupla ilgili kısa sürede bir cevap hazırlayan Bâbıâli, II. Friedrich'in ele geçen mektubunda Bâbıâli'nin Haziran 1760'ta savaşa dâhil olacağının yazılmış olmasına rağmen belirtilen tarihin geçtiğini ama hâlâ Türk tarafının savaşa müdahil olmadığını hatırlatmış ve Türklerin Prusya yanında savaşa müdahil olacağına dair söylentilerin uydurma olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca zaten böyle bir durumun da mümkün olmadığını ve Bâbıâli'nin Avusturya ile olan

si Schwachheim, 14 Temmuz 1760 tarihli takririyle Bâbıâli'ye bilgi vermiştir (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29030, selh-i Zilkade 1173).

483 Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 155–157; Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 51–53.

484 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 14001. Ayrıca bk. Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 150–151. Venedik Balyosu Foscari, 4 Ağustos 1760 tarihli mektubunda Avusturya elçisine muharebe ile ilgili bir kuryenin geldiğinin ve elçinin de 1760 Temmuz'unun ilk günlerinde bu haberi Bâbıâli'ye ilettiğini rapor etmiştir. Balyos ayrıca Avusturya elçisinin muharebe ile ilgili haberi Bâbıâli'ye vermesinin sebebinin son günlerde imzalanacağına dair söylentilerin dolaştığı Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasını engellemek olduğunu da kaydetmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 333-334).

485 Rexin, II. Friedrich'e gönderdiği 28 Temmuz 1760 tarihli mektubunda Avusturya elçisinin Landeshut Muharebesi hakkında Prusya aleyhinde raporlar sunduğunu kaydetmiştir (Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 52).

barışın devamını istediğini belirtmiştir. Bâbıâli'nin cevabında, II. Friedrich'in mektubu yalanlanmamış, ancak Prusya Kralı'nın askerinin moralini yükseltmek ve düşmanlarını korkutmak için bu mektubu kaleme almış olabileceği kaydedilmiştir. Bu tür mektupların yazılmasının normal olduğu vurgulanmış, buna rağmen bunlara itibar edilmemesi istenmiştir[486].

Bâbıâli'nin bu cevabi mektubu, 1760 yazında Osmanlı-Prusya ittifak görüşmelerinin yukarıda saydığımız sebeplerden ötürü askıya alındığını, bu durumun da başta Avusturya olmak üzere Rusya ve Fransa'ya diplomatik bir dille ifade edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Ayrıca Bâbıâli, en azından Osmanlı'nın şimdilik Avrupa'daki savaşa müdahil olmayacağını taahhüt etmiştir.

Bâbıâli, Avusturya-Rusya ve Fransa ittifakına savaşa müdahil olmayacağı yönünde taahhütlerde bulunurken Rexin'e de Osmanlı-Prusya ittifakının İngiltere'nin resmî tavassutu olmadan asla kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Rexin, hem Avusturya elçisinin II. Friedrich'in mektupları dolayısıyla yaptığı baskılar hem de Landeshut'taki mağlubiyet haberlerinin İstanbul'a ulaşmasından ötürü zor günler yaşamaya başlamış; 1760 Ağustosu'nda artık Osmanlı-Prusya ittifakının yakın gelecekte mümkün olmadığı kanaatine ulaşmıştır. Bu kanaatini 28 Temmuz 1760 tarihli raporunda II. Friedrich'e de iletmiştir[487].

Bâbıâli, bir taraftan Prusya ile olan ilişkilerine mesafe koymaya çalışırken diğer taraftan da Avusturya-Fransa-Rusya ittifakı ile ilişkilerini iyileştirmeye gayret göstermiştir. 1760 Haziranı'ndaki korsan saldırıları[488] Bâbıâli'nin eline iyi bir fırsat vermiştir. Belirtilen tarihte Rigo açıklarında seyreden bir Fransız gemisi İngiltere bayrağını taşıyan bir korsan gemisinin saldırısına uğramış; Osmanlı sularındaki bu saldırı hemen Bâbıâli tarafından protesto edilmiş ve Sakız beyine Fransız gemilerinin himaye edilmesini emreden fermanlar gön-

486 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 14005. Ayrıca bk. Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 151.

487 Rexin'e göre ittifak antlaşmasının giderek zorlaşmasında Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi'nin buna olumsuz bakması ve Sadrazam Râgıb Paşa'nın İngiltere'nin resmî tavassutunda ısrar etmesi en önde gelen sebeplerdi (Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 52).

488 18. yüzyılda İngiliz ve Fransa bandıralı korsan gemilerinin Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, "XVIII. Yüzyılda İngiliz ve Fransız Korsanlık Hareketlerinin Akdeniz Ticareti Üzerindeki Etkileri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 12 (Eylül 1968), s. 57-71. Ayrıca bk. Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Ankara 2013, s. 196-197.

derilmiştir[489]. Daha sonra Osmanlı gemileri Akdeniz'de dolaşan korsan gemisini ele geçirmiştir. Korsanlar daha sonra İstanköy açıklarında demirlemiş olan bir kapudanede hapsedilmişlerdir. Fransa Elçisi Vergennes de yardımlarından dolayı Bâbıâli'ye teşekkür etmiştir. Bu olay bir nebze olsun Osmanlı-Fransa yakınlaşmasına vesile olmuş, buna mukabil Vergennes'in de raporlarında belirttiği üzere Osmanlı-İngiltere ilişkilerini geçici bir süre için bozmuştur[490]. Bu olay da Osmanlı'nın Prusya ittifakından giderek uzaklaştığının bir göstergesi olsa gerektir.

Bâbıâli'nin giderek ittifak fikrinden uzaklaştığı ve İstanbul'daki gayri resmî temsilcisi Rexin'in zor günler yaşadığı 1760 yazında II. Friedrich, bu senenin en önemli zaferlerinden birini elde etmiş ve bu zafer sonraki diplomatik ilişkilerin seyrinin tamamen değişmesine sebep olmuştur. 15 Ağustos 1760'ta Liegnitz'de Loudon komutasındaki Avusturya ordusunun saat 15.00'te başlattığı saldırı Prusya ordusu tarafından püskürtülmüş, bu muharebede Avusturya 4.000 ölü ve 4.700 esir verirken, Prusya 3.400 askerini kaybetmiştir. Kayıplara rağmen savaş meydanından bu defa II. Friedrich galip ayrılmış, Avusturya-Rusya komuta kademesinin Prusya ordusunu kesin olarak yok etmek üzere başlattığı saldırı aksine Prusya'nın Landeshut'taki mağlubiyetinin olumsuz izlerini silmiştir[491]. Bunu fırsat bilen Prusya Kralı, bizzat kendisinin kaleme aldığı bir mektupla zaferini Bâbıâli'ye haber vermiştir[492]. Bu başarı en çok Rexin'in elini güçlendirmiştir. Eylül 1760'tan itibaren Osmanlı-Prusya ittifakı İstanbul'da en önemli gündem maddesi hâline gelmiş; Bâbıâli'nin Avusturya-Rusya-Fransa ittifakına karşı tutumu da giderek sertleşmiştir.

489 Bâbıâli kendi karasularında Fransa gemilerine İngiltere savaş gemilerinin saldırmasını daha sonraki dönemlerde protesto etmiş ve kendi hukukunu ihlâl olarak gördüğü bu durumu önlemek için bazı tedbirler almıştır. Bunun ile ilgili bazı misaller için bk. BOA, A.DVN. MHM.d, nr. 162, s. 224–225, hk. 655, Evâhir-i Muharrem 1175/21 Ağustos-1 Eylül 1761; nr. 162, s. 283, hk. 787, Evâil-i Cemâziyelevvel 1175/28 Kasım- 7 Aralık 1761; nr. 162, s.303, hk. 876, Evâhir-i Cemâziyülâhir 1175/16 Ocak-26 Ocak 1762; nr. 162, s. 306, hk. 882, Evâhir-i Cemâziyülâhir 1175/16 Ocak-26 Ocak 1762; nr. 162, s.343, hk. 977, Evâsıt-ı Şaban 1175/6 Mart-16 Mart 1762.

490 Vergennes, 2 Temmuz 1760 tarihli raporunda İngiliz bandıralı korsan gemilerinin saldırısı, Osmanlı gemilerinin Fransız gemisine yardımı ve sonrasındaki gelişmeler hakkında detaylı bilgiler vermiştir (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II. 115-118).

491 Liegnitz Muharebesi öncesi Rus-Avusturya komuta kademesinin hazırladığı saldırı planı, muharebenin seyri ve sonuçları için bk. Szabo, *The Seven Years War*, s. 286–290.

492 BOA, HH, nr. 9/304; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 158–159; Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 52.

Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasının imzalanmasını engellemeye, bunu yapamazsa geciktirmeye çalışan Râgıb Paşa'ya yönelik tepkiler ve eleştiriler de Eylül 1760'tan itibaren artmıştır. Sadrazam'ın nüfuzunu kırmak isteyenler, bir taraftan İstanbul'un muhtelif bölgelerinde yangınlar çıkarırken, diğer taraftan da askerleri ve halkı isyana teşvik etmişlerdir[493]. Bütün bunlar, 1761'de Osmanlı–Prusya Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasını hızlandırmıştır.

I. Osmanlı-Prusya Ticaret Antlaşması (1761)

Liegnitz'deki Prusya galibiyeti Bâbıâli tarafından haber alındıktan sonra Osmanlı devlet adamlarının Prusya'ya olan yaklaşımları tekrar değişmiştir. Rexin'in de baskıları sonucu[494] Osmanlı-Prusya ittifakına dair Ekim-Kasım 1760'ta meşveret meclisleri toplanmaya başlamıştır. Bu toplantılarda, bizzat III. Mustafa'nın emriyle, ittifakın Osmanlı'ya sağlayacağı faydalar ve vereceği zararlar ele alınmıştır. İlk toplantılarda işin şer'î ve akli yönü ele alınmış fakat bu ilk müzakerelerde ittifak lehine bir karar çıkmamıştır. Hattâ şer'î olarak Prusya ile ittifak yapmanın mümkün olmadığı yönünde fetvalar verilmiştir[495]. Bu fetvalar üzerine ittifak antlaşması yerine Prusya'ya yedi maddelik bir ticaret ve dostluk antlaşması teklif edilmiştir[496].

493 Foscari, 2 Eylül 1760 tarihli mektubunda Sadrazam aleyhine artan hoşnutsuzluğu, yangınları ve isyan girişimlerini rapor etmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 344-349).

494 Rexin, Liegnitz galibiyetinden sonra Bâbıâli'ye sunduğu takrirlerinde Prusya Kralı'nın başarılarını öne çıkarmaya başlamıştır (BOA, HH, nr. 9/306, trsz.).

495 BOA, HH, nr. 9/319-A, trsz; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 54.

496 BOA, HH, 9/238-A, trsz. Ayrıca bk. Beydilli, Büyük Friedrich, s. 54. Bir *Mecmua*'da Ekim-Kasım 1760'taki meşveretler ve bu meşveretlerde, diğer Osmanlı kaynaklarında anlatılmayan bir olay anlatılmaktadır. Bu kayda göre II. Friedrich, Osmanlılar lehine de olacak bir ittifak antlaşması teklif etmiş ve bu teklifin Bâbıâli'ye sağlayacağı faydalar bizzat Râgıb Paşa tarafından III. Mustafa'ya izah edilmiştir. Sadrazam'ın açıklamaları padişah tarafından da makul görülmüş ve birkaç gün sonra ittifakın imzalanması için III. Mustafa bir hatt-ı hümayun kaleme almıştır. Bunun üzerine Râgıb Paşa da İstanbul'daki gayriresmî Prusya temsilcisi Rexin'i Tırnakçı (Öğreten sehven "Tarakçı" okumuştur) Yalısı'na davet etmiş ve Rexin alenen yalıya gelmiştir. Görüşme sırasında Râgıb Paşa, Rexin'e hil'at giydirmiş ve akşama kadar ittifakın kabul edildiğine dair temessükün gelmesini beklemiştir. En sonunda beklenen hatt-ı hümâyûn gelmiştir. Hatta Sadrazam'a "Benim vezîrim yârın binişe (Öğreten sehven "Niş'e" okumuştur) git, lâkin elçiye kürk ilbâs etme, birkaç gün meks edüp etrâfıyla mülâhaza olunsun, temessükü göndermedim" denilmiştir. Bir şeylerin ters gittiğini fark eden Râgıb Paşa, ertesi gün Topkapı Sarayı'na gitmiş ve Padişah'a "Efendim bu madde Devlet-i aliyye'ye enfâ' ve bâ-husûs bu ittifâkın semeresi elli altmış sene düşmenlerimiz baş kaldıramayup her vechilegüzel olur idi. Zîrâ Devlet-i aliyye'ye bu esnâlarda sefer gayet hatar-nâk olup ma'âza'l-lâhü te'âlâ eğer fesh-i musâlaha olunsa vüzerâ ve kibârda sefer görmüş, kulunuzdan gayrı bir âdem yokdur. Lâ-mehâle Nemçe ve Moskov ittifâkları hasebiyle memâlik-i İslâmiye'ye tarafeynden yürürler, eyvâh eyvâh" diyerek ittifakın önemini

Ayrıca İngiltere'nin tavassutu olmadan ittifak antlaşması imzalamanın akli ve şer'î

bir kez daha izah etmeye çalışmıştır. Bunun üzerine III. Mustafa da "Benim vezîrim, bu böyle, lâkin senin ile ben bu işi bu dereceye getürdük. Lâkin ocaklu ve kibâr ve ulemâ ne derler, işin şer'îsini dahi mülâhaza edelim" demiştir. Râgıb Paşa'nın itirazlarına rağmen ittifak kabul edilmemiş yalnızca ticaret antlaşması imzalanmış, Paşa da "bu gam ile kendüsü dahi âhırete gitmiş". Mecmua'daki kayda göre bunun arkasında ise Avusturya elçisinin dağıttığı rüşvet vardır (İbretnümâ, s. 28-31). Ebubekir Râtıb Efendi de bu söylentinin farklı ve oldukça benzer bir versiyonunu III. Selim'e sunduğu iki farklı mektubunda yazmıştır. Mektuplardan birinde meseleyi şöyle nakleder: "...peder-i vâlâ-güherleri cennet-mekân efendimiz merhûm hazretleri zamân-ı saltanatlarında Ragıb Paşa merhûmun sadâreti âharı idi, Ragıb Paşa hayrhâhâne sa'y u himmet idüp Brandeburk kralı ile Devlet-i Aliyye beyninde hayurlu azîm ve menfa'atlü bir ittifâk râbıta virdiler. Vaktâ ki bu ittifâkın Devlet-i Aliyye'den senedi mühürlendi ve Brandeburk tarafından dahi memhûr oldu, yarınki gün Devlet-i Aliyye ittifâk senedini Brandeburk kralının bu tarafda ittifâk-ı mezbûra vekili ve murahhası olan elçisine virüp ve elçi-i mezbûrdan Devlet-i Aliyye'ye senedini teslîm etmek üzere Brandeburk elçisi, Tırnakçı Yalusu'na biniş olup Ragıb Paşa da'vet ve elçiye ilbâs-ı hil'at olunacak idi, ol gice Ragıb Paşa iş oldu bitdi kim bozacak deyu Brandeburk elçisinin Tırnakçı Yalusu'na biniş olup da'vet olunacağını izhâr etmekle ne içün da'vet olunacak kimsenin ma'lûmu değil iken Nemçelü bunu hiceleyüp bir tabîb ve hekîm ile Tahir Ağa'ya ve Osman Mollâ'ya ve sâir ba'zı ulemâ ve mevâlî ve ricâle beş bin kise akçe rüşvet sarf idüp merhûm cennetmekân peder-i vâlâ-güherleri gibi bir âkıl ve kâmil ve lâ-nazîr bir pâdişâhın aklını çelüp bu iş altı ay tehir olsun başka mülâhazam vardır işi tehîr ve sonra men' etdiler. Hâlâ Brandeburk ile ittifâk maddesinin mükâlemesi kalemde mahfuzdur. Ragıb Paşa bu işin bu vechle bozuldığına gayet kahrlanup aslından daha ihtiyâr ve alîl olmağla illet-i mizâcı kahrından ve kederinden müştedd olup ol sene vefât etmişdir. Ol vakt âkıbet-kârı mülâhaza idenler bu madde Ragıb Paşa'nın sebeb-i mevti oldu didiklerini işitdim. Kulunuz ol vakt Ragıb Paşa yanına gelüp gidecek erbâbdan değil idim velâkin mesmû'um oldı ki 'Devlet-i Aliyye'ye murâdım bir hıdmet idi ki bu ittifaka râbıta vire idim belki yüz seneye dek Nemçe ve Venedik ve Moskov devletleri Devlet-i Aliyye'ye suikasd ve harekete mecâlleri olamaz idi. Eger bir sefer olursa Devlet-i Aliyye'nin işi pek müşkil olur. Gerçi ben ol günleri görmem velâkin görenlerin Allahu Te'âlâ mu'îni ola' demiş deyu Ragıb Paşa'nın bu kelâmı ol vakt mesmû'um olmuşidi" (TSMA, nr. E 1892. Râtıb'ın başka bir mektubunda da bazı bilgilerde küçük değişikliklerle birlikte aynı rivayetin nakli için bk. Aysel Yıldız, "Şehzdeye Öğütler: Ebûbekir Ratıb Efendi'nin Şehzade Selim'e (III) Bir Mektubu", Osmanlı Araştırmaları, S. 42 (2013), s. 266). Bu rivayetler, 1760'taki belgelerle örtüşmemektedir. Zira 1760'taki meşveret meclislerinde Râgıb Paşa, ittifakın İngiltere garantörlüğü olursa kabul edilmesi aksi takdirde bunun doğru olmayacağını ileri sürmüştür. Râtıb Efendi mektuplarında ve Mecmua'da gelişmelerin çok değişik bir şekilde anlatılmasının arkasında farklı saikler etkili olsa gerektir. Bu rivayetin müellifleri III. Mustafa dönemindeki gelişmeleri örnek göstererek III. Selim zamanındaki devlet adamlarını eleştirmek istemiştir. Devlet adamlarının Râgıb Paşa gibi olmalarını, Osmanlı-Prusya ittifakını savunmalarını arzular gibidir. Bu durum 1790 Osmanlı-Prusya ittifakı tartışmalarında devlet ricalinin tutumları göz önünde bulundurulduğunda daha iyi anlaşılmaktadır. Zira Prusya'nın ittifak tekliflerine Osmanlı devlet ricali sorumluluğu üzerine almamak adına olumlu bir cevap vermemiş ve bizzat III. Selim devreye girmek zorunda kalmıştır (Kemal Beydilli, 1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı (Meydana gelişi-Tahlili-Tatbiki), İstanbul 1984, s. 57–60).

mahzurlar ihtiva ettiği belirtilmiştir[497]. Bâbıâli'nin teklifleri teslim edilen Rexin, bu tekliflere cevaben hazırladığı takririnde İngiltere'nin tavassutunun şimdilik mümkün olmadığını zira İngiltere'de Osmanlı-Prusya ittifakı oylamaya sunulduğu takdirde itiraz edenlerin olacağını ve İngiltere parlamentosunun ikiye bölüneceğini, bu durumda da olumlu bir sonuç çıkmayacağını belirtmiştir. Fakat tavassutu olmadan Osmanlı-Prusya ittifakı sağlanması hâlinde bundan İngiltere'nin de memnun olacağını, ayrıca II. Friedrich'in de bir an önce ittifakın imzalanmasını arzu ettiğini kaydetmiştir[498]. Bu cevaptan sonra II. Friedrich'in Rexin'e ittifak antlaşmasının imzalanmasını sağlaması; aksi hâlde İstanbul'u terk etmesi yönünde gönderdiği emir, Bâbıâli'de ticaret ve dostluk antlaşmasının yeniden ele alınmasına ve ikinci bir hareket planı hazırlanmasına sebep olmuştur[499]. Yapılan toplantılarda ticaret ve dostluk antlaşmasına sekizinci bir madde daha ilave edilmiştir[500]. Ayrıca Sadrazam Râgıb Paşa, şayet II. Friedrich bu sekiz maddelik ticaret ve dostluk antlaşmasını kabul etmez ve ittifak antlaşmasında ısrar ederse; şer'î mahzurlara bakılmadan, daha önce de birkaç defa yapıldığı gibi, ittifak antlaşmasının Padişah'ın onayıyla kabul edilebileceğini ileri sürmüştür[501]. Ardından Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi'nin[502] de onayı alındıktan sonra[503] sekiz maddelik Ticaret ve Dostluk Antlaşması'nın taslağı Rexin'e, kralına iletmek üzere teslim edilmiştir[504]. Bu antlaşmaya II. Friedrich'in itiraz etmesinin ve ittifak antlaşmasında ısrarcı olmasının önünü almak için de Rexin'e 12 Kasım 1760 tarihli takrirde neden şartların henüz oluşmadığı izah edilmiştir. Buna göre Devlet-i Aliyye ile Prusya birbirinden uzak olduğundan başka

497 BOA, HH, nr. 8/298-J, 3 Rebîülâhir 1174/ 12 Kasım 1760. Foscari, 2 Eylül 1760 tarihli mektubunda Osmanlı-Prusya ittifakının şimdilik mümkün gözükmediğini zira Türk tarafının Avrupa'da devam eden savaşın sonucunu görmeden harekete geçmeyeceğini rapor etmiştir. Balyos buna rağmen Bâbıâli'de planların kişilerle kaim olduğunu ve bunların değişmesi ise siyasetin de değişebileceğini kaydetmiş ve yine de ittifak konusunda emin olunmamasını tavsiye etmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 347-349).

498 BOA, HH, nr. 9/321, trsz. Rexin'in sunduğu takririn bir özeti için bk. HH, nr. 8/298-J, 3 Rebîülâhir 1174/12 Kasım 1760.

499 BOA, HH, nr. 9/321, trsz.

500 BOA, HH, nr. 8/298-N, 3 Rebîülâhir 1174/ 12 Kasım 1760.

501 BOA, HH, nr. 9/321, trsz.

502 Veliyüddin Efendi, ilk defa 17 Şubat 1760-6 Eylül 1761 tarihleri arasında şeyhülislâmlık yapmıştır (Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C IV, s. 539). Sonraki şeyhülislâmlık görevinde Muhsinzâde Mehmed Paşa ile 1768 Savaşı'nın ilan edilmesine karşı gelmiştir.

503 Bu konuda Sadrazam Râgıb Paşa'nın takriri için bk. BOA, HH, nr. 9/311-A, trsz.

504 BOA, HH, nr. 8/298-M, trsz. Ayrıca bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 56.

bir devletin, yani İngiltere'nin garantörlüğü lazımdır. Aksi takdirde Osmanlı devlet ricâlini bu ittifakın faydalı olduğuna inandırmak zor olacaktır. Bu yüzden ileride daha müsait bir zamanda ve başka bir devletin tavassutuna gerek kalmadan bir ittifak antlaşması yapılması muhtemeldir[505]. Bâbıâli'nin sekiz maddelik Ticaret ve Dostluk Antlaşması ile neden ittifakın şimdilik mümkün olmadığına dair takriri, Rexin tarafından 30 Kasım 1760 tarihli raporuyla II. Friedrich'e iletilmiştir[506].

Râgıb Paşa, Aralık 1760'ta kızının konağında Rexin ile gece yarısı gizlice bir araya gelmiş ve burada Rexin'e İngiltere garantörlüğü hususunda ısrar etmiştir. Bu görüşmeden sonra ise Divân-ı hümayun tercümanı Rexin'den ittifak antlaşması karşılığında 500 bin kuruş istemiştir. Fakat sonraki günlerde ne bu para ödenmiş ne de Râgıb Paşa, İngiltere'nin garantörlüğü olmadan Ticaret ve Dostluk Antlaşması'nın kabul edilemeyeceği ısrarından vazgeçmiştir[507]. Rexin, Bâbıâli'nin sekiz maddelik antlaşmada ısrarcı olduğunu kesin olarak anladıktan sonra gelişmeleri II. Friedrich'e rapor etmiştir. Ayrıca kralı ile olan yazışmalarını da İngiltere Elçisi Porter ve diğer ülke temsilcilerinden saklamak istemiştir, ancak bu uzun bir süre mümkün olmamıştır[508]. Birkaç gün içinde Berlin'den gelen haberler diğer elçiler tarafından da öğrenilmiştir. Ulağın getirdiği bilgiler en fazla Rusya Kapıkethüdası Obreskov'u rahatsız etmiştir[509].

Ticaret antlaşması II. Friedrich'i tatmin etmese de Prusya Kralı dostluğun devamını sağlamak ve müsait bir zamanda ittifak antlaşmasını temin etmek ümidiyle bu antlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Ticaret ve Dostluk Antlaşması, 3 Nisan 1761'de mübadele olunmuş[510], 30 Mayıs 1761'de II. Friedrich tarafından

505 BOA, HH, nr. 8/298-J, 3 Rebîülâhir 1174/ 12 Kasım 1760.

506 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 57.

507 Bu gelişmeleri Porter, Pitt'e gönderdiği 8 Şubat 1761 tarihli mektubunda anlatır (NA, SP, nr. 97/41). Porter'ın mektubuna atıf yapan Wood, istenen paranın miktarını sehven 250 bin dolar olarak vermiştir ("The English Embassy at Constantinople", s. 559).

508 Porter, William Pitt'e yazdığı 19 Mart 1761 tarihli mektubunda Rexin'e 4 Mart'ta Kralı'ndan bir kurye geldiğini ama Prusya temsilcisinin kuryenin getirdiği haberleri kendisinden gizlemeye çalıştığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/41).

509 Porter'ın, William Pitt'e yazdığı 19 Mart 1761 tarihli mektubu (NA, SP, nr. 97/41).

510 Beydilli, antlaşmanın 22 Mart 1761'de mübadele edildiğini kaydetmesine rağmen Mehmed Akif Bey'in *Târihi*'nde bunun 27 Şaban 1174/3 Nisan 1761'de yapıldığı açıkça belirtilmiştir. Mehmed Akif, ayrıca bu münasebetle yapılan teşrifatı da anlatmıştır (*Târih-i Cülus-ı Sultân Mustafa-i Sâlis*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2108, vr. 276a-b). Foscari de Rexin'in Râgıb Paşa tarafından 3 Nisan 1761'de resmen kabul edildiğini rapor etmiş ve Rexin'in kabul törenine dair ayrıntılı bilgiler vermiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s.). İstanbul'dan Leh hududuna kadar olan yerlerin görevlilerine hitaben gönderilen fermanda

resmen onaylanmış ve 27 Temmuz 1761'de de III. Mustafa tarafından ahitname şeklinde tasdik edilmiştir[511].

Osmanlı ile Prusya arasında teati edilen Ticaret ve Dostluk Antlaşması her ne kadar II. Friedrich'in istediği ittifak antlaşmasının etkilerine sahip değilse de Rusya-Avusturya-Fransa ittifakını tedirgin etmiştir. Obreskov bu antlaşmanın mübadele edildiğini St. Petersburg'a rapor etmiştir. Obreskov raporunda antlaşmanın yalnızca ticaret ile ilgili maddeleri ihtiva etmesine rağmen Prusya'nın ve doğal olarak İstanbul'da artık resmen kabul edilen Rexin'in elinin güçlendiğini, yine de antlaşmanın II. Friedrich'in arzuladığı gibi bir etki yaratmaması için Rusya'nın sessiz kalması gerektiğini, St. Petersburg'un antlaşma aleyhinde bir beyanatta bulunması hâlinde Bâbıâli'de bunun olumsuz karşılanacağını ve iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulacağını kaydetmiştir. Obreskov'un bu tavsiyeleri St. Petersburg'da etkili olmuş ve Rusya, tedirgin olmasına rağmen, antlaşma aleyhinde bir beyanatta bulunmamıştır[512].

Vergennes de Dışişleri Bakanı Choiseul'a gönderdiği 3 Nisan 1761 tarihli raporuyla Bâbıâli ile Prusya arasında imzalanan Ticaret ve Dostluk Antlaşması'nı haber vermiştir. Fakat elçi raporunu kaleme aldığı günlerde antlaşmanın içeriğine tam olarak vâkıf olmadığından antlaşmanın Fransa'ya ne gibi etkileri olabileceğine dair bir yorumda bulunmamıştır. Vergennes'i en çok tedirgin eden husus, antlaşmada Türklerin savaşa müdahil olup olmayacaklarına dair bir maddenin bulunup bulunmadığını haber alamaması olmuştur. Fakat ilerleyen günlerde hem Rusya Kapıkethüdası Obreskov'un destekleri hem de dağıtılan rüşvetler sayesinde antlaşmanın bir müsveddesini ele geçire-

---

Rexin'in Ticaret ve Dostluk Antlaşması'nı II. Friedrich'e iletmek üzere görevlendirdiği iki ulağın yol güvenliğinin sağlanması emredilmiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 170, hk. 445, Evâhir-i Şâban 1174/27 Mart–7 Nisan 1761). Rexin, Bâbıâli tarafından resmen tanındıktan sonra İstanbul'daki diğer elçileri ziyaret turları başlatmış ancak Fransa, Avusturya, İsveç ve Rusya elçilerini ziyaret etmemiştir. Rexin'in ziyaretleri ve kişisel özellikleri hakkında Foscari, 2 Mayıs 1761 tarihli mektubunda önemli bilgiler vermiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 477). Porter da William Pitt'e yazdığı 11 Nisan 1761 tarihli mektubunda antlaşmanın 3 Nisan'da teati edildiğini rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/41).

511 Osmanlı-Prusya Ticaret Antlaşması'nın hazırlanma safhası ve II. Friedrich'in tepkisi hakkında bk. Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 156–170; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 53–59.

512 Obreskov'un antlaşma ile ilgili raporları ve St. Petersburg'un tutumu için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLI, 276. Foscari de 4 Ağustos 1760 tarihli mektubunda Osmanlı-Prusya antlaşması imzalanırsa buna tepki gösterilmemesini tavsiye etmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 340-341).

bilmiş ve ancak bundan sonra endişelerinin yersiz olduğunu görmüştür. Zira antlaşma Danimarka ve İspanya ile daha önce imzalananlar gibi bir ticaret ve dostluk antlaşmasıydı ve Türklerin savaşa gireceklerine dair bir madde de ihtiva etmemekteydi. Bunun üzerine Rusya gibi Fransa da zaten Malta korsanları yüzünden iyice bozulan Bâbıâli ile olan ilişkilerinin daha kötüye gitmemesi için antlaşma karşısında sessiz kalmayı tercih etmiştir[513].

İngiltere cephesinde ise bu antlaşma istihzalı bir tavırla karşılanmıştır. Prusya'daki İngiltere temsilcisi Mitchell, II. Friedrich'in düşmanlarını pişman edecek bir antlaşma imzaladığını iddia etmesine rağmen bunun oldukça gülünç olduğunu ve hiçbir fayda sağlamayacağını Londra'ya rapor etmiştir[514].

Prusya Antlaşması, İstanbul halkı ve ileri gelenleri tarafından da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak antlaşmadan herkesin beklentisi farklı olmuştur. Bazıları Avusturya ve Rusya'ya duydukları nefretten dolayı bu antlaşmayı alkışlarken, bazıları da antlaşmanın yeni gelişmelere gebe olması hasebiyle onu memnuniyetle karşılamışlardır. Antlaşma ile ilgili duygularını gizleyen ve hiçbir fikir beyan etmeyen kişi ise Râgıb Paşa olmuştur. Sadrazam böyle davranarak bir taraftan tepkisini ifade etmeye, diğer taraftan ise elçilerin meraklarını daha da artırmaya çalışmıştır[515].

513 Vergennes'in antlaşma ile ilgili Dışişleri Bakanı Choiseul ve XV. Louis'ye gönderdiği raporlar için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 156–157. Ayrıca bk. Murphy, *Vergennes*, s. 122. Foscari, 4 Nisan 1761 tarihli mektubunda Rexin'in resmen kabul edildiğinden bahsetmiş ve 16 Nisan 1761 tarihli mektubunda da Prusya ile imzalanan antlaşmanın hangi maddeleri ihtiva ettiğini öğrenmek için İstanbul'daki elçilerin birbiri ile yarıştıklarını ancak hiçbirinin kesin bir bilgi elde edemediğini rapor etmiştir. Venedik balyosu bu mektuplarında antlaşmanın bir dostluk antlaşması olduğunu, diğer elçilerin korktukları gibi savaşa yönelik maddeleri ihtiva etmesinin zor olduğunu, zaten 1762'ye kadar Bâbıâli'nin Rusya'ya bir savaş ilan etmesinin mümkün gözükmediğini kaydetmiştir. Foscari, ayrıca Rusya kapıkethüdasının oldukça soğukkanlı olduğunu, gelişmelerin buraya varacağını daha önceden tahmin ettiğini ve Prusya antlaşmasının bir Rus savaşına sebep olmasını beklemediğini de yazmıştır (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 422-443).

514 Mitchell'in raporları için bk. J. Holland Rose, "Frederick the Great and England, 1756–1763", *The English Historical Review*, 29/114 (April 1914), s. 265–266.

515 Halkın ve devlet adamlarının Prusya antlaşmasına dair bakışları ve Râgıb Paşa'nın tutumu hakkında Balyos Foscari, 16 Nisan 1761 tarihli mektubunda önemli bilgiler vermiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 471).

J. Malta'ya Savaş İlan Etme Hazırlıkları ve Osmanlı-Fransa İlişkileri

Daha önce ele aldığımız üzere İngiliz bandıralı bir korsan gemisinin 1760 Haziranı'nda Fransız gemisine saldırması ile olumlu yönde gelişen Osmanlı-Fransa ilişkileri 1760 Ekimi'ne gelindiğinde yeni bir korsan krizi ile sıkıntılı günler yaşamaya başlamıştır. Osmanlı-Fransa ilişkilerinin bozulmasının, Osmanlı-Prusya ilişkilerinin düzeldiği ve iki ülke arasında ittifak için meşveret meclislerinin yapıldığı bir döneme denk düşmesi tesadüf olmasa gerektir.

III. Mustafa 1759'daki görüşmelerinde özel doktoru Nikola de Carlo'ya Malta korsanlarının Fransa himâyesindeki Monako prensliğinin bayrağı altında Boğaziçi'ne kadar gelerek sahil kasabalarına ve Türk gemilerine zarar verdiklerini anlatmış ve bunu önlemek için Fransa'nın tavassutuna müracaat etmiştir. Fransa Padişah'ın bu talebine, Malta'nın kendi hâkimiyetinde bulunmadığı fakat Bâbıâli'nin hatırı için Monako prensine Türk yönetiminin isteklerinin anlatıldığı bir mektup yazacağı cevabını vermiştir[516]. Bu cevaba rağmen Fransa 1759'da Malta korsanları meselesinde somut bir adım atmamış ve 1760 sonbaharında Türk gemilerine yönelik bir saldırı sonrasında mesele yeniden ve daha şiddetli bir şekilde gündeme gelmiştir. Problem, Bâbıâli ile Fransa arasında savaş sebebi olarak görülmüş ve iki ülke arasındaki ilişkiler, Prusya'nın 1760 yazında Liegnitz'deki başarılarının da etkisiyle giderek gerilmiştir.

1760 Haziranı'nda ele geçen İngiliz bandıralı gemideki mürettebatın İstanköy açıklarında bir kapudanede esir tutulduklarına daha önce değinilmişti. Kapudanedeki bu esirler, 20 Eylül 1760 Cuma günü Kaptanıderya Abdülkerim Paşa, kapudanenin kaptanı Aynarozlu Mustafa Paşa ve gemi muhafızlarının birçoğunun namaz için ayrıldıkları bir vakitte fırsattan istifade gemiyi ele geçirmiş, gemideki birkaç muhafızı öldürmüş, kürekçileri de yanlarına alarak poyrazın da yardımıyla kapudaneyi kaçırmışlardır. Bu olay İstanbul'da duyulur duyulmaz şehirde büyük bir galeyana sebep olmuştur. Kaptanıderya Abdülkerim Paşa da kapudaneyi yakalamak üzere tüccar gemileri sevk etmiş ve kendisi de bizzat takibata katılmıştır. Günler geçmesine rağmen kapudane ile ilgili Abdülkerim Paşa'dan bir haber gelmemiş ve İstanbul'daki meraklı bekleyiş bir kat daha artmıştır. Bunun üzerine Selanik ve Eğriboz mutasarrıfları, Mora muhassılı, İnebahtı Muhafızı Abdi Paşa ve Boğazhisarlarından Mora'ya kadar olan bölgelerin ve adaların kadılarına hitaben bir ferman gönderilmiştir.

516 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 85–88; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, 108; Murphy, *Vergennes*, s. 124–125.

Söz konusu fermanda kaptanıderyanın kapudaneyi takibine dair Abdülkerim Paşa'dan henüz bir haberin ulaşmadığı, ancak alınan duyumlara göre takibatın bir netice vermediği ve kapudanenin de nereye kaçırıldığına dair bir bilgi alınamadığı belirtilmiş, devamında da bu olayla ilgili bölgede bir şeylerin duyulup duyulmadığı sorulmuş, bilgi edinilirse bunun hemen İstanbul'a iletilmesi emredilmiştir[517].

Bu fermana rağmen ilerleyen günlerde de kapudanenin nerede olduğu haber alınamamış ve Kaptanıderya Abdülkerim Paşa'nın takibinin bir netice vermeyeceği anlaşılmıştır. Bu yüzden Abdülkerim Paşa ile kapudane kaptanı Aynarozlu Mustafa olayda ihmalleri olduğu ve günler geçmesine rağmen hâlâ kapudanenin nerede olduğunu dahi tespit edemedikleri gerekçesiyle azledilmişlerdir. Abdülkerim Paşa, Rodos Adası'na cezîrebend, Aynarozlu Mustafa Kaptan da Rodos Kalesi'ne kalebend olarak gönderilmiştir. Daha sonra ise cezaları idama tebdil edilmiş ve 14 Kasım 1760'ta ikisinin de kesik başı İstanbul'a getirilerek başkalarına ibret olmak üzere Topkapı Sarayı önünde teşhir edilmiştir[518]. Abdülkerim Paşa'dan sonra kaptanıderyalığa Mustafa Paşa

517 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 55, hk. 135–136, Evâhir-i Safer 1174/1–10 Ekim 1760; nr. 162, s. 56–57, hk. 141, Evâil-i Rebîülevvel 1174/11–21 Ekim 1760. Cevdet-Bahriye, nr. 183/8626, 10 Rebîülevvel 1174/20 Ekim 1761; nr. 4/197, Evâil-i Rebîülevvel 1174/11-21 Ekim 1760; nr. 189/8901, trsz; *Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1051-1053. Kapudanenin kaçırılmasını Vergennes de rapor etmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 116–118). Bâbıâli'nin Vergennes'e gönderdiği 10 Rebiülâhir 1174/19 Kasım 1760 tarihli bir mektupta da olayın nasıl meydana geldiği anlatılmıştı (*Mecmuâ*, Şevket Rado Ktp., nr. 221, vr. 32b-33a). İngiltere Elçisi Porter, 17 Aralık 1760 tarihli mektubunda kapudanenin kaçırılmasından bahsetmiş ve bu yüzden Fransa elçilik heyetinin zor günler yaşadığını kaydetmiştir. 5 Ocak 1761 tarihli mektubunda da İstanbul'daki Fransızların kapudane yüzünden sıkıntı içinde olduklarını yazmıştır (NA, SP, 97/41). Foscari de 20 Ekim 1760 tarihli mektubunda kalyon hadisesinden bahsetmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 357-358). Balyos sonraki mektuplarında da kalyona dair bilgiler vermiştir.

518 Rodos Sancağı Mutasarrıfı Süleyman Paşa, Rodos kadısı ve dizdarına hitaben yazılan fermanda Abdülkerim Paşa ile Mustafa Kaptan'ın idam edilmesi ve kesik başlarının İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 95, hk. 242, Evâsıt-ı Rebîülâhir 1174/19–29 Kasım 1760). Fermanda Abdülkerim Paşa ile Mustafa Kaptan'ın arasında eskiden beri adavet bulunduğu, bunu bilen donanma askerinin ikisinin de sözlerini dinlemediği ve donanmada ihtilaf çıktığı, kapudanenin kaçırılmasına da bu ikisinin tedbirsizliklerinin sebep olduğu, bu yüzden bundan sonra donanmada bu tür ihtilafların önünü almak ve başkalarına ibret olması için ikisinin de başlarının vurulması istenmiştir. Bu husus *Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1052-1053 ve Vergennes tarafından da kaydedilmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 117-118). Kaptanların kesik başları 13 Aralık 1760'ta İstanbul'a gelmiş ve teşhir edilmiştir (Mehmed Akif, *Târih-i Cülus-ı Sultân Mustafa-i Sâlis*, vr. 256a-257b).

tayin edilmiş[519] ve yeni kaptanıderyadan deniz işlerinden anlayan devlet ricalini bir araya getirmesi, meşverette kapudanenin ele geçirilmesi için ne gibi tedbirler alınması gerektiğinin tespit edilmesi istenmiştir[520]. Devlet ricalinin bu meseleye bu kadar ehemmiyet vermesinde İstanbul'da idarecilere duyulan tepkinin de bir etkisi olsa gerektir. Zira hacı kervanlarına yönelik saldırılar ve ardından kapudanenin kaçırılması şehir halkında sokakta Padişah'a dil uzatacak kadar infiale yol açmıştı[521].

İnfialin ilk günlerinde III. Mustafa, Malta'ya savaş ilan edilmesi gerektiğini dile getirmeye başlamış, bu da Râgıb Paşa ile aralarında fikir ayrılığına sebep olmuştur. Savaş isteyen Padişah'a karşı Sadrazam, işin diplomatik yollarla halledilmesini savunmuştur[522].

Bâbıâli, kapudanenin kaçırılmasını kendi hukukuna bir tecavüz olarak görmüş ve özellikle III. Mustafa, geminin Malta'dan geri alınmasını istemiştir. Bunun için bizzat kendisi de devreye girmiş ve kapudanenin geri alınması amacıyla Fransa'nın tavassutuna müracaat etmiştir. Bunda 1760 Haziranı'nda Fransa gemisinin İngiliz korsanlardan kurtarılması da bir dayanak noktası olmuştur. Sadrazam Râgıb Paşa da Divan-ı Hümayun tercümanını Fransa elçiliğine göndermiştir. Tercüman, Vergennes ile yaptığı görüşmede Bâbıâli'nin Fransa'nın dostluğuna güvendiğini bildirmiş ve kapudanenin Malta'dan geri alınması konusunda kendilerine aracılık etmesini talep etmiştir. Vergennes ise 1759'da da ifade ettiği gibi, Malta'nın Fransa hâkimiyetinde bulunmadığı, bu yüzden ülkesinin aracılık etmesinin mümkün olmadığı cevabını vermiştir. Bu cevaptan sonra tercüman yanında getirdiği Râgıb Paşa'nın Fransa Kralı XV. Louis'ye hitaben kaleme aldığı bir name çıkarmış ve bunun Kral'a ulaştırılmasını istemiştir. Sadrazam'ın namesinde biraz da tehditvari bir üslupla kapudanenin bir an önce Bâbıâli'ye teslim edilmesi belirtilmiştir[523].

519 Mustafa Paşa'nın tayin fermanı için bk. BOA, A.DVN.MHM.d., nr. 162, s. 57, hk. 142, Evâil-i Rebîülevvel 1174/11–21 Ekim 1760. Ayrıca bk. Mehmed Akif, *Târih-i Cülus-ı Sultân Mustafa-i Sâlis*, vr. 247b-248a, 266b-267a. Mustafa Paşa, 1761 Şubat'ının sonlarına kadar bu görevde kalmış ve bu tarihte yerine Belgrad Muhafızı Hâcı Uzun Hasan Paşa tayin edilmiştir (A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 143, hk. 362-363 (Evâsıt-ı Receb1174/20-2 Mart 1761). Ayrıca bk. Danişmend, *Kronoloji*, C V, s. 216).

520 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 56–57, hk. 141, Evâil-i Rebîülevvel 1174/11–21 Ekim 1760.

521 Baron de Tott, *18. Yüzyılda Türkler, Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, çev. Mehmet R. Uzmen, İstanbul trsz, s. 68–69; *Türkiye'nin Bir Asrı*, s. 44.

522 *Mür'i't-Tevârih*'in bir nüshasında kaydedilmektedir (Millet Ktp., Ali Emirî, nr. 131, vr. 41b).

523 Vergennes'e verilen 10 Rebiülâhir 1174/19 Kasım 1760 tarihli name için bk. *Mecmua,*

Vergennes, Sadrazam'ın mektubunu XV. Louis'ye göndermiş ve bu konuda nasıl hareket etmesi gerektiğine dair de kendisinin bilgilendirilmesini talep etmiştir. Fransa elçisi, kapudane ile ilgili raporunda Bâbıâli'nin sert bir tepki gösterdiğini, Malta üzerine bir sefer için hazırlıkların bile başlatıldığını ve meselenin önemsenmesi gerektiğini yazmıştır. Zira elçiye göre Râgıb Mehmed Paşa kapudane meselesini bahane edebilir ve Prusya ile de iş birliği yaparak Fransa aleyhinde harekete geçebilirdi[524]. Fransız diplomatın bu endişeleri, Osmanlı-Prusya ittifakına dair görüşmelerin yeniden hız kazandığı ve bunun için meşveret meclislerinin toplandığı bir döneme denk düştüğü için yersiz de sayılmazdı[525].

Vergennes bir taraftan Versay'dan gelecek cevabı beklerken bir taraftan da doğrudan doğruya III. Mustafa ile irtibata geçmenin çarelerini aramıştır. Bunun için de sultanın özel doktoru Nikola'ya müracaat etmiş ve doktordan kapudane meselesi hakkında Padişah'ın ne düşündüğünü öğrenmesini istemiştir. Doktor, Sultan ile bir araya geldiklerinde konuyu bir vesileyle kapudane sorununa getirmiş ve Padişah'ın düşüncelerini öğrenmeye çalışmıştır. III. Mustafa, doktora kapudanenin kaçırılması yüzünden çok sinirli olduğunu, onu geri almak için gerekirse savaş bile başlatabileceğini söylemiştir. Nikola da Sultan'ın bu tasavvurunda ne kadar kararlı olduğunu öğrenmek için seferin büyük masraflara yol açacağını ifade etmiş, Padişah ise paranın sorun olmadığı,

---

Şevket Rado Ktp., nr. 221, vr. 32b-33a. Namede gemideki Müslümanların Maltalılar tarafından herhangi bir savaş olmadan esir edildikleri ve bunun doğru olmadığı ifade edilmiş; Fransa'nın himayesinde olması hasebiyle bu meseleyi suhuletle çözmesi istenmiş, aksi takdirde "müsâmaha ve imrâr-ı vakt kaydında olurlar ise Avn-i Hakk ile Devlet-i Aliyye, Maltalu'nun hakkında ne gûne hareket edeceğini bilür" denilmiştir. Ayrıca bk. *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 118–123; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/58, 109. Vergennes, 2 Şubat 1761 tarihli Bâbıâli'ye sunduğu takririnde de Râgıb Paşa'nın XV. Louis'ye gönderdiği takririn "tehdid-âmiz" olduğunu yazmıştır (BOA, A.AMD, Dosya nr. 13/36, 26 Cemâziyülâhir 1174/2 Şubat 1761. Ayrıca bk. *Mür'i't-Tevârih,* II-A, s. 46; *Hâkim Efendi Tarihi,* II, 1052-1053.

524 Vergennes bu endişelerini 17 Kasım 1760 tarihli raporunda dile getirmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II, s. 118–123; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/58, 109).

525 Râgıb Paşa, Aralık 1760'ta Boğaz'daki saraylarından birinde ileri gelen devlet adamları ile bir araya gelmiş ve toplantıda kapudane konusunda nasıl bir politika takip edilmesi gerektiği müzakere edilmiştir. Toplantı hakkında Foscari, 17 Aralık 1760 tarihli mektubunda bilgi vermiştir (*Dispacci da Constantinopoli,* s. 384-385). Porter da 17 Aralık 1760 tarihli mektubunda Osmanlıların kapudane meselesi yüzünden endişeli olduklarını, İstanbul'daki Fransız yetkililerin isimlerine leke sürülmesinden çekindiklerini rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/41).

hazinelerinin dolu olduğu ve gerekirse kapudaneyi geri almak için bütün donanmasının yok olmasını göze alabileceği cevabını vermiştir[526].

Doktor Nikola, sultan ile aralarında geçen bu konuşmayı Vergennnes'e haber vermiş ve III. Mustafa'nın kararlılığını elçiye de ifade etmiştir. Vergennes, kapudane konusunda sultanın da çok sert bir tepki göstermesi ve savaşı bile göze alabileceğini görmesi üzerine Versay'a 17 Kasım 1760 tarihli uzun bir rapor daha göndermiş ve burada durumun ciddiyetini bütün açıklığıyla izah etmeye çalışmıştır[527].

Vergennes'in raporu Versay'da büyük bir dikkatle ele alınmıştır. Zira İstanbul'dan Bâbıâli'nin Prusya'ya yakınlaştığına dair de raporlar gelmiştir. Şayet Fransa, kapudane konusunda Bâbıâli karşısında sert bir tepki verirse Osmanlı-Prusya yakınlaşmasını daha da teşvik etmiş olacaktı. Bunu önlemek üzere Fransa Dışişleri Bakanı Choiseul tarafından Vergennes'e Divan-ı Hümayun'a sunulmak üzere 6 Ocak 1761 tarihli bir mektup gönderilmiş ve mektupta şunlara dikkat çekilmiştir: Öncelikle Sadrazam Râgıb Paşa'nın gönderdiği takrir diplomatik nezakete uymamaktadır, bilakis tehditvari bir üslupla kaleme alınmıştır ve bu Fransa tarafından kabul edilir bir durum değildir. Fransa'nın Malta üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak bir hâkimiyeti bulunmamaktadır. Ayrıca Malta hâkimi de Portekiz asıllıdır ve kararlarını istişare ederek vermektedir. Fransa Kralı'nın kapudane konusunda baskı yapması aksi sonuçların doğmasına da sebep olabilir. Buna rağmen Kral kapudanenin geri alınması için Malta'ya bir memur gönderecektir. Fransa'nın bu iyiliği karşılığında Bâbıâli de teşekkür etmek amacıyla Versay'a bir büyükelçi göndermelidir. Şayet Versay'ın talepleri yerine getirilmez ve Malta konusunda Türk tarafı ısrarcı olursa Fransa da Osmanlı aleyhine Malta korsanlarıyla birleşecektir. Choiseul, Vergennes'in yukarıdaki hususları Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa'ya bizzat giderek şifahen anlatmasını da istemiştir[528].

526 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 142-143; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/58, 109-110. III. Mustafa'nın kalyon sebebiyle Fransa'ya karşı takındığı olumsuz tavra dair Balyos Foscari de 17 Aralık 1760 tarihli mektubunda önemli bilgiler vermiştir. Balyos, kalyon hadisesi sebebiyle Padişah'ın Fransa'ya öfke püskürmeye başladığını ve Sadrazam'a Malta üzerine bir savaş ilan edilmesi için gerekli askerî hazırlıkları başlatması yönünde talimatlar verdiğini kaydetmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 372-374). Şem'danî-zâde de III. Mustafa'nın Malta'ya ve gerekirse Fransa'ya savaş ilan etmeyi düşündüğünü kaydetmiştir (*Mür'i't-Tevârih*, II.A, s. 46).

527 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 118-123.

528 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 129-133. Bu mektubun bir özeti için ayrıca bk. A.

Fransız bakan, Vergennes'e bu mektubu yazarken durumun hassaslığını da göz önünde bulundurmak zorunda kalmış, elçiyi de bu konuda uyarmış ve Fransa'nın Malta meselesindeki tutumunu diplomatik bir üslupla aktarmasını istemiştir. Zira Fransa Dışişleri Bakanı, Devlet-i Aliyye'nin Yedi Yıl Savaşlarına müdahil olmasının kendilerini zora sokacağını ve Türkler ile ittifak kurmak için çabalayan Prusya'nın elini güçlendireceğini hesap etmiştir[529].

Vergennes, Versay'dan gelen talimatlar doğrultusunda Ocak 1761'den itibaren Bâbıâli nezdinde Fransa'nın kapudane meselesinde nasıl hareket edeceğini anlatmaya çalışmış, bunun için ülkesinin tezlerini şifahen aktarmak üzere Sadrazam Râgıb Paşa ile görüşmek istemiştir. Fransa elçisinin bu talebi sadrazam tarafından geri çevrilmiş ve Râgıb Paşa, Ocak 1761'de Vergennes ile görüşmek üzere Divan-ı Hümayun tercümanını görevlendirmiştir. Râgıb Paşa'nın elçiyi kabul etmeyip Divan-ı Hümayun tercümanı ile irtibata geçmesi keyfî bir davranış değildi. Sadrazam böyle yaparak Fransa'dan gelen mektubu resmen kabul etmekten içtinap etmiş oluyordu. Ayrıca tercümanı göndererek de gayri resmî yolla ve şifahî olarak mektubun içeriğinden haberdar olmaya çalışıyordu[530].

Divan-ı Hümayun tercümanı Vergennes ile 1 Şubat 1761'de Fransa elçiliğinde bir araya gelmiş ve görüşme sekiz saat sürmüştür. İlk olarak söze Vergennes başlamış ve Osmanlı ile Fransa arasında kadim bir dostluğun bulunduğunu, XV. Louis'nin bu dostluğa halel getirecek hiçbir davranışta bulunmadığını ve bundan sonra da bulunma niyeti olmadığını ifade etmiştir. Ardından özellikle kapudane meselesinden dolayı Fransa'ya reva görülen davranışlardan müteessir olduğunu eklemiştir. Daha sonra Malta meselesinde Fransa'nın resmî tutumu hakkında Versay'dan gelen mektubu şifahen aktarmıştır. Buna göre Malta Adası bağımsız bir ada olup hükümdarı da Fransa hâkimiyetinde değildir. Ayrıca Malta hükümdarı Portekiz asıllıdır ve Versay'ın bu hükümdar üzerinde bir nüfuzu bulunmamaktadır. Bu yüzden bağımsız bir yere Fransa kralının bir şeyleri zorla kabul ettirmeye çalışması ters tepecek ve umulanın aksi bir sonuç verecektir.

Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/58, 109. Ayrıca bk. Murphy, *Vergennes*, s. 126-127. Vergennes'e gelen mektubun içeriğine dair Foscari de 4 Mart 1761 tarihli mektubunda ayrıntılı bilgiler aktarmıştır (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 410-411).

529 Murphy, *Vergennes*, s. 127.

530 Vergennes, Râgıb Paşa'nın bu tasavvurlarını raporlarında yazmıştır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 133-135; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/58, 109).

Vergennes, görüşmede Râgıb Paşa'nın XV. Louis'ye gönderdiği nameye de temas etmiş ve namenin, Kral'ı çok üzdüğünü belirtmiştir. Zira mektup, diplomatik nezaket kurallarına aykırı bir şekilde âdeta Kral'ı tehdit eder bir üslupla kaleme alınmıştır. Fransa elçisi ayrıca bu mektubun Osmanlı ile ülkesi arasındaki kadim dostluğu bozmak üzere kaleme alınmış olabileceği ihtimalinin XV. Louis tarafından göz önünde bulundurulduğunu da söylemiş, şayet bu amaca matuf bir hamle ise bunda dostluğa zarar vermeyen Fransa'nın asla bir kusurunun bulunmadığını ifade etmiştir. İki ülke arasındaki dostluğun devamını arzulayan Fransa Kralı'nın Sadrazam'ın gönderdiği nameyi görmezlikten geleceğini, ayrıca Kral'ın kapudanenin geri alınması için Malta'ya özel bir adamını gönderdiğini; buna rağmen Malta hükümdarının olumsuz bir cevap vermesi hâlinde Kralı'nın bir şey yapamayacağını kaydetmiştir. Fransa elçisi, tercümanla olan görüşmesinde Râgıb Paşa ile de bir araya gelmek istediğini ve Versay'dan gelen mektubu Sadrazam'a bizzat sunmak istediğini bir kez daha yinelemiştir[531].

Divan-ı Hümayun tercümanı Vergennes ile olan bu mülakatını Râgıb Paşa'ya da iletmiş fakat Sadrazam elçinin bizzat görüşme talebini yine kabul etmemiştir. Bunun üzerine Fransa elçisi, Reisülküttâb Şatırzâde Mehmed Emin Efendi ile irtibata geçmiş ve ona da Sadrazam'la görüşme isteğini yinelemiştir. Mehmed Emin Efendi cevaben kapudane meselesinin unutulmaya yüz tuttuğunu, şayet görüşme talebi kabul edilirse meselenin yeniden gündeme geleceğini, bu yüzden bu talebinden vazgeçmesi gerektiğini söylemiştir.

Vergennes, Sadrazam'a Versay'dan gelen mektubu resmen takdim etmek için Râgıb Paşa tarafından kabul edilmek için teşebbüslerde bulunurken Doktor Nikola, Mart 1761'de elçiye kötü haberler getirmiştir. Nikola, III. Mustafa ile 5 Mart 1761'de bir kez daha bir araya gelmiş ve görüşmelerinde sultan birden "Benim gemimi hâlâ vermeyecekler mi? Pekâlâ vermek istemezlerse

531 1 Şubat 1761'deki bu görüşme hakkında hem Osmanlı hem de Fransa kaynaklarında teferruatlı bilgi bulmak mümkündür. Divan-ı Hümayun tercümanı, elçi ile olan bu görüşmesine dair bir takrir kaleme almıştır (BOA, A.AMD, Dosya nr. 13/56, 26 Cemâziyülâhir 1174/2 Şubat 1761). Bâbıâli'nin Vergennes'e gönderdiği 15 Şevvâl 1174/20 Mayıs 1761 tarihli mektupta da tercüman ile görüşmelerine temas edilmiştir (*Mecmuâ*, Şevket Rado Ktp., nr. 221, vr. 33b-34a). Vergennes de Choiseul'a gönderdiği 16 Şubat 1761 tarihli raporunda bu görüşmeyi ayrıntılı anlatmıştır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 137-139; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/58, 109-110; Murphy, *Vergennes*, s. 127-128). Foscari de bu görüşmelere dair ayrıntılı bilgiler rapor etmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 403 vd.).

ben de İstanbul'daki elçilerin hepsini def ederim" diye bağırmaya başlamıştır. Bu haber Vergennes'i oldukça endişelendirmiştir. Zira kapudane meselesi çözülmezse Bâbıâli'nin Fransa ile ilişkilerini keseceği ihtimali kuvvetlenmiştir[532].

Fransa elçisinin endişelenmesinin bir sebebi de 1761 baharından itibaren Osmanlı donanmasında gözlemlenen hareketlilik[533] ve İngiltere Elçisi Porter ile Rusya Kapıkethüdası Obreskov'un faaliyetleri idi. Porter, Malta'nın Fransa'nın nüfuzu altında olduğunu örnekleriyle Osmanlı devlet adamlarına anlatmaya, böylece Fransa'yı köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. Müttefik olmasına rağmen, aylardır İstanbul'da devam eden askerî hazırlıkların kendi ülkesi üzerine yönelmesinden endişelenen Obreskov da Bâbıâli'nin Malta'ya saldırmasını teşvik etmiştir[534].

Fransa elçisini endişelendiren bir diğer sebep de başlatılan yoğun askerî hazırlıklardı. Kapdanıderyâ Hacı Hasan Paşa'ya gönderilen fermanlarda Akdeniz'deki korsan saldırılarını önlemek için şimdiden hazırlıklara başlaması, gerekli tedbirleri alması emredilmiştir[535]. Vergennes'in endişelenmesinin önemli sebeplerinden biri de Osmanlı-Prusya yakınlaşmasına dair İstanbul'daki söylentilerin artmasıdır. İki ülke arasında bir Ticaret ve Dostluk Antlaşması imzalanmış, ancak bu henüz resmen ilan edilmemiştir. Vergennes, bir taraftan bu antlaşmanın mahiyetini ve maddelerini öğrenmeye çalışırken diğer taraftan da kapudane meselesini çözmeye çalışmıştır[536]. Fransa elçisi, Osmanlı-Prusya

532 Doktor Nikola ile III. Mustafa'nın 5 Mart 1761'deki görüşmesi hakkında Vergennes, 16 Mart 1761 tarihli Choiseul'a gönderdiği raporunda bilgi vermiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 142–143; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/58, 110; Murphy, *Vergennes*, s. 128).

533 İstanbul'daki Tersane'de yaşanan hareketliliğe dair en ayrıntılı bilgileri verenlerin başında Foscari gelmektedir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 383 vd.).

534 Porter ve Obreskov'un Malta meselesindeki tutumları ve yürüttükleri faaliyetler hakkında Foscari, 6 Şubat 1761 tarihli mektubunda önemli bilgiler vermiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 403-410).

535 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 164, hk. 431, Evâsıt-ı Şâban 1174/22 Mart–1 Nisan 1761; nr. 162, s. 185–186, hk. 493, 495--499, Evâhir-i Ramazan 1174/25 Nisan–5 Mayıs 1761; nr. 162, s. 240-241, hk. 692, 694, Evâhir-i Muharrem 1175/21 Ağustos-1 Nisan 1761.

536 Foscari'ye göre Vergennes'in kapudane meselesini çözmeye çalışmasının arkasında üç temel sebep bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi görevini başarı ile yerine getirme arzusu, ikincisi Osmanlılar nazarında hem kendi hem de ülkesinin imajını düzeltme isteği ve üçüncüsü de Türk tarafının Malta'ya savaş ilan etmesi hâlinde Fransa'nın da Malta'ya destek vermek, dolayısıyla da Bâbıâli ile savaşa tutuşma tehlikesinden endişe etmesiydi (*Dispacci da Constantinopoli*, s.403-410).

yakınlaşması yüzünden saraydan kendisine gelen haberlere de kuşku ile yaklaşmıştır. Özellikle Doktor Nikola'nın anlattıklarını Sadrazam Râgıb Paşa'nın tertibi olabileceği ihtimali yüzünden temkinli karşılamıştır. Elçiye göre sadrazam böyle yaparak Prusya'ya yaklaşan Bâbıâli'nin Fransa ile arasının bozulmasına zemin hazırlamaya çalışmaktaydı[537].

Doktorun anlattıklarını ihtiyatla ele alan Vergennes, tersanedeki hareketlilikten dolayı daha da endişelenmiş ve Versay'a gönderdiği 19 Nisan 1761 tarihli mektupta bu endişelerini rapor etmiştir. Ayrıca Bâbıâli'nin Fransa ile ilişkilerini dondurma ve Malta'ya savaş ilan etme ihtimalinin bile bulunduğunu bildirmiştir[538]. Vergennes'in endişelenmesinde Râgıb Paşa'nın Kamame Kilisesi'nin anahtarını Fransa'dan alacağını veya tamamen yıkacağını ifade etmesi de etkili olmuş gibidir[539].

Elçinin raporu Versay'da büyük bir endişe ile karşılanmış ve Bâbıâli'nin Fransa aleyhine Yedi Yıl Savaşlarına müdahil olabileceği ihtimali Fransa Dışişleri Bakanı Choiseul'u telaşlandırmıştır. Choiseul, Vergennes'e gönderdiği 19 Nisan 1761 tarihli talimatta Türklerin savaşa müdahil olmasının dengeleri altüst edeceğini belirtmiş ve İstanbul'daki askerî hazırlıklardan asıl maksadın ne olduğunu bir an önce öğrenmesini istemiştir[540].

K. Bâbıâli, Avrupa Barışı İçin Tavassut Teklif Ediyor (1761)

Kapudane meselesi yüzünden Nisan 1761'de Fransa'ya bile savaş ilan edebileceğini ima eden Bâbıâli, Mayıs 1761'e gelindiğinde bir ay öncesinin aksi yönünde politikalar takip etmeye başlamıştır. Fransa ile olan ilişkileri düzeltmeye, kapudane meselesi ile ilgili tartışmaları görmezlikten gelmeye başlamıştır. Bâbıâli'nin bu ani tavır değişikliğinde Avrupa'daki yeni gelişmeler etkili

537 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 143.

538 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 141–142. Foscari da bu tehlikeden 6 Şubat 1761 tarihli mektubunda bahsetmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 403-410).

539 Buna dair söylentilerle ilgili Şemdanizâde'nin eserinin bazı nüshalarında farklı ve değerli bilgiler verilmektedir (Millet Ktp., Ali Emirî, nr. 131, vr. 41b; *Mür'i't-Tevârih*, II.A, s. 46).

540 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 143–145; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/58, 110; Murphy, *Vergennes*, s. 128-129. Vergennes, 9 Mayıs 1760 tarihli başka bir takririnde de Fransa ile Osmanlı arasındaki dostane münasebetlere vurgu yapmış ve Fransa Kralı'nın Malta meselesindeki gayretlerini anlatmıştır (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29299, 23 Ramazan 1173). Vergennes ile görüşen Divan-ı Hümayun tercümanının sunduğu takrirde de benzeri bilgiler verilmiştir (Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 26208, 27 Ramazan 1173/28 Nisan 1761).

olmuştur. Zira Mayıs 1761'den itibaren İstanbul'a Yedi Yıl Savaşlarına son vermek üzere savaşan devletlerin barış görüşmelerine başladıklarına dair haberler gelmiştir[541]. Eflak voyvodasından gelen 10 Mayıs 1761 tarihli bir takrirde beş senedir devam eden savaşın Avrupa'da yol açtığı sıkıntılar ve barış görüşmeleri rapor edilmiştir[542]. Eflak voyvodasının takririnden beş gün sonra 15 Mayıs 1761'de Fransa Elçisi Vergennes'den gelen havadis kâğıdında da başlatılan barış görüşmeleri Bâbıâli'ye haber verilmiştir[543].

Aslında Eflak voyvodası ve Vergennes'in haber verdikleri barış görüşmeleri 1759'un sonlarında başlamış ve 1761 Eylülü'ne kadar devam etmiş olan bir süreçtir[544]. 15 Mart 1761'de Fransa, Avusturya, Rusya, İsveç ve Lehistan hükümdarları İngiltere ile Prusya'yı musâlahaya davet etmiştir. Görüşmeler için Avusturya'nın Havzburg Kalesi seçilmiş ve savaşan devletlerin murahhasları bu kaleye gelmişlerdir. Müzakereler devam ederken İngiltere ile Fransa'nın

541 Versay'dan İstanbul'a gelen bir kurye şehirde büyük bir bekleyişe sebep olmuştur. Zira kuryenin getirdiği haberlere göre Yedi Yıl Savaşlarına taraf olan devletler barış için görüşmelere başlamışlardır (Foscari'nin 16 Mayıs 1761 tarihli mektubu, *Dispacci da Constantinopoli*, s. 477).

542 BOA, A.DVN.DVE(9), Dosya nr. 172/8: "Beş seneden beru muharebe üzere olan Avrupa devletlerine iş bu muharebenin şiddet ve imtidâdından za'af ve fütûr târî olmağla bi'l-cümlenin musâlahaya meyl ü ragbetleri derkâr ve tesviye-i mevafi-i sulh u salâh esbâbına İspanya Kralı ile Felemenk Cumhuru'nun himmet ve tavassutları hakikaten icrâ olunmak üzere bulunduğu bundan iki ay mukaddem nakl ve şüyû' bulup tasdike muhtâc mevaddan iken bundan mukaddemce Rusyalu ile Prusyalu beyninde mütâreke-i muvakkate vuku'undan ve her cânibden amed-şod eden ulakların vefretinden ba'zı ukala mulâhazatı muktezasınca tekmîl-i emr-i musalaha ihtimâlden ba'id değildir deyu tahmin olunduğundan gayrı, İsveçlü iş bu muharebeden keff-i yed edüp, Prusya Kralı ile musâlaha esbâbı tesviyesine meşgullerdir deyu menkul idüğü ve sene-i sâbıkda Françelünün aleyhine kemâl-i ihtimâm ile tertib ve ta'yin olınan İngiltere donanması geçen mâh-ı Mart'ın evâsıtında Portmot nâm iskele-i kebîrlerinden hurûc edüp kangı cânibe azîmet edeceği henüz nâ-ma'lûm idiğü ve Prusya kralı iş bu senede sinîn-i sâlifeden otuz bin mikdârı ziyâde asker ile meydân-ı kar-zâra hurûc ve Nemçelü ile mukâbele ve mukatele niyyeti ile Direzde kal'asından üç dört sa'at mesâfede olan Miyeş(?) nâm mahalle azîmet ve el-ân mahall-i mezbûrda mevcûd bulunup tanzîm-i levâzımât-ı harbiyyeye meşgul bulunduğunu voyvoda-i mu'maileyh kulları tahrir eder...".

543 BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/8, 10 Şevvâl 1174/15 Mayıs 1761.

544 1761'e gelindiğinde savaşın yükü ve barış görüşmelerinin seyri için bk. Szabo, *The Seven Years Wars in Europe*, s. 255–327. Barış görüşmelerinden olumlu bir sonuç çıkmamasının en önemli sebebi, müttefikler arasındaki çıkar çatışmalarıydı. Prusya, kendisinin hesaba katılmadığı bir Fransa-İngiltere barışına karşı çıkarken, Avusturya da Rusya'yı Balkanlar'da güçlendirecek bir barışı istememiştir (J. Holland Rose, "Frederick the Great and England, 1756–1763", *The English Historical Review*, 29/114 (April 1914), s. 263–265).

daha çok Amerika kıtasında mücadele ettikleri ve bu savaşın ikisi arasındaki bir barış ile sonlandırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Fransa Kralı XV. Louis de İngiltere Kralı'na bunun için bir mektup göndermiştir. Fakat İngiltere'den gelen cevabi mektupta Fransa ile barış görüşmelerine Prusya'nın Avrupa'daki kazanımlarının tanınması şartıyla başlayabileceği belirtilmiştir. Bunun üzerine Fransa'dan İngiltere'ye İngiltere'den de Fransa'ya karşılıklı elçiler gönderilmiş ve görüşmeler aylarca devam etmiştir[545].

Avrupa'daki barış görüşmelerinden Mayıs 1761'in ilk günlerinden itibaren haberdar olan Bâbıâli, bu durumu kendi lehine çevirmek istemiştir. Bunun bir sonucu olarak da Râgıb Paşa, Fransa ile ilişkilerde yeniden bir yumuşamaya gitmiş ve uzun süredir resmen kabul edilmeyen XV. Louis'nin kapudane ile ilgili namesi de bizzat Divan-ı Hümayun tercümanı Fransa sefaretine gönderilerek alınmıştır. Tercüman, nameyi almak üzere gittiği sefaret binasında Vergennes'e hiç beklenmeyen bir teklifte bulunmuş ve İngiltere ile Fransa arasındaki savaşa son vermek için Bâbıâli'nin tavassutta bulunabileceğini söylemiştir. Sadrazam adına yapılan bu ani ve gayri resmî tavassut teklifi, Vergennes'i oldukça şaşırtmıştır. Elçi Sadrazam'ın bu teklifini Versay'a da haber vermiş ve nasıl bir cevap vermesi gerektiğini sormuştur. Ayrıca tavassut teklif eden Sadrazam'ın asıl maksadının Prusya'ya yakınlaşan III. Mustafa'yı savaştan uzak tutmak olabileceği ihtimali üzerinde de durmuştur[546]. Sadrazam'ın bu teklifinin, Fransa elçisinin tahmin ettiği gibi Sultan'ı bir savaştan uzak tutmaktan ziyade oluşan yeni şartlardan istifade etmeye matuf bir hareket olduğunu ileri sürmek daha doğru olsa gerektir.

Fransa hariciyesi, Vergennes'ten gelen son raporu dikkatle incelemiş ve elçiye kısa sürede cevabi bir mektup gönderilmiştir. Fransa Dışişleri Bakanı Choiseul adına kaleme alınan 12 Haziran 1761 tarihli mektupta, Sadrazam'ın tavassut teklifi elçiden çok farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Choiseul'e göre Râgıb Paşa'nın tavassut teklifinin ardında Prusya ve İngiltere bulunmaktadır. Zira İngiltere ve Prusya, Fransa'nın böyle bir teklife olumlu cevap veremeyeceğini ve böylece Bâbıâli ile arasının bozulacağını bildikleri için sadrazama

545 Bu görüşmelerin safahatına dair Paris'te basılan bir mecmua Türkçeye çevrilmiştir. Bu da Bâbıâli'nin görüşmelere ne kadar önem verdiği ve yakından takip ettiğini göstermektedir. Mecmuanın tercümesi için bk. BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/18, 6 Receb 1775/31 Ocak 1762.

546 Vergennes'in, Mayıs 1761 tarihli Versay'a gönderdiği rapor (*Son Ambassade Á Constantinople, C* II, 145–147). Görüşme için ayrıca bk. *Mecmuâ*, Şevket Rado Ktp., nr. 221, vr. 33b-34a.

tavassut teklifinde bulunmasını telkin etmişlerdir. Choiseul mektubunda şayet Divan-ı Hümayun tercümanı Sadrazam'ın teklifine cevap almak için bir daha elçiliğe gelirse ona İngiltere ile Fransa arasında devam eden görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmazsa muhakkak Bâbıâli'nin tavassutunun talep edileceğinin, ancak şimdilik böyle bir şeye lüzum görülmediğinin ifade edilmesini bildirmiştir[547].

Fransa'dan Bâbıâli'nin tavassut teklifinin reddedildiğine dair mektubun İstanbul'a ulaştığı günlerde Prusya Elçisi Rexin de barış görüşmelerine dair Divan'a bir takrir sunmuştur. Rexin; Fransa, Avusturya, Rusya ve İsveç'in savaşı sona erdirmek için İngiltere ile Prusya'ya barış teklifinde bulunduklarını, savaşan devletlerin murahhaslarının Orenburg Kalesi'nde bir araya geleceklerini ve barış için müzakereler yürüteceklerini bildirmiştir. Ayrıca "Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvende nâfî görülen bi'l-cümle mevaddın icrâsına dair münâsib görülecek bir nesne var ise" kendisine bildirilmesini zira ulağının yola çıkmak üzere olduğunu belirtmiştir. Böylece müzakerelerde Prusya'nın Bâbıâli'nin görüşlerini de dikkate alacağını ifade etmek istemiştir[548]. Takrir yanında Rexin, Sadrazam Râgıb Paşa'nın Boğaz'daki saraylarından birinde kabul edilmiş ve Avrupa'da başlayan barış görüşmelerinin ayrıntıları hakkında Sadrazam'a bilgi vermiştir. Râgıb Paşa, Rexin'e barış kongresinin ne zaman toplanacağını, kongreye kimlerin katılacağını, kongrenin başlaması ile birlikte ateşkesin de ilan edilip edilmeyeceğini sormuştur[549].

Barış görüşmeleri ile ilgili haberlerin İstanbul'a geldiği günlerde Prusya cephesinde önemli gelişmeler yaşanmış, ayrıca Haziran 1761'den itibaren Avrupa'da görüşmelerin savaşa son veremeyeceği görülmüştür. Bu yüzden

547 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 148–149; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/58, 111.

548 Rexin'in takriri için bk. BOA, HH, nr. 7/238, trsz. II. Friedrich de Bâbıâli'ye gönderdiği 10 Aralık 1761 tarihli namesinde Avrupa'daki barış görüşmelerinden bahsetmiş, ancak bunun özellikle Fransa'nın zaman kazanmak için ortaya attığı bir fikir olduğunu ileri sürmüştür. Prusya Kralı'na göre şayet Fransa barış yapılmasında samimi olsaydı gizlice Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'yı savaş için teşvik etmez ve ona askerî yardımda bulunmazdı. II. Friedrich, bu namesinde Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasını imzalanmasını bir kez daha rica etmiştir. Şayet bu ittifak kabul edilirse III. Mustafa'nın Kanunî Sultan Süleyman gibi muzaffer bir hükümdar olma ihtimali bile bulunduğunu ileri sürmüştür. Prusya Kralı ayrıca Avusturya İmparatoriçesi ile Rus çariçesininin İstanbul merkezli bir "İmparatorluk-ı Şarki" kurma hayalleri kurduklarını kaydetmiştir.

549 Foscari, 4 Haziran 1761 tarihli mektubunda Râgıb Paşa ile Rexin'in görüşmesine dair bilgi vermiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 482-484).

müzakerelere ara verilmeye ve tekrar savaş hazırlıkları yapılmaya başlanmıştır. Savaşa hazırlıksız yakalanmak istemeyen Prusya da görüşmelerin çıkmaza girmesi yüzünden hazırlıklara hız vermiş ve Avusturya, Rusya ve İsveç karşısında yalnız kalmamak için Bâbıâli ile ittifak antlaşması imzalamak için yeni vasıtalar kullanmaya başlamıştır.

L. Lehistan-Kırım Tazminat Meselesi

Ticaret ve Dostluk Antlaşması 30 Mayıs 1761'de II. Friedrich tarafından resmen onaylanmış ve 27 Temmuz 1761'de de III. Mustafa tarafından ahitname şeklinde tasdik edilmiş olmasına rağmen Prusya Kralı tecavüzi ve tedafüi bir ittifak için ilerleyen aylarda da Bâbıâli'ye tekliflerde bulunmuştur. Kral, resmî müracaatlar yanında, Sadrazam Kisedârı Ali Ağa'nın tavsiyelerinin de etkisiyle[550] Devlet-i Aliyye'yi fiilen Yedi Yıl Savaşlarına dâhil etmek için Lehistan kozunu 1761'de bir kez daha kullanmaya başlamıştır[551]. Buna göre Lehistan ileri gelenleri tarafından İstanbul'a Rusya'nın ülkelerindeki askerî varlığını ve hareketliliğini şikâyet eden mektuplar gönderilecek ve böylece Bâbıâli, Rusya aleyhine kışkırtılacaktı. II. Friedrich, bunun için Varşova'daki elçisi Benoit'ye gönderdiği mektuplarda Lehistan ileri gelenlerinin Kırım hanını İstanbul'a şikâyet etmelerini sağlamasını istemiştir[552].

Aslında daha 1761 Martı'ndan itibaren Lehistan ileri gelenlerinden bazıları Rusya'nın ülkelerindeki askerî faaliyetlerinden şikâyetlerini anlattıkları takrirleri Bâbıâli'ye göndermişlerdir. Rusya aleyhindeki bu takrirlerin İstanbul'da Osmanlı-Prusya ittifakı için meşveret meclislerinin toplandığı bir dönemde gönderilmiş olması bir tesadüf olmasa gerektir[553]. Bu tür takrirlerle Osmanlı devlet adamları Rusya aleyhine kışkırtılmaya ve Prusya ittifakı kaçınılmaz gösterilmeye çalışılmıştır. Örneğin Lehistan ve Litvanya halkı adına hazırlanan ve Râgıb Paşa'ya gönderilen 13 Mart 1761 tarihli arzuhâlde, Sadrazam'dan öncelikle düşmanları tarafından

550 Sadrazam Kisedarı Ali Ağa, 1761'de Rexin'e Osmanlı'nın Prusya yanında Yedi Yıl Savaşlarına müdahil olmasını sağlamak için iki önemli tavsiyede bulunmuştur. Bunlardan birincisi Lehistan ileri gelenlerinin, Bâbıâli'ye Rusya'nın Lehistan topraklarındaki askerî hareketliliğini şikâyet eden mektuplar göndermesidir. Ali Ağa'nın ikinci önemli tavsiyesi ise Kırım Hanı'nın Rusya ile bozuşmasının sağlanmasıdır (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 62).

551 II. Friedrich, daha 1757'den itibaren Rusya'nın Lehistan'daki askerî faaliyetlerini Rexin vasıtasıyla Bâbıâli'ye rapor etmiştir. Prusya Kralı'nın bundan beklentisi Rusya aleyhine olmak üzere Osmanlıların savaşa müdahil olmasını teşvik etmektir.

552 II. Friedrich, 20 Mayıs 1761, 30 Haziran 1761 ve 14 Temmuz 1761 tarihli mektuplarında Beonit'ye bu konuda emirler vermiştir (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 62).

553 Şubat-Mart 1761'deki meşveret meclisleri için ilgili bölümlere bakınız.

öğrenilmemesi için isimlerinin ifşa edilmemesi istenmiş ve bu nedenle arzuhâlde imza kullanılmadığı belirtilmiştir. Yüz bin Litvanyalı ve Lehistanlı adına kaleme alındığı iddia edilen arzuhâlde; Rus askerinin kendilerine yaptıkları eza ve cefaya artık tahammüllerinin kalmadığı, zaten Rusların ülkelerine ahitnameleri ihlal ederek girdikleri, beş seneden beri de ülkelerini fiilen işgal ettikleri, bunun yanında kendilerinden zorla ihtiyaçlarını temin ettikleri, ancak bu zulmü ve haksızlığı önleyecek güce sahip olmadıkları belirtilmiştir. Bâbıâli'nin Lehistan'ın serbestiyetini istediğini bildiklerini ve kendilerine ancak Devlet-i Aliyye'nin yardım edebileceğini kaydettikten sonra mağduriyetlerinin giderilmesini talep etmişlerdir. Bunun yanında krallarına sadık olduklarını da yazmayı ihmal etmemişlerdir. Arzuhâle "Ve iş bu şikâyetimiz kalbinize te'sîr edüp hâlimize merhamet edesiz. Recâ vü niyâz olunur. Zîrâ bizlere icrâ olunan mu'âmele sâ'irlere ve hem-civârımıza bile derkâr olması me'mûl olmak gerekdir" diyerek son verilmiş ve böylece Osmanlı devlet adamları etkilenmeye çalışılmıştır[554].

14 Mart 1761 tarihli başka bir takrirde ise Lehistan halkının istekleri on iki madde hâlinde sıralanmıştır. Bu takrirde de Rusya'nın Lehistan'da ahitnamelere mugayir bir şekilde asker bulundurduğu ve ülkenin birçok bölgesini fiilen işgal altında tuttuğu kaydedilmiştir. Bu durumun uzun vadede Devlet-i Aliyye aleyhine de olacağı ve Rusya'nın Lehistan'dan sonraki hedefinin Osmanlı toprakları olduğu iddia edilmiştir. İddialarına mesnet olmak üzere de Prut Harbi örnek gösterilmiş ve bu harpte de Rusların Lehistan'ı işgal ettikten sonra Osmanlı aleyhine sınırlarını genişlettikleri belirtilmiştir. Şayet Bâbıâli destek olursa Ruslara karşı ayaklanacakları, Lehistan'a Türk müdahalesinin hukuken de meşru olacağı, zira Karlofça Antlaşması ile Bâbıâli'nin Lehistan'ın serbestiyetini garanti ettiği yazılmıştır. Lehistan Kralı III. August'ün Rus yanlısı olduğu ve diğer ülkelere gönderdiği elçilerine Rusya aleyhinde beyanatta bulunmamalarını tembih ettiği de bu takrirde ileri sürülmüştür[555].

Rexin de Bâbıâli'ye sunduğu takrirlerinde Lehistan ileri gelenlerinin Rusya'dan duydukları rahatsızlığı dile getirmiş ve bu zulmün yalnızca Osmanlı ile Prusya'nın birlikte hareket etmesiyle önlenebileceğini ifade etmiştir. Şayet Rusya'ya yönelik bir Türk saldırısı vaki olursa Lehistan ileri gelenlerinin de Rusya aleyhine ayaklanacaklarını ve Bâbıâli'ye askerî yardımda bulunacaklarını vadetmiştir[556].

554 BOA, HH, nr. 9/316, 6 Şevvâl 1174/13 Mart 1761. Bu belgeyi İsmail Hakkı Uzunçarşılı da neşretmiştir ("Yedi Sene Muharebesi", s. 18-24).

555 BOA, HH, nr. 9/308, 7 Şevvâl 1174/14 Mart 1761; Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 62–63.

556 BOA, HH, nr. 7/253, trsz; Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 62–63. Lehistan'da 1761'de Rusya

Rexin'in takriri, Lehistan ve Litvanya halkı adına Bâbıâli'ye gönderilen arzuhâllerin muhtevasından haberdar olduğunu göstermektedir. Zira her ikisinde de şayet Devlet-i Aliyye, Rusya aleyhine bir harekette bulunursa Lehlilerin Türk tarafını destekleyecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca II. Friedrich'in Rusya'nın Lehistan'daki askerî harekâtı ve bunun gayrimeşruluğunu ispatlamak için ileri sürdüğü delillerin, arzuhâllerde belirtilen delillerle büyük oranda örtüşmesi, Litvanya ve Lehistan halkı adına kaleme alınan arzuhâllerin arkasında Prusya Kralı'nın olduğunun en önemli göstergeleridir.

Prusya Kralı'nın Lehistan ve Kırım'daki faaliyetlerinin önünü almak ve Bâbıâli'yi yönlendirmek için Fransa da boş durmamış; 1761'den itibaren Lehistan Başhatmanı Branicki[557] vasıtasıyla II. Friedrich'in hamlelerini akim bırakmak üzere harekete geçmiştir. Versay, Lehistan'daki taraftarları vasıtasıyla Lehistan-Kırım mücadelesini gündeme taşımaya ve bu sorunların anlatıldığı takrirlerle Bâbıâli'ye nüfuz etmeye çalışmıştır. Ayrıca Kırım'ın elini zayıflatmayı, Rusya aleyhine harekete geçmesinin önünü almayı ve Lehistan'daki sınır sorunları ile uğraşarak enerjisini başka bir yöne kanalize etmesini sağlamayı hedeflemiştir.

Lehistan ve Kırım sınırlarına yönelik karşılıklı saldırılar her daim vaki olmasına rağmen 1761'de tartışmalar farklı bir boyut kazanmıştır. Kırım Giray, Lehistan prenslerinden Lobomerski'nin adamlarından birinin Kırımlılara verdikleri zararları ihtiva eden bir defteri ele geçirmiş ve tartışmalar bundan sonra tamamen bu defterdeki kayıtların meşru olup olmadığı üzerinde dönmüştür. Lehistan başhatmanı, bu defterin hukuki bir meşruiyetinin olmadığını ve bir delil olarak kabul edilemeyeceğini iddia ederken; Kırım Giray da defterde belirtilen miktar tazmin edilmeden Lehlilerin isteklerinin asla dinlenmeyeceğinde ısrar etmiştir[558]. Böylece

---

aleyhine isyanlar çıkmış ve bazı bölgelerde Rusya ordusu ağır yenilgiler almıştır. Bu mücadeleyi komuta edenlerin başında da Branicki gelmektedir. Lehistan ileri gelenlerinin Rusya ordusu ile verdiği mücadele hakkında Abdi adlı Osmanlı casusu İstanbul'a bir takrir göndermiştir (A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/29, 9 Cemâziyelevvel 1175/6 Aralık 1761). Lehistan halkının Osmanlı yardımı olursa Rus ordusuna saldıracağı hakkında II. Friedrich'in başka bir namesi için bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046.

557 Lehistan Başhatmanı Branicki, Fransa yanlısıdır ve bu durum Osmanlılar tarafından da bilinmektedir. Vergennes de bunu raporlarında belirtmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C I, 276). Osmanlı belgelerinde de Branicki'nin Fransa yanlısı olduğu rapor edilmiştir (BOA, A.DVN.DVE(3), Dosya nr. 81/23). Branicki'nin Fransa yanlısı olduğu hakkında daha geniş bilgi için bk. Oliva, *Seven Years' War*, s. 49; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 624.

558 Tartışmaların kaynağı ve Kırım Giray'ın elindeki defterin meşru olmadığına dair Lehistan tezlerinin özetlendiği bir kayıt için bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 2935, 10 Ramazan 1174/15 Nisan 1761; A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/14, 17 Receb 1175/11 Şubat 1762. Fransa elçisi de reisülküttâba

tartışmalar 1761'in ilerleyen aylarında artarak devam etmiştir. Fransa da bu tartışmalardan istifade etmeye çalışmış, hatta tartışmaları körüklemiştir.

Aslında Fransa 1760'ın ilk aylarında Osmanlı-Prusya ittifakının güçlü bir şekilde gündeme geldiği günlerde Lehistan kozunu oynamaya çalışmıştır. Bunun için Lehistan Başhatmanı Branicki, görünürde III. Mustafa'nın cülûsunu tebrik etmek ama gizli müzakerelerde ise Lehistan halkı adına Rusya'nın baskılarından şikâyetçi olmak üzere temsilcisi olarak Kont Potocki'yi İstanbul'a göndermiştir[559]. Elçiye Sadrazam'a teslim edilmek üzere verilen namede iki ülke arasındaki dostane münasebetlerin devamını arzuladığı, Karlofça Antlaşması'nın iki ülke ile ilgili maddelerinin hâlâ mer'i ve muteber olduğu, Kont Potocki'ye gerekli resmî karşılamaların yapılması ve bu konuda Hotin muhafızının uyarılması istenmiştir[560].

Branicki'nin Potocki'yi Bâbıâli'ye elçisi olarak göndermesi 1755'in aksine fazla bir itirazla karşılaşmamış, Divan-ı Hümayun da elçiyi resmen kabul etmiştir[561]. Ortaelçi sıfatıyla gelen Potocki, 28 Aralık 1759'da Ayestefonas'a ulaştığında Kapıcıbaşı Duhânî Abdi Ağa elçiyi karşılamak üzere görevlendirilmiştir. Abdi Ağa, elçi ve maiyetini Osmanlı teşrifatına göre karşılayıp, ziya-

---

konuyla ilgili gönderdiği bir kâğıtta Lehistan tezlerini desteklemiş ve Lehistan başhatmanının mektubunun suretini vermiştir (Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29040). Kırım Giray'ın defterin hukuken geçerli olduğu ve Kırım tarafının tezlerini savunduğu takrirleri için bk. Cevdet-Hariciye, nr. 2935, 10 Ramazan 1174/15 Nisan 1761; Cevdet-Hariciye, nr. 1130, 15 Şevval 1174/20 Mayıs 1761; Cevdet-Hariciye, nr. 770, 28 Rebiülevvel 1175/27 Ekim 1761; A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/14, 20 Rebiülevvel 1175/19 Ekim 1761.

559 Branicki'nin Sadrazam Râgıb Paşa'ya gönderdiği 30 Aralık 1759 tarihli namede Potocki'nin cülûsu tebrik için temsilcisi olarak gönderildiği belirtilmiş ve Osmanlı-Lehistan ilişkilerine dair bilgiler verilmiştir (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 26211). Foscari, 3 Kasım 1759 tarihli mektubunda Lehistan'dan III. Mustafa'nın cülûsunu tebrik için olağanüstü bir elçilik heyetinin yola çıktığını ancak takriben bir ay Osmanlı sınırında bekletildiğini, Kasım 1759'da ise elçilik heyetinin Türk sınırlarından içeri girdiğini ve heyetin takriben 300 kişiden oluştuğunu rapor etmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 257-265).

560 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 26211.

561 Bâbıâli'nin Kont Potocki'yi Branicki'nin resmî elçisi olarak kabul ettiğini Osmanlı belgelerinde Potocki için "Leh elçisi" unvanının kullanılması gösterir (BOA, A.DVN. DVE(8), Dosya nr. 168/31, 7 Şevvâl 1173/25 Mart 1760; Cevdet-Hariciye, nr. 180/8961; nr. 181/9035; nr. 171/8579). Döneme ait teşrifat defterinde Potocki'nin kabul törenleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır ve bu defterde Potocki için "ortaelçi" denilmektedir (Sadaret Defterleri, nr. 350, vr. 19a-b. Bu defterin neşri için bk. *An Ottoman Protocol Register Containing ceremonies from 1736 to 1808: BEO Sadaret Defterleri 350 in Prime Ministry Ottoman State Archives*, haz. Hakan Karateke, İstanbul 2007). Bu dönemde teşrifatçıbaşı olan Mehmed Âkif de kaleme aldığı eserinde zikredilen teşrifat defterindeki kaydı naklederek Potocki'nin kabul törenlerini anlatmıştır (*Mustafa-i Sâlis*, vr. 185a-185b).

fet verdikten sonra Potocki'yi daha önce gümrük emini tarafından Galata'da kiralanan bir konağa yerleştirmiştir[562]. 30 Aralık 1759'da ise elçinin konağına Dîvân-ı hümâyûn tercümanı ile meyve gönderilerek Potocki'nin hatırı sorulmuştur[563].

Potocki, 8 Ocak 1760'da getirdiği nameyi teslim etmek üzere Dîvân-ı Hümâyûn'a gelmiş ve bu münasebetle elçi adına bir ziyafet verilmiştir. Elçinin kabulü ulûfe dağıtılmasına denk getirilmiştir. Ziyafette Potocki ile Râgıb Paşa aynı sofrada yemek yemiştir[564].

Ağustos 1760'a[565] kadar İstanbul'da kalan Potocki'nin Bâbıâli ile hangi meseleleri müzâkere ettiğine dair, Lehistan tüccarlarının Boğdan'daki ticaretleri hakkındaki takriri dışında[566], şimdilik bir bilgiye sahip değiliz. Ancak elçilik görevini tamamladıktan sonra Ağustos 1760'ta İstanbul'dan ayrıldığını[567], geri dönüş yolunda silahlı saldırıya uğradığını tespit etmiş bulunmaktayız. Ayrıca Kırım Hanı Kırım Giray'ın 15 Nisan 1761 tarihli takririndeki bazı ifadelerinden Potocki'nin Lehistan'a yönelik Tatar saldırılarının men edilmesi ve daha öncekilerin tazmin edilmesi hususunda taleplerde bulunduğu anlaşılmaktadır[568].

Lehistan elçisi, Ağustos 1760'ta Varşova'ya geri dönerken Babadağı'na uğramış ve burada maiyyeti ile birlikte silahlı saldırıya uğramıştır. Potocki, Tulca'ya geldiğinde saldırının serencâmı ve daha sonrasında yaşanan sıkıntılar hakkında Sadrazam Râgıb Paşa'ya hitaben bir takrir göndermiş; kendisine ve maiyyetine yönelik bu saldırının Lehistan kralı ve halkına yapılmış olduğunu, en kısa sürede suçluların bulunup cezalandıracağını umduğunu yazmış-

562 BOA, Sadaret Defterleri, nr. 350, vr. 19a-b; Mehmed Âkif, *Mustafa-i Sâlis*, vr. 185a-185b.

563 BOA, Sadaret Defterleri, nr. 350, vr. 19a-b; Mehmed Âkif, *Mustafa-i Sâlis*, vr. 185b.

564 BOA, Sadaret Defterleri, nr. 350, vr. 21b-22b; Mehmed Âkif, *Mustafa-i Sâlis*, vr. 188a-189b.

565 Potocki, 4 Haziran 1760'ta Dîvân-ı Hümâyûn'a gelerek geri dönüşü için avdetname talep etmiş ve bu münasebetle elçiye ziyafet verilmiştir. Daha önce olduğu üzere bu ziyafette de elçi, Râgıb Paşa ile aynı sofrada iskemle üzerinde yemek yemiştir (BOA, Sadaret Defterleri, nr. 350, vr. 26a-27a; Mehmed Âkif, *Mustafa-i Sâlis*, vr. 225b-227a). Potocki'ye yapılan masraf için bk. MAD, nr. 6599, s. 154-155.

566 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/31, 7 Şevvâl 1173/25 Mart 1760.

567 BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 43/139, 9 Muharrem 1174/21 Ağustos 1760. Foscari, 1 Temmuz 1760 tarihli mektubunda Lehistan Elçisi Potocki'nin İstanbul'dan ayrılmak üzere hazırlıklara başladığını rapor etmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 323-324).

568 BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 2935, 10 Ramazan 1174/15 Nisan 1761.

tır[569]. Elçinin takriri üzerine Bâbıâli harekete geçmiş ve Özü Valisi Kethüda Mehmed Paşa ile Babadağı naibine konunun araştırılmasına dair bir fermân gönderilmiştir. Fermânda Potocki'nin takriri özetlendikten sonra; "Elçi-i mumâileyh Devlet-i Aliyyemle nice müddetden berü musâfât üzere olan Leh Devleti'nin mu'teber elçisi olduğundan gayrı saltanat-ı seniyyemin misâfiri olup vardığı menzillerde mihmânüvâzlık merâsimi" icra edilmesi gerekirken saldırıya uğramasının doğu bir davranış olmadığı, suçluların en kısa sürede bulunup İstanbul'dan gönderilen mübâşire teslim edilmesi emredilmiştir[570].

Branicki, Potocki'nin Varşova'ya dönmesinden sonra da Lehistan-Kırım meselesini[571] gündeme getirmeye devam etmiş, müttefiki olan Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Vergennes vasıtasıyla Bâbıâli'ye bu meseleye dair mektuplar iletmiştir. Başhatman mektubunda Tatarların ülkesine yönelik saldırıları ile ilgili söylentilerin yerinde araştırılması için iki taraftan da adamlar tayin edilmesi ve meselenin sulh yoluyla çözüme kovuşturulması için Kırım Giray ile anlaştıklarını, kararlaştırılan yer ve zamanda Leh temsilcilerinin orada olmasına rağmen Kırım temsilcilerinin gelmediğini, bir ay beklemelerine karşılık Kırım'dan bir cevap gelmeyince Leh temsilcilerinin de geri döndüklerini yazmıştır[572]. Bu mektup üzerine Bâbıâli de Kırım Giray'dan iddiaların doğru olup olmadığına dair bir cevap göndermesini istemiştir.

Kırım Giray ise Branicki'nin iddialarına 15 Nisan 1761 tarihli beyannamesinde cevap vermiştir. Hana göre ileri sürülenlerin aksine kararlaştırılan yere Kırım temsilcileri de gelmiş, ancak Leh temsilcileri işi zora soktuklarından toplantıdan bir sonuç alınamamış ve başka bir zaman bir araya gelmek üzere müzakere tatil edilmiştir. Bu, Kırım Giray tarafından Branicki'ye de dostane yazılan bir mektupla haber verilmiştir. İkinci toplantıya ise Rusya ile Zaporog Kazakları meselesi nedeniyle yürütülen görüşmeler yüzünden Kırım temsilcileri gelememiştir. Kırım Giray, Branicki'ye gönderdiği başka bir

569 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/35, 23 Muharrem 1174/4 Eylül 1760.

570 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 29-30, hk. 63, Evâhir-i Muharrem 1174/1-10 Eylül 1760. Fermânda bölge idarecileri de elçiye yönelik bu saldırıya gözyumdukları için azarlanmışlardır.

571 Kırım-Lehistan tartışmaları ile ilgili yazışmaların bir araya getirildiği bir belge için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 1429/58490.

572 Vergennes, Branicki'den gelen mektubu reisülküttâba teslim etmiştir (BOA, A.DVN. DVE(4), Dosya nr. 102/14). Branicki'nin iddiaları Kırım Giray tarafından yazılan cevabi beyannamede de özetlenmiştir (Cevdet-Hariciye, nr. 2935, 10 Ramazan 1174/15 Nisan 1761).

mektupta, "tarafeynden ta'yîn olunacak murahhasların zamân-ı mu'ayyenleri vürûd etdi. Bu sene-i mübârekede Rusya Devleti'ne tâbi' Zaparov Kazaklarıyla zayiât maddesine temşiyyet verildiği gibi sizler ile de beynimizde müstekar olan hukuk-ı hem-civâriyyeye ri'âyeten madde-i mezkûreye gereği gibi temşiyyet verilüp beynehümâda fîmâba'd bir gûne kıyl u kale bâ'is hâlet kalmaması muradımızdır" diye yazmıştır. Kırım hanı beyannamenin devamında Rusya ve Lehistan ile dostluğun devam etmesi için han olduğu günden beri elinden gelen gayreti gösterdiğini kaydetmiş, yukarıda belirttiği hususların Branicki'ye iletilmek üzere Vergennes'e anlatılmasını istemiştir[573].

Bâbıâli ise Kırım ile Lehistan arasındaki tazminat tartışmalarında 1762'nin ilk aylarına kadar çekimser kalmayı tercih etmiştir. Böyle bir siyaset takip etmesinin önemli sebeplerinden biri 1761 yazında Lehistan'da büyük kurultayın toplanacak olması ve bunun Osmanlı yönetimine nüfuz etmenin bir yolu olarak kullanılmak istenmesidir. Kurultay üzerinden Bâbıâli'ye nüfuz etmeye çalışanların başında da II. Friedrich geliyordu.

II. Friedrich daha 19 Mayıs 1761 tarihli mektubunda Varşova'da toplanacak kurultayı İstanbul'a haber vermiş ve bu kurultayda şimdiki Lehistan Kralı III. August'ün ölümünden sonra yerine oğlunu kral seçtirmek için bir karar çıkması için baskı yapacağını ileri sürmüştür. Prusya kralına göre III. August'ün bu planını Rusya da desteklemektedir ve Varşova'daki Rus askerleri toplantıda muhaliflere baskı yapacaktır. Bu ise Karlofça Antlaşması'na ve Lehistan'ın serbestiyetine aykırıdır. Avusturya da Lehistan konusunda Rusya ile aynı düşüncelere sahiptir ve ikisi birlikte fırsat bulduklarında Osmanlı topraklarına saldıracaklardır. Osmanlı ile dost görünen İsveç ve Fransa da Lehistan konusunda Rusya'yı destekleyeceklerdir. Lehistan'daki antlaşmalara aykırı bu durumu önlemenin tek yolu ise bir Osmanlı-Prusya ittifakıdır[574].

Prusya kralı bu mektubuyla 1761 yazında toplanacak Lehistan kurultayının kritik bir kurultay olacağını ve şayet Bâbıâli bu toplantıya etki edemezse aleyhine kararlar alınabileceğini ima etmiştir. Rusya'nın müdahalesinin ise kesin olduğu ve bunun Avusturya ile Fransa gibi müttefikleri tarafından destekleneceğini ileri sürerek Bâbıâli'yi bir tercih yapmaya zorlamak istemiştir. Bu manada ya

573 BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 2935, 10 Ramazan 1174/15 Nisan 1761.

574 II. Friedrich'in Kunzendorf'tan gönderdiği 19 Mayıs 1761 tarihli mektup için bk. BOA, HH, nr. 314, 14 Şevvâl 1174. Ayrıca bk. Salâhaddin Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında", *Belleten*, C X S. 38, Nisan 1946, s. 274–276; aynı yazar, "1768 Seferi", s. 485; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 63.

Avusturya ve Fransa'nın da destekleyeceği Rusya'nın isteklerine uygun kararların alınmasına gözyumulacak yahut Prusya ile bir ittifak kurarak durumu kendi lehine çevirecektir.

Lehistan kurultayı üzerinden Bâbıâli'yi yönlendirmek isteyen yalnızca II. Friedrich değildi. Fransa da bu meseleyi kullanarak İstanbul'da etkili olmaya çalışmıştır. Zira Lehistan kralının kim olacağının belli olacağı kurultaya Bâbıâli'nin de ilgi göstereceği, gerekirse kurultayı kendi lehine çevirmek için müdahale imkânları arayacağı, bunun da kendilerine Bâbıâli'ye nüfuz etme fırsatı vereceği Versay hükümetince de öngörülmüştür. Bu yüzden Fransa, Bâbıâli'ye kurultayı lehine çevirecek en iyi aracın Lehistan Başhatmanı Branicki olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Osmanlı yetkililerine kurultaya müdahale yolları açarak Bâbıâli aleyhine bir kararın çıkmasını istemediğini ve böylece II. Friedrich'in iddialarının mesnetsiz olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Fransa'nın kimin kral olacağının şimdiden belirlenmesini engellemek için gayret göstermesinin en önemli sebebi, Rusya'nın Lehistan üzerindeki nüfuzunun artmasını istememesiydi. Bununla birlikte yukarıda belirttiğimiz üzere kurultayda Branicki aracılığıyla Bâbıâli'nin memnun kalacağını tahmin ettiği kararlar aldırarak Fransa'nın kapudane meselesi yüzünden İstanbul'da sarsılan imajını düzeltmeyi de hedeflemiştir[575].

Branicki ise Fransa'nın bu tasavvurlarını kendi problemlerini çözmek üzere bir fırsat olarak telakki etmiş; kurultay vesilesiyle Kırım Giray ile olan müzakereleri lehine çevirmek üzere bir Osmanlı müdahalesini sağlamak istemiştir. Kurultayda Bâbıâli'ye iki ülke arasındaki dostluğun devamı yönünde kararlar alınması için çabalayacağına dair taahhütte bulunmuştur[576].

Râgıb Paşa, Bâbıâli'nin görüşlerinin anlatıldığı bir takrir hazırlatmış ve bunu Fransa, Rusya ve Prusya temsilcilerine göndermiştir. Temsilcilerden gelen cevabi takrirlerde ise Lehistan meselesinde Bâbıâli ile aynı görüşleri paylaştıkları belirtilmiştir[577].

575 Fransa elçisi, Branicki ile sadrazam arasındaki mektup teatisinin sağlanmasında da etkili olmuş ve Branicki'nin mektuplarını Bâbıâli'ye iletmiştir. Bu vesileyle kendi politikalarını da ifade etme fırsatı bulmuştur. Elçinin bu manadaki bir takriri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 1552, 15 Muharrem 1776/6 Ağustos 1762.

576 Branicki'nin kurultaydan bahsettiği takriri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 1552; başka bir sureti için bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 21778.

577 BOA, A.AMD, Dosya nr. 14/12.

Aylar öncesinden tartışmaların başladığı Lehistan kurultayı nihayet Ağustos 1761'de Varşova'da toplanmıştır. Kurultayda Lehistan temsilcileri iki gruba bölünmüş ve gruplardan birinin başını Başhatman Branicki çekmiştir. Lehistan'ın bundan sonraki politikalarının belirlendiği ve bir sonraki kralın tayin edileceğine dair iddiaların çok önceden ortaya atıldığı böylesine önemli bir kurultay, Bâbıâli tarafından da yakından takip edilmiş; toplantıda neler tartışıldığı, hangi grubun görüşlerinin ağır bastığı ve kral tayinine dair bir kararın alınıp alınmadığı en çok merak edilen konular olmuştur. Eflak voyvodası, Lehistan'a gizlice gönderdiği adamı vasıtasıyla kurultaya dair birçok bilgi elde etmiş ve bunları bir takrirle Divân'a iletmiştir. Voyvodadan gelen takrire göre Varşova'da toplanan kurultayda Branicki'nin başını çektiği grubun görüşleri üstün gelmiştir. Ayrıca bu grup, Bâbıâli'nin kendilerine destek vermesini beklemektedir ve bunu bizzat iletmek üzere İstanbul'a bir temsilci göndermek için hazırlıklar yapmaya başlamışlardır[578].

Eflak voyvodasından gelen takrir Bâbıâli'nin rahat bir nefes almasını sağlamıştır. Zira Branicki'nin baskıları ve Fransa'nın da teşvikleriyle kurultayda III. August'ten sonra kimin kral olacağına dair bir karar alınamamış; bilakis Bâbıâli ile dostluğun devamının arzulandığında görüş birliğine varılmıştır. Branicki ise kurultaydan sonra, Divan-ı Hümayun'u memnun ettiği düşüncesiyle, Kırım ile devam eden tazminat tartışmalarında kendi lehine Osmanlı müdahalesini talep etmeye başlamıştır. Lehistan başhatmanı, İstanbul'a gönderdiği takrirlerinde Kırım temsilcileri ile Lehistan temsilcilerinin birkaç defa bir araya geldiklerini fakat her iki tarafın da karşı tarafın iddialarını hukuksuz olarak itham ettiğini, böyle devam ederse tartışmalardan bir sonuç alınmayacağını, bu yüzden Bâbıâli'nin olaya elatması gerektiğini belirtmiştir[579]. Branicki'nin bu takririnden sonra da sorun kesin bir sonuca kavuşturulmadan sürüncemede kalmış ve her iki taraf da iddialarında ısrarcı olmaya devam etmiştir[580]. 1761 sonbaharından iti-

578 BOA, A.AMD, Dosya nr. 14/11, trsz.. Lehistan'daki gelişmeleri bizzat yerinde gözlemlemek üzere gönderilen Abdi adlı biri de İstanbul'a gönderdiği takririnde kurultay hakkında bilgi vermiştir (A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/29, 9 Cemâziyelevvel 1175/6 Aralık 1761).

579 Branicki'nin Kırım ile olan tazminat tartışmalarının sebebini, gelişme sürecini ve nasıl giderek bir kördüğüme döndüğünü teferruatlı olarak anlattığı takriri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 1429/58488, 23 Cemâziyülâhir 1175/20 Aralık 1761.

580 Lehistan ve Kırım temsilcileri üçüncü kez de bir araya gelmişler fakat bu defa da Lehistan temsilcilerinin sınır ihlallerine dair iddiaları yüzünden topalantıdan bir sonuç alınamamıştır (BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/14, 17 Receb 1175/11 Şubat 1762).

baren gelişen yeni şartlar ve özellikle 1762 Ocak'ında Rusya'daki taht değişikliği başhatmanın bütün beklentilerini tersine çevirmiştir. 1761 sonbaharına kadar Kırım Giray ve Branicki arasındaki tazminat tartışmalarında, şartların zorlaması yüzünden, tarafsız kalmayı tercih eden Bâbıâli 1762'de Lehistan aleyhine bir tutum sergilemeye başlamıştır.

Kırım Giray ile Branicki arasındaki tazminat tartışması ve 1761 Ağustos'undaki kurultay II. Friedrich'in elini zayıflatmıştır. Fransa'nın da desteğini arkasına alan ve kurultayı bir tehdit unsuru olarak kullanan Branicki, Bâbıâli'yi Yedi Yıl Savaşları'na dâhil etmek için Lehistan kozunu kullanmak isteyen Prusya kralının planlarını akim bırakmıştır. Bunun üzerine II. Friedrich de ikinci planı gereği Kırım Giray'ı Rusya aleyhine harekete geçirmeye çalışmıştır.

M. Prusya-Kırım Yakınlaşması (1762)

Lehistan kurultayında Fransa'nın müttefiki olan Branicki yandaşlarının üstün gelmeleri ve Mayıs 1761 tarihli takririnde belirttiği III. August'ten sonra yerine Rusya sempatizanı olan oğlunun geçeceğine dair iddialarının gerçekleşmemesi, II. Friedrich'in elini zayıflatmıştır. Kurultay meselesinde umduğunu bulamayan Prusya kralı, bu sefer de Kırım'ı Rusya aleyhine kışkırtmanın ve böylece Bâbıâli'yi Rusya'ya savaş açmaya mecbur etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Bu yüzden Kırım Giray'ı Rusya aleyhine kışkırtmak amacıyla hanın yanına Eylül 1761'de Boskamp'ı göndermiştir[581]. Boskamp, kısa sürede Kırım Giray üzerinde etkili olmuş ve hanın Mustafa Ağa adındaki berberinin görüşmek üzere II. Friedrich'e gönderilmesini sağlamıştır.

II. Friedrich'in düşman orduları tarafından kuşatıldığı günlerde Kırım Giray'ın temsilcisi Mustafa Ağa, Ekim 1761'de, Prusya kralının Strehlen'deki karargâhına ulaşmıştı. Mustafa Ağa vakit kaybedilmeden II. Friedrich tarafından kabul edilmiş ve ikili arasında önemli görüşmeler geçmiştir. Mustafa Ağa, öncelikle hanın resmî vekâletnamesini ve iş birliği önerdiği mektubunu teslim etmiştir. Kırım Giray, mektubunda anlaşabilmeleri hâlinde Prusya'ya 16 bin kişilik bir askerî yardımda bulunabileceğini vadetmiştir[582].

581 II. Friedrich, Kırım Giray'ı Rusya aleyhine kışkırtmak üzere hanın yanına Rexin'in tavsiyeleri üzerine Eylül 1761'de Boskamp'ı göndermiştir (Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 63). Boskamp'ın Kırım'daki faaliyetleri bir çalışmaya da konu olmuştur (*Krım-Girai, Khan of the Crimea, translated from the German of Theodore Munt*, trs. by., William G. C. Eliot, Londra 1856).

582 Mustafa Ağa'nın II. Friedrich ile bir araya gelmesi ve Kırım Giray'ın ileri sürdüğü anlaşma şartları için bk. *Krım-Girai,* s. 3–7. Ayrıca bk. Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 63–64.

Prusya kralı, Kırım Giray'ın bu teklifini büyük bir memnuniyetle kabul etmiş ve Mustafa Ağa'dan Bahçesaray'a döndükten sonra oradaki temsilcisi Boskamp ile birlikte hareket etmesini istemiştir. Ayrıca ağanın yanına askerî hazırlıklarda Kırım hanına yardımcı olması amacıyla kurmay subaylarından 22 yaşındaki Karl Alexander von der Goltz'u vermiştir[583]. II. Friedrich, Kırım Giray'dan gelen ittifak teklifinin kendisine Avusturya ve Rusya cephelerinde rahat bir nefes aldıracağını hesap etmiş; 16 bin Kırım askerinin bir kısmı Macaristan'a saldırtılarak Avusturya'nın, Goltz'un komutası altına verilecek 6–8 bin Tatar askerinin saldırılarıyla da Rusya'nın meşgul edilmesini hedeflemiştir[584].

Mustafa Ağa, yanında Goltz olduğu hâlde Bahçesaray'a geri dönmüş ve Goltz'u Boskamp'a teslim etmiştir. Boskamp, Goltz'a Bahçesaray'da Fransız ve Rus casusların cirit attığını, bu yüzden dikkatli olması gerektiğini tavsiye etmiş; üzerindeki Prusya asker üniformasını çıkarmaması gerektiğini, zira bu üniformanın başta Kırım Giray olmak üzere Tatarlar arasında saygı hisleri uyandıracağını ifade etmiştir[585]. Bu konuşmadan sonra Goltz ve Boskamp ortak hareket ederek Kırım Giray'ın güvenini kazanmaya ve daha sonra da hanı Rusya aleyhine kışkırtmaya yönelik faaliyetlere başlamışlardır.

Prusya temsilcilerine Kırım Giray ile irtibat kurmalarında ise Mustafa Ağa yardımcı olmuştur. Mustafa Ağa'nın refakatinde Kırım Giray, Goltz'u huzuruna davet etmiş ve Prusyalı subayla bir müddet konuşmuştur. Kırım hanı, görüşmede II. Friedrich'e duyduğu hayranlığı dile getirmiş ve Prusya kralı ile güçlerini birleştirmenin iki tarafın da yararına olacağını ifade etmiştir[586].

Kırım Giray, Goltz'a anlattıklarını bizzat II. Fiedrich'e iletmek üzere Aralık 1762'de Yakup Ağa'yı Prusya kralına elçi olarak göndermiştir. Yakup Ağa, hanın Prusya kralına beslediği dostane duyguları ve hayranlık hislerini iletmek yanında Mart 1762'de Kırım Giray'ın Rusya aleyhine harekete geçeceğini de haber verecekti. II. Friedrich, Yakup Ağa'yı iyi karşılamış ve hanın teklifini büyük bir memnuniyetle kabul etmiş; hanın Rusya'dan elde edeceği kazanımları tanıyacağını ve gerekli maddî desteği de sağlayacağını taahhüt etmiştir[587].

583 *Krım-Girai*, s. 12–15. Ayrıca bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 64.

584 *Krım-Girai*, s. 16–17. Ayrıca bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 66-67.

585 *Krım-Girai*, s. 32–34.

586 *Krım-Girai*, s. 39–51.

587 Yakup Ağa'nın II. Friedrich ile görüşmesi hakkında Prusya kralı, Boskamp'a gönderdiği 24 Aralık 1761 ve 13 Ocak 1762 tarihli mektuplarında bilgi vermiştir. Ayrıca bu mektuplarda Boskamp'ın Kırım Giray'ın harekete geçmesi hâlinde gerekli yardımı yapması da emredil-

Kırım Giray ile II. Friedrich arasında elçi teatisi devam eder ve Kırım ile Prusya arasında imzalanacak bir ittifakın temelleri atılırken bu gelişmelerin İstanbul'da önemli yansımaları olmuştur. Prusya kralı ile ittifak kurarak Rusya aleyhine harekete geçmeye hazırlanan Kırım Giray, bu planını Bâbıâli nezdinde de meşru göstermek üzere Divân'a Ekim 1761'den itibaren Rusya'yı şikâyet eden takrirler göndermeye başlamıştır. Takrirlerinde daha önce de iki ülke arasında sıkıntılara yol açan sınırdaki kaleleri tekrar gündeme getirmeye çalışmıştır. Örneğin 30 Ekim 1761 tarihli takririnde; Rusya'nın Elizabeth Kalesi etrafında yeni köyler kurmaya başladıklarını, asıl maksatlarının ise bölgede yayılmak olduğunu rapor etmiştir. Ayrıca Rus yayılma siyaseti hakkında da şu önemli tespitte bulunmuştur: "Rusyalu'nun âdetidir, ibtidâ bir karye ve karagolhâne ihdâs ederler. Bir müddet mürûrundan sonra ol mahalle ka'la binâ etmeleri melhûzdur ve eslâfda misli dahi mesbûkdur"[588].

Kırım ile Prusya arasındaki ittifak görüşmelerine dair gelişmeleri II. Friedrich'ten gelen mektuplardan takip eden Rexin de bu ittifakın Bâbıâli tarafından kabul edilmesinin alt yapısını hazırlamaya matuf diplomatik münasebetlerde bulunmuştur[589].

İstanbul'a başka kanallar vasıtasıyla da Prusya'nın cephelerdeki başarıları ve Rusya'nın askerî hareketliliği hakkında raporlar geliyordu. Mesela 3 Ekim 1761 tarihli bir raporda Avusturya ve Rusya'nın aralarındaki husumeti bir sene evvel sona erdirdikleri ve Prusya üzerine yürümek üzere anlaştıkları fakat özellikle Rusya'nın çekimser kalması ve Avusturya ordusundaki maddî sıkıntılar yüzünden istenen askerî başarının elde edilemediği bildirilmiştir. Ayrıca İngiltere ve Fransa'nın hareketlerine dair de bilgiler verilmiştir[590]. 8 Ekim 1761 tarihini taşı-

miştir (Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 64).

588 BOA, A.AMD, Dosya nr. 13/75, 1 Rebîülâhir 1175/30 Ekim 1761. Kırım hanının belirttiği üzere Rusya daha 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren Türk sınırında kaleler inşa etmeye ve bu kaleler etrafında köyler ihdas ederek Kırım aleyhine sınırlarını genişletmeye başlamıştır. Rusya'nın Kırım sınırındaki kale sistemleri inşası hakkında bk. A.A. Novoselskiy, *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi*, terc. Kemal Ortaylı, yay. haz. Erhan Afyoncu-İlyas Kamalov, Ankara 2011.

589 II. Friedrich, Rexin'e gönderdiği 17 Kasım 1761 tarihli mektupta Kırım-Prusya ittifak görüşmeleri hakkında bilgi vermiştir (Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 64). Rexin, 24 Ekim 1761 tarihli Bâbıâli'ye sunduğu takririnde II. Friedrich'in altı senedir düşmanlarına karşı nasıl direndiğini ve kralın başarılarını anlatmıştır (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29377, 25 Rebiülevvel 1175).

590 TSMA, nr. E. 5801/1. Boğdan voyvodasının gönderdiği bir takrirde İngiltere ile Fransa'nın denizlerdeki mücadelesi, savaşa taraf olan devletler arasında barış için yürütülen görüşmeler

yan ikinci raporda da cephelerdeki gelişmelere dair ayrıntılı bilgiler aktarılmıştır. Raporda özellikle Prusya ordusunun Lehistan topraklarında Rusya karşısında elde ettiği zaferler üzerinde durulmuştur[591]. 20 Ekim 1761 tarihli üçüncü raporda da Prusya ordusunun Avusturya ordusu ile muharabeleri ve Prusya Kralı II. Friedrich'in askerî hareketleri özetlenmiştir[592].

Kırım Giray ile Rexin'in Rusya'ya bir müdahalede bulunmak üzere Bâbıâli'ye nüfuz etmeye çalışmaları ve Osmanlı-Prusya ilişkilerinin, gelen havadis raporlarının de tesiriyle Ekim 1761'den itibaren artmaya başlaması, İstanbul'daki Fransa, Avusturya ve Rusya elçilerinin de dikkatinden kaçmamıştır. Başta Vergennes olmak üzere Rusya ve Avusturya temsilcileri de Osmanlı-Prusya yakınlaşmasını engellemeye, Kırım'ın Prusya ile ittifak kurmasına mâni olmaya yönelik çareler aramaya başlamışlardır. Fransa, bunun için Malta'ya kaçırılan kapudane meselesini 1761 Ekim'inden itibaren tekrar gündeme taşımaya başlamıştır.

1761 yazında Osmanlı-Prusya Ticaret ve Dostluk Antlaşması imzalandığı için Bâbıâli'nin gündeminden giderek düşen Malta'ya kaçırılan kapudane meselesi, 1761 Ekim'ine gelindiğinde Versay hükümeti tarafından Bâbıâli ile yakınlaşmanın bir aracı olarak görülmüş ve tekrar gündeme getirilmiştir.

Birkaç ay önce kapudanenin İstanbul'a teslimi konusunda yardımcı olacağını belirten, ancak bunun için Versay'a bir Osmanlı elçisi gönderilmesinde ısrar eden Fransa hariciyesi bu isteğinden 1761 Ekim'inden itibaren vazgeçmek zorunda kalmıştır. Zira Sadrazam Râgıb Paşa, Osmanlı-Prusya yakınlaşmasının arttığı 1761 Eylülü'nden itibaren böyle bir hareketin diğer devletler nazarında Osmanlı Padişahı'nın zaafiyeti olarak yorumlanacağından, Bâbıâli'nin Fransa kralına kapudanenin teslim edilmesini istemek üzere bir büyükelçi göndermeyeceğini kesin bir dille ifade etmiştir. Bunun yerine kapudanenin teslimi hâlinde Fransa'ya teşekkür mahiyetinde bir name gönderilmekle iktifa edileceği cevabı verilmiştir[593]. Sadrazam'ın bu kesin tavrı, Versay tarafından Osmanlı-Prusya yakınlaşmasının bir sonucu olarak yorumlanmıştır. Bu yüzden Ekim 1761'e gelin-

ve devletlerin askerî durumu hakkında önemli bilgiler verilir (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29041, 21 Muharrem 1175/22 Ağustos 1761).

591 TSMA, nr. E. 5258/1.

592 TSMA, nr. E. 5354/1.

593 Bu hususta Vergennes'e gönderilen 15 Şevvâl 1174/20 Mayıs 1761 tarihli mektup için bk. *Mecmuâ*, Şevket Rado Ktp., nr. 221, vr. 33b-34a. Mektupta kapudane meselesi için elçi gönderilemeyeceği ancak daha sonra başka bir bahane ile bunun mümkün olduğu kaydedilmiştir.

diğinde Versay, Bâbıâli'den büyükelçi gönderilmesi talebinden vazgeçmiş[594], Kasım 1761'e gelindiğinde bir kez daha geri adım atmak zorunda kalmıştır. Kırım Giray'ın Fransa'nın engellemelerine rağmen II. Friedrich ile ittifak kurması ve Bâbıâli'nin de giderek Prusya'ya yakınlaşması, Fransa'nın geri adım atmasında etkili olmuştur.

Kapudanenin Malta korsanlarından parasını kendi hazinesinden ödeyerek satın alınacağı ve XV. Louis tarafından III. Mustafa'ya hediye edileceği Vergennes tarafından Bâbıâli'ye haber verildiğinde[595] bu durum İstanbul'da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır[596]. Hazırlıklar yapılmaya başlanmış, Kapdanıderyâ Hacı Hasan Paşa'ya bir fermân gönderilmiş ve paşadan kapudaneye eşlik edecek Fransız savaş gemisine müdahale edilmemesi istenmiştir[597]. Fakat Versay'ın bu kararı yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Teşrifatla ilgili tartışmalar devam ederken M. De Moriès komutasındaki Fransız savaş gemisi l'Oiseau eşliğinde Osmanlı kapudanesi 17 Ocak 1762'de Çanakkale Boğazı'ndan giriş yapmış, 23 Ocak 1762'de[598] ise Osmanlı bandırası çekilmiş hâlde top atışları ve halkın sevinç gösterileri eşliğinde Kurşunlumahzen önüne demir atmıştır. Bu vesile ile Paşa Kapısı'nda Fransız savaş gemisi kaptanına kakum, Vergennes'e ise samur kürk giydirilmiştir[599]. Böylece 1761 baharından

594 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 150-151.

595 Vergennes'in bu hususa dair Muharrem 1175/Ağustos 1761 tarihli takriri için bk. *Mecmuâ*, Şevket Rado Ktp., nr. 221, vr. 34b. Takrirde kapudaneye refakat edecek Fransız savaş gemisine İngiltere'nin saldırmaması için Bâbıâli'nin İngiltere nezdinde gerekli girişimlerde bulunması ve hazırlıklar yapması talep edilmiştir.

596 Râgıb Paşa, kapudane ile ilgili Fransa'nın verdiği kararı III. Mustafa'ya şu takrir ile haber vermiştir: "Âsitâne-i Âliyye'de mukim Françe elçisinin nezd-i çâkerîye gönderdiği takrîr kâğıdı mefhûmunda yümn-i himem-i Âliyye-i husrevânîleriyle vürûd eden kapudane-i hümâyûnları sefînesinin haberini bi'l-müşâfehe ifâde ve tebliğ eylemek üzere devleti tarafından memûr olduğunu beyân zımnında taraf-ı bendegîye gelmesini istîzân eylediğine binâen mûmâileyhin takrîr kâğıdı atebe-i ulyâ-yı cihândârîlerine irsâl olundu. Sefîne-i merkume Kurşunlumahzen pişkâhına lenger-endâz olduğu gibi elçi-i mûmâileyhi nezd-i çâkerîye getürdüp ve iktizâsına göre iltifât olunacağı ma'lûm-ı hümâyûnları buyuruldukda emr ü fermân şevketlü..." (BOA, A.AMD, Dosya nr. 14/25, trsz.).

597 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 266, hk. 749, Evâhir-i Rebîülâhir 1175/18-27 Kasım 1761.

598 Muradî, *İstanbul'un 12 Yılı*, s. 102. *Târih*, Millet Ktp., Ali Emirî, nr. 131, vr. 41b'de kapudanenin 21 Cemâziyelevvel 1175/17 Ocak 1762'de İstanbul'a geldiği kaydedilmiştir. Başka bir *Târih*'de ise 23 Cemâziyelevvel 1175/19 Ocak 1762 tarihi verilmiştir (Şevket Rado, nr. 207, vr. 40a).

599 *Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1052-1053; *Mür'i't-Tevârih*, II-A, 46; *Târih*, Millet Ktp., Ali Emirî, nr. 131, vr. 41b. Ayrıca bk. BOA, A.AMD, Dosya nr. 14/25, trsz. Vergennes de raporlarında kapudanenin İstanbul'a gelişini anlatmıştır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, s. 152-

itibaren Osmanlı-Fransa ilişkilerinin gerilmesine sebep olan kapudane tartışması da sona ermiştir. Fakat bu konu ile ilgili son bir pürüz daha kalmıştır. O da Fransa kralına teşekkür için verilecek hediyelerin Versay'a bir Osmanlı elçisi ile mi gönderileceği yoksa bizzat Vergennes'e teslim edilerek mi takdim edileceğidir[600]. Sonraki yazışmalara bakılırsa Bâbıâli hediyelerin takdimi için de elçi gönderilmesini uygun görmemiş ve hediyeler bunun yerine krala verilmek üzere Vergennes'e teslim edilmiştir.

Fransa'nın kapudane meselesinde geri adım atarak Bâbıâli'nin Prusya ile yakınlaşmasını önlemeye ve Kırım Giray'ın Rusya aleyhindeki takrirlerinin Osmanlı idarecileri nezdindeki etkisini azaltmaya yönelik çabaları 5 Ocak 1762'de Rusya'daki taht değişikliği ile tamamen akim kalmıştır. Bu değişiklik Yedi Yıl Savaşları'ndaki dengeleri de altüst etmiş ve bu gelişmeler İstanbul'da da yakından takip edilmiştir.

N. III. Petro İktidarı, Rusya-Prusya Yakınlaşması ve Bâbıâli (1762)

Holstein-Gottorp Dükü olan 34 yaşındaki Petro, 5 Ocak 1762'de[601] III. Petro olarak Rusya çarı ilan edilmiş ve bu, Rusya tarihinde olduğu kadar Avrupa tarihinde de önemli gelişmelerin miladı olmuştur. Selefi Çariçe Elizabeth'in aksine II. Friedrich'e büyük bir hayranlık duyan III. Petro, çar olduktan kısa bir süre sonra Rusya'nın Prusya ile olan savaşına son verdiğini ilan etmiş ve Yedi Yıl Savaşları'ndan çekilmiştir[602]. Bu durum, Prusya tarihinde bir "mucize" olarak yorumlanmıştır[603].

153); "Gemilerin gelişinin haber alınmasıyla beraber, çok sayıda küçük gemi ve sandal kapudaneyi karşılamaya çıktı ve iskeleler insan yığınlarıyla doldu. Türk istihkâmlarından ve savaş gemilerinden Fransız bayrağını selamlayan toplar atıldı".

600 Râgıb Paşa'nın kapudanenin teslimi ile ilgili Padişah'a sunduğu arzın üzerine III. Mustafa şu hatt-ı hümâyûnu yazmıştır: "Benim vezîrim, elçi-i mezbûra iltifât olunması ırz-ı devletdir, semmûr kürk ilbâs olunsa ve berât virilse münâsib idi. Tarafımızdan Françe pâdişâhına hediye muktezîdir, mülâhaza edüp elçimiz gitsün mü yoksa balyoz[a] mı verilür?" (BOA, A.AMD, Dosya nr. 14/25, trsz.).

601 O dönemki Rus takviminde bu tarih 24 Aralık 1761'e denk düşmektedir. Zira 1700-1800 tarihleri arasında Rus takvimi ile miladi takvim arasında on bir günlük bir fark bulunmaktadır.

602 Soloviev, *History of Russia*, XLII, 1–20. Soloviev, III. Petro'nun daha çar olmadan önce II. Friedrich'e büyük bir hayranlık duyduğu, zaferlerini sevinçle karşıladığı ve Rus gazetelerindeki Prusya hezimetlerine dair haberlere inanmadığını kaydetmiştir. Hatta çar olmadan önce Prusya ile bir şekilde irtibatta bulunduğu, Prusya gazetelerini bir şekilde elde ettiği ve bunları okuduğu kanaatindedir (s. 21–22). Ayrıca bk. Castera, *Katerina Tarihi*, s. 56-58.

603 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 67–68.

Çar ilan edildiğinde yayınladığı beyannamede Çariçe Elizabeth döneminde kurulan Avusturya ve Fransa ittifakına bağlı kalacağını ilan etmesine rağmen[604] ilerleyen aylarda niyetinin hiç de taahhüt ettiği gibi olmadığı anlaşılmıştır. III. Petro, çar olduğunu II. Friedrich'e bizzat haber vermek üzere Tuğgeneral Andrey Gudovich'i görevlendirmiş ve Gudovich'e Prusya kralına iletilmek üzere bir de özel mektup teslim etmiştir. Mektupta, Elizabeth'in ölümünü ve tahta çıktığını haber verdikten sonra Prusya ile olan savaşı bitirmeyi, bunun yerine barış istediğini belirtmiştir. Gudovich, III. Petro'nun mektubunu Magdeburg'daki Prusya Dışişleri Bakanı Finckenstein'a teslim etmiş, Finckenstein de III. Petro'nun bu mektubunu 31 Ocak 1762'de Breslav'da bulunan II. Friedrich'e ulaştırmıştır. Prusya kralı çarın mektubuna 28 Ocak 1762 tarihli mektubuyla cevap vermiş ve çarın dostluğa dair temennilerini memnuniyetle karşıladığını, kendisinin de bunu arzuladığını yazmıştır[605].

III. Petro, Prusya'ya yakın bir siyaset izlemek istediğini ilk icraatlarıyla da göstermiştir. Şubat 1762'de Prusya savaş esirlerini serbest bıraktığı gibi, bunu bildirmek için kaleme aldığı mektupta Prusya kralına "kardeşim" şeklinde hitap etmiştir[606].

604 Vergennes'e Choiseul tarafından gönderilen mektupta III. Petro'nun tahta çıkışı ve Elizabeth dönemindeki antlaşmalara bağlı kalacağını duyurduğu haber verilmiştir. Ayrıca yine aynı mektupta bu gelişmenin Bâbıâli'ye de haber verilmesi istenmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, s. 187).

605 Soloviev, *History of Russia*, XLII, 22–23; Carlyle, *History of Frederick The Great*, VI, 260. III. Petro'nun mektubu ulaşmadan önce II. Friedrich büyük bir ümitsizlik içindeydi ve Henri'ye yazdığı 14 Ocak 1762 tarihli bir mektupta tek ümidinin Türkler'i ve Tatarlar'ı harekete geçirmek, bunun ise zayıf bir ihtimal olduğunu yazmıştır (Carlyle, *History of Frederick The Great VI*, 252–253; Castera, *Katerina Tarihi*, s. 58). II. Friedrich, kardeşi Prens Henri'ye yazdığı 9 Ocak 1762 tarihli başka bir mektubunda da benzeri şeyler kaleme almıştır (Albert Sorel, *Onsekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muahedesi*, terc. Yusuf Ziya, yay. haz. Eyyub Şimşek, İstanbul 2016, s. 29).

606 Soloviev, *History of Russia*, C XLII, 24. III. Petro'nun serbest bıraktığı önde gelen Prusyalı komutanlardan biri de Baron Hordt'tu ve Hordt daha sonra kaleme aldığı hatıratında hem serbest bırakılmaları hem de yeni çarla mülakatlarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır (*Memoirs of the Count de Hordt*, C I-II, Londra 1806). Ayrıca bk. Carlyle, *History of Frederick The Great VI*, 267–269; Castera, *Katerina Tarihi*, s. 57). III. Petro'nun tahta geçtikten sonraki ilk icraatları ve Prusya'ya yakınlaşması hakkında Boğdan voyvodası da topladığı bilgileri Bâbıâli'ye rapor etmiştir. Raporda yeni çarın Lehistan, Avusturya ve Fransa'ya gönderdiği mektup ile Lehistan'dan gelen cevabi mektubun tercümeleri de verilmiştir (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29011, 29 Şevval 1175/23 Mayıs 1762).

II. Friedrich, 26 yaşındaki Baron Goltz'u III. Petro'nun ittifak niyetinde ciddi olup olmadığı, ciddi ise bunun arkasında dâhilî zorluklar mı yoksa yeni Rus çarının dış politika anlayışının mı tayin edici olduğunu öğrenmek üzere St. Petersburg'a göndermiştir. Goltz, 21 Şubat 1762'de St. Petersburg'a ulaşmış ve burada birkaç gün sonra III. Petro tarafından sıcak bir şekilde karşılanmış, sonraki günlerde Rus yetkililer ile bir ittifak için görüşmelere başlamıştır[607].

III. Petro, 23 Şubat 1762'de Rusya'nın müttefiklerine bir deklarasyon göndermiş ve bu deklarasyonda; St. Petersburg'un artık savaş istemediğini, Yedi Yıl Savaşlarında bugüne kadar elde ettiği toprak kazanımlarından vazgeçtiğini, Rusya'nın bu davranışının diğer müttefiklerine de örnek olmasını temenni ettiğini ve barışı savaştaki kazanımlarına tercih edeceklerini umduğunu belirtmiştir[608]. Avusturya'ya gönderdiği mektupta ise Prusya kralı ile barış görüşmelerine başladığını haber vermiş ve Viyana hükümetinin de aynı şekilde hareket etmesini tavsiye etmiştir[609].

Goltz'un St. Petersburg'da Rusya-Prusya ittifakı için görüşmeler yürüttüğü günlerde İstanbul'daki Prusya Elçisi Rexin de Osmanlı-Prusya ittifakı için çalışmaktaydı. Elçi, Bâbıâli ile müzâkerelerinde önemli başarılar da elde etmişti. II. Friedrich'in baskıları ve III. Mustafa'nın Prusya yanında savaşa girme arzusu yüzünden Ocak 1762'den itibaren Osmanlı devlet adamları savaş için müzakerelere başlamış, müzakerelerin en önemli safahatı savaşın meşruiyetinin nasıl sağlanacağı olmuştur. Zira ne Rusya ne de Avusturya antlaşmalara aykırı bir harekette bulunmamıştı. Müzakereler sonunda diğer devletler nazarında Bâbıâli'yi meşru gösterebilecek şu çözüm yolu bulundu: Rusya'ya Osmanlı sınırlarında ahitnameler hilafına kale inşa ettiği ve Türk sınırı dâhilindeki yerlere kendine tâbi Kazakları yerleştirdiği gerekçesiyle savaş ilan edilecekti. Avusturya ise Rusya'nın müttefiki olması hasebiyle Rusya'ya

607 Carlyle, *Frederick The Great*, VI, 260–261.

608 III. Petro tarafından yayınlanan bu deklarasyon ve Rusya'daki diğer gelişmeler İngiltere tarafından da yakından takip edilmiştir. Bu yüzden İngiltere'de yayınlanan *Annual*'da Rus çarının deklarasyonuna ve çarın Prusya yanlısı politikalarının anlatıldığı yazıya uzun bir bölüm ayrılmıştır (*The Annual Register, or a view of the History, Politiks and Literature of the year 1762*, Londra 1763, s. 11-28).

609 Castera, *Katerina Tarihi*, s. 58-59. III. Petro'nun Prusya ile barış görüşmelerini başlatmasında II. Friedrich'e duyduğu hayranlık kadar, Rusya'nın Yedi Yıl Savaşları'nda içine girdiği ekonomik darboğaz da etkili olmuştur (Herbert H. Kaplan, *Russian Overseas Commerce with Great Britain During the Reign of Catherine II*, Philadelphia 1995, s. 3-4).

yardım etmek amacıyla Bâbıâli'ye savaş ilan etmek zorunda kalacak, böylece Türk tarafı II. Friedrich'in arzuladığı üzere hem Rusya hem de Avusturya'ya karşı savaşa girecekti. Türk bürokratların savaşın meşruiyetine dair buldukları bu çözüm, III. Mustafa'nın onayına sunulmuş; Padişah da zaten kendi arzularına uygun bu kararı fazla düşünmeden kabul etmiştir. Daha sonra ise bulunan meşru gerekçeler Kırım Giray'a da haber verilmiş, handan gelen cevapta da bu çözüm önerisinin uygun olduğu bildirilmiştir[610].

Rusya ve Avusturya'ya savaş ilanının meşruiyeti problemi halledildikten sonra toplantılarda savaşın ne zaman ve nasıl başlatılacağı ile savaş hazırlıkları ele alınmıştır. Buna göre 1762 baharında III. Mustafa'nın av bahanesiyle Edirne'ye geçmesi, Osmanlı ordusunun da bu şehirde toplanması kararlaştırılmıştır. Müzakerelerden sonra Rexin'e Osmanlıların 1762 baharında Prusya yanında savaşa müdahil olacağı bildirilmiştir. Prusya elçisine verilen başka bir namede de baharda Padişah'ın av bahanesiyle Edirne'ye geçeceği, ordunun burada toplanacağı, şimdiden savaş hazırlıklarına başlandığı, baharda Rusya ve Avusturya'ya savaş ilan edileceği belirtilmiştir. Buna mukabil elçiden şimdilik bu planın gizli tutulması istenmiştir[611]. Ayrıca elçiye Osmanlı-Prusya ittifakına dair müzakerelerin devam ettiği, ancak kısa sürede imzalanacağı bildirilmiştir[612].

Bâbıâli'nin baharda Prusya yanında savaşa müdahil olup olmaması hususunda Osmanlı devlet adamları arasında süren müzakereler esnasında ciddi fikir ayrılıkları da vardı. Savaşa girilmemesini savunanların başında Râgıb Paşa gelmekteydi. Buna rağmen itirazlar, III. Mustafa'nın arzuları ve savaş taraftarları karşısında fazla etkili olamamıştır. Savaş taraftarlarının meşveret meclislerinde ne gibi gerekçeler ileri sürdüğüne dair bir malumatımız bulunmamakla beraber 1760'ın ilk aylarındaki meşveretlerde ileri sürülen gerekçelerin 1762'deki ittifak ile ilgili meşveretlerde de ileri sürülmüş olması kuvvetle muhtemeldir[613]. Savaş karşıtlarının baskıları sonucu 1762'de Rexin'e verilen

610 BOA, HH, nr. 8/298-G: Belgeye 10 Şevvâl 1176/24 Nisan 1763 tarihi verilmiştir, ancak bu sehven olsa gerektir. Zira belgede ele alınan hususlar 1762 Mayıs ve Haziran'ında tartışılan mevzulardır. Bu yüzden belge 10 Şevvâl 1175/4 Mayıs 1762 tarihli olmalıdır.

611 BOA, HH, nr. 7/244, trsz. Ayrıca bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046, 14 Şaban 1175/10 Mart 1762; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 279–280; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 64–65.

612 BOA, HH, nr. 8/298-G, 10 Şevvâl 1175/4 Mayıs 1762.

613 1760 Ocak-Şubat'ındaki meşveret meclislerinde Osmanlı-Prusya ittifakının faydalı ve zararlı taraflarının neler olabileceğine dair III. Mustafa'ya sunulan takrir için bk. BOA, HH,

mektupta bağlayıcı bir şart konabilmiştir. Buna göre haricî şartlarda bu karar aleyhinde bir gelişme meydana gelmesi hâlinde Bâbıâli de savaş kararını yeniden gözden geçirecektir[614].

Rexin'e baharda Osmanlı'nın Yedi Yıl Savaşları'na Prusya'nın yanında müdahil olacağı sözü verildikten sonra İstanbul'da Avusturya ve Rusya hakkında istihbarat toplanmaya başlanmıştır. Bu minvalde İsveç Elçisi Celsing'den Rusya hakkında gizlice bilgi talep edilmiştir. Celsing, Rusya ile müttefik olmasına rağmen[615] Bâbıâli'nin bu talebi üzerine uzun süre Rusya ordusunda görev almış ve daha sonra Fransa hizmetine geçmiş olan Mareşal Lovendal'ın 1740'larda hazırladığı bir raporu Osmanlı yetkililerine teslim etmiştir[616]. Lovendal'ın hazırladığı ve oldukça teferruatlı olan bu rapor, Rusya'nın kara ve deniz gücü ile gider kalemleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Rapor, 19 sene önce kaleme alındığı için verilen bazı bilgilerin değişmiş olabileceği Osmanlı yetkilileri tarafından da gözönünde bulundurulmuştur. Raporda verilen bilgilerdeki en önemli değişiklik Ukrayna Kazakları'nın durumu ile ilgili olmuş; Lovendal, raporunu barış döneminde hazırladığı için savaş durumunda asker sayısında değişikliğin olacağı ihtimalinin de bulunduğunu özellikle belirtmiştir.

Lovendal'ın raporuna göre Rusya'nın daimî ve maaşlı 265.997, eyaletlerde 29.856, kalelerde 69.110 askeri bulunmaktadır. Bunun yanında Kazaklar ve diğer unsurlardan oluşan gruplardan da 116.400 asker gelmektedir. Çariçenin özel muhafızı olarak ise 9.940 asker görev yapmaktadır. Bu sayılar savaş durumunda artış gösterebilmektedir ve biraz abartılmıştır[617], ancak eyaletlerdeki askerlerin seri bir şekilde istenen bölgeye sevkinde Rusya sıkıntılar yaşamaktadır. Bir savaş durumunda, özellikle Kırım-Rusya sınırında, bunun dikkate alınması gerekmektedir[618].

---

nr. 4/128, trsz. Râgıb Paşa'nın 1760'taki meşveret meclislerinde görüşülen hususları özetlediği arzı için bk. HH, nr. 9/317, trsz; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 47–48.

614 BOA, HH, nr. 7/244. Beydilli'ye göre Rexin'e verilen mektupta böyle bir maddenin yer almasının arkasında Râgıb Paşa bulunmaktaydı (*Büyük Friedrich*, s. 65).

615 Celsing'in Bâbıâli'ye sunduğu kaimede elçinin neden müttefiki aleyhine böyle bir raporu Osmanlı yetkililerine verdiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

616 Mareşal Lovendal'ın 19 sene önce hazırladığı ve İsveç Elçisi Celsing'in Bâbıâli'ye takdim ettiği rapor için bk. TSMA, nr. E. 5801/4, 1175. Bu belgenin bir sureti bir mecmuaya alınmış, ancak belgeye 1149/1736 tarihi verilmiştir (*İbretnümâ-yı Devlet*, s. 450-456). Belgede, 1175 tarihi açık bir şekilde yazılmıştır.

617 "...egerçi asâkir-i neferât-ı mezbûrenin adedi mübâlağa ile tahrîr olunduğu muhtemel ola..." TSMA, nr. E. 5801/4, 1175.

618 Lovendal verdiği bu sayıların değişebileceğini de raporunda özellikle belirtmiştir: "...Rusya

Raporda Rusya'nın deniz gücü hakkında da önemli bilgiler verilmiştir. Özellikle St. Petersburg'daki tersanede büyüklü küçüklü kaç savaş gemisi bulunduğu ve bunların özellikleri hakkında bilgiler aktarıldıktan sonra Osmanlılar için daha çok önemi olan ve doğrudan imparatorluğu tehdit eden Azak donanması ile Ten (Don) Nehri'ndeki Rusya donanması hakkında bilgiler aktarılmıştır. Raporda Rusya ekonomisine donanma ile ilgili masrafların 200 bin rubleye mal olduğu da kaydedilmiştir. Yine Lovendal'ın Rus donanması ile ilgili olarak raporunda üzerinde durduğu önemli hususlardan biri de 1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşından sonra Rusya'nın donanmaya daha da fazla önem verdiği, bu yüzden bir önceki savaştaki durumun temel alınarak harekete geçilmesinin doğru olmayacağı yönündeki tespitleri olmuştur. Lovendal, kara ve deniz gücü hakkında bilgi verdikten sonra Rusya'nın giderlerini de kalem kalem sıralamıştır. Buna göre Rusya'nın askerî harcamamaları 60.240 rubleye mâl olmakta, ancak bu harcamalar savaş durumunda daha da artmaktadır. Lovendal'a göre devletin gelirleri 1730'lara göre alınan bazı tedbirler sayesinde önemli bir artış göstermiştir[619].

Osmanlı yetkilileri baharda başlayacaklarına dair taahhütte bulundukları savaş için istihbarat toplamaya devam etmişler, ancak Mart 1762'den itibaren Rusya'daki gelişmelerin bir sonucu olarak Prusya'nın Osmanlı politikalarında da önemli değişmeler görülmeye başlanmıştır. Artık III. Petro'nun Prusya ile bir ittifak kurmak istediği kesinlik kazanmış ve St. Petersburg'daki Prusya temsilcisi Goltz ittifak maddelerini Rus yetkililerle müzakere etmeye başlamıştır[620]. Bunun bir sonucu olarak II. Friedrich de İstanbul'daki elçisi Rexin'e yeni gelişmeler doğrultusunda talimatlar göndermiş ve bu talimatlarda elçiden iki husus üzerinde özellikle durmasını istemiştir. Bundan sonra Bâbıâli nez-

---

Devleti'nin gerek süvari ve gerek piyade ecnâdının adedi ve harc masârıfı egerçi her zamân ve her eyâlet ve mahallde ber-karâr ve mutâbık olmaya..." (TSMA, nr. E.5801/4).

619 "Eyâlet ve emsâr içinde olan şa'irât ve nebâtât ve sâir zahâirin bahâsı mahall-i hudûdda mevcûd olan mezkûrâtın bahâlarından dûn iken ve asâkirin devlet akçesiyle alınan alât ve silâhı sulh u salâh vaktlerinde her sene tecdîdi lâzım degil iken yine kaime-i mezbûrede mastûr olduğu vech üzere birer cemân ya'ni bir bölük neferâtına senevî lâzım gelen harc masârifi ol mikdar meblağa bâliğ olmağla sefer ve muhârebe eyyâmında neferât-ı mezbûrenin har ve masârafâtı gayet ile mütezâid olacağı âşikâre ve mu'ayyendir" (TSMA, nr. E.5801/4). Lovendal tarafından askerî harcamalara dair verilen toplam rakam bütün harcama kalemlerini ihtiva etmediği için oldukça düşük olduğu açıktır. Zira askerî harcamalar 1724'te 5,4 milyon rubleye ulaşmıştı ve bu devlet bütçesinin de %63'üne denk düşmekteydi (Brian L. Davies, "Rus Askeri Gücünün Gelişimi", s. 182).

620 Goltz'un St. Petersburg'da yürüttüğü müzakereler için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLII, 26–28.

dinde Rusya lehine faaliyetler yürütmesini, Osmanlı devlet adamlarını daha önce teşvik ettiği, hatta baharda başlayacağına dair söz aldığı bir Rus savaşından vazgeçirmesini emretmiştir. Bunun yerine artık tek hedef olarak Avusturya gösterilecektir[621]. Prusya Kralı'nın üzerinde önemle durduğu ikinci mesele ise Bâbıâli'nin Osmanlı-Prusya ittifakına dair kararını bir an önce açıklaması olmuştur. Kralın ikinci hususta acele etmesinin en önemli sebebi Rusya-Prusya ittifakının Osmanlı-Prusya ittifakının imzalanmasını engelleyeceği düşüncesi olsa gerektir. Zira Mart 1762'den itibaren yürütülen Rusya-Prusya ittifak müzâkerelerinde Türkiye aleyhinde olabilecek maddeler de görüşülmüştür.

II. Friedrich, yalnızca İstanbul'da değil Kırım'da da yeni gelişmelere göre strateji değiştirmek zorunda kalmış; temsilcisi Boskamp'tan artık Kırım hanının Rusya üzerine değil yalnızca Avusturya üzerine saldırmasını sağlayacak teşebbüslerde bulunmasını istemiştir. Boskamp da verilen talimatlar doğrultusunda Kırım Giray üzerinde kısa sürede nüfuz kuran Goltz vasıtasıyla hanı Avusturya aleyhine bir savaşa ikna etmeye çalışmış, bu mesele yüzünden sonraki aylarda han ile Prusya temsilcisinin arası açılmıştır. Bu durumda Bahçesaray'daki Fransa temsilcisinin faaliyetleri de etkili olmuştur[622].

Rexin, II. Friedrich'ten gelen talimatlar doğrultusunda Osmanlı-Prusya ittifakına dair görüşmeleri hızlandırmak üzere Mart 1762'in ilk günlerinden itibaren harekete geçmiştir. İttifak için Osmanlı devlet adamlarına baskı yapmaya başlamış ve bir an önce kararın verilmesini istemiştir. Bunun yanında görüşmeleri hızlandırmak adına Prusya'dan Mart sonlarına doğru gelmesi beklenen hediyelerin daha fazla gecikmemesi için İstanbul'daki İngiliz tüccarlardan Barker'den gerekli olanları aldırmış ve hediyeleri 9 Mart 1762'de Padişah'a takdim etmiştir[623]. Elçi kabul töreninde yapılan görüşmelerden Türklerin baharda savaş ilan edecekleri izlenimini edinmiş, bu yüzden II. Friedrich'e Ramazan Bayramı'ndan sonra bizzat Padişah'ın Edirne'ye hareket edeceğini rapor etmiştir[624].

Rexin'in Padişah'a törenler eşliğinde hediye takdimi Osmanlı-Prusya yakınlaşmasının bir ifadesi olduğu kadar diğer devletlere de bir mesaj niteliğin-

621 II. Friedrich'ten Rexin'e gönderilen 5 Mart 1762 tarihli talimat için bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 68.

622 *Kırım-Girai*, s. 92–95. Ayrıca bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 68–69.

623 *III. Mustafa Rûznâmesi*, s. 89.

624 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 71.

dedir. Özellikle Avusturya, Rusya ve Fransa elçileri bu mesajı doğru olarak anlamışlar ve büyük bir ümitsizliğe düşmüşlerdir. Fransa Elçisi Vergennes hediye takdimini ve bunun kendisini nasıl bir ümitsizliğe düşürdüğünü 17 Mart 1762 tarihli Versay'a gönderdiği raporunda şu şekilde kaleme almıştır:

"Prusya elçisi 9 Mart'ta Padişah ile görüştü. Bu vesile ile sultana birçok hediye verdi. Belirtildiğine göre bu derece çok hediyenin verildiği daha önce görülmemiştir... Hediyeleri Osmanlı devlet adamlarının ziyafetleri takip etti. Bu cömertliğin sebebi açıktır. Yapılmış antlaşmanın bedeli ödeniyordu. İki hükümdar arasında yapılmış antlaşma pekiştiriliyordu. Bu dönemde İstanbul'da Friedrich'in etkinliğini ve prestijini görmemek için kör olmak lâzımdır. Fransa'nın yıldızı sönmüştür!"[625].

İngiltere ise James Porter'ın elçilikten alınıp yerine Henry Grenville'nin atanması yüzünden Mart 1762'deki gelişmelerde fazla etkili olamamıştır. Grenville, 21 Mart 1762'de Porter'ın[626] yerine İngiltere elçisi olarak tayin edilmiş[627] ve yeni elçinin İstanbul'daki diplomasi trafiğine alışması ve müdahil olabilecek kadar olaylara vâkıf olması doğal olarak belirli bir zamanın geçmesini gerektirmiştir.

625 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 169–170.

626 James Porter'ın ev halkı ve hizmetlileriyle birlikte güvenli bir şekilde İsmail'e kadar gitmesi için emirler gönderilmiştir (BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 176/8797, 22 Ramazan 1175/16 Nisan 1762. Ayrıca bk. Cevdet-Hariciye, nr. 148/7353, 24 Şevvâl 1175/18 Mayıs 1762; nr. 99/4903, 25 Safer 1176/15 Eylül 1762). Porter avdet ederken İngiltere kralına teslim edilmek üzere verilen nâme-i hümâyûn için bk. A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 449–450, Evâhir-i Şevvâl 1175/14-24 Mayıs 1762.

627 Grenville, 1762-1765 yılları arasında İstanbul'da İngiltere elçisi olarak görev yapmış ve geri döndüğünde İngiliz devlet adamlarının ricası üzerine Osmanlı İmparatorluğu hakkında bir kitap kaleme almıştır (Henry Grenville, *Observations sar l'etat actuel de l'Empire Ottoman*, haz. Andrew S. Ehrenkreutz, 1965. Bu yayınla ilgili olarak Parry (*Bulletin of the School of Oriaental and African Studies*, C 30, S. 2 London 1967, s. 408-409) ve Robert Dankoff (*Journal of the American Oriental Society*, C 90, S. 2, Apr.-Jun. 1970, s. 282-283) önemli birer değerlendirme yazısı kaleme almışlardır. Parry, Ehrenkreutz'in neşrini önemli bir kaynak olarak kabul ederken Dankoff hem eserin önemli bir kaynak olmadığını hem de yayında bazı eksiklerin bulunduğunu belirtmiştir. Ehrenkreutz'in neşri ile ilgili Salih Özbaran da bir tanıtım yazısı kaleme almış ve eserin önemli bir kaynak olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur (İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, C 17, S. 22, İstanbul 1967, s. 201–202). Grenville, 1765'te görevden ayrılınca yerine Halep Konsolosu William Kinlcoh, maslahatgüzar olarak tayin edildi. Kinloch altı ay bu görevde kaldı. Sonra Levant Kumpanyası ile yaşadığı sıkıntılar yüzünden görevden alındı (Maurits H. Van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi, 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar*, çev. Ali Coşkun Tuncer, İstanbul 2014, s. 96-97).

Avusturya, Rusya ve Fransa elçilerinin büyük bir ümitsizliğe düştükleri günlerde Rexin'den gelen raporlar yüzünden II. Friedrich'in baharda Türklerin savaş ilan edeceklerine dair ümitleri artmış ve Marki d'Argenes'e gönderdiği 13 Nisan 1762 tarihli mektubunda bu ümidini şu şekilde anlatmıştır:

"Size içtenlikle şu anda aldığım mutlu bir haberi bildiriyorum. Dostumuz han, 100 bin Tatarla birlikte Yaş yolundadır; bana 26 bin kişilik bir destek kıtası gönderecek; Türkler, Edirne'ye doğru yola çıktılar. Menfaatlerini Rusların menfaatleri ile birleştirmeyi ve bu iki devleti Habsburg'a karşı silahlandırmakta muvaffak oldum. Kolay olmadı, zira birbirinden çok farklı menfaatleri, birleşmelerini sağlamak üzere uzlaştırmak zorunda kaldım. Bu, gelecek nesillere bu gaddar ve inatçı savaşın izlerini yarım yüzyıl boyunca miras bırakacak büyük bir hâdisedir"[628].

II. Friedrich'in Mart 1762'de Türklerin baharda Edirne'ye hareket edeceklerine dair ümitlerinin artmasına rağmen ayın sonlarına doğru Osmanlı-Prusya ilişkileri, Rusya'daki politik ve diplomatik değişiklerin bir sonucu olarak giderek olumsuz yönde gelişmeye başlamıştır. Bunda Vergennes'in yürüttüğü politikalar da etkili olmuştur. Zira Versay'dan gelen bilgiler doğrultusunda Fransa elçisi Rusya'daki gelişmeleri Bâbıâli'ye rapor etmiştir[629]. Râgıb Paşa da gelen bu haberler üzerine Mart'ın ilerleyen günlerinde Rexin'den gelişmelere dair bilgi vermesini istemiştir.

628 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 627. II. Friedrich, General Werner'e gönderdiği 13 Nisan 1762 tarihli mektubunda da Kırım Tatarları'nın Avusturya'ya saldıracaklarına dair beklentisini yazmıştır (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 69).

629 Vergennes, III. Petro'nun çar olduğunu 14 Şubat 1762'de öğrenmiş ve ilerleyen günlerde de yeni çarın Prusya ile bir ittifak kurmak üzere olduğunu haber almıştır, ancak III. Petro'nun nasıl bir dış politika takip edeceğine dair henüz bilgi sahibi değildir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 187–188). 14 Şubat 1762 tarihli mektupta yeni çar ile ilgili şunları yazmıştır: "Yeni çar, kraliçe [Maria Theresa] ve Rusya'nın müttefiklerine ölen çariçenin antlaşmalarına bağlı kalacağı sözünü verdi. Gelişmeler bize bu durumun vaziyete uygun mu olduğunu gösterecek veya krallığın uygulamaları, bu çarı daha henüz taht varisi olmadığı dönemdeki uygulamalara mı yönlendirecek?". Mart 1762'den itibaren Vergennes'e ulaşan raporlarda Rusya'daki değişim bütün açıklığıyla anlatılmış ve elçi de gelişmelerden bu vesileyle haberdar olmuştur (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 188–189). Vergennes'e St. Petersburg'daki Fransa elçisinden gelen 30 Mart 1762 tarihli bir mektupta Rusya'daki son gelişmeler şu şekilde anlatılmıştır: "Uzun süredir tanınmış olan III. Petro, Prusya kralı tarafından beğenilmek için önyargılı ve taraflı bir şekilde düşmanlarımız lehine çalışıyor. Bununla beraber şu ana kadar bu değişikliği halk ve bakanlar tarafından kimse fark etmedi. Fakat Vorontsov'un 5 Şubat tarihli bir deklarasyonu, bizim şüphelendiğimiz bu çizgi değişikliğini açıkça ortaya koydu. Bu arada aldığımız haberlere göre Rusya ile Prusya arasında barış antlaşması ilan edildi. Bunu Londra, Petersburg ve Berlin arasında bir antlaşma izleyebilir..." (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 188-189).

Prusya kralı Nisan 1762'de Rexin'e gönderdiği mektubunda Bâbıâli'nin Rusya'daki gelişmelere ve bunun Osmanlı-Prusya ilişkilerine nasıl etki edeceğine dair Sadrazam'ın suallerine cevap vermiştir. Rexin de 21 Nisan 1762 tarihli takririyle kralın cevabını Divân'a sunmuştur. II. Friedrich, Rusya'da taht değişikliği olduğunu, yeni çarın Prusya ile olan savaşa son verdiğini ve Prusya ile musâlaha yapmak niyetinde olduğunu belirtmiştir. Dahası bunun göstergeleri olarak çarın muteber bir zabitini kendisine gönderdiğini, Prusya esirlerini serbest bıraktığını, Avusturya'ya yardım etmek üzere Silezya'da bekletilen birliklerini Lehistan'a geri çektiğini, nerede olursa olsun Prusya askerine saldırmamaları yönünde bütün komutanlarına emirler gönderdiğini, savaşta ele geçirilen Prusya'ya ait toprakların iade edileceğini ilan ettiğini haber vermiştir. Yeni çarın Prusya ile barış yapmak niyetini açıkça ortaya koymasının Bâbıâli'nin de politikalarında değişikliğe gitmesini gerektirdiğini kaydetmiş ve bunun için Bâbıâli'nin daha önce kararlaştırıldığı üzere Rusya ile olan antlaşmaları feshetmek niyetinden vazgeçmesini tavsiye etmiştir. Buna mukabil Macaristan topraklarına saldırmasının daha doğru bir hareket olacağını ve Rusya'nın Osmanlı'nın Macaristan'daki kazanımlarını tanıması için Prusya'nın aracı olabileceğini, bu yüzden baharda Bâbıâli'nin Avusturya üzerine saldırmak için şimdiden askerî hazırlıklara başlaması gerektiğini belirtmiştir. Yukarıda sayılan gerekçelere rağmen Bâbıâli, Avusturya üzerine değil de Rusya üzerine asker sevk ederse bunun akıllıca bir hareket olmayacağını, nasıl bir politika takip edeceğine dair cevabının en kısa sürede verilmesini talep etmiştir[630].

II. Friedrich bir taraftan Rusya ile Prusya'nın ittifak görüşmelerini İstanbul'a haber vererek tepkileri azaltmaya çalışırken diğer taraftan da bu görüşmeler sona ermeden ve Bâbıâli aleyhindeki maddeler İstanbul'da öğrenilmeden Bâbıâli'yi bir an önce Avusturya'ya savaş ilan etmeye zorlamak istemiştir. Bu minvalde Rexin'e gönderdiği mektuplarda elçiden Macaristan'a bir an evvel saldırılmasını sağlamasını istemiştir. Rexin de takrirlerinde Prusya kralının bu isteğini özellikle belirtmiş ve bir an önce krala cevap verilmesi için Bâbıâli'ye baskı yapmıştır[631]. Devlet-i Aliyye, Avusturya karşısında askerî ba-

630 Bâbıâli'ye sunulmak üzere II. Friedrich'in Rexin'e gönderdiği mektup için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 18254, 20 Ramazan 1175/21 Nisan 1762.

631 Rexin, Nisan 1762'deki takrirlerinde baharda Avusturya'ya savaş ilan edilip edilmeyeceğine dair kendisine kralına iletilmek üzere Bâbıâli'nin bir an önce cevap vermesini istemiştir (BOA, A.DVN.DVE(9), Dosya nr. 172/14, 27 Ramazan 1175/ 21 Nisan 1762; Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 18254, 20 Ramazan 1175/21 Nisan 1762).

şarılar elde ederse II. Friedrich'in bu başarıların Rusya tarafından da tanınmasını sağlayacağını taahhüt etmiştir. Ayrıca takrirlerde baharda Türk ordusunun Avusturya üzerine yürümesinin hem Prusya hem de Bâbıâli için kârlı olacağı ifade edilmiştir[632].

Prusya kralının ve Rexin'in savaş ilan etme konusunda Bâbıâli'ye baskı yapmalarında Rusya'daki gelişmeler kadar İstanbul'daki Fransa ve Avusturya elçilerinin bu gelişmeleri kullanarak Osmanlı devlet adamlarını etkileyebilecekleri endişesi de etkili olmuştur. Zira özellikle Vergennes, Râgıb Paşa'nın da teşvikleriyle, İstanbul'daki savaş taraftarlarına nüfuz etmek için bağlantılar kurmaya ve Bâbıâli'nin savaşa girmesini engellemeye yönelik çalışmalar yürütmeye başlamış ve 1762 Mart'ı sonlarına doğru elçinin aradığı fırsat ayağına gelmişti. Rusya-Prusya yakınlaşmasına dair bilgiler alan Râgıb Paşa[633], bunu savaş taraftarlarının aleyhine çevirmek ve Rexin'e söz verildiği üzere baharda Osmanlı ordusunun Edirne'ye geçmesini engellemek üzere yeniden harekete geçmiştir. Bu minvalde Vergennes ile de dolaylı yollarla irtibata geçmeye çalışmış ve elçiyi yönlendirmek için bazı bilgiler sızdırılmasını sağlamıştır. Bunun için Divan-ı Hümayun tercümanını Vergennes'e göndermiş ve elçi ile tercüman arasında Râgıb Paşa'nın şikâyetlerini dile getiren ve tasavvurları hakkında ipuçları taşıyan ilginç bir konuşma geçmiştir.

Konuşma esnasında tercüman, sözü Avrupa'daki savaşa getirmiş ve barışın sağlanıp sağlanamayacağını sormuştur. Ayrıca "Sulhü bir an önce yapmalarının" temenni edildiğini ifade etmiştir. Elçinin bu sözleri karşılığında Vergennes de Bâbıâli'nin savaşa girmek isteyip istemediğini sormuş ve "Mamafih Padişah'ın Prusya Kralı ile çok iyi dost olduğunu bilmiyor değilim" demiştir. Elçinin bu sözleri karşısında tercüman "Hatta zannettiğinizden de fazla. Fakat şunu da bi-

632 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046. Rexin bu takririnde Prusya ordusunun Saksonya'da Avusturya ordusu karşısında büyük bir başarı elde ettiği ve Avusturya ordusuna ciddi zayiat verildiğini de haber vermiştir. Böylece Osmanlı devlet adamlarını etkilemeye ve Avusturya'ya savaşa iknâ etmeye çalışmıştır. Rexin'in aynı minvaldeki başka bir tarkriri için bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29301, 2 Zilkaade 1175/25 Mayıs 1762. Rexin ayrıca, II. Friedrich'in Osmanlı ordusunun özellikle Macaristan'da Avusturya karşısında nasıl bir askerî hazırlık yapması gerektiğine dair tavsiyelerini de bir takrir ile Bâbıâli'ye sunmuştur (Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29378, 23 Ramazan 1175/17 Nisan 1762).

633 İngiltere Elçisi Grenville, 30 Nisan 1762 tarihli mektubunda Râgıb Paşa'nın Prusya-Rusya yakınlaşmasını haber aldığını, Prusya ile Rusya arasında imzalandığı söylentileri dolaşan antlaşmanın Osmanlılar'ı oldukça rahatsız ettiğini ve bunu fırsat bilen Râgıb Paşa'nın Rexin'e yönelik baskılarını artırdığını, bir Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasının ise artık oldukça zor göründüğünü rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/41).

liyorum ki Râgıb Paşa gayet münevver fikirli bir vezirdir. Efkârı müstakim, düsturları katidir" demiş ve derin bir sessizlikten sonra sözlerini Avrupa'da herhâlde sulhün olacağını ifade ederek bitirmiştir. Tercüman ile görüşmeleri Vergennes'i büsbütün tedirgin etmiş ve tercümanın asıl niyetinin ne olduğunu anlamak üzere elçilik tercümanı de Val ile birlikte araştırmalara başlamıştır. Elçinin en büyük merakı Bâbıâli'nin 1762 baharında savaşa müdahil olup olmayacağı olmuştur. Bu konuda Bâbıâli'de tek bir sesin çıkmadığı, hattâ III. Mustafa ile Râgıb Paşa arasında ciddi fikir ayrılıkları bulunduğu, sultanın Prusya yanında savaşa girmek isterken Sadrazam'ın bunu engellemeye veya geciktirmeye çalıştığı yönünde bilgiler edinmiştir[634].

Râgıb Paşa, savaş taraftarlarının giderek nüfuzlarını artırmaları ve Padişah'ın baskıları karşısında bir kez daha harekete geçmiş; 14 Mart 1762'de Divân'da nüfuzu olan bir Türk devlet adamı vasıtasıyla Fransa Elçilik Tercümanı de Val'e, Vergennes'e iletilmek üzere önemli bilgiler ulaştırmıştır. Vergennes'e gelen haberlere göre III. Mustafa'nın savaş arzusuna sadrazam kesin olarak karşıdır, bu yüzden ikisi arasında şiddetli tartışmalar yaşanmaktadır, Padişah, Râgıb Paşa'ya bu yüzden çok kızmıştır ve Prusya yanında savaşa girmekte kesin olarak kararlıdır. Görüşmede de Val, Bâbıâli'nin Avusturya'ya mı yoksa Rusya'ya mı savaş ilan edeceğini sormuş, Sadrazam'ın adamı da her ikisine birlikte savaş açılacağını söylemiştir[635]. De Val, bu bilgileri Vergennes'e iletmiş, elçi de bir değerlendirme raporu ile birlikte sadrazam tarafından kendisine ulaştırılan bilgileri Versay'a haber vermiştir. Elçi raporunda gelişmelerle ilgili şunları yazmıştır: "Bu bilgiye inanmak için gerçek olup olmadığını öğrenmek gerekiyor. Büyük bir gayretle buna uğraşıyorum. Sultanın bu savaşçı tutumu, eğer doğru ise, henüz çok yeni. Mevsim oldukça ilerlediğinden Türlerin bu sene bütün kuvvetleriyle hareket etmeleri imkânsızdır. En mühim süvarilerini oluşturan Anadolu askerleri henüz hareket etmemiştir. Ramazan da yaklaşıyor. Padişah hareket için ne kadar süratle de davransa yine bayramdan yani mayıstan evvel bir şey yapamaz. Osmanlı ordularının tamamının harekete geçmeyeceğini tahmin etmek zor değil. Zira rakip ülke askerleri sınırdan bir hayli uzaktalar. Bu durumda Türkler Rumeli ordusunu ve Tatarları harekete geçirmekle işe başlayabilir". Elçi, Râgıb Paşa'nın kendisine bu bilgileri neden ulaştırdığına dair de şu öngörülerde bulunmuştur:

634 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 164–166; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, 112.

635 De Val ile Türk devlet adamı arasındaki gizli görüşmenin ayrıntıları için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 164–166; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, s. 112.

"İhtimaldir ki Sadrazam ya Prusya Kralı'na onursuz bir hizmet vermeyi istiyor yahut Padişah'ın ihtiraslarına dizgin vurmak istiyor ama sonuçta bu bilgiyi bana ulaştırmakla Fransa Kralı'nı ve müttefiklerini barış için harekete geçirmeye zorlamak istiyor. Diğer bir ihtimal de veziriazam Padişah'ın isteklerine boyun eğmiş gibi görünürken harekete geçmeyi geciktirmek istiyor"[636].

Vergennes, sadrazam tarafından kendisine ulaştırılan III. Mustafa'nın baharda Edirne'ye hareket edeceğini ve daha sonra da Rusya ile Avusturya'ya savaş ilan edileceğine dair söylentileri tetkik etmek üzere mektubunda belirttiği üzere araştırmalara da başlamıştır. Bu minvalde Edirne'deki Fransızlara bu şehirdeki hareketlilikleri gözlemlemeleri, şehre Mısır'dan erzak gelip gelmediğini tetkik etmelerini istemiştir. Ayrıca bu bilgileri Avusturya ve Rusya elçileri ile de paylaşmıştır. Ancak aralarındaki soğukluk yüzünden Avusturya elçisine her şeyi anlatmamış, Rusya elçisine anlattığında ise onun zaten birçok gizli bilgiye vâkıf olduğunu görmüştür. Yine de anlattıkları Obreskov'u çok şaşırtmış ve Rusya kapıkethüdası kendi imkânlarını kullanarak sadrazamdan gelen bilgileri tetkik ettireceği sözünü vermiştir[637].

İstanbul'da III. Mustafa gibi Prusya yanında savaşa girmek isteyenlerin elini zayıflatan en önemli gelişmelerden biri, Mayıs 1762'de meydana gelmişti. Bu manada St. Petersburg'daki Prusya temsilcisi Goltz, 5 Mayıs 1762'de Rusya ile bir savunma antlaşması yapmayı başarmıştı. Antlaşmanın gizli maddeleri arasında yer alan iki husus, Bâbıâli'yi yakından ilgilendirmekteydi. Bunlardan birincisi Lehistan'da muhtemel bir taht değişikliğinde II. Friedrich'in, kayıtsız-şartsız Rusya'nın istediği adayı destekleyeceğini taahhüt etmesiydi. Bâbıâli'yi yakından ilgilendiren ikinci gizli madde ise Rusya'nın savaşta elde edeceği kazanımların Prusya tarafından tanınacağı idi. Prusya, antlaşmaya her ne kadar Rusya'nın Türkiye, İran veya Tatarlar üzerine bir seferinde III. Petro'ya yardım etmeyeceğine dair bir madde koydurmuş olsa da Rusya'nın kazanımlarının tanınacağına dair madde, Osmanlı aleyhine bir durum meydana getirmiştir[638].

636 Vergennes'in 16 Mart 1762 tarihli Versay'a gönderdiği raporda Râgıb Paşa'dan kendisine ulaştırılan bilgilere ve Sadrazam'ın bununla neler planlamış olabileceğine dair tahminlere yer verilmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 166–168; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, 112).

637 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 168–169; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, 112. Vergennes, Viyana'daki Fransa Elçisi Chatelet'ten de Osmanlı savaş hazırlıkları konusunda duyduklarını kendisine iletmesini istemiştir.

638 5 Mayıs 1762 tarihli Rusya-Prusya antlaşmasının imzalanma süreci ve maddeleri için bk. Soloviev, *History of Russia,* XLII, 23–32. Ayrıca bk. Szabo, *The Seven Years War,* s. 384–385;

Rusya-Prusya antlaşmasından sonra 22 Mayıs 1762'de İsveç de Rusya ile bir dostluk antlaşması imzalamıştır[639]. Bu antlaşma Bâbıâli ve diğer devletlere karşı Prusya'nın elini daha da güçlendirmiş[640] ve Danimarka, Rusya'nın işgaline açık hâle gelmiştir[641].

Rusya-Prusya savunma antlaşması İstanbul'da büyük bir akis buldu. II. Friedrich, 8 Haziran 1762'de d'Argens'e gönderdiği mektubunda İstanbul'da Rusya ile yapılan savunma antlaşmasına duyulan tepkiyi şu şekilde ifade etmiştir: "Rusya ile yapılan barış, çok avantajlı bir hâdise, ama diğer taraftan İstanbul'daki müzakereleri rahatsız ediyor. Zaman geçiyor ve çaresizliğimizden kurtulamıyoruz. Tatarlar yürüyüşlerine devam ediyorlar. Hâlâ 100 bin kişiler ve onları bir kez işin içine çektik mi, diğerlerinin de onları takip edeceğini umut edelim"[642].

II. Friedrich'in hâlâ Bâbıâli'nin Prusya ile ittifak antlaşması imzalayacağını ve savaşa gireceğini ümit etmesine rağmen Divân'a Prusya-Rusya dostluk antlaşması aleyhinde 1762 Mayıs'ından itibaren takrirler sunulmaya başlanmıştır. Antlaşma aleyhinde takrir sunanlardan biri, Fransa Elçisi Vergennes'ti. Birkaç ay öncesine kadar Rusya ile müttefik olan ve İstanbul'daki Rus Elçisi Obreskov ile ortak politikalar geliştiren Vergennes, Mayıs 1762'de sunduğu bir takririnde; III. Petro'nun Avusturya aleyhine ordusunu hızlı bir şekilde harekete geçirdiğini, çarın önceki müttefiki aleyhine bu şekilde askerî harekete geçmesinin tarihte pek eşinin bulunmadığı bir aldatmaca olduğunu belirtmiştir. III. Petro'nun asıl gayesinin Lehistan toprakları olduğunu bir kez daha yinelemiş ve Avusturya ile daha düne kadar müttefik olan Rusya'nın aniden silahlarını Avusturya üzerine yöneltmesinin bu devletin güvenilmez olduğunu

Rose, "Frederick the Great", s. 269–270; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 601.

639 Anlaşmaya dair İsveç elçisinin Bâbıâli'ye sunduğu takrir için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 23210, 9 Muharrem 1176/31 Temmuz 1762.

640 II. Friedrich, Bâbıâli'ye gönderdiği 1762 tarihli bir mektubunda İsveç'in Yedi Yıl Savaşları'ndan çekilmesi için Osmanlıların baskı yapmasını istemiştir (BOA, HH, nr. 298-L) ancak İsveç-Prusya Dostluk Antlaşması bu isteği gereksiz hâle getirmiştir.

641 Rusya-İsveç Dostluk Antlaşması için bk. Derek McKay-H.M. Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 232. Bu antlaşma ile İsveç'in Rusya'nın güdümüne gireceğine ve Danimarka'nın işgale açık hâle geleceğine dair Vergennes de Bâbıâli'ye bir takrir sunmuştur (BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 8938, 26 Zilkade 1175/18 Haziran 1762). İsveç, Mart 1757'de Avusturya, Fransa ve Rusya yanında Yedi Yıl Savaşları'na girmiş ve böylece Prusya'nın askerî güçlerini bölmesine sebep olmuştu.

642 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 627.

gösteren en önemli delil olduğunu ileri sürmüştür. Vergennes bu takririnde de Prusya'dan ziyade Rusya'nın niyetlerini gündeme getirmiştir. Önüne gelen bütün engelleri aşan bu güç karşısında Avrupa'nın geleceğinin de tehlikede olduğunu kaydederek Bâbıâli'yi Rus tehlikesine karşı uyanık olmaya davet etmiştir[643].

Rusya-Prusya savunma antlaşması İstanbul'da en fazla Râgıb Paşa'nın elini güçlendirmiştir. Sadrazam yeni gelişmeleri zaten karşı olduğu Osmanlı-Prusya ittifak antlaşması ve Türk tarafının savaşa müdahil olmasını tehir etmek için bir fırsat olarak görmüş ve bu doğrultuda yeni stratejiler geliştirmiştir.

Râgıb Paşa, 5 Mayıs 1762 savunma antlaşmasının yapılması düşünülen Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasının hukukî meşruiyetini ve gerekliliğini ortadan kaldırdığını iddia etmeye başlamıştır. 1762 Ocak-Şubat'ında Bâbıâli'nin Prusya yanında savaşa müdahil olacağına ve Osmanlı-Prusya ittifakının yakında kabul edileceğine dair Rexin'e söz verilmiş olmasına rağmen sadrazama göre Mayıs 1762 itibariyle her ikisi de artık mümkün değildir. Zira 1762 Ocak'ındaki meşveretlerde Osmanlıların savaşa meşru bir şekilde müdahil olmasının yolları tartışılırken bunun ancak Rusya'ya saldırmakla mümkün olduğu görülmüştür. Rusya'nın Türk sınırına yakın yerlerde ahitnameler hilafına kaleler inşa etmesi ve kendine tâbi Kazakları Osmanlı topraklarına yerleştirmesi, Türklerin bu ülkeye savaş ilan etmek için meşru gerekçeler olabileceği meşveretlerde görülmüştür. Avusturya, Türkler ile olan antlaşmalara aykırı bir icraatta bulunmadığından bu ülkeye doğrudan savaş ilan etmenin meşru olmayacağı, ancak Rusya'nın müttefiki olması hasebiyle bir Türk-Rus savaşında

643 Vergennes'in Mayıs 1762 tarihli Râgıb Paşa'ya sunduğu takrir için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, s. 192-193: "Çar ile Prusya Kralı arasındaki barış meyvelerini vermeye başlıyor. Kont Vorontzov'un Kont Mercy'ye bildirdiğine göre Çar, Prusya kralı emrine 20 bin asker gönderecektir. Sonuçta bu birlikleri komuta eden Kont Çernikov ki yakın zaman önce Avusturya ordusunda idi, Vistül'deki karagahından ayrılarak Silezya üzerine yürüme emri aldı. Prusya Kralı kendisine Lehistan'da Krakov şehrini toplanma yeri olarak tahsis etti. Tarihte bu derece şaşırtıcı ve bir uçtan diğer uca giden bir örneğe rastlamak mümkün değildir. Bazen iç meselelerin zorlamasıyla veya özel şartlar gereği müttefiklerinden ayrılıp ayrı barış yapan büyük güçlere rastlanmıştır fakat bir dostluk ortamından ayrılıp prensiplerine sahip çıkmadan, düşmanlık ortamına giren bu tarz düşmanca bir tavra hiçbir zaman şahit olunmamıştır. Çar barışı sağlaması için Viyana'dan Prusya'daki kazanımlarını geri vermesini istedi. Bazen yüce bir direniş için fırsatlar doğar. Eğer Tanrı isteseydi, Viyana'nın Çar'ın isteklerine boyun eğmesi fırsatı doğardı. Çarın nüfuzu nereye kadar gidecek? Almanya'da diktatör, kuzeyde despot, Lehistan'da Efendi? Giderek Avrupa, bu önüne gelen her engeli yıkan güç karşısında direnme gücünü yitirecek".

Avusturya'nın da Rusya'yı desteklemek zorunda kalacağı, böylece Avusturya ile de savaşın başlatılacağı 1762 Ocak-Şubat'ında Rexin'e bildirilmiştir. 5 Mayıs 1762 Rusya-Prusya Savunma Antlaşması Bâbıâli'nin meşru gerekçelerini ortadan kaldırmıştır. Râgıb Paşa'ya göre Türk tarafının Avusturya'ya savaş ilan etmesi meşru bir hareket olmayacaktır. Ayrıca sadrazam Bâbıâli'nin Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasını Prusya'nın Rusya ve Avusturya karşısında zor durumda kalması hasebiyle kabul etmeyi kararlaştırdığını, ancak Rusya-Prusya Antlaşması'nın bu gerekçeyi de ortadan kaldırdığı kanaatindedir. Zira Rusya ile müttefik olan Prusya karşısında Avusturya'nın tek başına üstün gelmesi mümkün değildir[644].

Râgıb Paşa, Osmanlı-Prusya ittifakını engellemek, olmazsa geciktirmek için Mayıs 1762'den itibaren Kırım kozunu da kullanmıştır. II. Friedrich'in Bâbıâli'nin yalnızca Avusturya'ya savaş ilan etmesi, buna mukabil Rusya'ya savaş kararından vazgeçmesi yönündeki talepleri karşısında Râgıb Paşa, Kırım Giray'a Rusya'ya saldırması için çoktan emirler gönderilmiş olduğu cevabını vermiştir. Böylece Prusya kralının isteğinin mümkün olmadığını belirtmiştir. İstanbul'daki Prusya temsilcilerinden Delon'a göre sadrazam Kırım Giray'a Rusya'ya saldırması için çok önceden emirler gönderildiği yönünde cevaplar vererek Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasının imzalanmasını akamete uğratmayı hedeflemektedir[645].

Osmanlı-Prusya ittifakının tehir edilmesini isteyen Râgıb Paşa, Rusya ile olan sınır kaleleri problemini Mayıs 1762'den itibaren tekrar gündeme getirmiştir. Özellikle Ten Nehri etrafında Rusların inşa ettikleri Santaana adlı hisar üzerinde durulmuştur. Kırım Giray daha önce bu hisarın Osmanlı sınırında inşa edildiğini, bunun hududnamelerden açıkça anlaşılabileceğine dair bir tak-

644 Râgıb Paşa'nın Rexin'e gönderdiği takrirde bu konular ele alınmıştır (BOA, HH, nr. 8/298-G, 10 Şevvâl 1175/4 Mayıs 1762). Ayrıca bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29031; nr. 29300; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 280-281; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 72-73.

645 Delon'un fikirleri II. Friedrich tarafından da kabul görmüştür. Prusya kralı, Rexin'e gönderdiği 28 Mayıs 1762 tarihli mektubunda bunu dile getirmiştir (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 72–73). Delon, Râgıb Paşa'nın Rusya'ya saldırması için Kırım Giray'a daha önceden emirler verildiğini söyleyerek, Osmanlı-Prusya ittifakını akamete uğratmaya çalıştığı kanaatindedir ve Sadrazam'ın iddiasının aksine hana böyle bir emir verildiğinden şüphe etmiştir. 1762 Ocak-Şubat'ındaki meşveretlerde baharda Rusya ve Avusturya'ya savaş ilan edilme konusu görüşülürken bu durum Kırım Giray'a da sorulmuştur (BOA, HH, nr. 8/298-G; Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046). Bu yüzden Kırım hanı Bâbıâli'nin Rusya ve Avusturya'ya savaş ilan edeceğinden haberdardır. Buna mukabil Râgıb Paşa, bu fiilî durumu kendi lehine kullanmak istemiş gibidir.

riri İstanbul'a göndermiştir. Hanın bu takriri, Mayıs 1762'de gündeme alınmış ve bölgeyi çok iyi bilen İsmail Ağa, hisarı yerinde incelemek üzere görevlendirilmiştir. İsmail Ağa hisarda yaptığı incelemeler sonunda hisarın Osmanlı sınırında inşa edildiğini tespit etmiş ve buna dair bir takrir sunmuştur. Bunun üzerine Râgıb Paşa, Obreskov'a bu sınır ihlalinin giderilmesini, aksi takdirde Bâbıâli'nin gerekli cevabı vereceğini belirttiği bir mektup hazırlamıştır[646]. Mektup, III. Mustafa'nın onayına sunulmuş ve Padişah mektubu Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi'nin de görmesini istemiştir. Râgıb Paşa, mektubun bir suretini ve tartışmaya mevzu olan kalelerin yerlerinin neresi olması gerektiğine dair daha önce Rusya ve Osmanlı yetkililerinin ortaklaşa hazırladıkları hududnameleri şeyhülislâma göndermiştir. Şeyhülislâm incelemeleri sonunda sadrazamı haklı bulmuş ve buna dair bir ilam göndermiştir. Mustafa Efendi'nin ilamından sonra mektup, 18 Mayıs 1762'de Rusya elçilik tercümanına teslim edilmiştir[647].

Râgıb Paşa'nın Osmanlı-Prusya ittifakını önlemeye yönelik çabaları yüzünden Mayıs 1762'den itibaren Sadrazam ile III. Mustafa'nın arası giderek bozulmuştur. Hatta Prusya elçilik raporlarına göre Padişah, Sadrazam'ın ittifaka muhalefeti yüzünden Râgıb Paşa'yı azletmeyi bile düşünmüştür[648]. Savaşa girmek isteyenlerin kışkırtmaları sonucu İstanbul'da Râgıb Paşa aleyhine bir hava oluşturulmuştur. Özellikle yeniçeriler Sadrazam'ın ittifak konusundaki muhalif tutumuna şikâyetlerini açıkça ifade etmeye başlamışlardır. Sadrazam'ın nüfuzunu kırmak üzere şehrin muhtelif bölgelerinde yangınlar çıkartılmıştır[649]. Bu yangınların en şiddetlisi 22 Mayıs 1762'de Beyazıt Camii yakınla-

646 BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 3084, 23 Şevvâl 1175/17 Mayıs 1762.

647 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 7/76, 24 Şevvâl 1175/18 Mayıs 1762.

648 Rexin ve Delon'un II. Friedrich'e gönderdikleri Mayıs 1762 tarihli rapor için bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 73. Râgıb Paşa ile III. Mustafa arasında ciddi fikir ayrılığı olduğuna dair Vergennes'in raporlarında da önemli bilgiler bulunmaktadır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 164–168). Foscari, 3 Temmuz 1759 tarihli mektubunda Râgıb Paşa'nın azledilmesi için bazı Osmanlı devlet adamlarının III. Mustafa'ya nüfuz etmeye çalıştıklarını rapor etmiştir. Balyos ayrıca Râgıb Paşa'nın azledilmesine en fazla sevinenlerden birinin de İngiltere elçisi olacağını kaydetmiştir (*Dispacci da Constantinopoli*, s. 211).

649 Rexin ve Delon'un Mayıs 1762 tarihli raporunda yeniçerilerin Râgıb Paşa'nın uygulamalarına duydukları tepkiyi göstermek için şehirde birçok yangın çıkardıkları kaydedilmiştir (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 73). 17 Mayıs ve 20 Mayıs 1762'de şehrin muhtelif yerlerinde yangınlar çıkmıştır (Muradî, *İstanbul*, s. 107). İngiltere Elçisi Grenville de 31 Mayıs 1762 tarihli mektubunda yeniçerilerin sadrazama duydukları tepki yüzünden şehirde sık sık yangınlar çıkardıklarını rapor etmiştir. Ayrıca 22 Mayıs 1762'deki yangında yeniçerilerin yan-

rında meydana gelmiş ve 24 saat süren yangın 4 bin dükkân ile evi küle çevirmiştir[650]. Bu yangında önde gelen devlet adamlarının bir kısmının konakları da yanmış, yangını söndürmek için müdahale eden yeniçeri ağası ile diğer devlet ricali ağır şekilde yaralanmışlardır. Yangında Râgıb Paşa'nın konağı da büyük hasar görmüştür[651].

Râgıb Paşa, Mayıs 1762'de Osmanlı-Prusya ittifakını engellemek için direnirken Kırım cephesinde de önemli gelişmeler meydana gelmiştir. II. Friedrich, Kırım'da etkili olmaya, Kırım Giray'ı Avusturya üzerine yürümeye ikna etmeye ve böylece Bâbıâli'yi de savaşa mecbur etmeye yönelik faaliyetler yürütülmesi yönünde Bahçesaray'daki temsilcisi Boskamp'a talimatlar göndermiştir[652]. Kraldan gelen yeni talimatlar doğrultusunda Boskamp, Kırım hanını Avusturya üzerine yürümek için ikna etmeye çalışmış ve nihayet Mayıs 1762'de Kırım Giray, 6 bin Tatar ile birlikte Bahçesaray'dan ayrılmıştır. Kırım hanı, Haziran 1762'de Prusyalı Goltz ile buluşmuş ve Avusturya'ya yönelik saldırının planları hazırlamıştır. Han, Goltz ile görüşmelerinde kendisinin 60 bin Tatar ile Macaristan'a saldıracağını, Prusya kralına yardım etmek üzere de 8 bin Tatarı Silezya'ya göndereceğini vadetmiştir[653].

Kırım Giray, Avusturya'ya saldırmadan önce Bâbıâli'nin düşüncelerini öğrenmek ve II. Friedrich'in kendisine yaptığı bazı teklifleri bildirmek üzere Divân kâtiplerinden Abdülhay Efendi'yi[654] de 1762 Mayıs'ı sonlarına doğru İstanbul'a göndermiştir[655]. Abdülhay, Haziran 1762'de İstanbul'a ulaşmış

---

gını söndürmekte isteksiz davrandıklarını da kaydetmiştir (NA, SP, nr. 97/41).

650 Muradî, *İstanbul*, s. 107. Hâkim, yangının otuz saat sürdüğünü kaydetmiştir (*Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1075-1076).

651 *Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1075. III. Mustafa döneminde kasıtlı olarak yangınlar çıkartıldığını Baron de Tott da yazmış ve hatıratında kundakla yangın çıkarmanın nasıl olduğunu anlatmıştır (*18. Yüzyılda Türkler, Türkler ve Tatarlar*, s. 70-71). Kundaklama yoluyla birilerine mesaj verme yöntemine I. Abdülhamid döneminde de sıkça başvurulmuştur (Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 240-242.

652 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 69.

653 Kırım Giray, Goltz ile olan görüşmelerinde Tatarlar için ağızdan çıkan sözün yazılı senet olduğunu belirtmiş ve İbn Haldun ile Montesque'yi karşılaştırarak Haldun'un bazı tespitlerini aktarmıştır (*Krım-Girai*, s. 96–103).

654 *Krım-Girai*, s. 103. Bu kaynakta İstanbul'a gönderilen kişinin adı Abdullah Efendi olarak kaydedilmiştir.

655 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 14170, 22 Zilkade 1175/14 Haziran 1762; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 282.

ve hanın kendisine emanet ettiği kaimeleri Bâbıâli'ye sunmuştur. Kırım Giray, kaimelerinin bir kısmında II. Friedrich'in temsilcisi vasıtasıyla kendisine Rusya'ya ne teklif edilirse kabul etmeye hazır olduğunu bildirdiğini ve bunu İstanbul'a da iletmesini isteğini yazmıştır. Rusya'nın Bâbıâli ile 1711 Prut Barışı esasları çerçevesinde bir musâlahayı kabul etmeye, Osmanlı sınırlarında müceddeden inşa edilen kalelerin tamamını yıkmaya, başta Azak olmak üzere daha önce Osmanlı'dan aldıkları kaleleri iade etmeye, Türk sınırları dâhilinde yerleştirilen Kazakları kendi sınırlarına çekmeye, Rusya'nın bundan sonra Osmanlı'nın dostunu dost düşmanını düşman görmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Ayrıca bu şartların, Osmanlı-Prusya ittifakının kabulü hâlinde II. Friedrich tarafından da garanti edileceklerini kaydetmiştir. Kırım hanından gelen bu takrir, 21 Haziran 1762'de Prusya Kapıkethüdası Obreskov'a teslim edilmiş ve Rus diplomattan hanın takririnde belirtilenlerin doğru olup olmadığı sorulmuştur[656].

Kırım Giray'ın kaimelerinde belirttiği hususlar İstanbul'da dengeleri tekrar değiştirmiştir. Bâbıâli lehine çok önemli kazanımları ihtiva eden Rusya'nın kabul edeceği ileri sürülen hususlar, Osmanlı-Prusya ittifakının yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır. Rexin, gizlice Şerefâbâd'a çağrılmış ve burada elçiye Kırım Giray'dan gelen kaimeler gösterilmiştir. Elçiye kaimelerde belirtilen hususların doğruluğu ve II. Friedrich'in Kırım Giray'a gönderdiği murahhasın ne için gönderildiği de sorulmuştur. Rexin ise Prusya kralının Kırım Giray'a bir murahhas gönderdiğinden haberi olduğunu, ancak ne için gönderildiğini bilmediğini söylemiş ve handan gelen kaimelerin birer suretinin kendisine verilmesini istemiştir. Daha sonra ise Avusturya aleyhine bir Osmanlı-Prusya ittifakının yapılmasını, yeni atanan Avusturya elçisinin[657] dostane karşılanmamasını ve 10 bin Tatarla birlikte Kırım Giray'ın Prusya'nın yardımına gönderilmesini istemiştir. Elçinin bu isteklerine Tatarların Prusya yardımına gönderilebileceği, gelecek Avusturya elçisine istenilen şekilde muamele edilebileceği, Avusturya aleyhinde bir ittifak bile yapılabileceği, bu ittifakın yapılması hâlinde Rumeli valisinin Belgrad, Özü valisinin de Vidin üzerine saldırabilecekleri cevabı verilmişti. Ancak bunların hayata geçirilebilmesi için II.

656 Kırım Giray'dan gelen takrir için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 14170, 22 Zilkade 1175/14 Haziran 1762. II. Friedrich'in murahhası vasıtasıyla Kırım Giray'a teklif ettiği antlaşma hakkında ayrıca bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 282.

657 Rexin, burada Avusturya elçiliğindeki değişikliği kastetmiştir. Zira Schwacheim'in yerine Penkler tayin edilmiştir.

Friedrich'in Kırım Giray vasıtasıyla yaptığı teklifleri resmen tasdik etmesi ve Rusya çarının da bunları resmen kabul etmesi şartı ileri sürülmüştü[658].

Şerefabad'daki görüşmeden hemen sonra Rexin vakit kaybetmeden Bâbıâli'nin isteklerini II. Friedrich'e bildirmiş[659] ve Avusturya aleyhine olacak yeni bir Osmanlı-Prusya ittifak antlaşması hazırlamıştır. Ayrıca Kırım Giray'dan gelen kaimelerde belirtilen hususlar ile ilgili de bilgi istemiştir. Elçinin istediği cevap kısa sürede İstanbul'a ulaşmış ve Rexin de bunu bir takrirle Bâbıâli'ye iletmiştir. Takrirde; Rusya ile Prusya'nın bir antlaşma imzaladıkları ve Rusya'nın ele geçirdiği toprakları Prusya'ya iade ettiği haber verildikten sonra, Rusya'nın Avusturya ile olan ittifakına da son verdiği bildirilmiş ve konu Devlet-i Aliyye'nin Avusturya'ya savaş ilan etmesine getirilmiştir. Prusya kralı, Bâbıâli'nin Avusturya'ya savaş ilan etmesi hâlinde Rusya'nın müdahil olmayacağını ve Osmanlı'nın kazanımlarını tanıyacağını taahhüt etmiştir. Böyle bir fırsatın kaçırılmayacağını umduğunu ve en kısa sürede Avusturya aleyhine olacak bir Osmanlı-Prusya ittifakının imzalanmasını beklediğini belirtmiştir. Takrirde II. Friedrich'in cevabına bu kadar yer verilmiş ve daha sonra Rexin kendi düşüncelerini yazmıştır. Elçiye göre sadrazam böyle kârlı bir ittifakı kabul etmelidir. Bahar tam olarak geçmiş sayılmayacağından Türk tarafı en kısa sürede ordusunu Avusturya üzerine harekete geçirmelidir. Şayet Bâbıâli'nin Rusya'nın tutumu hakkında bir şüphesi varsa bunu soruşturmalıdır, ancak kendisi buna devleti adına kefildir[660].

Rexin'in bu takririnden sonra elçiden Osmanlı-Prusya ittifakının II. Friedrich'in Kırım Giray vasıtasıyla yaptığı teklifleri resmen tasdik etmesi ve Rusya çarının da bunları resmen kabul etmesi şartı yinelenmiştir[661]. Elçiye bu yönde

658 Şerefâbâd'da Rexin ile yapılan görüşmeye dair III. Mustafa'ya sunulan takrir için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 11989. Bunun bir özeti için bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 282–283; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 73–74. Kırım Giray'dan gelen kaimeler yalnızca ittifak hakkında olmayıp, bir kısmı da inşa edilen yeni kalelerle ilgilidir. Örneğin 23 Haziran-2 Temmuz 1762 tarihli Boğdan voyvodasına gönderilen bir fermânda Kırım Giray'ın Temrek civarında hanın gözetiminde yeni kaleler inşa ettiği, hanın bu yüzden paraya ihtiyaç duyduğuna dair kâtibi Abdülhay ile İstanbul'a kaime gönderdiği kaydedilmiş ve voyvodaya en kısa sürede hana para göndermesi emredilmiştir (A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 384, hk. 1094, Evâil-i Zilkade 1175/24 Mayıs-2 Haziran 1762).

659 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046, trsz.

660 Rexin'in sunduğu takrir için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046. Ayrıca bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29300, 20 Zilkade 1175/12 Haziran 1762.

661 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29031, 19 Zilkade 1175/11 Haziran 1762. Sadrazam adına Rexin'e verilen bu emktupta Prusya tarafından ileri sürülen ittifakın aklen kabulü

cevabın verildiği günlerde ittifakın kabul edilip edilmemesi Osmanlı devlet adamları arasında yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Meşveret meclislerinde Rusya ile Prusya'nın resmî garantisi gelmeden ittifak üzerindeki şüphelerin tam olarak ortadan kalkmayacağı kararlaştırılmış[662] ve III. Mustafa'ya iletilmiştir. Padişah da incelemesi için şeyhülislâma gönderilmesini istemiştir. Padişah'ın emri üzerine Rexin'e verilecek cevabi name şeyhülislâm tarafından da incelenmiş ve onun onayından sonra Divan-ı Hümayun tercümanı vasıtasıyla Prusya elçisine teslim edilmiştir[663]. Rexin bu arada dört madde ve bir hâtimeden oluşan yeni Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasının taslağını hazırlamış ve bunu 6 Haziran 1762'de Bâbıâli'ye sunmuştur. Prusya elçisinin taslak olarak sunduğu ittifak antlaşmasının maddeleri şunlardır[664]:

> 1- Tehaffuz-ı ittifakın ma'nâsı, müttefik olan iki devletin birisi üzerine düşman zuhûr eyledikde devlet-i âhar düşmân-ı mezkûr üzerine hücûm ve mazarratı def'e ihtimâm ve düşmân-ı mezbûr ile musâlaha murâd olundukda husûl-ı rızâ-yı tarafeyne ri'âyet olunmakdan ibâret olup, düşmân-ı mezbûr misüllü devletin müttefik ile hem-hudûd bulunup ve tarafeynden madde-i ittifâk kabul ve tasdîk oldukdan sonra gerek Devlet-i Aliyye-i rûz-efzûn ile ve gerek Prusya Devleti'yle hem-hudûd olan düvel-i nasârâdan ahar devleteyne a'dâvet izhâr ve muhârebeye ibtidâr eden düşmânın def 'içün iş bu taahhüdün muktezâsı üzere hareket olunması lâzım gelmişdir. Binâenaleyh hâlâ Nemçe Devleti ile Prusya Devleti beynlerinde kaim ve derkâr olan muhârebe ve mu'aratın iktizâsı hâle göre def' ü tasfiyesinde Devlet-i Aliyye-i daimü'l-karar tarafından şürût-ı ittifâka riâyetde ihtimâm u dikkât oluna ve kezâlik Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvend ile Nemçe Devleti beynlerinde adevet hudûs eder ise Prusya Devleti tarafından bile ber-minvâl-i muharrer sulh ve cenkde harekete ibtidâr ve dikkat u kıyâm oluna.
>
> 2- Devlet-i Aliyye-i rûz-efzûn ile devlet-i müşârunileyhânın memleketleri bûn-ı ba'îd olmak hasebiyle âhid devleteynin aleyhine hareket eden düşmanın def'içün iki devletin askerleri birbirlerine iltihâkda

lazım geldiği fakat bunun Prusya ve Rusya tarafından resmen tasdik edilmesinin icabettiği kaydedilmiştir. Bu mektubun müsvedde hâli için bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29300.

662 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29031, 19 Zilkade 1175/11 Haziran 1762: "...Bu keyfiyet ise henüz vükelâ-yı Devlet-i Aliyye indinde emr-i meşkûk olmakdan nâşî...".

663 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29031; nr. 29300.

664 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046.

eğerçi usret olduğu nümâyân olup lâkin bu makûle düşmanın def' ve mukabelesi ehem olmağla heman münâsib olan semtden düşmân memleketine tarafeynden asker irsâline müsâra'at birle cem'iyetleri tefrîk ve tedmîre bezl-i mechûd ve sarf-ı tâb u kudret oluna.

3- Devlet-i Aliyye-i daimü'l-kararın düşmân memleketlerinde feth ü teshîrlerine zafer-yâb olacakları kıla' vü büka' ve memâlik ve beldâtın ibkalarına Prusya Devleti tekeffül ve taahhüd eylediğine binâen kezâlik Devlet-i Aliyye taraflarından Prusya Devleti hakkında bile ol vechile mu'âmele olunur ve Devlet-i Aliyye'nin feth ü zabtlarına muvaffak olacakları memâlik ve kıl'ada Prusya esîrleri bulunur ise sebîlleri tahliye ve vilâyetlerine i'âde olunalar. Kezâlik Devlet-i Aliyye âdemleri hakkında bile devlet-i müşârunileyh tarafından bu derece mu'amele oluna. Ve düşmân taraflarından gerek Devlet-i Aliyye-i daimü'l-karâra ve gerek devlet-i müşârunileyh akd-i musâlaha istid'a ve bir madde ibrâz ve inhâ olundukda tarafeynin haber ve rızâları olmadıkça musâlaha akd olunmayup ve emr-i musâlahaya dair mevaddın temşiyyet ve karârına bir dürlü cevâz verilmeye.

4-Şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü velîni'metim efendim Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri ve ahlâf ve vârisleri ve Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvendleriyle hâlâ Prusya Kralı haşmetlü, rağbetlü Firederikos-ı Sâni[665] cenâbı ve ahlâfı ve vârisleri ve devleti beyninde akd ve temhîd olunan iş bu şerâit-i tehaffuz-ı ittifâkī ve musâfât ve müvâlât ilelebed müyesser ve müstahkem tutulup teyîd ve istikrârına ve tarafeyn re'âyâ ve memâlikinin emniyet ve âsûdeliğine ve izdiyâd-ı menâfa'alarına ve müdâfa'-i zarar u ziyânlarına tarafeynden kemâl-i dikkat ve gayret ve istikamet ile bezl-i makderet olunması taahhüd olunur.

Hâtime: Vech-i meşrûh üzere iş bu tehaffuz-ı ittifâk maddeleri Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ile Prusya Devleti beyninde akd ve temhîd olunup, hâvî olduğu bi'l-cümle mevâddın geregi gibi hıfz u hırâsetine ve kemâ-yenbagi icrâ ve infâzına sarf-ı mezhûr olunması tarafeynden taahhüd olunmağla iş bu keyfiyetin tevsîki içün birbirine mutâbık iki kıt'a senedât-ı tahaffuz-ı ittifâk tahrîr ve mübâdelesi iktizâ eylediğine binâen vekalet-i mutlaka ve ruhsat-ı kâmile murahhasıyla iş bu temşiyyetin tahrîr ve imzâ ve temhîr ve haşmetlü Prusya Kralı tarafından orta elçilik

665 Metinde sehven "Sâlis" yazılmıştır.

ile bu husâsa murahhas olan hurmetlü Karolos Adolf Reksin dostunuz vesâtatıyla İtalya lisânı üzere tarafımıza def' ve teslîm olunan sened-i taahhüdün mukabelesinde cânib-i seniyyü'l-münâkıb-ı husrevâneden dahi bundan sonra tasdik olunmak şartıyla elçi-i mumamileyh dostumuz yedine def' ve teslîm ile icrâ-yı lâzıme-i mübâdele olunmuşdur.

Rexin'in Bâbıâli'ye sunduğu dört madde ve bir hâtimeden müteşekkil taslak ittifak antlaşmasını görüşmek üzere meşveret meclisleri toplanmıştır. Bu toplantılarda Prusya elçisinin takririnde bazı ciddi değişikler yapılmıştır. Bâbıâli tarafından hazırlanan ve 23 Haziran 1762'de Rexin'e takdim edilen yeni ittifak antlaşması dokuz maddeden ibarettir ve şunları ihtiva etmektedir[666]:

1-Tecavüzî ve tedavüî ittifak antlaşması ilelebed geçerli olacaktır. Antlaşma her iki ülke halkının refahını gözetmek üzere hazırlanmıştır.

2-İttifakın asıl amacı iki ülkede de refahı ve emniyeti sağlamaktır. Bu minvalde Avusturya'dan bunun hilafına bir düşmanca hareket vaki olursa iki ülke bunu engellemek üzere ortak hareket edeceklerdir.

3- Bâbıâli Avusturya'nın Prusya topraklarını işgalini tanımayacaktır ve bunun giderilmesi için gayret edecektir.

4-Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu'na saldırdığı takdirde Prusya, Osmanlı topraklarının işgalini asla tanımayacak ve buna izin vermeyecektir. Avusturya'nın Bâbıâli hakkındaki düşmanca tasavvurlarının defi için Prusya kralı yardımcı olacaktır.

5-Osmanlı ile Prusya'nın toprakları birbirinden uzak mesafededir. Bu yüzden bir saldırı hâlinde doğrudan yardım etmek iki taraf için de mümkün değildir. Bu yüzden bir ülke Avusturya'nın saldırısına uğradığında diğer ülke Avusturya sınırına asker sevk edecek ve böylece Avusturya'nın askerî gücü bölünecektir.

6-Avusturya ile savaş devam ederken barış yapılacağına dair bir söylenti yayılırsa her iki taraf da bu konuda diğer tarafın resmî açıklaması gelmeden söylentilere itibar etmeyecektir.

7-Prusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki kazanımlarını tanıyacağını taahhüt eder. Osmanlı da Prusya'nın kazanımlarını tanıyacaktır.

666 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046.

8-Macaristan kalelerinde esir bulunan Prusya vatandaşları serbest bırakılacaktır. Aynı şart Prusya topraklarında esir bulunan Osmanlı vatandaşları için de geçerlidir.

9-Bu ittifakın amacı iki ülkenin de muhafazası olduğundan, iki tarafın da rızası olmak şartıyla, buna hizmet eden diğer devletler de ittifaka dâhil edilebilinecektir.

Rexin'e bildirildiği üzere tedavüî ve teceavüzî ittifak antlaşmasının maddeleri Osmanlı devlet adamları arasında müzakere edilmiş, maddelerin genel hatlarıyla belirlenmesi üzerine antlaşmanın bir sureti Kırım Giray'a gönderilmek üzere hazırlanmıştır. Ancak hana gönderilmeden önce bu maddelerin Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi ile Reisülküttâb Recaî Mehmed Efendi tarafından bir kez daha incelenmesi uygun görülmüştür. Yapılan incelemeden sonra Kırım Giray'ın adamlarından Abdülhay, ittifak antlaşmasının bir suretini hana teslim etmiştir. Handan gelen cevaptan sonra padişah da uygun görürse ittifak antlaşmasının Rexin'e resmî bir törenle teslim edilmesi kararlaştırılmıştır[667].

II. Friedrich, İstanbul'da ittifak antlaşmasının bir an önce imzalanmasını istiyordu. Zira Rusya ile yeni bir ittifak antlaşmasının görüşmeleri sona ermiş ve nihayet St. Petersburg'da 19 Haziran 1762'de Rusya-Prusya ittifak antlaşması resmen imzalanmıştı. Prusya kralı bu ittifakın Osmanlı-Prusya ittifak görüşmelerini sekteye uğratacağını bildiğinden İstanbul'daki elçisine elini çabuk tutmasını ve bir an önce ittifakı sonuçlandırmasını bildirmiştir. Gerekirse ittifak karşıtlarının nüfuzunu azaltmak için yeniçerilerin ayaklandırılmasını ve savaş taraftarlarının kışkırtılmasını bile emretmiştir[668].

Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasına dair müzakerelerin yürütüldüğü günlerde bu ittifakı engellemek isteyen Fransa Elçisi Vergennes de boş durmamış; Prusya-Rusya yakınlaşmasının Bâbıâli için ne gibi tehlikelere gebe olduğuna dair Divân'ı bilgilendirmeye başlamıştır. Vergennes, 18 Haziran 1762 tarihli takririyle 5 Mayıs 1762'de imzalanan Rusya-Prusya savunma antlaşmasının maddeleri ve bu antlaşmanın Osmanlı'yı nasıl etkileyeceği hakkında bilgi vermiştir. Elçi Rusya-Prusya dostluk antlaşmasının maddelerinin neler olduğunu kesin olarak bilmedi-

667 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046; A.AMD, Dosya nr. 14/3, 18 Zilhicce 1175/10 Temmuz 1762. Kırım Giray'a gönderilen ittifak antlaşmasının bir sureti için bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29046.

668 II. Friedrich'in Rexin'e gönderdiği 15 Haziran 1762 tarihli mektupta bu yönde talimatlar verilmiştir (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 73).

ğini, ancak tahmin etmenin zor olmayacağını belirtmiştir. Vergennes'e göre antlaşmanın en önemli maddelerinden biri Lehistan ile ilgili olmalıdır. Zira Rusya'nın ezelden beri bu ülkenin topraklarına hâkim olmak istediği bilinmektedir ve hâlâ Pomeranya'da Rusya'nın 50 bin askeri bulunmakta, ayrıca bu bölgede askerî hazırlıklar devam etmektedir. Asıl tehlike ise Rusya, Lehistan'a hâkim olduktan sonra baş gösterecektir. Bu ülkeye hâkim olan Rusya, İsveç'i zor durumda bırakacak kudrete ulaşacak, daha da önemlisi dört bir tarafı çevrilecek Danimarka çaresiz kalacak ve Rusya'nın rızası olmadan başka bir devletle irtibata geçemeyecektir. Tüm bunlara karşı Lehistan, Rusya'dan gelecek saldırılara cevap verecek kudrete mâlik değildir[669].

Vergennes, bu takriri ile Bâbıâli'nin Lehistan'ın serbestiyetini garanti eden devletlerden biri olduğunu gündeme getirmeye ve Rusya-Prusya ittifakının gelecekte ne gibi tehlikelere gebe olduğunu göstermeye çalışmıştır. Elçinin Prusya'dan ziyade Rusya'nın emellerini tartışması, Bâbıbâli'nin bu ülkeyi tehdit olarak görmesini sağlamaya yönelikti. Vergennes'in Prusya'dan ziyade Rusya'yı hedef olarak gündeme getirmeye çalışmasının bir diğer sebebi, Haziran 1762'ye kadar III. Mustafa'nın Prusya ittifakını savunduğu yönündeki genel kanaat olsa gerektir. Fransa elçisi Rusya yönünden gelecek tehlikeleri göstererek dolaylı yoldan Prusya'nın Bâbıâli üzerindeki nüfuzunu da azaltmaya ve Prusya'yı Osmanlı devlet adamları nazarında güvenilmez bir müttefik olarak göstermeye gayret etmiştir[670].

1762 baharından itibaren artan Osmanlı-Prusya yakınlaşması en fazla Viyana hükümetini rahatsız etmiştir. Her ne kadar Avusturya'nın İstanbul'daki temsilcisi Schwachheim, 1 Mayıs 1762 tarihli Kaunitz'e gönderdiği mektupta; Bâbıâli'nin söylentilerin aksine bir savaş planladığına dair kesin bir kanıtın bulunmadığını, ayrıca savaş için gerekli ön hazırlıkları da başlatmadığını rapor etse de başka kaynaklar oldukça farklı istihbarat vermekteydi. Rusya'daki Avusturya elçisi, gönderdiği

669 Vergennes'in takriri için bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 8938, 26 Zilkade 1175/18 Haziran 1762. İngiltere Elçisi Grenville de, 17 Temmuz 1762 tarihli mektubunda Vergennes'in Rusya ve Prusya aleyhinde Bâbıâli'yi yönlendirmek için çabaladığını, ancak şu ana kadar buna muvaffak olamadığını, bunda Bâbıâli'nin pasif bir dış politika takip etmek istemesinin etkili olduğunu rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/41).

670 Vergennes, Haziran 1762 tarihli raporlarında Rusya-Prusya yakınlaşması karşısında Bâbıâli'nin nasıl hareket edeceğinin henüz bilinmediğini, buna mukabil III. Mustafa'nın Prusya kralının dostu ve müttefiki hâline geldiğini belirtmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 191). Vergennes daha sonra elçilik tercümanı vasıtasıyla da Rusya-Prusya ittifakı hakkında Bâbıâli'ye bilgi göndermiş ve Osmanlı ricalini bu ittifak aleyhinde harekete geçmeye çabalamıştır. Fransa elçilik tercümanı vasıtasıyla Bâbıâli'ye verilen bilgiler için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29014, 16 Zilhicce 1175/8 Temmuz 1772.

raporlarda Kırım Giray'ın Macaristan'ı istila etmek üzere hazırlıklar başlattığını, Türk ordusunun da Macaristan'dan fazla uzakta bulunmadığını haber vermiş ve Bâbıâli'nin Avusturya'ya savaş ilan etmesinin kendileri için büyük bir felaket olacağını beyan etmiştir[671].

Rusya'dan gelen raporlar Kaunitz'i iyice endişelendirmiş ve bakan, bir çözüm yolu bulmak amacıyla Schwachheim'i azlederek yerine 1741-1755 yılları arasında İstanbul'da elçilik yapmış ve Osmanlı devlet adamlarının bütün diplomatik hamlelerine vâkıf olan Penkler'i ikinci defa elçi tayin etmiştir. Kaunitz, Penkler'e verdiği talimatta öncelikli görevinin Türklerin Avusturya'ya savaş ilan etmeyi planlayıp planlamadıklarını öğrenmek olduğunu belirtmiş, bunun için de gerekirse rüşvet bile dağıtma yetkisi vermiştir[672].

İstanbul'da ise daha Penkler şehre ulaşmadan farklı söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Temmuz 1762'de artan söylentilere göre; Graf Penkler, 1739 Belgrad Antlaşması'nın süresinin uzatılması şartı ile Osmanlılar'a Banat'ın terkini teklif edecekti[673].

İstanbul'da ittifak antlaşmasına dair müzakereler devam ederken Kırım Giray da Temmuz 1762'de Bender'e ulaşmış ve burada II. Friedrich tarafından Macaristan'a saldırı konusunda kendisine yardım etmek üzere gönderilen Von Samogy ile buluşarak saldırı planlarını gözden geçirmişlerdi[674]. Macaristan'a saldırı planlarının hazırlandığı günlerde önemli bir gelişme daha meydana geldi. Mayıs 1762'de İstanbul'a hanın kaimelerini götüren Divân kâtibi Abdülhay Efendi, Temmuz 1762'de geri döndü. Abdülhay Efendi, önce Kavşan'da Bâbıâli'den gelecek cevapları bekleyen Kırım Giray'ın yanına gitmiş ve hana İstanbul'daki gelişmelere dair rapor vermiştir. Kırım hanı, bu görüşmeden sonra Macaristan'a saldırı konusunda işleri yavaştan almaya başlamıştır. Prusya temsilcisi Boskamp da bu durumu müşahede etmiş ve bunun sebebinin İstanbul'un ittifaka soğuk bakması olduğunu rapor etmiştir[675]. Fakat durum Prusya temsilcisinin tahminlerinden oldukça farklı olmalıdır. Zira Boskamp'ın

671 Roider, *Austria's Eastern Question*, s. 106.

672 Roider, *Austria's Eastern Question*, s. 106-107. Penkler'in tayinine dair bk. BOA, MAD, nr. 6599, s. 150-153.

673 Rexin'in 18 Temmuz 1762 tarihli raporu (Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 74-75).

674 *Krım-Girai*, s. 104–105. Samogy, Macaristan doğumlu olduğu için bölgeyi iyi bilmekteydi. Bu yüzden Macaristan saldırısında hana yardımcı olmak üzere görevlendirilmiştir.

675 *Krım-Girai*, s. 107–108. Boskamp'a göre Bâbıâli'nin Avusturya'ya savaş ilan etmekten vazgeçmesinde İstanbul'daki Fransa Elçisi Vergennes'in faaliyetleri de etkili olmuştur.

ileri sürdüğünün aksine Haziran 1762'de Osmanlı-Prusya ittifak antlaşması imzalanmak üzereydi. Kırım Giray'ın Macaristan'a saldırıyı yavaştan almasının sebebi ise İstanbul'un II. Friedrich'in ve III. Petro'nun resmî onayları olmadan ittifak antlaşması imzalamayacağını belirtmesi olmalıdır. Kırım hanı, saldırıyı tehir ederek Prusya'ya baskı yapmayı ve bir an önce resmî onayların İstanbul'a gönderilmesini sağlamayı hedeflemiştir.

Bâbıâli bir taraftan Prusya ve Rusya'ya resmî onay için baskı yaparken diğer taraftan da Mayıs 1762'den itibaren Avusturya sınırındaki kalelerde askerî hazırlıklara başlamıştır. Avusturya'ya yönelik bir askerî saldırıda en önemli harekât üssü Belgrad Kalesi olacağından özellikle bu kalede yoğun bir çalışmaya girişilmiştir. Bu minvalde kalenin surları tamir edilmiş, zamanla dolan hendekleri tekrar temizlenmiş, tabyalar hazırlanmış ve top sepetleri tamir edilmiş veya yenilenmiştir. Bunun için çevre sancaklardaki idarecilere ve Belgrad Kalesi Muhafızı Abdi Paşa'ya 1762 Mayıs'ından itibaren emirler gönderilmiştir[676]. Fakat takriben bir ay geçmesine rağmen belirtilen hazırlıkların, istenen tarihte tamamlanamayacağı anlaşılmış ve bu yüzden İlbasan sancağı alaybeyinden de çalışmalara yardımcı olması istenmiştir[677].

Belgrad Kalesi'nde olduğu üzere Bosna'daki kalelerde de 1762 Temmuz'unun ilk günlerinden itibaren yoğun bir hazırlık başlatılmış, hazırlıkları koordine etmesi için de Bosna Valisi Muhsinzâde Mehmed Paşa tayin edilmiştir. Zamanla toprakla dolan hendekler temizlenmiş, top sepetleri ve şaranpoları yenilenmiştir. Bunun için Anadolu eyaletine bağlı birçok sancakta bulunan zeamet ve

676 Semendire, Alacahisar, Vulcıtrın ve Prizren sancağı alaybeyilerine gönderilen fermânlarda Belgrad Kalesi'nde bulunan top sepetlerinin bir an önce tamir edilmeleri ve tabyalara toprak doldurulması emredilmiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 373–374, hk. 1060-1063, Evâhir-i Şevvâl 1175/14-24 Mayıs 1762). Bu konuda Belgrad Muhafızı Abdi Paşa'ya da emir gönderilmiştir (A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 374, hk. 1064, Evâhir-i Şevvâl 1175/14-24 Mayıs 1762; A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 379, hk. 1079, Evâil-i Zilkade 1175/24 Mayıs–2 Haziran 1762).

677 Belgrad Muhafızı Abdi Paşa ve İlbasan sancakbeyine gönderilen fermân için bk. BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 379, hk. 1079, Evâil-i Zilkade 1175/24 Mayıs–2 Haziran 1762. Temmuz 1762'ye gelindiğinde Belgrad'daki asker sayısının artması sonucu kalede bazı asayiş problemleri yaşanmaya başlamıştır. Bunun üzerine Belgrad Valisi Abdi Paşa ve diğer görevlilere asayişi sağlamaları yönünde emir gönderilmiştir (A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 413, hk. 1172, Evâhir-i Zilhicce 1175/12 Temmuz-22 Temmuz 1762. Ayrıca bk. A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 452, hk. 1321, Evâhir-i Rebîülevvel 1175/9-19 Ekim 1762; A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 454, hk. 1358, Evâhir-i Safer 1175/10-20 Eylül 1762; A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 454, hk. 1339-1340, Evâhir-i Rebîülevvel 1175/9-19 Ekim 1762).

timar sahipleri de görevlendirilmiştir[678]. Daha sonraki aylarda kaledeki top sayısı yetersiz görüldüğünden top ikmâli de yapılmıştır[679].

Vidin Kalesi'nde de 1762 Temmuz'unun ilerleyen günlerinde yoğun bir hazırlık başlatılmıştı. Daha önce Belgrad Kalesi'ndeki hazırlıkları tamamlamak üzere görevlendirilen Rumeli Valisi Vezir Ali Paşa nezaretindeki İlbasan, Alacahisar, Vulcıtrın, Prizren sancakbeyleri ile Bosna'daki kalelerin tamirine tayin edilen Anadolu Valisi Vezîr Mehmed Paşa, Kütahya, Hudavendigar, Karahisarısahib, Sultanönü, Ankara, Kengiri, Bolu, Kastamonu, Aydın, Saruhan, Menteşe, Hamid, Teke ve Karasi sancaklarının alaybeyleri Vidin Kalesi'ndeki hazırlıklarda yardımcı olmak üzere tayin edilmişlerdir[680]. Bunlara ilaveten Özü valisi, Silistre, Nigbolu, Kırkkilise, Çirmen ve Vize sancakbeylerine de Vidin'deki hazırlıkları ikmâl etmek üzere görevlendirildiklerine dair fermanlar gönderilmiştir[681].

Avusturya'ya yönelik bir savaş için İstanbul'da da yoğun bir koşuşturmaca yaşanmaktaydı. Top dökümleri artırılmış, dökümü bitenler tersanedeki gemilere yüklenmiş, Tuna Nehri üzerinde bir köprü yapımı kararı alınmıştı. Ayrıca ani bir savaş kararı verilmesi hâlinde hazırlıksız yakalanmamak için mehterhâne ve cebehâne yetkililerine de gerekli hazırlıkları ikmal etmeleri yönünde emirler

678 Bosna'daki kalelerde yapılan hazırlıklar için Anadolu'daki eyalet ve sancaklardaki görevliler vazifelendirilmiştir. Buna dair Anadolu Valisi Vezîr Mehmed Paşa, Kütahya, Hudavendigar, Karahisarısahib, Sultanönü, Ankara, Kengiri, Bolu, Kastamonu, Aydın, Saruhan, Menteşe, Hamid, Teke ve Karasi sancaklarının alaybeylerine fermân gönderilmiştir. Fermânda İran Savaşı'ndan beri Anadolu eyaletine bağlı sancaklarda bulunan züema ve timar sahiplerinin bir hizmet görmedikleri belirtilmiş, bu yüzden Bosna'daki kalelerin tamirinde görevlendirildikleri belirtilmiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 411, hk. 1164, Evâsıt-ı Zilhicce 1175/2 Temmuz-12 Temmuz 1762).

679 Bosna Valisi Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya ve Saraybosna kadısına hitâben bu konuya ve daha önceki Bosna Valisi Maktûl Mehmed Paşa'nın usûlsüzlüklerine dair gönderilen emir için bk. BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 421, hk. 1188, Evâhir-i Zilhicce 1175/12 Temmuz-22 Temmuz 1762.

680 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 412, hk. 1166-1169, Evâhir-i Zilhicce 1175/12-22 Temmuz 1762.

681 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 411, hk. 1165, Evâhir-i Zilhicce 1175/12-22 Temmuz 1762. Eylül 1762'ye gelindiğinde Vidin Kalesi'ne sevk edilen askerler, asayişsizliklere sebep olmaya başlamışlardır. Özellikle yeniçerilerin sebep oldukları asayişsizliklerin engellenmesine dair gönderilen fermân için bk. A.DVN.MHM.d, nr. 162, s. 453, hk. 1323, Evâhir-i Rebîülevvel 1175/9-19 Ekim 1762. Tuna Nehri'ne bir köprü kurmak üzere Anadolu ve Rumeli valilerinin görevlendirildikleri Vergennes tarafından da rapor edilmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 195).

gönderilmiştir[682]. Bu askerî hazırlıklara rağmen Râgıb Paşa, ordunun harekete geçmesini tehir etmek için elinden geleni yapmaktaydı. Sadrazam, ordunun harekete geçmesini savunanlara, şayet Türk ordusu bir defa harekete geçerse bir daha durdurmanın mümkün olamayacağını, bu yüzden son ana kadar beklenmesi gerektiğini söyleyerek zaman kazanmaya çalışmaktaydı[683].

1762 Mayıs'ının son günlerinden itibaren başlayan ve Haziran-Temmuz 1762'de giderek artan hazırlıklara rağmen bunların uzun süreli bir savaş için olmadıkları, daha çok birilerine mesaj vermenin hedeflendiği de açıktır. Zira kalelerin tamir edilmelerine ve askerî teçhizat bakımından kuvvetlendirilmelerine rağmen bir sefer için gerekli diğer hazırlıkların yapılmadığı görülmektedir. Menzillerin hazırlanmadığı, depolara zahire nakledilmediği ve asker sevkiyatının yetersiz olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Ayrıca Osmanlı sefer organizasyonu için Haziran-Temmuz ayları oldukça geç bir zamandı ve bu aylardan itibaren başlatılan hazırlıkların bir savaşın ihtiyaçlarını karşılamayacağı da açıktı. Buna rağmen Bâbıâli, Avusturya'ya gözdağı, II. Friedrich'e de Prusya yanında savaşa girileceğine dair bir mesaj vermeyi hedeflemiştir.

Temmuz 1762'de Bâbıâli'nin hazırlıkları hızlandırmasında Rusya'daki gelişmeler de etkili olmuştur. III. Petro, 1762 Haziran'ının ilk günlerinde St. Petersburg'daki elçilere bizzat kendisinin komuta edeceği 60 bin kişilik Rus ordusunun nereye savaş ilan edeceğini belirtmemesine rağmen Danimarka üzerine olması kuvvetle muhtemel bir sefere çıkacağını bildirmiştir[684].

Bâbıâli, savaş hazırlıklarına devam ederken bunu engellemek isteyen Avusturya, Danimarka ve Fransa elçileri de Temmuz 1762'den itibaren III. Petro'nun hedeflerinin uzun vadede Osmanlı aleyhine de olacağını göstermeye; böylece Türk yetkililerini Osmanlı-Prusya ittifakından uzaklaştırmaya ve Avusturya'ya savaş ilan edilmesini engellemeye çalışmışlardır. Bu minvalde İstanbul'daki Danimarka elçisi, Bâbıâli'yi III. Petro'nun devleti aleyhindeki planları hakkında bilgilendirmiştir. Bunun için Bâbıâli'ye sunduğu bir takrirde; Rus çarının hedefinin kesinlikle Danimarka olduğunu, askerini üç kola ayırdığını ve kendisinin de Oder Nehri'ni geçmek üzere bulunduğunu, buna mukabil Danimarka kralının savunma için gerekli hazırlıkları yapmaya

682 Vergennes, Ağustos 1762'deki raporlarında İstanbul'daki hazırlıkları Versay'a haber vermiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 195).

683 Râgıb Paşa'nın savaş ilanını tehir etmek için ileri sürdüğü bu gerekçeyi İngiltere Elçisi Grenville, 17 Temmuz 1762 tarihli mektubunda kaydetmiştir (NA, SP, nr. 97/41).

684 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 195-196.

başladığını haber vermiştir. Ayrıca Danimarka ile Devlet-i Aliyye arasındaki dostane münasebetlere değinmiş ve Danimarka aleyhinde harekette bulunacak bir devletin güçlenmesini Bâbıâli'nin hoş karşılamayacağını umduğunu belirtmiştir[685].

Vergennes de 10 Temmuz 1762 tarihli takriri ile III. Petro'nun yakın ve uzak gelecekteki askerî hedefleri hakkında Bâbıâli'yi bilgilendirmiştir. Elçi, Rus çarının II. Friedrich ile birlikte hazırladıkları plana göre önce Danimarka'ya saldırmayı düşündüğünü ve bunun için de 60 bin askerin başında harekete geçtiğini; III. Petro'nun, Danimarka'ya hâkim olduktan sonra Lehistan'a saldıracağını iddia etmiştir. Vergennes'in ileri sürdüğüne göre II. Friedrich ile III. Petro aralarında imzaladıkları gizli bir antlaşma ile zaten şimdiden Lehistan topraklarını taksim etmişlerdir. Şayet Rus çarı Danimarka ve Lehistan'a hâkim olursa, bir sonraki hedefin Osmanlı olması kuvvetle muhtemeldir. Zaten Lehistan'a saldırmakla Rusya'nın Bâbıâli ile olan antlaşmaların hilafına hareket etmiş olacağını, zira Prut Antlaşması'nda Lehistan'ın Osmanlı himayesi altına alındığının kabul edildiğini ileri sürmüştür. Elçiye göre III. Petro'nun amacı Bâbıâli'nin Prut Antlaşması'ndaki kazanımlarını ortadan kaldırmaktır.

Vergennes'in Prut Antlaşması'nı hassaten gündeme getirmek istediği açıktır. Zira Bâbıâli, 1739 Belgrad Antlaşması ile Lehistan ile ilgili 1711 Prut Antlaşması'nda elde ettiği kazanımlardan feragat etmiştir. Fransız diplomat, Belgrad Antlaşması yerine Prut Antlaşması'nı gündeme getirerek Osmanlı devlet adamları nazarında elini güçlendirmeye, bunun yanında Osmanlı ricaline bu konu ile ilgili tartışmalarda Prut Antlaşması'nı öne çıkarmalarını tavsiye etmeye çalışmıştır. Aslında Osmanlı bürokratları da ileride ele alındığı üzere bunu düşünmüş, ancak bunun antlaşmalara göre mümkün olmadığı anlaşılmıştır[686].

685 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 14154, 20 Muharrem 1176/11 Ağustos 1762.

686 II. Friedrich, 14 Mart 1761 tarihli Bâbıâli'ye gönderdiği namede Rusya'nın güçlendikten sonraki hedefinin Lehistan olduğunu, bunun ise Prut Antlaşması'ndaki Osmanlı kazanımları aleyhine bir durum olacağını ileri sürmüş ve böylece Bâbıâli'yi Prusya ile ittifak yapmaya zorlamak istemiştir (BOA, HH, nr. 9/308, 7 Şevvâl 1174/14 Mart 1761). Bu defa Prut Antlaşması kozunu Vergennes, Rusya ve Prusya aleyhine kullanmaya çalışmıştır. Vergennes'in Bâbıâli'ye sunduğu takrir için bk. BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/20, 18 Zilhicce 1175/10 Temmuz 1762. Ayrıca bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 195–196. Vergennes, Paris'e döndükten sonra kaleme aldığı raporunda da Avusturya'ya savaş ilan edilmesinin Fransa aleyhine olacağını, bu yüzden kendisinin Bâbıâli'nin bu tasavvurunu hayata geçirmemesi için elinden geleni yaptığını yazmıştır (Demirbaş, *Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 51).

Danimarka ve Fransa elçilerinin aleyhteki takrirlerine rağmen, Türk tarafı Avusturya sınırındaki askerî hazırlıklara Ağustos 1762'ye kadar devam etmiştir. Hazırlıklar Temmuz 1762'de daha da artırılmıştır. Bunda II. Friedrich'in Osmanlı-Prusya ittifakının bir an önce yapılmasına yönelik İstanbul'daki elçisi Rexin vasıtasıyla yaptığı baskılar da tayin edici olmuştur[687].

II. Friedrich'in Bâbıâli üzerindeki baskılarını Temmuz 1762'de daha da artırmasının sebebi ise Rusya'dan kötü haberlerin gelmesidir. Alınan istihbarata göre III. Petro, askerî bir darbe ile tahttan indirilmiş ve II. Katerina çariçe ilan edilmiştir. Kral, şayet bu haberler doğru ise çok müşkil bir duruma düşeceğini ve Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasının da bir kez daha zora gireceğini tahmin etmiştir. Bunun için Rexin'den süreci hızlandırmasını istemiştir[688].

Prusya Kralı'nın endişelerinde haklı olduğu ilerleyen günlerde aldığı istihabaratın doğru olduğu ve Rusya'da yeni bir dönemin başladığı kesinleştikten sonra görülmüştür. Bu gelişme, İstanbul'da haber alınır alınmaz Ağustos 1762'den itibaren Avusturya sınırındaki askerî hazırlıklar aniden yarıda bırakılmıştır.

O. Rusya'da II. Katerina İktidarı ve Yedi Yıl Savaşlarının Sona Ermesi

III. Petro, orduyu hareket ettirmek için beklediği günlerde 28 Haziran 1762'de askerî bir darbe ile tahttan indirilmiş ve yerine hassa alayı zabitlerinden Orlov kardeşlerin desteğiyle II. Katerina çariçe ilan edilmiştir[689]. III. Petro'nun

687 II. Friedrich'ten Rexin'e gönderilen 19 ve 21 Temmuz 1762 tarihli mektuplar için bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 75.

688 II. Katerina tahta çıktığında buna II. Friedrich'in tepkisi ve değişen Rusya-Prusya münasebetleri için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLII, 149–159.

689 III. Petro'nun tahttan indirilmesi ve II. Katerina'nın çariçe ilan edilmesi hakkında bk. Soloviev, *History of Russia*, XLII, 86–98. III. Petro'nun tahttan indirilmesinde Fransa, Avusturya ve Danimarka elçilerinin muhaliflere dağıttıkları paralar da etkili olmuştur (Castera, *Katerina Tarihi*, s. 62). Çariçe, tahtı ele geçirmesine rağmen iktidarının ilk ayları oldukça sancılı geçti. Hatta saray muhafızlarının, "Bu benim işim" diyerek kendisini öldürmeyi tasavvur ettiklerini düşünüyordu. Çariçe'nin iktidarının ilk sancılı dönemi için bk. Brian L. Davies, *The Russo-Turkish War, 1768-1774, Catherine II and the Ottoman Empire*, Londra 2016, s. 1-3). III. Petro, tahttan indirildikten sonra St. Petersburg yakınlarındaki Nevsky Manastırı'na hapsedilmiş ve 6 Temmuz 1762'de burada katledilmiştir. II. Katerina, devrik çarın katledilmesi üzerine 7 Temmuz 1762'de bir beyanname yayınlamış ve III. Petro'nun basur illetinden öldüğünü duyurmuştur. II. Katerina tarafından çariçe ilan edildiğine dair İstanbul'a gönderilen name 26 Temmuz 1763'te kaleme alınmış ve 22 Aralık 1763'te İstanbul'da tercüme edilmiştir. II. Katerina'nın Prens Dolgoraki ile gönderdiği name için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 492–493. Namenin bir sureti için bk. Kesbî, İbretnümâ,

devrilip yerine II. Katerina'nın çariçe ilan edildiğine dair Bâbıâli'ye ilk bilgiler 1762 Temmuz'unun son günlerinde ulaşmıştır. Fransa Elçisi Vergennes, 31 Temmuz 1762 tarihli takririnde bu gelişmeyi şu şekilde haber vermiştir: "Bu yazımdan önce şüphesiz Petersburg'da meydana gelenleri haber almışsınızdır. III. Petro indirildi ve Katerina, Rus Çariçesi oldu. Öngörülmesi imkânsız bu ihtilal, sonuçlarını tahmin etmekte zorlanacağımız yeni bir devir açacaktır. Bu yüzden Rusya'ya yönelik tavrınızı belirlemek için beklemek gerekecek ki biz de Petersburg tarafından belirlenecek yeni politik sistemi öğrenmeye çalışalım"[690].

Rusya'daki bu gelişme İstanbul'da büyük bir şok etkisi yapmıştır. Başta III. Mustafa olmak üzere Avusturya'ya savaş ilan edilmesini isteyenler ciddi bir şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşamışlar, Osmanlı devlet ricali arasında Osmanlı-Prusya ittifakı ile Avusturya'ya savaş ilan edilmesi meselelerine dair yeniden hareretli tartışmalar başlamıştır. Vergennes, İstanbul'daki şaşkınlığı 16 Ağustos 1762 tarihli mektubunda şu şekilde anlatmıştır: "Bu ihtilalin burada yarattığı sürpriz etkisi büyük oldu. Duygularını saklamakta usta olan bu millet ve Osmanlı vezîrleri, Rusya kapıkethüdası bu vakayı haber verdiğinde sıkıntı ve hoşnutsuzluklarını gizlemiyorlar. Prusya elçisi ile sürdürülen görüşmelere ve Macaristan'ın fethi projesine aykırı gelişmeler Osmanlı vezîrlerini sessizliğe itti. Zira çarını deviren Rusya'nın gelecek planlarının kendileri üzerine olacağını düşünüyorlar"[691].

İngiltere Elçisi Grenville de 17 Ağustos 1762 tarihli mektubunda, İstanbul'daki hayal kırıklığını ve sonraki süreçte nasıl hareket edeceklerine dair Osmanlı devlet adamlarının içine düştükleri boşluğu rapor etmiştir. Elçiye göre bunun en önemli sebebi, Rusya'dan gelen haberlerdi. Zira ağustos ayı itibari ile Bâbıâli, Rusya'daki olaylara dair kesin bilgiler elde edememişti[692].

III. Petro'nun tahttan indirilmesi yüzünden İstanbul'da şaşkınlık yaşandığı günlerde başka bir önemli gelişme daha olmuştu. Kendisi gelmeden önce Bâbıâli'ye 1739 Belgrad Antlaşması'nın yenilenmesi hâlinde teklif edecekleri topraklara dair söylentilerin yayıldığı yeni Avusturya Elçisi Graf Penkler,

---

s. 386-387. Dolgoraki, Bender üzerinden gelecekken burada veba olduğu gerekçesiyle Hotin üzerinden İstanbul'a gelmek zorunda kalmıştır (BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 15/702).

690 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 198.

691 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 199; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, 112.

692 Grenville'nin mektubu için bk. NA, SP, nr. 97/41.

Ağustos 1762'de İstanbul'a ulaştı[693]. Yeni Avusturya elçisi, 24 Ağustos 1762'de Avusturya İmparatoru I. Francis ve İmparatoriçesi Maria Theresa'dan getirdiği nameleri teslim etti. Namelerde Devlet-i Aliyye ile Avusturya arasındaki dostluğun devamının arzu edildiği ve antlaşmalar hilâfına hareket edilmeyeceği, Penkler'in devleti adına murahhas elçi tayin edildiği belirtilmiştir. Penkler'in hassaten bu göreve tayin edildiği, zira ilk elçiliğinde iki ülke arasındaki iyi ilişkilere ve dostluğa mugayir hareketlerde bulunmadığı kaydedilmiştir[694].

Yeni Avusturya Elçisi Penkler'in getirdiği namelere III. Mustafa adına cevabi nameler hazırlanmış ve bunlar sabık elçi Schwachheim'e teslim edilmiştir. Padişah adına hazırlanan namelerde, Avusturya'nın iki ülke arasındaki dostluğu ve ahitnamelere mugayir bir hareketi bulunmadığı takdirde Osmanlı tarafından da buna dikkat edileceği yazılmıştır[695].

Penkler, İstanbul'a gelir gelmez henüz şehirden ayrılmamış olan selefi Schwachheim ile birlikte Türk tarafının Avusturya'ya savaş ilan etme niyetinde olup olmadığını tetkik etmeye başlamıştır. Yapılan araştırmalar sonucu Bâbıâli'nin böyle bir niyetinin olmadığı anlaşılmış ve elçi bunu 15 Eylül 1762 tarihli mektubuyla Viyana'ya haber vermiştir[696].

İstanbul'da III. Petro'nun tahttan indirildiği öğrenildikten ve Penkler, barışın devamı yönünde tekliflerle geldikten sonra Osmanlı-Prusya ittifakı üzerindeki şüpheler yeniden dile getirilmeye başlanmıştır. İstanbul'da şartlar ittifak aleyhine değiştiği günlerde daha önce II. Friedrich'ten talep edilen resmî garanti de Osmanlı başkentine ulaştı. Prusya kralı, namede, Kırım Giray'a taahhüt edilenlerin Bâbıâli için de taahhüt edildiğini, Osmanlı ile Rusya arasında Prut Antlaşması'nın esas alınacağı bir antlaşmanın kabul edilmesi için III. Petro'yu ikna edebileceğini ve Bâbıâli'nin de bir an önce ittifak antlaşmasını imzalamasını ve Avusturya'ya savaş ilan etmesini talep ediyordu[697]. II. Fried-

693 Grenville, 10 Ağustos 1762 tarihli mektubunda Avusturya'nın yeni elçisi Penkler'in İstanbul'a, zengin hediyeler ile birlikte ulaştığını, ancak henüz sadrazam ve padişah tarafından kabul edilmediğini rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/41).

694 BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 451–453, 6 Safer 1176/24 Ağustos 1762.

695 III. Mustafa adına İmparatoriçe Maria Theresa ve oğlu İmparator Francis'e gönderilen nameler için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 454–455, Evâsıt-ı Safer 1176/31 Ağustos-9 Eylül 1762.

696 Roider, *Austria's Eastern Question*, s. 107.

697 II. Friedrich'in resmî garantiyi verdiğine dair mektubu 12 Temmuz 1762'de kaleme alın-

rich, Rexin vasıtasıyla Bâbıâli'ye ilettiği başka bir mektubunda ise Rusya'daki iktidar değişiminin Prusya-Rusya münasebetlerini olumsuz etkilemeyeceğini iddia ediyordu. Prusya kralına göre kendisi "mücerred Rusya İmparatoru'nun zâtı ile musâlaha etmeyip Rusya Devleti'yle musâlaha eylemişti" ve yeni çariçe de bu durumu kabul etmişti. Ayrıca çariçenin dış politikadaki "muradı ve merâm-ı hakikisi" komşu devletlerle dostane münasebetler kurmaktı ve zaten III. Petro'nun "ma'zûlen vefât" etmesi üzerine Rusya askeri de ülkesine geri çekilmişti. II. Friedrich, Rusya'da iktidar değişikliği sebebiyle karışıklıklar devam ettiği için Osmanlı'nın Macaristan'a muhtemel bir saldırısına müdahale edecek durumda da olmadığını ileri sürüyor; şayet bir müdahale olursa da "gerek kendisi ve gerek ahlâf ve vârisleri kuvvet-i kâmile ile Devlet-i Aliyye'nin umûruna siper mesâbesinde" olduğunu belirtmiştir[698]. Rexin de Bâbıâli'ye sunduğu takrirler ile Devlet-i Aliyye'nin bir an önce Macaristan'a saldırmasını sağlamaya gayret etmekteydi. Bunun için Prusya'nın Avusturya ordusu karşısında Temmuz 1762'de kazandığı zaferleri Bâbıâli'ye haber vermiştir. Ayrıca Prusya ordusuna yenilen Avusturya askerinin Macaristan'a sevk edilmek üzere olduğunu da bildirmiş, böylece Avusturya ordusu Macaristan'a ulaşmadan önce Bâbıâli'nin bu bölgeye saldırmasını teşvik etmek istemiştir[699].

II. Friedrich'in resmî taahhüdüne ve Rexin'in Prusya ordusunun başarılarına dair takririne rağmen İstanbul'da şartlar bir ay öncesine göre oldukça değişmiştir. II. Katerina'nın çariçe ilan edilmesi yüzünden Bâbıâli yeni iktidarın nasıl bir dış politika takip edeceğini öğrenmeden kendini bağlayıcı bir adım atmaktan sakınmıştır. Bu yüzden II. Katerina yönetiminin Rus dış politikasında neler planladığını öğrenmek üzere Rusya Kapıkethüdası Obreskov ile bir görüşme ayarlanmıştır.

Divan-ı Hümayun tercümanı 27 Ağustos 1762'de, Obreskov ile bir araya gelmiştir. Görüşmede tercüman, Obreskov'a yeni yönetimin Avusturya ile olan ilişkilerinde bir değişikliğe gidip gitmeyeceğini, Prusya ile Rusya arasındaki ateşkesin devam edip etmeyeceğini ve Danimarka ile başlayan savaşın bitirilip bitirilmeyeceğini sormuştur. Obreskov ise Avusturya ile ilişkilerin iyileşeceğini, bunun en iyi

---

mış ve mektup 28 Ağustos 1762'de İstanbul'a ulaşmıştır (BOA, HH, nr. 7/249-A, 7 Safer 1176/28 Ağustos 1762; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 286; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 75–76).

698 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29376, 5 Safer 1176/26 Ağustos 1762.

699 Rexin'in Temmuz 1762'de Prusya ordusunun Avusturya ordusu karşısında kazandığı zaferleri haber verdiği takriri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 28672, 1 Safer 1176/22 Ağustos 1762. Bu takrirde Prusya'nın müttefiki İngiltere'nin İspanya karşısında kazandığı başarılar da haber verilmiştir.

göstergesinin de Chernyshrv komutasındaki Rus birliklerinin Avusturya sınırından geri çekilmesi olduğu cevabını vermiştir. Ayrıca Prusya ile ilan edilen ateşkesin ise II. Friedrich tarafından ihlal edilmediği sürece yürürlükte kalacağını, Danimarka meselesinin de barışçı bir yola gireceğini belirtmiştir[700]. Rusya kapıkethüdasına III. Petro tarafından kabul edileceği taahhüt edilen ve Prut Antlaşması'nı esas alan bir Osmanlı-Rusya antlaşmasına II. Katerina'nın da taraftar olup olmadığı sorulmuştur. Obreskov da henüz kendisine bu yönde bir bilginin gelmediği ve bunun için yetkili olmadığı karşılığını vermiştir[701].

Obreskov ile görüşmesinden iki gün sonra Divan-ı Hümayun tercümanı, 29 Ağustos 1762'de de Fransa Elçisi Vergennes ile bir araya gelmiştir. Tercüman görüşmede elçiye Rusya'daki yeni şartlar ve Prusya-Rusya ilişkilerine dair neler düşündüğünü ve Bâbıâli'nin bu yeni şartlara göre nasıl bir tavır alması gerektiğine dair tavsiyelerinin neler olduğunu sormuştur. Vergennes,

> "Bence Bâbıâli'ye verilecek nasihat, bir tarafı iltizam etmekte acele davranmamaktır. Hazine-i evrâkda bunun birçok misalini gösterecek evrak vardır. Bâbıâli ne zaman işe girişmek istemişse Hristiyan devletler barışmışlardır. Prusya Kralı ne türlü teminat verirse versin, kendisine faydalı bir cihet gösterilecek olursa oraya dönmekden asla hâlî kalmaz. Rusya'da vukua gelen ihtilalden Bâbıâli şu nokta-i nazardan memnun olmalıdır ki, en kati karar vermek lazım geldiği bir zamanda Bâbıâli daima ihtiyatkarane bir betaet göstermiştir. Zira Bâbıâli o sıralarda daha az ihtiyatlı davranmış olsa idi şimdi bir teahhüde girişmiş ve onun bütün ağırlığını yüklenmiş bulunurdu"

şeklinde son gelişmelere dair düşüncelerini izah etmiştir. Divân-ı Hümayun tercümanı ise Vergennes'e, "Çar'ın saltanatına hitam veren felaketi husule getirecek derece gayr-ı muntazam hareket eylediğini sadrazam pekâlâ hissetmişti. Mamafih Bâbıâli eğer çarın sözlerine muvafakat etmiş olsa idi başına bu felaket gelmezdi. Zira o zaman çar, ordusunun başında bulunur ve İstanbul'dan memnuniyetini muceb cevab alamadığı için azimetini geciktirmezdi" demiştir. Tercümanın bu cümleleriyle Osmanlı devlet adamları arasındaki fikir ayrılığı bir kez daha dile getirilmiştir[702].

700 Soloviev, *History of Russia*, XLII, 176-177.

701 BOA, HH, nr. 8/298-İ, 11 Safer 1176/1 Eylül 1762; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 286-287; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 76.

702 Vergennes ile Divan-ı Hümayun tercümanı arasında 29 Ağustos 1762'de geçen üç saatlik konuşma için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 200–201; A. Refik, "Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", III/57, 112. Ayrıca bk. Soloviev, *History of Russia*, XLII, 176.

Obreskov ve ardından Vergennes ile yapılan görüşmeler Rusya'nın dış politikalarında büyük bir değişim olacağını, Prusya-Rusya ittifakının hükümsüz kaldığını ve II. Friedrich'in yeni Rus yönetimi üzerinde herhangi bir nüfuzunun bulunmadığını ortaya koymuştur. Bu yeni durum karşısında Bâbıâli'de Prusya-Osmanlı ittifakına yönelik itiraz sesleri yükselmeye başlamış, zaten 1762 Ağustos'unun ilk günlerinden itibaren azalan Avusturya'ya yönelik savaş hazırlıkları ayın sonunda tamamen bırakılmıştır.

Bâbıâli yetkilileri, Obreskov ve Vergennes ile görüştükten sonra 1 Eylül 1762'de Prusya Elçisi Rexin ile de bir araya gelmiş ve elçiye Rusya ile Osmanlı arasında yapılacak antlaşmanın II. Katerina tarafından da kabul edilip edilmeyeceği sorulmuştur. Rexin ise devlette devamlılığın esas olduğunu, bu yüzden III. Petro'nun sözünün şahsî olarak değil bir devlet taahhüdü olarak algılanması gerektiğini ve II. Katerina'nın da bu söze sadık kalacağını ifade etmiştir[703]. Prusya elçisinin bu sözlerine rağmen II. Katerina tahta geçtiği ilk günlerden itibaren Avusturya ile iyi ilişkiler kurma yönünde bir dış politika izlemeye başlamıştır. Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa, II. Katerina'ya çariçe olmasını tebrik etmek üzere gönderdiği namede; Çariçe Elizabeth dönemindeki politikaları takip etmesini temenni ettiğini ve Elizabeth'e çok benzediğini yazmıştır. Ayrıca Avusturya-Rusya arasındaki dostane münasebetlerin yeniden başlayacağını umduğunu belirtmiştir. II. Katerina da Maria Theresa'nın namesine cevaben gönderdiği namede; Avusturya kraliçesinin Rusya-Avusturya arasında iyi ilişkiler kurulmasını temenni etmesinin kendisini çok memnum ettiğini, Çariçe Elizabeth dönemindeki politikaları takip edeceğini yazmıştır. St. Petersburg'daki Avusturya Elçisi Merc d'Arganto da Temmuz 1762'den itibaren iki ülke arasında dostane ilişkiler kurulması için görüşmelere başlamıştır[704]. Ancak ilerleyen günlerde II. Katerina'nın ne Avusturya'nın ne de Prusya'nın beklediği gibi bir dış politika takip edeceğine dair emareler görülmeye başlanmıştır. Çariçe, Danimarka'ya saldıracak Rus ordusunu geri çekmesine rağmen beklentilerin aksine III. Petro döneminde Prusya ile yapılan ittifak antlaşmasını feshetmemiş ve bunu bir beyânname ile de diğer devletlere ilan etmiştir[705].

703 BOA, HH, nr. 298-İ, 11 Safer 1176/ 1 Eylül 1762; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 286-287; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 76-77.

704 Soloviev, *History of Russia*, XLII, 177-178.

705 Soloviev, *History of Russia*, XLII, 148-149.

Bu gelişmeler Rexin'in iddia ettiğinin aksine II. Katerina'nın, III. Petro tarafından şifahen taahhüt edilen ve Prut Antlaşması'nı esas alan bir Osmanlı-Rusya antlaşmasına taraftar olmadığını ortaya koymuştur. Rusya cephesinde belirsizlik devam ederken Avrupa'da da önemli gelişmeler meydana gelmiş ve İngiltere ile Fransa barış görüşmelerine başlamışlardır. Vergennes, barış görüşmelerinin başladığını Eylül 1762'de bir takrirle Bâbıâli'ye haber vermiştir[706]. Bu haber İstanbul'da yeni bir hareketliliğe sebep olmuş ve ard arda meşveret meclisleri toplanmış, toplantıların en önemli konusu ise Osmanlı-Prusya ittifakı olmuştur[707]. Toplantılarda ittifak yapmak ve Avusturya'ya savaş ilan etmek için gerekçelerin ortadan kalktığı yönündeki görüş ağır basmıştır. İttifak için şimdilik şartların müsait olmadığına dair gerekçeli açıklama 1 Eylül 1762 tarihli bir takrirle Rexin'e gönderilmiştir. Takrirde II. Friedrich'in Kırım Giray'a daha önce taahhüt ettikleri ile son namesinde taahhüt ettiklerinin çok farklı olduğu belirtilmiştir. Zira Prusya kralı, daha önce Prut Antlaşması'nın esas alındığı bir Osmanlı-Rusya antlaşmasının yapılmasının III. Petro'nun arzusu olduğunu kaydetmesine rağmen son namesinde Prut Antlaşması'nda Osmanlı ile Rusya arasında anlaşmazlığa konu olan hususların iki tarafın da rızasına muvafık bir şekilde halledileceğine dair bir taahüdde bulunması, birbiri ile telifi mümkün olmayan tenakuzlar ve farklılıklar ihtiva etmektedir. Ayrıca kralın ikinci taahhüdü Obreskov'a sorulmasına rağmen Rusya kapıkethüdası bunu teyit etmemiştir. Bu yüzden Rexin'e; Rusya'nın bundan sonraki dış politikası kesinleşmeden Osmanlı-Prusya ittifakının imzalanmasının, iki tarafın da zararına olacağından, şimdilik ertelendiği bildirilmiştir[708].

Bu takrirden sonra Rexin ittifak konusunda II. Friedrich'in kesin bir cevap istediğini bildirmiştir. Elçinin bu talebi üzerine 14 Ekim 1762'de Râgıb Paşa ile Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi, Avrupa'daki yeni gelişmelere[709] ve Osmanlı-Prusya ittifakına dair görüşmek üzere Topkapı Sarayı'na davet edilmişler ve toplantıda ittifakın gereksizliği üzerinde bir kez daha müt-

706 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 202-203.

707 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 202-203.

708 Osmanlı-Prusya ittifakının müsait bir zamanda imzalanmak üzere tehir edildiğine dair Rexin'e teslim edilen takrir için bk. BOA, HH, nr. 298-I, 11 Safer 1176/1 Eylül 1762; İbnülemin Hariciye, nr. 1443, 11 Safer 1176/ 1 Eylül 1762; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 286-287; Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 76-77.

709 Avrupa'daki yeni gelişmelere dair Boğdan voyvodasından gelen 15 Rebiülevvel 1176/4 Ekim 1762 tarihli takrir için bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 167/8335.

tefik kalınmıştır[710]. İttifakın neden şimdilik mümkün olmadığını gerekçeleri ile izah eden bir takrir hazırlanmış ve 18 Ekim 1762 tarihli bir takrirle iki mahzurdan ötürü ittifakın yapılamayacağı Rexin'e bir kez daha bildirilmiştir. Birinci mahzur, daha önceki takrirde[711] de belirtildiği üzere yeni çariçenin nasıl bir dış politika takip edeceğinin henüz kesinleşmemesidir. İkinci mahzur ise Avusturya'nın bugüne kadar antlaşmalar hilafına bir harekette bulunmamasıdır[712].

Râgıb Paşa, Rexin ile yapılan görüşmeden birkaç gün sonra Avusturya'nın yeni elçisi Penkler'i de kabul etmiş ve görüşmede elçiye, Osmanlı padişahının Avusturya ile olan iyi komşuluk ilişkilerinin devamını arzu ettiğini ifade etmiştir. Bu sözler ile Avusturya'nın merakla öğrenmek istediği bir soruya da en yetkili ağızdan gerekli cevap verilmiş ve Bâbıâli'nin Avusturya'ya savaş ilan etmek gibi bir niyetinin bulunmadığı anlatılmak istenmiştir[713].

Böylece Avrupa'da Yedi Yıl Savaşlarının son günleri yaşanırken Osmanlı-Prusya ittifak görüşmeleri de "*müsait bir zamanda imzalanmak üzere*" tehir edilmiş ve temkinli devlet adamları sayesinde Devlet-i Aliyye'nin savaşa müdahil olması engellenmiştir. Bunda değişen siyasi vaziyetin de önemi göz ardı edilmemelidir.

Aralık 1762'ye gelindiğinde artık Avrupa'da Yedi Yıl Savaşları fiilen sona ermiştir. Fransa Elçisi Vergennes, 18 Aralık 1762 tarihli takririyle Fransa, İngiltere ve İspanya arasındaki barış görüşmelerinin başladığını Bâbıâli'ye haber vermiş ve barışın savaşın diğer tarafları için de temenni edildiğini ifade etmiştir[714]. Vergennes'in bu temennisi, 10 Şubat 1763'te imzalanan Paris Antlaşması ile gerçekleşmiş ve Avrupa'da Yedi Yıl Savaşları bu antlaşma ile sona ermiştir[715].

710 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 355.

711 BOA, HH, nr. 298-I, 11 Safer 1176/ 1 Eylül 1762; İbnülemin Hariciye, nr. 1443, 11 Safer 1176/ 1 Eylül 1762.

712 BOA, HH, nr. 7/234, 29 Rebîülevvel 1176/18 Ekim 1762; Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 26206; Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", s. 286–287; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 77-78.

713 Penkler, Kaunitz'e gönderdiği 3 Kasım 1762 tarihli mektupta Râgıb Paşa tarafından 16 Ekim 1762'de resmen kabul edildiğini ve Sadrazam'ın barış isteğini dile getirdiğini rapor etmiştir. Ayrıca Türk devlet adamlarını kazanmak için kendisine verilen rüşvet paralarını harcamasına gerek kalmadığını ve bu miktarı geri gönderdiğini yazmıştır (Roider, *Austria's Eastern Question*, s. 107).

714 BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/26, 1 Cemâziyülâhir 1176/18 Aralık 1762.

715 Eflak voyvodasından gelen bir takrirde Paris Antlaşması, İstanbul'a haber verilmiş ve İn-

Bu antlaşma ile birlikte İngiltere'nin siyasi nüfuzu artmış ve Fransa'nın kolonilerinden önemli bir toprak elde etmiştir. Buna mukabil yüzyılın başında Avrupa'nın en nüfuzlu devleti olan Fransa, kıta üzerindeki gücünü ve otoritesini büyük oranda kaybetmiştir. Bunu telafi edebilmek içinse Lehistan ve Osmanlı ile yeniden iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, bu da 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na giden süreci hızlandırmıştır[716]. Prusya, Avusturya ve Lehistan arasındaki barış da 15 Şubat 1763'te imzalanan ve savaş öncesi statikoyu esas alan Hubertusburg Antlaşması ile sağlanmıştır[717]. Yedi Yıl Savaşları'ndan en kârlı çıkan devletlerden biri hiç kuşkusuz Rusya olmuştur. Fazla bir toprak kazancı olmamasına rağmen siyasi nüfuzu artmış ve artık bir Avrupa devleti hâline gelmiştir. Buna mukabil Prusya ve özellikle de Avusturya'nın savaştan ağır darbeler almaları, sonraki süreçte Rusya'nın nüfuzunun daha da artmasına vesile olmuştur[718]. Avusturya'nın zayıflayarak savaştan ayrılması Lehistan'daki kral seçimi tartışmalarında, Prusya'yı yanına alan Rusya'nın işini daha da kolaylaştırmıştır[719].

giltere ile Fransa'nın müttefikleri Avusturya ve Prusya'yı da barış için zorlayacaklarına dair karar aldıkları bildirilmiştir (Kesbî, İbretnümâ, s. 148–149). İngiltere Elçisi Grenville'ye gelen 17 Mayıs 1763 tarihli mektupta Paris Antlaşması haber verilmiş ve elçi antlaşmanın ayrıntıları hakkında bilgilendirilmiştir (NA, SP, nr. 97/42). Grenville de 23 Mayıs 1763 tarihli mektubu ile Paris Antlaşması hakkında bilgilendirildiği için teşekkür etmiştir. Ayrıca bunu Bâbıâli'ye de haber vermek için hemen hareket edeceğini, bunun için Fransa Elçisi Vergennes ile de temasa geçeceğini bildirmiştir (NA, SP, nr. 97/42).

716 Paris Antlaşması'nın İngiltere ve Fransa'ya etkileri için bk. McKay-Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 236–237, 253–256.

717 Prusya, Avusturya ve Lehistan arasındaki barış görüşmelerine dair Avusturya Elçisi Penkler'in Bâbıâli'ye sunduğu takrir için bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 3998, 27 Receb 1176/11 Şubat 1763.

718 McKay-Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 256–257. Rusya, Yedi Yıl Savaşları'ndaki kazanımları yanında başka gelişmeler sonucunda da giderek Doğu Avrupa'nın en güçlü devleti hâline gelmiştir. Özellikle hızlı nüfus artışı, askerî ve idari reformlar ülkenin daha da güçlenmesine vesile olmuştur (Hill, *A History of Diplomacy*, III, 622).

719 Yedi Yıl Savaşlarının diplomatik dengelere etkisi ve savaş sonrasında savaşa taraf olan devletlerin kendini toparlamaları hakkında bk. H. M. Scott, *The Emergence of the Eastern Powers 1756-1775*, Cambridge 2011, s. 32-102.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BARIŞTAN SAVAŞA (1763-1768)

A. Lehistan'da Endişeli Bekleyiş

Bâbıâli'nin haricî politikalarında 1763 yılındaki iki gelişme köklü değişimlerin miladı olmuştur. Bunlardan ilki, "son büyük Osmanlı sadrazamı"[720] olarak nitelendirilen Mehmed Râgıb Paşa'nın 8 Nisan 1763'teki vefatıdır[721]. Râgıb Paşa'nın temkinli ve sağlamcı politika anlayışı sayesinde Devlet-i Aliyye'nin Yedi Yıl Savaşları'na girmesi engellenebilmiş; paşa, bunu III. Mustafa ile karşı karşıya gelme pahasına başarabilmiştir. Râgıb Paşa'nın vefatından sonra III. Mustafa tasavvur ettiği aktif dış politikayı hayata geçirebilmek için daha rahat hareket etmiştir. Râgıb Paşa'dan sonra sadarete getirilen bazı paşalar da sultanı savaş ilan etme arzusundan uzak tutmak için çabalamış, ancak hiçbiri bunda Koca Râgıb Paşa kadar mahir olamamıştır[722]. Bu yüzden Râgıb Paşa'nın vefatı Osmanlı dış politikasında bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Hassaten Lehistan meselesinin şedid bir şekilde gündeme geldiği; Avusturya, Rusya, Prusya, Fransa, İngiltere gibi Avrupa devletlerinin dikkatlerini bu meseleye teksif ettiği bir dönemde Râgıb Paşa gibi hem Avrupa dengelerini bilen hem de temkinli hareket eden bir devlet adamına ihtiyaç olduğu sonraki politikalarla daha iyi anlaşılmıştır.

Râgıb Paşa'nın hastalıktan muzdarip olduğu günlerde Osmanlı dış politikasında hareketli günler yaşanmaktaydı. Lehistan ile Kırım arasındaki tazminat tartışmaları yeniden alevlenmiş, Vergennes ise yeniden Branicki'nin İstanbul'daki sözcülüğünü yapmaya başlamıştı. Fakat 1763'ten itibaren tazminat meselesi özellikle Lehistan için farklı bir boyut kazanmıştır. III. August'ün

720 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 341.

721 Râgıb Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında bk. Mesut Aydıner, *Koca Râgıb Mehmed Paşa*.

722 Aşağıdaki konular ele alınırken görülecektir ki III. Mustafa, Râgıb Paşa'nın vefatından sonra devlet işlerine daha fazla müdahale etmeye başlamış ve kendi fikirlerine itiraz eden Sadrazam Hamza Hamid Paşa'yı bile azarlamıştır. Ayrıca ilerleyen senelerde savaş muhaliflerini azlederek itiraz seslerini iyice kısmıştır.

hastalığı giderek ağırlaştığından Lehistan'da yeni kralın kim olacağı tartışmaları başlamış ve Branicki, bunu fırsat bilerek Bâbıâli ile irtibat kurmaya çalışmıştır[723]. Görünürdeki amacı tazminat tartışmalarında başhatmanın düşüncelerini aktarmak, gizli amacı ise kral seçiminde Bâbıâli'nin kendilerine destek verip vermeyeceğini öğrenmek üzere temsilci olarak Albay Stankiewicz'i İstanbul'a göndermek istemiş; bu talebini de Şubat 1763'te Vergennes aracılığıyla Bâbıâli'ye bildirmiştir. Bunun yanında Râgıb Paşa'dan temsilcisine yol izni vermesini ve geçeceği bölgelerin idarecilerine de bunun bildirilmesini talep etmiştir[724].

Branicki'nin temsilci göndermek istemesi, İstanbul'da tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Tartışmalar, Branicki'nin temsilci gönderme yetkisinin bulunup bulunmadığı, daha da önemlisi bunun diğer devlet temsilcileri tarafından nasıl karşılanacağı hususlarında teksif etmiş; sorun, 1763 Mayıs'ı sonlarına kadar Bâbıâli'yi meşgul etmiştir. Vergennes, 30 Mayıs 1763'te Bâbıâli'ye sunduğu bir takrirde; Branicki'nin üç-dört ay önce gönderdiğini belirttiği Stankiewicz'in temsilcisi olarak kabul edilmesine dair isteğini bir kez daha gündeme getirmiştir. Elçi, Stankiewicz'in yalnızca Kırım ile süre gelen tazminat tartışmalarını görüşmek üzere gelmeyeceğini açıkça ifade etmiş ve başhatman tarafından istenen yol izinlerinin gereğinden fazla geciktirildiğini kaydetmiştir[725]. Ayrıca Branicki'den kendisine otuz beş gün önce başka bir mektubun daha geldiğini ve yeni Sadrazam Hamza Hamid Paşa'nın başhatman gibi daima Osmanlılar ile olan dostluğa riayet eden birinin dostça isteğini geri çevirmeyeceğini umduğunu iletmiştir. Branicki, ikinci mektubunda başhatmanların temsilci göndermesinin meşru olup olmayacağı tartışmalarına da

723 Branicki, 5 Ocak 1763'te kaleme aldığı ve Varşova'daki Fransa elçisine, İstanbul'a göndermek üzere teslim ettiği mektubunda tazminat tartışmalarında Kırım temsilcilerinin işi zora soktuğunu, bu tartışmaların yalnızca Osmanlıların müdahalesiyle son bulacağını kaydetmiştir (BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/28, 22 Cemâziyülâhir 1176/8 Ocak 1763).

724 Branicki, Vergennes'e gönderdiği mektubu 22 Ocak 1763'te kaleme almış ve mektup Bâbıâli'ye 9 Şubat 1763'te teslim edilmiştir (BOA, HH, nr. 1429/58491, 25 Receb 1176/9 Şubat 1763). Lehistan başhatmanı mektupta Stankiewicz'in temsilcisi olarak kabul edilmesi yanında Kırım Giray'ın temsilcileri ile Lehistan temsilcilerinin bir araya geldiklerine fakat tazminatın miktarı konusunda anlaşamadıklarına da değinmiştir. Bu mektuba göre Stankiewicz'in gönderilmesinin sebebi yalnızca tazminat tartışmalarında müzakereler yürütmek ve Bâbıâli'nin tavassutunu talep etmek içindi, ancak sonraki yazışmalar bunun başka amaçlara da matuf olduğunu göstermektedir.

725 BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/33, 17 Zilkade 1176/30 Mayıs 1763; nr. 102/34, trsz.

değinmiş ve başhatmanın haklarından birinin de sefir tayin etmek olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca iki ülke arasındaki dostluğun devamına hizmet edecek olan böyle bir temsilcinin yol izinlerinin kritik olan bugünlerde tehir edilmesinin karşılıklı çıkarlara ters düşeceğini yazmıştır[726].

Vergennes'in takririnden sonra Stankiewicz meselesi Bâbıâli tarafından tekrar gündeme alınmış; yapılan toplantılarda Stankiewicz'in biraz daha sınırda bekletilmesinin mi yoksa gelmesine izin verilmesinin mi daha uygun olduğuna kesin olarak karar verilememiştir. Bu kararsızlık üzerine tartışmalara bizzat III. Mustafa da müdahil olmuş ve temsilcinin gelmesinin münâsib olduğunu, ancak konunun bir kez de Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi ve Sadrazam Hamza Hamid Paşa tarafından ele alınmasını istemiştir. Padişah'ın bu isteği üzerine Hamid Paşa, Stankiewicz'in gelmesi için şartların müsait olduğunu; şeyhülislâma da konu anlatıldığında onun da bunu tasvip ettiğini bir takrirle III. Mustafa'ya arz etmiş ve böylece Branicki'nin temsilcisinin kabul edilip edilmemesi hususundaki Şubat 1763'ten beri süre gelen tartışmalar sona ermiştir[727]. Stankiewicz, Lehistan kapıkethüdası olarak III. August'ün ölümünden sonra İstanbul'da resmen kabul edilmiş ve gelir gelmez ilk iş olarak da Fransa elçilik tercümanı de Val ile irtibata geçmiştir[728]. Branicki'nin isteğinin kabul edilmesinde İstanbul'a III. August'ün hasta olduğu ve yakında yeni kralın seçileceği yönünde haberlerin gelmeye başlaması etkili olmuştur. Lehistan sınırına yakın bölgelere Rusya'nın asker yığması da bunda bir diğer önemli âmildir.

B. Ahmed Resmî'nin Berlin Sefâreti

Lehistan Başhatmanı Branicki'nin İstanbul'a temsilci göndermek üzere Bâbıâli'ye müracaat ettiği aylarda Osmanlı başkentinde de Ahmed Resmî'nin Berlin'e elçi olarak gönderilmesi için hazırlıklara başlanmıştı. Berlin'e elçi göndermek isteği daha Ocak 1763'te Prusya Elçisi Rexin'e bildirilmiş, elçi de bu talebi II. Friedrich'e iletmiştir. II. Friedrich ise bu talep karşısında biraz şaşırmış ve sebebini anlamaya çalışmıştır, zira Osmanlı teşrifatına göre bir devlete elçi göndermek için ya bir antlaşma teatisi yahut yeni bir taht değişikliği gerektiğini bilmektedir. Bu yüzden her iki gerekçe de bulunmamasına rağmen Bâbıâli'nin bu talebinin, yenilenmek üzere olan Osmanlı-Avusturya antlaşması

726 BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/33.

727 BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/34, trsz.

728 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 169/22, 17 Rebîülevvel 1179/3 Eylül 1765.

öncesi Avusturya'ya bir mesaj vermek hedefine matuf olduğunu düşünmüştür. Buna rağmen Lehistan Kralı III. August'ün yakında beklenen ölümü öncesi Bâbıâli ile yeniden irtibata geçmenin tamamen faydasız da olmayacağını hesaplamıştır. Ayrıca gelecek elçinin bir ittifak antlaşmasını imzalama selahiyetine de sahip olması gerektiğini Bâbıâli'ye bildirmiş; buna mukabil Bâbıâli böyle bir yetkiye ancak sadrazamın sahip olduğu cevabını vermiştir[729]. Bâbıâli'nin bu cevabına rağmen III. Mustafa'nın müdahalesiyle Prusya'ya Ahmed Resmî'nin gönderilmesi kararlaştırılmış ve sultan, elçiye neler yapması gerektiğine dair on iki maddelik bir talimatnameyi bizzat vermiştir. Talimatnamede elçiden şu hususlara dikkat etmesi istenmiştir: Lehistan hükümetine Bâbıâli tarafından daima himâye göreceklerinin bildirilmesi, merasimle ilgili hiçbir şeye itiraz etmemesi, maiyetindekilerin düzenli ve disiplinli davranmaları, götürdüğü itimadnameleri ve sunacağı hediyelerin listesini resmen kabulü sırasında teslim etmesi, Prusya ile bir antlaşmaya varılması, Bâbıâli'nin Lehistan'ın içişlerine ne Avusturya ne de Rusya'nın müdahalesine asla müsaade etmeyeceğinin bildirilmesi, hâlâ kralın ittifak antlaşmasını isteyip istemediğinin öğrenilmesi ve sefâretine dair bir sefaretname hazırlanması[730].

Ahmed Resmî'nin Berlin'e gönderileceği İstanbul'daki elçiler ve diplomatik temsilciler tarafından öğrenildikten sonra diplomatlar arasında birçok görüş ileri sürülmüş, bu sefaretin görevi hakkında farklı fikirler savunulmuştur. Resmî'nin hangi amaçla gönderileceğine dair küçük bir bilgi elde etmek için elçiler birbiriyle yarışmışlar, ancak Osmanlı devlet adamları buna dair tek bir kelime bile etmediklerinden bu mümkün olmamıştır. Vadedilen rüşvetler de bir sonuç vermemiştir[731].

Ahmed Resmî, 24 Temmuz 1763'te yetmiş kadar olan maiyyeti ile birlikte İstanbul'dan ayrılmış ve Kasım 1763'te Berlin'e ulaşmıştır. Ahmed Resmî'nin

729 Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 80–81.

730 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 356. Ayrıca bk. Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 81; Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 73.

731 Grenville, 16 Temmuz 1763 tarihli mektubunda Ahmed Efendi adlı birinin Berlin'e olağanüstü elçi olarak gönderilmek üzere hazırlıkların başlatıldığını, Ahmed Efendi'nin bilgi ve kabiliyetleri ile diğer Osmanlı bürokratlarından ayrıldığını, zaten 1758'de de Viyana'ya III. Mustafa'nın cülûsunu bildirmek üzere gönderildiğini rapor etmiştir. Aynı tarihli başka bir mektubunda yine Ahmed Resmî'nin Berlin sefareti ile ilgili hazırlıklara değinmiş ve elçinin, II. Firedrich'e verilmek üzere çok değerli hediyeler hazırladığını bildirmiştir. Grenville, bütün çabalarına rağmen Ahmed Resmî'nin hangi amaçla Berlin'e gönderildiğini kesin olarak öğrenemiştir. Zira Osmanlı devlet ricali bunu bir sır gibi saklamışlardır (NA, SP, nr. 97/42).

Berlin'e kadar yolculuğunda özellikle Lehistan ve kaleleri hakkında İstanbul'a döndüğünde III. Mustafa'ya sunduğu sefaretnamesinde verdiği bilgiler birçok açıdan önemlidir[732]. Öncelikle 1768–1774 Savaşı öncesi bölge hakkındaki son derli toplu bilgiler Ahmed Resmî'nin *Sefaretnamesi*'nde[733] verilmiştir. Daha da önemlisi Ahmed Resmî, Lehistan'daki idari düzen ve sosyal yapı hakkında da önemli bilgiler vermiş, III. August'ün ölümünden önceki günlerde ülkedeki hareketliliği bizzat yerinde gözlemle imkânı bulmuştur. III. August, 5 Ekim 1763'te öldüğünde Osmanlı elçisi hâlâ Lehistan'dadır ve Başhatman Branicki tarafından misafir edilmektedir[734]. Ahmed Resmî, iki gün daha Branicki tarafından ağırlandıktan sonra Lehistan'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Zira elçinin bir müddet daha Lehistan'da ve Branicki'nin yanında kalmasının yeni kral seçimine Osmanlı müdahalesi olacağı yönündeki ithamlara yol açacağı kesindir. Bu yüzden Ahmed Resmî, 1763 Ekim'i başlarında Lehistan'dan ayrılmış ve Berlin'e doğru yola çıkmıştır.

Ahmed Resmî'nin Lehistan'da iken Branicki tarafından birkaç gün misafir edilmesi oldukça önemli bir husustur ve bu durum Bâbıâli'nin bilinçli bir tercihi olsa gerektir. Branicki ile Ahmed Resmî'nin bu birkaç gün zarfında neler konuştuklarına dair bir kayıt bulunmamakla beraber[735], konuşmaların yeni Lehistan kralının kim olacağına ve seçimde Bâbıâli'nin nasıl bir tavır alacağına

732 Ahmed Resmî'nin Lehistan kalelerini özellikle gezmek ve tetkik etmek istediği sefaretnamesindeki bilgilerden anlaşılmaktadır. Elçinin kaleler hakkında bu tür bilgiler toplaması III. Mustafa'nın talimatnâmesinin bir sonucu olmalıdır. Resmî'nin Lehistan sınırındaki Osmanlı kaleleri ve Lehistan kaleleri hakkında verdiği bilgiler Aksan'ın da belirttiği üzere (*Ahmed Resmi Efendi*, s. 78) 1768-1774 Savaşı'nda önemli veriler sağlamış olmalıdır. Resmî, *Hülâsatü'l-İ'tibâr* adlı eserinde de Lehistan ile ilgili bilgilerini tarih kitaplarından değil bizzat gözlemlerine dayanarak elde ettiğini yazmıştır (s. 51).

733 Ahmed Resmî'nin Berlin Sefaretnamesi hakkında bk. Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 112-116; Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 72 vd.

734 Ahmed Resmî, III. August'ün öldüğü günlerde Branicki tarafından misafir edilmekteydi. Buna mukabil Branicki, Resmî'nin Lehistan kralı seçiminin yapılacağı günlerde burada durmasının seçimlerin serbestiyetine halel getireceğini ve başka ülkelerin de müdahalesini meşru kılacağını düşündüğünden Osmanlı elçisinin ülkesinden ayrılması gerektiğini İstanbul'a gönderdiği bir mektupla bildirmiştir (TSMA, nr. E. 7019/149. Ayrıca bk. Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 44-45 (Anafartalar'ın verdiği numara 7019/280-281'dir). Konu ile ilgili ayrıca bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 14/674; Tansel, "1768 Seferi", s. 489--490; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 85; Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 83.

735 Ahmed Resmî, sefaretnamesinde Branicki yanında iki gün misafir edildiğini, kendisine ziyafetler verildiğini kaydetmesine rağmen başhatmanla ne konuştuklarına dair bir bilgi vermemiştir (Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 265-269).

dair olduğu tahmin edilebilir. Branicki de Bâbıâli ile ilişkilerini düzeltmek ve kral seçimi konusunda Devlet-i Aliyye'nin desteğini almak üzere kaleme aldığı mektuplardan birinde Ahmed Resmî'ye değinmiş ve Prusya'ya gönderilen Osmanlı elçisinin şanına yaraşır bir şekilde süvarileri tarafından karşılandığını, elçiyi birkaç gün hânesinde misafir ettiğini, gerekli ikramları yaptığını ve özel bir görüşme yaptıklarını yazmıştır. Ancak Branicki de neler konuştuklarına dair bir bilgi vermemiştir[736].

III. August'ün öldüğü günlerde Ahmed Resmî'nin Lehistan'da bulunmasının doğru olup olmadığı İstanbul'da tartışmalara sebep olmuştur. III. Mustafa, bir hatt-ı Hümâyûn'da:

> "Vezîrim, Leh kâğıdının cevâbı efendiden geldi mi? İnşallah yarın varılur! Bakalım efendi ne der? Benim akl-ı kasirim Rumili vâlisi, Vidin ve Silistre, Hotin, Eflak, Boğdan münâsibi üzere vekîl-i kral olan hatmanı Resmî Efendi vâsıl oldukda bunlar da asâkiriyle varup tarafımızdan koltuğuna girüp taht üzerine cülûs edüp bi'at tamam oldukda eşer-i âm edüp bize gelür, azîm iftihâr, sultân Selim ve Sultân Süleyman hareketi gibi bir şey olur. Hatırınıza geleni yazasız, efendinin kâğıdı gelür ise bu gün ahşam sizinle görüşürüz. Şimdi bu gice bir gedüklü ağanız ile müfti efendiye gönderesiz, yarın bildigi üzere gönderesün. Cevâbını inşallah yarın gice yine sizinle hem okuruz hem söyleşürüz. Azîm umûr oldu. Âdet üzere yine mektûblarını teslîm ve teşrîfâtı ihrâc oluna. Akl-ı kasirim Resmî Ahmed Efendi'ye emr ile Leh memleketinde kralı nasb olunca meksi münâsib görüldü. Bu rutbe tahrîrât kemâl üzere matlûblarıdır ve bize azîm iftihârdır Ahmed Efendi'nin bulunması. Benim vezîrim ne tedbir edersiz?"[737]

736 Branicki'nin Ahmed Resmî'den bahsettiği mektubu için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/67, trsz. Branicki'nin mektubunda tarih bulunmamakla beraber III. August'ün ölümünden bahsetmesi hasebiyle en azından 5 Ekim 1763 tarihinden sonra kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Ayrıca belirtilen diğer hususlar dikkate alındığında mektubun 1763 Kasım'ında İstanbul'a ulaştığını ileri sürmek yanlış olmasa gerektir. "Haşmetlü Prusya Kralı'na ta'yîn ü tesyîr buyurulan Devlet-i Aliyye-i dâimü'l-karârın izzetlü Resmî Ahmed Efendi nâm elçileri Leh memleketinin res-i hudûduna resîde olduğu birle esnâ-yı tarîkde berâ-yı emniyyet râhi ve menâzil ü merâhilde i'tibâr-ı lâyıkane üzere ikrâm ve ri'âyet olunmak içün istikbâline süvari askerimizin ba'zı bölükleri taraf-ı sâdıkânemden ba'is ü tesyîr olunup vakt-i mezbûrda havâli-i hudûdda mevcûd bulunduğumuzdan îfâ-yı merâsim-i ikrâm-ı lâyıkı ile menzil-i da'iyâneme müsâfireten teşrîfi sebebiyle mesrûr ve müzâkere-i mahsûsâneleriyle müftehir olmamız müyesser olmuşdur". Başhatmanın mektubunda yazdıkları Ahmed Resmî'nin sefaretnamede anlattıkları ile örtüşmektedir.

737 BOA, A.AMD, Dosya nr. 15/21, trsz; TSMA, nr. E.7019/150. Ayrıca bk. Anafarta, *Tarihi*

diyerek Başhatman Branicki'nin kral seçilmesi için Lehistan'a asker sevk edilmesi yönünde görüş beyan etmiş ve şayet başarılı olunursa Yavuz Sultan Selim ve Kanunî devirleri gibi büyük bir iş başarılmış olacağını belirtmiştir. III. Mustafa'nın Osmanlı askerinin Lehistan'a sevk edilmesiyle Branicki'yi kral seçtirebileceğine dair ifadeleri meselenin boyutunu tam olarak idrak edemediğinin, henüz böyle bir oldu-bittinin Osmanlılar'ı nasıl bir çıkmaza sürükleyeceğine dair yeterli bilgi sahibi olmadığının göstergeleridir.

Padişah'ın Ahmed Resmî ile ilgili önerisi, Branicki'den gelen bir mektuptan sonra kabul görmemiştir. Çünkü Branicki, mektubunda Lehistan'daki daha önceki kral seçimlerinde hem Bâbıâli'den hem de hristiyan devletlerden birer temsilcinin bulundurulmasının âdet olmadığı, bu yüzden Ahmed Resmî'nin seçim sürecinde Lehistan'da beklemesinin uygun olmayacağı kaydedilmiştir. Branicki'ye göre, şâyet Ahmed Resmî Lehistan'da beklemeye devam ederse; buna karşılık Rusya, Prusya ve Avusturya da ülkede temsilci bulundurmak isteyecekler, bu durumda da seçimler serbestçe yapılamayacaktır. Branicki'nin mektubu ve mektubun gönderildiği şeyhülislâmın da benzer görüşler serdetmesi III. Mustafa'nın daha önceki tasavvurlarında tereddüte düşmesine sebep olmuş ve Padişah son kararı vermek için Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'nın da fikirlerini öğrenmek istemiştir[738]. Mustafa Paşa, Padişah'a sunduğu takrirde Şeyhülislâmın arizâsında belirttiği çekincelere katıldığını ve Ahmed Resmî'nin bir an önce Lehistan'dan ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Sadrazam'ın takririnden sonra Ahmed Resmî'ye nasıl hareket etmesi gerektiğine dair gönderilen mektupta Padişah'ın arzularından oldukça farklı talimatlar verilmiş; sefire seçimlerde Branicki yanında olduğu izlenimi vermemek için bir an önce hatmanın yanından ayrılması ve Lehistan'ı terk etmesi bildirilmiştir[739]. Bunun üzerine Ahmed Resmî, Lehistan'dan ayrılmak zorunda kalmıştır[740].

Belgeler, s. 44 (burada belge numarası 7019/280 olarak kaydedilmiştir)).

738 TSMA, nr. E. 7019/149.

739 BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 14/674. Ayrıca bk. Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", s. 489–490 (Tansel, belge numarası olarak sehven 647 verir); Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 82; Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 83. Tansel, Sadrazam Hamza Paşa'nın Ahmed Resmî'nin Lehistan'dan ayrılması yönünde III. Mustafa'ya ariza sunmasının yanlış bir tutum olduğu kanaatindedir.

740 Ahmed Resmî, *Sefâretnâmesi*'nde III. August ölmeden önce ve sonra ülkeye dışarıdan ne gibi müdahaleler olduğunu haber alabildikleri ve gözlemleyebildikleri kadar anlatmıştır. Buna göre Lehistan'da her yeni kral seçiminde komşu devletler, ülke içindeki taraftarları sayesinde seçime müdahale etmişlerdir. Bu, kral seçim sisteminden kaynaklanmaktadır. III. August'ün ölümünden sonra ise Avusturya ile Fransa'nın yalnızca sözlü müdahaleyi

Ahmed Resmî maiyetiyle birlikte, 7 Kasım 1763'te törenler eşliğinde Berlin'e girmiştir[741]. Sonraki günlerde bir taraftan şehri gezen Ahmed Resmî, diğer taraftan da Prusya devlet ricali ile görüşmüştür. Postdam'da II. Friedrich ile 29 Kasım 1763'te gizlice bir araya gelmiş ve görüşmede Prusya Kralı bir Osmanlı-Prusya ittifakının sağlayacağı faydaları harita üzerinde Ahmed Resmî'ye izah etmiştir. Ayrıca süresiz veya elli yıl ile mahdut bir ittifak antlaşması teklif etmiştir. Ahmed Resmî ise Kral'ın görüşlerini paylaştığını ve buna dair İstanbul'a bir mektup yazacağı cevabını vermekle yetinmiştir[742]. II. Friedrich, görüşmenin gizli olmasını özellikle istemiş ve böylece görüşmeye gizemli bir hava vermeyi hedeflemiştir. Ayrıca Rusya ile ittifak görüşmelerinin devam ettiği bugünlerde Ahmed Resmî'yi gizlice kabul ederek Rusya karşısında elini güçlendirmeyi de hedeflemiştir[743]. Osmanlı sefiri, Prusya Kralı ile olan görüşmede konuyu Lehistan'daki seçimlere getirmiş ve Bâbıâli'nin Rusya veya Prusya tarafından seçimlere askerî bir müdahalede bulunulmasını hoş karşılamayacağını, ayrıca müzakereleri devam eden Rusya-Prusya ittifak antlaşmasında Lehistan aleyhinde bir maddenin yer almamasını temenni ettiğini ifade etmiştir[744].

II. Friedrich, 30 Kasım 1763'te önceki günkü görüşmelerinde dile getirdiği ittifak antlaşmasına dair taleplerini Ahmed Resmî'ye gönderdiği bir mek-

---

düşündükleri, buna mukabil Rusya ve Prusya'nın Lehistan asıllı birinin kral seçilmesi amacıyla askerî müdahaleleri istedikleri haber alınmıştır. Rusya, seçimlerde kendi adayını desteklemek üzere, görünürde Lehistan'dan zahire nakletmek gayesiyle Varşova'ya asker sevk etmiştir. Bu durum, ülkede büyük sıkıntılara yol açmaya başlamıştır. Rus askerinin Lehistan topraklarına girmesi üzerine Lehistan halkı arasında şikâyet sesleri yükselmiş, halkın bir kısmı Rus askerinden korktuklarından topraklarını bile terk etmiştir (Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 268-269).

741 Ahmed Resmî, Berlin'e girdiği gün reisülküttâba bir mektup göndermiştir ve şehre ulaştığını haber vermiştir (BOA, Bâb-ı Âsafî Reisülküttâblık Kalemi Dosyaları (=A.RST), Dosya nr. 3/18, 1 Cemâziyelevvel 1177/7 Kasım 1764).

742 Ahmed Resmî ile II. Friedrich arasındaki görüşmenin ayrıntıları, Prusya Kralı'nın neden Osmanlı-Prusya ittifakını önerdiği ve bunun muhtevası hakkında bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 83–86; Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 90–94. Ahmed Resmî, *Sefâretnâmesi*'nde de II. Friedrich ile Postdam'daki görüşmesini anlatmıştır (Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 273-276).

743 Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 91. II. Friedrich, bu planında başarılı da olmuştur. Zira Ahmed Resmî'nin bir Osmanlı-Prusya ittifak antlaşması için Berlin'e geldiği II. Katerina tarafından haber alındıktan sonra devam etmekte olan Rusya-Prusya ittifak antlaşmasına hız verilmiştir. II. Katerina, bir Osmanlı-Prusya ittifakının, gelecek tasavvurlarını tamamen akamete uğratacağını, özellikle de bu antlaşma imzalanırsa Lehistan'da Poniatowski'yi kral seçtirmesinin imkânsız hâle geleceğini görmüştür (Isebal de Madariaga, *Russia in the Age os Catherine the Great*, Londra 1981, s. 190; McKay-Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 258).

744 Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", s. 490.

tupla yeniden bildirmiştir. Buna göre Prusya, Rusya'nın nüfuzunu kullanarak Lehistan'da Leh asıllı birinin kral seçilmesini sağlayabileceğini belirtmiştir. Saksonya asıllı birinin seçilmesi Avusturya'nın çıkarlarına uygun olacağından bunu önlemenin de Bâbıâli'ye düşeceğini kaydetmiştir. Taraflardan biri saldırıya uğrarsa diğer taraf askerî şaşırtma harekâtında bulunacaktır; buna mukabil Prusya, Rusya ile ne karada ne de denizde komşu olduğundan bu ülkeye dair bir teminatta bulunmayacaktır. II. Friedrich, Ahmed Resmî'ye bu mektubu yazarken aynı zamanda Rusya'daki elçisine de Ahmed Resmî ile yaptığı görüşmelerin devam etmekte olan Rusya-Prusya ittifak müzakerelerinin aleyhine bir niteliğinin olmadığını Rus yetkililere izah etmesi talimatını vermiştir[745].

II. Friedrich, Ahmed Resmî'nin İstanbul'a dönmesini beklemeden 3 Aralık 1763'te ittifak teklifine dair bir mektubu Rexin'e göndermiş; elçi de 19 Ocak 1764 tarihli takririne Prusya Kralı'nın ittifaka dair mektubunu da ilave ederek Bâbıâli'ye teslim etmiştir[746]. Rexin'in takririnden sonra Bâbıâli'de Osmanlı-Prusya ittifakına dair tartışmalar yeniden başlamış; Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa, III. Mustafa'ya sunduğu bir takririnde II. Friedrich'ten gelen nameyi değerlendirmiş ve neler yapılması gerektiğine dair görüşlerini Padişah'a arz etmiştir. Mustafa Paşa'ya göre, Prusya Kralı'nın daha Ahmed Resmî geri dönmeden ve Lehistan'ın yeni kralı seçilmeden önce ittifak antlaşmasında ısrar etmesi bir hile olmalıdır. İttifaka dair namenin Rexin tarafından gizlice verilmek istenmesi ve Bâbıâli'nin cevabının bir an önce talep edilmesi de buna bir delildir. Mustafa Paşa, II. Friedrich'in ittifakın yalnızca Avusturya aleyhinde olacak şekilde maddeleri ihtiva etmesinin ve Rusya ile ilgili yalnızca gerekirse tavassutta bulunulacağının belirtilmesinin de Prusya Kralı'nın hilesinin birer parçası olduğu kanaatindedir. Paşa, bu yüzden II. Friedrich'in ittifak talebinin etraflı bir şekilde ele alınmasının, şeyhülislâm tarafından da incelenmesinin ve Ahmed Resmî de dinlendikten sonra gerekli cevabın verilmesinin daha uygun olacağını düşünmektedir. Ahmed Resmî gelene kadar II. Friedrich'e geçici bir cevap verilerek vakit kazanılmalı, böylece Prusya Kralı da tamamen ümitsizliğe düşürülmeme-

745 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 85–86; Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 91.

746 Rexin'in II. Friedrich'in mektubunu da ilave ettiği takriri için bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 8878, 15 Receb 1177/19 Ocak 1764; Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 86. Kral'ın mektubunun Name-i hümayun defterlerinde yer almamasına dikkat çeken Beydilli, bunun sebebini izah etmemiştir. Sadrazam Mustafa Bahir Paşa'nın III. Mustafa'ya sunduğu bir takrirde (TSMA, nr. E.7019/56) bu sorunun cevabı verilmiştir. Buna göre Rexin, Kral'dan gelen nameyi mahfîce vermiştir. Sadrazam'a göre bu bir hileydi ve bu yüzden Kral'dan gelen name resmiyet kazanmaması için name-i hümayun defterine kaydedilmemiştir.

lidir[747]. Mustafa Paşa'nın takriri üzerine III. Mustafa da meselenin gece bizzat kendisiyle görüşülmesini istemiştir[748].

III. Mustafa ile Mustafa Paşa'nın görüşmelerinde Sadrazam'ın belirttiği hususlar Padişah tarafından da kabul edilmiştir. Mustafa Paşa'nın belirttiği hususlara uygun 29 Ocak 1764 tarihli cevabi bir mektup hazırlanmış ve Rexin'e teslim edilmiştir. Mektupta daha önce akdedileceği taahhüt edilen ittifak antlaşmasının şartlarının şimdi değiştiği belirtilmiş ve gerekçe olarak da Prusya'nın artık Avusturya ve Rusya ile düşman olmaması ileri sürülmüştür. Ayrıca daha önce imzalanması taahhüt edilen ittifak antlaşmasına dair Sadrazam'ın teferruatlı bir malumatının bulunmadığı belirtilerek, antlaşmanın önceki sadrazamlar döneminde kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Bunun yanında Lehistan Kralı'nın kim olacağının henüz belli olmaması ve Ahmed Resmî de İstanbul'a dönmediği için kesin bir cevap verme hususunda II. Friedrich'in acele etmemesi istenmiştir[749]. Bâbıâli'nin cevabı, Divan-ı Hümayun Tercümanı Grigor Ghika tarafından Rexin'e teslim edilmiş; Prusya elçisi de Bâbıâli'nin cevabını II. Friedrich'e göndermiştir. Buna ilaveten Prusya Kralı'na antlaşmanın kabulü için kimlere rüşvet verilmesi gerektiğini gösteren bir liste de vermiştir[750].

Bâbıâli'nin cevabi mektubunu alan II. Friedrich, Ahmed Resmî'nin bir an önce Berlin'den ayrılması için baskı yapmaya başlamıştır. Öyle ki işi elçinin tahsisatını azaltmaya kadar ileri götürmüştür. Kral'ın, sefirin gönderilmesi için acele etmesinde yalnızca İstanbul'dan gelen mektup etkili olmamıştır. II. Katerina ile 11 Nisan 1764'te yapılan savunma ittifakı da bu tutumda tayin edici olmuştur[751]. Bunun üzerine Ahmed Resmî, 20 Nisan 1764'te Prusya Kralı'nın huzuruna

747 TSMA, nr. E.7019/56, trsz. Takrirde tarih olmamasına rağmen muhtevasından hareketle Ocak 1764'te yazıldığı anlaşılmaktadır. Prusya kaynaklarında ise Mustafa Paşa'nın Osmanlı-Prusya ittifakına taraftar olduğu yönündeki bilgiler doğru olmasa gerektir. Prusya kaynaklarındaki bilgiler için bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 87.

748 "Bu gice cenâbınız ile görüşülür iki maddedir. Gereği gibi ma'lûmunuz oldukda Said Efendi'ye arz idesiz. Sizinle söyleşelüm" (TSMA, nr. E.7019/56).

749 BOA, A.DVN.DVE(9), Dosya nr. 172/24, 25 Receb 1177/29 Ocak 1764. Prusya kaynaklarındaki değerlendirmeler için bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 87–88.

750 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 88-89.

751 Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 94. Rusya-Prusya Savunma İttifakı (1764) hakkında bk. H. M. Scott, "Frederick II, the Ottoman Empire and the Origins of the Russo-Prussian Alliance of April 1764", *Eurepean Studies Review*, C 7, 1977, s. 153-175; McKay-Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 258; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 620; Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*, s. 190-191; Lukowski, *The Partitions of Poland*, s. 34; Davies, *The Russo-Turkish War, 1768-1774*, s. 6.

çıkmış ve Kral'dan Padişah'a verilmek üzere hazırlanan nameyi almıştır[752]. Bir gün sonra da Finckenstein ile bir araya gelen Osmanlı sefiri, 2 Mayıs 1764'te Berlin'den biraz zorlamayla da olsa ayrılmış ve takriben 2,5 aylık bir yolculuktan sonra 14 Temmuz 1764'te İstanbul'a ulaşmıştır[753]. Ahmed Resmî, Berlin sefareti ile ilgili Divan-ı Hümayun'a 14 Temmuz 1764 tarihli bir takrir sunmuş ve yolculuk hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra teferruatlı bir sefaretname hazırladığını belirtmiş; daha sonra da II. Friedrich'in Padişah'a gönderdiği hediyeler hakkında bilgi vermiştir[754].

C. III. August'ün Ölümü ve Lehistan'da Kral Seçimi Tartışmaları

Yukarıda değindiğimiz üzere daha Ahmed Resmî, Lehistan'da iken 5 Ekim 1763'te III. August ölmüş, ülkede yeni kralın kim olacağına dair şiddetli tartışmalar başlamış ve birkaç farklı grup oluşmuştur. Aslında III. August'ün ağır hasta olduğuna ve ölümü hâlinde yerine oğlunu tahta çıkarmak için hazırlıklar yaptığına dair Bâbıâli'ye ilk haberler 1753'te gelmeye başlamış, ancak Kral bu tasavvurlarını muhaliflerin itirazları yüzünden hayata geçirememiştir[755]. III. August'ün 5 Ekim 1763'te ölümüyle birlikte ise Lehistan'da hükümdarsız bir dönem başlamış, yeni kralın kim olacağına dair tartışmalar uluslararası bir boyut kazanmıştır. Yedi Yıl Savaşlarına son veren antlaşmalar daha birkaç ay önce imzalanmışken III. August'ün ölümüyle Bâbıâli'nin de taraf olduğu, yeni bir kriz başlamıştır.

III. August'ün ölümünün ardından kral vekili olarak Wladislav Aleksandrov Ponian Lubienski seçilmiş ve Lubienski, 7 Mayıs 1764'te yeni kralın seçilmesi için diyetin toplanması kararını aldırmıştır[756].

752 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 90. Namenin bir sureti için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 12125, 7 Cemâziyelahir 1178/2 Aralık 1764.

753 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 89–90; Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 94–95.

754 Ahmed Resmî'nin takriri için bk. TSMA, nr. E. 5033/1, 14 Muharrem 1178/14 Temmuz 1764. Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa, Ahmed Resmî'nin takriri üzerine açıklayıcı mahiyette bir not düşmüştür. Bu takririn bir sureti için bk. Kesbî, İbretnümâ, s. 31–32. *İbretnümâ-yı Devlet*'i yayına hazırlayan Ahmet Öğreten hicri tarihi 14 Muharrem 1177 olarak okuduğu için miladi tarihi de sehven 25 Temmuz 1763 olarak çevirmiştir. Ayrıca mecmuada istinsah edilen ve aslı Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan belgenin numarasını da sehven 5033/1 yerine 532 olarak vermiştir. Takrir için ayrıca bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 90.

755 III. August'ün hastalığı, öldükten sonra yerine oğlunu veliaht tayin etmek istediğine dair tartışmalar ve Kırım Hanı'nın temsilcisi Mahmud Ağa'nın Varşova'daki faaliyetleri için 1753-1754 senesi olaylarına bakınız.

756 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 27-28.

III. August'ün ölüm haberi St. Petersburg'a 17 Ekim'de ulaşmış ve II. Katerina acil olarak konsili toplamıştır. Toplantıda Lehistan'a yönelik bir askerî hazırlık yapılması fikri ağır basmış fakat şartların olgunlaşması için bu sonraki bir zamana tehir edilmiştir. Ayrıca Lehistan'daki Rus Elçisi Keyserlin yaşlı ve hasta olduğundan elçiye bu kritik dönemde yardımcı olması amacıyla General Repnin'in[757] gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında Keyserlin'e Rus yanlısı birinin kral seçilmesi için kesenin ağzını açması talimatı da verilmiştir[758]. İlk günden itibaren II. Katerina'nın Lehistan krallığı için Ponyatowski'yi tercih edeceğinin emareleri görülmüştür[759]. Rusya çariçesi, yapacağı işin meşruiyetini sağlamak amacıyla kral seçiminde liberium vetonun görünürde ihlal edilmemesini ve Lehistan'daki mevcut asker sayısının şimdilik artırılmamasını da göz önünde bulundurulmasını istemiştir[760]. Rusya, 17 Aralık 1763'te

757 Nikolay Vasilievich Repnin (1734-1801), 1764-1769 tarihleri arasında Rusya'nın Lehistan elçisi olarak görev yapmış ve 1768 Harbi'nin çıkmasındaki en önemli aktörlerden biri olmuştur. Repnin'in Lehistan elçiliği hakkında bk. Soloviev, *History of Russia*, XLIII, XLV, muhtelif sayfalar; Davies, *The Russo-Turkish War, 1768-1774*, s. 6.

758 Rusya, Lehistan'da kendi politikalarını hâkim kılmak için bütçesinin %7-8'ine tekabül eden bir meblağ harcamıştır (Davies, *The Russo-Turkish War, 1768-1774*, s. 7).

759 II. Katerina daha 1762'den itibaren Lehistan'daki muhtemel bir kral değişikliğinde Poniatowski'yi destekleyeceğine dair ön hazırlıklara başlamıştır. 2 Ağustos 1762 tarihli Poniatowski'ye yazdığı bir mektupta da bunu ima etmiştir. Çariçe, Poniatowski'nin kral seçilmesi hususunda ısrar etmesi hâlinde Avusturya ve Fransa'yı karşısına alacağını, bunun ise bir müttefik bulmadan ülkeyi zora sokmak demek olduğunu bildiğinden İngiltere ve Prusya ile antlaşma yolları aramaya başlamıştır. Bu minvalde 1762 sonbaharından itibaren önce İngiltere ile diplomatik temaslara geçilmiş fakat III. August'ün ölümü bu ittifak görüşmelerinin akamete uğramasına sebep olmuştur. Zira İngiltere, Rusya'ya destek vermesi hâlinde bir Rus-Türk savaşının kuvvetle muhtemel olduğunu görmekte ve bu ise ülke çıkarlarına ters düşmekteydi. İngiltere ittifakından beklenen sonuç çıkmayınca Prusya ile temas kurulmaya çalışılmıştır (Madariaga, *Catherine the Great*, s. 188-190). II. Katerina, Poniatowski'nin kral seçilmesi için zemin hazırlamaya çalışmış ve II. Friedrich'i buna ikna etmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu minvalde II. Friedrich'e yazdığı 17 Ekim 1763 tarihli bir mektupta Poniatowski'nin Lehistan kralı seçilme ihtimalinden bahsetmiştir (*SIRIO*, XX, s. 177-178). II. Friedrich ise Çariçe'nin sabık sevgilisinin Lehistan kralı seçilmesiyle ilgili tasavvurlarını istihzalı bir tavırla karşılaşmıştır (Davies, *The Russo-Turkish War, 1768-1774*, s. 6). Bâbıâli, Lehistan'daki kral seçiminin nasıl olduğu, III. August'ün ölümü halinde Rusya'nın nasıl hareket edeceği ve Lehistan sınırında yaptığı askerî hazırlıklara dair bilgi sahibiydi. Bu manada Eflak voyvodasının takriri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 10930, 5 Rebiülahir 1177/13 Ekim 1763.

760 III. August'ün ölüm haberi ulaştıktan sonra St. Petersburg'daki hareketlilik için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 64-68; Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 28–29; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 625; Madariaga, *Catherine the Great*, s. 189. Aslında 1763 yazından itibaren Varşova'daki Rusya Elçisi Keyserlin tarafından St. Petersburg'a III. August'ün

Avrupa'nın önde gelen ülkelerine bir beyanname göndermiş ve bu beyannamede kendileri ile ilgili bazı ithamlara cevap verilmiştir. Cevapta Rusya'nın şayet isteseydi Lehistan'a asker sevk edebileceğini ve annesi-babası Lehistanlı olan birini rahatlıkla kral seçtirebileceğini, ancak bu yolu tercih etmeği belirtilmiştir[761]. Bu beyanname ile birlikte Lehistan'daki seçimlere Rusya'nın müdahale etmeyeceği, yeni kralın muhakkak Lehistan asıllı olması gerektiği duyurulmuş ve böylece seçimler üzerindeki bir ithamın şimdiden önlenmesi hedeflenmiştir[762].

Lehistan Kralı'nın ölüm haberi Berlin'e ise 9 Ekim 1763'te ulaşmış ve II. Friedrich, 22 Ocak 1764'te, II. Katerina'nın beyannamesinin neredeyse muhteva olarak aynısı bir beyanname yayınlayarak seçimlerin serbestçe yapılmasını, buna Prusya'nın müdahale etmeyeceğini taahhüt etmiştir[763]. Buna mukabil Prusya'nın beyanname yayınladığı günlerde Berlin'deki Rus elçisi II. Friedrich ile bir ittifak antlaşması için müzakerelere devam etmekteydi. Müzakerelerin en önemli maddesi de Lehistan'daki seçim tartışmaları olmuştur. II. Katerina, Prusya Kralı'na gönderdiği bir mektupta Lehistan seçimlerinde ortak hareket etmeleri gerektiğini ve muhakkak Lehistan asıllı birinin kral seçtirilmesini istemiştir. II. Friedrich'in de mektuba olumlu cevap vermesinden sonra Varşova'daki ve İstanbul'daki iki ülke elçileri Lehistan seçimleri konusunda ortak politikalar geliştirmeye başlamışlardır[764].

Avusturya ise III. August'ün ölümünden sonra Saksonya elektörü olan Prens Havier'i desteklemeyi düşünmüş fakat St. Petersburg'daki elçisi Kaunitz'den gelen haberlerden sonra bu desteği geri çekmek zorunda kalmıştır. Zira Rusya birlikleri Lehistan'a doğru hareket etmiştir ve şayet Avusturya, Havier'i desteklerse Rusya ile bir savaş kaçınılmazdır. Bunu göze alamayacağını gayet iyi bilen Avusturya Hükûmeti, doğrudan Havier'i desteklemek yerine Fransa ve Bâbıâli'yi de yayına alarak Rusya'nın seçimlere müdahale etmesini engelleme yönünde politikalar geliştirmeye karar vermiştir[765]. Avusturya, 16 Mart 1764'te Varşova'ya bir beyanname

---

çok ağır hasta olduğu ve yakında ölebileceğine dair raporlar gönderilmiştir. Bu raporlar üzerine II. Katerina, III. August'ün ölümü hâlinde yeni kralın kim olacağına ve seçim sistemine dair tedbirler almaya başlamıştır.

761 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 29.

762 Bâbıâli'nin de benzer tereddütleri taşıdığı açıktır. Bu minvalde Ahmed Resmî'nin, III. August'ün ölümünden sonra daha fazla Lehistan'da kalması istenmemiştir.

763 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 29; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 626.

764 Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 77-79.

765 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 30–31. Boğdan Voyvodası Ligor da Rus birliklerinin

göndermiş ve beyannamede seçimlerin serbestçe yapılması gerektiğini, kendilerinin buna müdahil olmayacaklarını ve başka bir devletin de müdahil olmaması gerektiğini ilan etmiştir[766].

Lehistan'daki kral tartışmalarına Fransa da müdahil olmuş ve Başhatman Branicki'nin liderlik ettiği Rusya karşıtı grubu desteklemiştir. Yedi Yıl Savaşlarında müttefik olmalarına rağmen savaş devam ederken Fransa ile Rusya arasındaki en önemli anlaşmazlık maddesi Lehistan olmuş, savaş sonrasında ise bu anlaşmazlık iyice su yüzüne çıkmıştır. Fransa, Avusturya gibi 28 Ekim 1763'te Saksonya elektörü seçilen ve Fransa Kraliçesi Maria Antonia'nın oğlu olan Prens Havier'in Lehistan kralı olmasını desteklemekteydi[767]. Üstelik Prens Havier'in Lehistan kralı seçilmesi için Bâbıâli'nin de yardımını talep edecektir. Zira Fransa'nın Havier'i kral seçtirmek için Lehistan'a asker sevk etmesi antlaşmalara aykırıdır[768]. Rusya ve Prusya gibi Fransa da Lehistan'daki seçimlerin liberium veto ilkesine göre serbestçe icra edilmesini istediği ve müdahalede bulunmayacağına dair bir beyanname yayınlamış ve bunu tartışmaya taraf olan devletlere göndermiştir[769].

Rusya, Prusya, Avusturya ve Fransa kadar Bâbıâli de Lehistan'daki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Farklı haber kaynaklarından hem Avrupa'daki

---

Lehistan sınırına doğru hareket ettiklerine dair İstanbul'a bir takrir göndermiştir (TSMA, nr. E. 7697/1).

766 Hill, *A History of Diplomacy*, III, 626.

767 Kont Brühl'ün 28 Ekim 1763'te ölümünden sonra yerine Frederich Christian geçmiş fakat o da 17 Aralık 1763'te ölmüştür. Frederich'den sonra yerine kimin geçeceği tartışmaları başlamış, 13 yaşındaki oğlu Frederich August'ün geçmesi Saksonya ileri gelenleri tarafından istenmeyince, elektör olarak Prens Havier seçilmiştir (Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 25, 30). Prens Havier, elektör seçilmesine rağmen Fransa onun Lehistan kralı olmasının zor olduğunu biliyordu. Zira Lehistan doğumlu değildi ve Lehistan ileri gelenlerine onun krallığını kabul ettirmek kolay olmayacaktı. Ayrıca bu olumsuz durumu Rusya, Prens Havier'in aleyhine kullanacak ve beyannamesinde de belirttiği üzere Lehistan asıllı birinin adaylığını destekleyerek ülkeyi savaşa sürükleyecekti. Fransa, Lehistan'daki planlarını hayata geçirmek için en büyük destekçisi olarak Başhatman Branicki'yi bulacaktır (Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 32-33). Praslin tarafından Vergennes'e gönderilen 18 Ekim 1763 tarihli mektupta elçiden Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'yı Saksonya elektörünün Lehistan kralı seçilmesi konusunda kazanılması istenmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 226-230. Ayrıca bk. Aksan, "Ottoman-French Relations 1739-1768", s. 55; Madariaga, *Catherine the Great*, s. 190).

768 Vergennes'in Saksonya elektörünün Lehistan kralı seçilmesi için Bâbıâli'den yardım talep ettiği takriri için bk. TSMA, nr. E.2456/24, trsz.

769 Fransa'nın Bâbıâli'ye gönderdiği beyanname için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 24924, trsz; Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", s. 488.

son gelişmelere ve barış antlaşmalarının ne gibi sonuçları olacağına hem de Lehistan'daki gelişmelere dair raporlar almıştır. Örneğin Boğdan voyvodasından gelen bir takrirde; Yedi Yıl Savaşlarına taraf olan devletlerin harp yüzünden büyük bir maddi yıkım içine düştükleri, askerî vaziyetlerinin iyi olmadığı ve hiçbirinin artık bir savaş istemediği rapor edilmiştir. Fakat yine voyvodaya göre Lehistan'da son günlerde hareketlilik artmıştır. Lehistan seçimleri daha önce diğer ülkelerin müdahalelerine ve savaşlara sebep olmuştur. Bu yüzden ağır hasta olduğu haber alınan III. August'ün ölümü hâlinde ülkenin yeni bir iç çekişmeye sürüklenmesi kuvvetle muhtemeldir ve diğer ülkeler de bu çekişmeye müdahil olacaklardır. Ancak henüz savaştan yeni çıkan Avrupa devletlerinin yeni kral seçiminde nasıl bir politika takip edecekleri belli değildir[770].

III. August'ün öldüğü haberleri 1763 Kasımı'ndan itibaren İstanbul'a gelmeye başlamış fakat bu ilk haberler birbiri ile çeliştiklerinden Bâbıâli, kesin malumat ulaşana kadar beklemeyi uygun görmüştür[771]. Divan-ı Hümayun tercümanına da İstanbul'daki elçilerden Lehistan'daki gelişmelere dair bilgi toplaması istenmiş; tercüman da topladığı bilgiler muvacehesinde 4 Ocak 1764 tarihli takririyle "mâ-takaddümden beri" Lehistan'daki kral seçiminin nasıl olduğunu ve III. August'ün ölümünün ardından hangi devletin hangi adayı destekleyeceğini rapor etmiştir[772].

770 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 10930, trsz. Voyvodanın Lehistan'daki gelişmelere dair bir diğer takriri için bk. TSMA, nr. E. 4789/11. Grenville de 9 Şubat 1764 tarihli mektubunda İstanbul'a her gün Lehistan'daki gelişmelere dair haberlerin ulaştığını ve bu haberlerin Osmanlı yetkililerini tedirgin ettiğini rapor etmiştir. Aynı mektupta Bâbıâli'nin Kırım Hanı'nın bazı hareketlerinden rahatsız olduğu da kaydedilmiştir (NA, SP, nr. 97/42).

771 Grenville, 16 Kasım 1763 tarihli mektubunda İstanbul'a Lehistan'daki gelişmelere dair birbirinden oldukça farklı kanallardan birbiri ile uyuşması mümkün olmayan haberlerin geldiğini rapor etmiş, ayrıca Lehistan'dan İstanbul'a Tatar meselesi için teşekkür etmek amacıyla bir habercinin geldiğini, ancak onun III. August ölmeden Varşova'dan ayrıldığı için kralın öldüğünü bilmediğini yazmıştır (NA, SP, nr. 97/42). Avrupa elçilerinin verdiği bilgilere mukabil Boğdan voyvodasından ve Kırım Hanı'ndan da Lehistan'daki gelişmelere dair bilgilerin gelmesinin münasip olacağı III. Mustafa'ya rapor edilmiş; III. Mustafa da bunun doğru bir hareket olacağını belirtmiştir (TSMA, nr. E. 7019/143).

772 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 9798, Selh-i Cemâziyelahir 1177: "...ve yerlü bir kimesne Leh Krallığına müsta'id görilüp intihâb olunur ise Rusiyyelü'nün bir dürlü ta'arruz ve mümâna'atı zuhûra gelmeyüp, ecnebiden her kimesnenin nasbına mâni' olacakları agleb ihtimâl bir ma'na olmağla hâlâ Saksonya Hersegi olan vefât eden Leh Kralı'nın oğlu veyâhûd Nemçe İmparatoriçesi'yle Fransa Pâdişâhı'nın akrabalarından bir kimesnenin intihâbı Rusiyye Devleti'nin ve Prusya Kralı'nın umuruna muzırr bir ma'na olmağla Prusya Kralı dahi Rusiyyelü'nün bu misüllü reyine muvafık oldığı ve intihâb olacak kimesne Rusiyye ile Prusyalu'nun tarafgiri olmayup Leh cumhûrunun hüsn-i irâdetleriyle intihâb

Lehistan'dan da gelişmelere dair Bâbıâli'ye haberler gelmiştir. Leh boyarlarından biri İstanbul'a gönderdiği mektupta dokuz Rus generalin, emrindeki birliklerle Lehistan sınırına sevk edildikleri, ancak bununla neyin hedeflendiğinin henüz kesin olarak anlaşılamadığı bilgisini vermiştir[773].

III. August'ün ağır hasta olduğuna ve ölümünden sonra Lehistan'da tekrar seçim tartışmaları başlayacağına dair haberler İstanbul'a ulaştıktan sonra başta III. Mustafa olmak üzere Osmanlı devlet ricali bu mesele ile ilgili Bâbıâli'nin nasıl bir politika takip etmesi gerektiği ile ilgili çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Osmanlı ricalini en fazla rahatsız eden husus ise yeni kralın Rus yanlısı olma ihtimalinin bulunmasıydı. Böyle bir durumda ne gibi hakları olduğunu öğrenmek amacıyla Rusya ve Lehistan ile daha önce imzalanmış ahitnameler gözden geçirilmiştir. Sadrazam Mustafa Paşa, III. August'ün ölümünden sonra yerine Rus yanlısı birinin geçmesi hâlinde Devlet-i Aliyye'nin ne gibi yaptırımlar uygulama hakkı olduğunu öğrenmek üzere 16 Kasım 1720 İstanbul ve 18 Eylül 1739 Belgrad Antlaşmalarını kisedarı ile birlikte incelemiştir. İncelemeleri sonucunda yeni kralın Rusya yanlısı olmasının fiilen Osmanlı aleyhine bir durum arz etse de ahitnamelere göre bunu engellemenin bir imkânı bulunmadığını, 1720 İstanbul Antlaşması'nda Osmanlı'nın bu durumda müdahale etmesine izin veren bir madde yer almasına rağmen[774], 1739 Belgrad Antlaşması ile Bâbıâli'nin bu hakkından vazgeçtiğini görmüştür[775]. İncelemesi için ahitname suretleri III. Mustafa'ya da gönderilmiş, Padişah da yaptığı incelemeler sonucunda Mustafa Paşa ile aynı sonuçlara ulaşmıştır. Fa-

---

olunmasına Françe ve Nemçe tarafından mülâhaza-i mezkûre izhâr-ı tahsîn ve istisvâbdan gayrı..." Fransa ve Avusturya'nın adayının Parma dukası olduğu, çünkü dükünün "bundan akdem vefât eden Françe Pâdişâhı'nın zevci ve hâlâ İspanya Kralı'nın karındaşı" olması hasebiyle Fransa ile akraba olduğunu, ayrıca "Nemçe ve Françe devletleri Katolik mezhebinde olmalarıyla patrikleri olan Rim Papa mu'în ve tarafgirleri olup Leh memleketi dahi memleket-i mezkûreye ta'biyyet etmekle ve bu cihetten Katolik rehâbin vefret üzere bulunduklarına binâen gerek rehâbin-i merkumun ve gerek papa-yı mekzûr ile vekîl-i krallık olan mesfûr başpiskoposlarının ve dahi Leh memleketinde bulunan sâir tarafgirlerinin i'âneti ile mülâhaza-i mezkûrelerinin iş bu eshle tarîk ile icrâsı kasdında oldukları" Rusya ve Prusya tarafından bilindiği için bunun önlenmesi için çalışacaklarını bildirir. Tercümanın bu raporunda daha çok Rusya ve Prusya görüşlerini öne çıkardığı görülmektedir.

773 Lehistan boyarlarından Zelonka'nın(?) Bâbıâli'ye gönderdiği takrir için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 10930, trsz.

774 İstanbul Antlaşması'nın Lehistan ile ilgili ikinci maddesi için bk. *Muâhedât Mecmûası*, C III, Ankara 2008, s. 230-231.

775 1739 Belgrad Antlaşması için bk. *Muâhedât Mecmûası*, C III, 244-251.

kat Mustafa Paşa, Rusya'nın Lehistan'daki nüfuzunun artmasını ve Rus yanlısı birinin kral seçilmesini önlemek için, ahitnamelerde bir hak olmamakla birlikte, bunun fiilen mümkün olabileceğini de Padişah'a rapor etmiştir. Sadrazam'a göre bunun için Boğdan voyvodası tarafından Leh hatmanlarına hitaben bir mektup gönderilmelidir. Mektupta hatmanlara şayet yeni kral Rusya yanlısı olursa bunun memleketin aleyhine olacağının, Rusya yeni kralın seçilmesinde acele edilmesi hususunda baskı yaparsa, bunu "Devlet-i Aliyye tarafına bile tahrîr edelim, onların reyleri munzam olsun. Öteden beri umûr-ı müşkilemizi Devlet-i Aliyye tarafına arz edegelmişizdir" şeklinde cevap vermeleri, ayrıca bunun kendileri için de her şekilde hayırlı olacağı belirtilmeliydi. Sadrazam, voyvodanın göndereceği mektubun birkaç hatman üzerinde etkili olma ve bu hatmanların Bâbıâli'den yardım talep etme ihtimalinin bulunduğu kanaatindedir. Şayet bunda muvaffak olunursa Türk tarafının da Lehistan seçimlerine müdahale etme imkânı doğacaktır[776].

Mustafa Paşa ilerleyen günlerde Lehistan tarafından Bâbıâli'den yardım talep edilmesi hâlinde neler yapılması gerektiğine dair de III. Mustafa'ya bir takrir sunmuştur. Buna göre böyle bir yardım talebine ahitnamelerden hareketle müsbet bir cevap vermek kolay olacaktır, ancak Padişah'ın arzusu Rusya'dan gelecek tehlikeler karşısında temkinli olma yönünde ise o zaman daha farklı hareket etmek gerekmektedir. Bu durumda Rusya'ya Lehistan'daki seçime müdahil olmaması yönünde dostane bir tavsiyede bulunulmalıdır. Şayet Rusya, Bâbıâli'nin tavsiyesine rağmen seçimlere müdahil olmaya devam etmekte ısrarcı olursa o zaman fazla yapacak bir şey yoktur. Bu durumda yardım talep eden Leh hatmanlarına, Devlet-i Aliyye'nin üzerine vazife değil iken yalnızca talepleri yüzünden Rusya'ya seçimlere müdahil olmaması yönünde tavsiyede bulunduğu, ancak olumsuz cevap alındığı ve Bâbıâli'nin bundan sonra yapacak bir şeyinin olmadığı şeklinde bir cevap verilmelidir. Zira Sadrazam'a göre Lehistan meselesi yüzünden Rusya ile barış hâline son verilmesi doğru bir hareket olmayacaktır[777].

776 Sadrazam Mustafa Paşa'nın Lehistan seçimlerine Bâbıâli'nin müdahale etmesine imkân tanıyacak çözüm yollarına dair III. Mustafa'ya sunduğu takrir için bk. TSMA, nr. E.9324/16, trsz.

777 TSMA, nr. E.9324/17, trsz. Mustafa Paşa'nın tavsiyelerinin genel kabul gördüğü söylenemese de Mayıs 1764'e kadar Bâbıâli'nin Lehistan politikası büyük oranda Sadrazam'ın tavsiye ettiği şekilde gelişmiştir. Fakat Mayıs 1764'ten itibaren yaşanan yeni gelişmeler Bâbıâli'nin pasif siyaseti terk etmesine ve seçime müdahil olmaya çalışmasına giden süreci hızlandırmıştır.

Osmanlı yetkilileri, bir taraftan ahitnameleri tetkik ederken diğer taraftan da Lehistan'da diyetin nasıl toplandığı, bunlarda kararların nasıl alındığı ve kral seçilmesi için hangi şartların gerektiğine dair bilgi toplamaya başlamışlardır. Bu minvalde Boğdan kapıkethüdası Bâbıâli'ye Lehistan diyetleri hakkında ayrıntılı bir takrir sunmuştur[778].

İstanbul'da III. August'ün ölümü hâlinde nasıl bir politika takip edileceğine dair müzakerelerin yapıldığı günlerde[779] Lehistan'dan uzun süredir beklenen haber gelmiştir. Kral temsilcisi tayin edilen Primat Wladislav Aleksandrov Ponian Lubienski ve Başhatman Branicki, Bâbıâli'ye III. August'ün ölüm haberini resmen bildirmiştir. Lubienski, İstanbul'daki Lehistan Kapıkethüdası Stankiewicz[780] aracılığıyla III. Mustafa ve Sadrazam Mustafa Paşa'ya gönderdiği 21 Şubat 1763 tarihli namelerde III. August'ün takriben bir ay önceki ölümünü haber vermiş ve sabık kral zamanında olduğu üzere bundan sonra da Karlofça Antlaşması'nda belirlenen şartlara riayet edeceklerini taahhüt etmiştir. Ayrıca mektubun yazıldığı günlerde Lehistan'ın iç karışıklık içerisinde bulunduğunu, fakat seçimlerin serbestçe yapılması temin edildiği takdirde bu sıkıntıların da atlatılacağını yazmıştır[781].

Başhatman Branicki de Stankiewicz aracılığıyla III. August'ün ölümünü Mustafa Paşa'ya resmen haber vermiştir. Branicki, kurallara göre Kral'ın ölümünü başpiskoposun resmen bildirmesi gerektiğini fakat kendisinin de Lehistan orduları başkumandanı olması ve Bâbıâli ile iyi ilişkiler içinde bulunması hasebiyle böylesine önemli bir haberi iletmek ihtiyacı duyduğunu belirtmiştir. Ayrıca Osmanlıların Lehistan'daki seçimlerin serbestiyetini sağlamada yardımcı olması ve Karlofça Antlaşması'nda kabul edilen maddelere riayet edilmesini temenni ettiğini yazmıştır[782].

778 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 169/34, trsz.

779 İstanbul'daki Lehistan'daki gelişmelere dair meşveret meclisleri ve reisülküttâbın elçilerle müzakerelerine dair bk. TSMA, nr. E. 7019/143-151.

780 Stankiewicz, İstanbul'a gelirken yolda III. August'ün ölümünü haber almış ve yeni Lehistan yönetimi onu İstanbul'a Lehistan kapıkethüdası olarak atamıştır. Fakat Poniatowski'nin Lehistan kralı seçilmesinden sonra kapıkethüdalığı ilga edilmiş, bu yüzden Bâbıâli'de yeni bir tartışma başlamıştır.

781 BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 499, hk. 362, 18 Şaban 1177/21 Şubat 1764. Namelerin birer sureti için bk. A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/67, trsz; nr. 169/19, trsz; A.DVN.NMH.d, nr. 17, s. 59, hk. 79. Ayrıca bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 357-358; Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", s. 488.

782 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/67, trsz; A.DVN.NMH.d, nr. 17, s. 59, hk. 80. Bra-

Hem Lehistan kral vekilinden hem de Branicki tarafından Stankiewicz aracılığıyla İstanbul'a gönderilen mektuplar, Bâbıâli'de kısa süreli bir telaşa sebep olmuştur. Stankiewicz, hem mektupları teslim etmek hem de Lehistan kapıkethüdası olduğunu resmen bildirmek üzere Divân'a kabul edilmesi için kendisine bir gün verilmesini bildirmiş; bunun için de tercümanı ile sır kâtibini Bâbıâli'ye göndermiştir. Stankiewicz'in talebi hemen değerlendirilmeye alınmış ve durum III. Mustafa'ya arz edilmiştir. Padişah da vakit kaybedilmeden Lehistan'dan gelen mektupların yeni kapıkethüdasından alınmasını ve bunların en kısa sürede tercüme edilmesini emretmiştir[783]. III. Mustafa, Stankiewicz'in getirdiği mektupların çevrildikten sonra Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi'ye gönderilmesini istemiş ayrıca Ahmed Resmî'nin de yeni kral seçilinceye kadar Lehistan'da kalmasının uygun olacağını belirtmiştir[784]. Padişah'ın Ahmed Resmî ile ilgili önerisi kabul görmemiş ve elçi Lehistan'dan ayrılmak zorunda kalmıştır[785]. Ancak Stankiewicz, Divan-ı Hümayun'da Lehistan kapıkethüdası olarak resmen kabul edilmiştir. Stankiewicz'in kabulünden sonra III. Mustafa, Lehistan konusunu konuşmak üzere Sadrazam Mustafa Paşa ve Şeyhülislam Dürrizâde Mustafa Efendi ile gizlice bir araya gelmiştir[786]. Görüşmede Sadrazam ile Şeyhülislam'ın Padişah'ı ikna ettikleri açıktır. Zira

---

nicki, mektubunda Ahmed Resmî'den de bahsetmiş ve onu evinde şanına yaraşır bir şekilde misafir ettiğini bildirmiştir.

783 Stankiewicz'in Lehistan kral vekili ve Branicki'den mektuplar getirdiğine dair III. Mustafa'ya Divan-ı Hümayun tercümanının takriri ve Padişah'ın hatt-ı hümayunu için bk. TSMA, nr. E.5184; Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 44 (Anafarta bu belgenin tarihini 1765 olarak kaydetmiştir, ancak bu doğru değildir. Zira Stankiewicz, İstanbul'a en geç Ekim-Kasım 1763'te ulaşmıştır). Branicki'nin mektubunun İstanbul'a ulaşmasından sonra yaşanan tartışmalara ve bunun ile ilgili yapılan toplantılara dair bk. TSMA, nr. E. 7019/147-151.

784 TSMA, nr. E. 7019/143-151.

785 Bununla ilgili tartışmalar hakkında Ahmed Resmî'nin Berlin sefaretine dair kaleme aldığımız bölümde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

786 Lehistan'dan gelen mektuplar üzerine İstanbul'da ardı ardına yapılan toplantılar ve toplantılar ile ilgili III. Mustafa'nın görüşleri için bk. TSMA, nr. E.7019/147-151. Toplantılarda ilmiye sınıfının görüşlerine de hassaten müracaat edilmiştir. Bir taraftan toplantılar devam ederken diğer taraftan da reisülküttâb, elçiler ile görüşmeler yapmıştır. III. Mustafa, bütün bu görüşmelere mukabil Lehistan'ın serbestiyetini kesinlikle kaybettiği, elçilerin aldatmacalarına aldanılmaması gerektiği kanaatindedir. Ayrıca Sadrazam'a yazdığı bazı hatt-ı hümayunlarında, birçok şeyin gizlice görüşülmesini, hatta bazı bilgilerin şeyhülislama dahi ifşa edilmemesini tavsiye etmiştir. Bir hatt-ı hümayununda şöyle yazar: "Bu kâğıdı efendiye göndermek hâcet değildir. Ketmi gayet mühimmdir. İslambol'da bilür yok. Kapukethüdaları bilür ise gayet saklarlar, istimâ' etmeyelim deyu. Zîrâ begleri yazmadığından havf ederler..." (TSMA, nr. E. 7019/143).

Mustafa Paşa hem Ponian hem de Branicki'nin namelerine cevabi bir name ile karşılık vermiştir. Lubienski'ye gönderdiği namede, Kral'ın ölümünü haber verdiği için teşekkür ettikten sonra Bâbıâli'nin Lehistan'ın bağımsızlığının korunmasına verdiği önemi ve diğer devletlerin de buna saygı göstermesi gerektiğine inandığını ifade etmiştir[787]. Mustafa Paşa, Branicki'ye gönderdiği namede ise Ahmed Resmî'ye gösterdiği ilgiden dolayı teşekkür etmiş ve Lubienski'ye belirttiği hususları başhatmana da tekrarlamıştır[788].

III. August'ün öldüğüne dair Lehistan'dan gelen resmî açıklamalardan sonra İstanbul'da yoğun bir diplomasi trafiği başlamıştır. Bir tarafta Rusya ve Prusya elçileri, diğer tarafta ise Avusturya ve Fransa elçileri Bâbıâli'yi Lehistan seçimlerinde yönlendirmeye ve kendi politikalarına uygun bir beyanname yayımlamaya matuf faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Elçilerin en çok merak ettikleri husus ise Bâbıâli'nin Lehistan seçimleri konusunda yayımlayacağı beyannamede nasıl bir üslup kullanacağı ve kral seçiminde hangi şartları ileri süreceğiydi.

Bâbıâli'yi yönlendirmek isteyen elçiler, ülkelerinin yayınladığı beyannameyi haber vermekle işe başlamışlardır. Vergennes, Bâbıâli'ye sunduğu bir takrirle Fransa'nın Lehistan seçimleri ile ilgili beyannamesini anlatmıştır. Beyannamede Fransa, aleyhinde dolaşan söylentilerin asla doğru olmadığını, Lehistan'daki seçimin kanunlara uygun olmasını istediklerini ve seçimlere hariçten bir müdahale olmamasını temenni ettiklerini, Lehistan ileri gelenleri kimi seçerlerse onun kendileri tarafından da tanınacağını taahhüt etmiştir. Ayrıca seçimler esnasında Lehistan sınırında başka devletlerin asker bulundurmasının seçimleri yönlendireceğinden, böyle bir durumun kabul edilemeyeceğini, şayet Lehistan ileri gelenleri serbest bir şekilde kralların seçemez ve başka ülkeden bir müdahale olursa Fransa Kralı'nın da Lehistan halkını taarruzlardan korumak adına ülkeye fiilî olarak müdahale edeceğini ilan etmiştir. Beyannamede Fransa'nın bu tasavvurlarının Bâbıâli tarafından da makul bir şekilde karşılanacağının ve Devlet-i Aliyye'nin de Lehistan seçimlerinin serbest bir şekilde yapılmasını sağlamak için elinden geleni yapacağının umulduğu kaydedilmiştir. Bunun yanında Bâbıâli'nin de söylentilerin önünü almak ve seçime müdahale etmek isteyenlerin planlarını engellemek amacıyla Lehistan seçimlerine hariçten bir müdahale olursa buna müsaade etmeyeceğine dair bir beyanname yayınlaması

787 Mustafa Paşa'nın Lubienski'ye gönderdiği ve bugün Viyana Arşivi'nde muhafaza edilen mektup için bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 358.

788 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 358.

istenmiştir. Aksi takdirde Avrupa'yı savaşa sürükleyecek gelişmelerin önü alınamayacaktır[789].

Versay Hükûmeti, Lehistan'da Bâbıâli ile ortak politikalar oluşturmak için Vergennes'e talimatlar göndermiş ve elçiden Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'ya nüfuz etmesi istenmiştir[790]. Gelen talimat üzerine Vergennes de Mustafa Paşa ile görüşmüş ve Sadrazam'a Lehistan'daki seçim tartışmaları ile ilgili Fransa'nın görüşlerini önce şifahen daha sonra da bir takrirle arz etmiştir. Takrirde Avrupa barışının Lehistan'daki kral seçimlerinin serbestçe yapılmasına bağlı olduğu, dışarıdan bir müdahale olursa bu barışın bozulma tehlikesinin bulunduğu, Fransa'nın seçimler konusundaki görüşlerini daha önce yayınladığı beyanname ile açıkça diğer devletlere ilan ettiği belirtilmiştir. Vergennes, kendisine Bâbıâli'nin Lehistan seçimleri konusunda nasıl bir politika takip edeceğinin öğrenilmesi görevi verildiğini ifade etmiş ve daha önce olduğu üzere Osmanlıların Lehistan seçimlerinin serbestçe yapılmasını arzu ettiğini düşündüğünü kaydetmiştir. Elçi, kendisine verilen talimatlara uygun olarak takrirde Lehistan konusunda Bâbıâli ile Fransa'nın ortak politikalar geliştirmesinin Versay tarafından arzu edildiğini de özellikle belirtmiştir[791].

Rusya da Bâbıâli'ye Kapıkethüdası Obreskov vasıtasıyla bir beyanname göndermiş ve Lehistan kral seçiminin serbestçe yerine getirilmesini arzu ettiğini belirtmiştir. Ayrıca diğer Avrupa ülkelerine gönderdiği beyannamede belirttiği üzere kralın Lehistan asıllı birisi olması gerektiğini Bâbıâli'ye gönderdiği beyannamede de yinelemiştir[792]. Beyanname haricinde Obreskov da Osmanlı devlet adamları ile yaptığı ikili görüşmelerde yeni kralın Lehistan asıllı olmasının avantajlarını anlatmaya ve böylece Bâbıâli'nin yayınlayacağı

789 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 24924, trsz. Vergennes'in Lehistan ile ilgili Bâbıâli'nin bir beyanname yayınlaması yönündeki takririnde neler söylemek istediği tam olarak anlaşılmadığı gerekçesiyle Osmanlı yetkilileri Fransa Elçilik Tercümanı de Val'den ayrıca bir açıklama daha talep etmişlerdir. Bunun üzerine de Val, Bâbıâli'ye Vergennes'in söylemek istediklerine dair başka bir takrir sunmuştur (A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 103/26, trsz). Vergennes'in Bâbıâli'yi Lehistan konusunda nasıl yönlendirmesi gerektirdiğine dair Praslin tarafından elçiye gönderilen 23 Aralık 1763 tarihli mektup için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 238-242.

790 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 226-230; Hill, *A History of Diplomacy*, III, 627.

791 BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/37, 8 Cemâziyülâhir 1177/14 Aralık 1763.

792 Obreskov'un bu konuyla ilgili takririnin özeti için bk. BOA, HH, nr. 1429/58493, 1 Safer 1178/31 Temmuz 1764. Obreskov, Bâbıâli'nin Lehistan'daki kral seçimi konusundaki tavrı ve Rusya ile Prusya'nın seçime müdahaleden duyduğu endişelere dair başka bir takrir daha vermiştir (Ali Emirî, nr. 29407, 13 Receb 1177/17 Ocak 1764).

beyannamede de buna dair bir maddenin yer almasına çalışmıştır[793]. Bâbıâli de Obreskov ile irtibat kurmuş ve Lehistan seçimleri ile ilgili düşüncelerini kapıkethüdasına bizzat aktarma ihtiyacı hissetmiştir. Bu minvalde Türk yetkililerden biri 15 Ocak 1764'te Obreskov ile görüşmeye gönderilmiş ve yetkili görüşmede Bâbıâli'nin Lehistan seçimlerinin serbestçe yapılmasını istediğini, dışarıdan bir müdahaleye müsaade etmeyeceğini şifahen aktarmıştır. Ayrıca Rusya'nın Poniatowski'nin kral seçilmesini istediğini duyduklarını, bunun doğru olup olmadığını sormuştur. Obreskov, Türk yetkilinin sorularına cevap vermemiş, ancak daha sonra Divan'a gönderdiği takrirlerinde bu iddiaları yalanlamıştır[794].

Rexin de 4 Ocak 1764 tarihli takririyle Prusya'nın Lehistan ile ilgili görüşlerini Bâbıâli'ye bildirmiştir. Takrirde öncelikle Prusya'nın Osmanlı'nın dostu olduğu ve onun çıkarlarını kendi çıkarları gibi gözettiği belirtilmiştir. Ardından Lehistan'daki yeni kralın seçimi için Avusturya ve Fransa'nın şimdiden planlar yaptıkları ve kendi taraftarları olan birini kral seçtirmek için çalışmalar yürüttükleri belirtilmiş, bunun hem Lehistan hem de Prusya ve Bâbıâli'nin çıkarlarına aykırı olacağı ifade edilerek şayet Bâbıâli Prusya ile ortak hareket ederse, çariçenin de kendilerini destekleyeceğini vadetmiştir[795].

Bâbıâli, seçimlere dair nasıl bir politika izleyeceğini ilan ettiği beyannameyi nihayet 16 Ocak 1764'te İstanbul'daki diplomatik temsilcilere göndermiştir. Beyannamede Bâbıâli'nin Lehistan seçimlerinin serbestçe yapılmasına ve dışarıdan bir müdahale olmamasına taraftar olduğu ilan edilmiş, seçilecek kralın Lehistan asıllı olması şartının gözetilmesine dikkat edilmesini talep etmiştir. Söz konusu beyanname en çok Rusya ve Prusya elçilerini memnun etmiş olsa gerektir[796].

793 Soloviev, *History of Russia*, XVIII, 91-92. İngiltere Elçisi Grenville, 15 Ocak 1764 tarihli mektubunda Obreskov ile Rexin'in Bâbıâli'ye ülkelerinden gelen beyannameleri takdim ettiklerini rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/42).

794 Soloviev, *History of Russia*, XVIII, 172.

795 TSMA, Ruşen Eşref Ünaydın Arşivi, nr. 97, 29 Cemâziyülâhir 1177/4 Ocak 1764 (Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 37). Ayrıca bk. Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 85. Rexin, 23 Şubat 1764 tarihli başka mufassal bir takririnde de benzeri görüşleri dile getirmiş ve özellikle Katolik cephesinin muhtemel faaliyetleri hususunda Bâbıâli'yi uyarmıştır (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29033, 20 Şaban 1177).

796 Obreskov'a daha evvel verilen bir takrirle Bâbıâli'nin Lehistan seçimlerine dair tavrının nasıl olacağı bildirilmişti. Takrire gelen cevapta Rusya'nın Bâbıâli'nin takınacağı politikadan memnun olduğu kaydedilmişti. Ayrıca Rusya'nın komşu devletlerle dostane bir politika takip etmek istediği belirtilmişti (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 29407).

Zira Rexin ve Obreskov, beyannamede yeni kralın Lehistan asıllı olmasına dair bir maddenin yer alması için daha Kasım 1763'ten itibaren faaliyet yürütmeye başlamışlardır. Üstelik bu beyanname daha sonra Rusya ve Prusya tarafından Lehistan'da Bâbıâli'nin aleyhine olacak şekilde kullanılacaktır.

Bâbıâli'nin beyannamesinden sonra Avusturya Elçisi Penkler ile Fransa Elçisi Vergennes de memnuniyetlerini ifade eden birer takrir göndermişlerdir[797], ancak beyannamenin bu ülke elçilerinin beklentilerini tam olarak karşılamadığı da bir gerçektir. Özellikle Bâbıâli'nin Lehistan asıllı birinin kral seçimine taraftar olduğunu ilan etmesi, Fransa ve Avusturya'nın elini zayıflatmıştır. İlerleyen aylarda iki ülkenin elçisi de bu şartın yumuşatılması yönünde çalışmışlardır[798].

Bâbıâli, yalnızca beyanname yayınlamakla kalmamış, Hotin muhafızına gönderilen bir buyurulduda Lehistan'da yeni kral seçimi hasebiyle kritik bir durum olduğu ve seçimin serbestçe yapılabilmesi için kimsenin müdahale etmemesi gerektiği belirtilmiştir. Hotin muhafızından Lehistan tarafına gidecek tüccar veya başka meslekten birilerinin bu konuda uyarılması ve gelip gidenlere dikkat edilmesi istenmiş, ayrıca buyuruldunun bütün serhad ricaline de duyurulması emredilmiştir[799].

Bâbıâli'nin beyannamesinden sonra Avusturya'dan hem Türk tarafına bir cevap hem de nasıl bir politika izleyeceklerini izah için Penkler vasıtasıyla 25 Mart 1764'te Divân'a bilgi verilmiştir. Buna göre Viyana Hükûmeti, beyannameden duyduğu memnuniyeti tekrar dile getirmiş ve kendi arzularının da Lehistan seçimlerinin serbestçe yerine getirilmesi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca adaylardan herhangi birine destek verilmesi hâlinde seçimlerin meşruiyetinin ortadan kalkacağını, bu durumda hem komşu hem de antlaşmalarla seçimlerin

797 Penklerin 17 Ocak 1764 tarihli takrir için bk. BOA, A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 50/25, 13 Receb 1177; Vergennes'in 17 Ocak 1764 tarihli takriri için bk. A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/42, 13 Receb 1177. Bâbıâli'nin Prusya, Rusya, Avusturya ve Fransa elçilerine gönderdiği beyannamenin içeriği için ayrıca bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 557-558. Kaplan (*The First Partition of Poland*, s. 31) ve Aksan ("Ottoman-French Relation", s. 55) Bâbıâli'nin beyannamesinin Mart 1764'te yayınlandığını belirtmiştir fakat bu ilan tarihi değil muhtemelen ülkelere ulaşma tarihidir.

798 Davies'in aktardığına göre III. Mustafa, Lehistan kralının kim olması gerektiği konusunda Vergennes'e şunu söylemiştir: "Lehistan'ın bir sonraki kralının kim olacağı bizim için ufak bir meseledir; onun adı bizim için hiçbir şey ifade etmiyor; bizi ilgilendiren tek şey, onun hangi koşullar altında yöneteceğidir" (Davies, *The Russo-Turkish War, 1768-1774*, s. 7).

799 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/51, 12 Receb 1177/16 Ocak 1764.

serbestiyetinden sorumlu olması hasebiyle Avusturya'nın da harekete geçeceğini bildirmiştir[800]. Penkler tarafından gelen ulak da benzer şeyleri aktardıktan sonra bunların dışında ve hilafına Bâbıâli'ye bilgi gelmesi hâlinde bunlara itibar edilmemesi istenmiştir[801].

Avusturya, Türk beyannamesini kendi işine yarayacak şekilde yorumlamış ve beyannamenin elini güçlendirecek yönlerini öne çıkarmıştır. Zira beyannamedeki seçimlerin serbestçe yapılmasına dair ifadenin dile getirilmesine ve bundan duyulan memnuniyet ifade edilmesine rağmen, kralın Lehistan asıllı olmasına dair bahse temas edilmemesi buna iyi bir mesnettir.

Bâbıâli, Avusturya, Rusya, Fransa ve Prusya'nın seçimlerin serbestçe yerine getirilmesi yönünde beyannameler yayınlayarak karşılıklı taahhütlerde bulundukları günlerde Lehistan'daki iç çekişmeler daha da artmaya başlamıştı. Ülke, Potockiler ve Czartoyskiler olmak üzere iki ana gruba bölünmüştü[802]. Rusya tarafından desteklenen Czartoyskiler, liberium vetonun ya tamamen ortadan kaldırılmasını yahut kısmen yumuşatılmasını savunurken, Fransa'nın desteklediği Potockiler liberium vetonun değiştirilmeden idamesini savunmuşlardır. Liberium veto üzerindeki tartışmalar III. August'ün ölümünden sonra daha da artmış, adeta bir propaganda mücadelesine dönüşmüştür. Czartoyskiler, boyarlara gönderdikleri propaganda mektuplarıyla seçim sisteminde reform yapılmasını, merkezî yapının güçlendirilmesini, kralın yetkilerinin artırılmasını talep ediyorlardı. Buna mukabil Potockiler de aksi yönde bir propaganda yapmaktaydılar. Bu denklemde Potockilerin önemli isimlerinden Branicki'nin Lehistan ordusu üzerindeki nüfuzunu boyarları etkilemek üzere kullanması, Rusya'nın ülkeye asker sevk etmesine giden süreci hızlandırmıştır[803].

800 Penklerin Avusturya'nın Lehistan seçimleri ile ilgili düşüncelerini izah ettiği takriri için bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 80/3997, 22 Ramazan 1177/25 Mart 1764. Takririn suretleri ve özetleri için bk. A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 50/30, 24 Ramazan 1177/27 Mart 1764; nr. 50/9.

801 Penklerin ulağı vasıtasıyla Bâbıâli'ye gönderdiği tezkire için bk. BOA, A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 50/30, 24 Ramazan 1177/27 Mart 1764. Bu tezkirenin bir sureti için bk. A.DVN. DVE(2), Dosya nr. 50/51.

802 Lehistan'daki bu bölünmüş durum aslında daha Yedi Yıl Savaşlarında kesinlik kazanmış ve savaştan sonra güç dengelerinde önemli bir değişim olmuştur. Paris Antlaşması ile Avrupa üzerindeki gücü ve nüfuzunu kaybeden Fransa, Lehistan'daki etkisini de büyük oranda yitirmiştir. Buna mukabil Yedi Yıl Savaşları, Rus desteğini alan Czartoyskilerin daha da güçlenmesine vesile olmuştur (Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 3).

803 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 32-33.

II. Katerina, Mart 1764'te Czartoyskilere, Branicki'nin gücünü sınırlandırmak ve baskılarını azaltmak amacıyla şayet talep ederlerse kendilerine 3 bin kişilik bir Rus birliği gönderebileceği teklifinde bulunmuştu. Czartoyskiler de bu teklife olumlu cevap vermiş; bunun üzerine Prens Dashkov komutasındaki Rus birlikleri, Nisan 1764'ten itibaren Varşova yakınlarına kadar gelerek burada ordugâh kurmuşlardır. Aynı zamanda 36 bin kişilik başka bir Rus askerî birliğini komuta eden Prens Volkonskii de Lehistan sınırına sevk edilmiştir[804].

Nisan 1764'ten itibaren Rus askerinin daha hızlı bir şekilde Lehistan üzerine sevk edilmesinin en önemli sebeplerinden biri, hiç kuşkusuz 11 Nisan 1764'te Rusya-Prusya tedafüî ittifak antlaşmasının imzalanmasıdır. Bu antlaşma ile Prusya, bir Osmanlı-Rus savaşında II. Katerina'ya yılda 480 bin taler yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir. Antlaşmada Lehistan ile ilgili de önemli maddeler yer almıştır. Buna göre antlaşmaya imza atan her iki devlet, Lehistan'daki anayasal düzenin devamını ve serbestiyetin muhafazasını garanti etmiş, ancak Poniatowski'nin kral seçilmesinde ortak bir karar almıştır. Bunun yanında antlaşmada Lehistan'daki Katolik olmayanların (dissedent) haklarına da sahip çıkılması yönünde bir madde yer almıştır[805]. Antlaşmadan sonra Rusya, Lehistan'daki askerî varlığını artırmaya ve Poniatowski'nin kral seçilmesine engel olabilecek muhaliflere baskı yapmaya başlamıştır. Zira Poniatowski'nin, hem soyundan kral çıkmaması hem de Lehistan'da nüfuzlarının yeterli olmaması hasebiyle Rus desteği olmadan kral seçilme ihtimali oldukça düşüktü[806].

Varşova'ya kadar Rus birliklerinin gelmesi üzerine Branicki de harekete geçmiş ve bu durumu St. Petersburg nezdinde protesto etmiştir. Ayrıca diyetten Rus askerinin neden Lehistan'a sevk edildiğine dair bir açıklama istemesi

804 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 33.

805 11 Nisan 1764 Rusya-Prusya Tedafüî İttifak Antlaşması ve bunun Lehistan'a etkilerine dair bk. Frédéric de Smitt, *Frédéric II., Catherine, et Le Patage de la Pologne D'Après des Documens Authentiques*, Paris 1861, s. 88 vd. Bu kitabın ikinci bölümünde Lehistan'a dair II. Katerina ile II. Friedrich arasındaki yazışmalara yer verilmiştir. Rusya çariçesi ve Prusya kralı arasında Lehistan ile ilgili yazışmalara dair başka bir belge neşriyatı için ayrıca bk. *SIRIO*, XX, St. Petersburg 1877, 149–896. Ayrıca bk. Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 163-166; Beydilli, *Büyük Friedrich*, 92; Castera, *Katerina Tarihi*, s. 88-89; H. M. Scott, "Origins of the Russo-Prussian Alliance of April 1764", s. 153-175. Scott, Türk tarafı ile ilgili bilgilerini Hammer'e dayandırmış, ayrıca Büyük Friedrich ile II. Katerina arasındaki antlaşmanın sağlanmasında Ahmed Resmî'nin önemli bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Özellikle ikinci iddiasına yönelik eleştiri için bk. Aksan, "Ottoman-French Relations 1739-1768", s. 54.

806 Bir Rus desteği olmadan Poniatowski'nin neden Lehistan kralı seçilemeyeceğine dair bk. Jerzy Lukowski, *The Partitions of Poland 1772, 1793, 1795*, Londra ve New York 1999, s. 30-31.

yönünde baskı yapmıştır. Başhatmanın baskıları sonuç vermiş, diyet 10 Nisan 1764'te toplanmış ve Rusya'ya neden Lehistan'a asker sevk ettiği sorulmuştur. Branicki, bu durumu protesto etmek ve önünü almak için Fransa, Avusturya ve Bâbıâli'ye de mektuplar göndermiştir[807]. Bâbıâli'ye gönderilen ve Lehistan ileri gelenlerinden on dört kişinin imzalarını taşıyan 13 Nisan 1764 tarihli mektupta şöyle denmiştir: "...Bâbıâli, Lehistan Cumhuriyeti'nin bütün haklarının, hürriyetlerinin, anayasasının ve topraklarının korunmasından yana olduğunu, hiçbir devletin bunlara tecavüz etmesini istemediğini bildirmek lütfunda bulunmuştur. Buna benzer teminatın bazı komşu devletler tarafından da verilmiş olması bütün vatanseverlerin barış ve hürriyet ümitlerini artırmıştır. Fakat bu vatanseverler bugün ümitlerinin söndüğünü büyük bir üzüntü ile görmektedirler. Lehistan, hürriyetle bağdaşmayan bir tarzda ülkemizde bulunan yabancı birlikler Litvanya'ya, öte yandan başkente doğru ilerlemektedir. Bunların bir kısmı civardaki mevkileri tutmuş durumdadırlar ve yakında toplanması gereken diyet için tehlike teşkil etmektedirler. Yabancı kuvvetler çekilmedikçe diyet toplanamayacaktır. Bu birliklerin çekilmesi için Rusya'nın Varşova'daki elçisine yapılan müracaatlar bugüne kadar bir sonuç vermedi. Onun için doğrudan doğruya Rusya imparatoriçesine başvurmaktan başka çare kalmamıştı. Şu günlerde başkentte toplanan Cumhuriyet'in başlıca üyeleri de bunu yapıyor, imparatoriçeye başvuruyorlar. Cumhuriyet'in korunması ile ilgilenen diğer devletlere, özellikle Bâbıâli'ye de başvurmuş bulunuyorlar. Bâbıâli'nin yüce gönüllü, âdil ve haksever oluşu, vatanlarının kurtarılması için canlarını ve mallarını feda etmeye hazır olan Lehistan halkına, onun yardım edeceği ümidini artırıyor"[808].

Branicki ilerleyen günlerde de İstanbul'daki Lehistan Kapıkethüdası Stankiewicz aracılığıyla Sadrazam Mustafa Paşa'ya mektup göndermiştir. Mayıs 1764'te Divan'a teslim edilen mektubunda[809]; 135 adet Lehistan ileri geleninin iki fırkaya bölündüğünü, bunlardan ancak on beşinin Rusya'nın Lehistan'a asker

807 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 33-34; Soloviev, *History of Russia*, XVIII, 173.

808 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 558-559. Ayrıca bk. Soloviev, *History of Russia*, XVIII, 173.

809 Sadrazam'ın konu ile ilgili III. Mustafa'ya sunduğu takririnde Branicki'nin mektubunun nasıl karşılanacağına dair teşrifat defterlerindeki kaydın gönderildiği bilgisi verilmiştir. III. Mustafa da takririn üzerine şöyle bir hatt-ı hümayun kaleme alarak Lehistan meselesinin önemini, bu yüzden de şifahen konuşulması gerektiğini ifade etmiştir: "İnşallah devr temâm oldukda yarın efendiye bile rikâba teşrif buyurasız. Begzâde ol gelür gider. Öyleyi edâ iddikde teşrîf buyurasız. Leh husûsu âşikâr takrirde mahzûru vardır. Efrâda şâyi' olur. Gûnâgûn erâcif iderler, ağnamazlar. Tebdîlen bir mahallde görüşülse olur" (TSMA, nr. E. 7019/148). Branicki'nin mektubunun kabulü ile ilgili teşrifat meseleleri için ayrıca bk. TSMA, nr. E. 7019/150.

sevkini protesto ettiğini ve Bâbıâli'nin yardımını istediğini yazmıştır. Hatmanın mektubunda belirttiği hususlar bölgeden gelen diğer raporlar tarafından da doğrulanmıştır.

Branicki'nin iddialarına Prusya ve Rusya'nın cevabı da gecikmemiştir. Prusya Elçisi Rexin, Bâbıâli nezdinde Branicki tarafından ileri sürülen iddiaların doğru olmadığı, hatmanın Fransa ile Avusturya devletlerinin görüşlerini aktardığı, ayrıca Branicki'nin 80 yaşında şuurunu kaybetmiş biri olması hasebiyle yazdıklarına itibar edilmemesi gerektiği şeklinde bir savunma yapmıştır. Rusya Kapıkethüdası Obreskov da Bâbıâli'ye sunduğu ve Rexin'i destekleyici bilgiler verdiği bir takrirle Branicki'nin iddialarına cevap vermiştir. Rusya kapıkethüdasına göre Branicki, Lehistan asıllı olması hasebiyle kral olmaya hukuken hak sahibidir, ancak yaşının sekseni aşması ve şuurunu kaybetmesi yüzünden ülke içinde fazla taraftar bulamayacaktır, hatman da bu sebepten seçimlere yabancı devletlerin müdahalesini arzu etmektedir. Obreskov, Rus askerinin Lehistan topraklarına seçimlerin serbest bir şekilde yapılması için sevk edildiğini savunmuştur[810].

Branicki grubuna karşılık Czartoyskiler de Obreskov vasıtasıyla 26 kişinin imzasının bulunduğu, Nisan 1764 tarihli ve Rus tezlerinin desteklendiği bir mektup göndermişlerdir. Mektupta Karlofça Antlaşması'nda kabul edilen maddelerin iki ülke arasında meri ve muteber olmasını ve dostluğun devam etmesini istediklerini dile getirmişlerdir[811].

Obreskov, Bâbıâli'yi yönlendirmek adına Boğdan Voyvodası Ligor Gika'ya mektup göndermiş ve voyvodaya Lehistan'daki gelişmelere dair İstanbul'a nasıl haberler vermesi gerektiğine dair tavsiyelerde bulunmuştur. Buna göre Ghika, III. Mustafa ve vezirlere yazdığı takrirlerde Lehistan seçimlerinin Bâbıâli lehine olacak şekilde devam ettiğini belirtecektir. Ayrıca Bâbıâli'ye seçimlerde etkili olmanın tek yolunun Rusya ve Prusya ile birlikte hareket etmek olduğuna dair raporlar göndermesini istemiştir. Ghika da Obreskov'a gönderdiği cevabi bir mektupta voyvoda seçilmesine yardımcı olması hâlinde Rusya'nın çıkarlarına uygun olacak şekilde Lehistan'da faaliyet yürüteceğini vadetmiştir. Ghika'dan gelen bu mek-

810 Branicki'nin iddiaları ve Rexin ile Obreskov'un cevapları hakkındaki takrirlerinin özeti için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/49, 24 Zilkade 1177/25 Mayıs 1764. Belgenin bir sureti için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 68-71. Ayrıca bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 359.

811 Czartoyskiler'in Sadrazam Mustafa Paşa'ya hitaben gönderdikleri ve Obreskov'un teslim ettiği mektup için bk. BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/11, 22 Zilkade 1177/23 Mayıs 1764; A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/53, 23 Zilkade 1177/24 Mayıs 1764.

tuptan sonra Obreskov da kendisine bir samur kürk ile bin ruble göndermiştir. St. Petersburg da Ghika'nın voyvoda seçilmesi için kulis yapmaya başlamıştır[812].

Hem Osmanlı sınırından hem de Branicki, Czartoyskiler, Rexin ve Obreskov'dan gelen takrirlerle birlikte Lehistan ileri gelenlerinin iki gruba bölündüğü, bu yüzden ülkenin iç savaşa sürüklenme ihtimalinin arttığı; Fransa'nın desteklediği Branicki grubunun seçimlerin mutlak serbestiyetini istedikleri ve yeni kralın Lehistan asıllı olmasında ısrar etmedikleri, buna mukabil Rusya ve Prusya'nın desteklediği grubun yeni kralın Lehistan asıllı olmasını olmazsa olmaz şart olarak ileri sürdükleri görülmüştür. Her iki grubun da takrirler sunarak Bâbıâli'yi kendi taraflarına çekmek ve diğer gruba baskı yapmak istedikleri Osmanlı idarecileri tarafından da müşahede edilmiş[813]; her iki grubun isteklerine nasıl cevap verileceğini belirlemek üzere meşveret meclisleri toplanmaya başlamıştır[814].

Bâbıâli'nin Mayıs 1764'te Branicki ve taraftarlarına Karlofça Antlaşması'nın Lehistan ile ilgili hükümlerine riayet edeceğine, seçimlere her iki taraf lehine olacak şekilde asla müdahale etmeyeceğine, ancak Devlet-i Aliyye aleyhine bir durum gelişirse o zaman seçime müdahil olabileceğine dair

812 Obreskov'un Grigore Ghika ile irtibata geçmesi ve onu Rusya lehine kazanması hakkında bk. Soloviev, *History of Russia*, XVIII, 173-174. İskerletzâde Ligor Aleksandr Gika, 1764'te Boğdan voyvodası tayin edilmiş ve 1767'ye kadar bu görevde kalmıştır. Voyvoda olduktan sonra İstanbul'a gönderdiği takrirler bölgeden gelen diğer takrirlerle çelişmiş, bu durum Osmanlı idarecilerinin de dikkatini çekmiştir. Örneğin Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'nın III. Mustafa'ya sunduğu bir takrirde Boğdan voyvodası ile Lehistan voyvodası ve Boğdan kapıkethüdasından gelen raporların birbirini tutmadığı, hakikati öğrenmek için Kırım Giray'ın göndereceği raporun beklenmesi gerektiği belirtilmiştir (TSMA, nr. E.7019/319, trsz). III. Mustafa da Lehistan seçimleri ile ilgili Boğdan voyvodasından gelen haberlere itimat etmekteki tereddüdünü bir hatt-ı hümâyûnunda şu şekilde ifade etmiştir: "Leh kralının nasbı serbestiyet-i kadîmi üzere riâyet olunmuş mu şundan bir haber alamadık. Boğdan'dan gelen kaimeye itimâd eder misiniz? .." (TSMA, nr. E. 5002/4, 3 Receb 1178/27 Aralık 1764). İlerleyen aylarda Ghika'nın Lehistan ile ilgili güvenilir ve sağlıklı bilgiler vermediği anlaşılmış ve bu yüzden voyvoda Bâbıâli tarafından uyarılmıştır. Ghika da kendisi ile ilgili ithamlara cevap vermiş ve iddiaları yalanlamıştır (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 23691, 27 Receb 1178/20 Ocak 1765). Buna mukabil Bâbıâli'ye Lehistan'daki gelişmelere dair sunduğu 16 Mayıs 1764 tarihli takririnde daha çok Rus görüşlerini nakletmiş ve Lehistan'ın iki fırkaya bölündüğünü fazla ayrıntısına girmeden haber vermiştir (Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 5458, 15 Zilkade 1177).

813 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/49, 24 Zilkade 1177/25 Mayıs 1764.

814 Meşveret meclislerinde alınan kararlar ve bunlara dair III. Mustafa'nın düşünceleri için bk. TSMA, nr. E. 7019/147-151.

bir cevap verilmesi uygun görülmüştü[815]. Nitekim bu doğrultuda bir mektup da kaleme alındı[816]. Mektupta Karlofça Antlaşması'ndan beri Devlet-i Aliyye'nin Lehistan ile olan dostane ilişkilerin devamı için gayret gösterdiği hem Türk hem de Tatar tarafından sınırlarda barışın muhafaza edildiği belirtilmiştir. Bâbıâli, daha önce yayınladığı beyannamede de belirttiği üzere Lehistan asıllı birinin serbestçe kral seçilmesini arzulamakta, Leh asıllı olmayan birinin kral seçilmesini ise uygun görmemektedir[817]. Zira Leh asıllı olmayan biri, Leh asıllı olan biri kadar ülkenin menfaatlerini koruyamayacaktır. Lehistan hatmanları iki gruba bölünerek ülkeyi yabancı işgaline açık bir hâle getirmişlerdir. Bu böyle devam ederse ülkede kimsenin serbestiyeti kalmayacak, iç karışıklık giderek artacak ve bir sonraki adımda ülke diğer devletler tarafından tamamen işgal edilecektir. Tarih, fırkalara bölünen devletlerin nasıl harap olduklarının örnekleri ile doludur. Şayet hatmanlar ülkenin ve halkın refahını, serbestiyetini istiyorlarsa aralarındaki ihtilafı gidermeleri ve Lehistan asıllı birini kral seçmeleri gerekir. Bâbıâli'nin bu tavsiyeleri vermekten ve Karlofça'nın şartlarına riayetten başka yapacak bir şeyi yoktur.

Branicki grubuna gönderilecek bu mektupta Bâbıâli açık ve kesin olarak seçimlere müdahil olmayacağını, ancak yeni kralın Lehistan asıllı olmasında da ısrarcı olduğunu bir kez daha ifade etmiştir. Bu mektup, Branicki'nin isteklerine kesin bir olumsuz cevapken, yeni kralın Lehistan asıllı olmasında ısrarcı olmaları Rusya ve Prusya'nın elini güçlendirmiştir[818]. Buna rağmen Mayıs 1764'ten itibaren Osmanlı-Rus sınırlarından ve Kırım Giray'dan gelen yeni haberler Bâbıâli'nin Branicki aleyhindeki tutumunu değiştirmesine sebep olmuştur.

İstanbul'da Branicki grubuna nasıl bir cevap verilmesi gerektiğinin tartışıldığı günlerde Lehistan'da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sayısı 8 bine

815 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/49, 24 Zilkade 1177/25 Mayıs 1764.

816 Branicki'ye gönderilmek üzere Bâbıâli tarafından hazırlanan mektup için bk. BOA, A.DVN. DVE(8), Dosya nr. 168/50, trsz. Ayrıca bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 359.

817 Özellikle Lehistan asıllı olmayan birinin kral intihabına karşı olunduğunun belirtilmesi, Branicki grubuna destek verilmeyeceğinin açık bir ifadesiydi.

818 Lehistan asıllı birinin kral seçiminde ısrarcı olması yüzünden Lehistan'daki Rusya ve Prusya elçileri Bâbıâli'nin de kendileri gibi düşündüğü yönünde propaganda yapmışlardır. Bu durum Bâbıâli'yi rahatsız etmiş ve Sadrazam Mustafa Paşa, Branicki'ye yazdığı bir mektupta bu rahatsızlığı şu şekilde dile getirmiştir: "...Bunlar Lehistan'da, Bâbıâli'nin Rusya ve Prusya ile aynı görüşte olduğu yalanını yaymışlardır ve rivayet, dostlarımız olan Lehistanlıları şüpheye düşürmüştür..." (Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 557–558).

ulaşan Rus birlikleri Varşova'daki baskılarını giderek artırmaya başlamışlar ve muhaliflerin lideri olan Branicki ile Litvanya Voyvodası Stanislaw Radziwill'i ülkeden kaçmaya zorlamışlardır. 7 Mayıs 1764'te Varşova'da büyük diyet toplandığında şehrin her tarafı fiilen Rus askeri tarafından işgal edilmiş durumdaydı. Bunu gören Branicki grubu, 7 Mayıs 1764 gecesi Varşova'yı terk etmek zorunda kalmış; böylece Lehistan başkenti tamamen Rus askerî kontrolüne ve Poniatowski grubunun hâkimiyetine geçmiştir[819].

Rus askerinin silahları gölgesinde 7 Mayıs 1764'te başlayan Lehistan diyeti ve ardından Branicki'nin Varşova'yı terk ederek Macaristan'a kaçması İstanbul'da da hareketli günlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeleri fırsat bilen Vergennes ve Kırım Giray, Bâbıâli'ye Rusya aleyhinde takrirler sunmaya başlamışlar ve Devlet-i Aliyye'yi seçimlere müdahil olmaya teşvik etmek istemişlerdir. Rusya'nın II. Katerina'nın sevgililerinden Poniatowski'yi Lehistan kralı seçtirmek istediği, şayet Poniatowski kral seçilirse ilk iş olarak çariçe ile evleneceği ve böylece ülkenin tamamen Rusya vesayetine gireceği yönünde söylentiler yaymışlardır. Vergennes ve Kırım Giray'dan gelen takrirler ve halk arasındaki söylentilerin artması üzerine, Osmanlı devlet ricalinden biri Haziran 1764'te aleyhteki takrirler ve söylentiler yüzünden Bâbıâli'nin duyduğu rahatsızlığı ifade etmek ve eğer Poniatowski kral seçilirse Osmanlı ile Rusya'nın arasının bozulacağını söylemek üzere Obreskov ile bir araya gelmiştir. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa da mutemet adamlarından biriyle Obreskov'a bazı haberler ulaştırmıştır. Sadrazam, Rusya ile Bâbıâli arasındaki ilişkilerin iyileşmesi için gösterdiği gayreti yalnızca Allah'ın bileceğini, buna rağmen Poniatowski'nin kral seçilmesi hâlinde bütün çabalarının boşa gideceğini, Poniatowski ile çariçenin evliliğinin ise Bâbıâli tarafından asla tanınmayacağını bildirmiştir[820].

819 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 36–40; Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 146-149. III. Mustafa da konu ile ilgili bir hatt-ı hümayununda Branicki'nin Osmanlı taraftarı olduğuna ve başına gelenlere dair şunları kaleme almıştır: "Benim vezirim handan ve Bogdan'dan gelmesine tehir olunması istihsân görülmüş. Ma'lûm ola ki Leh Devleti serbestlikden çıkdı ve hatman tarafgirimiz serbestlik matlûbu oldıgı için malı garet ve kendi bir köşeye çekildi" (TSMA, nr. E. 7019/143).

820 Bâbıâli'nin Poniatowski'nin adaylığına ve II. Katerina ile evlenmesine karşı olduğuna dair haberler, Prusya ve Rusya'ya ulaştıktan sonra kısa süreli bir şaşkınlık ve tedirginliğe sebep olmuştur. Obreskov, İstanbul'un endişelerini St. Petersburg'a rapor etmiş, St. Petersburg da elçinin raporuna 1764 Ağustosu'nun sonlarında cevap vermiştir. Rusya başkentinden gelen cevaba göre Bâbıâli'nin II. Katerina'nın Poniatowski ile evleneceğine dair endişeleri yersizdir. Zira en az Bâbıâli kadar Rusya ve Prusya da Lehistan'ın serbestiyetini istemektedir.

Branicki grubu, Bâbıâli'yi etkilemek amacıyla Kırım Giray ile irtibata geçmiş ve Kırım'a gönderdikleri Lehistan boyarlarından biri vasıtasıyla handan askerî yardım talep etmişlerdir. Han da bu talepleri olumlu bir şekilde karşılamış ve mutemet adamlarından Hasan Ağa'yı gelişmeleri yerinde takip etmek üzere Varşova'ya göndermiştir[821]. Diğer taraftan da Bâbıâli'nin Rusya ile arasının bozulması için Türk sınırındaki Rus askerî hareketliliğine ve Rusya'nın Lehistan'daki seçimlere silah zoruyla müdahale ettiğine dair Mayıs 1764'ten itibaren Divan'a takrirler göndermeye başlamıştır[822]. Bölgedeki gelişmeleri bizzat yerinde tetkik etmek üzere gönderilen Ali Ağa adlı casus da Lehistan'daki hareketlilik hakkında önemli bilgiler rapor etmiştir. Hizmetkârlarından birinin atını çaldığı ve Rus topraklarına kaçtığı bahanesiyle Rusya'ya giren Ali Ağa, Rusya'nın Osmanlı sınırındaki kalelerde asker yığdığını müşahede etmiştir. Daha sonra Lehistan'dan gelenlerden bu ülkedeki gelişmeler hakkında bilgi toplamıştır. Buna göre Rusya, kıtlık bahanesiyle Lehistan'a asker sevk etmiştir, ancak bundan asıl maksat seçimlere nüfuz etmektir. Ali Ağa, Ağustos 1764'te Lehistan'da büyük kurultayın toplanacağını, kral vekili Primat'ın buna dair hatmanlara mektuplar gönderdiğini de rapor etmiştir[823]. Fransa Elçisi Vergennes de Lehistan'daki Rus askerî varlığını protesto eden ve bunun ülkenin bağımsızlığını engellediğini belirttiği bir takriri Bâbıâli'ye sunmuştur[824].

Bu haberler yüzünden Rusya Kapıkethüdası Obreskov'dan Lehistan'daki Rus askerlerine dair bir açıklama talep edilmiş, ancak buna dair kapıkethüdasına verilen mektupta gayet dostane bir üslup kullanılmıştır[825]. Obreskov, 11 Ma-

---

Poniatowski, kral seçilse bile Lehistanlı biri ile evlenmesi Rusya'nın da isteğidir (Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 174-175). II. Friedrich, Poniatowski'nin Lehistanlı bir prenses ile evlendirilmesini savunurken, St. Petersburg'da Poniatowski'nin adaylıktan çekilmesi bile dillendirilmeye başlanmıştır (Beydillli, *Büyük Friedrich*, s. 93).

821 Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 174.

822 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/13.

823 Ali Ağa adlı Türk casususun raporları için bk. TSMA, nr. E.5801/2; Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 36-37. Bu belgenin bir kopyası için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 47-49. Ali Ağa, 1764 sonbaharında da Mahmud Ağa adlı başka biri ile Lehistan'daki gelişmeleri haber almak üzere bir kez daha Varşova'ya gönderilmiş ve buna dair bir takrir kaleme almıştır. Ayrıca Rusya muhalifleri ve taraftarları ile görüşen Osmanlı yetkilisi de Ali veya Mahmud Ağa olsa gerektir. Buna dair ilgili bölüme bakınız.

824 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 360.

825 Obreskov'a gönderilen ve Osmanlı sınırındaki Rus askerî hareketliliğinin sebebi hakkında bilgi talep edilen mektup için bk. BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/13. Kırım Giray daha Şubat 1764'ten itibaren Rusya'nın Osmanlı sınırlarına asker yığmaya başladığına ve

yıs 1764 tarihli takririnde Rusya'nın Osmanlı sınırına asker yığdığı yolundaki iddialara cevap vermiştir. Rusya kapıkethüdası iddiaların mesnetsiz ve kasıtlı olduğu, iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin 1739 Antlaşması'ndan itibaren bozulmadan bugüne kadar geldiği ve bozulmaması için de her iki tarafın azami gayret gösterdiğini belirtmiştir. Obreskov'a göre Kırım tarafından Rusya aleyhine raporlar gelmesinin arkasında Fransa vardır. Zira Fransa, Lehistan'daki seçim tartışmalarında Bâbıâli'nin Rusya ve Prusya ile arasının bozulmasını arzulamış, ancak bunu hayata geçirememişti. Bu yüzden şimdi aynı amaca hizmet için Rus askerinin Osmanlı sınırına sevk edildiği gibi söylentileri yaymaya başlamış, bunun için Kırım Giray ile bağlantılar kurmuştur. Fransa'nın desteğini alan Kırım Giray da bir taraftan Lehistan'daki Fransa karşıtı grubu yıldırmak diğer taraftan da Rusya'yı zor duruma düşürmek için harekete geçmiş, askerî hazırlıklara başlamış ve Nogayların önde gelen üç kabilesine Rusya'yı tahrik etmeleri yönünde emirler göndermiştir. Obreskov'a göre Kırım Giray, askerî hazırlıklar yapmasına rağmen Rusya'ya saldırmak için Bâbıâli'nin de iznini alması gerekmekte ve bunu sağlamak için de İstanbul'a Rusya'nın Osmanlı sınırına asker sevk ettiğine dair takrirler göndermektedir[826].

Obreskov bir sonraki takririnde Kırım Giray ile ilgili iddialarına yenilerini eklemiş ve hanın yanına Branicki taraftarları adına bir Leh asilzâdesinin gönderildiği, asilzâdeye bazı mektuplar verildiği ve bunlardan birinin de Fransa elçisine ait olduğunu ileri sürmüştür. Leh asilzâdesi görüştükten sonra Kırım Giray'ın görünürdeki amacı Lehistan ile Kırım sınır halkı arasındaki problemleri çözmek, ancak gerçek görevi ise büyük kurultayda Branicki ve Fransa'nın desteklediği adayın kral seçilmesine yardımcı olmak olan Hasan Ağa adlı adamlarından birini Varşova'ya gönderdiğini iddia etmiştir. Obreskov, dostluğun bir gereği olarak Kırım Giray'ın Rus sınırındaki askerî hazırlıklarının durdurulmasının Bâbıâli'nin görevi olduğunu ifade etmiş, St. Petersburg'a Bâbıâli'nin sorularına cevap vermeleri için mektup göndereceğini de vadetmiştir[827].

Kabartalıları kendi tarafına çekmek için faaliyetler yürüttüğüne dair takrirler göndermiştir. Kırım Giray'ın takrirleri ve Obreskov'un bunlara dair cevapları için bk. A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/4, 7 Cemâziyülâhir 1177/13 Aralık 1763; Dosya nr. 8/9, 30 Receb 1177/3 Şubat 1764; Dosya nr. 8/10, 3 Şaban 1177/6 Şubat 1764. Takrirlerin suretleri için ayrıca bk. *Mecmua*, Şevket Rado Ktp., nr. 221, vr. 26a-29b. 1739 Belgrad Antlaşması'nda Kabartalı'nın ne Rusya'ya ne de Osmanlı'ya tâbi olacağına, serbestiyetlerinin muhafazasına dair yer alan altıncı madde için bk. *Muâhedât Mecmûası*, C III, 247.

826 TSMA, nr. E.866/2, 10 Zilkade 1177/11 Mayıs 1764.

827 TSMA, nr. E.866/1, 25 Zilkade 1177/26 Mayıs 1764. Obreskov'un takririnin bir sureti

Osmanlı sınırındaki askerî hareketliliğine dair Bâbıâli'nin sorularına Haziran 1764'te St. Petersburg'dan gelen mektupta cevap verilmiş ve bu mektup Rusya elçilik baştercümanı vasıtasıyla Divân'a iletilmiştir. Gelen cevapta Rusya'nın Osmanlı sınırında daha önceki senelere göre fazla asker bulundurduğu iddialarının doğru olmadığı belirtilmiş, sınırdaki askerlerin de Tatar akınlarını önlemek amacıyla orada bulundurulduğu kaydedilmiştir. Tercümana mektubu getirdiğinde Osmanlı sınırındaki Rus askerinin sayısının ne kadar olduğu da sorulmuş, ancak tercüman buna dair bilgisinin olmadığını ve Obreskov'a sorulması gerektiğini söylemiştir. Rusya elçilik tercümanına görüşmede Lehistan'daki gelişmelere dair de sorular yöneltilmiştir. Lehistan Başhatmanı Branicki'nin, Rusya ve Prusya ile birlikte hareket eden Lehistanlıların baskısı sonucu Varşova'yı terk etmek zorunda kaldığı, bunun ise Rusya'nın seçimlere karışmayacağına dair yayınladığı beyannamenin hilafına bir hareket olduğu belirtilmiş ve tercümandan bunun izahı istenmiştir. Tercüman ise Rusya'nın beyanname hilafına hareket etmediğini, Lehlilerin kendilerinin Rusya'dan yardım istediklerini, Branicki'nin ülkede destek bulamayınca taraftarları ile birlikte Varşova'yı terk ettiğini ve bu durumda Rusya'nın bir dahlinin bulunmadığını savunmuştur[828].

Obreskov ve Rusya elçilik baştercümanının Kırım Giray'ın iddialarına dair cevapları Bâbıâli tarafından hana haber verilmiştir. Kırım Giray da İstanbul'daki adamı Abdülaziz'e gönderdiği mektupta elçi ve tercümanın ithamlarına cevap vermiştir. Han, mektubunda önceki iddialarını yinelemiş; Rusya'nın Poniatowski'yi kral seçtirmek amacıyla hem Lehistan içinde hem de Litvanya'da asker bulundurduğunu, kendisine inanılmazsa işin aslını öğrenmek için İstanbul'daki Fransa ve Avusturya elçilerine sorulmasını istemiştir. Ayrıca Rumeli ve Anadolu askerinin bir bahaneyle Özü'ye nakledilmesini, bu askerlerin Rusya karşısında hazır bekletilmesini de talep etmiştir[829]. Ayrıca elçilerin hem Lehistan'daki gelişmeler hem de kendisi hakkında verdikleri bilgilerin bir hile olduğunu ve bunlara itimat edilmemesi gerektiğini de yazmıştır[830]. Kırım Giray'ın savunması Obreskov'un iddialarını destekler mahiyetteydi. Zira Han kendisine itimat edilmezse Fransa ve Avusturya elçilerine danışılmasını tavsiye etmiştir.

---

için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 337-338.

828 TSMA, nr. E.5002/1, 12 Zilhicce 1177/12 Haziran 1764. Ayrıca bk. BOA, İbnülemin Hariciye, nr. 1833, trsz.

829 TSMA, nr. E.3811, 27 Zilkade 1177/28 Mayıs 1764; Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 39. Bir sureti için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 66–67.

830 Kırım Giray'ın Rexin ve Obreskov'un hem kendisi hem de Lehistan'daki gelişmelere dair Bâbıâli'ye gönderdiği tahriratın özeti için bk. TSMA, nr. E.2456/23, trsz.

Bir taraftan Rusya ve Prusya elçilerinin diğer taraftan da Kırım Hanı'nın takrirleri Bâbıâli'de kısa bir süreliğine kafa karışıklığına sebep olmuştur[831]. Sadrazam Mustafa Paşa, Kırım Giray'dan gelen takrirde "yazdıklarına inanılmıyorsa Fransa ve Avusturya elçilerine sorulması" yönündeki ifadelerinin hanın Lehistan krallığı tartışmalarında Fransa ve Avusturya tarafını tuttuğunu açıkça ortaya koyduğunu düşünmüştür. Bu nedenle Osmanlı ile Rusya ve Prusya arasında soğukluk çıkmasını istediği sonucuna varmıştır. Han'ın iddialarının Obreskov'a da sorulmasının yerinde bir hareket olacağını savunmuştur[832].

Mustafa Paşa'nın isteği üzerine Kırım Giray'ın Rusya'ya karşı askerî hazırlıklar başlatılması yönündeki teklifi, III. Mustafa'ya da iletilmişti. Sultan, devlet adamlarının ve kendisinin içinde bulundukları çıkmazı şu cümlelerle dile getirmiştir: "Benim vezîrim, hanın arzına ancak ıttılâ' edecek mu'cizât sâhibi efendimiz pâdişâh-ı hazret-i Ebû Bekir vezîr olmağa muhtâcdır... Bakalım Han bize bir sûret göstersün biz de öyle edelim. Leh husûsuna ne dir ise bize ta'lîm etsün. Benim ve senin aklın bu kadardır. Müftü efendiye gidin, ne diyecek bir kelâm bulamaz. Han'ın sözüne göre heman asker ile sefer mi gösterelim? Ne yapalım? Moskov husûsunu bile yine mülâhaza idesiz. Efendi de eyütsün, arz eylesün"[833].

Obreskov'un Kırım Giray'ın Fransa ile iş birliği ettiğine dair takrirlerinden sonra Bâbıâli, Han'a bazı uyarılarda bulunmak ihtiyacı duymuştur. Zira Osmanlı devlet ricali Mayıs-Temmuz 1764 itibariyle Rusya ile barışın muhafazasını daha uygun görmekteydi. Ayrıca Obreskov'un da belirttiği üzere şayet Türk tarafı bir tedbir almazsa Rusya harekete geçecekti. Kırım Giray uyarılmazsa, Rusya aleyhindeki tasavvurlarını hayata geçirmek için daha da ileri gidecekti. Bu yüzden Han'a, İstanbul'daki adamı Hazine Kâtibi Abdülaziz Efendi vasıtasıyla bundan sonra nasıl hareket etmesi ve nelere dikkat etmesi

831 İngiltere Elçisi Grenville, 3 Temmuz 1764 tarihli şifreli mektubunda Lehistan'daki gelişmelere dair İstanbul'a her gün birbirinden çok farklı bilgilerin geldiğini ve bu yüzden Osmanlı devlet ricalinin endişeli olduklarını, Karadeniz'deki donanmanın takviye edilmesi yanında başka önlemler almayı da düşündüklerini bildirmiştir. Ayrıca Kırım Giray'ın hareketlerinden de İstanbul'da rahatsızlık duyulduğunu rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/42).

832 Kırım Giray'ın takriri üzerine Mustafa Paşa'nın yazdığı telhis için bk. TSMA, nr. E.3811; Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 39.

833 TSMA, nr. E.2456/23, trsz. Bu takririn bir sureti için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 41-42. Ayrıca bk. TSMA, nr. E. 866/1. III. Mustafa, Lehistan'daki gelişmelere dair Boğdan voyvodasının gönderdiği bir takririn de "müftü efendiye" gönderilmesini istemiştir (TSMA, nr. E. 7697/1).

gerektiğine dair tavsiye niteliğinde bir haber gönderilmiştir[834]. Kırım Giray'a tavsiye edilen hususlar şunlardır: Öncelikle seçim süreci devam ederken Lehistan beyzâdelerinden birinin Kırım'a gelerek hanla görüşmesi ve sonrasında hanın da Varşova'ya Hasan adlı bir adamını göndermesi özellikle Rusya'yı tedirgin etmiştir. Buna Özü Kalesi'ndeki hazırlıklar ve başka bölgelerden bu kaleye asker sevki de eklendiğinde Rusya, Devlet-i Aliyye'nin iki ülke arasındaki antlaşmaları bozacağına dair bir vehme kapılmıştır. Han'ın Hasan'ı Lehistan'a göndermesi doğru bir hareket olmamıştır. Zira Bâbıâli daha önce yayınladığı beyannamede seçime müdahil olmayacağını taahhüt etmiştir. Ayrıca hanın Rusya sınırına asker yığması Rusya tarafının da Osmanlı sınırına asker sevk etmesine mesnet oluşturduğundan yanlış bir hareket olmuştur. Bâbıâli de gaza etmeyi arzulamaktadır, ancak uzun süredir savaş yerine barış tercih edilegelmiştir. Bu da Osmanlıların bir sefer için gerekli hazırlıklardan mahrum olmasına sebep olmuştur. Şayet han Rusya üzerine yürümeyi arzu ediyorsa ve bunu Bâbıâli'nin yardımı olmadan yapabiliyorsa bu engellenmeyecektir. Ancak bu da mümkün değildir. Han'ın arzusuna rağmen Bâbıâli, Rusya ile olan barışın devamını istemektedir. Bu yüzden Han, Lehistan'a gönderdiği Hasan adlı adamını geri çağırmalı, Lehistan'da bir grubu silahlandırmaktan vazgeçmeli ve Bâbıâli'nin ilan ettiği beyannamede belirttiği üzere seçimlerin serbestçe yapılmasına müdahil olmamalıdır. Zamanı geldiğinde Kırım Giray'ın arzu ettiği üzere sefere de çıkılacaktır[835].

Kırım Giray'a gönderilen bu takrir, Bâbıâli'nin Rusya ile bir savaşı kesin olarak istemediğini, iki ülke arasındaki barışın devam etmesini arzu ettiğini, Lehistan'da ise seçimlere daha önce yayınlanan beyannamede belirtildiği üzere kesin olarak müdahil olunmayacağını açıkça göstermiştir.

D. Derviş Mehmed Efendi'nin Rusya Sefâreti

Bâbıâli'de Kırım Han'ı ile ilgili tartışmaların devam ettiği günlerde, barışa dair niyetini bizzat Rus yetkililere anlatmak ve Rusya'daki gelişmeleri yerin-

834 Haberin Abdülaziz vasıtasıyla sözlü olarak gönderilmesi bilinçli bir tercihtir. Bâbıâli şayet takrirle tavsiyelerini Kırım Giray'a gönderirse başkaları tarafından da haber alınmasından çekinmiştir. "İş bu mevâd han hazretlerine tahrîren ifâde olunsa yerinde sened olup irâetinden ictinâb olunan kimesnelere irâet veyâhûd bir takrîb ele girüp bir fesâdı müntec olur mülâhazasına binâen tahrîren ifâdeden ihtirâz..." (TSMA, nr. E. 538/1, trsz). Belgenin bir sureti için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 41. Belgenin özeti için bk. Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 38-39.

835 TSMA, nr. E. 538/1, trsz.

de gözlemlemek üzere St. Petersburg'a bir elçi gönderilmesi yönünde karar alınmıştır. Böylesine kritik bir görev için ise daha önce de sefaret göreviyle Rusya'ya gönderilmiş olan Derviş Mehmed Efendi[836] uygun görülmüştür.

İsmi üzerinde karar kılındıktan sonra Mehmed Efendi, Divân'a çağrılmış ve kendisine "Bir mahalle sefâretle azîmetin zuhûr eylese azîmet eder mi idin?" diye sorulmuş, efendi de "Ulyâ-yı ni'am efendimiz hazretlerinin hıdemât-ı aliyyelerine maşiyen ale'l-vücûh müsârâf ederim" demiştir. Bunun üzerine Mehmed Efendi'ye St. Petersburg'a sefir olarak gönderileceği bildirilmiştir[837].

Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan[838] ve II. Katerina ile Nikola Panin'e hitaben nameler yazıldıktan sonra Mehmed Efendi, sefaret heyeti ile birlikte 1764 Temmuz'u başlarında İstanbul'dan ayrılmıştır[839]. Sefaret heyetinin St. Petersburg'a kadar olan yolculuk serencamı hakkında Mehmed Efendi dönüş yolunda vefat ettiği için teferruatlı bir sefaretname yazamadığından fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak heyette bulunan ve Mehmed Efendi'nin vefatından sonra Rusya'dan gönderilen nameleri İstanbul'a ulaştıran Mehmed Efendi'nin hazinedarı İbrahim Efendi'nin dönüşte sefaret yolcuğuna dair sunduğu takriri bazı önemli bilgiler ihtiva etmektedir. İbrahim Efendi'nin kaleme aldığı takrire göre sefaret heyeti Lehistan topraklarından bilgi toplamak amacıyla hassaten geçmiştir. Söylentilere göre kendi istedikleri kişinin kral seçilmesi için Rusya 30 bin, Avusturya da 35 bin askerini Lehistan'a sevk etmiştir.

Mehmed Efendi, St. Petersburg'a gittiğinde birkaç husus hakkında bilgi almasının özellikle istendiği İbrahim Efendi'nin takririnden anlaşılmaktadır. Buna göre öncelikli olarak Rusya'nın Devlet-i Aliyye ile olan antlaşmaları-

836 Derviş Mehmed Efendi, birincisi 1755'te ikincisi de 1764'te olmak üzere iki defa Rusya'ya sefir olarak gitmiştir. İkinci sefirliğinden dönüşte vefat etmiştir. Bu yüzden Mehmed Efendi'nin ikinci sefaretine dair elimizde sefaretname bulunmamaktadır. Derviş Mehmed Efendi'nin ilk sefareti ve hayatı hakkında bk. Unat, *Sefaretnameler*, s. 99–102. Mehmed Efendi, 1764'te kendisine ikinci defa Rusya sefareti teklif edildiğinde Sipah Kalemi kâtipliği görevindeydi (*Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1151).

837 TSMA, nr. E. 7019/120, trsz.

838 Mehmed Efendi'nin başında bulunduğu sefaret heyetinin Bender'den Osmanlı sınırı bitene kadar geçeceği yerlerde gerekli zahirenin hazırlanması hakkında Bender Muhafızı Köprülüzâde Vezir Ahmed Paşa'ya gönderilen ferman için bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 133/6611, 16 Zilhicce 1177/16 Haziran 1764.

839 *Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1151. İngiltere Elçisi Grenville, 3 Temmuz 1764 tarihli şifreli mektubunda Bâbıâli'nin St. Petersburg'a bir elçi gönderdiğini, bu elçinin daha önce de Rusya'ya sefir olarak gönderilmiş olduğunu rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/42).

na riayet edip etmeyeceğinin öğrenilmesi istenmiştir. Mehmed Efendi, Rusya Başkanı Panin ile görüşmelerinde bu hususu sormuş, Panin de iki ülke arasındaki dostluğun devamını arzuladığı cevabını vermiştir[840].

Mehmed Efendi'den öğrenmesi istenilen ikinci husus ise Rusya'nın Osmanlı sınırında Kırım Giray'ın iddia ettiği üzere yeni kaleler inşa edip etmediği ve bu kalelere asker sevk edip etmediği olmuştur. Panin, kale tamiri ve inşası ile ilgili iddia edilenlerin katiyen aslının bulunmadığını, bu tür söylentilerin iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin bozulmasını isteyenler tarafından yayıldığını, Kırım Giray'ın Rusya'ya olan garezinden dolayı bu yönde İstanbul'a raporlar gönderdiğini söylemiştir. Fakat Gürcülerin İran ile olan mücadeleleri yüzünden Rusya'nın Gürcistan sınırına, kendi güvenliğini sağlamak amacıyla 30 bin asker sevk ettiğini de ifade etmiştir[841].

Mehmed Efendi, St. Petersburg'a ulaştıktan sonra da yeni gelişmelere göre kendisinden bazı hususlarda bilgi toplaması istenmiştir. Bunlardan biri de Hotin tarafından gelen haberlerde iddia edildiği üzere Rusya'nın Kamaniçe Kalesi'ni muhasara edip etmediğini öğrenmektir[842]. Mehmed Efendi, bu göreve dair İstanbul'dan gönderilen mektubu Kiev'de almış ve vakit kaybetmeden bilgi toplamaya başlamıştır. Kiev generali ile görüşmelerinde general Rusya'nın

840 Panin, Mehmed Efendi'ye teslim ettiği namede de iki ülke arasındaki barışın ve dostluğun devamına vurgu yapmıştır (BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 17, s. 62-63, 4 Şevvâl 178/27 Mart 1765). II. Katerina'nın namesi için bk. A.DVN.NMH.d, nr. 17, s. 62, 4 Şevvâl 178/27 Mart 1765. Katerina'nın namesinin bir sureti için bk. A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 508, hk. 370. Bu nameler Mehmed Efendi'ye teslim edilmiş, ancak sefirin Rus sınırında eceliyle ölmesi ve cenazesinin Bender'e gönderilmesi yüzünden nameler hazinedarı İbrahim Efendi'ye verilmiştir. Buna dair Panin, Sadrazam'a hitaben bir mektup daha kaleme almak zorunda kalmış, mektupta Mehmed Efendi'nin vefatından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve İbrahim Efendi'nin anlatacaklarına ve elindeki namelere itimat edilmesi gerektiğini bildirmiştir (A.DVN.NMH.d, nr. 17, s. 63, 4 Şevvâl 1178/27 Mart 1765).

841 Panin ile Derviş Mehmed Paşa arasındaki görüşmeyi sefirin maliye kâtiplerinden İbrahim Efendi, Bâbıâli'ye sefâret ile ilgili sunduğu takririnde anlatmıştır (BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/31, selh-i Ramazan 178/23 Mart 1765).

842 Mehmed Efendi, St. Petersburg'a gönderilirken Kamaniçe Kalesi ile ilgili bir görev verilmemiş, bu görev daha sonra kendisine sadrazam tarafından gönderilen bir mektupla iletilmiştir. Mektup Boğdan voyvodası vasıtasıyla Mehmed Efendi'ye ulaştırılmıştır (TSMA, nr. E.7019/123, trsz). "Bundan akdem Rusya askeri Kamaniçe Kal'ası'nı muhasara eyledi deyü Hotin tarafından der-aliyyeye tahrîr olunduğuna binâen istifsâr-ı hakikat-i hâl siyâkında Rusya tarafına elçi ta'yîn olunan Derviş Efendi kullarına tarâf-ı çâkerânemden mektûb tahrîr ve Boğdan voyvodası vesâtâtıyla irsâl olunmuşdu...". Kamaniçe'nin Rus askeri tarafından kuşatıldığına dair İstanbul'a gönderilen takrir için bk. TSMA, nr. E. 866/20, 21 Safer 1178/20 Ağustos 1764.

Lehistan topraklarına girdiğini yalanlamış ve iki ülke arasındaki antlaşmalara riayet ettiklerini söylemiştir. İstanbul'dan gönderilen mektubu getiren Boğdan voyvodasının adamı da Kiev'de yalnızca 20 bin Rus askerinin olduğunu müşahede ettiğini rapor etmiştir[843].

Derviş Mehmed Efendi'nin Kiev'den gönderdiği takrir İstanbul'da Osmanlı devlet ricalini yanlış şekilde yönlendirmiştir[844]. Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'nın elçiden gelen takrir üzerine III. Mustafa'ya "a'da-yı bed-hâh-ı Devlet-i Aliyyeleri Elçi Derviş misüllü ednâ bir kullarından tavsiyename ve istimdâd eylemeleri imâre-i inâyet-i bî-gayet-i cenâb-ı Rabbü Kadir olup kuvve-i baht-ı cihânbânîleriyle kâffe-i a'da yevmen fe yevmen zelîl ve hakir olmasına iş bu imâre delîl-i kâfî ve bürhân-ı vâfî" olduğunu yazmıştır.

Sadrazam böyle yazarak Padişah'ın Rusya'nın Kırım Giray'ın iddia ettiği gibi Osmanlı'ya saldırmak üzere askerî hazırlıklar yapmadığını, bilakis Türk tarafından korktuğunu ifade etmeye çalışmıştır. Ancak III. Mustafa'nın Sadrazam'ın takriri üzerine yazdığı şu hatt-ı hümayunu bunun Padişah tarafından tam tersi bir şekilde anlaşıldığını göstermektedir: "Doğrusu bu ki Devlet-i Osmaniye birâz müddetden beri cumhûr eyledi, müstekarr olduk. Râgıb Paşa-yı hâin-i dîn (ü) devlet birâz bizim arzumuzu halel virdi. Allah'ın kuvvetiyle vezîr-i yek-dil olaydı Sultân Süleyman kadrini sayarlar idi".

Padişah'ın bu hattı Râgıb Paşa'nın dış politika anlayışından kopuşun bir işareti olsa gerektir. Ayrıca Mehmed Efendi'nin ya bilgi yetersizliğinden veya Kiev generalinin yanlış bilgi vermesi yüzünden İstanbul'daki devlet ricalini yanlış yönlendirdiği açıktır. İbrahim Paşa'nın takririnin de bu yanlış yönlendir-

843 Derviş Mehmed Efendi, Kiev generali ile mülakatlarına dair İstanbul'a bir takrir göndermiştir (TSMA, nr. E.7019/123, trsz).

844 Yalnızca Derviş Mehmed Efendi'nin takriri değil, Selim Giray han olduktan sonra bölgenin ahvalini bizzat yerinde görmek ve bunu rapor etmek üzere görevlendirilen Süleyman Feyzi Efendi'nin takririnde belirttiği hususlar da Osmanlı devlet ricalini Rusya konusunda yanlış yönlendirmiştir. Zira Süleyman Efendi, Rusya'nın Osmanlı sınırında kale inşa edip etmediğini araştırmak için Kırım ileri gelenleri ile yaptığı görüşmelerde ileri gelenlerin şunları söylediklerini rapor etmiştir: "...Rusyalu, Devlet-i Aliyye'den havf u haşyet üzerelerdir ki mukaddemâ vâki' olan muhârebede suret-i galebe Moskovlu tarafına rû-nümâ oldıgına binâen Devlet-i Aliyye elbet bir gün ola ki ahz-ı intikam eyleye deyu hilâf-ı şürûr-ı musâfât hareketden ziyâde ihtirâz edüp ve dâimâ mütebassırâne hareket ederler..."(BOA, A.AMD, Dosya nr. 17/10, trsz). Osmanlıların Rusya'dan 1736-1739 Harbi'nin intikamını almak için fırsat kolladığına ve bunun da Rus devlet adamları arasında korkuya sebep olduğuna dair ifadeler İstanbul'da Osmanlı ricalinin gereğinden fazla gururlanmasına ve yanlış hesaplar yapmasına sebep olmuştur.

mede önemli bir payı vardır. Ancak ilerleyen aylarda farklı bölgelerden Mehmed Efendi'nin takririni tekzip eden bilgiler gelmeye başlamış, elçinin vereceği bilgilere ve Rus idarecilerinin taahhütlerine olan güven giderek azalmıştır[845].

E. Poniatowski Kral Seçilmeden Önceki Son Hamleler

Bâbıâli'nin Haziran 1764'te Poniatowski'nin kral seçilmesine karşı olduğuna dair net bir tavır sergilemesine rağmen Rusya, Lehistan'daki askerî varlığını artırmaya ve bunu seçimi etkileyecek bir baskı unsuru olarak kullanmaya giderek daha çok meyyal bir politika izlemeye başlamıştır. Rusya'nın, Bâbıâli'nin karşı çıkmasına rağmen Poniatowski'ye açıktan destek vermeye devam etmesinde İstanbul'dan gelen raporlarda Türk tarafının işi protestodan daha ileri götürmeyi düşünmediğinin belirtilmiş olması da etkili olmuştur[846]. Rusya, diğer taraftan da İstanbul'daki diplomasi trafiğinin yükünü son günlerde ağır bir şekilde hastalanan Obreskov'un tek başına kaldıramayacağı için Temmuz 1764'te kapıkethüdasının yanına maslahatgüzar olarak Levaşov'u tayin etmiştir[847].

İstanbul'da 1764 Temmuz'unda yoğun bir diplomasi trafiğinin yaşanacak olmasının sebebi 1764 Ağustos'unda Lehistan'da büyük kurultayın toplanacak olmasıdır. Hem Fransa, Avusturya ve Kırım hanı hem de Rusya ile Prusya, Bâbıâli'yi kendi politikalarına çekmek için bu ayı çok iyi değerlendirmek istemişlerdir.

İstanbul'a 1764 Temmuz'u başlarından itibaren Rus askerinin Branicki ve Litvanya voyvodasını Varşova'dan kaçmaya zorladığı, Branicki'nin Macaristan'a kaçtığına dair haberler gelmeye başlamıştır. Osmanlı yetkilileri özellikle Branicki'nin takip edilmesini istemiş, bunun için de Eflak ve Boğdan voyvodaları görevlendirilmiştir.

845 III. Mustafa, Lehistan ve Rusya hakkında Kırım'dan gelen bir takrir üzerine bu bilgilerin Mehmed Efendi'ye de bildirilmesini istemiş, ancak bunun bir fayda getirmeyeceğini de ifade etmiştir (TSMA, nr. E.5002/3, trsz). "Şimdilik şu kâğıd kendinizin torbasında dura. Zîrâ şâyi ederler, mahfîcedir. Derviş Efendi'ye irsâl olunmada bir beis yokdur, bir fâidesi dahi yokdur. Bakalım takdîr-i Hudâ ne sûret gösterir. Doğrusu hanın kelâmı vaki'dir. Düşman ile mükâleme olmaz...". Anafarta, sehven bu belgeyi Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın arzı olarak kaydetmiştir (*Tarihi Belgeler*, s. 47-48).

846 Beydilli, *Büyük Friedrich,* s. 93.

847 Buna dair İstanbul'daki kaymakam başvekili olarak bulunan Aleksandr Galiç, Sadrazam Mustafa Paşa'ya bir takrir sunmuştur (BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 17, s. 60-61, 13 Muharrem 178/13 Temmuz 1764). Obreskov da Levaşov'un maslahatgüzar tayin edildiği ve bunun tanınması için Sadrazam'a hitaben bir takrir göndermiştir (A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/18, 1 Muharrem 1178/1 Temmuz 1764).

Voyvodaların yaptırdığı araştırmalar sonunda Branicki, Varşova'dan kaçtıktan sonra başhatman taraftarlarının da şehirden ayrıldıkları, bir kaleye sığındıkları ve sayılarının 4 bin kadar olduğu kaydedilmiştir. Dahası bunların aralarında bir kral intihab etmek istedikleri, ancak artlarından gelen Rus askerleri yüzünden kaleden ayrılmak zorunda kaldıkları, Kamaniçe Kalesi'ne sığındıkları ve kalenin Ruslar tarafından kuşatıldığı, Lehistanlı muhalifler ile Rus askeri arasında çatışmalar olduğu öğrenilmiş ve bunlar da rapor edilmiştir. Sonraki günlerde Rus askerinin Kamaniçe Kalesi'ni kuşatmaktan vazgeçtiği ve Lehistan içlerine çekildiği haber alınmıştır[848].

Rus askerinin Kamaniçe Kalesi'ni muhasara etmesi, İstanbul'da büyük bir endişeye sebep olmuştur. Zira kale Osmanlı-Lehistan sınırında bulunmaktadır ve kalenin işgali hâlinde Türk sınırı da tehlike altına girecektir[849]. Bu yüzden Bâbıâli, Derviş Mehmed Efendi'nin sefareti ile ilgili bölümde anlatıldığı üzere sefirden bilgi talep etmiş[850], ayrıca Obreskov'a gelen bilgilerin doğru olup olmadığı sorulmuştur[851].

Lehistan'dan gelen haberler üzerine Bâbıâli, Rusya ve Prusya'ya daha önce ilan ettikleri beyannamelerdeki taahhütlerini hatırlatma ihtiyacı duymuştur. Bu minvalde Rexin'e teslim edilen bir mektupta II. Friedrich'in Lehistan seçimlerinin serbestçe yapılacağına dair beyannamesine rağmen Rusya'nın bu taahhüdün hilafına hareket ettiği ve Poniatowski'nin kral seçilmesi için silah zoru

848 Boğdan voyvodasının takriri, Eflak voyvodasının takririne göre oldukça kısa ve içindeki bilgiler de daha azdır. Boğdan voyvodasının takriri için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/55, 15 Safer 1178/14 Ağustos 1764. Eflak voyvodasının takriri için bk. Cevdet-Hariciye, nr. 8055, 10 Safer 1178/9 Ağustos 1764. Hotin Muhafızı Mehmed Paşa'nın 21 Safer 1178/20 Ağustos 1764 tarihli Kamaniçe ile ilgili takriri için bk. TSMA, nr. E. 866/10; ayrıca bk. Anafarta, Tarihi Belgeler, s. 40-41. Vergennes'e Viyana'dan gelen 24 Ağustos 1764 tarihli bir havadis kâğıdında da Kamaniçe Kalesi'nin vire ile teslim olduğu belirtilmiş, elçi de bunu 25 Eylül 1764 tarihli takririnde Bâbıâli'ye rapor etmiştir (A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/55, 28 Rebîülevvel 1178). Ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV. Cilt, I. Kısım Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Ankara 1995, s. 360–361.

849 Kamaniçe'nin önemine binaen Ahmed Resmî, Berlin sefaretinde kaleye uğramış ve *Sefâretnâmesi*'nde kalenin ayrıntılı bir tasvirini yapmıştır (Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 264-265). Resmî, kalenin tamire ihtiyacı olduğunu müşahede etmiş ve yetkililere neden böyle önemli bir kaleye gerekli önemi göstermediklerini sormuştur. Yetkililer de kaleye yalnızca Osmanlıların saldırabileceğini, onunla da ebedî bir barış imzaladıklarından bunun da mümkün olmadığı cevabını vermişlerdir. Fakat yanıldıkları 1764'teki Rus saldırısında ortaya çıkmıştır.

850 TSMA, nr. E.7019/123, trsz; nr. E.866/20, 21 Safer 1178/20 Ağustos 1764.

851 Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 174-175.

kullandığı ifade edilmiş, bunun önlenmesi için müttefiki Rusya'ya baskı yapması istenmiştir. Mektupta, Bâbıâli'yi Rusya'nın Lehistan asıllı birini kral seçtirmek istemesine karşı olmadığı, ancak bunun için muhalifleri ülkeden kaçmaya zorlamasının taahhütlerine aykırı bulunduğu, daha da kötüsü Rus askerinden kaçan muhaliflerin Osmanlı sınırına gelerek sınırdaki idarecilerden yardım istedikleri kaydedilmiştir[852]. Osmanlı yönetimi seçimlerde güvenliği sağlamak amacıyla Rusya'nın Lehistan'da asker bulundurma hakkının mevcudiyetini tanıdığını fakat bunun istedikleri kişinin kral seçilmesi için kullanılmasının ahitnamelere aykırı olduğunu kaydetmiştir. Şayet Lehistan'da Rusya'nın askerî müdahalede bulunduğu doğruysa Bâbıâli'nin hem Rusya hem de müttefiki olan Prusya ile olan dostane ilişkilerini keseceği tehdidinde bulunulmuştur. Rexin'e gönderilen mektubun muhteva olarak bir benzeri Obreskov'a da gönderilmiştir[853].

Bâbıâli'nin Rusya ve Prusya'yı sıkıştırdığı günlerde Obreskov ile Rexin bir taraftan Rusya'nın Lehistan'daki askerî müdahalesini meşru göstermek üzere takrirler sunarlarken diğer taraftan Branicki grubunun İstanbul'daki sözcüsü konumundaki Lehistan Kapıkethüdası Stankiewicz'in ülkesine geri gönderilmesini talep etmeye başlamışlardır. Zira Lehistan'dan yeni bir orta elçinin yola çıktığını ve Stankiewicz'in hukuken hiçbir temsil hakkının kalmadığını ileri sürmüşlerdir. Fakat Osmanlı yönetimi elçilerin bu isteklerine; Lehistan'dan gönderildiği iddia edilen orta elçinin yeni kral seçilene kadar Bâbıâli tarafından resmen kabulünün kanunlara aykırı olduğunu, Stankiewicz'in ise tayinatının kesileceği ama ülkesine geri dönüp dönmeyeceğinin kendi bileceği bir husus olduğu cevabını vermiştir[854].

Stankiewicz meselesi Ağustos 1764'ün ilerleyen günlerinde giderek daha ciddi bir sorun hâline gelmiştir. Rusya ve Prusya'nın baskıları sonucu Lehistan kral vekili İstanbul'a gönderdiği ve Obreskov vasıtasıyla Divan-ı Hümayun'a tes-

852 Muhaliflerden Prens Racovil, maiyyetindeki 1200 kadar adamı ve askerî teçhizatlarıyla birlikte Hotin'e birkaç saat mesafedeki Turla Nehri kenarındaki bir mevkiye yerleşmiş ve Hotin Muhafızı Ahmed Paşa ile Boğdan Voyvodası Grigor'dan kendisine yardım edilmesini talep etmiştir. Paşa ve Grigor, bu isteği Bâbıâli'ye iletmiş, Osmanlı yönetimi de Racovil'in isteğinin kabul edilmesi yönünde hem Ahmed Paşa'ya hem de Grigor'a Evâhir-i Muharrem 1178/21-30 Temmuz 1764 tarihli birer ferman göndermiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 136-137. Ayrıca bk. HH, nr. 1429/58493, 1 Safer 1178/31 Temmuz 1764).

853 Rexin'e teslim edilen mektup için bk. BOA, HH, nr. 1429/58493, 1 Safer 1178/31 Temmuz 1764.

854 BOA, HH, nr. 1429/58493, 1 Safer 1178/31 Temmuz 1764. Cevap verilmeden evvel yapılan meşveret meclislerinin kayıtları için bk. TSMA, nr. E. 7019/143-151.

lim edilen bir mektubunda Stankiewicz'in azledildiğini ve yerine başka birinin tayin edildiğini, yeni elçinin de kısa süre sonra gönderileceğini bildirmiştir. Lehistan kral vekilinden gelen mektuptan sonra Obreskov ve Rexin, Stankiewicz aleyhinde Bâbıâli üzerindeki baskılarını artırmaya başlamışlardır. Rexin, sunduğu bir takrirde; Lehistan kapıkethüdasının azledildiğini haber aldığını, gönderilecek yeni temsilcinin ise yolda güvenli bir şekilde seyahat etmesi için gerekli yerlere İstanbul'dan emirler gönderilmesini istemiştir. Rexin'in takririnden sonra Lehistan kral vekilinden gelen bir sonraki mektupta da Stankiewicz'in azledildiği, artık Lehistan halkını temsil etme yetkisinin bulunmadığı, kendisine verilen tayinatın en kısa sürede kesilmesi talep edilmiştir. Bu talep, Sadrazam Mustafa Paşa tarafından olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Rusya ve Prusya temsilcilerinin baskıları ile Lehistan kral vekilinden gelen resmî tebliğ üzerine sadrazam, Stankiewicz'in tayinatının kesileceğini ve geri dönüş yolu için gerekli makamlara gönderilmek üzere emirler hazırlandığını III. Mustafa'ya arz etmiştir[855]. Yine de Lehistan kapıkethüdası hemen azledilmemiştir. Bunda Bâbıâli'nin tutumunun da etkisi olsa gerektir. Zira Bâhir Mustafa Paşa, III. Mustafa'ya sunduğu bir arzda yeni Lehistan kralının yakında belirleneceğini, bu yüzden yeni kral belli olana kadar Stankiewicz'in bahanelerle gönderilmesinin tehir edilmesinin uygun olacağını belirtmiştir[856].

Stankiewicz'in İstanbul'da kalmaya devam etmesi ve Lehistan'dan gönderilen yeni elçinin Osmanlı sınırında bekletilip resmen kabul edilmemesi ilerleyen günlerde tartışmalara sebep olmuştur. Yukarıda değinildiği üzere Prusya ve Rusya temsilcileri Stankiewicz'in bir an önce şehirden ayrılması ve yeni elçinin de daha fazla bekletilmeden kabul edilmesi yönünde Bâbıâli'ye baskı yaparken özellikle Fransa Elçisi Vergennes, yeni elçinin resmen kabul edilmesinde acele edilmemesi, Stankiewicz'in şehirden ayrılması için de baskı yapılmaması yönünde teşebbüslerde bulunmuştur. Bâbıâli de harekete geçmeden önce Lehistan konusunda görüşlerini almak üzere Reisülküttâb el-Hâc Abdi Efendi'nin elçilerle görüşmeler başlatmasını uygun bulmuştur. Abdi Efendi, öncelikle Rusya ve Prusya temsilcilerine mükâlemede bulunmak isteğini iletmiş ve bunun için bir tarih belirlenmesini istemiştir. Obreskov ile Rexin, birkaç gün bu isteği cevaplandırmamış ve bu durum, Bâbıâli'de telaşa sebep olmuştur.

855 Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa, III. Mustafa'ya sunduğu bir arzında Lehistan kral vekilinden gelen mektupları, Obreskov ve Rexin'in takrirlerini Padişah'a özetlemiştir (TSMA, nr. E.2456/22, trsz).

856 TSMA, nr. E.7019/41, trsz. Bu arz üzerine Padişah, "Benim Vezîrim, begzâdenin te'hiri tamâm tedbîr olundu..." yazarak kararı uygun gördüğünü belirtmiştir.

Nihayet Rusya ve Prusya temsilcilerinden mükâleme için 11 Ağustos 1765 tarihinin uygun olduğu cevabı gelmiş ve belirlenen tarihte Sadaret Mektupçusu Yağlıkçızâde Mehmed Emin Efendi[857], Reisülküttâb el-Hâc Abdi Efendi'nin[858] yerine, Obreskov ve Rexin ile bir araya gelmiştir. Görüşmede Emin Efendi öncelikle Türk tarafının Rusya ve Prusya ile olan antlaşmalarına riayet ettiği ve aradaki dostane münasebetlerin devamını arzuladığını ifade etmiştir. Buna karşılık Rusya ve Prusya temsilcileri de aynı düşünceleri paylaştıklarını söylemişledir. Bu dostane başlangıçtan sonra sadaret kethüdası, Rusya'nın Çerkesler ve Kabarta kabileleri aleyhine neden Dağıstan bölgesinde askerî yığınaklar yaptığını ve bölgeye neden asker sevk edildiğini sormuştur. Obreskov ise bu iddiaların tamamen iftira olduğu cevabını vermiştir. Mehmed Efendi sözü Lehistan seçimlerine getirmiş ve yayınladığı beyannameye rağmen Rusya'nın Lehistan'da seçimlerin serbestçe yapılmasına neden engel olduğunu sormuştur. Obreskov yine cevaben bu iddiaları da yalanlamış ve III. August'ün Lehistan kralı olduğu dönemde ülkede iç nizamın bozulduğunu, Rusya'nın ülkede reform yapılmasını istediği hususların

857 Rusya ve Prusya temsilcileri ile mükâlemeye Reisülküttâb el-Hâc Abdi Efendi tayin edilmiş, fakat Abdi Efendi yaşlı olduğundan bu görevi sadaret mektupçusu olan Mehmed Emin Efendi yerine getirmiştir. Ahmed Resmî, mükâlemenin tarihî zeminini ele almadan ve kanaatimizce inşa etmek istediği tarihe ters olduğunu düşündüğünden dönemin şartlarını göz önünde bulundurmadan görüşmeyi şu şekilde aktarmıştır: (Obreskov), "Devlet-i Aliyye ile sulhumuz mü'ebbed ve müstahkemdir. Sizinle nizâ'ımız ve dostluğa mugâyir kârımız yokdur. Nihâyetü'l-emr Lehlü ile mülk ü mezheb husûsuna dâ'ir işimiz vardır' deyü âdetleri üzere mülâyim ve ma'kûl cevâblar verdikçe Mektûbcu Efendi kabarup 'balyozu mükâleme-i müvecehe ile ilzâm ve iskât eyledim' deyü tefâhür edip dururken... 'bu misüllü umûru benden gayrı bilür görür yokdur' deyü Divân-hâneye sığmaz oldu" (*Hulâsatü'l-İ'tibâr*, s. 51). Resmî'nin olayları tarihî zemininden farklı bir şekilde tahrif ederek yansıtmasının bizce en önemli sebebi 1768–1774 Harbi'nde genel olarak Türk tarafını haksız görmesidir. Müellif, eserinin birçok yerinde Türk tarafının uygulamalarını eleştirmiş ve barışın savaşa tercih edilir olduğunu göstermeye çalışmıştır. Resmî'nin olayları tahrif ettiği ve inşa etmek istediği kurguya göre yeniden yorumladığı göz önünde bulundurulmamış ve 1768–1774 Savaşı ile ilgili yazılanlar müellifin yazdıklarına göre değerlendirilmiştir. Buna mukabil Ahmed Resmî'nin Mehmed Emin ile ilgili yazdıklarında doğruluk payı da var gibidir. Zira mükâlemeden on gün sonra 22 Safer 1178/21 Ağustos 1764'te Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'nın tavsiyesi üzerine reisülküttâb tayin edilmiş ve bu görevden 3 Zilhicce 1178/23 Mayıs 1765'te azledilmiştir (Kemal Beydilli, "Mehmed Emin Paşa, Yağlıkçızâde", *DİA*, C XXVIII, s. 464–465; Ahıshalı, *Reisülküttâblık*, s. 42). Resmî'nin değerlendirmelerinin temkinli kullanılması gerektiğine Zinkeisen de dikkat çekmiştir (*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 642).

858 El-Hâc Abdi Efendi, Temmuz 1763'te reisülküttâb tayin edilmiş ve 21 Ağustos 1764'te bu görevden azledilmiştir (Ahıshalı, *Reisülküttâblık*, s. 42).

kadim düzenin tekrar ihyasından ve Lehistan halkının isteğinden başka bir şey olmadığını belirtmiştir[859]. Rexin de Obreskov'un cevabını tasdik etmiştir. Obreskov, Rusya'nın neden Lehistan'a asker sevk ettiğine dair soruya da Başhatman Branicki'nin kendi istediği kişiyi kral seçtiremeyeceğini anlayınca ülkeyi terk ettiğini, başhatmanla beraber 600 askerin de başkentten ayrılması üzerine Varşova'nın korumasız kaldığını; Rusya'nın da şehri korumak ve seçimlerin güvenli bir şekilde tamamlanması için Lehistan'a silahsız ve topsuz 7 bin asker sevk ettiği şeklinde karşılık vermiştir. Mehmed Efendi, Rusya'nın Kamaniçe'ye saldırdığına dair iddiaları da sormuş ve Rusya kapıkethüdası ise buna dair henüz kendisine St. Petersburg'dan bir bilgi gelmediğini belirterek soruyu geçiştirmiştir. Mehmed Efendi, Rus generallerden birinin Hotin muhafızına gönderdiği mektupta yazılanları da sormuştur. Mektupta Kamaniçe Kalesi'nin Rus askeri tarafından muhasara edildiğinin yazıldığını, bunun doğru olup olmadığını öğrenmek istediğini belirtmiştir. Bu soru karşısında Obreskov, Lehçe yazılması ve imzanın da Fransızca atılması hasebiyle mektubun kuvvetle muhtemel sahte olduğunu iddia etmiş ve böyle bir mektubun neden kaleme alınmış olduğuna dair tevil edici izahlarda bulunmuştur. Şayet mektup sahte değilse Rus generalin böyle bir mektup yazarak iki ülke arasındaki dostluğun bozulmaması için saldırıdan önce Hotin muhafızını uyardığını savunmuştur. Ayrıca Kamaniçe Kalesi'nin Branicki taraftarlarının önemli bir üssü hâline geldiğini, burada asker toplandığını ve bunların seçimleri tehdit etme ihtimalinin bulunduğunu iddia etmiştir. Yine Kamaniçe Kalesi'nin bölgedeki en metin ve sağlam kale olduğunu ileri sürmüştür[860]. Rexin de söylediklerini daha inandırıcı kılmak amacıyla Rusya'nın Kamaniçe Kalesi'ne saldırması karşısında buna ilk olarak Prusya'nın karşı çıkacağını belirtmiştir. Mehmed Efendi en çok merak edilen bir konuyu yani Poniatowski'nin kral seçilmesi için Rusya'nın diğer boyarlara baskı yaptığına dair İstanbul'a gelen raporları da sormuştur. Obrekov ile Rexin bu iddiaları da daha öncekiler gibi kesin bir dille reddetmişler, zaten seçim sistemine göre de bunun mümkün olmadığını savunmuşlardır. Zira takriben 100 bin

859 Lehistan'ın kadim düzeninin bozulduğu bahanesi Poniatowski kral seçildikten sonra ülkedeki Rus askerî varlığını meşru göstermek ve Rus baskısının gerekçesini oluşturmak adına sık sık müracaat edilecek bir bahane olacaktır.

860 Rusya ve Prusya temsilcilerinin diğer söyledikleri gibi Kamaniçe Kalesi ile ilgili söylediklerinin de gerçeği yansıtmadığı açıktır. Zira daha birkaç ay önce kaleyi gezen Ahmed Resmî, *Sefâretnâme*si'nde kalenin harabeye döndüğünü, birçok yerinin tamire muhtaç olduğunu ve saldırıya açık bulunduğunu yazmıştır (Vasıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 264-265).

kişinin katıldığı seçimde birinin bile itiraz etmesi hâlinde istenen aday kral seçilemeyecektir. Obreskov cevaplarını inandırıcı kılmak için yemin üstüne yemin etmiş ve eğer Rusya, Osmanlılar aleyhine bir harekette bulunursa gözünü kırpmadan istifa edeceğini söylemiştir.

Daha sonra Obreskov ve Rexin, Mehmed Efendi'ye merak ettikleri hususlara dair sorular yöneltmişlerdir. Temsilcilerin en çok merak ettikleri konu ise Lehistan'dan gönderilen yeni elçinin neden hâlâ sınırda bekletildiği, buna mukabil tayinatı kesilen ve Lehistanlı muhaliflerin adamı olan Stankiewicz'e neden hâlâ İstanbul'u terk etmesi yönünde bir emir verilmediği olmuştur. Osmanlı temsilcisi bu soruyu, daha önce aynı konuya dair verilen cevaba[861] uygun bir şekilde cevaplandırmış, Lehistan'dan gönderildiği iddia edilen orta elçinin yeni kral seçilene kadar Bâbıâli tarafından resmen kabulünün kanunlara aykırı olduğunu, Stankiewicz'in ise tayinatının kesildiğini ama "şimdi kendi hâlinde müsâfereten oturan adama kalk git" demenin Devlet-i Aliyye'nin şanına yaraşmayacağını belirtmiştir. Bu cevaptan sonra da görüşme sona ermiştir[862]. Mükâlemede konuşulanlar daha sonra yazıya geçirilmiş ve hem Obreskov'a hem de Rexin'e, sözlerinin kayıt altına alınması için imza ettirilmiştir[863].

861 Bâbıâli'nin Stankiewicz ile ilgili daha önceki cevabı için bk. BOA, HH, nr. 1429/58493, 1 Safer 1178/31 Temmuz 1764.

862 Yağlıkçızâde Mehmed Emin Efendi, Rexin ve Obreskov arasındaki mükâleme için bk. BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/19, 12 Safer 1178/11 Ağustos 1764. Bu mükâlemenin bir sureti için bk. Cevdet-Hariciye, nr. 3104, 13 Safer 1178/12 Ağustos 1764; Süleymaniye Ktp., *Mecmuâ*, Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 21b-25a; Ayşegül Çakar, *1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi*, s. 175-180. Mükâleme mazbatası için ayrıca bk. Tansel, "1768 Seferi", s. 492–500. St. Petersburg'dan Rusya'nın Osmanlı sınırındaki askerî gücünü artırdığına dair iddiaları yalanlayan ve iki ülke arasındaki dostluğun devamının arzu edildiğinin belirtildiği cevabi mektubun özeti için bk. HH, nr. 1429/58494, 29 Safer 1178/28 Ağustos 1765.

863 TSMA, nr. E.5026/4, trsz. Mükâlemenin kaydedildiği ve Obreskov ile Rexin'e imza ettirildiğine dair sunulan takrir şöyledir: "Âsitâne-i âliyyelerinde mukim Prusya elçisi ve Rusya kapukethüdası ile bir iki günün zarfında olan mükâleme kaleme alınup elçi ve kapıkethüdası mûmâileyhümâ verdikleri cevâblarından ve ta'ahhüd eyledikleri mevâddan nükûl ve inkâr eylememeleri kasdına binâen mevâd kâğıdı kendülere gönderilüp kıraat etdiklerinden sonra lede'l-iktizâ sened olmak vechile ikisine dahi imzâ etdirilüp manzûr-ı hümâyûnları buyurulmak için atabe-i ulyâ-yı mülûkânelerine arz olundu...". Sadrazam da konu ile ilgili aynı takririn üzerine şu telhisi yazmıştır: "Zikr olunan mükâleme takrîrinde elçi ve kapıkethüdasının ta'ahhüdü olduğuna binâen ahdnâmeye müşâbih olmağla sened olmak üzere kayd ve hıfz olunması münâsib olup ve manzûr-ı hümâyûnları buyuruldukdan sonra sehâmetlü efendi dâ'ilerine gönderilüp anlar dahi mütâla'a eylediklerinden sonra kaydı emr-i müstahsendir ve devletlerine dahi biz Devlet-i Aliyye ile şu vechile mükâleme edüp ahd verdik deyu göndermek için takrîr-i mezbûrun birer sûretini dahi elçi ve kapıkethüdası

Prusya ve Rusya temsilcilerinin Stankiewicz'in bir an önce İstanbul'dan gönderilmesi taleplerine karşılık Fransa Elçisi Vergennes buna karşı çıkmıştır. Vergennes'e göre Stankiewicz'in Branicki'nin adamı ve resmen atanmış Lehistan kapıkethüdası olması hasebiyle bu şekilde azledilmesi, kendisiyle hiçbir şekilde görüşülmemesi ve Branicki tarafından gelen mektupların kabul edilmemesinin Rusya'nın elini güçlendireceğini ileri sürmüş, buna mukabil Lehistan'da Branicki'nin çok zor duruma düşürüleceğini savunmuştur. Fransa elçisinin görüşü, III. Mustafa tarafından tasvip edilirken Sadrazam Mustafa tarafından elçi hilebazlıkla itham edilmiştir. Bu fikir ayrılığı padişahla sadrazamı karşı karşıya getirmiştir. Mustafa Paşa, Vergennes'den gelen takririn üzerine "Birkaç gün mukaddem Leh begzâdesinin vilâyetine avdet eylemesi haberi Françe elçisine gönderildükde iş bu takrîri arz eylemiş. Mukaddemâ Leh başhatmanının hatmanlığı ilga ve emvâl ü eşyâsı garet ve arâzisi zabt ve şürût-ı serbestiyyet ilga olundu. Françelü bi'd-defa'ât arz ve beyne'n-nâs şâyi' eylemişken şimdi mukaddem verdiği haberlerin hilâfına sahîh olmak üzere iş bu takrîri göndermiş. İş bu kâğıd Françelünün Nemçeyi himâyet ve Devlet-i Aliyye ile Moskovlu ve Lehlü beynine fitne ilkası kasdında olduğuna delîl-i vâzıhdır" şeklinde bir telhis yazarken aynı takririn üzerine III. Mustafa, sadrazamı azarlarcasına şu şekilde bir hatt-ı hümayun kaleme almıştır: "Nemçe'yi himâyet değildir. Lâkin sizin tedbîriniz ile Nemçe'yi o zamân himâyet görünür. Zîrâ birleşikleri ref' olur ise Nemçe'ye sefer havf olunur dirsiz. Bu tedbiriniz mukaddem bunlara iğmâz-ı ayn olduğu takdirde cevâbınız Nemçe'ye nasıl sefer olur. Leh, Moskov ile birlik, hâl o zaman müşkil. O bile icrâsına ne yapalım dersiz. Mülâhaza edesiz. Nemçe'yi himâyet edüp sefer açılmağa siz sebep olmuş olursuz. Yoksa Françe balyozu tedbîriyle olmaz. Elhamdülillah aklımız yerindedir. Kırk dokuz yaşındayım. Tamam aklın cevelân vaktidir. Ben dahi bu tedbire teslîm oldum. Vâkı'adır. Eğer hakaret üzere gönderilse Moskova rızâ vermiş olur. Bu husûs devletimize azîm hacâlet ve acz olduğumuzdan nâşîdir. Sizin reyiniz bu asrda olmaz. Ancak Mahmud Hân'da olur. Ol asra kıyâsile tedbîriniz kasirdir. Leh begzâdesi buluşup izzet ve ikrâm ve harcırâh içün mu'tâd olan araba ve levâzım verilsün. Bu tedbîrâtların ihlâllerine bâ'is olur efendiye gönderesiz. Ahşam sizinle görüşülür. Ahşama dek efendinin cevâbı gelmeli. Murâdımızca Françe güzel dostluk etmiş"[864] diye yazmıştır. Vergennes'in itirazı ve III. Mustafa'nın da buna katılmasına rağmen Rusya ve

---

taleb etmeleriyle birer sûreti verilmek münâsibdir deyu takrîb ile lisân-ı nâssda kıyl u kâl olsa dahi münkatı' olur".

864 Vergennes'in takriri, Mustafa Paşa'nın telhisi ve III. Mustafa'nın hatt-ı hümayunu için bk. TSMA, nr. E.7019/132, trsz. Mustafa Paşa ile Padişah'ın arası sonraki aylarda giderek açılacak ve sadrazam aşağıda anlatılacağa üzere Mart 1765'te azledildikten sonra idam edilecektir.

Prusya'nın 1764 Temmuzu'ndan itibaren artan baskıları sonucu Stankiewicz'in Lehistan kapı kethüdalığının artık tanınmayacağı ve ülkesine dönüp dönmeme konusunda serbest olduğu Bâbıâli tarafından 5 Ağustos 1764'te bir buyuruldu ile bildirilmiş[865], Lehistan'a dönmek istiyorsa yol masrafının karşılanacağı haber verilmiştir[866]. Buna rağmen Stankiewicz, 1765 Ağustosu'na kadar İstanbul'da kalmayı ve burada muhaliflerin sesi olmayı tercih etmiştir[867].

Bâbıâli, bir taraftan Stankiewicz'in önce azledilmesini daha sonra da İstanbul'dan ayrılmasını geciktirme yönünde faaliyetler yürütürken diğer taraftan da Rusya'nın yalanlamasına rağmen Osmanlı sınırındaki askerî hareketliliği dengelemek adına Özü ve çevre kalelerde hazırlıklar başlatmıştır. Muhtemel bir Rus saldırısında en önemli üsler olacak olan Hotin Kalesi'ndeki askerî eksiklikler ikmal edilmeye çalışılmış ve bölgeye asker sevk edilmiştir. Ayrıca ihtiyaç hâlinde kullanılmak üzere kaleye zahire depolanmıştır[868]. Hazırlıkların başlatıldığı bir diğer önemli kale de Özü olmuştur. Kalenin şaranpolarının ve hendeklerinin tamir edilmesi, temizlenmesi ve top sepetlerinin bir an önce örülmesi yönünde bölge idarecilerine fermanlar gönderilmiştir[869]. Daha sonra hazırlıkları hızlandırmak

865 Stankiewicz'e gönderilen buyuruldu için bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 145/7245, 6 Safer 1178/5 Ağustos 1764.

866 Stankiewicz'in yol masrafları ile ilgili bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 178/8885, 22 Safer 1178/21 Ağustos 1764. Ayrıca bk. Cevdet-Hariciye, nr. 145/7244, 2 Safer 1178/1 Ağustos 1764; nr. 76/3772, 23 Safer 1178/22 Ağustos 1764.

867 Stankiewicz 1765 Ağustosu'na kadar İstanbul'da kalmış ve bu tarihte Branicki'ye verilmek üzere kendisine teslim edilen mektupla birlikte şehirden ayrılmıştır. Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa adına yazılan mektupta Stankiewicz'in kendi isteğiyle görevden ayrıldığı belirtilmiş ve Branicki'den Lehistan'daki gelişmelere dair Bâbıâli'ye bilgi göndermeye devam etmesi istenmiştir (Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 361. Ayrıca bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 163/8136, 9 Şevvâl 1178/1 Nisan 1765; nr. 165/8245, 13 Şevvâl 1178/5 Nisan 1765). Sadrazam'ın Hatmana Stankiewicz ile gönderdiği mektup için bk. *Mecmuâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 34b-35a.

868 Hotin Kalesi'ndeki hazırlıkları başlatması için Vezir Hamza Paşa görevlendirilmiş, ancak paşa görev yerine kendisinden istenen tarihten daha sonra gitmiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 324, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/17-27 Eylül 1764). Kaledeki hazırlıklar için ayrıca bk. Cevdet-Askeriye, nr. 255/10621, trsz; nr. 1067/46953, 14 Safer 1178/13 Ağustos 1764; nr. 937/40632, 12 Safer 1178/11 Ağustos 1764; nr. 36/1624, 16 Receb 1178/25 Aralık 1764. Kaledeki hazırlıklar 1765 baharında da devam etmiştir (Cevdet-Askeriye, nr. 1202/53816, 9 Şevvâl 1178/1 Nisan 1765; nr. 1204/53940, 13 Şevvâl 1178/5 Nisan 1765; nr. 1146/50945, 13 Şevvâl 11178/5 Nisan 1765).

869 Rumili Valisi'ne gönderilen fermanda bir an önce eyaleti askeriyle Özü Kalesi'ne gitmesi ve buradaki hazırlıklara yardım etmesi emredilmiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 4, Evâhir-i Zilkade 1177/21-31 Mayıs 1764). Silistre mütesellimine de aynı muhtevada bir ferman gönderilmiştir (A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 4). Cevdet-Askeriye, nr. 762/32167, Evâil-i Ramazan 1177/4-14 Mart 1764.

ve daha şümullü bir hâle getirmek üzere Vezir İsmail Paşa da görevlendirilmiştir[870]. Özü ile Akkirman arasında büyük bir zahire deposunun inşasına başlanmış ve bunun için de Müderris Hâfız Mehmed Efendi tayin edilmiştir[871]. Bender Kalesi'nde de benzeri askerî hazırlıklar başlatılmıştır[872].

Rusya sınırındaki Osmanlı kalelerinde başlatılan askerî hazırlıklar Vergennes'i ümitlendirirken Obreskov'un tedirgin olmasına sebep olmuştur. Vergennes, Branicki'ye yazdığı 27 Ağustos 1764 tarihli bir mektupta Osmanlı askerî hazırlıklarını şu şekilde anlatmıştır: "Lehistan ile ilgili meseleler karşısında pasif tutumunu pek kolay açıklayan Bâbıâli'nin, çok geniş çaplı askerî hazırlıklarının sebebini izah etmek kolay değildir. Çok kalabalık askerî birliklerinin Boristan ve Turla Nehri kıyısında topladığına hiç şüphe yok. Belki Lehistan'ın yabancı birliklerle dolduğunu ve Rusların Yeni Sırbistan'daki tahkimatlarını güçlendirdiklerini gördüğü için, kendi sınırlarını korumak üzere tedbir almayı da gerekli görmüştür"[873].

Bu arada İstanbul'da Bâbıâli'nin Rusya aleyhine askerî hazırlıklara başladığı ve sefer ilan edeceği yönünde söylentiler yayılmıştır. Bunun üzerine Obreskov,

870 BOA, Cevdet-Askeriye, nr. 1078/47483, Evâsıt-ı Safer 1178/9-19 Ağustos 1764. Özü Valisi Vezir Receb Paşa'ya kalenin tamiri ile ilgili gönderilen ferman için bk. A.DVN. MHM.d, nr. 164, hk. 321, Evâsıt-ı Rebîülevvel 1178/7-17 Eylül 1764. Özü Kalesi'ndeki tamiratı takip etmekle görevli Bina Emini Mustafa'ya gönderilen ferman için bk. A.DVN. MHM.d, nr. 164, hk. 322, Evâsıt-ı Rebîülevvel 1178/7-17 Eylül 1764. Özü Kalesi'ndeki hazırlıkların tamamlandığı, kalenin tamire muhtaç yerlerinin tamir edildiği, bu yüzden eyalet askerlerinin kış gelmeden görev yerlerine gönderilmesi ve tamir süreci hakkında Özü Valisi Receb Paşa'dan gelen takrir için bk. A.AMD, Dosya nr. 15/59, trsz. Receb Paşa, serhad ahvalini bilen biri olması hasebiyle Özü valisi tayin edilmiştir. Ahmed Resmî, Özü'deki hazırlıkların Kırım Giray'ı azletmek üzere yapıldığını, İstanbul'da ise bu hazırlıkların Rusya'ya bir sefer düzenlenmek amacıyla başlatıldığına dair söylentilerin yayıldığını ileri sürmüştür (*Hulâsatü'l-İ'tibâr*, s. 50). Buna rağmen Kırım Giray'ın azlinden sonra da Özü Kalesi'ndeki hazırlıklar devam etmiştir (A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 435, Evâhir-i Cemâziyelevvel 1178/15-25 Kasım 1764).

871 BOA, Cevdet-Askeriye, nr. 18/856, 16 Muharrem 1178/16 Temmuz 1764; nr. 136/6554, 26 Şaban 1178/18 Şubat 1765; nr. 344/14273, 11 Şevvâl 1178/3 Nisan 1765.

872 Bender Kalesi'ndeki hazırlıkları kale muhafızı Vezir Köprülüzâde Ahmed Paşa idare etmiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 323, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/17-27 Eylül 1764).

873 Vergennes'in Branicki'ye yazdığı mektup için bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 563–565. Yeni Sırbistan Kalesi'nin inşa süreci hakkında bk. Harvey L. Dyck, "New Serbia and the Origins of the Eastern Question, 1751-1755: A Habsburg Perspective", *Russian Review*, C 40 S. I, January 1981, s. 1-19; A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2009, s. 127.

14 Eylül 1764 tarihli bir takririnde Hotin, Bender ve Özü kalelerinde askerî hazırlıkların başlatıldığı ve bu kalelerdeki asker sayısının artırıldığı, Kırım Giray'ın da askerî hazırlıklara hız verdiği ve Kavşan'a geçtiği yönünde hem İstanbul'da hem de Rusya sınırında söylentilerin dolaştığını, bu durumun ise gelen ulağından haber aldığına göre St. Petersburg'u oldukça rahatsız ettiğini ifade etmiştir. Bu söylentiler yüzünden Rus sınır birliklerinin de teyakkuza geçtiğini, böylesine iki tarafın da gerildiği dönemlerde küçük bir olayın büyüyebilme ihtimalinin olduğunu kaydetmiş ve Bâbıâli'yi uyarmıştır[874].

Obreskov'un tehditvari mektubundan altı gün sonra, Rus sınırındaki hazırlıklara rağmen, Rusya'nın en önde gelen muhaliflerinden olan ve Fransa ile iş birliği yaptığı iddiaları ileri sürülen Kırım Giray Bâbıâli tarafından hanlıktan azledilmiştir. Kırım Giray azledilmeden önce 30 Temmuz 1764 tarihli bir mektupla İstanbul'a davet edilmiş ve gerekçe olarak da bazı bahaneler ileri sürülmüştür. Buna göre uzun süredir Kırım ile İstanbul arasında önemli konuların mektupla teati edildiği, bunun ise belge yoğunluğuna ve zaman kaybına sebep olduğu, bu yüzden Han'ın bizzat İstanbul'a gelmesi gerektiği kaydedilmiştir[875]. İstanbul'a gelecek olan Kırım Giray ve maiyetinin geçeceği yollarda gerekli zahire ve yiyeceğin hazırlanması için de ilgili bölgelerin âmirlerine emirler gönderilmiştir[876]. Bu mektup ve fermanlara rağmen Kırım Giray, 20 Eylül 1764'te azledilmiş[877] ve yerine III. Selim Giray Han Kırım hanı tayin edilmiştir[878].

874 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/22, 17 Rebîülevvel 1178/14 Eylül 1764.

875 *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn,* s. 142-143; Mektubun bir sureti için bk. BOA, A.AMD, Dosya nr. 15/44.

876 BOA, Cevdet-Eyâlet-i Mümtâze, nr. 19/910, 20 Muharrem 1178/20 Temmuz 1764.

877 Muradî, *İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766),* s. 134; *Hâkim Efendi Tarihi,* II, 1163. Kırım Giray, Halim Giray'ın 13 Eylül 1758'de azledilmesinden sonra Kırım hanı tayin edilmiştir (*Hâkim Efendi Tarihi,* I, s. 705-706). Halim Giray Sultan ise Kırım Giray'ın han tayin edilmesini Mehmed Hâkim'e göre takriben bir ay sonraya tarihlendirmiştir (*Gülbün-i Hânân,* haz. M.Sadi Çögenli-Recep Toparlı, Erzurum 1990, s. 178)). Kırım Giray'ın azledildiğine dair Kefe ve Bahçesaray kadıları ile Kırım ileri gelenlerine gönderilen fermân için bk. BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 368, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/20-30 Temmuz 1764. Ayrıca Kırım'ın ileri gelen kabilelerine hitâben gönderilen fermânda da Kırım Giray'ın azledildiği haber verilmiştir (A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 369, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/20-30 Temmuz 1764). Kırım Giray'ın azledildiğine ve Selim Giray'ın han tayin edildiğine dair fermânların kimin vasıtayla, nasıl gönderilmesi gerektiği bir karışıklığa sebep olmuştur (TSMA, nr. E 7019/99-5).

878 III. Selim Giray'ın Kırım hanı tayin edildiğine dair gönderilen name için bk. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn,* s. 144-146.

İstanbul'daki yönetim, yeni Kırım Hanı'ndan Kırım Giray'ın yakın adamlarını devlet işlerinden uzaklaştırmasını ve yeni bir idari kadro oluşturmasını istemiştir. Gerekçe olarak da Kırım Giray'ın yakın çevresinde ne oldukları tam olarak tespit edilemeyen kişilerin bulunması gösterilmiştir. Selim Giray, Bâbıâli'nin de isteği üzerine han olduktan sonra ilk iş olarak Kırım Giray'ın yakın çevresinde bulunanları idareden uzaklaştırmıştır. Bunun yanında Boğdan ile olan sınır ve tazminat meselelerini bizzat Bucak'a giderek kendisinin çözeceğini, Kırım Giray zamanında Eflak ve Boğdan reayasından kanunların hilafına tahsil edilmeye başlanan cizye vergisini de kaldıracağını vadetmiştir[879]. Selim Giray'dan istenen hususlar, Bâbıâli'nin yeni Kırım Hanı'ndan komşuları ile sorunsuz bir politika takip etmesinin beklendiğinin işaretleri olsa gerektir.

Kırım Giray'ın, Rusların Osmanlı sınırında askerî hazırlıklar yaptığı ve Lehistan kral seçimlerinin sonlarına yaklaşıldığı günlerde azledilmiş olması bir tesadüf olmamalıdır. Han'ın azledilmesinde Obreskov'un Han aleyhindeki takrirleri kadar Bâbıâli'nin Rusya'ya dostane bir mesaj vermek istemesinin de etkisi olsa gerektir. Zira Kırım Giray, Rusya muhalefetinin en önemli isimlerinden biriydi ve Rusya aleyhinde başlattığı askerî hazırlıklar da bilinmiyor değildi. "Deli Han" olarak tesmiye edilen Kırım Giray'ın Bâbıâli'ye Rusya aleyhinde gönderdiği takrirler İstanbul'u bile ikiye bölmüştü. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Kırım Giray'ın "cesâret-i müfreta ile meşhûr ve âkıbet-i hâli mülâhazadandûr" olan karakteri Han'ın azledilmesini şartlar gereği zorunlu kılmıştır[880]. Han'ın ailesi ile birlikte Sakız'a götürülmesinde Fran-

879 Selim Giray'a hanlığa tayin edildiğini bildirmek, ayrıca da Osmanlı devlet ricalinin yeni Han'ın nasıl hareket etmesini beklediğini iletmek üzere Süleyman Feyzi Efendi görevlendirilmiştir. Feyzi Efendi, Kırım'dan geri döndükten sonra sunduğu takrirde bölgedeki gelişmeleri rapor etmiştir. Feyzi Efendi'nin raporu, yalnızca Kırım değil Lehistan ahvali hakkında da önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Feyzi Efendi, Selim Giray'a Reisülküttâb Mehmed Emin Efendi'nin Kırım Giray'ın adamlarını idareden uzaklaştırmasını istediği yönündeki isteğini iletmiş, yeni Han da kendisinin bunu daha önce yerine getirdiğini ve yeni bir idari kadro kurduğunu bildirmiştir (BOA, A.AMD, Dosya nr. 17/10, trz). Süleyman Feyzi Efendi, yaptığı görüşmeler ve gözlemleri sonucunda Selim Giray'ın Bâbıâli'ye sorun çıkarmayacağı kanaatine ulaşmıştır. Feyzi Efendi bu kanaatini şu şekilde rapor etmiştir: "Hân-ı sâbık Kırım Giray Hân'ın ibtidâ-yı hânlığında tavâif-i Tatar'ın Boğdanlu'ya eyledikleri sui-harekete bi'l-cümle Tatar tâifesi nâdim olur. Şevketlü Pâdişâh'ımız eger tedîbimizi irâde eder ise bizim hâlimiz nice olur deyu havfları kemâlde ve her husûsda itâ'atleri derece-i ulyâda olmağla Boğdanlunun iddi'â eyledikleri zâyiâtı teslîmde muhâlefet edemeyecekleri kelâmlarından ve harekât ve sükenâtlarından münfehim olur".

880 Osmanlı kaynaklarında Kırım Giray'ın azledilme sebebi olarak farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Mehmed Hâkim, Kırım'ın Hristiyan devletlere komşu olması ve buna mukabil

sız elçilik tercümanının nakil ücretine destek olması da işin bir diğer önemli yönü olsa gerektir[881].

Kırım Giray'ın komşuları aleyhindeki faaliyetlerinin hanın azledilmesini zorunlu kıldığını kaydetmiştir (*Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1163). Kırım Giray'ın azledildiğinin Kırım ileri gelenlerine haber verildiği fermanda da benzeri ifadelere yer verilmiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 368, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/20-30 Temmuz 1764). Vâsıf da Kırım Giray'ın komşuları ile olan musâlahaya halel vereceğinin aşikâr olması hasebiyle azledildiğini, ayrıca halka fazla vergi salarak da rahatsızlığa sebep olduğunu kaydetmiştir (*Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 284). Şem'dânîzâde ise diğer iki müellilfin aksine Kırım Giray aleyhinde bir ifadeye yer vermez, bilakis hanın kolayca hanlıktan azledildiğini, azil haberini alan Kırım Giray'ın "ben Âl-i Osman'a isyân eder makulesinden değilim" diyerek kadere rıza gösterdiğini ileri sürer ama 1768 Savaşı'nın neden ortaya çıktığını anlattığı sayfalarda Kırım Giray'ın Rusya aleyhine Bâbıâli'yi yanlış yönlendirmesi yüzünden azledildiğini kaydetmiştir (*Müri't-Tevârih*, II.A, 71-72, 110-111). Buna mukabil Mehmed Haşim Efendi, Kırım Giray'ın azli konusunda diğer kaynaklarda olmayan çok farklı bir bilgi aktarır. Buna göre Kırım Giray'ın İstanbul'dan gelen bir tüccardan çok sayıda kavuk satın aldığını ve bunları askerlerine giydirdiği Rusya tarafından haber alınmış ve Han'ın bundan maksadının bir sefer olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bu yüzden Rusya temsilcisi Bâbıâli'ye Kırım Giray'ın İstanbul'a saldırmak için hazırlandığını, ayrıca her gün Kırım'dan gelen adamlarının İstanbul'daki gelişmeleri Han'a haber verdiklerini rapor etmiştir. Obreskov'un bu yöndeki takrirleri sonunda Kırım Giray azledilmiştir. Haşim Efendi, Kırım Giray'ın yardımsever, akıllı ve merhamet sahibi biri olduğunu ve Çorlu Kasabası'ndaki çiftliğinde her gün onlarca ihtiyaç sahibine yardım ettiğini kaydetmiştir (*İbretnümâ*, s. 71–73). Kesbî bu bilgiyi başka bir mecmuadan özetleyerek aktarmıştır (Mecmuadaki ilgili bahis için bk. İÜ, TY, nr. 5945, vr. 17a-18b). Halim Giray Sultan ise Kırım Giray'ın debdebeye ve gösterişe aşırı düşkün olduğunu, eğlence hayatına kendisini fazla kaptırdığını kaydetmiştir, ancak Han'ın neden azledildiğine dair bir bilgi vermemiştir (*Gülbün-i Hânân*, s. 182). Selim Giray'a gönderilen namede de Kırım Giray'ın azledilme gerekçesi uzunca izah edilmiştir (*Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 144-146). Kırım Giray'ın azledilme sebebi ile ilgili muhtelif rivayetler için bk. V.D. Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2016, s. 516-521. Selim Giray, han olduktan sonra Bâbıâli'nin isteği üzerine Kırım'daki zahire depoları hakkında bir araştırma yaptırmış ve araştırmalar sonucunda Kırım Giray devrinde Acıdere İskelesi'nde buğday dolu 174 mahzenin hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu buğday Osmanlı payitahtına nakledilmiştir (Cevdet-Belediye, nr. 38/1865, 14 Şaban 1178/6 Şubat 1765).

881 BOA, Cevdet-Zabtiye, nr. 3/113, 22 Zilhicce 1178/12 Haziran 1765. Kırım Giray'ın Sakız'a sürülmesi ile ilgili Sadrazam'ın arzı ve III. Mustafa'nın hatt-ı hümayunu için bk. TSMA, nr. E. 7019/99-3. Kırım Giray, Sakız Adası'nda iken İstanbul'da adamları vasıtasıyla bazı karışıklıklara sebep olduğu gerekçesiyle Rodos'a sürülmüştür (A.DVN.MHM.d, nr. 164, s. 297, hk. 1173-1175, Evâhir-i Muharrem 1179/9-19 Temmuz 1765. Ayrıca bk. Cevdet-Zabtiye, nr. 3/127, Evâhir-i Muharrem 1179/9-19 Temmuz 1765; Cevdet-Hariciye, nr. 10/463, Evâhir-i Muharrem 1179/9-19 Temmuz 1765). Halim Giray Sultan, Kırım Giray'ın önce Sakız Adası'na sürüldüğünden bahsetmez ve doğrudan Rodos'a sürüldüğünü kaydederek eksik bilgi verir (*Gülbün-i Hânân*, s. 181).

Selim Giray'a hanlığın kendisine tevcih edildiğine dair gönderilen name-de yeni hanın komşu devletlerle iyi geçinmesi, antlaşmalar hilafına hareket etmekten sakınması ve halkına zulmetmemesi tembih edilmiştir[882]. Yeni hanın sorunsuz bir şekilde Kırım'a girmesi için Bender Muhafızı Köprülüzâde Ahmed Paşa'ya, Rumili Valisi Vezir Mehmed Paşa'ya, Kırım ileri gelenleri ve kabilelerine, Özü valisine, Hotin muhafızına, İsmail mütevellisi ve İsakçı anbar emini Kapucubaşı İsmail'e, İbrail muhafızına, Rumili eyaletindeki bütün idarecilere ve Eflak ile Boğdan voyvodalarına da fermanlar gönderilerek Kırım Giray'ın azli haber verilmiş ve sabık hanın Sakız Adası'na sevkinin sorunsuz bir şekilde yerine getirilmesinde yardımcı olmaları istenmiştir[883].

Kapıcılar Kethüdası Halil Ağa'ya gönderilen bir fermanda ise Kırım Giray'ın Rumeli'nde bekletilmesinin söylentilere ve karışıklıklara sebep olabileceği, bu yüzden bir an önce Gelibolu'ya nakledilmesi ve buradan da çektiri ile Sakız'a sevk edilmesi istenmiştir[884]. Kırım Giray'a gönderilen başka bir fermanda da Rumeli'de fazla bekletilmesinin gerekçeleri sabık hana da izah edilmiş ve suhuletle sürgün yerine gitmesi emredilmiştir[885]. Han'ı adaya götürmek için de Kaptanıderya Vezir Mehmed Paşa görevlendirilmiştir[886]. Alınan bu tedbirlerden sonra Kırım Giray sorunsuz bir şekilde Sakız'a götürülmüş, yeni Kırım Hanı Selim Giray da olaysız bir şekilde Bahçesaray'da kabul görmüştür. Bender Muhafızı Ahmed Paşa, kendisine verilen emir doğrultusunda Selim Giray'ın Kırım'a girmesine ve han olarak kabul edilmesine yardımcı olmuş ve buna dair İstanbul'a bir kaime göndermiştir. Selim Giray'ın han olduğuna dair emrin kendisine ulaştığında Kırım Giray'ın Kavşan civarında bulunduğunu, Kırım ileri gelenlerinin Selim Giray'ın hanlığını büyük bir memnuniyetle karşıladıklarını rapor etmiştir[887]. Kırım Giray'ı Sakız Adası'na götürmekle görevli olan Kapıkethüdası Halil

882 *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 144-146.

883 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 368-380, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/20-30 Temmuz 1764. Kırım Giray'ın azli dolayısıyla İstanbul'a gönderilecek zahirenin naklinin aksatılmaması için yetkililere gönderilen ferman için bk. A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 381, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/20-30 Temmuz 1764.

884 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 382, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/20-30 Temmuz 1764.

885 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 383, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/20-30 Temmuz 1764. Bostanbaşı'ya hitaben gönderilen ferman için bk. A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 384, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/20-30 Temmuz 1764.

886 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, hk. 385, Evâhir-i Rebîülevvel 1178/20-30 Temmuz 1764.

887 BOA, HH, nr. 6/185, 18 Rebîülâhir 1178/15 Ekim 1764. Süleyman Feyzi Efendi de Kırım Giray'ın azlinden dolayı bölgede duyulan memnuniyeti rapor etmiş ve bu konu-

Ağa da azlin problemsiz bir şekilde yerine getirildiğine dair bir tahrir göndermiştir[888]. Kırım Giray'dan sonra İstanbul ile irtibatını sağlayan adamlarından Hazine Kâtibi Abdülaziz Efendi de azledilmiş ve Limni Adası'na sürgün edilmiştir[889]. Böylece Kırım Giray ve etrafındakileri tasfiye ederek Bâbıâli, Rusya ile barışçıl politikaya devam edileceği mesajını vermiştir[890].

---

da şunları yazmıştır: "Hân-ı sâbık Kırım Giray Hân'ın hakkında mukaddemâ âsitâne-i sa'âdetde söylenen kelâm vâki' mutâbık olup hânlıkdan azli rütbe-i vücûbda olduğu ve gerek Tatar tâifesi ve gerek Tuna sevâhilinde olan kaza ve kasabat ve kurâ âhâlîleri Kırım Giray Hân'ın azlinden bi'l-cümle mesrûr oldukları ve eger azl olunmasa ba'zı gûne gailesi çekilmege muhtemel idügü ve hilâf-ı rızâ-yı Devlet-i Aliyye harekât ve sükenâtı tavsif ve tegayyür olunmayacak mertebe idigü ol havâli âhâlîsinin takrirlerinden sahîhan ma'lûm-ı bendegânem oldu" (BOA, A.AMD, Dosya nr. 17/10, trsz). Boğdan voyvodası da Kırım Giray'ın azledildiği, İsakçı'ya kadar geldiği ve yerine Selim Giray'ın geçtiğine dair İstanbul'a rapor göndermiştir. Boğdan voyvodasının İstanbul'a gönderdiği adamı da konu ile ilgili sorguya çekilmiştir. Sorguda Selim Giray'ın han tayinine dair "Selim Giray Hân'ın Kırım hânı nasb olundıgına ahâli-i serhaddât ve tavâif-i Tatar kemâl-i mahzûziyetlerinden top ve sâir şenlikler ile izhâr-ı meserret eylediklerini" rapor etmiştir. Boğdan voyvodası Avrupa ahvaline dair de "İspanyalu ve Françelü ve İngilterelü beyninde ba'zı gûne fitne hâdis olup eger hâdis olan fitne mündefi' olmaz ise ekser Avrupa düveli beyninde dahi fitne hudûs edeceği rivâyet olundıgını" bildirmiştir. Yine voyvoda, II. Katerina hakkında da "Rusiyye İmparatoriçesi'nin, ricâlinden emniyyeti olmayup havf üzere olmagla i'timâd eyledigi Rusiyye askerini Petreburg havâlîsine iskân eyledigini" haber vermiştir (TSMA, nr. E. 5002/14). Sadrazam, bu gelişmelerin Padişah'ın "baht-ı hümayununun" işaretleri olduğu kanaatindedir.

888 BOA, Cevdet-Maliye, nr. 683/28031, 15 Rebîülâhir 1178/12 Ekim 1764. Buna dair Eflak Voyvodası Grigor da İstanbul'a bir takrir göndermiştir (Cevdet-Hariciye, nr. 94/4661, trsz. Sadrazam Mustafa Paşa da Kırım Giray'ın problemsiz bir şekilde azledildiğini bir arzla III. Mustafa'ya haber vermiştir (TSMA, nr. E.7019/337, trsz). Bu raporlardan anlaşıldığına göre Bâbıâli, Kırım Giray'ın azledilmesinin kolay olmayacağını tahmin etmiş ve bir problem olmaması için bölgeye asker sevk etmiştir. Ancak beklendiği gibi bir sıkıntı yaşanmamıştır.

889 Abdülaziz, Kırım Giray azledildiğinde İstanbul'dadır. Han'ın azledilmesinden sonra sadrazam, III. Mustafa'ya sunduğu bir arzında Abdülaziz Efendi ile ilgili, "Kırım han-ı sâbık Kırım Giray Han'ın âdemîsi Abdülaziz dünkü gün İstanbul'a gelüp kendüyü görenler, 'Ne içün geldigini' suâl eylediklerinde güyâ Kırım Giray Han kendüyü tard idüp İstanbul'da müteehhil olmağla hânesinde sâkin olmak üzere geldiğini takrîr eylemiş. Mezbûr müfsid ve câsûs makulesi oldıgı ma'lûm-ı hümâyunları olmagla Âsitâne-i Aliyye'de ikameti münâsib olmamak mülâhaza olunmagla İstanköy ve Rodos Cezîlerinden birine iclâsı mı emr-i hümâyûn buyurılur yohsa şimdilik İstanbul'da ikameti irâde-i aliyye buyurılur" diye sormuş, III. Mustafa da "Şimdi bir mahallde mahbûs olup Kavak ustasında habs olunup han hazretlerinden suâl idelim. Andan sonra ne dirse ana göre hareket olunsa münâsib idi. Siz a'lemsiz" demiştir (TSMA, nr. E. 7019/99-4). Bu yazışmalardan sonra Abdülaziz Efendi, Limni Adası'na sürülmüştür (BOA, Cevdet-Zabtiye, nr. 5/205, Evâhir-i Rebîülâhir 1178/17-27 Ekim 1764; nr. 3/103, Evâhir-i Rebîülâhir 1178/17-27 Ekim 1764).

890 Hüseyin Ramiz, *Tarih*i'nde Kırım Giray'ın Rusya'nın Osmanlı sınırında inşa ettiği kaleler konusunda İstanbul'a gönderdiği takrirlerin başta Rusya Kapıkethüdası Obreskov olmak

F. Poniatowski'nin Lehistan Kralı Seçilmesi

İstanbul'da Stankiewicz ve Osmanlı-Rus sınır kalelerindeki hareketliliklerin ve Kırım Giray'ın azledilmesinin tartışıldığı günlerde Lehistan'da 1764 seymi (sejm)[891], 27 Ağustos 1764'te Rus silahlarının gölgesinde toplanmış ve 7 Eylül 1764'te II. Katerina'nın desteklediği Poniatowski, 5.584 asilzâdenin oyuyla Lehistan Kralı ve Litvanya Büyük Dukası seçilmiştir[892].

Poniatowski'nin Lehistan kralı seçilmesinden sonra İstanbul'da en önemli tartışma konusu seçimin serbest bir şekilde yapılıp yapılmadığı olmuştur. Bu minvalde Avusturya ve Fransa elçileri seçimlerin Rus askerî baskısı altında ve muhaliflerin katılımı olmadan yapıldığı, bu yüzden seçimlerin kanunlara uygun olmadığını savunurken; Prusya ve Rusya temsilcileri bunun aksini ispat etmek için çabalamışlardır. Ayrıca Eflak, Boğdan, Kırım ve Osmanlı sınır muhafızlarından gelen raporlardaki birbirini nakzeden bilgiler de kafa karışıklığını artırmıştır.

İstanbul'a Poniatowski'nin Lehistan kralı seçildiğine dair ilk haberi, daha önce II. Friedrich tarafından Kırım Giray'ın yanına gönderilen Boskamp getirmiştir[893]. Buna mukabil seçimlerde Rus askerinin müdahil olduğu, muhalifleri ülkeden kaçmaya zorladığı ve daha da önemlisi Poniatowski'nin seçilmesi için baskı yaptığı yönünde Osmanlı başkentine farklı ve güvenilir kanallardan haberler gelmesi üzerine Bâbıâli'de yeni ve şiddetli bir tartışma başlamıştır.

Bâbıâli'nin kendi içinde tartışmalar devam ederken Lehistan'daki kral seçimine dair ilk değerlendirmelerden birini Obreskov, Bâbıâli'ye sunduğu 6 Ekim 1764 tarihli takririnde yapmış ve Rusya'nın Lehistan'a asker sevk etmesini meşru göstermeye çalışmıştır. Rusya kapıkethüdası, kulağına Rusya ve Prusya'nın Lehistan'a zorla asker soktukları ve seçimlerin bir an önce yapıl-

---

üzere, Eflak ve Boğdan voyvodalarını rahatsız ettiğini ve bu yüzden hanın azledilmesine karar verildiğini yazmıştır (*Zübdetü'l-Vâkıât*, haz. Sabahattin Gedik, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1977, s. 9-10).

891 Seym/sejm hakkında bk. Topaktaş, "XVIII. Yüzyılda Lehistan'ın İdarî, Askerî, İktisadî ve Hukukî Yapısı", s. 1002, dipnot nr. 21.

892 Poniatowski'nin Lehistan kralı seçildiği diyet hakkında bk. Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 36-45; Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 144-156. Ayrıca bk. Hacer Topaktaş, "Avrupa'nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanislaw August Poniatowski'nin Seçimi (1763-1764)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 28, S. 1, Ankara 2011, s. 183-196.

893 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 361. Boskamp, 1766 Eylülü'ne kadar İstanbul'da kalmıştır.

ması için baskı yaptıklarına dair söylentilerin geldiğini belirtmiş ve bunların doğru olmadığını kaydetmiştir. Şayet seçimin yapılması konusunda acele edilmeseydi ülkenin bir iç savaşa sürükleneceğini ve bu savaşın komşu ülkelere de sirayet edeceğini ileri sürmüştür. Rusya ve Prusya, bu tehlikeyi gördüklerinden kral seçiminde acele etmişlerdir. Obreskov, muhaliflere de yüklenmiş onların ülkedeki kaosun devamını arzu ettiklerini; bunun için ellerinden geleni yaptıklarını, ancak Leh halkının çoğunluğunu ikna edemeyince farklı yollara tevessül ettiklerini savunmuştur. Fransa ve Avusturya elçileri ile ortak hareket ederek halkın istediği Poniatowski'nin kral seçilmesini önlemeye çalıştıklarını iddia etmiştir. Lehistan'daki karışıklıkların suçunu muhaliflere atmaya ve bunları pasivize eden Rusya ile Prusya'nın faaliyetlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Rusya kapıkethüdası daha sonra Poniatowski'nin kral seçilmesinin meşruiyetini savunmuş ve muhaliflerden seçimin usulsüz olduğuna dair gelmesi muhtemel takrirlere itibar edilmemesini rica etmiştir. Eğer muhaliflerin sözlerine itibar edilecek olursa ülkenin tekrar bir kaosa sürükleneceğini ve bunun Bâbıâli'ye de sıçrayacağını belirtmiştir. Obreskov, takririne II. Katerina'nın Poniatowski'yi Lehistan'ın yeni ve dost kralı olarak tanıyacağını kaydederek son vermiştir[894].

Rusya ve Prusya elçilik tercümanları da 6 Ekim'de Bâbıâli'ye ortak imzalı önemli bir takrir sunmuşlardır. Tercümanlar takrirde Lehistan kralı seçilen Poniatowski'nin babasının ülkenin ileri gelenlerinden biri olduğu, Stanislaw Lesczynski zamanında[895] 1713'te İstanbul'a geldiği ve burada uzun bir süre ikamet ettiği, ayrıca Osmanlı lehine çalıştığı belirtilmiştir. Baba Poniatowski'nin Türk dostu olduğunu en iyi bilenlerden biri olan ve hâlâ sadaret ikinci halifeliği görevinde bulunan Mustafa Efendi'ye sorulması hâlinde yazdıklarının doğru olduğunun anlaşılacağı ileri sürülmüştür. Ayrıca Yirmisekizçelebi-zâde Said Paşa zamanında baba Poniatowski ile Bâbıâli arasında birçok yazışmanın yapıldığını ve bu yazışmaların bile Osmanlı ile dost olduğunun bir göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir[896]. Babası Türk dostu olan birinin oğlunun da aynı şe-

894 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/23, 9 Rebîülâhir 1178/6 Ekim 1764.

895 Stanislaw Lesczynski zamanında Osmanlı-Lehistan münasebetleri hakkında bk. Akdes Nimet Kurat, *Prut Savaşı ve Barışı 1123 (1711)*, C I-II, Ankara 1951, muhtelif sayfalar.

896 Prusya ve Rusya temsilcilerinin bu konuda yazdıkları doğrudur. Baba Poniatowski, İsveç Kralı II. Şarl döneminde İstanbul'a gönderilmiş ve burada önde gelen Osmanlı devlet adamları ile irtibat kurmuştur. Bu süre zarfında Türkçeyi çok iyi derecede öğrenmiştir. Daha sonra Lehistan Kralı II. August'ün hizmetine girmiş ve Lehistan başkomutanlığına kadar yükselmiştir. II. August'ün Ocak 1733'te ölümünden sonra Poniatowski de başkomutanlıktan ayrılmıştır, ancak bu süre zarfında sadrazama hitaben İstanbul'a mektuplar da

kilde hareket edeceğinin kesin olduğunu savunmuşlar ve oğul Poniatowski'nin kendisini öncelikle Bâbıâli'nin çırağı olarak gördüğünü ileri sürmüşlerdir. Üstelik şayet Bâbıâli, Lehistan asıllı birinin kral seçilmesini istediği yönünde bir beyanname yayınlamasaydı Poniatowski'nin de kral seçilmesinin mümkün olamayacağını göstermişlerdir. Tercümanlar Poniatowski nazarında Rusya ve Prusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra ikinci derecede bir yerinin olduğunu da iddia etmişlerdir[897].

Hem Rexin ve Obreskov'un hem de Prusya ve Rusya elçilik tercümanlarının ortak takrirlerinde Lehistan'a Rus askerinin girdiği ve seçimlere Poniatowski lehine olacak şekilde müdahale ettiği belirtildikten sonra Bâbıali içindeki tartışmalar daha da artmıştır. Zira seçim öncesi Prusya ve Rusya temsilcilerinin sundukları takrirlerde seçimlerin serbestçe yapılmasının istendiği vurgulanmasına ve hiçbir adayın doğrudan desteklenmeyeceğine dair hem yazılı hem de şifahi olarak söz verilmiş olmasına rağmen son takrirler gelişmelerin hiç de vadedildiği gibi olmadığı bizzat tarafların resmî açıklamalarında ortaya çıkmıştır. Bu, Rus yanlısı bir politika takip eden ve III. Mustafa'nın seçimlere müdahale edilmesi yönündeki isteklerini Şeyhülislâm'la birlikte geçiştiren Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'yı zor duruma düşürmüştür[898].

Obreskov'un takrirlerinden sonra şaşkınlığını ve tepkisini ortaya koyanlardan biri III. Mustafa olmuştur. Rusya kapıkethüdasının Lehistan'a, ülkenin selâmeti için Rus askerinin girmek zorunda kaldığı ve seçimlere müdahale ettiğini kabul etmesi üzerine padişah, "Benim vezîrim, Rusya kapıkethüdasının takrîrini kırâat eylediniz mi? Nihâyetü'l-emr bakıldı ol niçün zikr eylemedi? Gerek siz gerek efendi akıllarına akl yetişdiresiz. İş büyüdü! Bunlara cevâb olmaz müşkil oldu. Ben, benim aklım vefâ etmez. Bunda akl erişdiririm diyen zann eder. Kırk beş bin âsâkiri niçün idi? Tesettür idi. Yarın Divân var.

göndermiştir. Ayrıca I. Mahmud'un cülûsunu bildirmek üzere Lehistan'a gönderilen Mehmed Efendi ile de irtibata geçmiş ve sefiri ağırlamış, bazı meselelere dair yetkisi olmamasına rağmen müşaverede bulunmuştur. Poniatowski ve Mehmed Efendi'nin görüşmelerinin ayrıntıları için bk. Münir Aktepe, "Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefareti ve Sefaretnamesi (1730-1731)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 2, Ekim 1971, s. 137-140; Kurat, *Prut Seferi*, s. 163, 166-167, 172-173. Mehmed Efendi'nin sefaretnamesinin bir sureti için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 340-343.

897 BOA, A.DVN.DVE(9), Dosya nr. 172/29, 9 Rebîülâhir 1178/6 Ekim 1764.

898 Bâhir Mustafa Paşa, aşağıda anlatılacağı üzere Rus yanlısı bir dış politika takip etmek ve Rusya kapıkethüdasından rüşvet almakla itham edilecek ve sadaretten azledildikten sonra başı vurulacaktır.

Yorgun olursanız ben efendiye giderim ve kâğıdı bile getürürüm. Ba'de size gelürüm. Râgıb Paşa, meclisde olan ahvali ilka etmiş, ketm-i esrâr etmiş. Akl vezirdir, işler göründü. Akl-ı kasirim elçi kabul olunmaz. Olunur ise işimiz bir şeye benzemez. Allah üzerimize hayırlar vere! Allah tevfik vire! Allah imdâd eyleye! Büyük umûrdur!"[899] diyerek Obreskov'un Bâbıâli'yi kandırdığını, Poniatowski'nin Lehistan kralı seçilmesi yüzünden bundan sonra işlerin daha da karmaşık ve zor bir hâl aldığını kaydetmiştir. Ayrıca ilerleyen günlerde daha ciddi bir mesele olan yeni Lehistan elçisinin kabul edilip edilmemesi konusunda Padişah, kabul edilmemesi gerektiği kanaatindedir.

İstanbul'da Rusya aleyhtarlığının artmasında Fransa ve Avusturya elçilerinin faaliyetleri ve Bâbıâli'ye sundukları takrirleri de etkili olmuştur. Vergennes, 2 Ekim 1764'te sunduğu takrirde Lehistan'daki serbestiyete aykırı gelişmeler ve Branicki hakkında anlatmak istediklerinin yazılı olarak sunulmasının sakıncalı olduğunu, bu yüzden Reisülküttâb ile mükâleme yapmak istediğini belirtmiş ve bunun için müsaade istemiştir[900]. Fransa elçisinin görüşme talebi, Osmanlı devlet ricalini ikiye bölmüştür. III. Mustafa, bir hatt-ı hümayununda acele edilmemesini, meselenin bir meşverette tartışıldıktan sonra karar verilecek kadar önemli olduğunu bildirmiştir. Ayrıca meselenin Avusturya, İspanya ve Fransa elçilerine de danışılması ve Rusya'nın tayin ettiği yeni kralı onların da isteyip istemeyeceklerinin sorulmasını, böylece her iki grup arasında tartışmaların başlatılabileceğini ileri sürmüştür. III. Mustafa, düşüncelerinin Sadrazam ve Şeyhülislâm tarafından da müzakere edilmesini istemiştir. Bunun yanında reisülküttâbın uygun bir vakitte Prusya ve Rusya temsilcileri ile bir araya gelmesini emretmiştir[901].

Başta Sadrazam Mustafa Paşa ve Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi olmak üzere bazı devlet ricali Fransa, Avusturya ve İspanya elçileri ile görüşülmesinin doğru olmayacağını, bunun Bâbıâli'yi savaşa sürükleyeceğini ve

899 TSMA, nr. E.7019/337, trsz. III. Mustafa, başka bir hatt-ı hümayununda da Lehistan'daki gelişmelerin İstanbul'da rahatsızlığa sebep olduğunu belirtmiş ve sadrazamı şöyle uyarmıştır: "Ma'lûmunuz olsun çarşu bazarda Han doğrusunu yazdı kefere içün, anınçün azl eylediler deyu söyleniyor". III. Mustafa yine bu hatt-ı hümayununda reisülküttâbın Obreskov ile müzakere etmesinin doğru bir hareket olmadığı kanaatindedir. Çünkü Rus elçisi süre kazanmak için işleri müzakereler yoluyla tehir etmektedir (TSMA, nr. E. 7019/151).

900 Reisülküttâb ile görüşmek istediğine dair Vergennes'in sunduğu takrir için bk. BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/57, 5 Rebîülâhir 1178/2 Ekim 1764. Bu takrire rağmen Vergennes, Versay'a gönderdiği raporda görüşme talebinin Bâbıâli tarafından geldiğini kaydetmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 276-277).

901 TSMA, nr. E.2456/22, trsz.

Lehistan bağımsızlığına halel getireceğini savunmuşlardır. Rus ve Prusya temsilcilerinin cevap vermekte gecikmeleri üzerine III. Mustafa, reisülküttâbın Fransa Elçisi Vergennes ile görüşmesini istemiş fakat bu da Sadrazam Mustafa Paşa tarafından uygun görülmemiştir. Mustafa Paşa, Padişah'a yazdığı bir arzda bunun gerekçelerini şu şekilde izah etmiştir: Öncelikle Rusya ve Prusya temsilcilerine görüşmek için müracaat edilmiştir ve bunlardan cevap gelmeden Fransa ve Avusturya elçileri ile görüşmek doğru olmayacaktır. Zira Reisülküttâb, Obreskov ve Rexin ile mükâlemede bulunduğunda temsilciler büyük ihtimalle Devlet-i Aliyye'nin iradesine uygun şekilde Poniatowski'nin tahttan indirilmesini gündeme getireceklerdir. Şayet Lehistan Kralı'nın değiştirilmesini gündeme getirmezlerse o zaman Bâbıâli'nin mertçe ve kesin bir karara varması uygun olacaktır. Sadrazam'a göre böylesine önemli bir hususta Şeyhülislâm'ın da görüşünün sorulması gerekmektedir[902].

Buna mukabil Vergennes'in reisülküttâb ile görüşme talebi gizli olmak şartıyla Bâbıâli tarafından kabul edilmiştir. Reisülküttâb Mehmed Emin Efendi[903], resmî bir davet yerine Vergennes'i bir doktor vasıtasıyla görüşmeye davet etmiş, Fransa elçisi de bu gayri resmî davete icabet etmek zorunda kalmıştır[904]. Elçi, görüşmek üzere Mehmed Emin Efendi'ye gittiği gün Divan-ı Hümayun tercümanı tarafından sıcak bir şekilde karşılanmış ve Vergennes ile

902 TSMA, nr. E. 7019/151, trsz. Ayrıca bk. Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 42 (burada belge numarası olarak 7019/129a verilmiştir). III. Mustafa da Sadrazam'ın arzı üzerine bu konuda acele edilmesi gerektiği, Rusya'nın kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve bunun için reisülküttâbın mükâleme talebini geciktirdiğini belirtmiştir.

903 Mehmed Emin Efendi, 20 Temmuz 1764- 23 Mayıs 1765 tarihleri arasında reisülküttâb olarak görev yapmıştır (Ahıshalı, Reisülküttâblık 42).

904 Vergennes, 6 Ekim 1764 tarihli raporunda reisülküttâbın kendisini bir doktor aracılığıyla davet ettiğini, ancak memleket menfaatleri için bu daveti kabul etmek zorunda kaldığını bildirmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 277). Fransa elçisi ile Osmanlı ricali arasında zaman zaman farklı saiklerle görüşmeler gizli yürütülmekteydi. Buna dair tarihsiz bir takrirde (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 28136) şu önemli bilgiler verilir: "Frınçe tercümanı Ramazân-ı şerifin kıbelinde reis efendi kullarına gelüp 'Devletimiz tarafından ba'zı tahrîr ve tavsiye var velâkin ifâdesi Nasârâ dînine hıyânet yollu olmağla Dîvân tercümanından mektûmen sırkâtibimiz bi'n-nefs ifâdeye muhtâcdır' dimiş. Böyle esnâda şabkalu makulesinin kapuya gelmesi Moskovlunun ve âharlarının fikr-i dûrâdûrlarına bâdî olur hâlet mülâhazasıyla mesfûr sırkâtibi, Numan Efendi kullarının hânesi varup ana keşf-i râz eylemesi münâsib görülmegle...". Takririn devamında daha önce Avusturya'nın başını çektiği ve Osmanlı aleyhine kurulmaya çalışılan ittifakın şimdi tekrar Rusya tarafından oluşturulmaya çalıştığı bilgisi verilmektedir.

reisülküttâb arasında birkaç saat süren uzun bir görüşme geçmiştir[905]. Önemine binaen bu mükâlemeyi aşağıda aynen aktarıyoruz:

"**Reisülküttâb**: Bâbıâli için Lehistan Kralı'nın bir yabancı olması önemsizdir[906]. Önemli olan serbestçe ve halkın istediği şekilde seçilmiş olmasıdır. Zira Leh Kralı'nın Rus nüfuzu altında olmasını kesinlikle istemiyoruz. Öteden beri bu konuda birçok temasta bulunduk, her zaman bu prensibi savunduk ve hiç değişmedik. Sonuçta Poniatowski kral oldu. Bu seçim bizim şikâyet etmemize yol açacak bir seçimdi. Bu değiştirilemez mi? Benim de aslında size danışmak ve izah etmenizi istediğim husus budur.

Elçi: Osmanlı İmparatorluğu için hiçbir şey imkânsız değildir fakat buna rağmen bu ciddi ve tehlikeli bir teşebbüs olacaktır. Bâbıâli'nin bunları göğüsleyecek kaynakları vardır...

Reisülküttâb: Her şeyden evvel Poniatowski hangi yöntemle devrilebilir?

Elçi: Bunun için tek çare savaştır, ancak bunu size tavsiye edecek konumda değilim. Bununla beraber bu konuda kararlıysanız sonuçta sizi hoşnut edecek ve düşündüğünüz darbeyi sağlayacak bir sonuç alabilirsiniz. Rus ve Prusya bakanları size "Bu derece insancıl bir seçimin örneği görülmemiştir. Son derece kurallara uygun yapıldığını gözlemcinizin bulunmasıyla gerçekleşti. Herkes bilir ki büyük Lehistan senatosu 36 senatörden oluşur ve bunlar arasında ruhbanlar yoktur. Hiçbir senatör geçerli bir sebep olmaksızın seçim kurulunun üstüne çıkamaz. Kralı seçen meclis de 38 kişiliktir ve ruhban yoktur. Üyeler diyet meclisine yardımcı olmak zorundadır. Buna rağmen Rusya ve Prusya bakanların itirafını görelim. Senatörlerin 3/2'nin (seçimde) olmadığını itiraf ettiler. Bu durumda Bâbıâli şu argümanı geliştirebilir: ... 60 bin Rus askeri Lehistan ve Litvanya'yı çizmeleriyle çiğnediler. Silahsız bir millete istediğini yapmak için bu yeterlidir... Bu argümanı kullanabilirsiniz.

905 Vergennes ve Mehmed Emin Efendi arasındaki mükâleme için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 277-285. Murphy de mükâlemenin bir kısmını eserine almıştır (*Vergennes*, s. 148-149).

906 Reisülküttâb, Lehistan Kralı'nın Lehistanlı olmasının önemsiz olduğunu ifade etmesine rağmen III. August'ün ölümünden itibaren Bâbıâli için yeni kralın Leh asıllı olmasının önemli olduğu her fırsatta dile getirilmiş, yayınlanan beyannamede bu husus açıkça belirtilmiş ve Branicki ile Vergennes'e verilen cevaplarda her defasında özellikle bu husus vurgulanmıştır. Reisülküttâbın görüşmede yeni kralın Lehistan asıllı olup olmamasının önemsiz olduğunu söylemesi, Fransa ile yakınlaşmak istemesinin bir sonucu olsa gerektir.

Reisülküttâb: Demek ki Ruslar orada çok sayıda bulunuyor. Onları oradan nasıl çıkarabiliriz?

Elçi: Belki sayıları fazladır, hatta hatırı sayılır derecededir fakat onlar sınırlarını korumak dışında endişeye düşürecek birtakım hareketlerde bulunmuyorlar. Öyle bir hareket yapılır ki Ruslar sadece sınırlarını korumak için harekete zorlanırlar[907].

Reisülküttâb: Bu şaşırtma hareketini kim yapabilir?

Elçi: Tabii ki Bâbıâli! Hâlihazırda konumu dolayısıyla bu güce (Rusya'ya) etkili bir şekilde tesir edebilecek tek güç Bâbıâli'dir fakat bu Bâbıâli'nin tercihine bağlıdır.

Reisülküttâb: Biz eski tarihlerimize baktığımızda eskiden Lehistan işlerinde Bâbıâli ikinci, bazı Hristiyan güçler birinci derecede rol oynardı. Biz değişik yöntemlerle müdahil olurduk.

Elçi: Günümüzdeki şartlar çok farklıdır. Rusya ve Prusya, Lehistan'ı her açıdan kuşatmış durumdalar. Onlar için kalan tek yardım kapısı Osmanlı sınırıdır.

Reisülküttâb: Büyük general nerede?[908] Bir şey yapmak için harekete geçmeyecek mi? Gerekli olan mali kaynakları toplamaya başlayacak mı?

Elçi: Büyük general her zaman Libovniya'da bulunuyor. Orada bulunması prensiplerinin güvenliğini sağlıyor.

Reisülküttâb: Viyana sarayı oraya bir el atıp da büyük generali harekete geçirmeyi düşünmüyor mu?

Elçi: Viyana'nın bu konudaki eğilimlerini bilmiyoruz fakat bu tarz bir düşünce içinde olduklarını zannetmiyorum. Lehistan ve Macaristan ile sınırdaş olduğundan ve bu ülkelerle bağlantısı dağlık araziler olduğundan zannetmiyorum. Prusya Kralı, Rus Çariçesi ile bağlantıları olduğu için Lehistan ile ilgili bütün tasarılarında başarılı olmak için tüm gücünü kullanmalı ve bunun yanında Avusturyalıları başarısızlığa uğratmak zorundadır. Prusya, Avusturya'nın

907 Elçi bu ifadeleriyle Osmanlı-Rus sınırlarında Türklerin askerî hazırlıklar başlatarak hedef saptırmalarını tavsiye etmektedir. Ancak daha Haziran 1764'ten itibaren Bâbıâli, zaten Rus sınırındaki kalelerde askerî hazırlıkları başlatmış bulunmaktadır. Vergennes, bu hazırlıklardan da haberdardır, zira Branicki'ye yazdığı 24 Ağustos 1764 tarihli mektupta bu hazırlıklardan bahsetmiştir (Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 563–565).

908 Büyük generalden kastedilen Branicki olmalıdır.

kendi sınırlarına da asker göndermesini önlemek durumundadır. Bu, Lehistan veya Avusturya için büyük sıkıntı yaratacak ve dolayısıyla sakınacaktır.

Reisülküttâb: Bize bu sıkıntının azaltılması için sizin göstereceğiniz yöntem nedir görelim.

Elçi: Sistem tarafından zorlanarak ülkesi üzerinde baskı oluşturacak yeni Lehistan kralı bir nevi Rusya'nın kölesi rolünü oynayacaktır.

Reisülküttâb: (Hararetle) Bu, Lehistan'ı Rusya'nın idare etmesi demektir!

Elçi: Hayır! Görünürde krala otoritesini muhafaza ettiği izlenimi verecek ve aynı zamanda tebaasına hizmet edecek araçları da sağlayacaktır ve ona geniş bir özgürlük tanıyacaktır. Bu, Osmanlı İmparatorluğu için sıkıntı yaratacak bir durumdur. Bu durumda önemli bir çıkarı olan Bâbıâli, Lehistan'ın Rusya tarafından ele geçirilmiş olmasından şikâyet edemeyecektir. Bu da her tarafı değiştirilmiş olan eski anayasanın tekrar gündeme gelmesini sağlayacaktır. Bu durumda Rusya otoriter bir tavırla bu işlerde fazla dahli olmadığını söyleyecektir ve başarı kazanacağına inanıyorum.

Reisülküttâb: Rusya ve Prusya Kralı'nın bizim taleplerimize saygı gösterebileceğine dair nasıl bir güvencemiz olabilir?

Elçi: Sıkı durarak! Otoritelerle görüşün. Şunu net olarak izah edin ki her şeyin eskisi gibi olduğunu duyum aldığınızı, yeni seçimi tanımama konusunda sıkı durun. Garanti istemediğinizi ikna edici olarak söyleyin. Biz daha önce bu tür vaatleri çok işittik, garanti istemiyoruz. Bizi yalnızca fiiliyat ikna edebilir. Sizi rahatsız etmek isteyeceklerdir. Bu işte sizi dışlarsalar her zaman sizin için uygun bir zaman muhakkak olacaktır. Diğer taraftan senatonun fikrine aykırı olarak ve hırslarına bağlı kalarak hareket etmesi hâlinde Rus çariçesi bir savaşa katılmaktan çekinecektir. Paraya çok sıkışmış ülke (Rusya) yeni bir masrafa girmeyi göze alamaz.

Reisülküttâb: Rusya'nın paraları nereye gitti?

Elçi: Lehistan'a!

Reisülküttâb: Orada çok miktarda para harcadıklarına inanıyor musunuz?

Elçi: Hayır! Fakat Rusya zengin bir güç değil ve bu para kıtlığına uzun süre dayanamaz.

Reisülküttâb: Ne kadar harcamış olabilirler?

Elçi: Muhtemelen tam ne harcadıklarını söylemem mümkün değil. 10 bin kese Rusya için çok yüksek bir rakamdır.

Reisülküttâb: Bu hesaba göre bizim işimiz kolay. Zira hâlihazırda hazinemizde savaş için harcıyabileceğimiz 250 bin kese veya 125 milyon ekü paramız var. Ayrıca İçhazine'ye de dokunmamız gerekmiyor. Eğer Bâbıâli, Lehistan kralını tanımayı reddederse sizin Hükûmetiniz ne yapacaktır?

Elçi: Seçimlere dair gelecekteki niyetlerinin ne olduğunu bilemem. Bu arada geçen zaman bunu bilebilmem için yeterli değil fakat daha önce de Bâbıâli'ye İmparator'umuzun pozisyonunu belirttiğim üzere İmparator'umuz Lehistan'ı Rusya'nın sıkıcı boyunduruğundan kurtarmak için Padişah'a dostça görüş alışverişinde bulunmak taraftarıdır. Majestelerinin (padişah) M. Poniatowski'yi tanımakta acele etmeyeceğini ve Diyet Meclisi kararına karşı, Lehistanlıların kendi özgürlüklerini ve hukuklarını korumasına yönelik olarak, uygun tedbirleri olacağından eminiz. Şunu söylemeye cesaret ederim ki Viyana benim gibi hareket etmekten kaçınmayacaktır. İspanya da farklı düşünemez ve birçok başka hükûmet -henüz konu hakkında bilgilendirilmemiş olan- de gelişmelere ortak olmak için çözümleri görmek istiyorlar.

Reisülküttâb: (Gülerek) Fakat Çariçe'nin M. Poniatowski için duyduğu büyük sevginin sebebi ne olabilir?[909]

Elçi: Eminim ki Bâbıâli bu konuda benden fazla bilgiye sahiptir.

Reisülküttâb: Prens İvan'ın ölümü hakkında ne düşünüyorsunuz? Bunu Katerina'ya atfetmek istemem ama Rusların onu affetmeyecekleri konusunda ciddi endişem var. Bu trajik olay Rusya'da bir ihtilalin habercisi gibi görünüyor[910].

909 Mehmed Efendi, burada Poniatowski'nin II. Katerina'nın eski sevgilisi olmasını kastetmiştir.

910 Prens İvan'ın katledildiğine dair Bâbıâli'ye ilk haberi Vergennes vermiştir. 12 Rebîülevvel 1178/9 Eylül 1764 tarihli takririnde Prens İvan'ın St. Petersburg yakınlarındaki Schlüsselburg adlı kalede mahfuz iken Katerina muhalifleri tarafından hapisten çıkarılmak istendiğini fakat arbedede kale muhafızlarının prensi katlettiklerini haber vermiştir (BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/54). Vergennes'in Prens İvan'ın katledildiğini Bâbıâli'ye haber vermesinin sebebi Rusya'da iç karışıklıklar yaşandığı ve II. Katerina'ya bir muhalefet oluştuğu imajını vermek olsa gerektir. Prens İvan'ın öldürülmesinden sonra II. Katerina, Avrupa'nın önde gelen devletlerine hitaben bir beyanname yayınlamış ve beyannamede kendi bakış açısına göre prensin katledilmesinin meşru gerekçelerini izah etmiştir. Bu beyanname Viyana'dan İstanbul'a gönderilmiş ve Türkçeye de tercüme edilmiştir (A.DVN. DVE(1), Dosya nr. 8/24, 3 Cemâziyelevvel 1178/29 Ekim 1764). Beyannamenin Türkçeye tercüme edilmesi Bâbıâli tarafından bu olayın yakından takip edildiğinin ve buna bazı

Elçi: Eğer bu ihtilal gerçekleşirse M. Poniatowski uzun süre hüküm süremez.

Reisülküttâb: İnşallah! İşe onunla başlamak her zaman iyidir"

Reisülküttâb Mehmed Emin Efendi ile Vergennes arasındaki bu mükâleme birçok açıdan önem arz etmektedir. Öncelikle Bâbıâli'nin Poniatowski'nin kral seçilmesinden rahatsızlık duyduğu ortadadır ve bundan sonraki süreç için çözüm yolları aramaktadır. Bunun için Poniatowski'nin tahttan indirilmesi bile düşünülmekte, Fransa ve Avusturya'nın bu plana destek verip vermeyecekleri yoklanmaktadır. Bir savaş ilanı durumunda Fransa'nın nerede duracağı öğrenilmek istenmiştir. Buna mukabil Vergennes, Fransa'nın nasıl hareket edeceğinden ziyade Bâbıâli'nin nasıl hareket etmesi gerektiği üzerinde durmuş ve böylece diplomatik hamlelerle Mehmed Efendi'nin merak ettiği hususlara kesin bir cevap vermemiştir. Yine de Vergennes'in yeni Lehistan kralının resmen tanınması konusunda acele edilmemesini istediği net bir şekilde anlaşılmıştır[911].

Vergennes ile Mehmed Efendi'nin görüşmesi, Lehistan meselesinde nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair Osmanlı devlet adamları arasındaki fikir ayrılıklarını daha da artırmıştır. Şeyhülislam Dürrizâde Mustafa Efendi, Lehistan'ın bağımsızlığı konusunu Sadrazam'la etraflı bir şekilde müzakere etmiştir. Şeyhülislam'a göre Rusya, Eflak ve Boğdan taraflarından gelen takrirlerde ülkenin bağımsızlığının daha önceki gibi devam ettiği belirtilmekle birlikte gerçeğin kesin olarak öğrenilmesi için Kırım Hanı, Eflak ve Boğdan voyvodalarına bunu gizlice araştırmaları yönünde emirlerin gönderilmesi ve bunlardan gelecek cevaplardan sonra harekete geçilmesi daha uygun olacaktır.

ümitlerin bağlandığının bir göstergesi olsa gerektir. Buna rağmen beklendiği gibi Prens İvan'ın katledilmesi Rusya'da bir ihtilale sebep olmamış, hatta bazı kaynaklara göre prensin kaçırılması planını bizzat II. Katerina hazırlatmıştır (Castera, *Katerina Tarihi*, s. 90-91).

911 III. Mustafa, reisülküttâbın Fransa, Avusturya ve İspanya elçilerine gönderilerek bu devletlerin de Rusya aleyhine kazanılmaları ve aralarında ortaya çıkacak bir bölünmeden Bâbıâli'nin yararlanması gerektiği yönündeki beklentilerinin (TSMA, nr. E.2456/22, trsz.) Vergennes'in verdiği cevaplarla pek karşılanmadığı ortadadır. Zira Fransa elçisi savaşı yalnızca Bâbıâli için istemekte, ancak ülkesinin Rusya'ya karşı bir savaş ilan edip etmeyeceğine veya muhtemel bir savaşta Bâbıâli'yi destekleyeceğine dair bağlayacı bir ifadede bulunmamıştır. Mehmed Efendi, 7 Ekim 1764'te Fransa Elçilik Tercümanı de Val ile bir araya gelmiş ve bir gün önceki görüşme ile ilgili tercümana şunları söylemiştir: "Elçiniz dün mükemmel bir erdem gösterdi. Bundan daha açık konuşmak mümkün değildi. Onun savaş için ısrar edeceğini beklerken, memnuniyetle görüldü ki tersine o savaşı önlemeye çalışıyor, onurlu ve tehlikesiz öneriler sunuyor" (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 285-286).

Bu haberler gelmeden bazı teşebbüslerde bulunmak sakıncalıdır. III. Mustafa ise Şeyhülislam'ın bu görüşlerinin isabetli olduğu kanaatinde değildir. Bu manada Sultan, Lehistan'ın bağımsızlığının ortadan kaldırıldığı, bağımsızlık taraftarı olan Branicki'nin de ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı, Boğdan, Eflak ve Kırım'dan boşuna haber beklendiği ve zaten bunlardan gelecek haberlere de itimat edilmemesi gerektiği kanaatindedir. Padişah, bu yazdıklarının gizli tutulmasını ve Şeyhülislam'a da bildirilmemesini istemiştir[912].

Vergennes, ilerleyen günlerde de Lehistan'daki gelişmeler hakkında Rusya aleyhine takrirler sunmaya devam etmiştir. 8 Ekim 1764 tarihli takririnde kendisine Bâbıâli tarafından yöneltilen bazı sorulara cevap vermiştir. Bâbıâli, Lehistan seçimleri hakkında elçiden devletinin görüşüne dair bilgi vermesini istemiş, Vergennes de henüz Versay'dan resmî bir açıklama almadığını, bu yüzden kesin bir şey söylemesinin doğru olmayacağını fakat seçimlerin serbestçe yapılmadığının aşikâr olduğunu, bu yüzden de Fransa'nın Varşova'daki elçisi vasıtasıyla bunun ifade edildiğini belirtmiştir[913]. Fransa elçisi birkaç gün sonra verdiği başka bir takrirde ise Rusya ve Prusya temsilcilerinin Bâbıâli'yi oyaladıklarını, Poniatowski'nin Osmanlılar ile ittifak kuracağına dair söylentilerin asılsız ve usulsüz olduğunu kaydetmiştir. Elçiye göre böyle bir ittifak yalnızca Leh ileri gelenlerinin ortak kabulü ile mümkündür ve henüz buna dair Bâbıâli'ye iletilmiş bir talep de bulunmamaktadır. Prusya ve Rusya temsilcileri böyle söylentiler yayarak Bâbıâli'nin seçimlere tepki göstermesini engellemeyi ve zaman kazanmayı hedeflemektedirler[914].

Fransa elçisi, İstanbul'da Rusya ve Prusya aleyhinde bir hava oluşması için Avusturya Elçisi Penker ile birlikte hareket etmiştir[915]. Ayrıca Viyana'dan gelen haberleri de Bâbıâli'ye Vergennes bildirir hâle gelmiştir. Bu minvalde 2 Ekim 1764 tarihli takririnde kendisine Viyana'dan gelen haberleri aktarmış ve Lehistan seçimlerine daha önceki seçimlerin aksine çok daha az katılım olduğunu, Leh ileri gelen muhaliflerin seçime iştirak etmediklerini, yeni Kral Poniatowski'nin muhaliflerin mallarına el koyarak onları sindirme yoluna git-

912 Lehistan meselesine dair Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi'nin kaleme aldığı ariza ve buna dair III. Mustafa'nın hatt-ı hümayunu için bk. TSMA, nr. E.7019/143; belgenin özeti için bk. Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 45.

913 BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/58, 11 Rebîülâhir 1178/8 Ekim 1764.

914 BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/59, 14 Rebîülâhir 1178/11 Ekim 1764.

915 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 289.

tiğini rapor etmiştir[916]. 28 Ekim 1764 tarihli takririnde de Viyana'dan kendisine gelen haberleri rapor etmiştir. Viyana'dan gelen son haberlere göre Rusya, Lehistan'da Poniatowski'ye destek olmak ve muhalifleri sindirmek üzere ülkeye asker sevkine devam etmektedir. Buna Prusya askeri de destek vermekte ve her iki ülkenin askerî varlığı Leh halkını rahatsız etmektedir. Poniatowski tahta çıktığını bildirmek üzere Fransa, Sicilya ve Avusturya devletlerine birer name göndermiş fakat bu nameler kabul edilmemiştir[917]. Vergennes'in seçim ve Poniatowski aleyhindeki takrirleri ilerleyen günlerde de artarak devam etmiş ve bu takrirler Bâbıâli'de yeni Leh Kralı'nın gönderdiği elçinin kabul edilip edilmemesi gerektiği tartışmalarını artırmıştır. Ayrıca Rusya ve Prusya'nın seçim öncesi taahhütlerine rağmen Lehistan'da Poniatowski lehine seçimlere zorla müdahale ettikleri ortaya çıktığından Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa da zor duruma düşmüştür.

Mustafa Paşa, Fransa ve Avusturya elçilerinin aleyhteki takrirleri karşısında Bâbıâli'de Rus karşıtlarının sesinin yükselmeye başlaması üzerine 1764 Ekimi'nin ilerleyen günlerinde Obreskov tarafından gönderilen Rusya elçilik tercümanını kabul etmiştir. Görüşmede Sadrazam içinde bulunduğu zor durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Lehistan'daki Rus ve Prusya temsilcileri diyet için Poniatowski'yi tavsiye ettiler, daha sonra İstanbul'daki Rusya kapıkethüdası ve Prusya elçisi sözlü olarak ve Hükûmetleri de yazılı olarak bir aday göstermeyeceklerine garanti verdiler. Senin Hükûmet'in beni mahvetti. Zira ona inandım, sözüne güvendim. Dolayısıyla beni sorumluluk altında bıraktı. Bu yüzden onunla[918] tanıştığım ana lanet olsun! Düşmanlarınız bunu sizin aleyhinize kullanmayacak mı? Bunu ortaya çıkaran ve zarar veren sizsiniz. Kapıkethüdasının zihnini dolduran şeylerden temizleyecek iyi savunulmuş bir cevap sunmasını sağla. O kapıkethüdasına iyi bir şöhret sağladım ama kendi adını da benim adımı da çamura buladı. Bâbıâli asla ne yeni seçilen kralı ne de onun belgelerini kabul edecek. Poniatowski'yi tahttan indirmek tek çare ve eğer kapıkethüdası Rusya'nın böyle yapmak için her çabayı sarf edeceğinin kati garantisini vermezse onun hiçbir beyanı kabul edilmeyecektir"[919].

916 BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 102/60, 24 Rebîülâhir 1178/21 Ekim 1764.

917 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/56, 2 Cemâziyelevvel 1178/28 Ekim 1764. Ayrıca bk. A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/69, 27 Receb 1178/20 Ocak 1765.

918 Obreskov kastedilmiştir.

919 Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 176. Mustafa Paşa, Reisülküttâb Abdi Efendi'nin Rusya

Mustafa Paşa'nın bu sözleri Bâbıâli'de Poniatowski'nin tahttan indirilmesi görüşünün ağır bastığının bir göstergesi olsa gerektir. Zira Reisülküttâb Mehmed Emin Efendi de Vergennes ile yaptığı görüşmede yeni Lehistan Kralı'nın tahttan indirilebilme ihtimalini dile getirmiş ve bu konuda Fransa ile ortak hareket edilip edilemeyeceğini öğrenmek istemiştir[920]. Buna mukabil Bâbıâli bu tasavvurunu hayata geçiremeyecektir. Ayrıca Mustafa Paşa'nın Rusya'dan talep ettiği garanti de asla verilmeyecek ve paşa ilerleyen aylarda giderek daha zor duruma düşecektir. Bir taraftan Poniatowski'yi tahttan indirmek için planlar yapan ve görüşmeler yürüten Osmanlı yetkilileri bir taraftan da yeni Leh Kralı'nın elçisinin kabul edilip edilmemesini tartışmaya başlamışlardır.

Mazul durumdaki Lehistan eski kapıkethüdası Stankiewicz, İstanbul'dan ayrılmazken yeni Leh temsilcisinin kabul edilip edilmemesi tartışmalarında Bâbıâli harekete geçmeden önce Fransa ve Avusturya elçilerinin de görüşünü almak istemiştir. Bu minvalde Vergennes'e yeni elçinin kabul edilip edilmemesi gerektiğine dair Versay'ın neler düşündüğü sorulmuş, ancak elçi Bâbıâli'nin bu sorusuna kesin bir cevap verememiştir. Zira Avusturya ve Fransa, Poniatowski'nin krallığını tanıyıp tanımaması konusunda kesin ve değişmez bir görüşe sahip değildir. Bu kararsızlık Vergennes'in takrirlerine de yansımış ve elçi, Kasım 1764'te yeni Leh kralının tanınıp tanınmama konusunda "Avrupa devletlerinin tanıması ve XV. Louis'ye elverişli şartlar önermesi hâlinde kralının da tanınması ihtimalinin" bulunduğunu belirtmek zorunda kalmıştır[921].

Vergennes'in kesin bir destek sözü vermemesine rağmen Bâbıâli, Poniatowski tarafından gönderilen elçinin kabulünü bazı diplomatik hamlelerle elinden geldiği kadar tehir etmeye çalışmıştır. Lehistan'dan yeni bir elçi geleceğine dair tartışmalar daha Poniatowski kral intihap edilmeden evvel başlamış, bunun

---

ve Prusya temsilcileri ile mükâlemelerinde de temsilcilerin Poniatowski'nin Bâbıâli'nin rızasına uygun olarak değiştirilmesini gündeme getirmelerinin kuvvetle muhtemel olduğunu ileri sürmüştü (TSMA, nr. E.7109/129a, trsz) fakat mükâlemede ne Rexin ne de Obreskov bu konuda bir taahhütte bulunmuşlar; bilakis Poniatowski'nin krallığını savunmuşlardır (BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/19, 12 Safer 1178/11 Ağustos 1764). Bu durum da Sadrazam'ın elini zayıflatmış olmalıdır.

920 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 289–290.

921 Vergennes, 6 Kasım 1764 tarihli raporunda Poniatowski'nin elçisinin kabul edilip edilmemesi konusunda Bâbıâli yetkilerinin kendisinden bilgi talep ettiklerini yazmıştır (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 290). Kasım 1764 itibarıyla, Avusturya ve Fransa hariç Avrupa'nın önde gelen devletleri Poniatowski'nin krallığını resmen tanımışlardır (Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 43).

üzerine Osmanlı yetkilileri yeni elçinin kral seçiminden sonra kabul edilmesini böylece iki masraftan kaçınılmış olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir[922].

Poniatowski'nin kral seçilmesinden sonra Lehistan'dan İstanbul'a yeni bir elçi tayin edildiği haber alınmış ve elçinin kabul edilmemesi için çareler aranmaya başlanmıştır. Öncelikle reisülküttâbın bir mükâleme ile seçimlerin meşru olmadığı, bu yüzden Poniatowski'nin krallığının tanınmayacağını, böylece gönderdiği elçinin de kabul edilemeyeceğini Rusya ve Prusya temsilcilerine bildirmesi kararlaştırılmıştır[923]. III. Mustafa, başta reisülküttâbın Rusya ve Prusya temsilcileri ile Lehistan elçisi konusunda mükâlemede bulunmasının sakıncalığı olduğu yönünde görüş beyan etmiş ve bu konunun bir araya gelinerek Bâbıâli içinde kesin bir karara bağlanmasını istemiştir[924]. Padişah'ın bu isteğine rağmen Reisülküttâb Yağlıkçızâde Mehmed Efendi'nin Lehistan elçisi konusunda Rusya ve Prusya temsilcileri ile mükâlemede bulunması için bir tarih tayin edilmiştir. Mehmed Efendi, mükâlemede Rusya ve Prusya temsilcileri ile Leh elçisinin kabul edilip edilmemesini kesin bir karara bağlayacak, buna rağmen reisülküttâb bu konuda Bâbıâli'nin görüşlerini anlatmaktan ziyade karşı tarafın düşüncelerini öğrenmeye çalışacaktı[925].

922 Sadrazam Mustafa Paşa, III. Mustafa'ya hitaben yazdığı bir arzda Lehistan kralının seçilmek üzere olduğunu, bu yüzden yola çıktığı söylenen yeni Leh elçisinin kral seçiminden sonra kabul edilerek iki masraftan kaçınılması gerektiğini, bu yüzden elçinin kabulünün tehir edilmesinin daha doğru bir hareket olacağını belirtmiştir. Padişah da bu arz üzerine "Benim vezîrim, begzâdenin tehiri temâm tedbîr olundu. Mezbûrun masrafı sekiz yüz kise nasıl masrafdır? Şimdi biavnillah Halil Ağa'dan haber gelince görüşülür" şeklinde bir hatt-ı hümayun yazarak Sadrazam'ın tedbirinin uygun olduğunu belirtmiştir (TSMA, nr. E.2456/22, trsz. Anafarta bu konuyla ilgili belgeyi nr. 7019/52'de vermiştir, ancak belgenin sonradan numarası değiştiği için yeni numarası bizim verdiğimiz şekildedir. Lehistan'dan kral seçilmeden önce yeni bir temsilci gönderildiğine dair ayrıca bk. TSMA, nr. E.2456/22, trsz).

923 Bu konuda Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'nın arzı için bk. TSMA, nr. E.7019/10, trsz (Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 44).

924 III. Mustafa, Lehistan elçisinin kabul edilip edilmemesi konusunda Şeyhülislâm'ın müteredditkaldığını, reisülküttâbın Rusya ve Prusya temsilcileri ile görüşmesinin sakıncalı olduğunu, bu yüzden konunun birlikte müzakere edilerek kesin bir karara varılması taraftarıdır (TSMA, nr. E.7019/10, trsz (Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 44). Padişah, aşağıda anlatılacağı üzere, 1765'in ilk aylarındaki gelişmeler üzerine görüşlerinin isabetli olduğunu, çözümün Rusya ve Prusya ile görüşmede değil Bâbıâli'nin açıkça tavrını ortaya koymasında yattığını bir kez daha ifade edecektir.

925 Reisülküttâbın Avusturya ve Fransa elçileri ile müzâkere, Prusya ve Rusya temsilcileri ile ise mükâlemede bulunmasını III. Mustafa istemiş ve Padişah bu görüşmelerde temsilcilerden Lehistan konusunda kesin cevap vermelerinin sağlanması emretmiştir (TSMA, nr.

İstanbul'da elçinin kabul edilip edilmeyeceğine dair tartışmalar devam ederken Lehistan'dan orta elçi payesiyle[926] gönderilen temsilci Aleksandrovic, Kasım 1764'te Boğdan sınırına ulaşmıştır. Bâbıâli, Boğdan Voyvodası Grigor Ghika'ya önce "maslahatgüzar" olarak kabul ettiği Leh temsilcisinin gelişi için gerekli hazırlıkların yapılması yönünde fermanlar göndermiş[927] fakat bir ay sonra bu kararından dönmüştür[928]. Kendisine gönderilen fermanlar üzerine Boğdan voyvodası,

---

E.7019/145. Anafarta da bu belgenin özetini verir ve belge numarası olarak 7019/129a'yı kaydeder (*Tarihi Belgeler*, s. 42)). III. Mustafa, reisülküttâbın görüşmede "muhkem mertebe kelâmı kasîr edüp" elçilerden bilgi almaya gayret edilmesini istemiştir. Bu belgedeki ifadeler Osmanlı diplomasisinde karar alma mekanizmasının işleyişine dair de önemli bir veri sağlar. Nitekim sadrazam, reisülküttâbın elçiler ile görüşmesinin ne anlama geldiğini şöyle izah etmiştir: "Ma'lûm-ı hümâyûnlarıdır ki reis efendi kullarının suâl ve cevâbı ancak mâfi'z-zamîrleri olan irâdelerini fehm ve idrâk idüp elçilerin kabul ve 'adem-i kabulü ba'dehu irâde-i hümâyûn-ı cihân-dârîleri üzere nizâm virilecek hâlâtdandır. Eger mülâkatları tehir olunsa elçiler beherhâl sui-zann iderler". Buradan da anlaşılıyor ki Osmanlı devlet adamlarının elçiler ile görüşmelerinin ve onların görüşlerine müracaat etmelerinin her zaman Osmanlı karar mekanizmasında doğrudan bir etkisi yoktur. Bu, diplomatik bir hamleden öte bir anlam taşımaz. Sadrazam'ın görüşlerine mukabil III. Mustafa, Lehistan'dan gelen elçinin kabul edilip edilmemesi hususunda reisülküttâbın elçiler ile görüşmesini "hacâlet ve masharalık" olarak görmekte ve şöyle demektedir: "Mülâhaza ide. 'Adem-i kabûlde şimdiden mülâhaza idüp gerek siz ve gerek efendi mahzûrunu bulup arz idesiz. Mahzûr olup kabûl olunur ise elçiler ile bî-mu'âl sözleriyle müzâkere iktizâ etmez. Küllî hacâletdir ve masharalıkdır. Yok mahzûr bulunmaz ise kabûl olunmayacağın söyler. Söylenmedikde reis efendi görüşdürmeyesiz, tehir edesiz. İslambol'da olacak havâdise dâniyesiz. O zamân hayret üzere olacagımıza şübhe yokdur. Elhamdülillâh reyimde hata vâkı' olmadı ve encâmı mülâhaza ve aynı zuhûr eyledi". III. Mustafa'nın hatt-ı hümayunu karar alma mercileri arasındaki zıtlıkları ve gerginlikleri gösteren güzel bir misaldir.

926 Poniatowski tarafından gönderilen temsilcinin payesi de diplomatik bir tartışma konusu olmuştur. Bâbıâli, maslahatgüzar seviyesinde olduğunu ileri sürerken Leh temsilcisi orta elçi olarak tayin edildiğini ve bu yüzden rütbesine uygun muamele edilmesi gerektiğini savunmuştur.

927 Boğdan voyvodası, Hotin muhafızı ve Tulca'dan Küçükçekmece'ye kadar olan bölgenin idarecilerine gönderilen fermanlarda Lehistan'dan gelecek olan "maslahatgüzar"ın yol masraflarının karşılanması ve ihtiyaçlarının giderilmesi istenmiştir (BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 179/8931, 9 Cemâziyelevvel 1178/4 Kasım 1764; nr. 147/7318, 11 Cemâziyelevvel 1178/6 Kasım 1764; Cevdet-Eyâyet-i Mümtâze, nr. 4/200, 9 Cemâziyelevvel 1178/4 Kasım 1764).

928 Boğdan Voyvodası Grigor'a hitaben gönderilen bir fermanda Aleksandrovic'in kabul edilmesi için daha önce emir gönderildiği fakat şartların şimdi değiştiği ve bu yüzden şayet Hotin'e ulaşmamış ve kendi ülkesi sınırları dâhilinde ise Osmanlı sınırları içine alınmaması, ancak Hotin'e geldi ise orada bekletilmesi emredilmiştir. Ayrıca Aleksandrovic için "maslahatgüzar" ifadesi kullanılmıştır (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, s. 121, hk. 487, Evâsıt-ı Cemâziyülâhir 1178/6-16 Aralık 1764. Bu fermanın bir sureti için bk. Cevdet-Eyâlet-i Mümtâze, nr. 11/519, Evâsıt-ı Cemâziyülâhir 1178/6-16 Aralık 1764). Aynı emirden Hotin Muhafızı Ahmed Paşa'ya da gönderilmiştir (A.DVN.MHM.d, nr. 164, s. 121, hk. 486,

İstanbul'a bir takrir göndermiş ve takrirde fermanlarda Lehistan'dan gelen temsilci için maslahatgüzar ifadesinin kullanıldığı ve buna göre yol hazırlıklarının yapılmasının emredildiğini fakat temsilcinin maslahatgüzar değil orta elçi seviyesinde olduğu bildirilmiştir. Buna ilaveten Aleksandrovic ile ilgili bilgileri İstanbul'a gelmek üzere olan Süleyman Feyzi Efendi'nin vereceğini rapor etmiştir[929].

Süleyman Feyzi Efendi de Boğdan voyvodasının belirttiği üzere kısa bir süre sonra Kırım ve Lehistan ile ilgili topladıkları bilgileri bir takrirle Bâbıâli'ye sunmuştur. Feyzi Efendi, öncelikle Lehistan hakkında Selim Giray'ın düşüncelerini aktarmıştır. Buna göre Feyzi Efendi ile görüşmelerinde yeni Kırım Hanı; Lehistan Kralı'nın serbest bir seçim sonrasında halkının teveccühü üzerine seçildiğini, zahirde Rusya ve Prusya'nın desteğiyle seçilmiş gibi görünse de bunun Bâbıâli için bir sakıncası olmayacağını ve Lehistan Kralı'nı kazanmak için Osmanlı yönetiminin Kral'a iyi niyetlerini göstermesi ve onu sahiplenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Kırım Giray'ın hanlığı devrinde Lehistan'a birçok bahaneler ileri sürülerek baskı yapıldığını, kendi hanlığı döneminde bu şekilde hareket edilmeyeceğini belirtmiştir[930]. Feyzi Efendi, Selim Giray'ın görüşlerinden sonra kendi gözlemlerine ve bölgeden topladığı diğer bilgilere de takririnde uzun bir yer vermiştir. Daha çok Selim Giray'ın görüşlerine yakın bilgiler aktaran Feyzi Efendi, Rusya'nın Poniatowski'yi desteklediğinin kesin olduğunu fakat bunun şayet iyi kullanılabilinirse Osmanlı aleyhinde bir durum yaratmayacağı kanaatindedir. Efendiye göre bunun için de Bâbıâli'nin yeni Leh Kralı'nı kazanması gerekmektedir. Bu durumda Poniatowski, Rusya'dan çok Türk tarafına yaklaşacaktır. Ayrıca Lehistan'da kendi istediği kişiyi kral tayin ettirmekle Rusya'nın tek çıkarının diğer Hristiyan devletlere hava atmaktan başka bir şey olmadığını düşünmektedir[931].

Boğdan voyvodası ve Süleyman Efendi'nin takrirlerinden sonra Lehistan temsilcisinin kabul edilip edilmemesi, yeniden Bâbıâli'nin gündemine gelmiştir. İstanbul'da Lehistan'dan maslahatgüzardan başka bir de orta elçinin geldiği söylentileri dolaşmaya başlamış, bunun üzerine III. Mustafa söylentilerin doğru olup olmadığının araştırılmasını istemiştir. Sultan, orta elçinin Bâbıâli tarafından ka-

---

Evâsıt-ı Cemâziyülâhir 1178/6-16 Aralık 1764).

929 TSMA, nr. E.5002/4, 3 Receb 1178/27 Aralık 1764.

930 III. Selim Giray'ın, Süleyman Feyzi Efendi'ye Lehistan hakkında anlattıkları için bk. BOA, A.AMD, Dosya nr. 17/10, trsz. Selim Giray, atanma amacına uygun şekilde bir dış politika takip etmiştir. Zira atanma şartları arasında komşuları ile iyi ilişkiler kurması ve problem çıkarmaması istenmiştir.

931 BOA, A.AMD, Dosya nr. 17/10, trsz.

bul edilmesinin, ancak güvenilir kaynaklardan Lehistan seçimlerinin serbest bir şekilde yapıldığı yönünde raporlar gelmesinden sonra mümkün olduğunda ısrar etmiştir[932].

Lehistan seçimleri konusunda Osmanlı devlet adamları nasıl hareket edeceklerini ve diğer devletlerin verecekleri tepkileri nasıl karşılayacaklarını öğrenmek adına başta Fransa elçisi olmak üzere İstanbul'daki konunun muhatabı diğer ülke temsilcileri ile de 1764 Aralığı'nda görüşmelere devam etmiştir. Reisülküttâb Mehmed Efendi, Fransa elçilik tercümanı ile 1764 Aralığı'nın ilk günlerinde bir araya gelmiştir. Görüşmede Fransa elçilik tercümanı, Vergennes'in söyledikleri üzerine fazla bir şey eklemezken; reisülküttâb, Bâbıâli'nin kararlılığını göstermek ve biraz da tercümanın tepkisini ölçmek adına "Eğer cumhuriyet makul bir noktaya gelmezse, ben onu o noktaya getireceğim" şeklinde sert bir konuşma yapmıştır. Buna rağmen tercüman, Poniatowski'nin gönderdiği elçinin kabulünde acele edilmemesinden başka bir tavsiyede bulunmamıştır[933].

Bâbıâli yetkililerinin Fransa elçisi ile Boğaz'da gizli görüşmelerin yapıldığı 1764 Aralığı'nın ilerleyen günlerinde İstanbul'daki Rusya elçiliğinde de hareketli günler yaşanmaktaydı. Birkaç ay önce reisülküttâb ile Obreskov arasındaki bir mükâlemede Osmanlı yetkilisinin Rus kapıkethüdasına yönelttiği sorulara nihayet Aralık 1764'te St. Petersburg'dan cevaplar gelmiştir. 19 Aralık 1764 tarihli Obreskov'un takririyle Bâbıâli'ye bildirilen cevaplarda II. Katerina'nın Osmanlı ile Rusya arasındaki dostane münasebetlerin devamını arzuladığı, Lehistan hakkındaki söylentilerin asılsız ve mesnetsiz olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu konuda Rusya'nın nasıl düşündüğünün St. Petersburg'dan ayrılmak üzere olan Osmanlı Sefiri Derviş Mehmed Efendi'nin anlatacaklarıyla daha iyi anlaşılacağı kaydedilmiştir[934].

932 III. Mustafa, bu konu ile ilgili bir hatt-ı hümayununda şunları yazmıştır: "Leh kralının nasbı serbestiyet-i kadîmî üzere ri'âyet olunmuş mu şundan haber alamadık. Boğdan'dan gelen kaimeye itimâd eder misiz? Acabâ nasıl olmuş ve nasb olmuş mu? Maslahatgüzârdan gayrı orta elçi geldiği mesbûk mudur? Mesbûk degilse rızâ verelim mi ne dersiz? Şürût-ı serbestiyet üzere oldu mu olmadı mı? Olmadı ise elçi tehir olunması iktizâ eder..." (TSMA, nr. E.5002/4, 5 Receb 1178/29 Aralık 1764).

933 Reisülküttâb Mehmed Efendi ile Fransa elçilik tercümanı arasında 1764 Aralığı'nda geçen görüşmeyi Vergennes, 15 Aralık 1764 tarihli raporunda aktarmıştır. Fransa elçisi ve elçilik tercümanı ile Boğaz kıyısındaki yalılarda başka gizli görüşmeler de yapılmıştır (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 291).

934 Obreskov'un takriri için bk. BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/26, 24 Cemâziyülâhir 1178/19 Aralık 1764. Rusya kapıkethüdasının takririnde Derviş Mehmed Efendi hakkında da önemli bilgiler verilmiştir. Buna göre Osmanlı sefiri, Eylül 1764'te St. Petersburg'a

G. Poniatowski'nin Kral Seçilmesinden Sonra Lehistan'daki Gelişmeler ve Osmanlı Diplomasisi

İstanbul'da Poniatowski'nin kral seçildiği seçimlerin serbestçe yapılıp yapılmadığına dair tartışmaları uzayıp gitmekteydi. Bu günlerde, Aralık 1764'te, Lehistan'da da önemli gelişmeler yaşanmıştı. 25 Kasım 1764'te Polonya Kralı, Litvanya Büyük Dukası olarak törenle tacını giyen Stanislaw August Poniatowski, ülkede bir dizi reform hareketi başlatmıştı. Bu manada *Pacta Conventa* adı verilen ve Lehistan'da yapılması öngörülen düzenlemeleri ihtiva eden sözleşmeyi kabul etmiştir. Söz konusu sözleşmeye göre Lehistan Kralı hayatta iken yerine geçecek halefinin kim olacağını tayin edemeyecek ve Kral'ın oğullarından hiçbiri taht iddiasında bulunamayacak; Kral'ın eşi bir Katolik olacak, ancak devlet işlerine karışmayacak; Kral herkese eşit derecede muamelede bulunacak, kimseye daha fazla iltifatta bulunmayacak; kanunlar hilafına hareket etmeyecek ve bunların bozulmasına izin vermeyecek; diyetin rızasını almadan bir savaş başlatamayacaktır. Sözleşmenin en fazla itiraz edilen ve ülkedeki muhalefeti artıran en önemli maddesi ise Katoliklerle ilgili düzenleme olmuştur. Buna göre ülkede birçok farklı Hristiyan mezhebi bulunduğundan bunlara Katoliklerle aynı haklar verilecektir[935].

Sözleşmenin son maddesi büyük bir tepki toplamış ve muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Bu arada 3 Aralık 1764'te yeni Lehistan Kralı Poniatowski başkanlığında büyük seym bir kez daha toplanmış ve ülkenin geleceğine dair önemli kararların alınacağı müzakereler başlatılmıştır. Seymde yeni atamalar yapılmış, ancak bunların büyük bir kısmı Poniatowski'yi destekleyen gruba dâhil olmaları ve muhaliflerin tasfiye edilmeye çalışılması da diyette şiddetli tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. İlerleyen günlerde müzakere edilen konular özellikle liberium veto/ittifâk-ı ârâ aleyhine olduğu için tartışmalar ve itirazlar artmış ve Litvanya Büyük Hatmanı Massalski, taraftarları ile seymi terk etmiştir[936].

---

varmış ve vakit kaybetmeden görüşmelere başlamıştır. Başta II. Katerina olmak üzere diğer üst düzey Rus yetkililer tarafından iyi bir şekilde karşılanmıştır, ancak Mehmed Efendi, Ramazan ayı gelmeden St. Petersburg'dan ayrılmak için ısrar etmiş ve bu yüzden sefirin dönüşüne izin verilmiştir.

935 Poniatowski'nin resmen Lehistan Kralı olması ve kabul ettiği *Pacta Conventa* hakkında bk. Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 43-44. Poniatowski döneminde başlatılan reform hareketi, 1569'da kabul edilen Lublin Birliği'nden beri ülkedeki en yoğun reform çabalarıydı (Jerzy T. Lukowski, "Towards Partition: Polish Magnates and Russian Intervention in Poland During The Early Reign of Stanislaw August Poniatowski", *The Historical Journal*, C 28, S. 3, 1985, s. 557; Davies, *The Russo-Turkish War, 1768-1774*, s. 7-8).

936 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 44-45.

Bâbıâli de Aralık 1764'teki Lehistan seymine büyük bir önem vermiş ve müzâkereleri takip etmek üzere adamlar görevlendirmiştir. Türk tarafının bu seyme önem vermesinin birkaç sebebi vardı. Öncelikle bu seym Bâbıâli için muhalifleri örgütleyip Poniatowski'yi tahttan indirip indiremeyeceğini görmek için iyi ve belki de son fırsattı. İkinci olarak seymde alınacak kararlar Poniatowski'nin Rusya yanlısı olup olmayacağını ve gelecekle ilgili planlarının ne olduğunu açıkça ortaya çıkartacaktı. Bunun için bir taraftan Boğdan voyvodasının gönderdiği adamlarla Lehistan ileri gelenleri ile irtibata geçilmeye, diğer taraftan da Aralık 1764'teki diyet hakkında ülkeye gönderilen casuslar vasıtasıyla bilgi toplanmaya çalışılmıştır.

Daha önce Divan-ı Hümayun tercümanı olan ve Rusya Kapıkethüdası Obreskov'un desteğiyle Boğdan voyvodası tayin edilen Grigor Ghika, Lehistan'daki seymi takip etmek üzere ülkeye casuslar göndermiştir[937]. Casusların en önemli görevi seçimlerin serbest bir şekilde yapılıp yapılmadığını öğrenmek ve yeni kralın neler yapmak istediği hakkında bilgi toplamaktı[938].

Boğdan voyvodasının casusları ülkeden topladıkları bilgileri Aralık 1764'ten itibaren Ghika'ya, Ghika da İstanbul'a rapor etmeye başlamıştır. İlk gelen bilgilere göre yeni kralın en büyük arzusu ülkeyi her kral seçiminde kaosa sürükleyen liberium veto uygulaması yerine çoğunluğun reyi/ekseriyet-i ârâ ile kral seçilmesi ilkesini getirmeye çalışmaktı. Voyvoda, *Pacta Conventa*'yı da elde etmiş ve bunun tercümesini Divan-ı Hümayun tercümanı vasıtasıyla Bâbıâli'ye iletmiştir. Ayrıca yeni Lehistan Kralı'nın Rusya ile sınır problemlerini çözmek için görüşmeler

937 Grigor Ghika'nın Boğdan voyvodası olduktan sonra Lehistan'daki gelişmelere dair gönderdiği takrirlerin gerçekleri yansıtmaması üzerine voyvodaya bu konuda hassas olması yönünde bir ferman gönderilmiş ve voyvoda lisân-ı münasib ile uyarılmıştır (BOA, A.DVN. DVE(8), Dosya nr. 169/16): "Boğdan begi, Lehlünün şürût-ı serbestiyetine dâir irsâl eyledigi tahrîrâtda niçün hilâfı irtikâb ediyor? Hâlbuki memleket-i Leh'de vuku' bulan havâdisâtın mecmu'ûnu hem-civârlık hasebiyle sıhhati üzere bilür". Bu yüzden voyvoda takririnde birkaç defa buna dikkat edeceğine ve hiçbir bilgiyi gizlemeyeceğine dair vaatlerde bulunmuştur. Voyvodaya Bâbıâli'nin tepkisini bizzat iletmek üzere Süleyman Feyzi Efendi görevlendirilmiştir. Süleyman Feyzi Efendi, daha sonra sadaret mektubi başhalifeliği görevine getirilmiş ve bu görevdeyken de bazı önemli bilgileri Kırım hanına iletmekle görevlendirilmiştir (A.AMD, Dosya nr. 17/10). Boğdan voyvodası, Lehistan'a casuslar göndermiştir. Ghika'nın Lehistan'daki gelişmelere dair gönderdiği haberlerde yanlış bilgi verilmediği ve kendisini savunduğu takriri için bk. Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 23691, 27 Receb 1178/20 Ocak 1765.

938 Boğdan voyvodasına gönderilen fermanda bu konularda Bâbıâli'ye bilgi toplaması emredilmiştir (BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 23691, 27 Receb 1178/20 Ocak 1765).

başlattığını, ancak bunun Osmanlı hilafına olacağı anlaşıldığından görüşmelerin sonraki bir tarihe ertelendiğini bildirmiştir[939].

Ghika, Poniatowski'nin Rusya ve Prusya tarafından desteklendiğinin kesin olduğunu, buna karşılık Kral'ın da bunların rızalarına uygun hareket edeceğine dair duyumlar aldığını; muhaliflere yönelik baskıların da devam ettiğini yazmıştır. Aralık 1764'teki diyette muhaliflerin Rus askerinin ülkeden çıkarılması yönünde Kral'a baskı yaptıklarını, buna mukabil Kral'ın II. Katerina'ya mektup yazdığını ve henüz cevabının gelmediğini belirterek itirazları geçiştirmeye çalıştığını casusları vasıtasıyla haber aldığını bildirmiş; muhaliflerin yayınladığı beş maddelik bildiriyi de İstanbul'a yollamıştır[940]. Voyvoda bunlara ilaveten muhaliflerle bizzat görüşmek ve neler yapmak istediklerini öğrenmek üzere mutemet iki adamını da Lehistan'a göndermiştir[941].

Ghika, daha önce kendisine sınırda bekletmesi yönünde fermanlar gönderilen Lehistan temsilcisi hakkında da İstanbul'a bilgi sunmuştur. Voyvodaya göre name-resân[942] Leh temsilcisi hâlâ sınırda bekletilmektedir. Bu durumda elindeki name ve mektuplarda neler yazdığını öğrenmek, ayrıca kendisinden şifahi olarak da bilgi almak adına temsilcinin İstanbul'da bulunması daha uygun olacaktır[943].

939 Varşova'dan gelen başka bir havadis kâğıdında da Rusya ile Lehistan arasındaki sınır düzenlemelerine dair bir antlaşma için hazırlıklar başlatıldığı rapor edilmiş ve büyük diyette bunun bir karara bağlanacağı bildirilmiştir (BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 169/33, trsz). Viyana'dan gelen bir havadis kâğıdında da Lehistan ile Rusya arasında 1686'da imzalanması düşünülen, ancak Lehistan aleyhinde olduğu için kabul edilmeyen ve iki ülkenin sınırlarının yeniden belirleneceği bir antlaşmanın tekrar gündeme getirildiği, bunu Prusya'nın da desteklediği haber verilmiştir. Şayet bu antlaşma kabul edilirse Lehistan topraklarından takriben 40 saat mesafelik bir arazinin Rusya'ya terkedileceği ve bunun da Bâbıâli'nin aleyhine bir durum olacağı kaydedilmiştir (A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/69, 27 Receb 1178/20 Ocak 1765).

940 Muhaliflerin yayınladığı ve Boğdan voyvodasının İstanbul'a gönderdiği bildiri metninin Türkçe çevirisi için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 169/21, 20 Cemâziyülâhir 1178/15 Aralık 1764. Bildiride itiraz edilen en önemli konu Rus askerinin Lehistan'daki varlığı olmuş ve bunların sekiz hafta içinde ülkeyi terk etmesi istenmiştir. Voyvodanın takririne göre Poniatowski, muhaliflerin bu talebini daha önceki seymlerde (sejm) de Rus askerinin ülkeye girdiği cevabıyla geçiştirmeye çalışmıştır.

941 Boğdan Voyvodası Ghika'nın takriri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 23691, 27 Receb 1178/20 Ocak 1765. Bu takririn hülasası için bk. A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/59, 28 Receb 1178/21 Ocak 1765.

942 Daha önce de belirttiğimiz üzere Poniatowski'nin orta elçi payesiyle İstanbul'a gönderdiği temsilcisi Bâbıâli tarafından maslahatgüzar olarak adlandırılmıştır. Boğdan voyvodası ise name-resân şeklinde adlandırılarak zaten kendisi aleyhinde oluşan havayı düzeltmeye çalışmış olsa gerektir.

943 Boğdan voyvodasının Lehistan seçimleri ve Leh temsilcisi hakkındaki takriri için bk.

Bâbıâli, farklı kanallar vasıtasıyla da Lehistan'daki gelişmeleri takip etmeye ve ülkedeki iki grupla da doğrudan irtibata geçmeye çalışmıştır[944]. Hotin muhafızı tarafından Mahmud Ağa ile Ali Bey adlı iki kişi ülkenin ileri gelenleri ile görüşmek üzere, buna dair Sadrazam'ın bir mektubu ellerinde olduğu hâlde, Lehistan'a gönderilmişlerdir[945]. Lehistan'a gönderilecek kişilerin en önemli görevlerinden biri de Poniatowski'nin tahttan indirilmesinin mümkün olup olmadığını tespit etmektir.

Ali Bey ve Mahmud Ağa hem Rusya ve Prusya karşıtları hem de Poniatowski'nin serbestçe kral seçildiğini iddia eden Leh ileri gelenleri ile tek tek görüşmüşler ve bunlardan on iki kişinin seçimlere dair görüşlerini anlattıkları mektuplarını İstanbul'a göndermişlerdir. Rusya'ya muhalif olanların başında Branicki geldiğinden Türk yetkililer ilk olarak onunla görüşmüş ve Branicki'den Bâbıâli'ye teslim edilmek üzere bir mektup almışlardır. Lehistan eski başhatmanı Branicki'ye kral seçimleri ve Poniatowski'nin tahttan indirilmesine dair sorular yöneltmişler, ancak hatman bunlara dair bir cevap vermemiştir. Üstelik seçimlerin serbestçe yapılmadığına ve Rus baskısına bile temas etmemiştir. Lehistan eski başhatmanının bu şekilde davranmasında Bâbıâli'ye duyduğu kırgınlık kadar Poniatowski'nin onu kazanmaya yönelik çabaları da etkili olsa gerektir[946].

Lehistan'a gönderilen Türk temsilciler ikinci olarak Kamaniçe piskoposu ile görüşmüşler ve ondan da Bâbıâli'ye teslim edilmek üzere bir mektup almış-

---

TSMA, nr. E.7019/97, 29 Receb 1178/22 Ocak 1765. Bu takririn, voyvodadan gelen diğer takrirlerle birlikte özetlendiği başka bir takrir için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/59, 28 Receb 1178/21 Ocak 1765. Anafarta, ilk belgenin tarihini 2 Şubat 1764 olarak göstermiştir. Karışıklığın sebebi belgede tarih olarak yalnızca "29 Receb" ifadesinin yer almasıdır. Anafarta, 29 Receb 1177 olarak aldığı için bunun miladi karşılığını 2 Şubat 1764 şeklinde vermiştir. Buna rağmen bu tarihte belgede belirtilen konular gündemde değildir. Bu yüzden belgenin 29 Receb 1178/21 Ocak 1765 olarak tarihlendirilmesi daha doğrudur. Yine Anafarta belge numarası olarak E.7019/249'u verir, ancak belgenin bugünkü numarası E.7019/97'dir. Eflak voyvodasından da Lehistan ile ilgili benzeri bilgilerin verildiği bir havadis kâğıdı gelmiştir (TSMA, nr. E.7667, trsz; Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 47).

944 Özellikle III. Mustafa, Boğdan voyvodasının verdiği haberlere güvenilemeyeceği kanaatindedir (TSMA, nr. E.5002/4, 30 Receb 1178/23 Ocak 1765).

945 Mahmud Ağa ile Ali Bey, daha önce de Lehistan'a benzeri bir görev için gönderilmişlerdir (TSMA, nr. E.5801/3; Kesbî, İbretnümâ, s. 47-49). Bu defa da bu ikisinin gönderilmesi bölgede kurdukları bağlantıların ve sahip oldukları tecrübelerinin bir sonucu olsa gerektir.

946 Branicki'nin Türk temsilci ile görüştüğüne dair gönderdiği mektup için bk. BOA, A.DVN. DVE(8), Dosya nr. 168/48, trsz.

lardır. Branicki'nin aksine Kamaniçe piskoposu seçimlerin serbestçe yapılmadığını üç maddelik gerekçe ile iddia etmiştir. Piskoposa göre seçimlerin serbestçe yapılmadığının ilk delili, seçimden önce Varşova'nın ve seçimlerin yapılacağı bölgenin Rus askeri tarafından kuşatılmış olmasıdır. İkinci delil, ülke ileri gelenlerinin çoğunluğunun kabul ettiği beyannameye daha sonradan gayrimeşru yollarla müdahale edilmesidir. Üçüncü delil ise muhalifleri Rus askeri tarafından silah zoruyla susturmaları ve kralın seçildiği toplantıda itiraz edenleri konuşturmamalarıdır. Kamaniçe piskoposu, Aralık 1764'teki seymde ise itiraz etmesi muhtemel kişilerin daha önceden tehdit edilerek susturulduklarını, Rusya'nın tayin ettiği bir kralın Bâbıâli yararına hareket edip etmeyeceğinin ise Türk yetkililerin anlayışına bırakıldığını yazmıştır. Piskopos, Rus askerleri tarafından Kamaniçe Kalesi'nin kuşatıldığını da iddia etmiştir. Poniatowski taraftarlarının Rus askerinin ülkedeki varlığını meşrulaştırmak için halkın güvenliğini sağlamak üzere bulundukları iddiasının ise doğru olmadığını belirtmiş, Poniatowski'nin önemli görevlere taraftarlarını tayin etmesinden de şikâyetçi olmuştur[947].

Türk yetkililer, Rusya ve Prusya muhalifi grupta yer alan Lubomirski ile de görüşmüş ve ondan da bir mektup almışlardır. Lubomirski, mektubunda kralın seçildiği günlerde kendisinin ağır hasta olduğunu ve doktorların tavsiyeleri üzerine toplantılara katılamadığını belirtmiştir[948]. Yetkililer, Lubomirski'den sonra Lehistan baş mareşali Bielinski ile de görüşmek istemişler fakat o da hasta olduğu bahanesiyle bu talebi geri çevirmiş, yalnızca Bâbıâli ile olan dostane ilişkilerin devamını arzuladığına dair bir mektup göndermekle yetinmiştir[949].

Türk temsilciler, Rusya ve Prusya'nın ülkeye müdahalesini savunanlarla da görüşmüşlerdir. Bunlardan ilki Poniatowski kral seçilene kadar ülkeyi vekâleten yöneten Lehistan başpiskoposu olmuştur. Piskopos, Bâbıâli'nin dostane niyetinden memnun olmuş ve Poniatowski'nin Lehistan halkının rızası üzerine

947 Kamaniçe piskoposu tarafından gönderilen mektup için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/48, trsz.

948 Lubomirski'nin mektubu için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/48, trsz. Bâbıâli'ye sunulan mektuplarda Rusya muhalifi grubun içinde gösterilmesine rağmen Lubomirski, seçimde Czartorkiler'i desteklemiş ve Poniatowski'nin krallığı döneminde de nüfuzu giderek artmıştır (Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 240). Bu yüzden Türk yetkililere seçimde hasta olduğunu beyan etmesi bir bahane olsa gerektir.

949 Türk yetkililer ilk gittiklerinde Bielinski ile hasta olduğu için görüşememişler, ancak Bielinski, Varşova'ya geldiği günlerde bir araya gelebilmişlerdir (BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/48, trsz). Bielinski hakkında bk. Soloviev, *History of Russia*, XLIII, 241.

meşru yollarla kral seçildiğini savunmuştur[950]. Türk temsilciler Prens Czartoski ile de bir araya gelmişler ve onun da seçimler hakkındaki bir mektubunu teslim almışlardır. Prens, mektubunda Poniatowski'nin oybirliği ile seçildiğini, seçimlere bir kişinin bile itiraz etmediğini ileri sürmüş, bunun aksi yönünde bilgi verenlere ise itimat edilmemesini istemiştir. Litvanya Büyükkançıları Friderich Michal Czartoyski de Türk temsilcilerin görüştüğü kişilerdendir ve o da benzeri cümlelerle Poniatowski'nin krallığını savunmuştur[951].

Temsilcilerin görüştükleri en önemli kişi ise Lehistan kralı seçilen Poniatowski olmuştur. Poniatowski, görüşmede kral seçilmesinin meşru yollardan olduğunu iddia etmiş ve ilk başlarda muhalefet edenler çıksa da sonra onların da kendisine destek vermeye başladığını belirtmiştir[952].

Lehistan'daki gelişmelere dair İstanbul'daki Fransa ve Avusturya elçileri de takrirler sunmuşlar[953], bunun yanında Viyana'dan da havadis kâğıtları gelmiştir. Havadis kâğıtlarında Poniatowski'nin muhalefeti sindirmek için Rusya ile birlikte baskı yapmaya başladığı, üst düzey ve kritik görevlere kendi yandaşlarını atadığı ve bunun büyük bir hoşnutsuzluğa sebep olduğu haber verilmiştir[954]. Bunun yanında Rusya'daki askerî hareketliliğe dair de önemli bilgiler aktarılmıştır. Buna göre Lehistan ile Rusya arasındaki ulak trafiği artmış, Lehistan'a sevk edilen Rus ordusunun başkomutanı Dolgoraki, St. Petersburg'a çağrılmış ve ondan bazı bilgiler alınmış, Ukrayna'daki Rus askerinin sayısı artırılmıştır. Viyana'dan gelen

950 Lehistan başpiskoposunun mektubu için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/48, trsz.

951 Czartoskiler'in mektupları için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/48, trsz.

952 Poniatowski'nin Türk temsilcileri ile yaptığı görüşme ve seçimlere dair değerlendirmelerini ihtiva eden mektubu için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/48, trsz. Mahmud Ağa ile Ali Bey'in Lehistan'daki faaliyetleri hakkında ayrıca bk. A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 169/1, 24 Safer 1179/12 Ağustos 1765.

953 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 291-292. 17 Ocak 1765'te Versay'dan Vergennes'e gelen mektupta Lehistan'daki gelişmeler şu şekilde haber verilmiştir: "Varşova'da toplanan diyet, önceden tahmin edildiği gibi sona erdi. Her şey Kral'ın iradesi altında cereyan etti. Soyluların haklarını geri getirmeye yönelik teşebbüsler sonuç vermedi. Kral'ın despotça tavır ve hareketleri bir isyana yol açmıyor ama korku yüzünden kimse bir şey söyleyemiyor. Kral'ın ilk icraatı 1686 Rusya-Lehistan ittifakını yenilemek oldu ki Lehistan bu ittifakı kabul etmiyordu".

954 Viyana'dan gelen havadis kâğıdı için bk. BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 196, 22 Receb 1178/15 Ocak 1765. Yine Viyana'dan gelen başka bir havadis kâğıdında Poniatowski'nin baskılarından bahsedilmiş, baskıya dayanamayan muhaliflerin daha önce ilan ettikleri beyannamelerini geri çektikleri belirtilmiştir (A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/69, 27 Receb 1178/20 Ocak 1765).

havadis kâğıdında önemli bir söylentiye de yer verilmiş ve Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'nın daha önce belirttiğimiz üzere Obreskov'a Poniatowski'nin tahttan indirilmesi yönündeki teklifi Avusturya'da bile kulaktan kulağa dolaşmaya başlamıştır. Poniatowski de bu söylentiden haberdar olmuş, bunun üzerine Bâbıâli'nin seçimlerin gayrimeşru olduğu bahanesini kullanarak kendisini tahttan indirmesini önlemek için Lehistan ileri gelenlerine seçimlerin serbestçe yapıldığına dair bir senedi imzalamaları için göndermiştir. Bu doğrultuda Rus askeri de Kral'a yardımcı olmak için muhaliflere baskı yapmaya başlamıştır. Muhaliflerin ise nasıl bir tepki verecekleri havadis kâğıdına göre henüz netlik kazanmamıştır[955].

Viyana'dan gelen haberlerde Derviş Mehmed Efendi'nin Rusya'daki faaliyetlerine de yer verilmiş ve sefirin Panin ile görüştükten sonra ayrılmak için müsaade istediğini, Rus yetkililerin de bu isteği vakit kaybetmeden kabul ettikleri belirtilmiştir. Sefirin isteğinin hemen kabul edilmesinin sebebi ise Obreskov'dan çok farklı bir şekilde izah edilmiş[956]; Rusya'daki askerî hazırlıkların sefir tarafından öğrenilmemesi için acele edildiği kaydedilmiştir[957].

Türk temsilcilerinin Lehistan'da yaptıkları görüşmeler, ülkedeki gelişmelere dair gelen takrirler ve havadis kâğıtları Bâbıâli'de bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Gelen haberlerden İstanbul'un Poniatowski'yi tahttan indirme planının Lehistan'dan fazla destek bulamayacağı görülmüştür. Poniatowski'nin kral seçilmesine muhalefet edenler bile mektuplarında onun devrilmesi için Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım talep etmemişlerdir. Yalnızca Branicki, bu konuya değinmiş, ancak o da bununla ilgili ne düşündüğüne dair bir cevap vermemiştir. Bu yüzden Osmanlı payitahtında Poniatowski'nin tahttan indirilmesini isteyen grubun, Fransa'dan sonra Lehli muhaliflerden de gerekli desteği bulamayacakları ortadayken, bunu gerçekleştiremeyecekleri kesin olarak anlaşılmıştır. Ancak Rusya'nın Lehistan'da seçimden sonraki düzenlemelerle birlikte nüfuzunun giderek arttığı ve askerini seçimler bitmesine

955 Başka bir havadis kâğıdında muhaliflerin Osmanlıların Lehistan'daki gelişmeler hakkında neler düşündüklerini merak ettikleri haber verilmiştir. Ayrıca, Poniatowski'nin ileri gelen Leh beylerine Rusya'nın askerî varlığını kabul ettiklerine dair bir belgeyi zorla imzalatmaya başladığı bildirilmiştir (BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/69, 27 Receb 1178/20 Ocak 1765).

956 Obreskov, Derviş Mehmed Efendi'nin Ramazan ayını İstanbul'da geçirmeyi arzuladığı için bir an önce Rusya'dan ayrılmak istediğini haber vermiştir (BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/26, 24 Cemâziyülâhir 1178/19 Aralık 1764).

957 Viyana'dan gelen havadis kâğıdı için bk. BOA, HH, nr. 1429/58497, 30 Receb 1178/23 Ocak 1765.

rağmen hâlâ ülkede tuttuğu da görülmüştür. Ayrıca Lehistan ile Osmanlı'nın aleyhine olacak şekilde yeni bir sınır düzenlemesine gidileceğine fakat Karlofça Antlaşması yüzünden bazı sıkıntılar çıktığına dair haberler de Türk yetkililerini tedirgin etmiştir. III. Mustafa, Boğdan voyvodasının takrirlerinde belirttiklerinin doğru olduğu, Kırım hanının da takrirlerinde bunu doğruladığı kanaatine varmış, ancak bundan sonra nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda Ocak 1765'te hâlâ mütereddit kalmıştır[958].

Osmanlı yetkilileri tereddütleri gidermek, merak edilen ve tartışmalara sebep olan konuları öğrenmek adına Reisülküttâb Mehmed Efendi'nin Obreskov ile irtibata geçmesini uygun görmüşlerdir[959]. Bu minvalde Mehmed Emin Efendi, Rusya elçilik tercümanı vasıtasıyla Obreskov'a bazı sorular yöneltmiştir. İlk soru gelen takrirlerde de belirtildiği üzere, Lehistan ile Rusya arasında 1686 antlaşmasını esas alan yeni bir antlaşmanın gündemde olup olmadığı olmuştur. Obreskov, bunun söz konusu olmadığını, ancak sınır düzenlemeleri için Varşova'daki Rus elçisinin bazı teşebbüslerde bulunduğu cevabını vermiştir. Obreskov'a yöneltilen ikinci soru, Rusya'nın Devlet-i Aliyye ile ilgili ne gibi planlarının ve düşüncelerinin olduğudur. Rusya kapıkethüdası, bu soruya da II. Katerina'nın Bâbıâli ile dostane ilişkilerin devamını arzuladığı ve iki ülke arasındaki ahitnamelerin hilafına hareket etmekten içtinap ettiği cevabını vermiş; St. Petersburg'a sefir olarak gönderilen Derviş Efendi İstanbul'a döndüğünde onun da bunu tasdik edeceğini ifade etmiştir.

Obreskov'a yöneltilen üçüncü soru ise Lehistan'daki askerlerin ülkeden çekilip çekilmeyeceği olmuştur. Kapıkethüdası da Rus askerinin Lehistan'ı terk etmeye başladığına dair haberler aldığını belirtmiştir. Obreskov'dan cevaplandırması istenen diğer iki soru da Lehistan'daki gelişmelerle ilgilidir. Reisülküttâb Mehmed Efendi, Lehistan'da bazı yeni düzenlemeler olduğu ve

958 Boğdan voyvodasından gelen takrir üzerine III. Mustafa şunu yazmıştır: "Nikolaki kâfirin ihrâc eyledigi bunlardır. Olan gelen Galata'ya budur. Bakalım ne cevâb ederiz? İhmâle gelmez! Han tahrîrine bakulur ise o bile bunu yazar. Sahih havâdîs budur" (TSMA, nr. E. 7019/97, 29 Receb 1178/22 Ocak 1765). Padişah'ın Boğdan voyvodası hakkındaki tereddütleri dağılmış gibidir, zira bir ay önceki bir hatt-ı hümayununda voyvodanın gönderdiği takrirlere itimat edilemeyeceğini yazmıştır (TSMA, nr. E.5002/4, 30 Receb 1178/27 Aralık 1764).

959 Vergennes, Osmanlı yetkililerinin Lehistan-Rusya sınırına dair düzenlemelerin yapılacağına dair söylentilerin yayılması üzerine mütereddit olduklarını, daha önce Lehistan'daki gelişmeleri pasif bir şekilde takip ederken, bu söylentilerden sonra harekete geçtiklerini rapor etmiştir (*Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları*, s. 55).

Kral'ın meşveret sistemini değiştirmek isteği yönündeki söylentileri de sormuştur. Rus temsilcisi de Lehistan'daki gelişmelere dair kesin ve güvenilir bilgiye sahip olmadığını, ancak söylentilerin muhalifler tarafından uydurulmuş olması icap ettiği şeklinde bir karşılık vermiştir[960]. Prusya Elçisi Rexin de bir takririnde Lehistan'da Bâbıâli'nin aleyhine olacak bir gelişmenin meydana gelmediğini ileri sürerek Obreskov'u desteklemiştir[961].

Rusya kapıkethüdası, 11 Şubat 1765 tarihli takririyle Reisülküttâb Mehmed Efendi'nin kendisinden cevaplandırmasını istediği, ancak bilgi yetersizliği yüzünden üstünkörü cevaplandırdığı birkaç hususa dair daha geniş açıklamalarda bulunmuştur. Varşova'daki Rusya elçisinden gelen bilgilere göre Poniatowski, liberium veto uygulamasını kaldırmak istememekte ve ülkedeki kuralların idamesini savunmaktadır. Komşu ülkelerle de önceki antlaşmaların devamını arzulamaktadır. Obreskov'a göre bunun hilafına olmak üzere Bâbıâli'ye gelen haberlerden maksat Osmanlı-Rus ilişkilerini bozmaktır. Poniatowski'nin krallığını Rusya ve Prusya tanımıştır ve Bâbıâli'nin de tanıması beklenmektedir, ancak hâlâ bu gerçekleşmemiştir. Bâbıâli'nin Kral'ı tanımamaktaki ısrarının arkasında Fransa'nın bulunduğunun ve Fransa'nın böyle yapmaktaki amacının da Rusya ile Osmanlıların arasını bozmak olduğunun bilindiğini ifade etmiştir. Şayet Bâbıâli, Poniatowski'nin krallığını tanımamaya devam ederse ülkedeki muhaliflerin bundan cesaret alacaklarını ve Lehistan'ın yeniden kaosa sürükleneceğini ileri sürmüş, bu durumda antlaşmalar gereği Rusya'nın da Lehistan'a müdahale etmek zorunda kalacağını kaydetmiştir[962]. Böylece Bâbıâli'yi Poniatowski'nin krallığını tanımaya zorlamıştır.

Obreskov ve Rexin'in Bâbıâli'yi Lehistan seçimlerinin meşruiyeti ve Poniatowski'nin krallığını tanıma konusunda ikna etmek üzere takrir üzerine takrir sundukları günlerde Boğdan sınırından da önemli bir mektup gelmiştir. Yeni Lehistan Kralı tarafından İstanbul'a orta elçilik payesiyle gönderilmiş olan fakat aylardır Boğdan sınırında bekletilen Aleksandrovic de Bâbıâli'ye bir mektup göndermiştir. Söz konusu mektupta elçi, muhaliflerin iddialarını yalanladıktan sonra bir an önce resmen kabul edilmesini talep etmiştir[963].

960 Reisülküttâb Mehmed Efendi'nin Rusya elçilik tercümanı vasıtasıyla Obreskov'a yöneltiği, Rusya kapıkethüdasının da cevaplandırdığı sorular için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 8/27, 3 Şaban 1178/26 Ocak 1765.

961 BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 6694, 4 Şaban 1178/27 Ocak 1765.

962 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/28, 19 Şaban 1178/11 Şubat 1765.

963 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/60, 13 Şaban 1178/5 Şubat 1765.

Rusya ve Prusya temsilcilerinin Poniatowski'nin krallığının tanınması ve elçisinin bir an önce kabul edilmesi yönündeki baskılarını artırmaları üzerine Bâbıâli harekete geçmeden önce Reisülküttâb Mehmed Efendi vasıtasıyla Vergennes ile irtibata geçmiş ve böylece Fransa'nın neler düşündüğü öğrenilmeye çalışılmıştır. Görüşmede Vergennes, Fransa'nın nasıl hareket edeceğine dair bilgi vermek yerine Bâbıâli'nin bundan sonraki süreçte neler yapması gerektiğine dair tavsiyelerde bulunmuştur. Elçiye göre şayet Devlet-i Aliyye, Lehistan'daki gelişmelere dair kesin bir tavır sergiler ve bunun arkasında durabilirse Avrupa'nın hakemi konumuna gelecektir. Türk tarafının bu kararlı duruşu karşısında Rusya ve Prusya geri adım atmak zorunda kalacaklardır. Zira yeni bir savaşı göze alabilecek güçleri yoktur. Avusturya ve Fransa da bu konuda Bâbıâli'ye destek olacaklardır[964].

Vergennes'in bu ifadeleri, Fransa'nın sonuçları bir savaşa sebep olabilecek kesin bir adım atmaktan çekindiğini, buna rağmen Bâbıâli'yi kışkırttığını bir kez daha ortaya koymuştur. Elçinin bu sözleri, Osmanlı devlet ricalini daha da zor duruma düşürmüştür. Zira bir taraftan Lehistan'da iç muhalefeti ateşleyerek Poniatowski'yi tahttan indirmenin bir hayal olduğu görülmüş, diğer taraftan Fransa'nın boş sözlerden başka bir icraatta bulunmayacağı anlaşılmıştır[965]. Bu durumda nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda fikir ayrılıkları giderek derinleşmiştir. Lehistan'daki gelişmeler ve Rusya'nın tutumu, İstanbul'da en çok Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa ve Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi'nin elini zayıflatmıştır. Zira Poniatowski'nin Rusya yanlısı olduğu ve seçimlerin serbestçe yapılmadığı yönündeki haberler karşısında acele edilmemesi gerektiğini, haberlerin doğru olmama ihtimalinin bulunduğunu savunan ve bu konuda III. Mustafa'ya harekete geçilmemesi için baskı yapan sadrazam ile Şeyhülislam'ın görüşlerinin isabetsiz olduğu anlaşılmıştır[966].

964 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 293.

965 İngiltere Elçisi Grenville, 2 Mart 1765 tarihli şifreli mektubunda Bâbıâli'nin Rusya'ya savaş ilan etmesi için çabalamasına rağmen Vergennes'in ümidini kaybetmeye başladığını, buna mukabil elçinin verdiği bilgilerin Osmanlı devlet adamlarının kafasının karışmasına sebep olduğunu rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/42).

966 Daha önce de belirttiğimiz üzere III. Mustafa, Poniatowski'nin Rusya'nın adamı olduğu ve bu konuda acil önlemler alınması gerektiği yönündeki önerilerine Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi ile Sadrazam Mustafa Paşa karşı gelmişlerdir. Hammer'e göre Dürrizâde Mustafa Efendi, Sadrazam Râgıb Paşa'nın fikirlerine karşı idi ve Rusya'ya meyyal görünüyordu. Ayrıca 23 Nisan 1767'de azledilmesinde de bu dış politika anlayışı etkili olmuştu ve yerine şeyhülislâm tayin edilen Veliyüddin Efendi ise Rusya'ya savaş ilan edilmesinin ateşli bir taraftarıydı (*Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 383). Hammer'in Veliyüddin Efendi hakkında

Şubat 1765'ten itibaren ise Lehistan'dan farklı bilgiler gelmeye başlamıştır. Haberlerin bir kısmı Osmanlı devlet ricalini sevindirirken bir kısmı ise üzüntü ile karşılanmıştır. Sevindirici olan Rus askerinin Lehistan'dan ayrılmaya başladığı haberleridir. Lehistan'daki Türk casuslarının verdikleri bilgilere göre Rus askeri, Lehli muhaliflerin itirazları üzerine ülkeyi terk etmek ve Kiev'e çekilmek zorunda kalmışlar ve sevkiyat da hızla devam etmektedir[967]. Bu haber, başta III. Mustafa olmak üzere Osmanlı devlet ricalinin rahat bir nefes almasını sağlamıştır. Türk casusunun takriri üzerine "Akl-i kasir-i çâkeriye göre asker-i merkumun derûn-ı Leh'den ihrâcına sebep müstakil der-Aliyyeye gidecek Lehlü elçisinin bu vakte dek hudûd-ı Devlet-i Aliyye tecâvüzüne izn ü ruhsat verilmeyüp hudûd-ı Leh'de tevkıfinden neşet etmek gerek" şeklinde bir yorum yazılması ve padişahın da "Her vaktde kanûna ri'âyet ahmak hâkim zamâna göredir. Akl zamâneye göre hareket eder. Elhamdülillah bu husûsda benim reyim isâbet eyledi. Ol dahi rey oluna idi cumhûr-ı Leh üzere nasb olunur idi" şeklinde hatt-ı hümayun kaleme alması bunun iyi bir göstergesidir[968].

Boğdan voyvodasından gelen takrirler ise Osmanlı ricalinin elini zayıflatmıştır, zira muhaliflerle görüşmek üzere Lehistan'a gönderilen voyvodanın adamından gelen mektuplarda muhaliflerin neredeyse hepsi Şubat 1765 itibariyle Poniatowski karşısında direnmekten vazgeçmiştir. Ayrıca hepsi de Rusya ile Prusya arasındaki ittifaka Lehistan'ın da müdahil edilmek için görüşmelerin yürütüldüğünü buna mukabil yeni Kral'ın da Bâbıâli ile ilişkilerinde Karlofça Antlaşması'nı esas alacağını belirtmişlerdir[969].

Boğdan ve Eflak voyvodalarından gelen başka takrirlerde de Lehistan'a hâkim olan yeni yönetimin Osmanlı ile ilişkilerde Karlofça Antlaşması'nı esas alacakları hassaten belirtilmiştir[970]. Bu takrirler Osmanlı devlet adamlarını yine karşı karşıya getirmiştir. Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa, takrirlerden de anlaşıldığı üzere yeni Lehistan idaresinin Bâbıâli ile yakınlaşmak istediği-

---

verdiği bilgiler doğru değildir, zira 1768 Savaşı'nın ilan edilmesine en fazla karşı çıkanlardan biri de Veliyüddin Efendi olmuştur.

967 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/61, 19 Şevvâl 1178/11 Şubat 1765.

968 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/61, 19 Şevvâl 1178/11 Şubat 1765.

969 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/62, 23 Şaban 1178/15 Şubat 1765. Süleyman Feyzi Efendi de başta Branicki ve Prens Racol olmak üzere Poniatowski'nin krallığına muhalif olanların zamanla bundan vazgeçtiklerini rapor etmiştir (A.AMD, Dosya nr. 17/10, trsz).

970 TSMA, nr. E.7019/97, 29 Receb 1178/22 Ocak 1765; BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/64, 24 Ramazan 1178/17 Mart 1765.

ni, ilişkilerde Karlofça'yı esas almak beyanlarının da bunun en iyi göstergesi olduğu kanaatindedir. Sadrazama göre Bâbıâli de Lehistan'a ikili ilişkilerde Karlofça'yı esas alacağını bildirmelidir[971].

Reisülküttâb Mehmed Efendi de III. Mustafa'ya sunduğu bir takrirde bu konuya dair görüşlerini paylaşmıştır. Mehmed Efendi, Osmanlı ile Lehistan arasında daha önce imzalanan antlaşmalara dair bilgi verdikten sonra, iki ülke arasında son olarak Karlofça Antlaşması'nın imzalandığını ve bugüne kadar da bu antlaşmanın mer'i olduğunu yazmıştır. Reisülküttâba göre bundan sonra da ikili ilişkilerde bu antlaşma esas alınmalıdır[972].

Bâhir Mustafa Paşa'nın telhisi ve reisülküttâbın takririnin ardından III. Mustafa, Lehistan ile ilgili yazışmaların tamamının incelenmesini ve buna dair kendisine bilgi verilmesini istemiştir. Bunun üzerine konu ile ilgili evrakların nerede bulundukları araştırılmış ve bunların sadaret mektubi veya reisülküttâb kisedarının odasında muhafaza edilmiş olması gerektiği yönündeki rapor padişaha arz edilmiştir[973].

1765 Martı'nda da Lehistan'dan Bâbıâli'nin memnun olmayacağı yeni haberler gelmiştir. Bunlardan en beklenmeyeni ise Lehistan'da muhaliflerin lideri konumundaki Branicki'nin Poniatowski tarafından kazanılması olmuştur[974]. Ayrıca Boğdan voyvodasının Lehistan'daki muhaliflerle görüşmek ve onlardan haber almak üzere gönderdiği adamının getirdiği mektuplarda da beklenen cevaplar yer almamıştır[975]. Örneğin Lehistan hatmanlarından Rzewuski[976], Bâbıâli'ye gönderdiği mektubunda yasa gereği hatmanların yabancı hükümdarlarla görüşmesi ve yazışmasının yasak olduğu gerekçesiyle ülkedeki

971 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/64, 24 Ramazan 1178/17 Mart 1765.

972 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 169/17, trsz.

973 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 169/22, trsz.

974 Branicki'nin Varşova'ya geri döndüğü ve başhatmanlık görevine tekrar başladığına dair Boğdan voyvodasının İstanbul'daki kapıkethüdasına gönderdiği havadis için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/65, 8 Şevvâl 1178/31 Mart 1765.

975 Boğdan voyvodası, kendisine daha önce gönderilen emirler doğrultusunda Lehistan'daki muhaliflerden "memhur ve mümzî" kâğıtlar almak üzere iki adam görevlendirdiği, bunlardan birinin muhaliflerin bir kısmının mektuplarını getirdiği, diğerinin ise görüşmelere devam ettiğini Bâbıâli'ye haber vermiştir (BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/65, 27 Ramazan 1178/21 Mart 1765).

976 Waclaw Rzuweski, 1768'deki seymde açıkça Rusya'ya muhalefet ettiği için tutuklanmış ve ülkeden sürülmüştür (Soloviev, *History of Russia*, VLIII, 241).

gelişmelere dair bilgi vermeyi reddetmiştir[977]. Serakoski adlı muhalif bir piskopostan gelen mektupta ise Poniatowski'nin Lehistan halkının rızası üzerine oybirliği ile seçildiğini ve Kral'ın ülkenin menfaatleri için çalışmaya başladığı yazılmıştır[978].

Boğdan voyvodasının Lehistan'a gönderdiği adamı, muhaliflerden İstanbul'a iletilmek üzere mektup almanın yanında onlarla mülakatlarda da bulunmuş ve bunu bir takrirle rapor etmiştir. Mülakatta da Roski dışındaki muhalifler mektuplarda ifade ettiklerinden başka bilgi vermeye cesaret edememişlerdir. Yalnızca Roski, mülakatta "Mukaddemâ Leh serbestiyetimiz ve heyet-i cumhûrumuz külliyen mütegayyir olur muzanesiyle tarafımdan muhâlefet gösterilmişdi lâkin elhâletühâzihi mazanne-i mezkureden farig" olduğunu ifade edebilme cesaretini göstermiştir[979].

Boğdan voyvodasının adamının muhaliflerle yaptığı görüşme kadar onun Lehistan'daki Rus askerî varlığına dair bizzat kendi gözlemlerine dayanarak kaleme aldığı rapor da önemlidir. Buna göre Rusya, Prusya sınırındaki Lehistan topraklarında mevcut mahzenlerini korumak için muhafaza ettiği 5 bin askeri haricindeki diğer birliklerini Lehistan ve Litvanya'dan çekmeye başlamış, ancak geri çekilirken Lehistan reayasının bir kısmını da Rusya topraklarına naklettiklerinden ülkedeki boyarlar bundan rahatsız olmuşlardır. Voyvodanın Kiev'e gönderdiği bir diğer adamı da benzeri yönde raporlar göndermiştir[980]. Rusya'dan dönen Osmanlı sefaret heyetinin hazinedarı İbrahim Efendi de Rus askerinin Lehistan'dan çekildiğine dair bilgiler vermiştir[981].

Rusya, Bâbıâli'nin tepkisini azaltmak adına önemli bir gelişmeye daha imza atmış ve Obreskov'a Osmanlı yönetimi tarafından iletilen bir isteği yerine getirmiştir. Halk arasında fesada sebep olduğu gerekçesiyle Bâbıâli tarafından geri çağrılması istenen Rusya'nın Kırım'daki konsolosu Nikiforov, Mart

977 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/65, trsz.

978 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/65, trsz. Bunun dışında Podolya Palatini Roski ile Kamaniçe Kalesi Dizdarı Ademiski de seçimlerle ilgili hiçbir değerlendirmede bulunmadıkları birer mektup göndermişlerdir.

979 Mülakata dair Boğdan voyvodasının adamından gelen takrir için bk. BOA, A.DVN. DVE(8), Dosya nr. 168/65, trsz.

980 Lehistan'daki Rus askerinin geri çekildiğine dair Boğdan voyvodasından gelen raporlar için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/65, 28 Ramazan 1178/22 Mart 1765.

981 İbrahim Efendi'nin takriri için bk. BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/31, Selh-i Ramazan 1178/23 Mart 1765.

1765'te St. Petersburg'a geri çağrılmış ve Kırım'daki Rus konsolosluğu bir süreliğine kapatılmıştır[982].

Son haber memnun edici olmakla birlikte muhaliflerin tamamen Poniatowski saflarına katılmaları Bâbıâli'nin yeni politikalar geliştirmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Zira artık iç muhalefeti harekete geçirerek bir darbe yapmanın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Prusya Elçisi Rexin'in 31 Mart 1765 tarihli takriri, her ne kadar Obreskov daha önceki takrirlerinde yalanlamış olsa da[983], Poniatowski'nin liberium veto aleyhine olacak şekilde düzenlemeler yapmak isteğini ve bu konuda Rusya ile Prusya'nın da ona destek verdiklerini ortaya koymuştur. Prusya elçisi, Avusturya'nın gerek görülmesi hâlinde Lehistan'a müdahale etmek amacıyla askerinin bir kısmını Macaristan'a sevk ettiğini, Tuna Nehri üzerinde de hazırlıklar başlattığını, bu hazırlıkları gizlemek için veba bahanesiyle ülkeye giriş çıkışları yasakladığını haber vermiştir. Bâbıâli ile zahirde dost görünen Fransa'nın ise Avusturya'nın bu hazırlıklarından, müttefiki olması hasebiyle bilgi vermesinin beklenmemesini de belirtmiştir[984].

H. İstanbul'da Yeni Atamalar ve Diplomatik Gelişmeler

Rusya'nın Mart 1765'te Lehistan'dan askerini çekmesi ve Poniatowski'nin liberium veto aleyhinde düzenlemeler yapacağı yönünde haberlerin geldiği günlerde İstanbul'da da önemli değişikler oluyordu. Bunlardan en önemlisi, Rusya ile dostane münasebetlerin devamını arzulayan ve Lehistan'a bir müdahalenin karşısında olan Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'nın önce azledilmesi daha sonra da öldürülmesiydi.

982 Kırım'daki Rusya konsolosluğu hakkında bk. Uğur Demir, "Kırım'da İlk Rus Konsolosluğunun Açılması, Faaliyetleri, Kapatılması ve Buna Dair Tartışmalar (1763-1766)", *Crimean Historical Review*, S. 2, 2014, s. 39-49. Ayrıca bk. Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, s. 517-518, 522-524.

983 Obreskov'un takriri için bk. BOA,A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/28, 19 Şaban 1178/11 Şubat 1765.

984 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/63, 8 Şevvâl 1178/31 Mart 1765. Prusya elçisi, bu takririnde liberium vetonun Lehistan'da her kral seçiminde karşılıklar çıkmasına sebep olduğu, bu yüzden yeni Kral'ın bunu önlemek adına oybirliği/ittifâk-ı ârâ yerine oyçokluğu/ekseriyet-i ârâ ilkesini getirmeye çalıştığını belirtmiştir. Ayrıca bunun komşusu olması hasebiyle Bâbıâli'nin de yararına olacağını kaydetmiştir. Hammer, benzeri bir takriri Rexin'in halefi Zegelin'in Bâbıâli'ye sunduğunu yazar, ancak burada isimler karıştırılmış olsa gerektir (*Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 364). Daha 1764 sonbaharında Avusturya'nın Osmanlı sınırında askerî yığınak yaptığı söylentileri dolaşmaya başlamış, bunun üzerine reisülküttâb Avusturya elçilik tercümanı vasıtasıyla Avusturya elçisinden bir açıklama istemiştir. Avusturya elçisi de konu ile ilgili Bâbıâli'ye bir takrir sunmuştur (A.DVN.DVE(2), Dosya nr. 50/41, 10 Rebîülâhir 1178/7 Ekim 1764).

Bâhir Mustafa Paşa, 1 Kasım 1763'te Hamza Paşa'nın azledilmesinden sonra sadrazam tayin edilmiş, ancak göreve bir ay sonra başlayabilmişti. Sadareti, Lehistan'daki gelişmeler yüzünden kritik bir döneme denk gelen Mustafa Paşa, III. Mustafa'nın daha ilk günden itibaren Lehistan'a müdahale edilmesi yönündeki taleplerini frenlemeye çalışmıştı. Bu noktada en önemli yardımcısı da Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi olmuştu. Her ikisi de Padişah'ı devleti savaşa sürükleyecek bir hareketten alıkoymaya çabalamış fakat bu, yukarıda da anlatıldığı üzere giderek sadrazamla III. Mustafa'nın arasının açılmasına sebep olmuştur. Lehistan konusunda Rusya'ya meyyal bir politika takip edilmesine taraftar olan Mustafa Paşa, Rusya ve Prusya'nın yazılı ve sözlü olarak seçimlere müdahil olmayacakları yönündeki taahhütlerine rağmen Poniatowski'yi açıkça desteklemeleri ve kral seçtirmelerinden sonra giderek nüfuz kaybetmeye başlamıştır. Bunun en iyi göstergesi de yine daha önce aktardığımız üzere Obreskov'a iletilmek üzere Rusya elçilik tercümanına söylediği şu sözler olsa gerektir: "...Senin Hükûmetin beni mahvetti! Zira ona inandım, sözüne güvendim! Dolayısıyla beni sorumluluk altında bıraktı. Bu yüzden onunla [Obreskov] tanıştığım ana lanet olsun!.."[985] Bu sözler Mustafa Paşa'nın içinde bulunduğu sıkıntılı ve çaresiz durumu yansıttığı gibi aslında acziyetinin de bir nevi itirafıdır.

Sadrazam için Ocak 1765'ten itibaren gelişen olaylar çemberin daha da daralmasına sebep olmuş ve idamına giden süreci hızlandırmıştır. Zira Sadrazam'ın son çare olarak gördüğü Rusya'dan Poniatowski'nin tahttan indirileceğine dair resmî bir taahhüt asla gelmemiş, bilakis Poniatowski'nin krallığının tahkim edilmesi yönünde Lehistan seçimlerini savunan açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca III. Mustafa'ya Leh Kralı'nın Boğdan sınırında bekleyen temsilcisini kabul etmediği için Rusya'nın Lehistan'dan askerlerini çekmek zorunda kaldığı yönünde gelen takrirler Padişah'ın takip etmek istediği dış politikanın doğruluğuna inanmasına sebep olmuştur[986]. Bu da Sadrazam Mustafa Paşa'nın azledilmesinin en önemli sebeplerinden olmuştur.

Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa'ya ilk darbe, 29 Mart 1765'te en önemli yardımcısı olan Sadaret Kethüdası İzzet Ahmed Efendi'nin azli ile vurulmuştur[987]. Mustafa Paşa'nın yetiştirmelerinden ve Sadrazam'a en yakın adamlardan biri

985 Soloviev, *History of Russia*, VLIII, 176.

986 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/61, 19 Şaban 1178/11 Şubat 1765.

987 *Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1176-1177.

olması hasebiyle Ahmed Efendi'nin azli son derece önemliydi[988]. 30 Mart 1765 sabahında ise hünkâr silahtarı ile Kapıcılar Kethüdası Halil Ağa, Paşakapısı'na gelerek Sadrazam'ın azledildiğini bildirmişler ve silahtar ağa da sadaret mührünü Mustafa Paşa'dan almıştır. Paşa ise kapıcılar kethüdası tarafından Topkapı Sarayı'ndaki Kapıarası'na hapsedilmiş, iki gün burada bekletildikten sonra Midilli'ye sürülmüştür[989]. Bu birkaç gün zarfında ise paşa farklı konularla ilgili sorguya çekilmiştir[990]. Mustafa Paşa'nın azledildiği gün, yakın çevresindeki birçok kişi de görevinden alınmıştır. Bunların en önemlileri; 29 Mart 1765'te sadaret kethüdalığından azledilip defter emini tayin edilen İzzet Ahmed Efendi, sabık tezkireci Ebubekir Efendi, sadaret kethüdası kâtibi Morevî Süleyman Efendi'dir. Bu isimler, azledildikten sonra ilk önce bostancıbaşı odasına hapsedilmişler daha sonra ise bir kısmı Yedikule'ye bir kısmı da başka zindanlara gönderilmişlerdir. Birkaç gün sonra da Ahmed Efendi ile Ebubekir Efendi Limni'ye, Süleyman Efendi ise Magosa'ya sürülmüştür[991].

Sadrazam Mustafa Paşa'nın Midilli'ye gönderilmesinden bir gün sonra İstanbul'da ardı ardına yangınlar çıkmaya başlamış ve bu yangınlar şehrin birçok farklı bölgesini küle çevirmiştir. Bunlardan en şiddetlisi 2 Nisan 1765'te, sabık Sadrazam'ın Midilli'ye sürülmesinden bir gün sonra Tophane'de çıkmıştır. Yangın 10 saatten fazla sürmüş ve takriben 2 bin ev ve dükkânı yok etmiştir. Yangında İstanbul'un önemli dinî mekânlarından İsmail-i Rûmî Âsitânesi de tamamen küle dönmüştür[992]. Tophane yangınının haricinde sonraki günlerde de şehrin farklı yerlerinde büyüklü küçüklü birçok yangın çıkmıştır[993]. Mustafa Paşa ve kapı halkının azledilmesinden sonra İstanbul'da ardı ardına yangınlar çıkması bir tesadüf olmasa gerektir.

988 Şem'dânîzâde, Ahmed Efendi'nin Sadrazam'ın hassaten çırağı olduğunu kaydetmiş ve onun azlinde görünürde yolsuzlukları gösterilse de aslında başka sebeplerin bulunduğunu ve bunların Sadrazam'a da teşmil edildiklerini yazmıştır (*Mür'i't-Tevârih*, II.A, 74-75).

989 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 164, s. 204, hk. 824, Evâil-i Şevvâl 1178/24 Mart-2 Nisan 1765.

990 *Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1181-1182.

991 *Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1176-1178; Muradî, *İstanbul*, s. 140-141; Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 75.

992 Mehmed Hâkim, Tophane yangınının tarihini 17 Şevvâl olarak verirken (*Hâkim Efendi Tarihi*,, II, 1178), *Rûznâme*'de yangın tarihi olarak 10 Şevvâl/2 Nisan kaydedilmiştir (Seyyid Hasan Muradî, *Bir Kâtibin Kaleminden* İstanbul,s. 140). Yangının kaç saat sürdüğü konusunda da iki kaynak farklı bilgiler vermiştir. Ayrıca bk. Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 288. İngiltere Elçisi Grenville ise 1 Nisan 1765 tarihli mektubunda İstanbul'da Tophane semtinde 31 Mart 1765'te şiddetli bir yangının çıktığını ve yangında takriben 600 binanın küle döndüğünü rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/42).

993 Muradî, *İstanbul*, s. 140-141.

Mustafa Paşa'nın, görünürde halktan zorla para topladığı, halka zulmettiği ve bazı konularda devlete ve dine ihanet ettiği gerekçesiyle Mayıs 1765'te Midilli'de başı vurulmuş ve kesik başı başkalarına ibret olması için İstanbul'a getirtilerek Topkapı Sarayı önünde birkaç gün teşhir edilmiştir. Katledilmesinden sonra bütün malvarlığına el konulmuş ve III. Mustafa, Paşa'dan alınan parayı borçları ödendikten sonra halka dağıttırmıştır[994].

III. Mustafa'nın Bâhir Mustafa Paşa'ya karşı kin duymasının sebebi yalnızca kanunsuz şekilde halktan para toplaması değildi. Sadrazam'ın azledilmesinin en önemli sebeplerinden biri hiç kuşkusuz Rusya'dan birkaç yüz kese para rüşvet aldığı iddialarıydı. Padişah, Mustafa Paşa'nın ihanetinden tereddüt bile etmemiş ve azledilmesi için sadaret kethüdasına hitaben kaleme aldığı hatt-ı hümayunda;

> "Ol Allah ki vâhidü'l-mutlakdır! Âlemi yokdan var idüğü muhakkakdır. Anın Kibriyâsı hakkıçün murâdım izhâr-ı hakk idüp, ibâdullahın refâh ve rahâtı hâlini gözetmekdir. Beni hâkim nasb eyledi. Âlemlerin izâmı hâlleṛin emr iyledi ve emr [ü] fermân hâkim-i Âdil elindendir. Sadr-ı sâbık Mustafa Paşa'nın azli i'lân içün bu hatt-ı hümâyûnum tahrîr olundu. Hâin-i dîn [ü] Devlet-i Aliyye olduğu ma'lûmdur. Âkil ü dânâ olanlara tafsîl ü tahrîre hâcet kalmadı. Cümle ricâl-i devletim ve âhâd-ı nâss ma'lûm oldu. Allahu sübhânehu ve te'âlâ gayret-i İslâm'a mu'în ve destgîr oldığı azlinden istidlâl olundu... Anun yerine nasbı münâsib görinen Muhsinzâde Mehmed Paşa'dır. Zâhirde cümlenin ıslâhı ve tedbîdir. Allah tevfîk vire! Gelince İslambol'u gözedüp hıdmet-i lâzımına cân u başıyla sa'y eyleye ve's-selâm!"

diyerek bunu açıkça ifade etmiştir[995]. Ancak Padişah, Mustafa Paşa'nın hangi fiilinden dolayı dine ve devlete ihanet etmekle itham edildiğine dair bir bilgi vermemiştir. Buna rağmen Reisülküttâb Mehmed Emin Efendi'nin

994 Mehmed Hâkim, Mustafa Paşa hakkında ağır ithamlarda bulunmuş ve onun için "hâin-i din ü devlet, zâlim-i bî-îmân" gibi ifadeler kullanmıştır (*Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1181-1182). Olayı Hâkim'den özetleyerek anlatan Ahmed Vâsıf ise Paşa hakkında bu tür ifadelere yer vermeden onun yolsuzluklarının katline sebep olduğunu anlatmıştır (*Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 288-290). Ayrıca bk. Muradî, *İstanbul*, s. 140. Hammer, Sadrazam'ın katledilmesine dair, asılsız olma ihtimalinin bulunduğunu kaydederek, dönemin elçileri arasında dolaşan bir söylentiyi de nakletmiştir. Buna göre Mustafa Paşa, III. Mustafa'ya Şehzade Numan'ın katledilmesini telkin etmiş ve daha sonra da bu yüzden azledilip öldürülmüştür (*Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 353–354).

995 TSMA, nr. E.7018/11, trsz.

kendisine yönelik bazı ithamlara dair kaleme aldığı bir takrir, Mustafa Paşa'nın azledilme ve daha sonra da katledilmesinin gerçek sebebini ortaya koymaktadır. Buna göre Sadrazam Mustafa Paşa, Mehmed Emin ve Divan-ı Hümayun tercümanı aleyhinde bazı söylentiler dolaşmaya başlamıştır. Lehistan Kralı Poniatowski'nin krallığı ve elçisi Aleksandrovic Bâbıâli tarafından tanınmayacak iken, Boğdan voyvodası ve Hotin muhafızından elçinin bir an önce İstanbul'a kabul edilmesini talep eden mektuplar gönderdikleri; elçinin kabulü konusunda Padişah'ı ikna etmesi karşılığında Sadrazam'a Rusya tarafından birkaç yüz kese para rüşvet verildiği; Rusya Kapıkethüdası Obreskov'un Lehistan elçisini kabul ettirmesi karşılığında payesinin yükseltileceğinin vadedildiği, Rusya elçilik tercümanına da bin kuruş verildiği söylentileri yayılmıştır. Bunun üzerine Divan-ı Hümayun tercümanı sorguya çekilmiş ve bu iddialar sorulmuş, tercüman ise iddiaları soruşturmaya başladığı, Mustafa Paşa ve Rusya elçilik tercümanına verildiği söylenen paradan ise haberi olmadığı şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca bu tür söylentilerin Fransa elçisi tarafından yayıldığını belirtmiştir. İddialar Reisülküttâb Mehmed Efendi'ye de sorulmuş; Mehmed Efendi, cevaben bu tür iddiaların araştırılmaya muhtaç olduğunu, ancak bu tür durumlarda reisülküttâblara hediye vermenin mutat olduğunu ama kendisine bir iş karşılığında bir şey verilmediğini, yalnızca reisülküttâb olduğunda sekiz çift samur kürk ile Ramazan ayında bir altın saat hediye edildiğini kaydetmiştir[996]. Bu savunmaya rağmen Mehmed Efendi de reisülküttâblıkta bırakılmamış, 23 Mayıs 1765'te Mora ve Aydın muhassıllığı kendisine arpalık olarak verilmek suretiyle vezâretle nişancı tayin edilmiştir[997]. Mehmed Efendi'nin yerine de Hammamizâde Ömer Efendi reisülküttâb olarak atanmıştır[998].

Her ne sebepten olursa olsun Mustafa Paşa ve en yakın çevresinin görevden alınması, Bâbıâli'de yeni bir dönemin başladığının önemli bir işaretiydi. Vergennes'in ifadesiyle, "Bu iki değişiklik Saray'da direnme politikasının uygulanacağının"[999] göstergesiydi. İngiltere Elçisi Grenville de 1 Nisan 1765

996 Reisülküttâbın takriri için bk. TSMA, nr. E.10272, trsz; Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 47.

997 Beydilli, "Mehmed Emin Paşa", s. 464–465; Ahıshalı, *Reisülküttâblık*, s. 42.

998 Ahıshalı, *Reisülküttâblık*, s. 42; Danişmend, *Kronoloji*, C V, s. 345. Bu atama her ne kadar üst bir makama gelmeyi ifade etse de fiiliyatta Mehmed Efendi'nin dış işleri ile ilgili mevzulardan uzaklaştırılması demekti. Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa gibi Reisülküttâb Mehmed Efendi'nin de azledilip öldürülmemesinde yukarıda belirttiğimiz takrir etkili olsa gerektir. Ağustos 1765'te Eflak voyvodasının İstanbul'daki kapıkethüdası Stavraki de ihanet ithamıyla idam edilmiştir (*Hâkim Efendi Tarihi*, II, 1192; Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 78-79; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 370).

999 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 293.

tarihli mektubunda bu değişim ile birlikte İstanbul'da artık savaş isteyenlerin seslerinin daha fazla yükselmeye başladığını rapor etmiştir[1000].

Sadrazam'ın Rusya'dan rüşvet aldığı ithamıyla katledilmesi bundan sonra Rusya ile ilişkilerde daha farklı bir politika takip edileceğinin belirtileriydi. Mustafa Paşa'nın ihanet ithamıyla katledilmesi, III. Mustafa üzerinde de önemli tesiri olmuştur. Bunun en iyi göstergesi, bundan sonraki sadrazamların damad-ı şehriyariler arasından seçilmiş olmalarıdır. Bu durum, Mustafa Paşa'nın "ihanetinden" sonra üst düzey görevlere güvendiği ve kendisine aile bağları ile de bağlı kişileri getirmesinin sebebini de ortaya koymakta, Sultan'ın bir güven problemi yaşadığına işaret etmektedir[1001].

Mustafa Paşa'nın azledilmesinden sonra sadaret mührü teslim edilen Muhsinzâde Mehmed Paşa'yı[1002] bekleyen problemler daha çok dâhilî sorunlardı. İmparatorluğun birçok farklı bölgesindeki isyan hareketleri ve 1766'daki deprem Bâbıâli'yi uzun bir süre haricî meselelerden uzak durmaya zorladı. Yeni sadrazamı bekleyen en ciddi diplomatik problem Poniatowski'nin gönderdiği elçinin resmen kabul edilip edilmeyeceği ve Rusya'nın Osmanlı sınırlarında inşa ettiği kalelerle ilgili tartışmalar olmuştur.

1000 NA, SP, nr. 97/42.

1001 III. Mustafa döneminde Bâhir Mustafa Paşa'dan sonra sadarete getirilen ilk üç kişi de damad-ı şehriyariler arasından seçilmiştir. Muhsinzâde Mehmed Paşa, III. Ahmed'in kızlarından Esma Sultan ile evliydi. Silahtar Hamza Mahir Paşa, III. Mustafa'nın daha şehzadeliğinden itibaren yakınında bulunmuştur ve Padişah daha bir yaşındaki kızı Hibetullah Sultan'ı Paşa ile nişanlamıştır, ancak Hibetullah Sultan 1762'de vefat etmiştir (Mücteba İlgürel, "Hamza Paşa, Silahdar", *DİA*, C XV, s. 515-516). Hamza Paşa'dan sonra sadarete getirilen Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa da III. Mustafa'nın kızlarından Şah Sultan ile evlendirilmiştir (Beydilli, "Mehmed Emin Paşa", s. 464-465). Bir sonraki Sadrazam İvazzâde Halil Paşa ise ordunun içinde bulunduğu perişan vaziyeti düzelteceği düşüncesiyle tayin edilmiştir (Fikret Sarıcaoğlu, "İvazzâde Halil Paşa", *DİA*, C XXIII, s. 494-496). III. Mustafa döneminin son sadrazamı olan Silahdar Mehmed Paşa da III. Ahmed'in kızlarından Ayşe Sultan ile evlendiği için damad-ı şehriyaridir (Danişmend, *Kronoloji*, C V, s. 64).

1002 Muhsinzâde Mehmed Paşa, başta Balkanlar olmak üzere imparatorluğun birçok farklı bölgesinde valilik yapmış ve bu yüzden taşra ahvaline vâkıf bir devlet adamıydı. Ayrıca Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu kötü vaziyeti en iyi bilenlerden biriydi ve bu sebepten 1768'de Rusya'ya savaş ilan edilmesinin gündeme geldiği günlerde buna en fazla muhalefet edenlerden biri olmuştur. Esma Sultan ile evli olan Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın taşradaki başarılı idarecilik tecrübesi de sadrazam tayin edilmesinde etkili olsa gerektir. Mehmed Paşa hakkında bk. Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, Tokyo 1976; aynı yazar, "Muhsin-zâde Mehmed Paşa", *DİA*, C XXXI, s. 48-50.

Muhsinzâde Mehmed Paşa, İstanbul'a gelip sadaret mührünü aldıktan sonra Poniatowski'nin temsilcisi konusunda bir adım atmadan önce diplomatik bazı görüşmelerin yapılmasına karar vermiş ve bu minvalde yeni reisülküttâb Ömer Efendi, Fransa elçilik tercümanı de Val ile irtibata geçmiştir. De Val ile görüşmesinde Ömer Efendi, Vergennes'e iletilmek üzere Bâbıâli'nin Lehistan'dan gönderilen elçi konusunda nasıl hareket edeceğini tam olarak bilemediğini, bu yüzden elçiden kendilerine bilgi vermesi ricası gönderilmiştir[1003]. Vergennes, bu talebe kısa sürede karşılık vermiş ve reisülküttâba gönderdiği cevapta Bâbıâli'ye elçinin kabul edilmemesinde direnmesini, Lehistan diyetinin bir an önce dağılması konusunda teşebbüslerde bulunulmasını tavsiye etmiştir[1004].

Vergennes, Bâbıâli'ye diyetin dağılması ve muhaliflerin kazanılması yönünde tavsiyelerde bulunmasına rağmen bunların hayata geçirilme ihtimalinin oldukça zayıf olduğunu kendisi de bilmekteydi. Zira daha Ocak 1765'te Versay'dan gönderilen mektuplarda Poniatowski'nin muhalifleri ya sindirdiği yahut bir şekilde saflarına kattığı yönünde haberler almıştır[1005]. Elçinin bu yönde haberler almasına rağmen Bâbıâli'yi elçinin tanımama hususunda direnmek için teşvik etmesinin sebebi, henüz Poniatowski'nin krallığını tanımayan ve bunun için bazı şartlar ileri süren Fransa'ya zaman kazandırmaktır[1006].

Fransa elçisinin Bâbıâli'yi Lehistan krallığı konusunda yönlendirmeye çalıştığı günlerde başka önemli bir gelişme daha yaşanmış ve Kırım Hanı Selim Giray, bazı konuları bizzat müzakere etmek üzere 29 Haziran 1765'te İstanbul'a gelmiştir[1007]. Bu vesile ile büyük ziyafetler verilmiş ve Han'a hedi-

1003 Ömer Efendi ile de Val'in görüşmeleri hakkında bk. *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 293-294. Ömer Efendi, ayrıca Vergennes'in kendisine Bâbıâli'ye sunulmak üzere bir rapor hazırlamasını, ancak bunun elçi tarafından değil de kendisi tarafından hazırlanmış izlenimi verilmesini de istemiştir.

1004 Vergennes, Ömer Efendi'ye gönderdiği mektubun bir suretini Versay'a da göndermiştir (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 294-295).

1005 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 291-292.

1006 Vergennes, Praslin düküne gönderdiği 31 Mayıs 1765 tarihli mektubunda Bâbıâli'ye tavsiye ettiği hususların gerçekleşemeyeceğini şu şekilde ifade etmiştir: "Şu denilebilir ki diyetin dağıtılması diyet liderleri açısından büyük itirazlara yol açacaktır, buna gönüllü olmayacaklardır. Türkiye tarafından empoze edilen şartlar gerçekleşmese de kralın tanınması başarısızlığa uğrayacaktır" (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 295-296).

1007 Aslında daha Kırım Giray döneminde Han'ın bazı konuları müzakere ve istişare etmek üzere İstanbul'a gelmesine dair bir mektup gönderilmiş (*Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn,* s. 142-143; A.AMD, Dosya nr. 15/44, trsz) fakat Kırım Giray azledildiğinden

yeler sunulmuştur. Ziyafetlerden sonra Han'la bazı önemli konular müzakere edilmiştir[1008]. Han'la müzakere edilen en önemli konular; Rusya ve Lehistan ile münasebetler, Kırım'dan İstanbul'a gönderilecek zahire ve Nogay meselesi olsa gerektir. Zira Hanlığın yeniden tevdi edildiğini bildiren bir name-i hümayunda Selim Giray, han olduktan sonra Bucak'ta ve Nogay kabileleri arasında düzeni sağladığı için övülmüş, ayrıca İstanbul'a zahire gönderdiği kaydedilmiştir. Namede Rusya ve Lehistan ile olan iyi ilişkilerin muhafazasına dikkat etmesi de belirtilmiştir[1009].

Selim Giray ile toplantıların yapıldığı günlerde Osmanlı ricali de meşveret meclislerinde Terek Nehri yakınlarında Kırım'a tâbi Kabarta arazisinde Rusya'nın inşa ettiği ileri sürülen lazaretteler[1010] ile ilgili görüşmek üzere bir araya gelmiştir. Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın konağında Reisülküttâb Hamamîzâde Ömer Efendi, Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi ve sadaret kethüdası bir araya gelmişler ve Rusya'nın Kabarta topraklarında inşa ettiği ileri sürülen palanka meselesi ele alınmıştır. Toplantıda bu iddiaları yalanlayan Obreskov'un takriri okunmuş[1011], Kabarta ile ilgili 1739

---

bu istek yerine getirilememiştir. Selim Giray han tayin edildiğinde Çorlu'daki çiftliğinde ikamet ettiğinden İstanbul'a getirilip, bazı konuların istişare edilmesi düşünülmüş fakat Bahçesaray'a gidip Kırım ileri gelenleri tarafından hanlığı resmen kabul edilmeden bunun bazı sıkıntılara yol açacağı gerekçesiyle bundan da vazgeçilmiştir (Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 76-77). Selim Giray'a bazı konuları müzakere etmek üzere İstanbul'a gelmesinin belirtildiği name-i hümayun için bk. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 146-147.

1008 Selim Giray ile yapılan müzakerelerde neler konuşulduğunu, bunların büyük bir kısmı şifahi olarak kaldıkları için tamamen öğrenmek mümkün değildir. Buna mukabil belgelerde geçen bazı ifadelerden neler konuşulduğuna dair istidlallerde bulunma imkânı vardır. Selim Giray'ın 2 Safer 1180/10 Temmuz 1766 tarihli takririne göre Osmanlı ricaliyle konuşulan konulardan biri Rusya'nın Kırım'da yeniden konsolos bulundurma meselesi olmuştur (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 79b-80a; Kesbî, *İbretnümâ*, s. 60-61).

1009 Selim Giray'a gönderilen name için bk. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 147-149. İngiltere Elçisi Grenville, 1 Mayıs 1765 tarihli mektubunda Kırım'ın yeni Hanı'nın İstanbul'a geldiğini ve Han ile birtakım konulara dair görüşmeler yapıldığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/42).

1010 Terek Nehri'nin kuzey kıyısında Rusya'nın 1761'de inşasına başladığı ve 1763'te tamamladığı Mozdok/Sağır Orman Kalesi hem önemli bir askerî üs hem de misyonerlik faaliyetlerinin bir merkezi hâline gelmiştir (M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya, Osmanlı Varlığı Döneminde Kafkasya'nın Siyasi-Askerî Tarihi ve İdarî Taksimâtı (1454-1829)*, İstanbul 2005, s. 124-126).

1011 BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/32, 25 Muharrem 1179/14 Temmuz 1765. Bu takririn bir sureti için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 303-304; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 76b (Burada takririn tarihi olarak 20 Muharrem 1179 kaydedilmiştir).

Belgrad Antlaşması'ndaki madde tetkik edilmiş, daha sonra da Selim Giray'a bu mesele hakkında Rusya ile olan dostane münasebetlere zarar vermeden her iki tarafın da tayin edeceği görevliler vasıtasıyla problemin çözülmesi gerektiği bildirilmiştir[1012].

Obreskov, 1765 sonbaharına gelindiğinde Kuban Tatarlarının Rus topraklarına yönelik saldırıları hakkında şikâyette bulunmuş[1013] ve Bâbıâli, yine Selim Giray'dan bu meselenin sulh yolu ile halledilmesini istemiştir[1014]. Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa adına Obreskov'a gönderilen takrirde de meselenin bir önceki sadrazam döneminde ortaya çıktığı ve kendisinin henüz tam olarak bilgisi bulunmadığı ifade edilmiş[1015] ve Selim Giray'dan gelecek cevaba kadar zaman kazanılmaya çalışılmıştır. Bâbıâli, Kuban Tatarları konusunda da Rusya ile ilişkileri bozacak bir adım atmaktan imtina etmiştir.

Osmanlı idarecilerinin 1765'in ilk aylarına nazaran senenin sonlarına doğru Rusya karşısında giderek barışçıl bir politika takip etmelerinin sebebi, ülke içindeki karışıklıklar ve isyanlar olsa gerektir. Zira daha önce Varna'ya gönderilen birliklerin büyük bir kısmı Mora'daki isyan dolayısıyla bu bölgeye kaydırılmıştır[1016].

Obreskov'un Terek Nehri üzerinde inşa edilen palankaya dair takriri için bk. A.DVN. DVE(1), Dosya nr. 8/33, selh-i Muharrem 1179/19 Temmuz 1765. Obreskov, Terek Nehri'nde inşa edilen palankaya dair iddialarını ispat etmek için takriri yanında bir de harita sunmuştur. Obreskov'un takririnin bir sureti için bk. İÜ, TY, nr. 6095, vr. 399b-402a; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 78a-78b; Kesbî, *İbretnümâ*, s. 53–56.

1012 Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın konağında yapılan meşveret meclisine dair Sadrazam'ın telhisi için bk. BOA, A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/32, trsz. Telhisin bir sureti için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 76a. Meşveret meclisinde alınan kararlar daha sonra Selim Giray'a bildirilmiştir (A.DVN.DVE(1), Dosya nr. 8/34, Safer 1179/ Temmuz-Ağustos 1765).

1013 Kuban Tatarları hakkında Obreskov'un takriri için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, 5706, 17 Rebîülâhir 1179/3 Ekim 1765. Bu takririn bir sureti için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 61-62.

1014 Kuban Tatarları konusunda Selim Giray'a gönderilen name için bk. BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, 5706, 24 Rebîülâhir 1179/10 Ekim 1765. Namenin bir sureti için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 78b-79a.

1015 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, 5706, 19 Rebîülâhir 1179/5 Ekim 1765. Takririn bir sureti için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 78b.

1016 Grenville, 1 Mayıs 1765 tarihli mektubunda İstanbul'da savaşın konuşulduğu fakat özellikle çıkan isyanlar yüzünden devlet adamlarının dikkatinin şimdilik daha çok bu isyanları bastırmaya teksif edildiğini, daha önce bir savaş ihtimali yüzünden Varna'ya sevk edilen birliklerin de Mora'ya kaydırıldıklarını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/42).

İ. Lehistan Elçisi Aleksandrovic'in İstanbul'da Kabulü

Rusya ile sınır problemlerinin müzakere edildiği ve Kırım Hanı Selim Giray'ın İstanbul'da ağırlandığı 1765 yazında Bâbıâli'yi Lehistan temsilcisi Aleksandrovic'in resmen kabul edilip edilmeyeceği meselesi yeniden meşgul etmeye başlamıştır. Aslında Aleksandroviç'in kabulü meselesi, Lehistanlı muhaliflerin Poniatowski'nin saflarına katılmaları ve bir darbe ile taht değişikliğinin artık mümkün olmadığı ortaya çıktıktan sonra Osmanlı idarecilerini meşgul etmeye başlamış ve bu soruna çözüm yolları aranmaya çalışılmıştır. Elçinin resmen kabulü hâlinde Bâbıâli'nin Lehistan'daki bütün iddialarının hükümsüz kalacağı ve yeni kralın tanınmasının bölgedeki Rus nüfuzunu da kabul etmek anlamına geldiği açıktı. Buna rağmen takriben bir senedir Osmanlı sınırında bekletilen Lehistan elçisinin daha fazla geciktirilmesinin de giderek Lehistan üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştıran Poniatowski'yi tamamen Rusya'nın kollarına bırakmak demek olduğu Osmanlı idarecileri tarafından görülmüştür[1017]. Bu yüzden bizzat III. Mustafa'nın da katıldığı bir meşveret meclisinde Leh elçisinin İstanbul'a gelmesini geciktirmenin artık bir faydasının olmayacağına ve kabul edilmesine karar verilmiş[1018] fakat bunu hayata geçirmeden önce Fransa'nın düşüncelerini öğrenmek üzere Reisülküttâb Ömer Efendi görevlendirilmiştir.

Ömer Efendi, Vergennes'in bazı konulardaki teşekkürünü iletmek üzere ziyarete gelen Fransa Elçilik Tercümanı de Val'e bütün itirazlarına rağmen Bâbıâli'de Lehistan temsilcisinin kabulü yönünde karar alındığını haber vermiştir[1019]. Reisülküttâb, böyle bir kararın gerekçelerini de şu şekilde izah etmiş-

1017 Hem Boğdan voyvodasından gelen takrirlerde (BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 168/65) hem de Süleyman Feyzi Efendi'nin takririnde (A.AMD, Dosya nr. 17/10) Poniatowski'nin kazanılması gerektiği, aksi takdirde Kral'ın daha fazla Rus nüfuzu altına girmek zorunda kalacağı rapor edilmiştir.

1018 Vergennes'in 20 Temmuz 1765 tarihli raporu (Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 362).

1019 Vergennes'in 18 Temmuz 1765 tarihli raporunda Reisülküttâb Ömer Efendi ile de Val'in görüşmesi hakkında da bilgi verilmiştir. Elçiye göre Ömer Efendi, Lehistan elçisinin kabul edilmemesi için çok çabalamış, ancak bunu diğer Osmanlı devlet ricaline kabul ettirememiştir. Reisülküttâbın bu sözleri Vergennes'e samimi gelmiş ve elçi bunları inandırıcı bulmuştur. Ancak bunların bir diplomatik hamle olup olmadığına dair Osmanlı kaynaklarından bir bilgi bulana kadar bir şeyler söylememiz şimdilik mümkün değildir. Vergennes'e göre Lehistan elçisinin kabul edilmesini sağlayan kişi, Rusya taraftarı olan Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi'dir. Sadrazam Muhsinzâde'nin fazla bir dahli olmamış ve Selim Giray da azledilme korkusuyla itiraz edememiştir. "Anlaşıldığına göre tanıma işi, Rus entrikalarına bir hayli bağlanmış olan müftünün çabası ile gerçekleşmiştir. Veziriazam (Hüzünoğlu), hiçbir dürüst yanı olmadığından bu duruma direnemedi. İstanbul'a çağrılmanın

tir: "Harp hâlinde bulundukları bir devletin elçisini bile dinlemek gerekirken, uzun zamandır sınırda bekleyen Lehistan'ın yeni elçisini daha fazla bekletmek" doğru olmayacaktır. "Kralı tanıyıp tanımamaya ancak onu dinledikten sonra karar" verilecektir[1020].

Görüşmeden sonra Bâbıâli, Aleksandrovic'in kabulü ile ilgili farklı bir formül bulmuştur. Buna göre Lehistan elçisi kabul edilecek fakat Aleksandrovic, İstanbul'da Poniatowski'nin resmî temsilcisi olarak değil Osmanlı-Lehistan münasebetlerini takip etmek üzere bir aracı olarak bulunacaktır[1021]. Böylece bir taraftan Poniatowski tamamen kaybedilmemiş diğer taraftan da Bâbıâli kendi vakarını muhafaza etmiş olacaktı. Ayrıca Fransa ve Avusturya'nın tepki vermeleri de engellenecekti[1022]. Bu karar, "Lehistan'da yapılan seçimi tanıyıp tanımamak hususunda bir karar" olmadığı açıklamasıyla Vergennes'e de bildirilmiştir[1023].

Bâbıâli, Aleksandrovic'in şartlı olarak kabul edileceğine dair kararı doğrudan Poniatowski'ye bildirmemiş ve Lehistan mebuslarından biri ile irtibata geçilmiştir[1024]. Böyle yapılarak Poniatowski'nin henüz resmen tanınmadığı ve Devlet-i Aliyye'nin muhatabı kabul edilmediği gösterilmek istenmiştir. Lehistan mebusuna gönderilen mektuptan sonra Bâbıâli'nin kararı Varşova'da bir

---

görevden alınmak anlamına geldiği korkusunu üzerinden atamayan Kırım Hanı duygularını gizlemiştir" (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 298–299).

1020 Vergennes'in 20 Temmuz 1765 tarihli raporu (Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 362).

1021 *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 299.

1022 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 361-362. Bu karar Vergennes'e de bildirilmiştir.

1023 Vergennes'in 20 Temmuz 1765 tarihli raporu (Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 362). Vergennes, bu karar kendisine bildirildiğinde büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Zira o, Reisülküttâ Ömer Efendi'ye nüfuz ettiği kanaatine varmış ve bu yüzden istediğini yaptırabileceğini düşünmekteydi. Fakat gelişmeler bunun hiç de böyle olmadığını göstermiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 299).

1024 Lehistan mebuslarından birine gönderilen bir mektupta Sadrazam Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Mustafa Efendi ve Kırım Hanı Selim Giray'ın katıldığı bir meşveret meclisinde Aleksandrovic ile ilgili alınan karar haber verilmiştir. Lehistan mebusu bunu sonraki bir mektubunda şu şekilde belirtmiştir: "Bir seneden mütecâviz müddetden beru ras-ı hudûdda tevakkuf eden Leh elçisinin kabûlü ve bundan akdem Leh Kralı ve cumhûru tarafından huzûr-ı âsâfânelerine arz u takdim eylediğim mekâtibin mazmûnunda cevâb olmak üzere mektûb-ı âlîleri tahrîri husûsu cenâb-ı devlet-meâb-ı âsâfânelerinin ve semâhatlü Şeyhülislâm Efendi hazretleri ile celâdetlü Kırım Hânı hazretlerinin hemîmi cihetiyle karar-dâde-i hümâyûn bundan kırk gün mukaddem taraf-ı dâverânelerinden bi'l-müşâfehe bu kullarına tebşir buyurulaldan beru..." (BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 169/2, 17 Rebîülevvel 1179/3 Eylül 1765).

süre müzakere edilmiş ve görüşmeler sonunda bunun kabul edilir bir durum olmadığı kanaatine varılmıştır. Varşova'nın Aleksandrovic ile ilgili Bâbıâli'nin şartlarının kabul edilir olmadığını bildirmek üzere Osmanlı yetkililerinin irtibata geçtiği Lehistanlı mebus, sadrazam ve reisülküttâba hitaben birkaç defa mektup göndermiş fakat mebusun mektuplarına İstanbul'dan cevap verilmemiştir. Bunun üzerine Lehistanlı mebus, Bâbıâli'nin Aleksandrovic hakkında kesin ve net bir karar vermesi, zira bunun Osmanlıların Lehistan ile nasıl bir ilişki kurmak istediğini göstermesi açısından çok önemli olduğunu belirtiği bir mektubu İstanbul'a göndermiştir[1025].

Lehistan mebusunun mektubunun İstanbul'a ulaştığı günlerde Osmanlı başkentinde Aleksandrovic'in tanınıp tanınmaması ile ilgili önemli başka bir gelişme daha yaşanmıştır. Vergennes, elçilik tercümanı de Val vasıtasıyla Bâbıâli'ye sunduğu bir takrirde Fransa'nın Poniatowski'nin krallığını bazı şartlar kabul edilirse tanıyacağını bildirmiştir. Buna göre şayet Lehistan'ın yeni kralı tahta geçtiğinde Varşova'daki Fransa Elçisi Paulmy'e reva gördüğü kötü muameleye karşılık özür diler, Başhatman Branicki ve diğer muhaliflerin el konulan malları iade edilir ve III. August'ün oğullarının bazı talepleri yerine getirilirse Poniatowski'nin krallığı Versay tarafından resmen tanınacaktır[1026].

Fransa'dan gelen bu haber Bâbıâli'nin Aleksandrovic ile ilgili daha önce aldığı kararı bir kez daha gözden geçirmesine sebep olmuştur. Şayet Poniatowski, Fransa'nın şartlarını kabul eder ve bu durumda Versay, onun krallığını resmen tanırsa Devlet-i Aliyye'nin Lehistan üzerindeki nüfuzunu tamamen kaybedeceği aşikârdır. Fransa ve Avusturya'nın Poniatowski'yi tanımaları yeni kralın elini Bâbıâli nezdinde güçlendirecekti. Bu durum karşısında Osmanlı devlet adamları, Aleksandrovic meselesini yeniden değerlendirmek zorunda kalmıştır. Bu arada Lehistan mebusundan gelen başka bir takrirde Fransa'nın şartlarının yerine getirilmeye başlandığı, Lehistan'ın Ukrayna'yı Rusya'ya terk edeceğine dair söylentilerin asılsız olduğu haber verilmiş[1027], böylece Bâbıâli Poniatowski'nin krallığını resmen tanımaya zorlanmak istenmiştir. Buna rağmen meşveret meclislerinde Fransa ve Avusturya'nın Poniatowski'yi tanıyıp tanımayacağı kesinlik kazanmadan net bir cevap vermemek, bu yüzden Versay ve Viyana'nın tavrı netlik kazanana kadar Aleksandrovic ile ilgili karardan

1025 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 169/2, 17 Rebîülevvel 1179/3 Eylül 1765.

1026 De Val'in Bâbıâli'ye sunduğu takrir için bk. BOA, A.DVN.DVE(4), Dosya nr. 103/8, 17 Rebîülevvel 1179/8 Eylül 1765. Ayrıca bk. *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 301.

1027 BOA, A.DVN.DVE(8), Dosya nr. 169/3, 7 Rebîülâhir 1179/23 Eylül 1765.

vazgeçilmemesi görüşü kabul görmüştür[1028]. Bu karar Varşova'ya iletilmiş fakat Lehistan idaresi bunu hoş karşılamamıştır. Bunun üzerine Aleksandrovic'in Osmanlı sınırlarına girmesi bir kez daha tehir edilmiştir[1029].

Bâbıâli, Temmuz-Ağustos 1766'da Lehistan ile ilgili önemli bir karar daha almış ve mazul durumdaki Stankiewicz'in İstanbul'dan ayrılması istenmiştir. Branicki ve muhalifler Poniatowski'nin saflarına katıldıkları için artık Stankiewicz'in Osmanlı payitahtında bekletilmesinin fazla bir anlamı kalmamış ve bu yüzden esbak Lehistan kapıkethüdasına yol izni verilmiştir[1030]. Ayrıca Branicki ve bazı Leh ileri gelenlerine teslim edilmek üzere Stankiewicz'e Sadrazam ve Fransa Elçisi Vergennes tarafından mektuplar verilmiştir. Yol hazırlıkları tamamlandıktan sonra da Stankiewicz, Varşova'ya gönderilmiştir[1031].

Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa, Branicki'ye gönderdiği mektupta bütün hazırlıklar yapıldıktan sonra Stankiewicz'e dönüş izninin verildiğini belirttikten sonra Lehistan'daki seçimin serbestçe yapılıp yapılmadığına dair daha önce kendisine gönderilen mektuplara bir cevap gönderilmediği[1032], bu yüzden de bu konulara dair kesin bilgilere sahip olmadıklarını yazmıştır. "Dostumuz Cumhuriyet'in söz konusu mektuplara cevap vererek, olayların gerçek yönleriyle anlatılmasını rica ediyoruz" diyerek mektuba son vermiştir[1033].

1028 Fransa ve Avusturya da Bâbıâli'nin Poniatowski konusunda kesin bir adım atmasını beklemiştir. Hem Aleksandrovic'i kabul edeceğini bildirmesi hem de bunun Poniatowski'nin resmen tanınması demek olmadığını kaydetmesi Bâbıâli'nin temkinli hareket ettiğinin birer göstergesidir. Vergennes'e göre Bâbıâli'nin bu aşırı temkinli ve çekimser tavrı Fransa ve Avusturya'nın Poniatowski'nin krallığını resmen tanımalarına sebep olmuştur (*Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 300).

1029 *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 299–300.

1030 Vergennes, Bâbıâli'ye sunduğu bir takririnde Stankiewicz'in iyi bir şekilde uğurlanmasının Osmanlı-Lehistan ilişkileri açısından önemli olduğunu, zira Stankiewicz'in Başhatman Branicki'nin adamı, Branicki'nin de bağımsızlık taraftarı olduğunu belirtmiştir (TSMA, nr. E.8608, trsz; Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 46).

1031 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 361.

1032 Sadrazam'ın daha önce gönderildiği ve cevap alınamadığını belirttiği mektuplar Gastowtt'un Leh ileri gelenlerine geldiğini yazdığı mektuplar olmalıdır. Gastowtt'un eserinde Leh ileri gelenlerine 1-Şu anda Lehistan'da ne kadar Rus kuvveti var, 2-Voyvodalıklarda ne gibi değişiklikler olmuştur, 3-Lehistan partilerinden hangisi asalet haklarından mahrum edilmiştir (Gasztowstt'tan naklen Tansel, "1768 Seferi", s. 504).

1033 Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın Branicki'ye Stankiewicz vasıtasıyla gönderdiği 17 Temmuz 1765 tarihli mektup için bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 361. Sadrazam tarafından gönderilen mektubun hazırlanma süreci hakkında bk. TSMA, nr. E.7019/57, trsz; Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 46.

Vergennes ve Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın mektupları Branicki'ye ulaşamamıştır. Zira Poniatowski'nin adamları Stankiewicz daha başhatman ile bir araya gelmeden önce mektuplara zorla el koymuşlardır. Vergennes'in mektubu şifreli olduğundan içinde ne yazdığı anlaşılamamış fakat Mehmed Paşa'nın mektubunda yazılanlar öğrenilmiştir. Mektupların ele geçmesinden sonra Poniatowski, bundan sonra gerek Devlet-i Aliyye ve gerek başka bir devletle mektuplaşmayı ve görüşmeyi yasaklamıştır. Ayrıca Vergennes'in mektubunu çözmek için Branicki'den şifrelerin anahtarları istenmiş, başhatman ise şifrelerin yazılı olduğu kâğıdı yaktığı cevabını vermiştir[1034].

1766'ın ilk aylarına gelindiğinde Poniatowski'nin krallığının tanınması hususunda önce Fransa ve Avusturya'da daha sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli gelişmeler olmuştur. Varşova Hükûmeti, Versay Hükûmeti'nin istemeyerek de olsa ileri sürdüğü şartları kabul ettiğini bildirmiş ve bunun üzerine 11 Mart 1766'da Lehistan temsilcisi Poninski, XV. Louis tarafından resmen kabul edilmiştir. Birkaç hafta sonra ise M. Loiko, Poniatowski'nin Lehistan'ın yeni kralı olduğunu Versay'a resmen bildirmiştir. Versay Hükûmeti de Poniatowski'nin krallığını tanıdığını ve bunu tebrik ettiğini bildirmek üzere Viyana'da bekleyen M. de Conflans'ı görevlendirmiştir. Avusturya'da da Poniatowski'nin krallığı 1766'ın ilk aylarında resmen tanınmış ve bunun üzerine Stanislaw'ın kardeşi Prens Poniatowski, Viyana'ya gönderilmiştir[1035]. Avusturya ve Fransa'nın bu kararlarıyla birlikte Poniatowski'nin krallığını tanımayan tek devlet olarak Devlet-i Aliyye kalmıştır.

Poniatowski'nin krallığının Fransa ve Avusturya tarafından tanınması üzerine Bâbıâli de Aleksandrovicz'i resmen kabul etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı topraklarına girmesine izin verildiğini haber alan Aleksandrovicz, Hotin Kalesi'ne gelmiş ve burada iyi bir şekilde karşılanmıştır. Daha sonra Yaş Kasabası'na geçmek için Sadrazam'dan gerekli izinleri almak üzere elçilik baştercümanını ve yakın adamlarından birini İstanbul'a göndermiştir[1036]. Lehistan

1034 Mektupların Poniatowski tarafından ele geçirildiği hakkında Vergennes'e Viyana'dan gelen takrir için bk. BOA, İbnülemin Hariciye, nr. 1602, trsz.

1035 Fransa ve Avusturya Hükûmetlerinin Poniatowski'nin krallığını resmen tanımaları hakkında bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 301-302. Bu konuda Bâbıâli'ye sunulan bir takrirde de önemli bilgiler verilmiştir (Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*, s. 45).

1036 Aleksandrovicz'in Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya gönderdiği mektup için bk. BOA,A.DVN.DVE(8), Dosya nr.169/4,20 Zilkade 1179/30 Nisan 1766. Aleksandrovicz'in bir kabul vesilesiyle Boğdan voyvodasından aldığı madalya hakkında bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 361.

orta elçisinin bu talebi kabul edilmiş ve gerekli yol hazırlıkları tamamlandıktan sonra Aleksandrovicz'in İstanbul'a gelmek üzere Osmanlı topraklarına girmesine izin verilmiştir. Elçi, Temmuz 1766'da Osmanlı payitahtına gelmiş ve önce Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa tarafından kabul edilmiş[1037] ve daha sonra da Poniatowski'den getirdiği nameyi 22 Temmuz 1766'da III. Mustafa'ya, hediye verilmeden, teslim etmiştir[1038]. Bunun üzerine Poniatowski'den gelen nameye, Padişah adına cevabi bir name hazırlanmış ve Aleksandrovic'e verilmiştir. Bâbıâli'nin namesinde Leh Kralı'nın namesi özetlendikten sonra iki ülke arasındaki dostluğun devamının arzulandığı, antlaşmaların Lehistan tarafından ihlal edilmediği sürece Devlet-i Aliyye tarafından da ihlal edilmeyeceği taahhüt edilmiştir[1039]. Böylece Bâbıâli, Poniatowski'nin Lehistan Krallığı'nı resmen tanımıştır[1040]. Ancak ilerleyen günlerde orta elçi olarak kabul edilen Aleksandrovicz'in tayinatı azaltılmış, güvenliğini sağlamak üzere görevlendirilen askerlerin sayısı düşürülmüş ve elçinin yatla Boğaz'da gezmesi yasaklanmıştır[1041].

1037 Poniatowski'nin Sadrazam'a gönderdiği name için bk. Kesbî, *İbretnümâ*, s. 306-307. Aleksandrovicz, 13 Temmuz 1766'da Bâbıâli'ye gelerek Sadrazam Muhsinzâde ile görüşmüş ve nameyi teslim etmiştir. Buna dair tutulan bir teşrifat kaydı için bk. BOA, Bâb-ı Defterî Teşrifat Kalemi Dosyaları (=D.TŞF), Dosya nr. 9/57.

1038 Aleksandrovicz'in Divan-ı Hümayun'a gelmesi ve III. Mustafa tarafından kabul edilmesine dair bk. BOA, D.TŞF, nr. 9/57, "Leh elçisi nâmesin teslîm içün Divan-ı Hümayun'a gelmiş, bilâ hediye kabul edildi". Poniatowski tarafından III. Mustafa'ya gönderilen name için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 520, hk. 379, 15 Safer 1180/23 Temmuz 1766. Bu namenin suretleri için bk. A.AMD, Dosya nr. 16/2, 15 Safer 1180/23 Temmuz 1766; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 83b-84a (Burada tarih olarak sehven 5 Safer 1180 kaydedilmiştir); Kesbî, *İbretnümâ*, s. 305-306. Aleksandrovicz'in kabulü hakkında devrin İngiltere Elçisi John Murray'ın 15 Temmuz 1766 tarihli raporunda da bilgi verilmiştir (NA, SP, nr. 97/44).

1039 Poniatowski'ye gönderilen cevabi name için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 521-522, hk. 280, Evâsıt-ı Safer 1180/18-28 Temmuz 1766.

1040 Tansel, Bâbıâli'nin Poniatowski'nin krallığını resmen tanıyıp tanımamasının kesin olmadığını kaydetmiştir ("1768 Seferi", s. 503–504) fakat bu doğru değildir. Zira Lehistan Kralı'nın namesi törenler eşliğinde bizzat III. Mustafa'ya takdim edilmiştir. Ayrıca Fransa ve Avusturya'nın Poniatowski'nin krallığını tanımasından sonra Bâbıâli'nin tanımamasının da bir anlamı ve lüzumu kalmamıştır. Vergennes, Poniatowski'nin krallığının Bâbıâli tarafından tanınmasına sinirlenmiş, geleceğe dair önemli bir değerlendirmede bulunmuş ve duygularını şu şekilde ifade etmiştir: "Türklerin uzatmalı ve gevşek politikaları bana önemli olma fırsatı vermiyor. Benimsemedikleri adayın Lehistan krallığına yükseldiğini gördüler. Sonra da hiçbir pişmanlık göstermeden, Padişah'ın itibarının zedelenmesine aldırmadan Lehistan Kralı'nı tanıdılar. Aynı uyuşukluk ve gevşeklikle Rusya'nın Lehistan'ı parçalara ayırdığını da görebilirler" (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 303).

1041 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 363. Murray da Eylül 1766 tarihli bir mektubunda

Aleksandrovicz'in resmen kabulünden sonra Poniatowski'nin kral seçildiğini gayri resmî olarak habervermek üzere İstanbul'a gelmiş olan Boskamb'ın[1042] şehirdeki varlığı Osmanlı ricalini rahatsız etmeye başlamıştır[1043]. Zira hem mali bir külfet olmaktaydı hem de diplomatik olarak bekletilmesinin de bir anlamı kalmamıştı. Ayrıca Fransa ve Avusturya elçilerinin aleyhindeki faaliyetleri yüzünden Boskamb ile Bâbıâli'nin arası giderek bozulmuştur[1044].

İstanbul'da Poniatowski'nin krallığının resmen tanındığı günlerde Fransa hariciyesindeki nöbet değişimi Bâbıâli'yi de yakından etkilemiştir. Praslin'in yerine Choiseul, Fransa Dışişleri Bakanı olmuştur. Bu, basit bir görev değişikliği değil aynı zamanda Fransa'nın doğu politikasında önemli bir dönüm noktasını da ifade etmektedir[1045]. Choiseul'un özellikle Lehistan konusunda Rusya ve Prusya'nın planlarını engellemek, bunun için Bâbıâli'ye saldırgan bir misyon biçmek istediği, daha göreve geldiği Nisan 1766'da Vergennes'e gönderdiği mektubunda açıkça ifade edilmiştir[1046]. 1768 Savaşı'na giden sürecin anlaşılması açısından bu mektup hayati öneme haiz olduğundan, aşağıda tercümesini aynen vermeyi uygun gördük.

Aleksandrovicz'in İstanbul'da bazı problemlere sebep olduğunu rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/44.

1042 İngiltere Elçisi Grenville, 1 Temmuz 1765 tarihli mektubunda Boskamb'ın Karadeniz yolu ile İstanbul'a geldiğini ve Lehistan'dan önemli mektuplar getirdiğini rapor etmiştir. Ayrıca Boskamb'ın Yedi Yıl Savaşlarında Prusya Kralı'nın temsilcisi olarak Kırım'da bulunduğunu da belirtmiştir. Grenville, Boskamb'ın İstanbul'a geldikten sonra ilk günlerde yaptığı görüşmelere dair de önemli bilgiler vermiştir. Buna göre Boskamb, İstanbul'a geldikten birkaç gün sonra Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa ile görüşme talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine Sadrazam ve Şeyhülislâm, III. Mustafa ile bir araya gelmişler ve Boskamb'ın talebini üç saat müzakere etmişlerdir. Müzakere sonunda Boskamb'ın reisülküttâb ile görüşmesi yönünde karar alınmıştır (NA, SP, nr. 97/42).

1043 İngiltere Elçisi Murray, 1 Eylül 1766 tarihli mektubunda, Boskamb'ın masraflarının Bâbıâli'yi rahatsız ettiğini yazmıştır (NA, SP, nr. 97/44. Ayrıca bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 363).

1044 Murray, 1 Ekim 1766 tarihli Shelbourne kontuna yazdığı mektubunda Boskamb'ın İstanbul'dan gönderilmesi için Fransa elçisi ile III. August'ün oğullarından M. Hoebach'ın birlikte hareket ettiklerini rapor etmiştir. Ayrıca Bâbıâli'nin Boskamb'ı Poniatowski'nin ajanı olarak gördüğünü kaydetmiştir (NA, SP, nr. 97/44.

1045 Scott, *The Emergence of the Eastern Powers*, s. 165.

1046 Choiseul'in Vergennes'e gönderdiği 21 Nisan 1766 tarihli mektup için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 304–308. Ayrıca bk. Murphy, *Vergennes*, s. 151–152; Kastera, *Katerina Tarihi*, s. 93–94; Aksan, "Ottoman-French Relation", s. 56.

"Dışişleri Bakanlığına gelirken, üzüntüyle gördüm ki Avrupa'nın kuzeyi Rusya İmparatoriçesine hizmet ediyor. İngiltere ve dostları ise despotizmini yerleştirme çabasındaki Çariçe Katerina'nın çekiciliği altında kalmışlardır. Danimarka, Rusya korkusuyla ve Gran Duk'e ait Holstein'i ele geçirmek gibi bir hayale kapılarak çariçeye boyun eğmiştir. İsveç, inanılmaz şartlarda sadece Moskova'nın emirleriyle hareket ediyor. Prusya Kralı Petersburg'un bütün operasyonlarına destek oluyor. İngiltere bu Kuzey İttifakı'nı[1047] memnuniyetle sağlamlaştırmayı hesapladı. Eğer Fransa ile bağlarını koparmayı başarabilirse, can sıkıcı bir savaşla bizi rahatsız edecek. Birkaç yıl içinde bir savaş çıkmasını öngörmüyorsam da Kuzey'de Fransa için elverişli bir birlik oluşacağını gözlemlemek zor. Bu mahzuru giderecek çok az aracımız var. İsveç'te yaptığımız bazı harcamalar bize üstünlük sağlamadı. Danimarka zayıf ve çıkarları gereği bizim müttefikimiz olamaz. Demek ki saldırmamız gereken Rusya'dır. Bu projeleri akamete uğratmanın en geçerli yolu Katerina'yı tahtından indirmektir. Bu da bir savaşa yol açabilir. Bu yardımı bize sadece Türkler yapabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflığı ve çöküşünü inkâr etmiyorum. Fakat Divan-ı Hümayun'u bir savaşa sürüklemek imkânsız sayılabilir mi? Ki bu savaşın başarısı bizim için önemli değildir ama savaşın ilanı ve gelişmeler, Katerina'nın

1047 Fransa Dışişleri Bakanı'nın rahatsızlık duyduğu ve endişe ile takip ettiği "Kuzey Sistemi" daha çok Rus politikalarına hizmet etmek üzere planlanan bir ittifak olacaktı. "Kuzey Sistemi"ne İsveç, Lehistan, Danimarka, Prusya ve İngiltere dâhil edilecekti. Böylece Rusya hem Fransa karşısında bir savunma seddi oluşturacak hem de Danimarka ve İsveç gibi kendisini tehdit eden güçleri kendi saflarına katacaktı. Zira Rusya'nın Batı kısmı işgale açık bir bölge idi ve bu da Rusya'yı Batı sınırındaki gelişmeleri yakından takip etmeye ve bunlara müdahil olmaya zorluyordu. "Kuzey İttifakı" sisteminin fikrî temelleri II. Katerina ve Rusya Dışişleri Bakanı Panin tarafından daha 1763'ten itibaren atılmaya başlanmıştır. Yedi Yıl Savaşlarından maddi olarak ağır bir yük altına girmiş olarak çıkan Rusya, bu ittifak sayesinde dış politikada barışçıl ve güvenli bir siyaset izlemeyi hedeflemiştir. St. Petersburg, sisteme dair hedeflerinde kısmen de başarılı olmuştur. Zira 11 Nisan 1764'te Prusya ile 1765'te de Danimarka ile ittifak antlaşmaları imzalanmıştır fakat özellikle İngiltere böyle bir sistemin parçası olmaktan uzak durmuştur. Buna mukabil Rusya'nın Danimarka ve Prusya ile ittifak kurması, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde etkili olmuş, Viyana Hükûmeti giderek Fransa'ya yaklaşmak zorunda kalmıştır. Rusya'nın hayal ettiği gibi bir "Kuzey Sistemi"nin kurulması, gücü nüfus ve refah bazında değerlendiren ve bunun için de topraklarını genişletmek gerektiğine inanılan bir dönemde neredeyse imkânsızdı. Ayrıca Prusya ve Rusya gibi siteme dâhil olan devletlerin, sistemin bir parçası olacak Lehistan ve Danimarka gibi daha zayıf devletlerin topraklarında gözü olduğu sürece "Kuzey Sitemi" hayalî bir plan olarak kalmaya mecburdu. "Kuzey Sistemi" hakkında bk. McKay-Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 259-261; Scott, *The Emergence of the Eastern Powers*, s. 120–139; Lukowski, *The Partitions of Poland*, s. 31; D. M. Griffiths, "The Rise and fall of the Northern System", *Canadian Slavic Studies*, C 4, 1970), s. 547-569.

bize yönelik kötü niyetlerinin önüne geçilmesini sağlayacaktır. Bir atalet içinde bulunan Bâbıâli, Avrupa'da kendi büyüklüğünü kanıtlayacak avantajlı bir savaşa girmek isteyecektir. Bâbıâli, Ruslara Lehistan üzerinden operasyon yapacak olursa, onu Viyana'dan cevaplandıracağız. Bâbıâli, Prusya'nın sabit kalmasını sağlamaya çalışacak ve böylece zaferle sonuçlanacağını düşündüğü bir savaşa girecek. Bâbıâli, Rusya ile bir savaşa girmeden önce kralımız bu tabloyu ortaya koymakla beni görevlendirdi. Elçiliğin küçük işleriyle uğraşmayın. Türklerle savaş konusu, mesainizin en önemli yönünü oluşturmalı. Kral sizin fikirlerinizi soruyor, majesteleri sizin için gerekli her türlü maddî yardımı yapacaktır. Bu konuda bana Kont Chateler aracılığıyla yazabilirsiniz. Burada izah ettiğim konuları sadece Kral ve ben biliyoruz. Çok gizli kalmaları gerekiyor, aksi hâlde kral zor durumda kalır. Bunu unutmayın! Divân'da Rus ve Prusya elçilerinin bizim aleyhimize bir avantaj kazanmalarını sağlayacak hiçbir şey yapmayın. Hareket ve tavırlarınızda daha enerjik ve kışkırtıcı olun. Bize sadık bir şekilde bilgiler ver ki bu bilgiler mevcut şartlar çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan ne bekleyebileceğimizi izah etsin. Sizinle diyalog içinde olmaktan ve samimi bağlılığınızdan dolayı mutluyum, Choiseul Dükü".

Vergennes ise, İstanbul'daki 11 senelik elçilik görevinin kendisine verdiği tecrübenin de bir sonucu olarak Cohiseul'a yazdığı cevabi mektupta Bâbıâli'nin Rusya aleyhine bir savaşa ikna edilmesinin zorluğunu dile getirmiş ve bu konuda başta III. Mustafa olmak üzere Osmanlı üst düzey devlet ricalinin diplomatik bir analizini yapmıştır. Türklerin şimdilik savaş ilan etmesinin mümkün olmadığını, gelecekte ise bunun zayıf bir ihtimal olduğunu belirtmiştir[1048].

I. Lehistan'da Reform Sancısı ve Bâbıâli'nin Tepkisi (1766-1767)

1766 ve 1767 yılları Osmanlıların dâhilî problemlerle meşgul oldukları bir dönem oldu[1049]. Ayrıca bu dönemde İstanbul'daki birçok ülke elçisi de değişti.

1048 Vergennes'in Choiseul'a yazdığı 18 Mayıs 1766 tarihli mektup için bk. *Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 308-316. Ayrıca bk. Murphy, *Vergennes,* 152-154. Buna rağmen Osmanlı'nın dâhilî vaziyetine tam olarak vâkıf olmayan Choiseul, Türklerin bir an önce savaş ilan etmesi için gayret gösterilmesinde ısrarcı olmuştur (Murphy, *Vergennes,* s. 154).

1049 1766 ve 1767 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif bölgelerinde ciddi isyan hareketleri vardı. Mesela Muhassıl Çil Osman, Kıbrıs'ta (Mehtap Özdeğer, "Kıbrıs'ta Malî Kaynaklı Bir İsyan Girişimi: Muhassıl Çil Osman Ağa Vak'ası ve Tahkikatı (1764-1765)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 171 (İstanbul 2007), s. 47-68); Karamanoğulları ile Arapoğulları, Aydın ve civarında (Vehbi Günay, "Batı Anadolu'da Âyânlık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancalı Veli", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XIX, Aralık 2006, s. 100–101); Bulutkapan Ali Bey, Mısır'da büyük isyanlar başlatmışlardır (Selda Güner,

Prusya Elçisi Rexin, II. Friedrich tarafından Ekim 1765'te geri çağırılmış ve yerine elçi tayin edilen Zegelin 1766'da görevine başlamıştır[1050]. 1766'daki bir diğer değişiklik İngiltere elçiliğinde olmuş, 1762'den itibaren İngiltere elçisi olarak görev yapan Henry Grenville azledilmiş ve yerine John Murray Esquire gönderilmiştir[1051]. Ağustos 1766'da da Avusturya Elçisi Penkler görevden alınmış ve yerine Brognard tayin edilmiştir[1052].

Osmanlıların dâhilî problemlerle uğraştığı 1766-1767 yıllarında II. Katerina ve II. Friedrich ise Lehistan'daki "Dissidentlerin" yani Ortodoksların ve Luteranların da Katoliklerle eşit haklara sahip olması için Poniatowski'ye baskı yapmaya başlamışlardır[1053]. Ayrıca Varşova'daki Rusya Elçisi Repnin[1054],

---

"Mısır'da Âsi Bir Memlük: Bulutkapan Ali Bey (El-Kebir) (1768-1773)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C 53, S. 1, 2013, s. 155-182). İç isyanlar kadar doğal afetler de Bâbıâli'yi 1766 ve 1767'de meşgul etti. Bunların en etkilisi İstanbul'u harabeye çeviren ve aralıklarla birkaç ay devam eden 1766 depremiydi (Ambraseys- Finkel, *Sismik Etkinlikler*, s. 132-146; Orhan Sakin, *Tarilsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, İstanbul 2002, s. 51-55; Erhan Afyoncu-Zekai Mete, "1766 İstanbul Depremi ve Toplum Yaşantısına Tesirleri", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri: Bildiriler, 22-23 Mayıs 2000*, İstanbul 2001, s. 85-93; Deniz Mazlum, *1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları*, İstanbul 2011). Osmanlıları 1766'da meşgul eden en önemli gelişmelerden biri de Gürcistan'daki olaylar olmuştur. Gürcü Prensi Solomon, Osmanlı'ya isyan etmiş ve Rusya ile birlikte hareket etmiştir. Solomon üzerine gönderilen Osmanlı birlikleri ise ciddi bir başarı elde edememiştir (Ensar Köse, "Osmanlı Devleti ve Solomon I: İmaret'te Hâkimiyet Mücadelesi (1752-1768)", *Tarih Dergisi*, S. 60 (2014/2), s. 43-96).

1050 Beydilli, *Büyük Friedrich*, s. 97.

1051 Grenville'nin azledildiği ve yerine John Murray Esquire'nin tayin edildiğine dair İngiltere Kralı III. George'un gönderdiği name için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 519, hk. 378, 23 Muharrem 1180/18 Haziran 1766. John Murray, 1766-1775 tarihleri arasında İstanbul'da İngiltere elçisi olarak bulunmuştur (Fatih Gürcan, *John Murray'ın İstanbul Büyükelçiliği (1765-1775)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014).

1052 Penkler'in elçilikten alındığına dair gelen name için bk. BOA, A.DVN.NMH.d, nr. 8, s. 524, hk. 382, 6 Rebîülevvel 1180/12 Ağustos 1766. Ayrıca bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 365-366.

1053 1760'larda Lehistan'ın toplam nüfusu takriben 11 veya 12 milyondu. Bunun 6 milyonu Katolik, 4 milyonu Ortodoks'tu. Yaklaşık 200 bin de Protestan yaşamaktaydı (Scott, *The Emergence of the Eastern Powers*, s. 177). Buna mukabil Lehistan'ın nüfus oranları tartışmalıdır ve sayılar kesinlik arz etmez. Zira Lukowski, 1770'te Lehistan'da 4 milyon Ortodoks'un yaşadığını tahmin etmektedir (*The Partitions of Poland*, s. 20-24, 34-37).

1054 Repnin'in Lehistan elçisi tayin edilmesi Rusya'nın bu bölgede nasıl bir politika takip edeceğinin önemli işaretlerini taşımaktaydı. Zira Repnin, Lehistan'da Rusya'nın isteklerini kabul ettirmek için askerî baskı yöntemini tercih eden ve bunu da uygulayan bir diplomattı. Onun Varşova'ya gelmesinden sonra tedricen Rusya'nın Lehistan'daki asker sayısı artırıldı ve mu-

büyük kurultayda Ortodokslara yönelik taleplerin kabul edilmesi için Leh ileri gelenlerinden de taraftar bulmaya çalışmış, bu minvalde Gabriel Potocki ile irtibata geçmiştir. Potocki'nin seçilmiş olması manidardır zira o, Rusya'nın Lehistan üzerindeki baskılarına muhalefetin başını çeken Radziwill, Branicki, Soltyk ve Krasinski gibi şahıslar ve de Potocki grubu ile iyi ilişkileri olan biridir. Repnin, Potocki vasıtasıyla vatanperverlere de nüfuz etmek istemiştir[1055].

Potocki, Leh muhaliflerle görüşmüş ve onlardan Radziwill'in konfedarasyon ordusunun başına geçmesi konusunda destek sözü almıştır. Sonra da Radziwill ile bir araya gelmiş ve ordunun başına geçmesi için Rusya'nın kendisine destek vermeye hazır olduğunu, ancak bunun için Rus taleplerine olumlu cevap vermesi gerektiğini belirtmiştir. Radziwill de bu şartları kabul ettiğine dair bir mektubu St. Peterbug'a göndermiş, böylece Rusya'nın Lehistan işgalinin ikinci evresinin temelleri atılmıştır[1056].

Rusya'nın Potocki vasıtasıyla muhalifleri kendi saflarına çekmeye çalıştığı günlerde ülkedeki Katolikler, Ortodokslara da kendileri ile eşit haklar tanınacağına dair söylentiler üzerine örgütlenmeye ve tepkilerini dile getirmeye başlamışlardır. Thorn'da toplanmaya başlayan muhalifler, Rus General Solykoy tarafından takip edilmiş; şehir Rus askeri tarafından abluka altına alınmış ve muhalefetin sesi olan bütün matbaalar işgal edilmiştir. Bu matbaalardaki gazeteler yayınlanmadan önce Rus kontrolünden geçirilmeye başlanmıştır[1057]. Thorn'daki Katolik muhalefete yönelik aşırı Rus tepkisi, II. Katerina'nın Ortodokslarla ilgili isteklerinin önündeki engellere müsamaha göstermeyeceğinin de ilk işaretleridir.

---

haliflere yönelik baskılar yoğunlaştırıldı. Diplomatın önerileri St. Petersburg'da da kabul gördü. Bunda onun Rusya Dışişleri Bakanı Panin'in yeğeni olması da etkili oldu (Scott, *The Emergence of the Eastern Powers*, s. 175).

1055 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 68–69; Jerzy T. Lukowski, "Towards Partition", s. 566-568. Repnin'in Potocki'nin Rusya'nın taleplerini destekleyeceğine dair mektubu için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLV, 125–126. Potocki, Repnin'e yardım etmenin karşılığında para ve daha da önemlisi Lubienski'den sonra başpiskopos olma konusunda kendisinin desteklenmesini istemiştir. Lehistan'daki reform konusunda ülkede yaşanan fikir karmaşası ve tarafların hangi görüşleri savunduklarına dair bk. Isabel de Madariaga, Çariçe Katerina: Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1997, s. 35; Castera, *Katerina Tarihi*, s. 92-93.

1056 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 69; Lukowski, "Stanislaw August Poniatowski", s. 566-567.

1057 Thorn'daki muhalefet ve Rus baskısı hakkında bk. Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 70.

Repnin, Rusya'nın isteklerine Lehistan içinden destek bulmak üzere Mart 1767'de Litvanya'da üyelerinin daha çok Ortodokslar olduğu bir konfederasyon kurdurmuş, konfederasyonun başına da bir Kalvinist olan Jan Grabowski seçilmiştir. II. Katerina, Litvanya'daki bu konfederasyona gönderdiği bir mektupla açıkça destek vereceğini yazmış ve Lehistan'da konfederasyonlar üzerinden iç çatışma başla(tıl)mıştır[1058].

Potocki de muhaliflerin önde gelenleri ile 3 Mayıs 1767'de Repnin'in bir araya gelmesini sağlamış ve görüşmede muhalifler Rusya'nın Poniatowski'yi tahttan indirip indirmeyeceğini sormuşlardır. Rus elçisi ise II. Katerina'nın taleplerinin karşılanması hâlinde çariçenin de onların Lehistan'ın en güçlü grubu olması için destek vereceği gibi kaçamak cevaplar vererek asıl sorunun cevabını geçiştirmiştir[1059].

Bir taraftan Repnin muhalifleri kazanmaya çalışırken diğer taraftan da Nisan 1767'den itibaren Ortodoksların baskı ve talepleri giderek atmıştır. Bunun üzerine Poniatowski, konsili toplamış, Ortodoksların taleplerinin kabul edilip edilmeyeceğine dair olağanüstü bir diyet toplanmasını önermiş ve bu öneri üzerine 5 Ekim 1767'de olağanüstü diyet toplanması kararlaştırılmıştır[1060]. Buna rağmen Ortodoksların baskıları ve Rusya'nın Lehistan'daki askerî varlığı giderek artmıştır. Repnin, propaganda ve parayla muhalifleri kazanmaya, vadedildiği üzere kendi saflarına katılanların da istedikleri görevlere gelmelerine yardımcı olmaya devam etmiştir. Ayrıca Katolik grup üzerindeki askerî baskıyı da artırmaya başlamış, muhalifleri diyete kadar sindirmeye çalışmıştır[1061].

Rus silahlarının gölgesinde daha önce kararlaştırıldığı üzere 5 Ekim 1767'de Lehistan olağanüstü diyeti toplanmak üzere Eylül 1767'nin son günlerinden itibaren Leh ileri gelenleri bir araya gelmeye başlamıştır. Diyet öncesi yapılan görüşmeler sert tartışmalara sahne olmuş; Katolik muhalifler, Ortodokslar aleyhine sözler sarfetmişlerdir. Bunun üzerine Rus Elçisi Repnin, "Bağırmayı kesin! Şayet gürültü yapmaya devam ederseniz ben sizden daha fazla gürültü çıkarmaya başlayacağım" diyerek toplantıya müdahale etmiş fakat muhaliflerden biri "Biz de Katolik inancını korumak için burada toplandık" diyerek elçiye karşılık vermiştir. Bunun üzerine Repnin, sessizlik sağlandıktan sonra konuşmasına devam

1058 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 70-71.

1059 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 73.

1060 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 74; Lukowski, *The Partitions of Poland*, s. 38-39.

1061 1767 Mayısı'ndan Ekimi'ne kadar olan süreçte Lehistan'da yaşanan gelişmeler için bk. Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 77-82; Soloviev, *History of Russia*, XLV, 115-138.

etmiş ve kimsenin kimseyi Katolik inancından çıkarmaya çalışmadığı, ancak II. Katerina ile dostane ilişkilerin devam etmesi için Ortodokslara da eşit haklar verilmesi gerektiğini, bunun bir dinî mesele olmayıp laiklikle ilgili olduğunu söylemiştir. Elçinin konuşması biter bitmez kalabalık arasından "Koszuichowski'ye özgürlük"[1062] sesleri yükselmiştir. Repnin, "Bağrışla benden bir şey elde edemezsiniz" diyerek toplantıyı terk etmek zorunda kalmıştır[1063].

Olağanüstü diyetin ilk günü karşılıklı ithamlar ve tartışmalarla geçmiş, Repnin diyetle ilgili yazdığı raporda nush ile bir çözüm yolunun bulunamayacağını, bunun yerine daha sert tedbirler alınması gerektiğini belirtmiştir. Repnin, taleplerinin kabul edilmesi için Varşova'daki Prusya Elçisi Benoit ile de irtibata geçmiş ve onunla da Lehistan'daki Protestanlar lehine haklar kazanması için ortak politikalar geliştirmeye çalışmıştır fakat Prusya elçisi özellikle gayr-ı Katoliklerin hakları konusunda Rusya'nın garantör olmasının aleyhinde çalışmalar yürütmüştür. Rusya'nın garantörlüğü aleyhinde faaliyetler yürüten yalnızca Benoit değildi. Czarkoyskiler de Özü piskoposu ile birkaç gece gizlice bir araya gelmiş ve bunu engellemek için planlar hazırlamışlardır[1064].

Ön görüşmeler ve gizli toplantılardan sonra nihayet 5 Ekim 1767'de olağanüstü Lehistan diyeti resmen toplantıya açılmış fakat daha ilk günden itibaren Katolik muhaliflerin sert tepkileri Poniatowski'yi zor durumda bırakmıştır[1065]. Ekim 1767 diyetinde bir karar alınamamış ve Şubat 1768'de bir kez daha toplanmak üzere toplantılar tatil edilmiştir[1066].

1766'da başlayan[1067] ve 1767'de şiddetlenen Rusya'nın Lehistan'daki Ortodokslar lehine ülkedeki Katolik muhaliflere baskısını giderek artırması, mu-

1062 Koszuichowski, Katolik muhaliflerin liderlerinden olup, Repnin'in uyarılarına rağmen muhalefete devam ettiği için diyet öncesinde tutuklanmıştır (Soloviev, *History of Russia*, XLV, 138).

1063 Repnin ile muhalifler arasındaki konuşmalar için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLV, 139-140. Ayrıca bk. Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*, s. 201.

1064 Repnin'in seymin ilk gününe dair değerlendirmesi ve Benoit ile görüşmeleri hakkında bk. Soloviev, *History of Russia*, XLV, 140-141. Repnin'in Lehistan'daki hakimâne tavırları için bk. Castera, *Katerina Tarihi*, s. 92-93.

1065 Şirokorad'ın tabiriyle Poniatowski, "gayr-ı Katoliklere siyasi haklar vermek yerine onları yakın zamanda ülkeden tamamıyla kovulacaklarını açıklayan öfkeli magnatlarla Rus süngüleri arasında bocalayıp kaldı" (*Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 132).

1066 Soloviev, *History of Russia*, XLV, 142-143. Buna dair Bâbıâli'ye Varşova sırkâtibinden gelen bir havadis kâğıdı için bk. BOA, HH, nr. 1429/58499, trsz.

1067 1766'dan itibaren Rusya'nın Lehistan'da artan baskıları hakkında bk. Soloviev, *History of Russia*, XLV, 77 vd.

haliflerin askerî yöntemlerle susturulmaya çalışılması ve ülkeden kaçmaya zorlanmaları başta Bâbıâli olmak üzere Avusturya ve Fransa'nın tepkisine neden olmuştur.

Vergennes, 1766'dan itibaren Fransa Dışişleri Bakanı Choiseul'in talimatlarına uygun bir şekilde[1068] Rusya aleyhine Bâbıâli'yi kışkırtmak adına Lehistan'daki gelişmeleri kullanmıştır. Bu minvalde elçilik baş tercümanı de Val ile Divân'a gönderdiği bir havadis kâğıdında Lehistan'daki gelişmeleri rapor etmiştir. Havadis kâğıdına göre Rusya tarafından Poniatowski ile bazı konuları müzakere etmek üzere Saldern[1069] adlı bir yetkili tayin edilmiş ve Saldern, Lehistan Kralı ile beş maddeyi muhtevi bir antlaşma taslağında karar kılmıştır. Antlaşmanın birinci maddesinde Lehistan'daki muhalif grupların feshedileceği, ikinci maddesinde genel gümrüklerin kaldırılacağı, üçüncü maddesinde başka mezhepte olanlara haklar verileceği, dördüncü maddesinde Rusya ile Lehistan sınırının yeniden tespit edileceği, beşinci maddesinde ise Rusya ile Lehistan arasındaki taslak hâlinde antlaşmanın kesinleştirileceği belirtilmiştir[1070].

Antlaşma taslağındaki maddeler kadar bunların Bâbıâli tarafından nasıl algılandığı da bizim için önem kesp etmektedir. Bu yüzden her maddenin üzerine yazılan açıklamalar ayrı bir önemi haizdir. Açıklamalar 1766 itibariyle Osmanlı bürokratlarının en azından bir kısmının Lehistan meselesine nasıl baktıklarının bir göstergesidir. Birinci maddenin üzerine yazılan açıklamada her kral seçiminde ülkede iç karışıklığın çıktığı ve iktidara gelen grubun diğer gruplara baskı yaptığı belirtildikten sonra bu madde ile birlikte Lehistan'daki gruplar arasındaki soğukluğun ortadan kaldırılmasının hedeflendiği kaydedilmiştir. Bu açıklama, 1766 Haziranı itibarıyla Bâbıâli'nin Lehli muhalifler üzerinden ülkeye müdahil olma arzusundan tamamen vazgeçtiğini ortaya koymaktadır. Diğer mezheplere de Katoliklerle aynı hakların verileceğine dair madde ile ilgili ise buna Prusya'nın da destek verdiği yazılmıştır. Bunun gelecekte ülke üzerinde Rusya'nın nüfuza kurmasında nasıl etki edeceğine dair bir yorum yapılmaması ve önemsiz bir madde gibi ele alınmış olması dikkat çekicidir[1071].

1068 Choiseul'in Vergennes'e gönderdiği 21 Nisan 1766 tarihli mektup için bk. *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 304-308.

1069 Saldern, Panin tarafından Poniatowski'yi Ortodokslar lehine bir antlaşmaya razı etmek amacıyla Varşova'ya gönderilmiştir. Saldern'in Lehistan'a gönderilmesi ve ülkedeki faaliyetleri için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLV, 69-72.

1070 BOA, Ali Emirî-III. Mustafa, nr. 666, 19 Muharrem 1180/27 Haziran 1766.

1071 Obreskov, Bâbıâli'nin 1766'da kendisine Lehistan ile ilgili haberler geldiğinde ilk başta

1767'ye gelindiğinde Bâbıâli, Lehistan'daki gelişmelere dair daha aktif bir dış politika takip etmeye başlamış, bu minvalde ilk olarak Divan-ı Hümayun tercümanı vasıtasıyla Rusya Kapıkethüdası Obreskov'dan Rus birliklerinin neden hâlâ Lehistan topraklarında bekletildiği sorulmuş ve bundan duyulan rahatsızlık ifade edilmiştir[1072]. Obreskov, kendisine yöneltilen sorulara Mart 1767 tarihli takririyle cevap vermiştir. Kapıkethüdası, henüz iddia edilen hususlar hakkında kesin bilgilere sahip olmadığını, ancak bunun antlaşmalara uyulmadığı için yapılmış olabileceğini kaydetmiştir. Bir sonraki takririnde ise Lehistanlı Katolik vatanperverlerin Rus askerini ülkeden çıkarmak için isyanlar çıkardıklarını ayrıca meşru Kral Poniatowski'yi de tahttan indirmek istediklerini belirtmiştir. Bunlara ilaveten Bâbıâli ile Kırım'ın Katolikleri desteklemesi karşısında Rusya ile Prusya'nın da Ortodoksları desteklemek zorunda kaldığı ifade edilmiştir[1073]. Rus askerinin Lehistan halkının bağımsızlığını korumak ve ülkedeki iç karışıklığı önlemek için hâlâ orada bulundurulduğunu, bunun da iki ülke arasındaki antlaşmalar çerçevesinde yerine getirildiğini belirtmiştir[1074].

Obreskov'un takrirleri üzerine Bâbıâli, Rusya ve Prusya temsilcileri ile bir araya gelmeyi teklif etmiş ve bu, temsilciler tarafından kabul edilmiştir. Osmanlı yetkilileri görüşmede Obreskov ve Zegelin'e, ülkelerinin Lehistan'daki askerî varlığının gerekçesi sormuş, temsilciler de bunun Lehistan halkının hak ve özgürlüğünü korumak amacına matuf bir hareket olduğu cevabını vermişlerdir[1075].

---

temkinli olmayı ve hemen harekete geçmemeyi tercih ettiğini, ancak 1767'den itibaren hem Kırım Hanı hem de Avusturya ve Fransa elçilerinin aleyhteki takrirlerinden sonra durumun giderek tersine dönmeye başladığını rapor etmiştir (Soloviev, *History of Russia*, XLV, 147).

1072 Bâbıâli'nin Obreskov'a gönderdiği Mart 1767 tarihli muhtıranın bir özeti için bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 394, 566. İngiltere Elçisi Murray da 15 Nisan 1767 tarihli mektubunda Bâbıâli'nin Rus ordusunun Lehistan'daki varlığından rahatsızlık duyduğundan ve bunun Rusya kapıkethüdasına iletildiğinden bahsetmiştir (NA, SP, nr. 97/44). Obreskov, Ocak 1767'den itibaren St. Petersburg'a gönderdiği raporlarında İstanbul'da Rusya muhaliflerinin Lehistan'daki gelişmeleri bahane ederek ülkesi aleyhine faaliyetler yürüttüklerini, amaçlarının Bâbıâli'yi harekete geçirmek olduğunu ve Rusya'nın haklılığını ispatlamakta zor duruma düştüğünü haber vermiştir. Obreskov'a göre Rusya aleyhinde en ateşli takrirleri sunan kişi Kırım hanıdır (Soloviev, *History of Russia*, XLV, 147).

1073 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 394.

1074 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 394, 566. Ayrıca bk. Murray'ın 15 Nisan 1767 tarihli mektubu (NA, SP, nr. 97/44).

1075 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 394.

1767 Nisanı'na gelindiğinde İstanbul'a Rusya'nın Lehistan'daki Katolik muhaliflere yönelik askerî takibat başlattığına ve muhaliflere baskı yapıldığına dair yeni haberler ulaşmış[1076], bunu fırsat bilen Vergennes ve Brognard, Bâbıâli'yi Rusya aleyhine kışkırtmaya hız vermişlerdir[1077]. Aleyhteki takrirler üzerine Obreskov'dan tekrar bir açıklama istenmiş, Rusya kapıkethüdası da Mayıs 1767'de Bâbıâli'ye sunduğu takririnde ülkesinin Lehistan'a askerî müdahalesinin haklılığını savunmuş ve II. Katerina'nın Lehistan ile ilgili yayınladığı beyannameyi takdim etmiştir. Obreskov'un takririne rağmen Bâbıâli, kapıkethüdasının gerekçelerinin pek inandırıcı olmadığı, Ortodokslara eşit haklar sağlamak adına Rusya'nın bu kadar askeri Lehistan'a sevk etmesinin başka bir amacı olmasının daha muhtemel olduğu cevabını vermiş ve yeniden bir açıklama talep etmiştir. Bâbıâli'nin son cevabı üzerine Obreskov, bir takrir daha kaleme almış ve bu takrirde de Rusya için Ortodoks haklarının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır[1078].

Obreskov'un savunmasına rağmen Fransa ve Avusturya elçilerinin takrirleri, daha önce de olduğu üzere en fazla III. Mustafa üzerinde etki etmiş ve Padişah, Lehistan'a müdahale etmenin yollarını araştırmaya başlamıştır. Hatta 1767 Temmuzu'nda İstanbul'da Devlet-i Aliyye'nin Lehistan topraklarına yönelik askerî bir operasyon düzenleyeceği ve bunun için hazırlıklar yapmaya başladığı yönünde söylentiler dolaşıyordu. Bu söylentiler, Avusturya ve Fransa'yı Bâbıâli ile bir ittifak kurma konusunda umutlandırmıştır[1079]. Fakat söylentilerin asılsız olduğu kısa süre sonra anlaşılmıştır. Zira 1767 Temmuzu'ndan itibaren Bâbıâli, Lehistan'daki gelişmelerin kendilerini doğrudan ilgilendirmediğini ve dinî mevzular olduğunu söylemeye başlamıştır[1080].

Ekim 1767'ye gelindiğinde ise hem Boğdan voyvodasından hem de Lehistan'daki muhaliflerden gelen takrirler İstanbul'daki havanın yeniden de-

1076 Murray'ın 15 Nisan 1767 tarihli mektubu (NA, SP, nr. 97/44).

1077 Murray, 2 Mayıs 1767 tarihli mektubunda Vergennes'in faaliyetlerine değinmiştir. Ayrıca İngiltere elçisi, bu haberler üzerine Obreskov ile görüşmüş ve Rusya kapıkethüdasına bazı bilgiler vermiştir. Obreskov ise Vergennes'in çabalarından haberdar olduğunu, II. Katerina'nın antlaşmalar hilafına bir harekette bulunmadığını söylemiştir (NA, SP, nr. 97/44). Obreskov, 2 Nisan 1767 tarihli Panin'e gönderdiği mektubunda Fransa ve Avusturya elçilerinin Rusya aleyhinde Bâbıâli'ye sundukları takrirleri rapor etmiştir (Soloviev, *History of Russia*, XLV, 148).

1078 Obreskov ile Bâbıâli arasındaki Mayıs 1767'deki takrir teatisi için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLV, 148.

1079 Murray'ın 15 Temmuz 1767 tarihli mektubunda bu söylentilere ve Avusturya ile Fransa cephesinde uyanan ümide dair bilgi verilmiştir (NA, SP, nr. 97/44).

1080 Murray'ın 17 Ağustos 1767 tarihli mektubu (NA, SP, nr. 97/44).

ğişmesine sebep olmuştur. Boğdan voyvodasından gelen takrirde Rusya'nın Litvanya'ya asker soktuğu ve bölgeyi topa tuttuğu rapor edilmiş, tehlikenin Osmanlı sınırına sıçrama tehlikesinin bulunduğu uyarısı yapılmıştır. Boğdan voyvodasının takririnden sonra Potocki ve Krasinski adına gönderilen mektuplarda da Rusya'nın Lehistan'daki fiili işgali şikâyet edilmiş ve Bâbıâli'den bu duruma müdahil olması talep edilmiştir[1081].

Bu mektuplar İstanbul'da büyük bir tepki ile karşılanmış ve müdahil olup olmama konusunda Osmanlı devlet ricali ikiye bölünmüştür. Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın başını çektiği grup, beklenmesi gerektiği ve barışçı bir politika takip edilmesini savunurken; özellikle ulema, Rusya'nın Lehistan'a müdahalesinin artık tahammül edilecek boyutları aştığını ve bundan sonra sabretmenin Bâbıâli aleyhine olacağını dillendirmeye başlamıştır[1082].

İstanbul'a Lehistan'daki gelişmelere dair 1767 Ekimi'nin sonlarında yeni haberler ulaşmıştır. Kırım Hanı Maksud Giray[1083] tarafından Varşova'ya özel bir temsilci gönderilmiş ve temsilci, Lehistan'da bir dizi görüşme yapmıştır. Gözlemlerini ve yaptığı görüşmelerini de Maksud Giray'a rapor hâlinde haber vermiştir. Özel temsilci, raporunda Lehistan'da Rusya'nın askerî baskı yaptığını, muhalifleri sindirmeye yönelik şiddet politikalarına başvurduğunu ve Rus muhaliflerinin Bâbıâli'nin bu duruma müdahil olmasını talep ettiklerini bildirmiştir. Ayrıca Rusya'nın Lehistan'a 40 bin asker sevk ettiğini, bu askerlerin bir kısmının da Osmanlı sınırına kaydırıldığını, Repnin'in Varşova'yı tamamen abluka altına aldığını ve şehre giriş-çıkışları kontrolü altında tuttuğunu da rapor etmiştir. Maksud Giray da özel temsilcinin verdiği bu bilgileri bir takrirle İstanbul'a iletmiştir[1084].

Maksud Giray'ın takriri İstanbul'da büyük bir şaşkınlığa ve karmaşaya se-

1081 Soloviev, *History of Russia*, XLV, 149.

1082 İstanbul'daki gruplaşmalar hakkında bk. Soloviev, *History of Russia*, XLV, 149. Ulemanın savaşa meyyal bir tavır sergilemeye başlamasında Şeyhülislam Dürrizâde Mustafa Efendi'nin azledilmesinin de etkisi olsa gerektir. Zira Bâhir Mustafa Paşa ile birlikte Rusya'ya müdahaleye karşı gelenlerden biri de Dürrizâde olmuştur. Hammer, Dürrizâde'nin azledilmesinin en önemli sebebinin Şeyhülislam'ın barış taraftarı bir dış politikayı savunması olduğunu kaydetmiştir (*Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 383). İngiltere Elçisi Murray'a göre ise Dürrizâde'nin azledilme sebebi, Sadrazam'ın karşı çıkmasına rağmen Eflak voyvodasının yeniden seçilmesi konusundaki ısrarı olmuştur (Murray'ın 2 Mayıs 1767 tarihli mektubu için bk. NA, SP, nr. 97/44).

1083 III. Selim Giray, 1767 Martı'nda azledilmiş ve yerine Arslan Giray tayin edilmiştir. Arslan Giray, hanlıkta fazla kalamamış ve Temmuz 1767'de azledilmiştir ve ondan sonra hanlığa Maksud Giray getirilmiştir (*Gülbün-i Hânân*, s. 183, 187).

1084 Maksud Giray'ın temsilcisinin Lehistan'daki faaliyetleri ve hanın İstanbul'a gönderdiği takrir hakkında bk. Soloviev, *History of Russia*, XLV, 150.

bep olmuş; Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa, büyük bir telaşa kapılmış ve Obreskov'un raporlarına göre takriri haber aldığında "Bunu padişaha nasıl haber vereceğiz? Rus entrikalarını kesinlikle engellemeliyiz" demiş ve meşveret meclisi toplanmasını istemiştir. Sadrazam'ın isteği üzerine meşveret meclisleri toplanmış ve bu toplantılarda kesin bir karar vermeden önce reisülküttâbın bir kez daha Obreskov ile görüşmesinin uygun olacağı kararı alınmıştır[1085].

Meşverette alınan karar doğrultusunda Reisülküttâb Yenişehirli Seyyid Osman Efendi[1086], 3 Aralık 1767'de Obreskov ile gizlice bir araya gelmiş ve ikisi takriben dört saat görüşmüşlerdir. Görüşmenin en önemli gündem maddesi, Rusya'nın Lehistan'daki baskıları ve artan askerî varlığı olmuştur. Osman Efendi, "Şayet Rus ordusu 15 yahut 20 gün zarfında Lehistan'ı terk eder, bütün muhalif tutukluları serbest bırakırsa Bâbıâli'nin harekete geçmeyeceğini ve Rusya aleyhindeki takrirleri dikkate almayacağını" söylemiştir. Obreskov ise reisülküttâbın teklifini kabul ettiğini, Bâbıâli'nin isteklerinde haklı olduğu cevabını vermiştir[1087]. Rusya kapıkethüdası, Varşova'daki Rusya Elçisi Repnin'e gönderdiği bir mektupla da Şubat 1768'deki diyetten sonra Rus ordusunun Lehistan'dan bir an önce çekilmesi gerektiğini, aksi takdirde İstanbul'daki tepkilerin önünü alamayacağını yazmıştır. Obreskov'un mektubuna rağmen Repnin bu taleplerin kabul edilmeyeceğine dair Panin'e bir mektup göndermiş ve ilerleyen aylarda da Obreskov'un tavsiyeleri değil Repnin'in önerileri St. Petersburg tarafından kabul görmüştür[1088]. Bu da Obreskov'u İstanbul'da her geçen gün biraz daha zor duruma düşürmüştür.

1085 Soloviev, *History of Russia*, XLV, 150.

1086 Yenişehirli Esseyyid Osman Efendi, 5 Kasım 1767'de tayin edildiği reisülküttâblıktan 25 Eylül 1768'de azledilmiştir (Ahıshalı, *Reisülküttâblık*, s. 42).

1087 Soloviev, *History of Russia*, XLV, 150.

1088 Repnin, Obreskov'un mektubu üzerine Panin'a durumu bildirmiş ve Bâbıâli'nin taleplerinden daha çok Obreskov'un isteğinin kendisini şaşırttığını belirtmiştir. Repnin'e göre Bâbıâli'nin istekleri, ancak birkaç kale kaybedildikten sonra kabul edilebilecek türden isteklerdir. Panin, Repnin'e gönderdiği cevabi mektubunda Obreskov ile ilgili düşüncelerine katıldığını, onun haddinden fazla ileri gittiğini ifade etmiş ve böylece bundan sonraki süreçte Obreskov'un önerdiği gibi Rus birliklerinin işleri bittikten sonra Lehistan'dan çekilmesinin düşünülmediği ortaya çıkmıştır. Panin, Obreskov'un haddinden fazla müsamahakâr davranmasının sebebinin yaşadığı sağlık problemleri olabileceğini; ayrıca Türk devlet adamlarına avuç avuç rüşvet verilirse biraz daha vakit kazanabileceklerini yazmıştır. Buna rağmen Türkleri ve diğer devletleri harekete geçirmek ve bunlarla ilişkiyi kesmek şimdiki şartlar göz önünde bulundurulduğunda doğru bir hareket olmayacaktır. Zira Rus ordusunun en azından Mayıs 1768'e kadar Lehistan'da tutulması gereklidir ve bunun için de özellikle Bâbıâli bu vakte kadar oyalanmalıdır. Panin'e göre zaten Rus birliklerini 1768 sonbaharından sonra sınırlarda tutmak mümkün olmayacaktır ve bu yüzden Türk sınırından bu birlikler çekilecektir ama bu vakte kadar zaman kazanmak gereklidir. Özellikle muhaliflerle Türkiye'nin irtibatını kesmek için (Soloviev, *History of Russia*, XLV, 158-159).

Osman Efendi'nin Obreskov ile görüşmesine rağmen 1767 Aralığı'ndan itibaren özellikle Maksud Giray'ın takririnin Padişah tarafından haber alınmasından sonra İstanbul'daki hava tekrar savaş lehine dönmeye başlamıştır. Lehistan'a yönelik Rusya aleyhinde olacak bir askerî harekâtı dillendirmeye ve bunun için nabız yoklamaya başlayanlardan biri de III. Mustafa olmuştur. Padişah, özel doktoru Caro'nun Napoli'ye gitmesinden sonra onun yerine Alman asıllı Ghobis'i tayin etmiştir. Padişah'ın özel doktoru olarak Ghobis'in seçilmesi yalnızca tıptaki hünerinden dolayı olmasa gerektir. Zira Caro da olduğu gibi Alman doktoru da onun irtibatta olduğunu ki bu elbette Avusturya Elçisi Brognard'dan başkası değildir, düşündüğü kişilerle iletişim kurmak için kullanmak istemiştir. 1767 Aralığı'nın son günlerinde Ghobis'in de yanında bulunduğu bir anda III. Mustafa birdenbire bağırarak Rusya aleyhinde konuşmaya başlamış, hekime dönerek

> "Gürcistan'da ve Lehistan'da yaptıkları için bu devlete savaş ilan edeceğim. Rus altınlarına dayanamayıp beni engelleyen ulemadan tefessüh etmiş bazı kişiler olmasaydı, bunu çoktan yapacaktım! Umarım Avusturya, Rusya'nın müttefiki olmadığına göre bu tasarıyı uygulamama karşı çıkmaz. Zaten bu devlet tarafından tehdit edilen Lehistan benden ordularımı gönderip hürriyetlerini kurtarmamı istiyor"

demiştir. Padişah bu sözleriyle bir taraftan Lehistan'a yönelik tasavvurlarını dile getirirken diğer taraftan da bu tasavvurunu hayata geçirmek için Avusturya'nın engel olup olmayacağını öğrenmek istemiştir. Padişah'ın tahmin ettiği üzere Ghobis, III. Mustafa'nın bu sözlerini vakit kaybetmeden Avusturya Elçisi Brognard'a iletmiştir. Ancak gerçek şu ki hem Avusturya hem de Bâbıâli için savaş ilan etmek üzere şartlar henüz oluşmamıştır[1089]. Özellikle Osmanlı idaresinde hâlâ Rusya ile bir savaşa karşı olanlar iktidarda ağırlıktadır. Padişah'ın bunları iktidardan uzaklaştırması ve Rusya'nın da Lehistan'da Osmanlı müdahalesinin hukuki meşruiyetini sağlayacak hareketlerde bulunması için bir müddet daha geçmesi gerekmiştir.

İstanbul'da diplomatik münasebetler devam ederken Osmanlı-Lehistan sınırında ise Rusya muhalifleri tarafından bazı askerî hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Muhalifler Türk kalelerinden de illegal yollardan lojistik ihtiyaç-

1089 III. Mustafa ile Ghobis'in konuşmaları için bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 392-393. Padişah'ın Alman hekimle olan diyaloğu Caro ile olan diyaloglarına çok benzemektedir. Bu da yapılanın bir tür iletişim yöntemi olduğunu, bu yolla Padişah'ın doğrudan haber ulaştırabildiğini göstermektedir.

larını tamamlama adına destek görmüşlerdir. Akkirman Kalesi'ndeki topların bir kısmı Lehistan'a götürülmek üzere muhaliflere satılmış, ancak bu durum İstanbul tarafından da haber alınmıştır. Bunun üzerine Maksud Giray'a bu durumun engellenmesi ve ihmali olanların cezalandırılması yönünde ferman gönderilmiştir[1090]. Ayrıca Akkirman kadısına da konunun araştırılması bildirilmiş, bunun için İstanbul'dan da özel bir mübaşir tayin edilmiştir[1091].

J. Bar Konfederasyonu ve Balta Olayları

İstanbul'da diplomasi yoğunluğu 1767'nin son günlerinde artarken Lehistan'da ise daha önceden kararlaştırıldığı üzere 5 Ekim 1767'de takriben 10 bin Rus askerinin kuşatması altında olağanüstü ikinci diyet toplanmış ve toplantı 24 Şubat 1768'de nihai kararların açıklanması ile sona ermiştir. Diyette alınan en önemli karar gayr-ı Katoliklere de Katoliklerle eşit hakların verileceğine dair madde olmuştur[1092]. Bu maddeyi tanımayan ve Rusya'nın Lehistan'daki varlığının kabul edilir olmadığını savunan muhalifler ise 28 Şubat 1768'de Podolya Eyaleti'ne bağlı Bar Kasabası'nda bir konfederasyon kurmuşlardır[1093].

Bar konfederasyonu, küçük çaplı bir ordu bile oluşturmuş ve amaçlarını bir beyanname ile ilan etmiştir. Rusya karşısında destek bulmaya da çalışmışlardır. Bâbıâli ve Kırım Hanı'ndan da yardım talep etmiştir[1094]. Osmanlı yönetimi Obreskov'un söz verdiği üzere diyetten sonra Rus ordusunun Lehistan'dan çekilip çekilmemesini beklemeyi uygun görmüştür. Buna mukabil Rus ordusu, Rusya kapıkethüdasının sözünün aksine olağanüstü diyet geçmesine ve Rusya'nın istediği şekilde gayr-ı Katolikler Katoliklerle eşit haklara sahip olduğu ilan edil-

1090 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 301, hk. 985, Evâhir-i Receb 1181/12-22 Aralık 1767.

1091 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 336, hk. 1080, Evâhir-i Şaban 1181/11-21 Ocak 1768.

1092 Şubat 1768 olağanüstü diyetinin toplanma süreci ve müzakereler hakkında bk. Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 83-90; Soloviev, *History of Russia*, XLV, 157-163; Lukowski, *The Partitions of Poland*, s. 39-43. Şubat 1768 diyeti hakkında Fransa Elçisi Vergennes de Bâbıâli'ye bir havadis kâğıdı sunmuştur. Havadis kâğıdında Bâbıâli'nin Obreskov'a baskıları sonucu Lehistan'daki Rus askerlerinin çekilmesi yönünde söz verildiği, şayet Türk tarafı daha önceden harekete geçseydi Rusya'nın Lehistan'da bu kadar serbest hareket edemeyip, ülkeyi de harabeye çeviremeyeceği belirtilmiştir. Bununla Osmanlı'nın Lehistan'a müdahil olması sağlanmaya çalışılmıştır (TSMA, nr. E.4761, 10 Zilkade 1181/29 Mart 1768).

1093 Bar konfederasyonunun kurulması ve hedefleri için bk. Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 91-95; Soloviev, *History of Russia*, XLV, 163-173; Lukowski, *The Partitions of Poland*, s. 44-46; Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 132. Bar konfederasyonu için hazırlıklar daha Şubat 1768'de diyet bir araya gelmeden önce başlatılmış, Josef Pulaski ile Marek Jandolowicz destek için görüşmelere başlamışlardır. Hatta Bar Kasabası da daha önceden belirlenmiştir.

1094 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 94.

miş olmasına rağmen hâlâ ülkeden ayrılmayınca Osmanlı idarecileri Obreskov'u sıkıştırmaya başlamışlardır. Mart 1768'e gelindiğinde durumun değişmediğine, bilakis Bar konfederasyonu yüzünden Rusya'nın Lehistan'daki askerî varlığını daha da artırdığına dair İstanbul'a haberler gelmesi üzerine Bâbıâli, Obreskov'dan konuya dair bir açıklama istemiştir. Obreskov ise Rus ordusunun en geç bir ay içinde Lehistan'ı terk edeceğini vadetmiş; buna rağmen İstanbul'daki rahatsızlık giderek artmıştır[1095].

İstanbul'daki rahatsızlığın artmasında Nisan 1768'den itibaren Bar'da yaşanan gelişmelerin de önemli bir etkisi olmuştur. Zira Nisan 1768'e kadar Bar konfederasyonuna askerî bir müdahaleden sakınan Rusya, bu aydan itibaren operasyonlar düzenlemeye ve muhalifleri silah zoruyla etkisiz hâle getirmeye başlamıştır. General Peter Krechetnikov komutasındaki Rus birlikleri Bar Kasabası'na saldırmış, kısa sürede kasabayı ele geçirmiş ve muhalif liderlerinin birçoğunu tutuklamıştır[1096]. Tutuklamalar karşısında ne Fransa ne Avusturya ne de Papalık muhaliflere doğrudan bir destek verebilmiştir. Versay yalnız geçici bazı vaatlerde bulunmuştur[1097]. Bar'daki gelişmeler üzerine en ciddi hareketliliğin yaşanmaya başladığı yer ise İstanbul olmuştur.

Rus birliklerinin Bar'da yaptıkları Bâbıâli tarafından haber alındıktan sonra İstanbul'da tartışmalar yeniden alevlenmiştir[1098]. Devlet ricalinin bir kısmı Bender, Özü ve Hotin civarına asker sevk edilmesini savunurken bir kısmı da harekete geçmeden önce bir kez daha Obreskov ile görüşülmesini istemiştir[1099]. Tartışmalar sonunda ikinci görüş kabul edilmiş ve Reisülküttâb Osman

1095 Murray, 2 Mart 1768 tarihli mektubunda Lehistan'daki gelişmeler yüzünden Bâbıâli'nin rahatsızlığının artmaya başladığını, Obreskov'un ise bu tepkiyi yatıştırmak için çalıştığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/44).

1096 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 95-96; Soloviev, *History of Russia*, XLV, 163-166; Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 132-133. Dış desteği kesin olarak elde etmeden ve organizasyonunu tamamlamadan Bar konfederasyonunun düzenli Rus birlikleri karşısında başarı kazanması zaten beklenmemekteydi. Bu yüzden Krasinski tarafından uyarılmışlardır. Ayrıca Bâbıâli de yardım talepleri karşısında organizasyonlarını ve hazırlıklarını tamamlamadan destek verilmeyeceği cevabını vermiştir (Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 96).

1097 Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 97-98.

1098 Nisan 1768 itibariyle neredeyse her üç günde bir Boğdan voyvodasından Lehistan'daki gelişmelere dair takrirler gelmiş ve bu takrirler İstanbul'daki tepkiyi artırmıştır (Soloviev, *History of Russia*, XLV, 173). Murray da 2 Nisan 1768 tarihli mektubunda Boğdan voyvodasından gelen temsilciden bahsetmiştir (NA, SP, nr. 97/44).

1099 Murray'ın 1 Nisan 1768 tarihli mektubunda İstanbul'daki tepki ve tartışmalara değinilmiştir (NA, SP, nr. 97/44).

Efendi bir kez daha Obreskov ile bir araya gelmiştir. Daha önceki görüşmelerinin aksine Mayıs 1768'deki iki saat süren görüşmelerinde Osman Efendi çok daha sert bir dil kullanmış ve "Türkiye'nin onurunun ve çıkarlarının Rusya sarayının Lehistan'daki bu tür bir uzatılmış hâkimiyetini daha fazla gözetmeye izin vermediğini", "Türk halkının doğasından dolayı, Sultan'ın ve vekillerinin bazen yapmak istemedikleri şeyleri yapmaya zorlandıklarını" söylemiş ve açıkça Obreskov'u tehdit etmiştir[1100]. Buna mukabil Bar Kasabası'ndaki muhaliflerin yardım taleplerine dair ise "Bâbıâli'nin dış yardımdan mahrum kalınca dağılmış olan düzenbazlara yardım etmek gibi bir niyetinin olmadığını" ifade etmiştir. Daha sonra Rus birliklerinin artık Lehistan'da kalmalarının bir gerekçesi bulunmadığını ve ülkeyi terk etmeleri gerektiğini söylemiştir.

Reisülküttâbın sözlerine karşılık olarak Obreskov ise Bâbıâli'nin Bar konfederalistlerini küçük görerek yanıldığını, onların yayınladıkları beyannamede Rusya ve Lehistan arasında kararlaştırılan antlaşmayı tanımadıklarını beyan ettiklerini belirtmiştir. Rus askerinin Lehistan'daki varlığını meşru göstermek için de Bar konfederalistlerinin açıkça isyan hâlinde olduklarını, bunun da Rus askerî varlığının devam etmesini zorunlu kıldığını ileri sürmüştür. Rusya'nın Lehistan'da asker bulundurmasının da antlaşmalardan elde ettiği bir hak olduğunu, zira ülkedeki anarşinin hâlâ devam ettiğini, bu yüzden ne Bâbıâli'nin ne de başka bir gücün Rusya'nın bunu yapmasını engellemeye yetkisinin bulunmadığını savunmuştur. Obreskov'a göre şayet Bâbıâli, Rus ordusunun geri çekilmesini istiyorsa bunun en iyi yolu asilerin ele geçirilmesi için Rus güçlerine Osmanlı sınırına girmek pahasına da olsa izin verilmesidir.

Obreskov'un sözlerine ve önerilerine rağmen Osman Efendi, geri adım atmamış ve Rusya kapıkethüdasının Rus ordusunun Lehistan'dan yakında çıkacağına dair sözünü hatırlatarak Obreskov'dan yine böyle bir söz vermesini

1100 Murray da İngiltere'nin Varşova'daki elçisi Wroughton'a gönderdiği 17 Mayıs 1768 tarihli mektubunda İstanbul'daki "kamuoyu baskısının" etkilerine değinmiş, şimdilik Bâbıâli'nin Rusya aleyhine bir askerî hazırlık başlatmadığını fakat "Bâbıâli'nin Lehistan'a yürüyecek birliği olmadığı kanısı uyandırsa da her ülkede olduğu gibi bu ülke de bir kamuoyu vardır. Osmanlı toplumu, Rusya'nın ilerleyişinden rahatsızlık duymaktadır. Bâbıâli'nin, halkının tavrına uyarak hareket etmeyeceğini şu an için" bilmenin olanaksız olduğunu da belirtmekten geri kalmamış ve Lehistan'daki gelişmelere dair daha fazla bilgi göndermesini istemiştir. Bunun yanında Obreskov'un İstanbul'da elinin güçlenmesinin Repnin'e bağlı olduğunu yazarak elçiden bir noktada ona nüfuza etmesini talep etmiştir (NA, SP, nr. 97/44). Zinkeisen, reisülküttâb ile Obreskov'un 5 Nisan 1768'de yazılı ve sözlü olarak görüştükleri, görüşmede reisülküttâbın Leh asilerin Osmanlı tarafından kabul edilmeyeceği, bu yönde de başta Kırım Hanı olmak üzere sınır komutanlarına emirler gönderildiğini ifade ettiğini yazmıştır (*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 636).

istemiştir. Ayrıca, Bâbıâli'nin Rusya'nın asileri etkisiz hâle getirmesine karışmayacağını fakat bunun için Türk sınırına yaklaşmasını bile iyi karşılamayacaklarını belirtmiştir. Reisülküttâbın bu sözlerinden sonra da iki saatlik görüşme sona ermiştir[1101].

Obreskov, görüşmeden sonra Bâbıâli nezdinde elini güçlendirmek ve Rusya'nın Lehistan'daki faaliyetlerinde zaman kazanmak için başka yollara da tevessül etmiştir. Panin'e gönderdiği mektupta İstanbul'da özellikle ulemanın Bar'daki konfederalistlere, mazlumlara yardım etmek gerektiği gerekçesiyle sahip çıkmakta ısrar ettiklerini yazmış ve buna karşı bir söylem geliştirmek için Reisülküttâb Osman Efendi'nin rüşvet verilerek kazanılması gerektiğini kaydetmiştir. Rusya kapıkethüdasına göre şayet Osman Efendi rüşveti kabul ederse ondan Kırım Hanı Maksud Giray'a gönderilmek üzere bir ferman hazırlatılması istenmeliydi. Fermanda Han'dan Bar konfederasyonu üyelerine bir an önce isyanı bitirmeleri için baskı yapması ve Bahçesaray'daki Fransa temsilcisi Baron de Tott'un[1102] siyasi meselelere müdahil olmasının engellemesi istenmeliydi. Ayrıca hazırlanacak başka bir fermanda da Tott'un Kırım'dan kovulması emredilecekti[1103], ancak Obreskov'un

1101 Obreskov ile Osman Efendi arasındaki Mayıs 1768'deki görüşme için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLV, 173-174. Reisülküttâb ile Obreskov'un görüşmesine Murray da 17 Mayıs 1768 tarihli mektubunda değinmiş ve Mayıs 1768 itibariyle konfederalistlere Padişah'ın destek vermeyi düşünmediğini kaydetmiştir: "Sizin şahsınıza diğer saraylardan nasıl bir istihbarat gelirse gelsin, benim Bâbıâli'den edindiğim izlenim Lehistan sınırına herhangi bir ordu yığmamak yönündedir. Tatar Hanı'na emirlerin gönderilmesi Lehistanlı konfederalistlerin sözünün dinlendiği anlamına gelmemekte olup, onlarda da destek yönünde bir eğilim yoktur. Aynı emirler Boğdan voyvodasına, Bender ve Hotin paşalarına da gönderilmiştir. Reis efendi, Rus elçisi ile özel bir mülakatta bulunmuş ve Rus elçisinin fikrine göre sultan konfederalistlere şimdilik kapıları kapatmıştır, ancak Rus birliklerinin ilerleyişlerini devam ettirmeleri hâlinde, Padişah kuzey orduları için hazinenin kilidini açacaktır. Eğer birlikler ilerlemeye devam ederlerse, Padişah da ilerlemeyeceğini taahhüt etmeyecektir. Burada anahtar rol Prens Repnin'e aittir..." (NA, SP, nr. 97/44).

1102 Baron de Tott, 1767-1769'da Kırım'da Fransa konsolosu olarak görev yapmış, bu süre zarfında özellikle Kırım Giray'ın hanlığı döneminde Tatar birliklerini Rusya karşısında hazırlamakla görevlendirilmiştir. Tott, Kırım günlerine dair bir de hatırat kaleme almıştır (*18. Yüzyılda Türkler*, s. 121–235). Tott, Fransa Dışişleri Bakanı Choiseul'ün politikalarında önemli bir görevi hayata geçirmek üzere Kırım'a gönderilmiştir. Buna göre Bâbıâli'nin Rusya'ya savaş ilan etmesinin en önemli vasıtalarından birinin Kırım'daki gelişmeler olacağını bilen Choiseul, Tott'u bir Türk-Rus savaşı için Kırım'da gerekli alt yapıyı hazırlamak amacıyla göndermiştir (Scott, *The Emergence of the Eastern Powers*, s. 172).

1103 Obreskov'un Panin'e yazdığı Mart 1768 tarihli mektup için bk. Soloviev, *History of Russia*, XLV, 1174. II. Katerina da Obreskov'a gönderdiği 31 Ocak 1768 tarihli mektubunda Tott'un bir an önce görevden alınması için Bâbıâli'ye baskı yapmasını istemiştir (Alan W. Fisher, *The Russian Annexation of The Crimea 1772-1783*, Cambridge 1970, s. 29–30). II.

beklentileri Temmuz 1768'de Balta'da yaşanan gelişmeler yüzünden hayata geçirilemeyecektir. Ayrıca üst düzey devlet ricalinin görevden alınmaları da Rusya kapıkethüdasının planlarının hayata geçirilmesini engellemiştir.

1768 Haziranı'na gelindiğinde ise İstanbul'a Lehistan sınırından yeni haberler gelmeye başlamıştır. Haberlere göre Rus birlikleri, Lehli muhalifleri yakalamak amacıyla Boğdan sınırından içeri girmiştir. Bu, Bâbıâli tarafından haber alındıktan sonra büyük bir infiale sebep olmuştur. Her ne kadar Obreskov, Rus birliklerinin geri çekileceğini taahhüt etse de bu etkili olmamış ve Eflak voyvodasına gönderilen fermanlarla kendisine sığınan muhalifleri zorla sınır dışı etmemesi, gerekirse yardım bile etmesi emredilmiş, ayrıca sınır birlikleri teyakkuz hâline getirilmiştir. İstanbul halkı arasındaki hoşnutsuzluk da her geçen gün biraz daha artmıştır[1104]. 1768 Temmuz'unda gelen haberler ise Bâbıâli'yi harekete geçmeye ve Rus sınırında askerî hazırlıklar yapmaya mecbur etmiştir. Zira Yüzbaşı Shila (Şilo) komutasındaki bir Kazak birliği, Temmuz 1768'de Osmanlı-Lehistan sınırındaki Balta Kasabası'na gelmiş, önce buradaki Yahudileri daha sonra da Lehistanlıları katlettikten sonra kasabayı terk etmişlerdir. Bunu haber alan Türk sınırında bulunan Galti Kasabası'ndaki Yahudiler ve Türkler intikam almak amacıyla Balta'ya geçmiş ve kasabadaki Ortodoksları katletmeye başlamıştır. Yahudi ve Türklerin Balta'ya girdiğini duyan Shila geri dönmüş ve iki taraf arasında iki gün boyunca şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. İki günün sonunda ise barışılmış ve iki taraf da topraklarına geri dönmüş fakat çatışmalarda Türk tarafından 1.800'e yakın insan katledilmiştir[1105].

Bu olay, İstanbul'da haber alındığında büyük bir infiale sebep olmuş, bunu fırsat bilenler savaş naraları atmaya başlamış, şehir halkı arasında asayişsizlik giderek artmıştır. Osmanlı başkentinde savaş naralarının atılmasında Fransa elçilik tercümanının da büyük dahli olmuştur[1106]. Osmanlı-Rus sınırında askerî hazırlıkların

---

Katerina ve Panin'in Obreskov'a gönderdikleri mektuplar için bk. *Sbornik imperatorskago russkago istoricheskago obshchestva (=SIRIO)*, C LXXXVII, St. Petersburg 1893, s. 22–200.

1104 Murray'ın 15 Haziran 1768 tarihli mektubu (NA, SP, nr. 97/44).

1105 Soloviev, *History of Russia*, XLV, 174–175, 182–183; Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 100–101; Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 133.

1106 Rusya'ya karşı bir savaş açılması için faaliyetler yürütmesi yönünde talimatlar alan Vergennes, Nisan 1768'den itibaren geri plana çekilmiştir. Zira Versay'dan gelen 25 Nisan 1768 tarihli mektupta elçinin uzun süredir elçilik görevinde bulunduğu ve bu yüzden yakında azledileceği bildirilmiştir. Vergennes, bundan sonra daha çok azledilmemek için çabalamış ve İstanbul'da savaş için en müsait şartların oluştuğu bir zamanda elçi diplomatik meselelerden giderek elini çekmiştir. Bu yüzden elçiden ziyade elçilik tercümanı savaş isteyenleri

başlatılması yönünde uç beylerine fermanlar gönderilmiştir[1107].

Balta Kasabası'nda yaşanan kanlı katliamların arkasında kim(ler)in olduğu hususunda ise hem Türk hem de Rus kaynaklarında spekülatif bilgiler verilmiştir[1108]. Olay ile ilgili en farklı bilgileri Şem'dânîzâde yazmıştır. Müellife göre olayların arkasında Kırım Giray bulunmaktadır. Zira mazul durumdaki han yeniden Kırım hanı olabilmek için bir Rus seferinin çıkması gerektiğini bilmektedir. Bu yüzden mutemet adamlarından Lipka Yakub'u Balta Kasabası'na voyvoda olarak tayin etmiş ve 1768'e gelindiğinde Yakub'a "...Hanlığımın tekerrürüne Moskov seferinin açılması iktizâ eder ki kizbe haml olunan kelâmım tasdik oluna... sefer zuhuruna bâ'is fitne peydâ edesün" şeklinde mektuplar göndermiştir. Kırım Giray'dan gelen mektuplar üzerine Yakub, Ruslar'ı Balta'daki Yahudilere saldırmaları için tahrik etmeye başlamıştır. Müellife göre

---

teşvik etmek zorunda kalmıştır. Buna rağmen Vergennes, 1768 savaşı ilan edilene kadar İstanbul'da kalmıştır. Yerine gelen yeni elçi François de Saint Priest ise ancak 13 Kasım 1768'de İstanbul'a ulaşabilmiştir. Vergennes'in azledildiği ve elçinin buna dair yazışmaları hakkında bk. *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 352 vd. Fransa elçilik tercümanının İstanbul'daki savaş taraftarlarını kışkırttığına 1 Ağustos 1768 tarihli mektubunda Murray da değinmiştir (NA, SP, nr. 97/44).

1107 İngiltere Elçisi Murray'ın 1 Ağustos 1768 tarihli mektubunda Osmanlı-Rus sınırındaki gelişmeler ve bunların İstanbul'daki yansımaları şu şekilde rapor edilmiştir: "Rusya Kazakları, Konfederasyoncuları Rivalette Kazası'na kadar kovalamışlardır. Ruslar, bu amaçla aynı adı taşıyan Kırım hanına ait küçük bir yer olan Rivalette'ye girmişlerdir. Rus komutan, buranın insanlarına 24 saatlik süre tanımıştır. İlgili şehrin kumandanı ise Han'ın izni olmadan bu insanları teslim etmeyeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Ruslar, şehri zapt etmişler, insanları öldürmüşler ve geri kalanları da esir almışlardır. Aynı zamanda ulaşan bir ulağın bildirdiğine göre büyük ölçekli Rus birlikleri Hotin önünde gözükmüşlerdir. Gelen bu raporlar alarma sebep olmuş, derhâl Divan toplanmış, bunun bir sonucu olarak Bâbıâli tarafından birliklerin derhâl toplanması emredilmiş, Hotin, Bender ve Özü'de 15 bölük yeniçerinin, iki cebeci, iki topçu ve bir top arabacıları bölüğünün birkaç gün içinde toplanması emredilmiştir. İstanbul şehri ve onun banliyölerinde savaş çığlıkları atılmaktadır. Birçok cinayet olayı işlenmiştir. Birçok katil, iş yeri sahiplerinden haraç almaktadır. İnsanların düşüncesine göre önce 12 bin kişi gönderilecek sonrasında 20 bin kişi daha yollanacaktır. Buna karşın serhatte gönderilen insan sayısı 2 bin kişiyi geçmemektedir..." (NA, SP, nr. 97/44). Ayrıca bk. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 636-637.

1108 Soloviev, Rus raporlarına istinaden Balta'daki olayların arkasında kimlerin bulunduğu konusunda kesin bir şeyler söylenemeyeceğini yazmış ve "Bu nasıl gerçekleşti? Bu Kazaklar kimlerdi?" diye sorarak şüphesini ortaya koymuştur (*History of Russia*, XLV, 175). Zinkeisen de Balta'daki olayların arkasında Fransız ajanlarının olduğu yönünde bir söylenti dolaştığını kaydetmiştir (*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, 637). Smirnov ise Balta olaylarında Baron de Tott ile iş birliği içinde bulunan Yakub Ağa'nın büyük rolü olduğunu belirtmiştir (*Kırım Hanlığı*, s. 529-532).

Baron de Tott da Balta'daki hadiseleri tahrik etmiştir[1109].

Şem'dânizâde'nin rivayetine mukabil Yakub Ağa'nın Lehli muhalifler ve Kazaklarla yürüttüğü müzakerelere dair en önemli ve ayrıntılı kaynak Baron de Tott'un Kırım'daki Tercüman Kâtibi Ruffin'in kaleme aldığı günlüktür[1110]. Günlükte Yeni Kale'de sakin Kazakların Lehistan topraklarına girmesi, bunun sebep olduğu gerginliği gidermek üzere Yakub Ağa'nın görevlendirilmesi ve faaliyetleri etraflıca anlatılmıştır. Kazaklar, Lehli muhaliflerin Kırım Hanı tarafından muhafaza edildiklerini ileri sürmekteydiler. Yakub Ağa, bir mirza ile birlikte ve maiyetinde yirmi kadar adam olduğu hâlde Balta'ya gönderildi. Bu arada Lehli muhalifler Rus takibinden kaçıp, Balta'ya yedi sekiz saat mesafedeki bir kaleye sığınmışlar, kale dizdarı da herhangi bir muhasaraya karşı hazırlıklı olmadığından, kaleye sığınanların serbest bırakılması şartıyla kaleyi

1109 Şem'dânîzâde, 1761'de Damadzâde Mehmed Murad Efendi'nin İstanbul kadısı tayin edildiği zaman İstanbul Balkapanı nâibliğine atanmış ve bu vesile ile Damadzâde ile bir kurbiyeti oluşmuştur. İlmiye mensubu olması hasebiyle Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi ile de bir yakınlığı vardır ve bunu, müellif eserinde şu şekilde açıklamıştır. Bu yüzden 1768'de Mehmed Efendi ile Obreskov'un Büyükdere'deki gizli buluşmalarından haberdar olabilmiş ve bunu eserinde anlatmıştır. Şem'dânîzâde, Selim Giray, Kırım hanı tayin edildiğinde, İsmail kadısı olması hasebiyle, karşılamış ve böylece onunla görüşme imkânı da bulmuştur. Bu yüzden Kırım'daki gelişmelere dair de malumat sahibi olmuştur. Balta Kasabası'ndaki olaylar meydana geldiğinde gelişmelerin iç yüzünü en iyi bilenlerden biri de Şem'dânîzâde olmalıdır zira bu sırada İsmail kadısıdır. Müellifimizin bu avantajlarına rağmen daha çok savaş karşıtı hiziplere yakın olması sebebiyle müellifin bilgilerini ihtiyatla karşılamak gerekir (*Mür'i't-Tevârih*, I.A, 110). Kesbî'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'yle ilgili kaleme aldığı ikinci telifinde ise olay biraz daha farklı anlatılmıştır. Kesbî'ye göre Balta'daki yeniçerilerden birkaçı meyhanede kendi hallerinde dururken oraya gelen Rus askerleri ile arasında bir kavga başlamıştır. Kavga, kısa sürede büyümüş ve Müslümanlar, Rus askerlerinin üzerine saldırmışlar, bunun üzerine Ruslar da Müslümanlara ateş açmışlar, karşılıklı bir çatışma başlamış, çatışmada her iki taraftan da birçok kişi öldürülmüştür (*1768-1774 Harbi Vekâyi'i*, s. 44). 1768-1774 Seferi'nin en önemli kaynaklarından Mahmud Sabit'in *Târîh-i Silistre* adlı eserinde ise Balta'daki gelişmelere hiç değinilmemiş, ancak savaşın başlama sebebi olarak Lehlilerin 1768'de Hotin Kalesi'ne saldırmaları gösterilmiştir (*Târîh-i Silistire*, s. 27). Hüseyin Râmiz de Balta olaylarından bahsettikten sonra Hotin'e Rusların saldırdığına dair söylentilerin savaş sebebi sayıldığını yazmıştır (*Zübdetü'l-Vâkı'ât Adlı Eseri*, s. 39).

1110 BULAC, MS, TURC, nr. 189. Tott, Balta hadiselerine dair hatıratında fazla bilgi vermez. Buna mukabil mektuplarında gelişmeleri rapor eder. Mesela 10 Temmuz 1768'de Bahçesaray'dan Choiseul'a gönderdiği mektupta Rus birliklerinin Balta Kasabası'na saldırdıklarını, bu hareketin Fransa'nın Bâbıâli'yi Rusya aleyhine kışkırtması için büyük bir imkân sağladığını bildirdi (*La correspondance consulaire de Crimée du Baron de Tott (1767-1770)*, ed. Ferenc Tóth, İstanbul 2014, s. 29-30). Tott'un "müjdesine" rağmen Bâbıâli'yi Rusya karşıtı bir harekete başlatmak İstanbul'daki Fransa Elçisi Vergennes için hiç de kolay olmadı.

Rus generaline teslim etti. Anlaşma şartları icabı kaleye sığınan Lehli muhaliflerin gitmelerine izin verildi ve muhalifler buradan Balta'ya geldiler[1111].

Yakub Ağa, Balta'da Lehli muhalifleri karşıladı ve ihtiyaçlarını giderdi. Daha sonra onlara, kendilerini takip eden Rus askerlerinin Balta'ya gelip gelemeyeceğini sordu. Muhaliflerden birisi, "Hazır olun. Buraya geleceklerinde iştibâh yokdur" cevabını verdi. Bu cevap üzerine Yakub Ağa herhangi bir saldırı tehlikesine karşı gerekli tedbirleri aldı. Çok geçmeden Rus birlikleri Balta önlerine geldi. Yakub Ağa, haremini Tombasar'a gönderdi ve kendisi Balta'da kaldı. Rus generali birkaç saat sonra Ağa'ya bir adamını gönderdi, Lehli muhaliflerin teslim edilmesini istedi ve bunun için üç gün mühlet tanıdı. Yakub Ağa gelen adama, "Bizim Moskov çariçesi ile öteden berü sulh u salâhımız var iken teklif idüp mühlet virmek ne münâsebeti vardır? Hem ne kabulüm var. Üç gün değil, kırk gün mühlet virilse yine kail olmam. İllâ Hân efendimiz tarafından bir mektûb gelüp, kaçkınları viresiniz deyu bir emr-i âlîleri gele" cevabını verdi. Bu cevap üzerine Rus birlikleri önce Lehistan'a ait Balta'ya, sonra da Kırım'a bağlı Balta Kasabası'na ağır silahlarla saldırdı. Ruffin'in naklettiğine göre Kırım Baltası'nda saldırılar yüzünden bin kişiden fazla insan öldü. Yakub Ağa ise Bender tarafına kaçmak zorunda kaldı. Uzun süre ölü mü diri mi olduğuna dair haber alınamadı. Ağa, Bender'e kaçtığından Rus birlikleri de onu takip etti. Bender Kalesi'nde de çatışmalar oldu. Çatışmalarda Bender'i koruyan yeniçerilerin bir kısmı da öldü. Bu gelişmeler bölgede bulunan görevliler tarafından mektuplar vasıtasıyla hem Kırım'a hem de İstanbul'a bildirildi[1112].

Kırım müftüsü, Ruffin vasıtasıyla Balta'daki gelişmelere dair Tott'un kendilerine yardım edip edemeyeceğini sordu. Tott da gelişmeleri hem Versay'a hem de İstanbul'daki Fransa elçisine mektuplar yazarak bildirdi. Gelecek cevaplara göre hareket edecekti[1113]. Tott, bir gün sonra Kırım Hanı Maksud Giray ile görüştü. Görüşmede Balta'daki hadiseler de gündeme geldi. Han, Bâbıâli'yi tenkit etti[1114].

1111 BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 20-23. Ruffin bu bilgileri Kırım Şeyhülislâmı'ndan (müftü) almıştır. Şeyhülislâm bu vesileyle Balta hakkında şu bilgileri de vermiştir: "Balta nâmân iki şehr vardır. Birisi öte tarafda düşer, Leh cumhûrının zîr-i tasarrufundadır. Berüki Balta, Kırım Hânı efendimize tâbi'dir. Hatta Tombasar ve bütün Kırım sınurlarının voyvodası Balta-i mezkûrda oturur. Ara yirde bu Bağçesarây'ın Çürüksu gibi bir ırmak akar da üzerinde bir küçük cisr vardır" (s. 23).

1112 BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 23-26.

1113 BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 28.

1114 Maksud Giray şöyle demiştir: "*Devlet-i Aliyye* büyük devletdir ammâ ağırdır ve illa kımıldanmaz bile" (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 36). Baron de Tott da Choiseul'a gönderdiği

Rusya'nın bu kadar hızlı hareket etmesini ve bu kadar ileri gitmesini beklemediğini ifade etti. Tott, Balta'dan gelen haberlerin temkinle karşılanması gerektiğini, çünkü bu durumlarda muhakkak abartılı bilgilerin de etrafa yayıldığını belirtti. Görüşmede Rusya, Prusya, Fransa ve Avusturya münasebetleri ve ittifaklar da ele alındı[1115]. Tott, bir süre sonra Kırım müftüsü ile de Balta olayları hakkında görüştü[1116]. Bu görüşmede de Tott'tan yeni bilgiler istendi. Tott da daha sağlıklı bilgiler alabilmek için maiyetinde bulunan adamlarından birinin olay yerine gönderilmesine izin verilmesini talep etti. Göndereceği kişi Leh boyarlarındandı ve bölgede bağlantıları vardı. Podolya'ya gönderilecek Leh boyarı buradaki Fransız konsolosu ile de irtibata geçecek ve yerinde bilgiler toplayacaktı[1117].

Kırım'da Balta'daki hadiselere dair bir müddet sağlıklı bilgi edinilemedi. Dedikoduların hâkim olduğu bir gerginlik dönemi yaşandı. Bir süre sonra ise hem Yakub Ağa'dan hem de Yedisan seraskerinden olaylarla ilgili mektuplar Bahçesaray'a ulaştı. Mektuplar sayesinde Yakub Ağa'nın hayatta olduğu ve maiyeti ile birlikte Yedisan'a kaçabildiği öğrenildi. Ayrıca mektuplarda halk arasında dolaşan dedikoduların bir kısmının doğru olduğu haber verildi. Lehistan ve Kırım Baltası'nda yaşananların, anlatılanlardan daha feci olduğu bildirildi. Mektuplarda Balta'daki hadiselerin seyri hakkında da yeni ve farklı bilgiler haber verildi. Bunların en önemlisi de Balta'ya yönelik Rus saldırısının bir defa değil, iki defa vuku bulduğuydu. Yazılanlara göre Yakub Ağa, Yedisan'a geldikten sonra buradaki idareciler ile istişare toplantıları yapmış ve gelişmelerin Kırım Hanı'na bildirilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak bunun için yerinde bir araştırma daha yapılması ve her şeyden emin olunması sonucuna varılmıştı. Bunun için beş-on genç mirza seçilmiş ve bunların olay mahallini, Rus askeriyle bir çatışmaya girmeden, uzaktan tetkik etmek üzere Balta'ya gönderilmişti. Fakat mirzalar Rus birliklerinden gizlenmeyi başaramadılar ve Rus askeri ile mirzalar arasında silahlı çatışma çıktı. Mirzalar Rus birliğine darbe vurmasına rağmen önce Lehistan, ardından da Kırım Baltası'na kaçtılar. Onları takip eden ve takviye edilmiş olan Rus birlikleri de artlarından Kırım Baltası'na kadar geldiler. Bu arada mirzalardan biri, yardımcısı ile birlikte Kırım Baltası'na geçerken köprüden düşerek can verdi. Di-

14 Ağustos 1768 tarihli mektubunda Maksud Giray'ın Balta olaylarına dair acil müdahale taleplerinin Bâbıâli tarafından beklenen kadar hızlı cevap vermemesine içerlediğini haber verir (*La correspondance consulaire de Crimée du Baron de Tott (1767-1770)*, s. 30-31, dipnot nr. 104).

1115 BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 28-37.

1116 BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 37-40.

1117 BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 39.

ğerleri ise Balta'dan Yedisan'a kaçmayı başardılar. Yedisan'da yapılan toplantıda Balta'ya daha tecrübeli başka mirzaların gönderilmesi ve Ruslar ile görüşülmesi kararı alındı. Gönderilen mirza Balta'da Rus generaliyle görüştü ve görüşmede iki tarafın da barışın muhafazası için elinden geleni yapması kararlaştırıldı. Ayrıca Yakub Ağa'nın Balta'da emin bir şekilde görev yapabilmesi için yanında Rus rehin bulundurması, Rus tarafında da bir rehin bırakılması karara bağlandı[1118].

Karşılıklı barışın muhafazası karara bağlandıktan ve rehinler verildikten sonra Yakub Ağa, Yedisan'dan Kırım Baltası'na gitti. Bir müddet sonra Rus birliklerinin hareketlerini izlemek üzere Lehistan Baltası'na bir casus gönderdi. Casus yaptığı araştırmalarda Rus askerinin Balta'dan ayrıldığını tespit etti ve Ruslara verilen esir mirzaları da kurtardı[1119].

Balta ve Yedisan'daki gelişmelere dair daha sağlıklı bilgiler Kırım'a gelmesine rağmen, Maksud Giray bu haberleri beklemeden İstanbul'a Çukadar Said vasıtasıyla[1120], daha çok söylentilere istinaden kaleme aldığı bir name göndermişti. Hanın namesinde Balta'daki hadiselerin sulh ile neticelendiği maalesef belirtilememiş, Rus birliğinin yaptığı katliam anlatılmıştı[1121].

Kırım Hanı'ndan gelen nameler vasıtasıyla Balta'daki çatışmalar Bâbıâli tarafından haber alındığında ise Obreskov'a soruldu[1122]. Kapıkethüdası da Rusya'nın iki ülke arasındaki antlaşmalar hilafına hareket etmediğine dair taahhütte bulunmuştur[1123]. Obreskov'un sözlerine itimat etmeyen Sadrazam

1118 Balta'dan gelen haberleri Kırım müftüsü, Ruffin'e nakletmiştir (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 40-47).

1119 BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 48-49.

1120 BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 76. Çukadar Said, 25 Temmuz 1768'de Bahçesaray'a geri döndü.

1121 Kırım müftüsü, Ruffin'e bu durumdan endişe ederek bahsetmiştir (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 49-51).

1122 Balta'daki olaylar İstanbul'da duyulduğunda Obreskov'un sorguya çekileceğini Kırım Hanı Maksud Giray da tahmin ediyordu. Nitekim Baron de Tott ile bir görüşmesinde bu beklentisini dile getirmiştir (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 51).

1123 Obreskov'un Balta'daki gelişmelere dair verdiği bilgiler Kırım'da da yakından takip edilmiştir. Baron de Tott, Maksud Giray ile bir görüşmesinde Obreskov'un gelişmelere dair Bâbıâli'ye şu bilgileri verdiğini haber vermiştir: "Balta tarafında vâki' olan fasl bir şey değildir. Moskov İmparatoriçesi'nden sizin hakkınızda olan niyyetleri gayetü'l-gaye pâkdır. Sulh u salâha halel virür bir hareketleri sâdır olmadı. Hem inşallah şimden sonra olmaz. Sınurda ba'zı kerre böyle döğüş barış olur lâkin dostluk dâima lâ-yenkatı'. Müttefikler, İmparatoriçe-i mezbûreme itâ'at etmeyüp Leh cumhuru bi'l-cümlesi kabul etdigi nizâm-ı karârlara tugyânen râzı olmayup zorbalık etdiklerinden anları tarîk-i itâ'ate getürmek bâbında o semtlere bu mikdâr asker ta'yîn ve irsâl olundu. Askeriyân-ı mezbûrân dahi aslından Moskov olmayup Kazak Mazak olmağla zabitlerinin sözünü dinlemeyüp birâz

Muhsinzâde Mehmed Paşa ile Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi, Büyükdere'de yalısı bulunan ve yabancı elçiler arasındaki konuşmalara dair bilgi sahibi olan mazul İstanbul kadısı Damadzâde Mehmed Murad Efendi'ye müracaat etmişlerdir. Murad Efendi ise Obreskov ile gizlice bir araya gelmiş ve bir müddet Balta'daki olaylara dair konuşmuşlardır. Rusya kapıkethüdası, Murad Efendi'ye de takririnde belirtilenlere benzer bilgiler vermiştir[1124]. Sadrazam ve Şeyhülislâm, olayla ilgili diğer ülke elçilerinden de bilgi istemiştir.

Sadrazam, aracılar vasıtasıyla Obreskov ile irtibata geçmenin yanında Rusya kapıkethüdasına gizlice de bazı bilgiler ulaştırmıştır. Bu haberlere göre Bâbıâli'nin sınırlarda başlattığı hazırlıklar asla Rusya'ya yönelik bir sefer hazırlığı değildir. Ayrıca gönderilen asker de 10 binden fazla olmayacaktır. Üstelik Hotin paşası sağduyulu biridir, Paşa'nın Hotin'e tayin edilmesinin sebebi savaş hazırlıklarını organize etmek değil, birliklerin saldırgan tutumlarını yatıştırmaktır. Sadrazam'dan bu teminatları alan Obreskov da Bâbıâli'ye sunduğu takrirlerde Repnin'in birliklerini Osmanlı sınırından geri çekeceği, Rusya'nın Türklere verilen zararları tazmin etmek üzere iki tarafın temsilcilerinin bulunacağı bir komisyonun kurulmasına razı olduğunu bildirmiş ve Osmanlı sınırındaki komutanlara sınırdan çekilmeleri için bizzat kendisinin bir kurye gönderdiğini yazmıştır[1125]. Bâbıâli, Rusya'nın müttefiki olması hasebiyle Prusya Elçisi Zegelin'e bir muhtıra vermiş ve Lehistan'daki Rus askerî varlığının hâlâ

---

mest ü serhoş olduklarından esnâ-yı germiyetde sınurdan öteye atılup bir mikdâr zarar u ziyânları re'âyânıza dokundu ise istirdâd ve tazmini görilür" (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 52-53).

1124 Baron de Tott, Maksud Giray'a Obreskov ile yapılan görüşmelerde Rus kapıkethüdasının sözlerini naklettikten sonra Bâbıâli'nin de şu karşılığı verdiğini haber vermiştir: "Serhoş imiş, ayık imiş Moskov askeri sınura altı sa'âtdan ziyâde yaklaşup karîb olmamak üzere sulh u salâhımızın bir mahsus maddesi yok mu? Ya niçün askeriniz ma'hûd mesâfede turmayup daha yakın gelmişler? Aslı nedir? Andan mâ'adâ tutalım ki kesret-i harâretden nâşî askeriniz Balta'ya dek gelmişler. Ya siz hoş ve intikam sevdâsına düşen asker bile altı pâre top getürmege sabr ider mi? Bu kadar ahmâl ve eskal ile yürür mü? Mühlet verir mi?" (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 53). Bu müzakerede Maksud Giray, Bâbıâli'nin Kırım'a nasıl baktığına dair de çarpıcı ifadelerde bulunur (s. 55-56). Söz konusu ifadeler, Karlofça Antlaşması'ndan itibaren Kırım Hanlığı'nın giderek Osmanlı'ya tabiiyetten uzaklaştığının da göstergesidir.

1125 Murray'ın 1 Ağustos 1768 tarihli mektubunda Obreskov ile sadrazam arasındaki yazışmaya ve Rusya kapıkethüdasının takrirlerine değinilmiştir. Murray'a göre, Obreskov Bâbıâli'ye sunduğu takrirlerde yanıldığını açıkça ortaya koymuştur, zira gelişmeler onun iddialarının aksi yönünde olmuştur (NA, SP, nr. 97/44). Ayrıca bk. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 637.

devam etmesini kınadıktan sonra, şayet gelen haberler doğruysa Türk tarafının da Kırım Hanı'na konfederasyona yardım etmesi yönünde emir göndereceği belirtilmiştir[1126].

Balta'daki olayların İstanbul'da infiale sebep olduğu ve savaş taraftarlarının giderek daha da güçlendiklerine dair bir raporun Obreskov tarafından St. Petersburg'a gönderilmesinden sonra II. Katerina bir manifesto yayınlamıştır. Manifestoda talihsiz olayların Osmanlı ile Rusya'nın sınırlarının kesin olarak belirlenmemesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Ayrıca 200 Zaporog Kazağı'nı Bâbıâli'ye teslim edeceğini taahhüt etmiş ve bütün Rus birliklerinin Osmanlı sınırından çekileceği sözünü vermiştir[1127]. Fakat Lehistan'ın parçalanmış durumu buna izin vermediğinden ülkenin tamamen boşaltılması için Osmanlı yönetiminden kısa bir süre daha talep etmiştir[1128]. Ayrıca Obreskov, Balta'daki olaylara dair Divan-ı Hümayun'a önemli ve gizli belgeler sunmuştur. Rusya kapıkethüdasının sunduğu belgelerin en önemlileri Fransa'nın Kırım Konsolosu Baron de Tott'a ait olduğu iddia edilen ve Fransa Dışişleri Bakanı Choiseul'a gönderilen mektuplardı. Zira mektuplarda Tott, Balta Muhafızı Yakub Ağa'yı Bâbıâli'yi yanıltması konusunda nasıl satın aldığını anlatmaktadır[1129].

II. Katerina'nın manifestosu daha İstanbul'a ulaşmadan Ağustos 1768'de Osmanlı başkentine Lehistan ile ilgili yeni haberler gelmiş ve 17 Ağustos 1768 gecesi Rus birliklerinin Krakov'u ele geçirdikleri öğrenilmiştir[1130]. Bu haber,

1126 Bâbıâli'nin Zegelin'e verdiği 19 Temmuz 1768 tarihli muhtıra için bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 570.

1127 Rusya, Balta'ya saldıranların Kazak birlikleri olduğunu ileri sürmüş ve bunların cezalandırıldığına dair Kırım Hanı Maksud Giray'a da mektuplar gönderilmiştir (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 95). 30 Temmuz 1768 tarihli görüşmelerinde Maksud Giray, bu mektubun içeriğinden Baron de Tott'a da bahsetmiş; Tott ise Kazakların suçsuz olduğunu, asıl suçlunun "ofisal" denilen Rus yetkililer olduğunu belirtmiş, daha önce Prusya ve Rusya'nın benzeri vaatle Fransa'yı da oyaladığını ifade etmiştir (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 95-96).

1128 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 637.

1129 Tott'a ait olduğu iddia edilen mektupları Lehistan'daki Rusya Elçisi Panin göndermiştir (Soloviev, *History of Russia*, XLV, 184). Buna mukabil Tott, hatıratında buna dair tek bir kelime bile yazmamıştır.

1130 Krakov'un Ruslar tarafından ele geçirilmesi hakkında bk. Soloviev, *History of Russia*, C XLV, 168-169; Kaplan, *The First Partition of Poland*, s. 100-101; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, 637-638.

İstanbul'daki Rusya aleyhindeki infiali daha da artırmış[1131] ve Temmuz 1768'de başlatılan askerî hazırlıklara hız verilmiştir.

K. Osmanlı-Rus Sınırındaki Askerî Hazırlıklar ve Savaş Kararının Alınması

Balta Kasabası'ndaki katliamlar 1768 Temmuz'undan itibaren haber alındıktan sonra Osmanlı başkentinde hareketli günler yaşanmaya başlamış, bir taraftan Boğdan ve Eflak voyvodalarından bölgedeki son gelişmelere dair raporlar istenirken diğer taraftan da Bender, Özü ve Hotin gibi muhtemel bir Rus savaşında en önemli üsler olacak kalelerde askerî hazırlıklara hız verilmişti. Elçiler arasında Türklerin 1769 baharında Rusya'ya savaş ilan edeceği söylentileri dolaşmaya başlamıştı[1132].

Hazırlıkların yoğun bir şekilde başlatıldığı kalelerden biri Hotin'di. Öncelikle kalenin muhafızı değiştirilmiş ve Vezir İsmail Paşa'nın yerine Halil Paşa tayin edilmiştir[1133]. İstanbul'daki yeniçeri ortalarından bir kısmı gemi ile Çorbacı İbrahim'in nezaretinde Hotin'e gönderilmiştir. Ayrıca İbrahim'e Balçık İskelesi'nden itibaren Hotin'e kadar yolda savaştan anlayan 150 yiğidi de asker olarak alması emredilmiştir[1134]. Edirne ve çevresinden de Hotin'e gönderilmek

1131 Prusya Elçisi Zegelin, 26 Temmuz 1768 tarihli mektubunda İstanbul'daki infiali şu şekilde rapor etmiştir: "İşler burada öyle bir buhran-ı azim içindedir ki eğer Rusya, Bâbıâli'nin Lehistan'ı tahliyeye müteallik olan mutâlebini is'af etmeyecek olursa Rusya ile Bâbıâli arasında harb gayrı-kabil taharrizdir. Ve ahval-ı hâzıraya nazaren biraz vakit kazanmak bile büyük bir şey kazanmakdır. Şekl-i hükûmet her ne kadar müstebidâne ise de ahali galeyana geldiği vakit hükûmet artık hâkim-i mutlâk değildir, seylâba tâbi' olmağa mecburdur" (Sorel, *Mesele-i Şarkıyye*, s. 45-46).

1132 Murray, 1 Ağustos 1768 tarihli mektubunda Türklerin 1769 baharında savaş ilan edeceğine dair haberi bir Fransız tüccardan öğrendiğini yazmıştır. Bir partide içkiyi fazla kaçıran tüccar sarhoş olmuş ve bunu fırsat bilen Murray, tüccarın ağzından önemli bilgiler almıştır. Bu bilgilerin en önemlisi de Sadrazam'a yakın kişilerden olan İsmal Bey adlı birinden baharda savaş ilan edileceğini duyduğudur. Fransız'a göre Türkler bunun için tersanede yoğun bir hazırlık başlatmış ve Kırım'a savaş malzemeleri ihtiva eden bir gemi göndermişlerdir (NA, SP, nr. 97/44). Vergennes de XV. Louis'ye sunduğu raporunda Balta olayından sonra Bâbıâli'nin savaş hazırlıklarına hız verdiğini yazmıştır. Fransa elçisine göre Balta olayına kadar Osmanlı devlet ricali Rusya ile bir savaştan uzak durmaya çalışmış fakat Balta'daki katliamlar Türk yetkililerin Rusya'nın niyetinin Osmanlı topraklarına saldırmak olduğunu kesin olarak anlamalarını sağlamıştır (*Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkında Raporları*, s. 65-66).

1133 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 25, hk. 28, Evâhir-i Safer 1182/6-16 Temmuz 1768.

1134 Hotin Kalesi'ndeki hazırlıklara dair fermanlar için bk. BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 14, hk. 15; s. 21, hk. 24; s. 25-26, hk. 29; s. 36, hk. 55. Hotin ve diğer kalelere sevk edilen yeniçeri ortalarının asker sayıları eksik olduğundan bunların yolda ikmal edilmesi emre-

üzere 1.000 levendin toplanması istenmiştir[1135]. Bir taraftan kaleye asker sevki yapılırken diğer taraftan da kalenin tamire muhtaç yerleri tamir edilmeye başlanmıştır. Bu minvalde İstanbul'dan yeniçeri ortalarından bir kısmı da bu iş için görevlendirilmiş ve bunlar Varna'ya kadar gemi ile sevk edilmişlerdir[1136]. Buna rağmen asker sevki ve kale tamiri için görevlendirilenlerin görev yerlerine gitmemeleri bazı sıkıntılara da sebep olmuştur. Hotin Kalesi'nin tamir edilmesi için görevlendirilen Silistre, Niğbolu, Çirmen, Kırkkilise ve Vize sancakları zaim ve timar sahiplerinin bir kısmı kendilerine belirtilen sürede görev yerlerine gitmemiş ve bu yüzden ellerinden timarlarının alınması için ilgililere fermanlar gönderilmiştir[1137]. 1768 Eylülü sonlarından itibaren de kaleye zahire depolanmaya[1138], sayıları az olan topçu askerinin sayısı artırılmaya başlanmıştır[1139].

Hazırlıkların başlatıldığı bir diğer kale de Özü'dür. Hotin Kalesi'nde olduğu üzere Özü'ye de bir taraftan yeniçeri ortalarından diğer taraftan da leventler arasından toplanan kişilerden asker sevk edilmiş, bunun için kale muhafazasına memur cebeci zabiti Seyyid Ömer ile kale muhafızı Vezir Mustafa Paşa görevlendirilmiştir[1140]. Selanik, İlbasan, Yanya, Avlonya ve Dilvine gibi bölgelerden de Özü Kalesi'ne asker sevk edilmiş fakat bazı bölgelerden istenen askerler kaleye sevk edilmediği için sıkıntılar yaşanmıştır[1141]. Kalenin tamiri için ise yine yeniçeri ortalarından bazıları ve cebeciler tayin edilmiş[1142], bunun yanında Rumeli'nin muhtelif bölgelerinden de bunun için görevlendirmeler

---

dilmiştir. Bu da Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu kötü durumu gösteren önemli bir veridir.

1135 Edirne kadısı ve bostancıbaşıya gönderilen ferman için bk. BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 52, hk. 87, Evâhir-i Rebîülâhir 1182/3-13 Eylül 1768.

1136 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 14, hk. 16; s. 19-20, hk. 23. Hotin Kalesi tamirinde yardımcı olması için görevlendirildiğine dair Selanik Mutasarrıfı Vezir Hasan Paşa'ya hitaben yazılan ferman için bk. nr. 166, s. 20, hk. 23, Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1182/22 Eylül-1 Ekim 1768.

1137 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 43, hk. 71; s. 20, hk. 23.

1138 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 58, hk. 100-101; s. 60, hk. 106.

1139 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 60, hk. 103-104.

1140 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 14, hk. 16; s. 14, hk. 16; s. 23-24, hk. 26; s. 25-26, hk. 29; s. 36, hk. 55; s. 51, hk. 88.

1141 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 23-24, hk. 26. Eyalet askerlerinin bir kısmı Ekim 1768 tarihi itibariyle hâlâ Özü'ye ulaşmamıştır (A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 64, hk. 113).

1142 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 21, hk. 24; s. 19-20, hk. 23.

yapılmıştır. Ancak asker sevkinde olduğu gibi kale tamiri için görevlendirilen timarlı sipahilerin de Özü'ye gönderilmesinde ciddi aksamalar yaşanmıştır[1143]. Kaleye gelen eyalet askerleri de birçok asayişsizliğe sebep olmuş, hatta ekmek azlığı bahanesiyle kaledeki fırınları yağmalamışlardır. Bunun yanında eyalet askerleri ile kaledeki yerli yeniçeriler arasında da anlaşmazlıklar çıkmış, bütün bu sıkıntılar kalenin tamirini geciktirmiştir[1144]. Askerler arasındaki kavgalar engellenemediğinden kaledeki altmış altıncı ortadaki yeniçeriler Ekim 1768'de İbrail'e gönderilmiştir[1145].

Hotin ve Özü'de olduğu üzere Rusya'ya karşı ilan edilecek bir harpte hazırlıksız yakalanmamak amacıyla çalışmaların başlatıldığı bir diğer önemli yer de Bender Kalesi olmuştur. Buraya da İstanbul'daki yeniçeri ortalarından ve Rumeli'nin muhtelif bölgelerinden asker sevk edilmiş, kalenin tamire muhtaç yerleri onarılmaya başlanmış, lojistik manada ikmal edilmeye çalışılmış, hazırlıkları idare etmek üzere sabık Aydın muhassılı Vezir Hüseyin Paşa görevlendirilmiştir. Diğer iki kalede olduğu üzere buradaki hazırlıklarda da hem eyalet askerlerinin gelmemesi hem de gelenlerin sebep olduğu problemler yüzünden çalışmalar sekteye uğramıştır[1146]. Çalışmaların sekteye uğramasının en önemli sebeplerinden biri de Vezir Hüseyin Paşa'nın görev yerine geç gitmesidir[1147].

Osmanlı sınır kalelerinde hazırlıklara hız verildiği günlerde Bender yakınlarındaki Lehistanlı muhaliflere de daha önce iade edilmeleri yönünde girişimlerde bulunulmasına rağmen, el altından destek verilmeye başlandı. Bu durum Kırım'da da büyük bir sevinçle karşılandı[1148].

Balta Kasabası'ndaki gelişmeler İstanbul'da haber alındıktan sonra bir taraftan Osmanlı-Rusya sınırındaki askerî hazırlıklara hız verilirken diğer taraftan da Rusya'ya savaş ilan edilip edilmemesi konusu şiddetli bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Bu konuda Osmanlı devlet ricali ikiye bölünmüş ve

1143 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 24, hk. 27; s. 37, hk. 57; s. 43, hk. 70.

1144 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 51, hk. 84-85.

1145 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 63, hk. 110.

1146 Bender Kalesi'ndeki hazırlıklarla ilgili olarak bk. BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 14, hk. 16; s. 19-20, hk. 23; s. 23-24, hk. 26; s. 24, hk. 27; s. 29, hk. 39; s. 34, hk. 49; s. 43, hk. 70; s. 20, hk. 23.

1147 BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 34, hk. 49; s. 44, hk. 71.

1148 Baron de Tott, Maksud Giray ile 25 Temmuz 1768 tarihli görüşmesinde bu konu da ele alınmış ve Leh muhaliflere Bâbıâli'nin destek vermeye başlamasının memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 76-77).

bir taraf savaşın hemen ilan edilmesi gerektiğini savunurken diğer taraf buna karşı çıkmıştır.

Rusya'ya savaş ilan edilmesine karşı olanların başında Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi ve Reisülküttâb Yenişehirli Esseyyid Osman Efendi gelmektedir. Muhsinzâde Mehmed, kesin bir dille savaşa karşı olduğunu ifade etmese de savaş için şartların oluşmadığını ileri sürerek böyle bir karar alınmasını engellemek istemiştir. Sadrazam, bir savaş ilanı için serhat kalelerinde önceden hazırlıkların başlatılması gerektiğini, bunun ise yaklaşık bir senelik bir zaman alacağını ileri sürmüş ve aksi takdirde sıkıntılar yaşanacağını savunmuştur[1149]. Buna mukabil savaş isteyenlere göre

1149 Muhsinzâde Mehmed Paşa, ikinci sadaretinde Vasıf Efendi ile Şumnu'daki bir sohbet esnasında sefere neden karşı olduğunu, kendi bakış açısına uygun bir şekilde şöyle savunmuştur: "Moskovlunun Leh memleketine duhûlleri şehriyâr-ı âkibet-beyn ve pâdişâh-ı İskender-temkîne ba'is-i teşvîş ve etrâf dahi ba'zı mugalata ile sebeb-i tevhîş olduklarına binâen def'aten sefer kapularını açmak ve mechûlü'l-âkıbe ve hatırı muhtemel fitne-i nâire-i harbi uyandırmak mukaddemâtını temhîd etdikçe askerin metrûkesini ve serhaddlerin zahâir ve mühimmâtdan hilvi hasebiyle ser-rişte-i mükâleme ve muhâbereyi tatvîl ve refte refte levâzım-ı harbî tekmîl etdikden sonra kuvvetlice bulunup, zarûret ilcâ' eder ise o zemân muhârebeye mübâşeret olunmak lâzımdır. Zîrâ serhaddlerin hâli benim ma'lûmum ve ordu-yı hümâyûn Tuna'ya varmadan â'dâ o taraflara hücûm edüp, serhaddlerde müdâfa'aya vâfî asker olmayup, bir bâdire zuhûru meczûmumdur demişidim. Kelâm-ı sâdıkaneme havâle sem'-i i'tibâr ..." olunmamıştır. Vâsıf, Muhsinzâde'nin bu savunmasını yeterli ve ikna edici bulmamış olsa gerektir ki Sadrazam'ın cevabından sonra kendisi şu yorumu yapmıştır: "Moskovlu'nun memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye sû-i kasdı ve Leh ve Tâtâristân dagdagasını def'a elli seneden berü tedârükü beyne'd-düvel şâyi' ve Petro dedikleri gebr-i hâlikin vasiyet-namesinde bu mukaddimât münderic olduğu emr-i vâki' iken, Moskovlu hasmına vakt kazandırmak ve askerine nizâm verüp davrandırmak müstahîl görülür". Vâsıf'ın bu eleştirisi karşısında Muhsinzâde de "Fi'l-vâki' benim dahi bu keyfiyyet tahkikatımdandır, ancak düşmen fesh-i sulh maddesini devlete isnâd içün tedrîci maslahatına revâc verecegi ve ekalli bu mâdde bir sene süreceği ve bir senede Devlet-i Aliyye serhadlere müstevfâ asker ta'yîn ve mühimmât ü zehâyir teşhîn edüp, Ordu-yı hümâyûn varıncaya dek serhadlü düşmen ile cenge müsta'id bulunurlar idi" diyerek kendi görüşünün isabetli olduğunda ısrar etmiştir (*Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 335). Ahmed Resmî, savaş ahvalini bilen ve Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu duruma vâkıf Muhsinzâde'nin görüşlerinin isabetli olduğunu savunmuştur (*Hülâsatü'l-i'tibâr*, s. 52). Sonraki dönemlerde kaleme alınan tarihlerde ise Muhsinzâde'nin savaş karşıtlığı farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bunlar arasında en ilginçlerinden biri Kethüda Said Efendi'nin yazdıklarıdır. Said Efendi, Muhsinzâde'nin, "Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Seyhülislâm Veliyüddîn Efendi'yle bazı ukela terk-i sefer sûretini tercîh ve mahâzir-i melhûzasını beyânıyla tavzîh edip askerimiz otuz seneden berü terk-i kifâhla râhat ve âsâyis-i mu'tâd ve bu kadar vakıtdir olanca nizâmları dahî perîsân olarak lînet-i bâlin ve bister-i i'tiyâd eylediklerinden ma'dâ Avrupa nizâmı üzere talimpezir olmus düsmana tâb-âver olamayacakları hüveydâ ve bu sûretle Devlet-i Aliyye fâide edeyim der iken zarara mübtelâ olacagı rûnümâ" diyerek savaşa karşı çıktığını yazmıştır

Rusya, Osmanlı hamlesi karşısında bir savaşı göze alamayacaktır ve daha savaş başlamadan barış görüşmeleri için talepte bulunacaktır. Böylece Bâbıâli bir savaşa başlamadan itibarını artırmış olacak, ayrıca Rusya, Türk tarafının niyetinin ciddi olduğunu anlayınca Lehistan'dan ordusunu geri çekecektir. Şayet Rusya savaşı kabul ederse, bu savaş bir seneden fazla sürmeyecek ve diğer devletlerin tavassutuyla barış sağlanacaktır[1150]. Zira Rusya, özellikle Yedi Yıl Savaşlarında ağır bir mali yükün altına girmiş ve ekonomisi zor duruma düş-

(*Tarih-i Sefer-i Rusya*, s. 39-40). Bu değerlendirmelerin, Osmanlı ordusunda Batılı manada yeniliklerin yapılmaya çalışıldığı bir dönemde kaleme alınmış oldukları ve tarihî zemininden ziyade gününün meselelerine birer çözüm önerisi mahiyetinde olduğu dikkatlerden kaçırılmaması gereklidir. Zira Said Efendi'nin III. Selim dönemindeki Nizâm-ı Cedîd teşebbüslerine tarihî bir meşruiyet kazandırmak istediği açıktır.

1150 Anonim bir eserde savaş isteyen Osmanlı devlet ricalinin düşünceleri şu şekilde nakledilmiştir: "Bu vech üzere Âsitâne'den hareket ve cümle îtikâdında beş altı ay zarfında İslambol'a avdet olunur mülâhazalarıyla ordu-yı hümâyûn Âsitâne'den Davut Paşa sahrâsına nasb-ı hıyâma karar virilüb anfen zikr olundığı üzre nehr-i Tuna sâhillerine varmazdan mukaddem Moskovlu ile tecdîd-i musâlaha vuku' hayâllerinde deverân etmegin..." (*Tarih-i Sefer-i Rusya'ya göre 1768-1774 Osmanlı- Rus Savaşı*, haz. Hilal Yavuz, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2012, s. 68). Ahmed Resmî de savaş isteyenleri ağır bir şekilde eleştirmiştir (*Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 47-48. Ayrıca bk. Aksan, *Ahmed Resmi*, s. 122-123). Mustafa Nuri Paşa da savaş isteyenlerin şu gerekçeleri ileri sürdüklerini belirtmiştir: "Ruslar, Osmanlı Devleti ile bir savaşı göze alamaz. Türk orduları daha Tuna Nehri'ne varmadan, Polonya'daki birliklerini geri çekerler. Böylece de Podolya eyaleti gibi çok verimli bir bölge, kolaylıkla Osmanlı Devleti topraklarına katılmış olur" (*Netayicü'l-Vukuat*, C III-IV, 57). Kethüda Said de, savaş isteyenlerin görüşlerini *Anonim Târih*'deki ifadelere benzer cümlelerle şu şekilde aktarmıştır: "Moskovlu askerini tanzîm ve sanâyi'-i harbiyeyi talîm eylediği malûmu olmayan nâkıs endîşân-erkân-ı Devlet ve küteh-bünyân a'yân saltanat vuku'-ı sefere hahişker olduklarından "el-hareke me'al-bereke"diyerek istihsân ve tasvîb ve hâkân-ı zemân-ı sultân Mustafa Hânı igfâl ile tergîb edip Moskov gibi balıkçı köyün devlet-i kavî iktidâra mukâvemet etmek adîmü'l-ihtimâldir ve ordu-yı hümâyûn sevâhil-i nehr-i Tuna'ya varmaksızın istîmânla tâlib-i sulh olmak muhâldir deyüp..." (*Tarih-i Sefer-i Rusya*, s. 39). Rusya Maslahatgüzarı Levaşov da savaş isteyenlerin Rusya'ya resmen harp ilan edildiğinde nasıl bir halet-i ruhiyede olduklarını şu şekilde tasvir etmiştir: "... Hemen bütün askerler savaşa hazırlanmaya başladılar ki, tüfekler, kılıçlar, hançerler ve buna benzer diğer savaş aletleri satın alıyorlardı. Birçoğu ise bütün Rusya'yı ele geçireceklerini söylüyordu. Cahilce sözlerine göre de aynen İskender'in Yecüc ve Mecüc kavimlerini Büyük Kafkasya Dağlarına kapattığı gibi, bütün Rusları güneş ışığının bile girmediği en karanlık ülkelere kadar kovacak ve onları ebediyen oraya kapatacaklardı. Türk bilginlerine göre Yecüc ile Mecüc bugün de duvar yalamakla meşgul oluyorlar ki duvar delinince de dünyanın sonu gelmiş olacaktır. Türkler bu şekilde Rusları karanlık ülkelere kovarak, kendileri evlerine büyük ganimetlerle ve çok sayıda erkek ve kadın esirle dönmeyi amaçlıyorlardı. Türklerden bazıları ise Rusya'nın kudretine karşı beslediklerinden dolayı şöyle diyorlardı: 'Zavallı Rusya, sen artık hepten öldün. Artık sana kimse yardım edemez ve keskin kılıcımızdan kurtaramaz'" (*Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, s. 10). Savaş ilanı öncesi İstanbul'daki ortam için ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, 372-375.

müştür. Bu yüzden uzun bir savaşı göze alamayacaktır[1151].

Savaşı isteyen gruba rağmen bunların ileri sürdükleri gerekçeler, Şeyhülislam Veliyüddin Efendi ile Rumeli ve Anadolu kazaskerleri tarafından Rusya'ya savaş ilan edilmesi için yeterli değildir. Şeyhülislam ve kazaskerlerin bu görüşlerine karşılık III. Mustafa, Eylül 1768'den itibaren ulema üzerindeki baskıyı artırmaya ve Veliyüddin Efendi'den savaşın meşruiyetine dair bir fetva vermesini istemişti. Ancak Şeyhülislam, Padişah'ın bu talebine olumsuz cevap vermiştir. Üstelik daha da ileri giderek Rusya'ya şimdiki şartlarda savaş ilan edilmesinin gayrimeşru olduğu şeklinde görüş bildirmiştir[1152].

Veliyüddin Efendi ile Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin itirazlarına rağmen Osmanlı uleması da savaş ilanı konusunda ikiye bölünmüştür. Sabık Rumeli Kazaskeri Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi, savaşın meşruiyetine dair fetva verebileceğine dair imalarda bulunmuş ve savaş taraftarlarını desteklemiştir[1153]. Osman Efendi, Veliyüddin Efendi'nin Padişah'ın ısrarlarına rağmen fetva vermemekte diretmesi sonucu giderek daha da ön plana çıkmaya

1151 Savaş isteyenlerin bu tasavvurlarını Vergennes rapor etmiştir (*Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkında Raporları*, s. 68).

1152 Murray, Shelbourne Kontu'na gönderdiği 1 Eylül 1768 tarihli mektubunda Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi'nin savaşa karşı tutumuna dair şu önemli bilgileri vermiştir: "Size yolladığım en son 14 nolu mektuptan beri müftü efendi ile iki kazasker karar almışlardır. Bu karara göre mevcut provokasyonlar dâhilinde Şeyhülislâm'a göre savaş ilan edilemez... Şeyhülislâm'ın, savaş aleyhinde fetva vermesi, muhaliflerini rahatsız etmiş, savaş hazırlıkları, Sadrazam ve Reis Efendi'nin işareti doğrultusunda devam etmiştir" (NA, SP, nr. 97/44). İstanbul'daki Rusya Maslahatgüzarı Levaşov da hatıratında Veliyüddin Efendi'nin savaşa karşı tutumu hakkında şu önemli bilgileri kaleme almıştır: "Yine çok geçmeden eski müftü, Veli[yüddin] Efendi'nin, öldüğünü haber verdiler. O, çok yaşlı biriydi ve çok akıllı biri olduğundan, hayırlı işler yaptığından ve diğer özelliklerinden dolayı halk ona saygı duyuyordu. O, hiçbir zaman Ruslar ile savaşılmasını istememiş ve böyle bir savaşı haklı, dolayısıyla da kanuni bulmamıştır. Nitekim bu savaşa fetva da vermemiş ve [25 Ekim'de] ölmüştür..." (*Levaşov'un Hatıraları*, s. 23).

1153 Şem'dânî-zâde, *Müri't-Tevârih*, II.A, 112. Şem'dânîzâde'ye göre Osman Sâhib Efendi'nin savaşa taraftar gözükmesinin sebebi şeyhülislâm olmak istemesidir, zira Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi hem savaşa karşıdır hem de savaşın aleyhine açıkça görüş beyan etmiştir. Savaşa taraftar gözükerek Veliyüddin Efendi'nin azledilmesi hâlinde şeyhülislâm olmayı hedeflemiştir. Bu düşüncesine de Veliyüddin Efendi'nin 26 Ekim 1768'de vefatıyla nail olmuş ve şeyhülislâm tayin edilmiştir, ancak çok arzuladığı ve devletin savaş ilan etmeyi bile göze aldığı meşihat makamında yalnızca bir sene kalabilmiş, 2 Mart 1770'te vefat etmiştir. Şem'dânîzâde, ilerleyen dönemlerde Osman Efendi aleyhindeki tutumunu değiştirmiş gibidir. Zira Osman Efendi'nin vefatı ile kaleme aldığı bölümde Şeyhülislâm'ı övmüştür (*Müri't-Tevârih*, II.B, 24-25).

başlamıştır. Bunun üzerine Rusya Kapıkethüdası Obreskov harekete geçmiş ve daha önceden tanıştığı mazul İstanbul kadısı Damadzâde Mehmed Murad Efendi ile yine irtibata geçmiştir. Obreskov, Murad Efendi'ye "...bu Osman Molla dostluğumuzu düşmanlık kalıbına ifrağ etti. Sevdası celb-i mâl ise elli kîse kıymetli eşyâ yâhud nükûd verelim ve devleteynin musâfâtına bâ'is olabilürseniz, sizleri dahi tatyî edelüm" diyerek açıkça Osman Efendi'yi ikna etmesi karşılığında rüşvet teklif etmiştir. Buna rağmen Obreskov'un Murad Efendi ile görüştüğünü haber alan ve Rusya'ya savaş ilan edilmesini savunan Sadaret Kethüdası Hammamizâde Ömer Efendi[1154], Rusya kapıkethüdasının teklifinin hayata geçmesini engellemiştir[1155]. Sadrazam olmak isteyen Nişancı Yağlıkçızâde Mehmed Emin Efendi de Ömer Efendi'yi savaşı kışkırtma konusunda desteklemiştir[1156].

Osmanlı devlet adamlarının savaş konusunda iki gruba bölündüğü ve bunun açıkça bir güç mücadelesine dönüştüğü günlerde İstanbul halkı da için için kaynamaya başlamıştır. Sokaklarda, kahvehanelerde ve daha birçok yerde halk muhtemel bir savaşı konuşmaya ve bunun için gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştır. Halk arasındaki bu hareketlilik dönemin elçilik raporlarına da yansımıştır. İngiltere Elçisi Murray, daha 17 Ağustos 1768 tarihli mektubunda, "Gözüken o ki, bölge korkunç bir savaşın eşiğindedir. Şehrin her yerinde insanlar silah alıp temizlemektedir... Yabancı gemiler korkmuştur ve Kırım'a insan ve mal nakliyatı yüksek fiyatta gerçekleşmektedir. İmparatorluğun her yanında birlik sayısı artmıştır. İnsanların zihinleri de ısınmış, Bâbıâli mecburen bu insanları başka alanlarda istihdam etmeye başlamıştır..." diyerek halkın savaşa yaklaşımını ve giderek ortamın gerildiğini rapor etmiştir[1157]. Prusya Elçisi Zegelin ve Rusya Kapıkethüdası Obreskov'a göre de halk giderek gerilmiştir ve şayet gerekli tedbirler alınmazsa bu, bir sel gibi devleti savaşa sürükleyecektir[1158].

1154 Hammamizâde Ömer Efendi, reisülküttâblıktan Ekim-Kasım 1767'de sadaret kethüdası tayin edilmiş ve bu görevde iken Şubat 1769'da vefat etmiştir (Doğan, *İçişlerinin Yönetimi*, s. 56; Ahıshalı, *Reisülküttâblık*, s. 42).

1155 Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 114.

1156 Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 112.

1157 NA, SP, nr. 97/44.

1158 Zegelin'in Temmuz 1768 tarihli mektubu için bk. Sorel, *Mesele-i Şarkıyye*, s. 45-46. Obreskov da Eylül 1768'de St. Petersburg'a gönderdiği bir mektupta şunları rapor etmiştir: "Eğer Rusya sınırlarındaki bir veya iki sefere savunma savaşıyla karşı koyarsa Türk güçleri seferin bütün zorluğunun acısını çekecek, bu da hiç kuşkusuz Bâbıâlî'yi yakında umutsuzluk içinde

Osmanlı başkentinde gerginlik her geçen gün biraz daha artarken Kırım'da da önemli gelişmeler oluyordu. Lehli muhalifler Kırım Hanı Maksud Giray'a bir elçi göndermişler ve kendilerine yardım edilmesini talep etmişlerdir. Maksud Giray, elçi ile 1768 Temmuz'u ve Ağustos'unda defaatle görüşmüştür. Leh muhaliflerinin elçisi, handan kendilerine dört bin Tatar askeri ve mali destek verilmesini talep etmiştir. Maksud Giray, bu talepler karşısında defaatle Baron de Tott ile müzakerede bulundu. Tott, muhakkak Lehli muhaliflere yardım edilmesi gerektiğini, bunun insani bir vecibe olduğunu birçok defa dile getirdi. Sonraki günlerde de Baron de Tott, Lehistanlı muhalifler ile Maksud Giray arasında bilgi akışını sağlamaya, böylece gelişmelerin Rusya aleyhinde olmasını temin etmeye devam etti[1159]. Kırım'daki hareketlilik haliyle İstanbul'u da etkiliyordu.

İstanbul sokaklarında savaşın yaklaştığına dair söylentilerin her geçen gün biraz daha arttığı Ağustos 1768'de ardı ardına yaşanan aziller ve yeni atamalar Osmanlıların savaşa bir adım daha yaklaşmasına giden süreci hızlandırmıştır[1160]. Rusya'ya bir savaş ilan edilmesine karşı çıkanların başında gelen Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa, 7 Ağustos 1768'de azledilmiş, önce Bozca-

---

bırakacak. Özellikle de eğer Rus komutanlar, ekseriya seferin başında general savaşlarından kaçınan ve sonuna kadar savaşan Prens Eugene prensiplerine bağlı kalırlarsa. Türkler başta her zaman hırslı ve gözü pekler ama bu iş yakında onları kayıtsız ve çekingen yapacak, hatta isyan bile edecekler" (Soloviev, *History of Russia*, XLV, s. 184).

1159 BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 98-108. Lehistan'a gönderdiği adamının Maksud Giray'a verdiği bilgiler hakkında bk. BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 113-125. Baron de Tott, Choiseul'a gönderdiği 14 Ağustos 1768 tarihli mektubunda Maksud Giray'ın Lehli muhaliflere fazla güvenmediğini, kendisinin ise Lehli muhaliflerin desteklenmesi yönünde telkinlerde bulunduğunu rapor eder (*La correspondance consulaire de Crimée du Baron de Tott (1767-1770)*, s. 30-31, dipnot nr. 105). Her ne kadar Fransa, Lehli muhaliflerin desteklenmesi yönünde politikalar takip ediyorsa da XV. Louis'in devrik Lehistan krallarından I. Stanislaw'ın kızı olan eşinin vefatıyla bu politika en büyük destekçilerinden birini kaybetti. Choiseul, Tott'a gönderdiği 25 Haziran 1768 tarihli mektupta bu gelişmeyi haber verir (*La correspondance consulaire de Crimée du Baron de Tott*, s. 31).

1160 İstanbul'da savaşın konuşulduğu Kırım'da da biliniyordu. Nitekim Baron de Tott ile Kırım müftüsü arasında 1768 Ağustos'u başında şöyle bir konuşma geçmiştir: "[Tott] Sefer sadâsı işidildi deyu İstanbul'dan bana yazmışlar. [Müftü] Gerçek böyle bir sîd ü sadâ çıkmışdır lâkin aslı yok. Konsol Bey, Devlet-i Aliyye karaltı gösterdür, yohsa döğüş, sefer ne oldıgın unutdu" (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 125-126). Tott, 30 Ağustos 1768 tarihli Vergennes'e gönderdiği mektupta da "savaşın görünmeye başladığını" fakat "Osmanlı vezirlerinin bunun ilerlemesini durdurmaya çalıştıklarını" yazdı (*La correspondance consulaire de Crimée du Baron de Tott*, s. 31. Tott'un savaşı durdurmak isteyen "Osmanlı vezirleri" bir müddet sonra azledilince savaşın önündeki engeller de ortadan kalktı.

ada sonra da Rodos'a sürülmüş ve yerine Kütahya'da bulunan Anadolu Valisi Silahtar Hamza Mâhir Paşa tayin edilmiştir[1161]. Bu atama, oldukça kritik bir karar olmuş ve savaş taraftarlarının elini güçlendirmiştir. Zira Muhsinzâde'nin aksine Hamza Paşa savaş ilan edilmesini savunan bir devlet adamıdır ve zaten biraz da savaş ilan ettirmesi şartıyla sadaret mührüne sahip olabilmiştir. Zira Şemdânîzâde'ye göre Kütahya'dan İstanbul'a geldiğinde daha şehre girmeden yeni sadrazamı karşılamaya gidenler arasında Nişancı Yağlıkçızâde Mehmed Emin de yer almış ve Emin Efendi, Paşa'ya şu önemli sözleri söylemiştir: "... Padişah'ımızın ve amme-i nâsın matlubu seferdir, hattâ Muhsinzâde seferin terkini evlâ gördüğü içün azle giriftar oldu. Murâdımız cenâbınızı ikâzdır"[1162].

Muhsinzâde'nin azledilerek yerine Hamza Paşa'nın sadarete getirilmesi başta Rusya olmak üzere savaş karşıtları tarafından büyük bir şaşkınlıkla karşılanmış ve Bâbıâli'nin savaşa niyetli olduğu kanaati giderek daha fazla dillendirilmeye başlanmıştır[1163]. Sadaretteki bu değişiklikle birlikte başta İstanbul'daki

1161 Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa*, s. 36. Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın yerine Hamza Paşa'nın sadrazam tayin edilmesi sonraki tarihçiler ve özellikle savaş karşıtı olanlar tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bunların başında da Ahmed Resmî gelmektedir. Resmî, bu atamayı yanlış ve devleti savaşa götüren bir tercih olarak eleştirmiş, ayrıca Muhsinzâde'nin aksine Hamza Paşa'nın sefer ahvalini bilmeyen ve hasta biri olduğunu kaydetmiştir (*Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 52, 59-60). Şem'dânîzâde'ye göre de bu görev değişikliği savaş kararı almak üzere yapılan bir hileydi (*Müri't-Tevârih*, II.A, 112-113). Ayrıca bk. *1768-1774 Harbi Vekâyi'i*, s. 46-48; Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, C III-IV, 57.

1162 *Müri't-Tevârih*, II.A, 113. Şem'dânîzâde'ye göre Nişancı Mehmed Emin, sadrazam olmak istemekte fakat Muhsinzâde'nin azlinden sonra bunun gerçekleşmesi hâlinde azlin bir düzen olduğunun anlaşılmasından çekindiği için Hamza Paşa'nın sadaret mührünü almasını teşvik etmiştir. Tetkik ettiğimiz kadarıyla dönemi anlatan diğer çağdaş kaynaklarda bu konuşmaya yer verilmemiştir. Ahmed Vâsıf da Hamza Paşa'nın Kütahya'dan İstanbul'a geldiğinde 10 Cemâziyelevvel 1182/22 Eylül 1768'de Üsküdar'da üst düzey devlet ricali tarafından karşılandığını, Mehmed Paşa Kasrı'nda Paşa'ya ziyafet verildiğini yazmıştır fakat Mehmed Emin'in konuşmasına değinmemiştir (*Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 336-337). Murray da 15 Eylül 1768 tarihli mektubunda Hamza Paşa'nın sadarete tayinini ve Muhsinzâde'nin Bozcaada'ya sürüldüğünü rapor etmiş ve bu değişiklikten özellikle İngiltere'nin Hindistan ticareti ile ilgili politikaları zarar göreceğinden korktuğunu kaydetmiştir. Buna rağmen Reisülküttâb Osman Efendi, yeni sadrazam İstanbul'a gelene kadar hiçbir şeyin kesin olmadığı teminatını vermiştir (NA, SP, nr. 97/44). 1 Ekim 1768 tarihli başka bir mektubunda da Hamza Paşa'nın Üsküdar'da karşılanma törenlerinden bahsetmiş, mutantan bir karşılama tertip edildiğini, III. Mustafa'nın Sadrazam'a çok güzel bir at hediye ettiğini ve halkın meraklı bakışları arasında Hamza Paşa'nın saraya geçtiğini anlatmıştır. Ayrıca İstanbul'daki elçilik heyetlerinin tebrik için kabul edilmeye başlandıklarını mazul sadrazam Muhsinzâde'nin de Rodos'a sürüldüğünü yazmıştır (NA, SP, nr. 97/44).

1163 Obreskov, Muhsinzâde'nin azledilmesini, "İyi niyetli ve barışsever adam görevinden alındı"

Rus diplomatlar olmak üzere birçok kişi savaşın artık kaçınılmaz olduğu kanaatine varmıştır. Rusya Maslahatgüzarı Levaşov sadaretteki bu değişikliği; "Neticede Sultan, Lehistan'ın bağımsızlığını koruma bahanesiyle ki kendisi Lehistan'ın bir kısmını ele geçirmek istiyordu, Rusya ile barışı bozmaya ve onunla savaşmaya karar vermiştir. Bunun için de onun niyetlerini desteklemeyen herkesi devlet yönetiminden uzaklaştırmış ve onların yerine kendisi ile aynı fikirde olanları atamıştır. Sadrazam Muhsinzâde [Mehmed] Paşa'yı görevden alarak Rusya ile barışı bozmamasını tavsiye ettiği ve Rusya'ya savaş ilanına karşı çıktığı için onu tutuklattı. Onun yerine de [Silahdar] Hamza [Mahir] Paşa'yı getirdi. Hamza Paşa ise savaşları seviyor ve genel olarak Hristiyanlardan nefret ediyordu. Bu Sadrazam, Sultan'ın sözünden hiç çıkmıyordu. Nitekim Sadrazam olur olmaz, savaş hazırlıklarına başlamış ve başkentte en yakın zamanda Rusya ile savaşın başlayacağı haberini yaymıştır" diyerek artık savaşa giden sürecin kaçınılmaz olduğunu kaydetmiştir[1164].

Muhsinzâde'nin azlinden sonra Rusya'ya savaş ilan edilmesini isteyenlerin elini güçlendiren bir gelişme de Gürcistan cephesinde meydana gelmiş ve Osmanlı'ya isyan eden Solomon, Bâbıâli'ye tâbiyetini arz ederek, Türk tarafının taleplerini kabul ettiğini bildirmiştir. Gürcü prensinin barış teklifi Bâbıâli tarafından da kabul edilmiş ve prense bir berat gönderilerek tâbiyeti resmen tanınmıştır[1165]. Böylece, Doğu cephesinden emin olan savaş taraftarlarının Rusya karşısında eli daha da güçlenmiştir.

Gürcistan cephesinden sevindirici haberlerin İstanbul'a ulaştığı günlerde yeni ve önemli bir görev değişikliği daha yapılmıştır. Savaşa karşı tutumu ve özellikle Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya yakınlığı herkesçe malum olan Reisülküttâb Yenişehirli Esseyyid Osman Efendi, 25 Eylül 1768'de azledilmiş ve yerine el-Hâc Mehmed Emin Recâi Efendi tayin edilmiştir[1166] Bu değişik-

şeklinde St. Petersburg'a rapor etmiştir ve haklı olarak bu azlin Reisülküttâb Yenişehirli Osman Efendi'yi de olumsuz etkileyeceği endişesini kaydetmiştir (Soloviev, *History of Russia*, XLV, 184-185).

1164 *Levaşov'un Hatıraları*, s. 9.

1165 Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 335-336.

1166 Vâsıf, Osman Efendi'nin savaşa karşı olması ve Muhsinzâde'nin sözünden çıkmaması yüzünden azledildiğini yazmıştır (*Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 337). Osman Efendi, bir daha reisülküttâb tayin edilmese de 1768 Savaşı'nın ilerleyen safhalarında yine ön plana çıkmış ve Rusya ile yürütülen barış müzakerelerine Türk tarafının birinci elçisi olarak katılmıştır. Osman Efendi'nin yeniden ön plan çıkmasında ikinci defa sadrazam tayin edilen Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın rolü ve efendinin barışa taraftar olması etkili olmuştur.

lik, başta Rusya ve İngiltere diplomatları olmak üzere savaş karşıtları tarafından can sıkıcı bir durum olarak değerlendirilmiştir[1167].

Savaş muhaliflerinin azillerinden sonra yeni Sadrazam Hamza Paşa'nın ilk ve en önemli işi meşveret meclisini toplamak olmuştur. 3 Ekim 1768'de[1168] bizzat III. Mustafa'nın da katıldığı bir meşveret meclisi toplanmıştır. Sarık Odası'ndaki meşverete Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi, Nakibüleşraf Mirzazâde es-Seyyid Mehmed Said Efendi, Rumeli Kazaskeri es-Seyyid

---

Buna mukabil 1772'de başlayan barış görüşmelerinde Osman Efendi'nin takındığı tutumu Ahmed Resmî ağır bir dille eleştirmiştir (*Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 84). Osman Efendi, 1772'deki barış görüşmelerinden önce 1770'de Mora'daki isyanı bastırmak için 1.500 askerle birlikte Mora'ya gitmiştir. Efendi'nin Mora'ya gitmesinin arkasında Şem'dânizâde'nin belirttiği gibi "gayret-i diniyyesi" yanında burada Muhsinzâde'nin vali olarak bulunması da etkili olsa gerektir ki, Muhsinzâde bunun üzerine Osman Efendi'nin vezir payesini almasını sağlamıştır (*Mür'i't-Tevârih*, II.B, 28, 37). Muhsinzâde'nin sadaretinde 1772'deki sulh görüşmelerinden sonra Osman Efendi/Paşa artık barıştan ziyade savaşı arzular hâle gelmiş gibidir (*Mür'i't-Tevârih*, II.B, 94). Osman Efendi'nin Fokşan müzakerelerindeki rolü için ayrıca bk. Uğur Demir, "Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Hilafet", s. 304-354. Ayrıca bk. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, Ankara 2006, s. 75–81.

1167 İngiltere Elçisi Murray, 1 Ekim 1768 tarihli mektubunda Osman Efendi'nin azledilmesine değinmiş ve III. Mustafa'nın giderek savaş karşıtlarını pasif duruma getirdiğini, bunun da can sıkıcı bir durum olduğunu belirtmiştir (NA, SP, nr. 97/44).

1168 III. Mustafa'nın da bulunduğu bu meşveret meclisinin toplanma tarihi konusunda kaynaklarda muhtelif bilgiler verilmiştir. Vâsıf, meşveretin hangi tarihte toplandığına dair hiçbir bilgi vermez (*Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 338-339). Bu döneme ait bir *Rûznâme*'de ise 8 Ekim 1768'de Obreskov'un tutuklandığına ve bundan birkaç gün önce art arda iki müşavere yapıldığına net bir tarih vermeden değinilmiştir (*Bir Şâhidin Kaleminden İstanbul (1769–1774)*, s. 1). Ahmed Resmî, ilk meşveretin Hamza Paşa'nın İstanbul'a gelişinin onuncu gününde yapıldığını yazar ve bu tarih de 2 Ekim 1768'e tekabül etmektedir (*Hulâsatü'l-İ'tibâr*, s. 60). Diğer çağdaş Türk kaynaklarında da meşveretin tarihi verilmemiştir. Vergennes, ilk meşveretten bahsetmemiş, yalnızca Obreskov'un 6 Ekim 1768'de Yedikule'ye hapsedildiği toplantıya değinmiştir (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, s. 372). Hammer, mehaz göstermeden ilk meşveretin 4 Ekim 1768'de yapıldığı yazmıştır (*Büyük Osmanlı Tarihi*, C VIII, 400). Danişmend de ilk meşveret meclisinin 4 Ekim'de toplandığını kaydetmiş (*Kronoloji*, C IV, s. 43), Nagata ise tarih konusunda yanılarak Obreskov'un 3 Ekim'de Yedikule'ye hapsedilerek savaşın resmen ilan edildiğini yazmıştır (*Muhsin-zâde Mehmed Paşa*, s. 37). Köse, *Vâsıf Tarihi*'ni mehaz göstererek toplantının 4 Ekim'de gerçekleştirildiği yazmıştır (*Küçükkaynarca Antlaşması*, s. 10), ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere Vâsıf ilk meşveretin tarihine dair bir kayıt vermemiştir. Obreskov'un Bâbıâli'ye çağrılması kararının alındığı meşveretin tarihi ile ilgili en net bilgiyi döneme ait bir teşrifat defterinde (BOA, Kâmil Kepeci, nr. 696, s. 216) ve İngiltere Elçisi Murray'ın raporlarında bulmaktayız. Murray, 7 Ekim 1768 tarihli mektubunda 3 Ekim 1768'de büyük meşveretin toplandığını ve toplantıda Obreskov'un Bâbıâli'ye çağrılmasının kararlaştırıldığını rapor etmiştir (NA, SP, nr. 97/44).

Mustafa Efendizâde Seyyid Abdullah Efendi, Anadolu Kazaskeri Abdullah Efendizâde Mehmed Esad Efendi, sabık Rumeli kazaskerleri Osman Molla, İvaz Paşazâde İbrahim Efendi, sabık Anadolu kazaskerleri Paşmakçızâde es-Seyyid Mehmed Efendi, Şerifzâde es-Seyyid Mehmed Efendi ve Salih Efendizâde Mehmed Emin Efendi, sabık İstanbul kadıları Mehmed Nebih Efendi ve Damadzâde Mehmed Murad Efendi, sabık sadr-ı İstanbul kadıları Atıf Mehmed Efendi ve Esad Efendizâde es-Seyyid Mehmed Şerif Efendi, sabık sadr-ı İstanbul payesi alan Ali Paşazâde Abdullah Efendi, İstanbul Kadısı es-Seyyid İbrahim Efendi, Vezir Tevkii Mehmed Emin Paşa, sabık defterdar İbrahim Efendi, Reisülküttâb el-Hâc Mehmed Emin Recâi Efendi, Amedci Abdullah Efendi, sabık başmuhasebeci Suhbî Mehmed Efendi, Tersane Emini Resmî Ahmed Efendi, Cebecibaşı Kadir Ağa, Topçubaşı Hezarfen Mustafa Ağa ve Arabacıbaşı el-Hâc Ali Ağa katılmıştır[1169]. Meşverette Rusya'ya savaş ilanı konusu ele alınmıştır[1170]. Savaşa götüren süreç ve neden savaş ilan edilmesi gerektiğine dair yapılan müzakerelerde şu hususlar vurgulanmıştır: Osmanlılar 1739 Belgrad Antlaşması'na riayet etmesine rağmen Rusya, Lehistan'da kendi desteklediği Poniatowski'nin kral seçilmesini istemeyen gruplara baskı yapmış, bunu da Lehistan'ın asayişinin idamesi bahanesiyle icra etmiştir. Ahitnameler hilafına Lehistan'a asker ve silah sevk etmiş, böylece Lehistan'ın serbestiyetini cebren ve kahren ihlal etmiştir. Buna muhalefet edenleri ise zorla itaat altına almaya çalışmış, yine direnenleri de ya katletmiş yahut mallarına el koyarak cezalandırmıştır. Rusya'nın böyle davranmasının asıl sebebi önce Lehistan'ı hâkimiyeti altına almak, daha sonra da İslam topraklarına saldırmaktır. Bâbıâli, buna rağmen Rusya'dan Lehistan'dan askerini çıkarmasını istemiş, buna mukabil St. Petersburg muhaliflere baskıyı artırmaya devam etmiştir. Bununla da yetinmemiş Osmanlı topraklarına sığınan muhalifleri takip

1169 3 Ekim 1768'deki meşveret meclisine katılanların isimleri ve meşveretteki teşrifat törenlerinin ayrıntısı için bk. BOA, Kâmil Kepeci, nr. 696, s. 216-217. Ayrıca bk. Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 337-338.

1170 Kaynaklara yansıdığı kadarıyla Rusya'ya savaş ilan edilip edilmemesi değil, hangi gerekçelerle savaş ilan edileceği müzakere edilmiştir. Bunda meşveret öncesi savaş karşıtlarının büyük oranda tasfiye edilmeleri etkili olmuştur. Savaş karşıtlarının başında gelen Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi'nin ise toplantıda nasıl bir tavır sergilediği, itiraz edip etmediği hususunda ise elimizdeki kaynaklar sessiz kalmaktadırlar. Yalnızca meşveretin olduğu gün Veliyüddin Efendi'nin rahatsız olduğu, bu yüzden Bâbıâli'deki toplantıya katılamadığı ve Topkapı Sarayı'na diğer devlet ricaline göre birkaç saat önce tahtırevan ile geldiği bilinmektedir (BOA, Kâmil Kepeci, nr. 696, s. 217). Meşverete Ahmed Resmî de katılmıştır. Fakat Resmî'nin bu toplantıda nasıl bir tavır sergilediğine dair kaynaklarda bir bilgi verilmemiştir.

bahanesiyle Türk sınırlarına tecavüz etmiş ve özellikle Kırım hanlarının hassı olan Balta Kasabası'na saldırarak Müslümanları katletmiştir. Bunların haricinde daha birçok hususta antlaşmalar hilâfına hareket etmiştir[1171].

Bu başlıklar teker teker mecliste görüşüldükten sonra toplantıda bulunan ilmiye mensupları Rusya'nın antlaşmaları ihlal ettiğini, Osmanlı topraklarının ve halkının onun şerrinden korunması amacıyla Rusya'ya savaş ilan edilmesinin meşru olduğuna dair ittifaken rey bildirmişlerdir. Buna mukabil diğer devletler nezdinde meşruiyetini sağlamak adına Obreskov'un Hamza Paşa tarafından önce kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Zira yeni sadrazam olması hasebiyle Rusya kapıkethüdası, Hamza Paşa'yı tebrik etmek için henüz kabul edilmemiştir. Obreskov'un Sadrazam'ı tebrik için Bâbıâli'ye davet edilmesi ve bu sırada Türk tarafının Rusya'dan taleplerinin bir kez daha ifade edilmesi uygun görülmüş[1172]; Rusya kapıkethüdasına da 6 Ekim 1768'de Bâbıâli'ye gelmesi bildirilmiştir.

Obreskov, Sadrazam tarafından gelen davet mektubunu aldığında bir şeylerin ters gittiğini anlamış ve istişare etmek üzere 5 Ekim 1768'de Büyükdere'de bulunan İngiltere Elçisi Murray'ın yanına gitmiştir. Murray'a Sadrazam'ın kendisi ile görüşmek istediğini haber vermiş ve kötü bir şeylerin olacağını beklediğini söylemiştir. Obreskov, tutuklanabileceğini dahi ifade etmiş ve Murray'a Panin'den gelen mektupları göstermiştir. Ayrıca eşi İngiliz kökenli olduğu için İngiliz elçiden kendisinin tutuklanması hâlinde eşi ve çocuklarına sahip çıkmasını rica etmiştir. Murray'a gösterdiği St. Petersburg'dan gelen mektuplarda ise özetle Panin, Rus birliklerinin en kısa sürede Lehistan'dan çıkacaklarını ve Rusya'nın Bâbıâli ile dostane münasebetlerin devamını temenni ettiğini ifade etmiştir. Obreskov'un tutuklanma korkusu karşısında Murray, onu teselli etmiş ve mektuplarda belirtilen dostane ifadelerden dolayı tutuklanmasının söz konusu olamayacağını söylemiştir. Bu görüşmeden sonra Rusya kapıkethüdası 5 Ekim gecesini Büyükdere'de geçirmiş ve 6 Ekim'de sabahın ilk saatlerinde Sadrazam'la görüşmek üzere Büyükdere'den ayrılmıştır[1173].

1171 Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 336-337.

1172 Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 337-338.

1173 Murray, Obreskov ile Büyükdere'de yaptığı görüşmeyi 7 Ekim 1768 tarihli mektubunda anlatmıştır (NA, SP, nr. 97/44).

Obreskov, Levaşov hariç[1174] bütün elçilik personeli ile 6 Ekim 1768'de[1175] kendi kayığı ile Eminönü'ne geçmiş ve buradan yine kendi atı ile hiçbir merasim yapılmadan Bâbıâli'ye gelmiştir[1176]. 4 saate yakın sadrazam tarafından kabul edilmek üzere bekletilmiş ve nihayet 4 saat sonra Divân'a kabul edilmiştir. Rusya kapıkethüdası, Sadrazam Hamza Paşa'yı selamlamış ve yeni görevi dolayısıyla paşayı kutlamak için birkaç söz söyledikten sonra sadrazam araya girmiştir. Daha sonra Obreskov ile Hamza Paşa arasında bütün teferruatına vâkıf olduğumuz ilginç ve diplomasi tarihi açısından önemli şöyle bir konuşma geçmiştir:

"Hamza Paşa: Mösyö, ben sizi buraya, uzun zamandan beri sürüncemede kalan bir meseleyi sona erdirmek için çağırdım. Konferansa gerek yok! Reis efendilerle art arda birçok görüşme yaptınız. Görüldü ki, maksadınız her zaman aldatıcı vaatlerle bizi oyalamaktır. Hiçbir vadinizi yerine getirmediniz..." (Sadrazam böyle dedikten sonra koynundan, Obreskov'un 1764'te taahhütte bulun-

1174 Rusya Maslahatgüzarı Levaşov, 6 Ekim sabahı Obreskov ile birlikte Büyükdere'den ayrılmamış ve aynı gün Rus elçilik personelinin Yedikule'ye hapsedildiklerini burada haber almıştır (*Levaşov'un Hatıraları*, s. 9-10).

1175 Obreskov'un hangi gün Bâbıâli'ye geldiği ve tutuklandığı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler verilmiştir. Döneme ait bir teşrifat defterinde Rusya kapıkethüdası ve maiyyetinin 6 Ekim 1768'de Bâbıâli'ye geldiği kaydedilmiştir (BOA, Kâmil Kepeci, nr. 696, s. 217-218). Ahmed Vâsıf, Obreskov'un Bâbıâli'ye kabulünün ne zaman olduğuna dair kesin bir tarih vermezken (*Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 338-39), III. Mustafa devrine ait bir *Rûznâme*'de Rusya kapıkethüdasının 8 Ekim 1768'de davet edildiğini ve daha sonra da Yedikule'ye hapsedildiği not edilmiştir (*Müelllifi Mechûl Bir Rûznâme*, s. 1). Kethüda Said Efendi ise Obreskov'un 7 Ekim 1768'de tutuklandığını kaydetmiştir (*Tarih-i Sefer-i Rusya*, s. 40). Ahmed Resmî de Obreskov'un 7 Ekim 1768'deki meşverette tutuklandığını yazmıştır (*Hulâsatü'l-İ'tibâr*, s. 60). Buna mukabil hem Rus kaynakları (Soloviev, *History of Russia*, XLV, 185; *Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, s. 9; Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 134) hem de Vergennes'in ve Murray'ın mektuplarında (*Son Ambassade Á Constantinople*, C II, 372; Murray'ın 7 ve 10 Ekim 1768 tarihli mektupları, NA, SP, nr. 97/44) Obreskov'un 6 Ekim 1768'de Bâbıâli'ye davet edildiği yazılmıştır. Avusturya Elçisi Brognard ise bu kabulün 13 Ekim 1768'de olduğunu rapor etmiş fakat Hammer bunun yanlış olduğunu, Obreskov'un 6 Ekim'de sadrazam tarafından kabul edildiğini kaydetmiştir (*Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 401).

1176 Obreskov'un kendi kayığı ve atı ile Bâbıâli'ye gelmesi teşrifat kaideleri açısından olumsuz bir havanın olduğu anlamına gelmekteydi. Normal zamanlarda elçi, Bâbıâli'ye geleceği zaman kendisine Has Ahır'dan merasime mahsus eyerlenmiş atlar tahsis edilirdi. Elçilerin kabul törenleri için bk İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 268-317. Obreskov'un Bâbıâli'ye gelişinin ayrıntıları ve teşrifat açısından bir değerlendirmesi için bk. BOA, Kâmil Kepeci, nr. 696, s. 217-218. Vergennes, Baron de Tott'a gönderdiği 8 Ekim 1768 tarihli mektubunda Obreskov'un tutuklanmasının ayrıntılarını anlatır (*La correspondance consulaire de Crimée du Baron de Tott*, s. 32).

duğu bazı hususları ihtiva eden bir kâğıt çıkarmış ve konuşmasına şu şekilde devam etmiştir)

(Maddeleri sayarak) Nişancı Paşa ile şu maddelerde anlaşmamış mıydınız? Ve bilhassa Lehistan'da, çok kısa bir süre için, topları olmayan en çok 7 bin kişilik bir birlik bulunduracağınızı söylememiş miydiniz? Ama bugün 30 bin kişiden fazla bir birlik bulundurmuyor musunuz?

Obreskov: Doğru! Şartlar daha fazla bulundurmamızı gerektirdi.

Hamza Paşa: Peki, bugün kaç asker var?

Obreskov: 25 bin kadar.

Hamza Paşa: Pekâlâ, hain! Pekâlâ, yalancı! Böylece sadakatsizliğini, güvenilir kişi olmadığını itiraf etmiş olmuyor musun? Size ait olmayan bir ülkede askerlerinizin yaptığı zulümden Allah ve insanlar huzurunda hicab duymuyor musun? Toplarınız sınırlarımızda Kırım hanının saraylarından birini tahrip etmedi mi? Bütün bunları bir yana bırakalım, birlikleriniz Lehistan'dan ne zaman çekilecek?

Obreskov: İşleri biter bitmez.

Hamza Paşa: İstediğimiz cevap bu değil, bana askerlerinizin Lehistan'ı terk edeceklerine dair gerçek bir teminat mektubu verebilir misiniz? Müttefikleriniz olan ülkelerin elçilerini sözlerinizin şâhidi ve kefili olarak gösterebilir misiniz?

Obreskov: En açık bir şekilde ve mümkün olduğu kadar kuvvetli olarak hükümetime yazarım... Prusya elçisi sanırım kefil olabilir...

Hamza Paşa: Beni anlamak istemiyorsun. Mesele yazmak ve sonra cevap beklemek değil. Ben şimdi kesin bir taahhüt ve bütün müttefiklerinizden garanti istiyorum. Müttefiklerinizi biliyorum, tek müttefikiniz Prusya değil.

Obreskov: Benim bütün yapabileceğim, bu elçileri, Lehistan'daki meseleler halledilir halledilmez, oradaki bütün birliklerimizi çekeceğimize dair şâhit ve kefil göstermektir, bundan fazla bir şey vadedemem.

Hamza Paşa: Pekâlâ öyleyse, size bildiririm ki, şevketlü, kudretlü, yenilmez padişahımız, Allah'ın şan ve zaferlerini dâim kıldığı Yüce Efendim, bu şartlar altında size savaş ilân etme durumundadır. Öbür daireye geçip onun emirlerini bekleyin![1177]"

1177 Hamza Paşa ile Obreskov arasındaki mülakat için bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII,

Bu konuşmadan sonra Obreskov, bekleme salonuna alınmış ve burada 1 saat bekledikten[1178] sonra Divan-ı Hümayun tercümanı gelerek Sadrazam'ın istediği taahhütnameyi verip veremeyeceğini bir kez daha Rusya kapıkethüdasına sormuştur. Obreşkov, görüşmede de ifade ettiği üzere bunun imkânsız olduğu cevabını vermiş ve sonra yeniden Sadrazam'dan gelecek cevabı beklemeye başlamıştır.

Obreskov'un taahhütname konusunda olumsuz cevap vermesi üzerine Hamza Paşa durumu bir telhisle III. Mustafa'ya bildirmiş ve Rusya kapıkethüdasının tutuklanarak Yedikule'ye gönderilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Padişah'tan gelen cevapta ise "Moskov keferesi mugayir-i ahdnâme-i hümâyûn hareket ve nakz-ı ahd etmeleriyle ber-mûceb-i şer'-i kavîm üzerlerine sefer etmek lâzım" gelir denilmiştir. Bu cevap üzerine Hamza Paşa, Rusya kapıkethüdası ve maiyetinin Yedikule'ye hapsedilmesine karar vermiştir. Sadrazam'ın kararı Obreskov'a bildirilmiş ve Rus diplomat maiyeti ile birlikte kendi atı üzerinde, halkın aleyhteki tezahüratları eşliğinde Yedikule'ye götürülmüştür[1179]. Böylece Rusya'ya fiilen savaş ilan edilmiş fakat savaş ilan edilme

572-574. Obreskov da daha sonra Prusya Elçisi Zegelin'e gönderdiği bir mektupta Sadrazam ile olan görüşmeyi teferruatlı bir şekilde anlatmıştır. Obreskov'un Zegelin'e gönderdiği mektubun bir sureti Murray'ın 10 Ekim 1768 tarihli mektubuna alınmıştır (NA, SP, nr. 97/44). Ayrıca bk. Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr,* s. 338-339; *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 372-374; Soloviev, *History of Russia,* XLV, 185; Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları,* s. 134. Döneme ait bir teşrifat defterinde de Obreskov ile Hamza Paşa arasındaki konuşma, daha çok merasim yönü öne çıkartılarak, aktarılmıştır (BOA, Kâmil Kepeci, nr. 696, s. 217-218).

1178 Hammer, Divan-ı Hümayun tercümanının 1 dakika sonra geldiğini yazar (*Büyük Osmanlı Tarihi,* VIII, 574) fakat Obreskov, görüşmeye dair Zegelin'e gönderdiği mektupta Hamza Paşa'nın kendisine 1 dakika beklemesini söylediğini, ancak bir saat sonra tercümanın geldiğini kaydetmiştir (NA, SP, nr. 97/44). Soloviev de bu gelişmeleri Obreskov'un raporundan aktarmasına rağmen 2 saat bekletildiğini yazmıştır (*History of Russia,* XLV, 185).

1179 Şem'dânizâde'ye göre Hamza Paşa'nın Obreskov'u Yedikule'ye göndermesini, görüşmenin olduğu sırada Bâbıâli'de bulunan sabık Rumeli Kazaskeri Osman Molla istemiştir (*Müri't-Tevârih,* II.A, 113). Obreskov ve Rus elçilik heyetinin tutuklanarak Yedikule'ye götürülmeleri hakkında ayrıca bk. Murray'ın 10 Ekim 1768 tarihli mektubu (NA, SP, nr. 97/44); *History of Russia,* XLV, 186; *Levaşov'un Hatıraları (1763-1771),* s. 9; *Son Ambassade Á Constantinople,* C II, 374–375; *Büyük Osmanlı Tarihi,* VIII, 401-402, 574-575. Obreskov'un Yedikule'ye götürülmesi döneme ait bir teşrifat defterinde şu şekilde anlatılmıştır: "... mesfûr kapı kethüdası ve baştercümanı Pepi(?) ve kendünün on nefer müntehabı olan âdemleriyle Yedikulle'ye muhkem habs olunmak içün Yedikulle ağasına hitâben fermân-ı âlî ısdâr ve muhzırağaya teslîm olunup mesfûr kapıkethüdası yine kendü atına süvâr ve çavuşlar kâtibi ve emîni, birkaç çavuşan ve muhzırağa on beş, yirmi nefer harbeciler ile mesfûrları Yedikulle'ye götürüp teslîm ve gerü kalan âdemleri birkaç nefer kapıkethüdaları ma'rifetiyle evlerine îsâl etdirilmişdir" (BOA, Kamil Kepeci, nr. 696, s. 218).

şekli Osmanlı devlet adamları arasında ilerleyen günlerde fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Tartışmalar Obreskov'un tutuklanmasının ve bunun zamanlamasının doğru olup olmadığı hususlarında yoğunlaşmıştır.

Bâbıâli, savaş konusunda 8 Ekim 1768'de önemli bir adım daha atmıştır. Bizzat III. Mustafa'nın da katıldığı ve önde gelen devlet ricalinin de bulunduğu bir meşveret meclisinde Rusya'ya savaş ilan edilmesi kararı alınmış[1180] ve ardından muzafferiyet için dualar edilmiştir[1181].

8 Ekim'deki meşveretten iki gün sonra savaşa giden süreci hızlandıracak ve İstanbul'daki tartışmaları artıracak önemli bir değişiklik daha yapılmış, Maksud Giray azledilmiş[1182] ve yerine, daha önce Rusya'ya savaş ilan edilmesi

1180 Günümüz tarihçilerinin genel kanaatine göre Türk tarafı Ekim 1768'de savaş ilan ederek Rusya'ya bahardaki savaş için zaman kazandırmış ve dolayısıyla taktik olarak hata yapmıştır. Fakat bu eleştiri pek de yerinde değildir. Zira 1711 Prut Seferi de yine Türk tarafınca Kasım 1710'da resmen ilan edilmiş fakat Osmanlı ordusu başarılı olduğu için bu karar ile ilgili benzeri bir eleştiri yapılmamıştır. Bunun yanında daha önceki seferlerde de sonbaharda ilan edilenler olmuştur. Örneğin 1715'te Mora seferi için karar 7 Aralık 1714'teki meşveret meclisinde (Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu, Mora Fethi Örneği 1714-1716*, İstanbul 2007, s. 18), 1736-1739 Avusturya-Rusya Seferi için ise 28 Mayıs 1736'daki meşverette savaş kararı alınmıştır (Hakan Karagöz, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2008, s. 27). 1743'teki İran seferi de 23 Eylül 1743'teki meşveret meclisinden sonra ilan edilmiştir (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, 302-303).

1181 Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 339. 8 Ekim 1768 tarihi birçok tarihçi tarafından daha sonra yayınlanacak olan savaş beyannamesinin de tarihi olarak gösterilmiştir fakat bu doğru değildir. 8 Ekim'deki karardan sonra tartışmaların artması üzerine bir beyanname yayınlama kararı alınmıştır. Ayrıca Türk tarafının yayınladığı ilk beyannamede tarih bulunmazken Anafarta'nın bu belgeye 8 Ekim 1768 tarihini vermesi (*Tarihi Belgeler*, s. 50) daha sonraki tarihçileri de yanıltmıştır. 10 Ekim 1768 tarihli meşveretten sonra İmparatorluğun Rumeli bölgesindeki idarecilerine gönderilen fermanlarda Rusya'nın ahitnameler hilafına hareket ettiğinden üzerine savaş ilan edildiği bildirilmiş ve askerî hazırlıkların bir an önce tamamlanması istenmiştir (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 75, hk. 131, Evâhir-i Ca 1182/2-12 Ekim 1768).

1182 Maksud Giray'a azledildiğine dair gönderilen ferman için bk. BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 70, hk. 120-121. Maksud Giray, daha sonra Kırım Giray'ın tavassutuyla Eğriboz Adası'nda ikamete mecbur edilmiştir (A.DVN.MHM.d, nr. 166, s. 81, hk. 149, Evâsıt-ı C 1182/22 Ekim-1 Kasım 1768). Aslında Maksud Giray, Balta olayları yaşandığında İstanbul'a gönderdiği bilgilerin bir kısmının yanlış olduğunun anlaşılmasından itibaren Bâbıâli tarafından azledileceğini bekliyordu. Nitekim Baron de Tott ile bir görüşmesinde Fransa konsolosuna bunu ifade etmiştir (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 56-57). Maksud Giray'ın azledileceğine dair endişelerinin 1768 Ağustosu'ndan itibaren daha da arttığı görülmektedir. Kırım müftüsü, Baron de Tott'un tercümanıyla Ağustos'ta yaptığı bir görüşmede bunu açıkça ifade etmiştir. Tott'tan Han'ın azlinin önlenmesi için bağlantılarını

için Bâbıâli'yi sıkıştıran Kırım Giray, 10 Ekim 1768'de ikinci defa Kırım hanı tayin edilmiştir[1183]. Bu tayinle birlikte Hamza Paşa'nın kısacık sadareti döneminde savaş ile ilgili aldığı kararlar da tartışılmaya başlanmıştır. Zira Kırım Giray, han olduktan sonra Hamza Paşa ile yaptığı ilk görüşmede Sadrazam'a Obreskov'un hapsedilmesi ile büyük bir hata yaptığını ve böylece Ruslara da yedi ay kazandırdığını açıkça ifade etmiştir[1184].

Yeni Kırım Hanı, bizzat III. Mustafa ile de görüşmeden İstanbul'dan ayrılmak istememiş[1185], Kırım Giray'ın bu hususta diretmesi üzerine isteği yerine getirilmiş ve Han, Rusya'ya resmen ilan edilen savaşa dair görüşmek üzere 19 Ekim 1768'de Padişah'ın huzuruna çıkmıştır[1186]. Görüşmede daha önce Hamza Paşa'ya ifade ettiği eleştirilerini bir kez de bizzat Padişah'a arz etmiştir[1187]. Kırım Giray'ın eleştirilerinin, bir gün sonraki gelişmeler dikkate alındığında

---

kullanması da istenmiştir. Korkunun artmasının sebebi, İstanbul'dan Han'a gönderilen mektuplardır. Bu manada bir mektupta Balta'daki hadiselere dair sahih bilgi göndermediği için Han azarlanmıştır. Söz konusu mektup, Kırım'daki devlet adamlarının Maksud Giray'ın yakında azledileceğini düşünmelerine sebep olmuştur. Hatta Kırım müftüsü, 1768 Ağustosu'ndaki bir görüşmesinde Baron de Tott'tan İstanbul'daki Fransa elçisi vasıtasıyla yeni hanın ismini öğrenmesini dahi istemiştir (BULAC, MS, TURC, nr. 189, s. 128- 132).

1183 Kırım Giray'ın ikinci defa han tayin edilmesinin en önemli sebebi Rusya'ya savaş ilan edilmesini istemesi olmuş, 1764'te azledilmesine sebep olan bu özellikleri şartların değişmesi sonucu onu aranılan adam hâline getirmiştir (Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 339; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 402–403). Baron de Tott, 19 Ekim 1768 tarihli Chosieul'e gönderdiği mektupta Maksud Giray'ın azledildiğini ve yerine "Rusların büyük düşmanı" Kırım Giray'ın tayin edildiğini haber verdi (*La correspondance consulaire de Crimée du Baron de Tott*, s. 32, dipnot nr. 112). Kırım Giray'ın ikinci defa han tayin edilmesine Lehli muhalifler sevinmiş ve Potocki ile Krasinski hanlığını tebrik için bir mektup göndermişlerdir (Ayşegül Çakar, *1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi*, s. 146-147). Kırım Giray, İstanbul'a geldiğinde Süleymaniye yakınlarında Mülâhıkzâde Konağı'na yerleştirilmiş ve burası bir yerlere gelmek isteyenlerin akınına uğramıştır. Bu durumla ilgili Kesbî şu teşbihi yapmıştır: "Hân-ı müşârun-ileyhin dâ'iresi, zevrak-ı Nûh'a mümâsil her mahlûk mevcûd olup..." (İbretnümâ, s. 75-76).

1184 Murray, 2 Kasım 1768 tarihli mektubunda Kırım Giray ile Hamza Paşa'nın 18 Ekim 1768'deki görüşmesine de değinmiştir (NA, SP, nr. 110/86).

1185 Murray, 17 Ekim 1768 tarihli Shelbourne kontuna gönderdiği mektubunda Kırım Giray'ın III. Mustafa ile görüşmeden İstanbul'dan ayrılmak istemediğini yazmıştır (NA, SP, nr. 110/86).

1186 Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 339; Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 113.

1187 Levaşov, hatıratında Kırım Giray ile III. Mustafa'nın görüşmelerine dair de bilgi vermiş ve hanın görüşmede şu eleştirilerde bulunduğunu yazmıştır: "Bu Han, Sultan'ın huzurundayken savaşın vaktinden evvel ve gereken hazırlıklar yapılmadan başlatıldığını, Rus elçisinin tutuklanmasının da Bâbıâli'nin onuruna yakışmayan uygunsuz bir hareket olduğunu belirtmiştir" (*Levaşov'un Hatıraları*, s. 22-23).

III. Mustafa'yı etkilediği açıktır. Zira görüşmeden bir gün sonra yani 20 Ekim 1768'de hastalığı gerekçe gösterilerek Hamza Paşa azledilmiş ve Rusya'ya savaş ilan edilmesinin en ateşli taraftarlarından biri olan Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa sadrazam tayin edilmiştir[1188].

Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa'nın sadaretteki ilk işi Osmanlı'nın Rusya'ya savaş ilan etmesinin gerekçelerinin anlatıldığı bir beyanname hazırlamak ve bunu daha sonra Avrupa'nın önde gelen temsilcilerine göndermek olmuştur[1189]. 23 Ekim 1768[1190] tarihli beyannamede, Bâbıâli'nin Rusya ile olan

1188 Ahmed Vâsıf, Hamza Paşa'nın azledilme sebebinin Paşan'ın hastalığı ve daha da önemlisi sefer ahvalini bilmemesi olduğunu kaydetmiştir (*Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 340). Şem'dânizâde'ye göre ise Paşa'nın azledilmesine aleyhindeki şu söylentiler sebep olmuştur: "Hamza Paşa acûl imiş, henüz ulemâ ve ocaklu ile meşveret etmeksizin Balyos'u Yedi-kule'ye kaldırdı ve halka memdûh olmak içün sîm ü zeri isrâf ve bezl etti. Eğer böyle sefere gider ise buna hazîne kifâyet etmez ve bizim maksudumuz Moskov'ı ihâfe ile Lehli'den elini çekdirüp, Leh'i sıyânet zımnında, Leh'den intifâ etmektir. Bu Vezîr sıyânet edemediğinden başka, Leh memleketini askere pâmâl ettirir" (*Mür'i't-Tevârih*, II.A, 113-114). Bu eleştiriler Kırım Giray'ın yukarıda aktardığımız eleştirileri ile paralellik arz etmektedir. Murray, 2 Kasım 1768 tarihli Shelbourne kontuna gönderdiği mektupta, Emin Paşa'nın aslında savaşa karşı olduğunu yazmıştır (NA, SP, nr. 110/86, 97/44). Ahmed Resmî'ye göre ise Emin Paşa'nın zahirde savaşa karşı gibi görünmesinin sebebi Obreskov ile daha önceki görüşmelerinde edindiği bilgilerdir. Zira Obreskov, Emin Paşa'ya daha sadrazam olmadan önceki mülakatlarında "Biz sulhu bozmayız, siz sefer ederseniz bir üzerinize karşı gelmeziz" demiş ve bu sözlere kanan Yağlıkçızâde de sadrazam oluncaya kadar savaş için "bir abes hareketdir" demiş fakat sadrazam olduktan sonra savaş ortamında kendini bulmuş ama sulhun en kısa sürede sağlanacağına dair inancını muhafaza etmiştir (*Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 62). Buna mukabil Emin Paşa'nın savaş ilan edilmesinin arkasındaki en önde gelen aktörlerden olduğu da açıktır. Burada onun sulhun en kısa sürede sağlanacağına dair inancından hareketle savaşa karşı olduğunu iddia etmek pek de doğru olmasa gerektir. Zira zaten savaşın ilan edilmesini isteyenler de bu seferin en fazla bir sene süreceğini, en kısa zamanda Rusya'nın aracı devletler vasıtasıyla sulh teklifinde bulunacağını beklemekte ve bu yüzden belki de bir savaş başlamadan biteceğini düşünmekteydi. Emin Paşa'nın sadarete tayin edilmesi vesilesiyle hil'at giydirilenlerin bir listesi ve teşrifatı için bk. BOA, D.TŞF, nr. 1/71, 8 Cemâziyülâhir 1182/ 20 Ekim 1768.

1189 Beyanname yayımlamanın kimin fikri olduğuna dair kaynaklarda muhtelif bilgiler verilmiştir. Levaşov, beyannamenin hazırlanması fikrini Osman Molla'nın verdiği kanaatindedir (*Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, s. 23). Buna mukabil Sorel, bu fikri Fransa Elçisi Vergennes'in telkin ettiğini yazmıştır (*Mesele-i Şarkıyye*, s. 46).

1190 Beyanname, 23 Ekim 1768'de hazırlanmıştır. Beyannamenin suretleri için bk. Çakar, *1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi*, s. 186-189; *Mehmed Emin Recâi Efendi'nin 1768-1774 Osmanlı Rus Harbine Dair Mecmuası*, haz. Engin Çetin, s. 42-44; F. Bozkurt-A. Arslantürk, "İlginç Bir Kadı Sicili", s. 87-88. Murray'ın 2 Kasım 1768 tarihli mektubunun ekinde de beyannamenin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir sureti vardır (NA, SP, nr. 110/86, 97/44). Beyanname 23 Ekim'de hazırlanmasına rağmen İstanbul'daki elçiliklere 10 Kasım 1768'de

musâlahaya riayet etmesine rağmen, Rusya dostluğa aykırı bir şekilde Türk sınırlarına yakın yerlerde kaleler inşa ettiği ve bunlara asker yerleştirdiği; III. August'ün ölümünden sonra Lehistan'daki kral seçimine müdahil olduğu ve soyundan kral çıkmamış biri olan Poniatowski'yi cebren kral seçtirdiği; Lehistan'daki bu gelişmeler İstanbul'daki Rusya kapıkethüdasından sual edildiğinde Obreskov'un gelişmeleri gizlediği ve Bâbıâli'yi yanıltmaya çalıştığı; buna mukabil Rusya'nın her geçen gün Lehistan'daki askerî varlığını daha artırdığı ve muhalifleri silah zoruyla susturmaya çalıştığının farklı kanallar vasıtasıyla haber alındığı; bunun üzerine Rusya'dan askerini Lehistan'dan çıkarması istendiğinde Bâbıâli'yi bugün yarın çıkacak vaatleriyle oyaladığı; bu arada Rus birliklerinin Balta'ya ağır silahlarla saldırarak Müslümanları katlettikleri ve Rus yetkililerin bunu da yalanladıkları; Obreskov'un, mülakat için çağrıldığında bu gelişmeleri inkâr edemediği, ancak Lehistan'dan Rus askerinin çıkarılacağına dair de taahhütte bulunamadığı; bunun ise açıkça ahitnamelerin ihlal edildiğinin bir ispatı olduğu ve bu sebeplerden dolayı toplanan meşverette hem ulemanın hem de diğer devlet ricalinin Rusya'ya savaş ilan edilmesinin meşru olduğuna dair görüş birliğine vardıkları belirtilmiştir.

Beyannamenin hazırlanmasından sonra, savaşın geleceğine dair önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. Savaş karşıtlarının en önde gelenlerinden Şeyhülislam Veliyüddin Efendi, 25 Ekim 1768'de vefat etmiş ve onun yerine savaşı savunanlardan sabık Rumeli Kazaskeri Osman Molla bir gün sonra şeyhülislam tayin edilmiştir. Bu tayin savaşın ilanına dair fetva tartışmalarını da sona erdirmiş, Osman Molla 31 Ekim 1768'de Rusya'ya savaş ilan edilmesinin dinen de meşru olduğuna dair bir fetva vermiştir[1191].

---

gönderilmiştir (*Levaşov'un Hatıraları*, s. 23; Sorel, *Mesele-i* Şarkıyye, s. 46). Beyannamenin bir özeti için bk. *Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, s. 23. Bâbıâli, Lehistan'a asker sevk edebilmek için bir müddet sonra ikinci bir beyanname daha ilan etmek zorunda kalmıştır. Yayınlanan ikinci beyanname için bk. TSMA, nr. E. 2380/1, trsz. Beyannamenin bir sureti için bk. *(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullâh Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*, haz. Muharrem Saffet Çalışkan, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 33-35; F. Bozkurt-A. Arslantürk, "İlginç Bir Kadı Sicili", s. 71-73 (Makale yazarlarının iddia ettiğinin aksine bu Bâbıâli'nin 1768 Savaşı'na dair yayınladığı ilk değil ikinci beyannamedir).

1191 Veliyüddin Efendi'nin vefatı ve Osman Molla'nın şeyhülislâm tayin edilmesi hakkında bk. Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 340-341. Levaşov, şeyhülislâmlıktaki bu değişikliği şu şekilde anlatmıştır: "Yine çok geçmeden eski müftü, Veli[yüddin] Efendi'nin, öldüğünü haber verdiler. O, çok yaşlı biriydi ve çok akıllı biri olduğundan, hayırlı işler yaptığından ve diğer özelliklerinden dolayı halk ona saygı duyuyordu. O, hiçbir zaman Ruslar ile savaşılmasını istememiş ve böyle bir savaşı haklı, dolayısıyla da kanunî bulmamıştır. Nitekim bu savaşa

Meşruiyete dair tartışmalar da nihayet bulduktan sonra bir taraftan diplomatik temaslara hız verilirken diğer taraftan da askerî hazırlıklar artırılmıştır. İmparatorluğun muhtelif bölgelerine gönderilen fermanlarda ilkbaharda birlikleri ile hazır olmaları ve ana orduya katılmaları emredilmiştir. Ayrıca ikinci defa han tayin edilen Kırım Giray, beyannamenin ilanından bir gün sonra İstanbul'dan ayrılmış ve Kırım'da Rusya'ya yönelik bir saldırıyı organize etmek üzere görevlendirilmiştir[1192]. Kırım Giray'a gönderilen namede Lehistan'a şimdilik bir saldırı düzenlememesi zira bu ülkede Türk tarafını destekleyen grupların bulunduğu, öncelikle Rusya'ya bir akını komuta etmesi istenmiştir[1193].

Askerî hazırlıklar devam ederken bir beyanname de Lehistan ileri gelenlerine hitaben gönderilmiştir. Bu beyannamede önce Lehistan'dan Bâbıâli'ye kendilerine yardım etmelerine dair gönderilen mektuplar hatırlatılmış ve Rusya'nın antlaşmalara aykırı bir şekilde seçimlerin serbestçe yapılmasını engellediği belirtilmiştir. Yine aynı beyannamede, Devlet-i Aliyye ile Rusya arasında daha önce imzalanan antlaşmalarda Rusya'nın hangi şartlarda Lehistan'da asker bulundurabileceğine dair maddeler sayılmış, buna rağmen Rusya'nın bu antlaşmalarda belirtilen hususların hilâfına Lehistan'da 1764'ten itibaren asker bulundurduğu ifade edilmiştir. Ülkenin iki fırkaya bölündüğü ve bazılarının Rus müdahalesini talep ettiği, bunun da St. Petersburg'un elini güçlendiren en önemli meşruiyet

---

fetva da vermemiş ve [25 Ekim'de] ölmüştür. Onun yerine ise Osman Molla [Pirizâde Osman Sahib Efendi] atanmıştır. O, çok kurnaz, paragöz ve sinsi biriydi. Nitekim Türkler de onu haklı olarak dinsiz olarak adlandırıyorlardı. Bu yeni müftü, bilinmeyen sebeplerden dolayı Rusya'ya karşı büyük nefret besliyordu ve daha ölen müftünün yardımcısıyken bu ülkeye karşı savaş açılması ve bizlerin de tutuklanması için fetva vermişti. Onun, Sultan'ı savaşa teşvik eden en önemli kimse olduğunu da söylemek mümkündür" (*Levaşov'un Hatıraları*, s. 23). Murray, Shelbourne kontuna gönderdiği 2 Kasım 1768 tarihli mektubunda, Osman Molla'nın 31 Ekim 1768'de savaşın dinen meşru olduğunu bildiren fetvayı verdiğini rapor etmiştir (NA, SP, nr. 110/86, 97/44). Osman Molla'nın verdiği fetva yalnızca Rusya'ya saldırmanın dinen caiz olduğuna dairdir ve şimdilik Lehistan'a bir askerî müdahalede bulunmanın meşru olmadığı yönünde görüş belirtilmiştir.

1192 Kırım Giray'ın ikinci defa han tayin edildikten sonra Bahçesaray'a girişinde yapılan törenler için bk. Tott, *Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, s. 184. Kırım Giray'ın, Bahçesaray'a gitmeden önce Davudpaşa'da han adına verilen ziyafet hakkında bk. BOA, D.TŞF, nr. 10/2.

1193 Kırım Giray'a gönderilen name için bk. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 154-155. Kırım Giray'ın İstanbul'a gelmesi, burada asker toplaması ve Pınarbaşı Çiftliği'nde iken yol açtığı asayişsizlikler hakkında bk. *1768-1774 Harbi Vekayi'i*, s. 47-49. Bir mecmuada Kırım Giray'ın ikinci defa han tayin edildiğinde İstanbul'daki gelişmeleri yakından takip etmek üzere bir casusluk teşkilatı kurduğuna dair bilgiler kaydedilmiştir (İÜ, TY, nr. 5945, vr. 20a). Kırım Giray'ın Ukrayna akınına katılan Tott, bu akının bütün zorluklarını ve serencamını hatıratında ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır (*Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, s. 185-235).

gerekçesi olduğu kaydedilmiş, bu yüzden biraz da Lehistan ileri gelenleri eleştirilmiştir. Rusya'nın 1764'ten itibaren her geçen gün Lehistan'daki askerî varlığını artırmasından habersiz olmayan Bâbıâli'nin bugüne kadar Rus yetkililerin verdikleri taahhütlerin yerine getirilmesini beklediğini, ancak Rusya'nın tam tersi şekilde hareket ettiği yazılmıştır. Aslında Bâbıâli'nin, soyundan kral çıkmamış ve Rusya'nın silah zoruyla tayin ettirdiği Poniatowski'nin krallığını "şayan-ı itibar" bulmadığı, bu yüzden gönderdiği elçinin bir sene sınırda bekletildiği, ayrıca bir sene sonra kabul edilmesine rağmen elçiye mukabil Varşova'ya Türk tarafından bir elçi gönderilmediği, böylece Türk tarafının Lehistan'daki gelişmelere meşru zeminde tepkisini ortaya koyduğu vurgulanmıştır. Beyannamede satır arasında önemli bir cümleye daha yer verilmiştir. Söz konusu cümlede Poniatowski soyu konusunda tahkir edilirken Saksonya Herseki'nin hükümdarı, soyundan kral çıkması hasebiyle övülmüş ve böylece Lehistanlı muhaliflere muhtemel kral adayları işaret edilmiştir[1194]. Beyannamenin ilerleyen satırlarında da yeni bir kral seçilmesi gerektiği yazılmış, bununla Bâbıâli'nin niyetinin Poniatowski'yi muhaliflerin de yardımıyla tahttan indirmek olduğu ifade edilmek istenmiştir. Son bölümde ise Rusya'ya savaş ilan edildiği, şayet serbestiyetlerini istiyorlarsa onların da Türk tarafını desteklemesi ve sınırdaki Osmanlı idarecileriyle irtibatta bulunmaları istenmiştir[1195].

1194 Murray, Shelbourne kontuna gönderdiği 2 Kasım 1768 tarihli mektubunda, Bâbıâli'nin Saksonya dükünü Lehistan kralı kabul ettiğini bildirmiştir (NA, SP, nr. 110/86, 97/44). Bâbıâli'nin Saksonya dükünün Lehistan kralı seçilmesini istemesinde hiç kuşkusuz Fransa Elçisi Vergennes'in teşvik ve yönlendirmeleri etkili olmuştur. Zira daha 1764'ten itibaren Lehistan'daki kral seçimi tartışmaları devam ederken Vergennes, Bâbıâli'ye sunduğu bir takririnde şunları yazmıştır: "Saksonya Kralı husûsunda dahi elyevm on dokuz yaşında akranına fâik ve otuz bin askere mutasarrıf olup taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hüsn-i teveccüh ve iânet ü inâyet buyurulacağını bilse bilâ-tereddüt zuhûra gelüp Lehlü müttefiklerine mülâki olup ednâ himmet ile kral olmak agleb ihtimâldir ve ba'dehu ilelebed tahsîl-i rızâ-yı Devlet-i Aliyye'ye sarf-ı kudret eder. Françe Devleti kemâl-i gayret ve sadâkatinden rey-i hüsn olmak üzere Devlet-i Aliyye'ye ihtâr eder. Kaldı ki bi'n-nefs Françe Devleti âşikâre asker verüp Saksonya Kralı'na iânet eylemek bâlâda beyân olunan e'az-ı ârâ muhâlefet olur. Ancak taraf-ı Devlet-i Aliyye'den emr ü fermân buyurulursa kat'â ilân ve işâ'at olunmayup ve sohbeti dahi olmayup hemân elçi bege hafiyyeten lisânen işʿâr ve izn buyurulup ol dahi Françe Devleti'ne tahrîr eder. Ba'dehu Saksonya Kralı nihânî tecessüs olup ve liyâkati tahkik olundukdan sonra Devlet-i Aliyye'nin iâneti ihbâr ve harekete icsâr kılınup ale'l-gafle yirmi-otuz bin asker ile Lehlü müttefiklerine mülhak olup, avn-i Hakk ile bahâr-ı huceste-âsârda Devlet-i Aliyye askeri dahi elbetde res-i hudûdda bulunacağı emr-i mukarrer olmağla tarafeynden hücûm ile Moskovlu külliyen makhûr olup, sühûletle Leh krallığı Devlet-i Aliyye-i ebed-miknet tarafından nasb ve Lehlü memâliki ve ahalisi levs-i vücûd-ı Moskovludan tathîr buyurulmasına vesîle olması memûldür" (TSMA, nr. E.2456/24, trsz).

1195 Lehistan'daki muhaliflere gönderilen beyanname için bk. BOA, A.DVN.DVE(8), Dos-

Beyannamelerin gönderilmesiyle birlikte savaşın başlatıldığı diğer ülkelere de duyurulmuş ve böylece Türk tarafının hangi "meşru gerekçelerle" "savaş ilan etmek zorunda kaldığı" maddeler hâlinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Savaş ilanına dair kararlar alındıktan sonra, İstanbul halkı da için için kaynamaya, şehirdeki asayişsizlik olayları giderek artmaya başlamıştır[1196].

Bâbıâli'nin Rusya'ya savaş ilan etmesi ve bunu bir beyanname ile Avrupa'nın önde gelen devletlerine duyurması, St. Petersburg'da büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. Zira II. Katerina başta olmak üzere Rus devlet adamları Lehistan meselesi yüzünden Bâbıâli'nin bir savaş ilan edebileceğini beklememekteydiler. Zaten savaş kararı, Obreskov'un gönderdiği ulakların yakalanması hasebiyle Rusya tarafından geç haber alınmıştır[1197]. İlk şaşkınlığı atlatan Rus idareciler, II. Katerina'nın emriyle Kasım 1768'den itibaren savaşa dair toplantılar tertip etmeye başlamışlardır[1198]. Bu toplantılarda bir taraftan savaş hazırlıkları ile savaş stratejileri tespit edilmiş, diğer taraftan da Türk tarafının ilan ettiği savaşta Rusya'nın meşruiyetini anlatan bir beyanname hazırlanmıştır. Avrupa'nın önde gelen devletlerine gönderilen Rus beyannamesinde, Rusya'nın Lehistan'daki faaliyetlerinin gerekçeleri izah edilmiş, Balta'ya saldıranların Zaporog Kazakları olduğu belirtilmiş ve Poniatowski aleyhinde Bâbıâli'nin beyannamesinde serdedilen ifadelere cevap verilmiştir[1199].

---

ya nr. 169/11, 17 Cemâziyülâhir 1182/29 Ekim 1768. Bu beyannamenin bir sureti için bk. KŞS, nr. 316, vr. 43b; Süleymaniye Ktp., *Mecmuâ*, Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 27a-29a. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 575-579. II. Katerina, Büyük Friedrich'e gönderdiği 16 Ocak 1769 tarihli mektubunda Bâbıâli'nin Poniatowski'yi tahttan indirmek ve Lehistan'ın bir kısmına sahip olmak için savaş ilan ettiğini ve Lehli muhaliflerle de bu konuda anlaştığını yazmıştır (*Sbornik*, C XX, St. Petersburg 1877, s. 252-255).

1196 *Levaşov'un Hatıraları*, s. 10.

1197 Obreskov ve Levaşov'un savaş ilan edildiğine ve İstanbul'daki gelişmelere dair şifreli olarak kaleme aldıkları mektuplar, bunları götürmekle görevli ulakların yakalanması üzerine Türk tarafının eline geçmiştir. Ulakların yakalandıklarına ve şifreli mektuplara dair Divan-ı Hümayun tercümanının takriri için bk. TSMA, nr. E.866/4, 12 Cemâziyülâhir 1182/24 Ekim 1768. Sadaret kethüdasının bu mektuplara dair takriri için bk. TSMA, nr. E.1850/7, trsz.

1198 Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 134–135; Sorel, *Mesele-i Şarkıyye*, s.47-48.

1199 Anafarta, *Tarihi Belgeler*, s. 54-55, belgenin aslı ekler kısmında da verilmiştir. Ayrıca bk. Ayşegül Çakar, *1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi*, s. 209-211.

SONUÇ

18. yüzyılda Devlet-i Aliyye'nin bir savaştan uzak durduğu en uzun barış dönemi, 1746-1768 yılları arasıdır. Buna mukabil bu dönem Avrupa'nın en yoğun savaş dönemlerinden birine tekabül eder. Savaşlar, Avrupa'daki güç dengelerinin ve klasik ittifaklar sistemlerinin de alt üst olmasına sebep olmuştur. Bu durum hâliyle diplomatik münasebetlerdeki yoğunluğu da artırmıştır. Hem değişen dengeler ve ittifak sistemleri hem de Prusya ve Rusya gibi iki devletin 18. yüzyılın yükselen güçleri hâline gelmeleri, Osmanlı devlet adamlarını bu gelişmeleri takip etmeye zorlamıştır. Farklı kanallardan elde edilen bilgilerle bir taraftan Avrupa'daki hadiseleri anlamaya çalışan Devlet-i Aliyye bürokratları, diğer taraftan da zaman zaman gelişmelere yön vermeye gayret etmişlerdir. Buna mukabil hem bilgi kaynaklarının kifayetsiz olması hem bu kaynakların başkalarının yönlendirmelerine açık bulunması, Osmanlı ricalinin sağlıklı bilgi ile mücehhez olmalarına kimi zaman engel teşkil etmiştir. Bu durum Osmanlı devlet adamlarının da dikkatini çekmiş fakat önde gelen devletlerin başkentlerinde daimî elçilikler bulunmadığı için bu problemi tamamen bertaraf etmek mümkün olmamıştır. Bu eksiklik, ancak 1792'de giderilmeye başlanmış ama tam manasıyla teşkilatlanmak uzun bir süre almıştır. Bütün bu eksiklikler ve Batı'daki kaygan zemin, bazı Osmanlı devlet adamlarını temkinli olmaya ve Avrupa'daki hadiselerden mümkün olduğunca uzak durmaya, bazılarını ise bunu fırsata dönüştürmeye sevk etmiştir. Bu kapsamda değişen güç dengeleri karşısında vaziyet almaya ve problemleri çözmek için hamleler yapmaya, hatta savaş hayalleri kurmaya başlamışlardır. Kütlesiyle hâlâ ciddi bir caydırıcı güç olmasına mukabil, nitelikli askerî yapıyı yeniden tesis edememiş, 1683-1699 arasındaki "Uzun Türk Savaşlarında" çok büyük kayıplar verdiği için bunun travmasını tamamen atlatamamış, kısmi iyileşmeye mukabil iktisadi manada istikrarlı bir ekonomisi olmayan Devlet-i Aliyye'nin devlet adamlarının 1755-1768 yılları arasında diplomatik olarak sergiledikleri farklı tutumlar bu çalışmanın temel konusudur. Bu tasvirde, dünyanın modern bir çağın eşiğinde yaşadığı sancıları kendine has yapısıyla daha derinden hisseden bir imparatorluk tablosu belirmiştir. Bu sancılı yıllar, 19. yüzyıl Osmanlı diplomatını ortaya çıkaran uzun bir sürecin geçiş devrini temsil etmektedir.

İngiltere ile Prusya'nın Ocak 1756'da Westminster Antlaşması'nı imzalaması ile birlikte Avrupa'da diplomatik bir hareketlilik başlamıştır. Bu antlaşmanın en önemli sonucu, Avrupa'daki güç dengelerini alt üst etmesi ve yeni bir ittifaklar sistemi kurulmasıdır. İngiltere-Prusya ittifakına karşılık önce Fransa ile Avusturya müttefik olmuş, daha sonra bu ittifaka Rusya da katılmıştır. II. Friedrich'in 1756'da Saksonya'yı işgaliyle de 1763'e kadar süren Yedi Yıl Savaşları başlamıştır.

Avrupa'daki Diplomatik Devrim ve ardından başlayan Yedi Yıl Savaşları, kaçınılmaz olarak savaşa taraf ülkelerin Devlet-i Aliyye ile olan münasebetlerini de etkilemiştir. Zira Bâbıâli, hâlâ Avrupa'daki gelişmelerin kaderini etkileyecek ve savaşın gidişatını değiştirecek bir güç olarak görülmekteydi.

1755'e kadar Bâbıâli'nin Rusya'ya savaş ilan etmesine yönelik politikalar geliştiren, bir ittifak kurması için elçilerine yetkiler veren ve bu minvalde antlaşma şartlarının dahi hazırlandığı Versay yönetimi, 1756'dan itibaren Osmanlı ile ilgili bu politikasından tamamen vazgeçmiştir. Buna karşılık Bâbıâli ile Rusya arasındaki problemlerin çözümü ve böylece iki ülkenin iyi ilişkilerinin devamı için gayret etmeye başlamıştır.

İngiltere ile müttefik olan ve Fransa-Avusturya-Rusya ittifakını karşısına alan II. Friedrich ise Bâbıâli ile bir saldırı ve savunma antlaşması imzalamak istiyordu. Üstelik Devlet-i Aliyye'nin Rusya ve Avusturya'ya savaş ilan etmesi için teşebbüslerde bulunuyordu. Bu minvalde Rexin'i ikinci defa olmak üzere 1755'te İstanbul'a gönderdi.

İngiltere ise Bâbıâli'nin Yedi Yıl Savaşlarından uzak durmasını ve tarafsızlığını korumasını istemiştir. Ayrıca müttefiki Prusya'nın Devlet-i Aliyye ile imzalamayı düşündüğü ittifak antlaşması konusunda destek taleplerini cevapsız bırakmıştır. Zira bu antlaşmanın imzalanması hâlinde Prusya'nın bölgede aşırı güçleneceğinden ve daha da önemlisi bu durumda ekonomisi için ciddi bir gelir sağlayan Baltık deniz ticaretinin Rusya'nın engellemeleri yüzünden zarar göreceğinden endişe etmiştir.

Hakkında farklı hesapların yapıldığı Bâbıâli ise öncelikle Avrupa'daki güç dengesindeki değişimi anlamaya, bunun için farklı kanallar vasıtasıyla gelişmelere dair bilgi toplamaya çalışmıştır. Buna mukabil 1755-1763 tarihleri arasında Avrupa'daki gelişmeleri kendi çıkarlarına uygun şekilde kullanmaya da gayret etmiştir. Bu anlamda özellikle Rusya ile arasında ciddi bir problem olan Elizabeth Kalesi meselesini, Rusya'nın müttefiklerini devreye sokarak kendi

lehine halletmeye çalışmış ve bunda da önemli oranda başarılı olmuştur. Zira Rusya, hem Bâbıâli'nin Yedi Yıl Savaşları'na müdahil olmasını ve Prusya ile ittifak kurmasını engellemek amacıyla hem de müttefiklerinin baskıları sonucu Elizabeth Kalesi'ndeki hazırlıklarına ara vermek zorunda kalmıştır. Fakat bu, kalıcı bir çözüm olmamıştır.

Yedi Yıl Savaşlarında Bâbıâli'yi Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmeye iten bir diğer sebep de savaşın Lehistan toprakları üzerinde devam ediyor olmasıydı. Zira II. Friedrich, Lehistan Kralı III. August'ün elektörü olduğu Saksonya'yı işgal etmiş ve burada üs kurmuştu. Osmanlılar, Karlofça Antlaşması'ndaki ilgili maddelere göre Lehistan'ın bağımsızlığından bir derece sorumlu olduğundan bu ülke üzerindeki hesaplara ve savaşlara ilgisiz kalamazdı. Bunu bilen İngiltere-Prusya ittifakı ile Fransa-Avusturya-Rusya ittifakı kendi çıkarlarına uygun şekilde Bâbıâli'yi Lehistan tartışmasında yönlendirmeye çalışmışlardır. Bütün bu yönlendirme çabalarına rağmen Bâbıâli, Yedi Yıl Savaşlarına müdahil olmaktan uzak durmayı bilmiştir. Bâbıâli'nin Avrupa'daki savaştan uzak kalmasında, Türk tarihçiliğinde birçok defa dile getirildiği gibi, Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa'nın rolü kesinlikle inkâr edilemez. Buna rağmen Râgıb Paşa'nın Bâbıâli'yi savaştan uzak tutması hiç de kolay olmamıştır.

Hem Avrupa'daki gelişmeleri çok iyi bilen hem de Osmanlı'nın dâhilî vaziyetine vâkıf olan Râgıb Paşa, Yedi Yıl Savaşlarında Bâbıâli'nin Prusya yanında Rusya ve Avusturya'ya savaş ilan edilmesini isteyen III. Mustafa ile birçok defa karşı karşıya gelmiştir. Zira III. Mustafa, ecdadı Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman gibi tarihte gazi hükümdarlar arasında anılmak istiyor, bunun için de imparatorluğun Yedi Yıl Savaşlarına müdahil olmasında ısrar ediyordu. Bu yüzden Râgıb Paşa, Padişah'ın bu savaş hevesini başka alanlara yönlendirmeye ve onu dış politikadan uzak tutmaya çalışmıştır.

Râgıb Paşa, III. Mustafa'nın baskıları yüzünden Prusya ittifakını kesin olarak reddedememiş, buna karşılık diplomatik yollara başvurmuştur. Bir taraftan Prusya'nın cephelerdeki yenilgilerini kullanarak savaş taraftarlarının çekimser kalmalarını sağlamış, diğer taraftan da Yedi Yıl Savaşlarını sona erdirmek adına barış için savaşa taraf olan devletlerarasında aracılık yapabileceğini ileri sürmüştür. Râgıb Paşa'nın imparatorluğu savaştan uzak tutan ve bir Prusya-Osmanlı ittifakını çıkmaza sürükleyen en önemli hamlesi ise asla verilmeyeceğini bilmesine rağmen, bu ittifak için İngiltere'nin garantörlüğünü talep etmesi olmuştur.

Râgıb Paşa'nın Bâbıâli'nin Yedi Yıl Savaşlarına girmesini engellemek için başvurduğu yöntemlerden biri de sürekli şartları zorlaştırmaktı. Prusya'nın Avusturya ve Rusya'ya savaş ilan edilmesi ısrarlarına ve bu konuda III. Mustafa'nın da baskı yapmasına rağmen Râgıb Paşa, farklı gerekçelerle bu talepleri geçiştirmesini bilmiştir. Öncelikle Avusturya ve Rusya'ya aynı anda savaş ilan edilmesinin meşru olmayacağını ileri sürmüş, İstanbul'da uzun bir süre savaşın meşruiyetinin tartışılmasını sağlamış, böylece de zaman kazanmayı bilmiştir. Her iki ülkeye de savaş ilan edilmesinin meşru gerekçeleri bulunduktan ve bir taraftan Prusya'nın diğer taraftan da III. Mustafa'nın baskılarının artması üzerine sadrazam yavaştan alarak savaş hazırlıklarına başlamıştır. Râgıb Paşa'nın köşeye sıkıştığı 1762 yılında ise Rusya'daki taht değişikliği Sadrazam'ın imdadına yetişmiştir. Zira Rusya'nın yeni çarı III. Petro, tam bir II. Friedrich hayranıdır. III. Petro, ilk fırsatta Prusya ile olan savaşa son vermiş ve bu ülke ile bir ittifak antlaşması imzalamıştır.

Bu durum, II. Friedrich için "büyük bir mucize" olduğu kadar Râgıb Paşa için de iyi bir fırsat olmuştur. Zira artık savaş ilan edilmesini geciktirmek için Sadrazam'ın eline yeni bir koz geçmiştir. Râgıb Paşa, II. Friedrich'in şimdi yalnızca Avusturya üzerine savaş ilan edilmesi teklifini yeniden tartışmaya açmış, bunun nasıl meşru olabileceği tartışmalarını tekrar başlatmış ve böylece savaş ilanını tehir etmek için aradığı zamanı bulabilmiştir.

III. Petro'yu da arkasına alan II. Friedrich, Bâbıâli'deki savaş taraftarlarının Avusturya üzerine savaş ilan etmeleri konusunda ikna etmekte gecikmemiştir. Kırım Hanı Kırım Giray'ı da kazanan Prusya Kralı, 1762 yazında Türk tarafının Avusturya'ya saldırması için askerî hazırlıkları başlatmasını sağlamıştır. Bu şartlar muvacehesinde Râgıb Paşa, her ne kadar bir taraftan tartışmaların devam etmesini sağlayarak zaman kazanmaya diğer taraftan da savaş hazırlıklarını yavaştan almaya çalışsa da artık Türk tarafı savaşa girecek duruma gelmiştir. Buna rağmen yine Rusya'daki taht değişikliği sadrazamı bu zor durumdan kurtarmıştır. 28 Haziran 1762'de II. Katerina askerî bir darbe ile III. Petro'yu tahttan indirmiş ve çariçe olmuştur. Bu durum, şartların yeniden değişmesine ve güç dengelerinin tekrar gözden geçirilmesine sebep olmuştur.

Rusya ve Prusya'yı arkasına alacaklarını düşünen İstanbul'daki savaş taraftarları da III. Petro'nun tahttan indirilmesiyle büyük bir şaşkınlık yaşamışlardır. II. Katerina'nın nasıl bir dış politika takip edeceği bilinmediğinden ve çariçenin Türk tarafının Avusturya'ya savaş ilan etmesini pek de iyi karşılamayacağı tahmin edildiğinden İstanbul'da bir teyakkuz dönemi başlamıştır. Bu arada

Temmuz 1762'den itibaren Avusturya sınırında daha önce başlatılan savaş hazırlıkları da aniden kesilmiştir. Böylece Rusya'daki taht değişikliği ve ardından Avrupa'da Yedi Yıl Savaşlarına son veren barış antlaşmalarının imzalanması ile birlikte Râgıb Paşa da rahat bir nefes alabilmiştir. Zira artık yakın gelecekte Bâbıâli'nin savaş ilan etmesi için bir sebep kalmamıştır. Böylece Râgıb Paşa, zor da olsa, Devlet-i Aliyye'yi sonu meçhul bir savaştan uzak tutmasını bilmiştir. Fakat Avrupa'da barış rüzgârlarının esmeye başladığı dönemde "son büyük Osmanlı sadrazamı" olarak nitelendirilen Râgıb Paşa da yorucu ve mücadeleci bir süreçten sonra 8 Nisan 1763'te ölmüştür.

Râgıb Paşa gibi nitelikli bir bürokratın 1763'te ölümü, Bâbıâli için kritik bir döneme denk gelmiştir. Zira her ne kadar kıta Avrupa'sı Yedi Yıl Savaşlarından sonra göreceli bir barış dönemine girmiş olsa da 1763'te Lehistan'daki gelişmeler yeni bir krizin kapılarını aralamıştır. Böylesine kritik bir dönemde Râgıb Paşa gibi tecrübeli bir devlet adamının olmayışı, imparatorluğu 1768 Savaşı'na giden sürece sürüklemiştir.

Lehistan Kralı III. August'ün 5 Ekim 1763'te ölümü bir kırılma noktası olmuştur. Stratejik bir bölgede bulunması ve üzerinde komşu devletlerin farklı hesaplarının olması sebebiyle Lehistan'da yeni kralın kim olacağı tartışması uluslararası bir boyut almıştır.

Fransa, Yedi Yıl Savaşları'ndan sömürgelerinin büyük bir kısmını İngiltere'ye kaptırarak ayrılmış, daha da önemlisi artık kıta Avrupa'sındaki tek hakem olma vasfını kaybetmiştir. Bunu telafi etmek isteyen Fransa diplomasisi, Lehistan'daki kral seçimi tartışmalarını bir fırsat olarak görmüştür. Fransa'nın hedeflerinden biri de Rusya'nın Doğu Avrupa'da giderek aleyhine olacak şekilde nüfuzunu artırmasını engellemektir. Zira Rusya'nın başını çektiği Kuzey Sistemi'nin kurulması hâlinde St. Petersburg, Doğu Avrupa'nın en nüfuzlu ülkesi hâline gelecekti. Bu ise Fransa'nın Yedi Yıl Savaşlarında kaybettiği nüfuzunun tamamen sona ermesi anlamına geliyordu. Bu yüzden Yedi Yıl Savaşlarından sonra Fransa hariciyesinin birinci meselesi, Kuzey Sistemi'ni ya engellemek yahut etkisiz hâle getirmekti. Bunun için Lehistan kral seçimi Rusya ile Fransa arasında bir güç mücadelesine dönüşmüştür.

Fransa, Lehistan kral seçiminde Rusya'nın desteklediği adayın tahta çıkmasını engellemek adına Lehistan'daki iç muhalefeti kışkırtmıştır. Bunun yanında Kırım hanı ile irtibata geçmiş ve onun Rusya aleyhine Bâbıâli'yi kışkırtmasını sağlamaya çalışmıştır. İstanbul'daki elçisi vasıtasıyla da Osmanlı devlet

adamlarını Rusya aleyhine harekete geçmeye ikna etmeye gayret etmiştir.

Fransa'nın bu çok yönlü politikalarına karşılık Rusya da Lehistan'da II. Katerina'nın eski sevgililerinden Poniatowski'nin kral seçilmesi için hem ülkedeki grupları kazanmaya hem de muhalifleri askerî yöntemlerle etkisiz hâle getirmeye çalışmıştır.

Yedi Yıl Savaşlarından güçlerini kaybederek ve ağır mali yük altına girerek ayrılan Avusturya ile Prusya ise Lehistan kral seçimlerinde birinci derecede rol oynayamamışlardır. Prusya, seçimlerde Rusya'nın adayını desteklerken, Avusturya Fransa'nın yanında yer almıştır.

Lehistan kral seçimlerinde nasıl hareket edeceği merakla beklenen ve seçimlerin kaderini tayin edileceği tahmin edilen taraf ise şüphesiz Devlet-i Aliyye idi. Bâbıâli, yayımladığı bir beyanname ile seçimlere karışmayacağını, seçimlerin serbestçe icra edilmesi ve Lehistan asıllı birinin kral seçilmesi gerektiğini ilan etmiştir. Ancak ilerleyen aylardaki gelişmeler ve özellikle Rusya'nın Lehistan'ı fiilen işgal etmesi, Bâbıâli'nin de Lehistan politikasında değişikliğe gitmesine sebep olmuştur. Daha da önemlisi Lehistan asıllı birinin kral seçilmesini destekleyeceğine dair yayınladığı beyanname, Rusya'nın elini güçlendirmiş ve Poniatowski'yi desteklemek için meşru gerekçelerden birini oluşturmuştur. Zira Fransa ile Avusturya, Lehistan asıllı olmayan birini taht adayı olarak desteklemekteydiler. Buna mukabil Lehistan asıllı olan tek aday Poniatowski idi. Bâbıâli'nin yayınladığı beyanname bu yüzden dolaylı olarak Poniatowski'nin kral seçilmesinin yolunu açmıştır. Bu nedenle beyannamenin içinde belirtilen hususların, özellikle Kral'ın Lehistan asıllı olması gerektiğini ifade eden cümlelerin yer alması, ileride Bâbıâli'nin elini bağlamıştır. Beyannamedeki bu ifadenin yanlış olduğu ve Rusya'nın adayını desteklemek anlamına geldiği sürecin ileri safhalarında anlaşılmış ve telafi edilmeye çalışılmış, ancak artık iş işten geçmiştir. Çünkü Türk beyannamesinden sonra Rusya, Poniatowski'yi açıktan açığa desteklemeye ve buna karşı çıkanlara askerî yöntemlerle müdahale etmeye başlamıştır. Daha da vahimi Rus müdahalesi zamanla fiilî bir işgale dönüşmüştür.

Lehistan konusunda nasıl hareket edeceği ve Rusya'nın silahlanmasına karşılık verilip verilememesi gerektiği, Osmanlı devlet adamlarının fikir ayrılığına düşmesine sebep olmuştur. III. Mustafa, önce Lehistan'da askerî bir darbe ile Türk tarafının desteklediği birinin kral seçilmesini savunmuş fakat antlaşmalarla bunun mümkün olmadığı, böyle yapılması hâlinde imparatorlu-

ğun Fransa, Avusturya, Prusya ve özellikle de Rusya'yı karşısına alması gerektiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine darbe planından, daha hayata geçirilmeden vazgeçilmiştir. Bu plandan vazgeçilmesinde Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa ile Şeyhülislam'ın itirazları da tayin edici olmuştur.

Darbe planından vazgeçilmesine rağmen Fransa Elçisi Vergennes ile Kırım Giray'ın takrirleri Osmanlı devlet adamlarını Lehistan konusunda nasıl hareket edilmesi gerektiği hususunda tereddüde düşürmüştür. Fransa elçisi ve Kırım Hanı, Rusya'nın hem Osmanlı sınırında hem de Lehistan'da asker yığdığını ileri sürerek Bâbıâli'yi Rusya aleyhine kışkırtmaya çalışmışlardır. Hatta Kırım Giray, Rus sınırındaki birliklerini artırarak Bâbıâli'nin Rusya'ya savaş ilan etmesini dahi talep etmiştir.

Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa ise Rusya'ya savaş ilan edilmesine ve Lehistan'a doğrudan müdahaleye karşı çıkmış ve bu yönde III. Mustafa'yı yönlendirmeye çalışmıştır. Zira III. Mustafa, Rusya'ya savaş ilan edilmesi konusunda bu dönem müteredditbir durumdaydı. Şayet bu tereddüt hâlinin önü alınmazsa devletin Rusya ile bir savaşa sürüklenmesi kaçınılmazdı. Mustafa Paşa, padişahın Rusya aleyhindeki rapor ve takrirlerden olumsuz etkilenmemesi için birkaç farklı yola başvurmuştur. Öncelikli olarak Rusya Kapıkethüdası Obreskov ile temasa geçerek Rusya aleyhindeki iddiaları yalanlamasını istemiştir. Bunun üzerine Obreskov da Bâbıâli'ye sunduğu takrirler ile Vergennes ve Kırım Giray'ın iddialarını yalanlamıştır. Daha da önemlisi Kırım Giray'ın Fransa'nın etkisi ile Rusya aleyhinde takrirler sunduğunu iddia etmiş, böylece Han'ın inandırıcılığını Padişah nazarında azaltmaya çalışmış, bunda da büyük oranda başarılı olmuştur.

Mustafa Paşa, bunun yanında Rus sınırındaki hareketliliğe dair korkulacak bir durum olmadığı ile ilgili sınırlardan İstanbul'a takrirler gönderilmesini sağlamıştır. Ayrıca bizzat kendisinin kaleme aldığı takrirlerde de Rusya'ya savaş ilan edilmesinin yerinde bir hareket olmadığını savunmuştur.

Sadrazam, Rusya'ya savaş ilan edilmesini isteyenlerin başında gelen ve bunun için Bâbıâli'yi sıkıştıran Kırım Giray'ı da etkisiz hâle getirmeye çalışmıştır. Önce han aleyhinde padişaha takrirler sunulmasını sağlamış, sonra da Kırım Giray'ı azlettirmiş ve yerine kendi politikalarına daha yakın duran III. Selim Giray'ı tayin ettirmiştir.

Mustafa Paşa'nın bütün bu gayretleri sonucunda III. Mustafa bir müddet daha Rusya'ya savaş ilan edilmesinden vazgeçmiş fakat bu durum

Poniatowski'nin kral seçilmesinden sonra giderek değişmeye başlamıştır.

Rus askerlerinin silahlarının gölgesinde 7 Eylül 1764'te Poniatowski'nin Lehistan kralı seçilmesi ve ardından Rusya'nın Poniatowski'nin krallığına karşı çıkanlara yönelik baskıcı politikaları Bâbıâli'nin Lehistan ve Rusya ile olan politikalarını yeniden değiştirmesine sebep olmuştur.

Seçime müdahale edildiğinin ve muhaliflerin etkisiz hale getirildiğinin haber alınmasından sonra Bâbıâli, ilk iş olarak bu durumu protesto etmiş ve Rusya ile Prusya temsilcilerinden birer açıklama istemiştir. Rusya ve Prusya'nın açıklamalarını tatmin edici bulmayan Osmanlı devlet ricali bu durumun bir Rus-Osmanlı savaşına sebep olmasını da istemediklerinden tepkilerini daha farklı şekillerde ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri Poniatowski'nin krallığının uzun bir süre resmen tanınmamasıdır. Bâbıâli, seçimlerin meşru bir şekilde serbestçe icra edilmediğini, Poniatowski'nin Rus silahlarının zoruyla kral seçildiğini ileri sürerek tezlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Bunun yanında taahhütlerinin hilafına Rusya'nın Lehistan'daki askerî varlığını artırmaya devam etmesi üzerine Bâbıâli, ülkedeki muhaliflerle irtibata geçmeye ve onları Poniatowski aleyhinde örgütlemeye çalışmıştır. Fakat bu, Rus askerinin ülkedeki kontrolü ele geçirmesi ve muhalifleri adım adım takip etmesi yüzünden mümkün olmamıştır. Bâbıâli, muhalifleri örgütlemek adına Lehistan'a gizlice temsilciler göndermiş ve onların nabzını yoklamaya çalışmıştır. Buna mukabil artık muhalifleri Poniatowski aleyhine kışkırtmanın imkânı kalmamıştır. Zira Rus askerinin ülkedeki denetimi muhaliflerin nefes almasını dahi zorlaştırmıştır. Ayrıca Varşova'daki Rus elçisi muhalifleri farklı yollarla kazanmayı bilmiştir. Bu da Bâbıâli'nin muhalifleri örgütleyerek Poniatowski'yi tahttan indirme planından vazgeçmesine sebep olmuştur.

Osmanlı yetkilileri tarafından II. Katerina'nın Prens İvan'ı 1764'te öldürtmesinden sonra Rusya'da çariçeye karşı içten içe duyulan tepkinin bir isyana dönüşmesi ve böylece Poniatowski'nin en büyük destekçisinden mahrum kalacağı hesaplanmıştır. Fakat Rusya'da tepkiler bir isyana dönüşmeyince Bâbıâli'nin bu planı da suya düşmüştür. İç karışıklıkları körükleyerek Poniatowski'yi tahttan indiremeyeceğini anlayan Bâbıâli, mücadelesinden vazgeçmemiş ve tepki göstermeye devam etmiştir. Bu yüzden de Poniatowski'nin gönderdiği elçiyi iki yıla yakın sınırda bekletmiş, ancak Avusturya ve Fransa'nın Poniatowski'nin krallığını tanımasından sonra Lehistan elçisini resmen kabul etmiştir. Lehistan elçisinin kabul edilmesinde Rusya'nın bazı konularda geri adım atması

da etkili olmuştur. Zira 1765 yılı itibariyle Rusya, Lehistan'daki askerlerinin bir kısmını ülkeden çıkarmaya başlamıştır. Ayrıca Bâbıâli'nin itirazlarına konu olan Kırım'daki konsolosunu da geri çekmiştir.

1766'dan itibaren Lehistan'da yeni gelişmeler yaşanmış ve bu süreç 1768 Savaşı'nın ilan edilmesine kadar devam etmiştir. 1763-1765 yılları arasında Poniatowski'yi tahttan indiremeyen ve Lehistan'daki gelişmeleri gerekçe göstermek suretiyle Rusya'ya savaş ilan edemeyen Bâbıâli, 1766'dan itibaren dış politikasında köklü değişikliklere gitmiştir. Bunda Lehistan'daki gelişmeler kadar Bâbıâli içindeki güç dengelerindeki değişim de tayin edici olmuştur.

Lehistan'daki Katolik olmayanların da Katoliklerle aynı haklara sahip olması gerektiğini ileri süren ve bunu ülkeye yönelik müdahalesi için bir meşruiyet aracı olarak kullanan II. Katerina, 1766'dan itibaren Lehistan Kralı Poniatowski üzerindeki baskısını artırmaya başlamıştır. Buna ilaveten 1763'te Lehistan'dan çıkarılan ve Rus sınırlarına konuşlandırılan birlikler yeniden Lehistan'a sevk edilmiştir. Böylece Rusya tekrar fiilen Lehistan'ı işgal etmeye başlamıştır. Bunun yanında gayri Katoliklerin de kendileri ile eşit haklara sahip olmasına itiraz eden Katolik liderleri takibata almış ve bunların bir kısmının ülkeden kaçmasına sebep olmuştur.

Leh muhalifler Fransa, Avusturya ve Bâbıâli'den destek bulmak için girişimlerde bulunmuşlar fakat özellikle Fransa ile Avusturya, bunun Rusya'yı karşılarına almak anlamına geldiğinden, muhaliflere doğrudan destek vermekten çekinmiştir. Bunun üzerine Kırım Hanı ile de irtibata geçen muhalifler, destek bulmak umuduyla Osmanlı sınırına yakın bölgelerde örgütlenmeye başlamışlar ve İstanbul'a gönderdikleri mektuplarla bir taraftan Rusya'nın Lehistan'daki faaliyetlerini şikâyet etmişler diğer taraftan da kendilerine yardım edilmesini talep etmişlerdir.

Bâbıâli, muhaliflerin yardım taleplerini önce soğuk karşılamış ve Rusya'ya muhaliflere destek vermeyeceğine dair taahhütte bulunmuştur. Türk tarafının başlangıçta böyle bir politika takip etmesinde Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın tutumu etkili olmuştur. Zira Muhsinzâde, Leh muhalifler yüzünden Bâbıâli ile Rusya arasında bir savaş çıkmasını istememekteydi. Fakat arkasında kimlerin bulunduğu ve nasıl meydana geldiği hâlâ tartışma konusu olan Balta Kasabası'ndaki Temmuz 1768'deki katliamlardan sonra artık şartlar tamamen değişmiştir.

Osmanlı toprağı olan Balta Kasabası'na Rus birliklerinin gelerek Müslü-

manları ve Yahudileri katletmesi 1768 Savaşı'na giden süreçteki en ciddi gelişme olmuştur. Bu baskından sonra savaş ilan edilmesine karşı olan Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın nüfuzu giderek azalırken, savaş taraftarları seslerini yükseltmeye, İstanbul sokaklarında savaş çığlıkları atılmaya başlanmıştır.

Halkın dilinde dahi Rusya'ya savaş ilan edileceğinin konuşulmasından ve bunun için hazırlıklar başlatılmasından sonra Sadrazam Muhsinzâde'nin sadarette daha fazla kalması mümkün olmamış ve 7 Ağustos 1768'de bütün ileri gelen adamları ile birlikte sadaretten azledilmiştir. Böylece savaş taraftarlarının önündeki büyük engellerden biri de ortadan kaldırılmıştır. Muhsinzâde'nin yerine, Rusya'ya savaş ilan edilmesine taraftar olan Hamza Mâhir Paşa getirilmiştir.

Hamza Paşa, İstanbul'a geldikten sonra ilk iş olarak 3 Ekim 1768'de bizzat III. Mustafa'nın da katıldığı bir meşveret meclisi toplamış ve toplantıda Rusya'ya savaş ilan edilmesi kararı alınmıştır. Yine de ilandan önce Rusya Kapıkethüdası Obreskov'un son bir kez daha Divan'a davet edilmesi uygun görülmüştür.

Obreskov, Hamza Paşa tarafından 6 Ekim 1768'de kabul edilmiş ve sadrazam ile Rusya kapıkethüdası arasında sert bir konuşma geçtikten sonra Obreskov, maiyeti ile birlikte Yedikule'ye hapsedilmiştir. Bu hareketle birlikte Rusya'ya fiilen savaş ilan edilmiştir. 8 Ekim 1768'deki meşveret meclisinde Rusya'ya savaş ilan edileceğine dair resmî bir karar alınmış ve bu karar, Avrupa'nın önde gelen devletlerine 23 Ekim 1768 tarihli bir beyanname ile duyurulmuştur. Bâbıâli, beyannamede Rusya'ya savaş ilan etmesinin kendine göre meşru gerekçelerini izah etmiştir. 31 Ekim 1768'de savaşın dinen de caiz olduğuna dair yeni Şeyhülislâm Osman Molla bir fetva vermiştir. Böylece meşruiyet tartışmalarına da son verilmiş ve savaş hazırlıkları hızlandırılmıştır.

Sonuç itibariyle iyi hesaplanmadan, gerekli hazırlıklar tam manasıyla yapılmadan, diplomatik olarak Avrupa'daki zemin dikkate alınmadan 1768'de savaş ilan edilmiştir. Savaşın ilerleyen yılları Devlet-i Aliyye için ağır hezimetlerin yaşanmasına sahne olmuş ve neticede 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması gibi Osmanlı tarihinin en ağır şartlarını ihtiva eden bir antlaşma imzalanmak zorunda kalınmıştır.

1755-1768 yılları arasındaki Osmanlı diplomasisi, özellikle Avrupa'daki şartların büyük değişimler yaşaması sebebiyle, dinamik olmak zorunda kalmıştır. Belirtilen yıllar, savaştan uzak durmak isteyenler ile savaş başlatmak

isteyenler arasındaki çekişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Her iki hizbin de kendilerince haklı gerekçeleri bulunmakla birlikte, savaştan uzak durmak isteyenler daha isabetli bir politika takip ettiklerini söylemek mümkündür. Buna mukabil özellikle Rusya gibi 18. yüzyılın iktisadi, askerî ve nüfus açısından ciddi bir büyüme yaşayan ve bu potansiyelini de daha çok Osmanlılar aleyhine olacak şekilde kullanmaya mütemayil olan bir gücün yükselişi karşısında savaştan uzak durmak kadar, savaşa hazır hâle gelmeye çalışmak da bir zaruretti. Bu zarurete karşılık hem savaş karşıtlarının hem de taraftarlarının, günü birlik politikalardan ileriye gidemedikleri anlaşılmaktadır. Savaş karşıtları, Bâbıâli'yi savaştan uzak tutmayı başarmalarına mukabil, bu süre zarfında mukadder bir savaş için gerekli altyapıyı hazırlamaktan kaçındıkları için 1768-1774 Savaşı'ndaki hezimetlerde büyük payları vardır. Savaş taraftarları ise Ahmed Resmî'nin ifadesiyle "Kızılelma semtini Boğdan'dan gelen al yanak elma gibi yenir bir şey zannetmekteydiler". Bu durum savaştaki hezimetlerinde, en az savaş karşıtları kadar, tayin edici olmuştur.

1755-1768 yılları arasında meydana gelen üç büyük hadise, yani Yedi Yıl Savaşları, Lehistan'daki taht değişikliği ve 1768'de savaşın başlaması, karşısında Osmanlı diplomasisinin genel tavrını dikkate aldığımızda şu hususların temayüz ettiği müşahede edilmiştir. Öncelikle kendi içerisinde tutarlı olmayan, iyi planlanmamış ve önceden gerekli hazırlıkların yapılmadığı bir manzara arz etmektedir. Özellikle Lehistan'daki kral seçiminin çok daha önceden Bâbıâli'nin başını ağrıtacağı bilinmesine, muhtelif raporlar vasıtasıyla gelişmeler haber verilmesine rağmen, Türk tarafı önceden bir hazırlık içinde bulunmamıştır. Buna mukabil Rusya, bir taraftan sınırdaki kalelerini tahkim edip, askerî yığınaklar yaparken diğer taraftan da Lehistan'daki iç dengeleri değiştirmeyi bilmiştir. Bunun için ülke gelirinden ciddi bir pay da tahsis etmiştir. Böylece hem zecri hem iktisadi hem de diplomatik olarak Lehistan'a müdahalenin zeminini atmıştır. Bunların büyük bir kısmını da alenen gerçekleştirmiştir.

Rusya'nın Lehistan'daki seçim hususundaki hazırlıklarına karşılık Bâbıâli, birkaç defa tutum değiştirmek zorunda kalmış, bu da Lehistan'da kendi politikaları için uygun bir zemin oluşturmasını engellemiştir. Devlet-i Aliyye'nin tutum değişiklikleri diplomatik olarak bir hareketliliğe sebep olmakla birlikte, hadiselerin neticesi dikkate alındığında, Türk tarafının bir başarı elde edemediğini söylemek mümkündür.

Lehistan'daki kral seçiminde kararlı bir tutum sergilemeyen Türk tarafı, Rusya'nın ciddi hazırlıklarına mukabil, hızla 1768-1774 Savaşı'na sürüklen-

miştir. Bu, bir zaruretten ziyade başta III. Mustafa olmak üzere birtakım üst düzey devlet adamının Devlet-i Aliyye'nin içinde bulunduğu durumları fazla dikkate almadan ve Rusya ile ilgili ayrıntılı hesaplamalar yapmadan alınan bir savaş kararı olmuştur. "Bir kurşun dahi atılmadan Rusya'nın barış isteyeceğini tasavvur edenler" ilk kurşunlarla birlikte cephelerden hezimet haberlerinin gelmesiyle savaş kararının yanlışlığını anlamışlar fakat barışa hiç de umdukları gibi kısa sürede ve büyük bir muzafferiyet elde edilmek suretiyle nail olmamışlardır.

KAYNAKLAR

I-ARŞİV KAYNAKLARI

A) Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

1) Evrak

Muallim Cevdet Tasnifi

Askeriye, nr. 8/369, 18/856, 36/1624, 56/2650, 136/6554, 202/8655, 255/10621, 296/12297, 296/12297, 343/14219, 344/14273, 3487/20334, 487/2033, 487/20333, 487/20334, 663/27870, 681/28603, 681/28603, 762/32167, 770/32587, 830/35368, 839/35790, 839/35790, 846/36152, 847/36202, 847/36202, 876/37584, 880/37778, 891-38317, 908/39196, 937/40632, 979/42685, 1033/45326, 1067/46953, 1073/47248, 1078/47483, 1083/47747, 1083/47776, 1146/50945, 1202/53816, 1204/53940, 1211/54278.

Dahiliye, 149/7414.

Eyâlet-i Mümtâze, nr. 4/200, 11/519, 19/910.

Hariciye, nr. 15/1473, 39/1915, 137/6835, 176/8797, 145/7245, 145/7244, 176/8758, 178/8885, 163/8136, 179/8931, 180/8961, 147/7318, 133/6611, 148/7353, 94/4661, 99/4903, 10/463, 43/139, 196, 674, 725, 794, 794, 1443, 1602, 2935, 3084, 3104, 3214, 3997, 4381, 6694, 8036, 8055, 8300, 8300, 8878, 8938.

Maliye, nr. 683/28031, 700/28619.

Saray, nr. 3638

Zabtiye, nr. 3/113, 3/127, 5/205, 3/103.

İbnülemin Tasnifi

Hariciye, nr. 1715, 1833, 2006, 4/380, 42/3820

Hatt-ı Hümayun Tasnifi, nr. 298-I, 301, 4/128, 5/170, 6/185, 7/238, 7/239, 7/240, 7/241, 7/242, 7/243, 7/243, 7/247, 7/249-A, 7/251, 7/252, 7/253, 7/254, 7/257, 7/259, 8/274, 8/274-A, 8/274-B, 8/278, 8/296-A, 8/298-G, 8/298-İ, 8/298-J,

8/298-L, 8/298-M, 8/298-N, 8/299, 8/300, 9/238-A, 9/301-A, 9/304, 9/306, 9/308, 9/311-A, 9/316, 9/317, 9/317, 9/319-A, 9/321, 260/14967, 263/15178, 1107/44643, 1429/58491, 1429/58493, 1429/58494, 1429/58497, 1429/58499.

Ali Emiri Tasnifi

I. Abdülhamid, nr. 17/1462.

III. Osman, nr. 2695, 3552, 4316, 4884, 5071, 5653, 5693, 7346, 7348

III. Mustafa, nr. 666, 1429/58490, 1429/58488, 1552, 5071, 5458, 5706, 9798, 10930, 11145, 11989, 12125, 14001, 14005, 14154, 14170, 18254, 21778, 23207, 23210, 23691, 24924, 26206, 26211, 28136, 28672, 29011, 29012, 29014, 29029, 29030, 29032, 29033, 29035, 29040, 29041, 29046, 29299, 29300, 29301, 29376, 29377, 29378, 29380, 29407.

Bâb-ı Âsafi Âmedî Kalemi Dosyaları (A.AMD)

Nr. 10-17.

Bâb-ı Âsafi Düvel-i Ecnebiye Dosyaları (A.DVN.DVE)

Nr. 7-9, 49-50, 102, 168-169, 172.

Bâb-ıÂsafi Reisülküttâblık Kalemi Dosyaları (A.RST)

Nr.3

Bâb-ı Defterî Teşrifat Kalemi Dosyaları

Nr. 1, 9

2) **Defterler**

Bâb-ı Defterî Mevkufat Kalemi Defterleri

Nr. 27798

Bâb-ı Defterî, Başmuhasebe Kalemi Defterleri

Nr. 2068, 2069

Düvel-i Ecnebiye Defterleri

Nr. 34, 55, 83

Nâme-i hümâyûn Defterleri

Nr. 1, 8, 17

Mühimme Defterleri

Nr. 157-166

Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri

Nr. 696

Maliyeden Müdevver Defterleri

Nr. 6599

Şer'iyye Sicilleri

Nr. 316.

Sadaret Defterleri

Nr. 350

B) **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi**

Evrak Nr. 11/556, 22/1077, 355/22, 538/1, 866/1, 866/2, 866/4, 866/10, 866/20, 942, 1197/33, 1302/1, 1603/10, 1622, 1850/7, 2380/1, 2380/10, 2380/15, 2456/19, 2456/22, 2456/23, 2456/24, 3811, 4110/1, 4216, 4241, 4761, 4779, 4789/11, 4982, 5002/1-4, 5002/14, 5026/4, 5033/1, 5175, 5184, 5801/1, 5801/3, 5258/1, 5354/1, 5801/4, 6372, 7123, 7018/9, 7018/38, 7018/80, 7018/101, 7018/161, 7019/9-11, 7019/41, 7019/56-57, 7019/97, 7019/99, 7019/99-3, 7019/120, 7019/123, 7019/132, 7019/143-151, 7019/168, 7019/280, 7019/178, 7019/280, 7019/319, 7019/337, 7667, 7697/1, 8608, 9324/16, 9324/17, 10272, 10329.

Defter Nr. 7018/1, 7018/2.

Ruşen Eşref Ünaydın Arşivi, nr. 97.

C) **Yabancı Arşivler**

İngiltere Elçisi Porter'ın yazışmaları, The National Archive of Britain, SP, nr. 97/37-41.

İngiltere Elçisi Grenville'nin yazışmaları, The National Archive of Britain, SP, nr. 97/41-42.

İngiltere Elçisi John Murray'ın yazışmaları, The National Archives of Great Britain, SP nr. 97/44-50.

II-KAYNAK ESERLER VE YAYINLANMIŞ BELGELER

(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullâh Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774), haz. Muharrem Saffet Çalışkan, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2000.

Afyoncu, Erhan-Önal, Ahmet, "İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği ve Bilinmeyen Sefaretnâmesi", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 48, İstanbul 2016, s. 105-142.

Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihçesi)*, haz. Osman Köksal, Gazi Kitabevi, Ankara 2011.

_____, *Hulâsatü'l-i'tibâr a Summary of Admonitions: A Chronicle of the 1768-1774 Russian-Ottoman War*, haz. Ethan L. Menchinger, İstanbul 2011.

Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri, sad. Bedriye Atsız, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin), haz. Nevzat Sağlam, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C I, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

An Ottoman Protocol Register Containing ceremonies from 1736 to 1808: BEO Sadaret Defterleri 350 in Prime Ministry Ottoman State Archives, haz. Hakan Karateke, The Ottoman Bank Archives and Research, *İstanbul 2007*.

Anafarta, Nigar, *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1979.

Arslantürk, H. Ahmet-Bozkurt, Fatih, "18. Yüzyılın İkinci Yarısına Dair Önemli Bir Osmanlı Tarihi: İbretnümâ-yı Devlet-i Câvîd", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C II, S. 3, 2016, s. 155-194

Azîzzâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkı'ât Adlı Eseri'nin Tahlil ve Tenkitli Metni, haz. Ahmet Rüştü Fakazlı, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

Azîz-Zâde Hüseyin Ramiz, *Zübdetü'l-Vâkıât*, haz. Sabahattin Gedik, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1977.

Baron de Tott, *18. Yüzyılda Türkler, Türkler ve Tatarlara Dâir* Hâtıralar, çev. Mehmet R. Uzmen, Tercüman Yayınları, İstanbul tarihsiz.

Baron Hordt, *Memoirs of the Count de Hordt*, C I-II, London 1806.

Başkurt, A. Çağrı, *Vallâhi canım, ben Rumeli Beylerbeyiyim! Avrupa'da İlk Muhteşem ve Mükemmel Elçilik Alayının Hikâyesi: Kara Mehmed Paşa ve Viyana Elçiliği (1665)*, Libra Kitapçılık, İstanbul 2020.

Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gazâ, Harp Sanatı ve Aletleri*, haz. Salim Aydüz-Şamil Çan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2013.

Beydilli, Kemal-Erünsal, İsmail, "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği (1711)", *Türk Tarih Kurumu Belgeler Dergisi*, C XXII, S. 26, 2002.

Bibliothèque Universitaire des Langues et Civilisations (=BULAC), MS, TURC, nr. 189.

Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç Oyunu: Avrupa'ya Mensûb Olan Mîzân-ı Umûr-ı Hâriciyye Beyânındadır, haz. Fatih Yeşil, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.

Birbenli, Safinaz, *Ahmed Resmî Efendi ve Sefaretnâmeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999.

Bozkurt, Fatih-Arslantürk, H. Ahmet, "İlginç Bir Kadı Sicili: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'ne Dair Kayıtlar", *International Journal of History Studies*, C 4, S. 1, 2012, s. 47-88.

Castera, Jean Henry, *Katerina Tarihi*, çev. Yakovaki, yay. haz. Mehmet Mercan, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2010.

Çakar, Ayşegül, *1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair Önemli Bir Kaynak: İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şer'iyye Sicili (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara *Üniversitesi* Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi*, haz. Bekir Kütükoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1993.

Devlet-i Aliyye İle Rusya Devleti ve Kırım Hakkında Ba'zı Ma'lûmât-ı Mühimme ve Tahrîrât-ı Resmiyeyi Hâvî Mecmû'a, haz. Vasili Smirnov, Petersburg 1298/1881.

Emîn Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde El-Hâc Mehmed Ârif Efendi, Osmanlı Hayatından Kesitler*, Haz. Hasan Gürkan-Hür Mahmut Yücer, İnsan Yayınları, İstanbul 2009.

Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul: Pavel Artemyeviç Levaşov'un Hatıraları (1763-1771), yay. haz. Aleksey Vigasin, çev. İlyas Kemaloğlu (Kamalov)-Eduard Khhusainov, ed. Erhan Afyoncu-Uğur Demir, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012.

Frencesco Foscari, *Dispacci da Constantinopoli 1757-1762*, haz. Filippo Maria Paladini, Venezia 2007.

Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, haz. M.Sadi Çögenli-Recep Toparlı, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1990.

Henry Grenville, *Observations sar l'etat actuel de l'Empire Ottoman*, haz. Andrew S. Ehrenkreutz, 1965.

III. Mustafa Rûznâmesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763), haz. Yunus Irmak, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

İbrahim Müteferrika, *Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmi'l-Ümem* (İnceleme-Metin), haz. Coşkun Ünsal, Ankara 2022.

İngiliz Büyükelçisi *Sir James Porter ve Sir George Larpent'in Kaleminden Türkiye'nin Bir Asrı*, çev. Esma Selçuk Demir, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752) (İnceleme-Metin)*, haz. Ziya Yılmazer, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019.

Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*, I-II, haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2016.

Kethüda Said Tarihi ve Değerlendirmesi, haz. Ahmet Özcan, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 1999.

Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn (2 Numaralı Name Defteri), yay. haz. Murat Cebecioğlu vd. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul 2013.

Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıglar ve Hatlar (1520-1742 Kırım Tatarcasıyla Yarlıklar ve Mektuplar), Metin, I, haz. Faysal Okan Atasoy, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

Koca Râgıb Mehmed Paşa'nın Münşe'at ve Telhisâtı (Değerlendirme-Metin), haz. H. Abdülkadir Özel, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

Krım-Girai, Khan of the Crimea, translated from the German of Theodore Munt, trs. by., William G. C. Eliot, London 1856.

La correspondance consulaire de Crimée du Baron de Tott (1767-1770), ed. Ferenc Tóth, İstanbul 2014.

Le Chevalier de Vergennes: Son Ambassade Á Constantinople, C I, Paris 1894.

Lehistan Serhaddine Ait Risale, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (=TSMK), Emanet Hazinesi, nr. 14391.

Lehistan Serhaddine Ait Risale, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1439.

Lehistan'da Bir Osmanlı Sefiri, Ziştovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefaretnamesi (1755), haz. Hacer Topaktaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Mahmûd Sâbit Târîh-i Silistire (İnceleme-Metin-İndeks), haz. Okan Büyüktapu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

Mecmua, Bibliothèque Universitaire des Langues et Civilisations, nr. 189.

Mehmed Âkif Bey, *Târih-i Cülus-ı Sultân Mustafa-i Sâlis*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2108.

Mehmed Emin Recâî Efendi'nin 1768-1774 Osmanlı Rus Harbine Dair Mecmuası (Değerlendirme-Çeviri Metin), haz. Engin Çetin, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017.

Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefâreti ve Sefaret-nâmesi, nşr. M. Münir Aktepe, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)*, haz. Tahir Güngör, C I-II, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *İstanbul 2019*.

Mehmed Said Galib, *Mükâleme Mazbatası*, İstanbul 1270-72, I-III.

Mehmed Said Galib, *Mükâleme Mazbatası*, İstanbul 1273, IV, 1-159.

Memoirs of the Count de Hordt, C I-II, London 1806.

Muâhedât Mecmûası, C III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, haz. Ahmet Öğreten, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

Mustafa Kesbî'nin 1768-1774 Vekayi'i (Değerlendirme-Çeviri Metin), haz. Serkan Osmanlıoğlu, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017.

Müelllifi Mechûl Bir Rûznâme: Osmanlı-Rus Harbi Esnâsında Bir Şâhidin Kaleminden İstanbul (1769–1774), haz. Süleyman Göksu, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007.

Necati Efendi, *Târih-i Kırım (Rusya Sefaretnamesi)*, haz. Erhan Afyoncu, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.

Netayicü'l-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, C III-IV, haz. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Nuruosmaniye Ktp., nr. 4296.

Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı), haz. Adnan Baycar, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004.

Ostapchuk, Victor, "The Publication of Documents on the Crimean Khanate in the Topkapı Sarayı: The Documentary Legacy of Crimean-Ottoman Relations", *Turcica*, C XIX, Paris 1987, s. 247–276.

Parmaksızoğlu, İsmet, "Bir Türk Diplomatının Onsekizinci Yüzyıl Sonunda Devletler Arası İlişkilere Dair Görüşleri", *Belleten*, C XLVII, S. 186, Ankara 1983, s. 527-545.

Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen (October 1764- December 1765), C XI-XXIV, ed. J. G. Droysen, Berlin 1883-1897.

Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen, C XXIV-XXVII, ed. J. G. Droysen, Berlin 1897-1902.

Rusya Sefaretnamesi (1757-1758), *Şehdî Osman Efendi*, haz. Türkan Polatcı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Rûznâme, Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, nr. 397.

Said b. Halil İbrahim'in "Târih-i Sefer-i Rusya" Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme, haz. Abdullah Altun, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006.

Savaş, Ali İbrahim, "Takrîr-i Ahmed Merâmî Efendi (Azak Muhaddidi Ahmed Meramî Efendi)'nin 1740/1741 Sınır Tespit Çalışmaları Hakkındaki Raporu", Belgeler, C XVI, S. 20, Ankara 1996, s. 151-173.

Sbornik imperatorskago russkago istoricheskago obshchestva, C LXXXVII, St. Petersburg 1893.

Sbornik imperatorskogo russkogo istorischeskogo obshchestva, C LXXXVII- LXXXVI-II, St. Petersburg 1893.

Sbornik imperatorskogo russkogo istorischeskogo obshchestva, C XX, St. Petersburg 1877.

Sefaretname-i Ahmed Resmî, İstanbul 1303.

Seyyid Hasan Muradî, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766)*, haz. Recep Ahıshalı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

Sultan Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümâyûnları, Suver-i Hutût-ı Hümâyûn, haz. Önder Bayır, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2014.

Süleymaniye Kt., Halet Efendi Kısmı, nr. 820.

Süleymaniye Ktb., Esad Efendi Kısmı, nr. 2241.

Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1206.

Süleymaniye Ktp., TY, nr. 3514.

Şaşmaz, Musa, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri*, Altınpost Yayınları, Ankara 2012.

Şem'dânî-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Târihi Mür'i't-Tevârih*, I. A, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul 1976; II. B, İstanbul 1978; III, İstanbul İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1981.

Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.

Tarih-i Sefer-i Rusya'ya göre 1768-1774 Osmanlı- Rus Savaşı, haz. Hilal Yavuz, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2012.

Tarih-i Silistre (Mahmud Sabit'in), haz. Vedat Koldaş, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, *İstanbul 1966*.

Teşrifatçı Mehmed Âkif Bey, *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis/Sultan Üçüncü Mustafa Tarihi (İnceleme-Tıpkıbasım)*, Giriş: Erhan Afyoncu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2012.

The Annual Register, or a view of the History, Politiks and Literature of the year 1762, London 1763.

The Memoirs of Catherine The Great, by Mark Cruse-Hilde Hoogenboom, Modern Library, New York 2005.

The works of the Right Honourable Sir Chas. Hanbury Williams from the originals in the possession of his grandson the Right Hon. The Earl of Essex [and others], C III, London 1822.

TSMK, Revan, nr. 1946.

TSMK, Revan, nr. 1953.

Turkey: Its History and Progress From The Journals and Correspondence of Sir James Porter, Fifteent Years Ambassador at Constantinople, C I-II, London 1854.

Unat, Faik Reşit, "XVIII. Asır Osmanlı Tarihi Vesikalarından: Şehdî Osman Efendi Sefaretnamesi", *Tarih Vesikaları Dergisi*, S. 1–5 (Ankara 1942).

_____, "Ahmet III. Devrine Ait Bir Islahat Takriri. Muhayyel Bir Mülâkatın Zabıtları", *Tarih Vesikaları*, C I, S. 2, Ağustos 1941, s. 107-121.

Uzunçarşılı(Oğlu), İ. Hakkı, "Yedi Sene Muharebesi Esnasında Lehistan Krallığının Vaziyetine Dair Birkaç Vesika", *Tarih Semineri Dergisi*, C I, İstanbul 1937, s. 14-25 (eklerle birlikte).

Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) (1237-1241/1821-1826), haz. Ziya Yılmazer, OSAV, İstanbul 2000.

Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi, Sâmî ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydıner, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

Vergenes Charler Gravier Kont'un 1767 Tarihli Raporları Çerçevesinde XVIII. Yüzyıl Denge Politikası ve Osmanlı-Fransız İlişkileri, haz. Sıdıka Eser, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2007.

XVIII. Yüzyılda Fransız Elçisi De Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları, haz. Mehmet Ali Demirbaş, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1987.

Zülfikâr Paşa'nın Viyana Sefâreti ve Esâreti (Cerîde-i Takrirât-ı Zülfikâr Efendi [1099-1103/1688-1692]), haz. Mustafa Güler, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007.

III-ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Abou-El-Hajj, Rifa'at A., "Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi I", çev. Yasemin Saner Gönen, *Toplumsal Tarih*, S. 191, Kasım 1999, s. 38-44.

_____, "Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi II", çev. Yasemin Saner Gönen, *Toplumsal Tarih*, S. 192, Aralık 1999, s. 39-45.

Afyoncu, Erhan-Mete, Zekai, "1766 İstanbul Depremi ve Tolum Yaşantısına Tesirleri", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri: Bildiriler, 22-23 Mayıs 2000*, İÜEF Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2001.

Afyoncu, Erhan, "Mehmed Said Paşa, Yirmisekiz-zâde", *İslam Ansiklopedisi*, C 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 524-526.

_____, "Tevcihat I", *Türk Tarih Kurumu, Belgeler Dergisi*, S. 24, Ankara 2000.

_____, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.

_____, "Sultan III. Ahmed'in Gözünden Pasarofça Barışı", *Harp ve Sulh, 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Gültekin Yıldız, Milli Savunma Üniversitesi Merkez Basım ve Yayınevi, İstanbul 2019, s. 1-17.

Ágoston, Gábor, "Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'da Askerî Dönüşüm 1500–1800", *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

_____, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları", *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

_____, *Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, trc. Tanju Akad, İstanbul 2006; *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

_____, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, çeviren ve yay. haz. Kahraman Şakul, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

_____, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, yay. haz. Kahraman Şakul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Ahıshalı, Recep, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, Tarih ve Tabiat Vakfi Yayınları, İstanbul 2001.

Ahmed Refik, "Fransa Elçisi Verjenin Resmi Muhaberelerine Nazaran Koca Râgıb Paşa Sadaretinde Bâbıâli", *Yeni Mecmua*, C III S. 56-58, İstanbul 1918.

Aksan, Virginia H., "Breking the spell of the Braon de Tott: Reframing the question of military reform in the Ottoman Empire, 1760-1830", *Ottomans And Europeans: Contacts And Conflicts*, İSİS Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 111-137.

_____, "Enlightening the Ottomans: Tott and Mustafa III", *International Congress on Learning and Education int he Ottoman World*, ed. A. Çaksu, İRCİCA, İstanbul 2011, s. 163-174.

_____, "Osmanlı Bağlamında Savaşçı Nüfusların Seferberliği, 1750-1850", *Askerlik "İşi", Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi 1500-2000*, der. Erik Jan Zürcher, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

_____, "Ottoman-French Relations 1739–1768", *Studies on Ottoman Diplomatic History*, I, ed. Sinan Kuneralp, İSİS Yayıncılık, İstanbul 1987.

_____, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

Aktepe, Münir, "Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefâreti ve Sefaretnamesi (1730-1731)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 2, Ekim 1971.

Aydıner, Mesut, *Koca Râgıb Mehmed Paşa, Hayatı ve Dönemi: 1699-1763*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Baron De Tott, *18. Yüzyılda Türkler, Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, çev. Mehmet R. Uzmen, Tercüman Yayınları, İstanbul tarihsiz.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Basımevi, İstanbul 2017.

Baykal, Bekir Sıtkı, "Mustafa III", *İslam Ansiklopedisi*, C 8, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 700-708.

Beydilli, Kemal, "Mustafa III", *İslam Ansiklopedisi*, C 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 280-283.

_____, "Ahmed Resmi Efendi", *Toplumsal Tarih*, S. 52, Nisan 1998, s. 56-64.

_____, "Denizler, Coğrafya ve Osmanlılar", *Toplumsal Tarih*, S. 139, İstanbul 2005, s. 38-45.

_____, "İsveç", *İslam Ansiklopedisi*, C 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 407-414.

_____, "Mehmed Emin Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 464-465.

_____, "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn", *İslam Ansiklopedisi*, C 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 514-516.

_____, "Savaş Eğitiminde Okullaşma (1775-1807)", *XVIII. Yüzyılın Başından XX. Yüzyıla Kadar Türk Denizcilik Tarihi* C II, ed. Zeki Arıkan-Lütfi Sancar, Deniz Basımevi, Ankara 2009.

_____, "Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", *Osmanlı Araştırmaları*, S. XXX, İstanbul 2007, s. 9-30.

_____, "Sefaretname", *İslam Ansiklopedisi*, C 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 290.

_____, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı (Meydana gelişi-Tahlili-Tatbiki)*, Güryay Matbaacılık, İstanbul 1984.

_____, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar, XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münâsebetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985.

Bilge, M. Sadık, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya, Osmanlı Varlığı Döneminde Kafkasya'nın Siyasi-Askerî Tarihi ve İdarî Taksimâtı (1454-1829)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005.

Black, Jeremy, *A System of Ambition? British Foreign Polcy 1660-1793*, Sutton Publishing, Londra ve New York 1991.

Boogert, Maurits H. Van den, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi, 18. Yüzyılda kadılar, konsoloslar ve beratlılar*, çev. Ali Coşkun Tuncer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Bozkurt, Nurgül, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000.

Butterworth, T., *The Life of Sir Charles Hanbury-Williams: Poet, wit and Diplomatist*, Thornton Butterworth Ltd. London 1929.

Büyükaksoy, Ahmet, *James Porter'ın İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

Carlyle, Thomas, *History of Frederick The Great VII*, New York 1885.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.

Çalışkan, Filiz, *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat Kalemi ve Teşrifatçılık (Tanzimat Öncesi)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.

Çolak, Songül, *Viyana'da Osmanlı Diplomasisi (Zülfikâr Paşa'nın Mükâleme Takriri)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1955.

Dankoff, Robert, *Journal of the American Oriental Society*, C 90 S. 2 Apr.-Jun. 1970, s. 282-283.

David, Geza, "Baron de Tott, François", *İslam Ansiklopedisi*, C 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 83-84.

Davies, Brian L., "Rus Askeri Gücünün Gelişimi 1453–1815", *Top, Tüfek ve Süngü, Yeniçağda Savaş Sanatı 1453–1815*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

_____, *The Russo-Turkish War, 1768-1774, Catherine II and the Ottoman Empire*, Bloomsbury Academic, Londra 2016.

Dehérain, Henri "La mission du Baron de Tott et de Pierre Ruffin aupres du Khan de Crimee de 1767-1769", *Revue de l'historie des colonies françaises*, C 15, S. 1, 1923, s. 1-32.

_____, *La Vie de Pierre Ruffin, Orientaliste et Diplomate 1742-1824*, C I-II, Paris 1929-1930.

Demir, Uğur, "Şehdî Osman", İslam Ansiklopedisi, C 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 427-428.

_____, *Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedi: Humbaracı Ahmed Paşa*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015.

_____, "Kırım'da İlk Rus Konsolosluğunun Açılması, Faaliyetleri, Kapatılması ve Buna Dair Tartışmalar (1763-1766)", *Crimean Historical Review*, S. 2, 2014, s. 39-49.

_____, "XVIII. Yüzyılda Kaleme Alınan Avrupa Layihalarında Almanya'ya Dair Bilgiler", *Marmara Türkiye-Almanya İlişkileri Dergisi*, C 4, S.1-2, 2015, s. 1-27.

_____, "Osmanlı-Rusya Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası: Kazak Hatmanlığı'nın İşgali (1764) ve Bir Kazak Beyzâdesinin Rusya'ya Dair Raporu", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800), Bildiriler*, ed. Volodımir Melnik-Mehmet Alpargu-Yücel Öztürk-Ferhat Turanlı-Muhammed Bilal Çelik, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2015, s. 777-804.

_____, "Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Hilafet Tartışmaları", *Osmanlı Hilafetinin İlk Asırları*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s. 304-354.

_____, "Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Aynalıkavak Tenkihnâmesi'ne Hilafet Tartışmaları", *Osmanlı Hilafetinin İlk Asırları*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s. 355-374.

_____, "Osmanlı Hilafetine Bir Alternatif: Babürlü Hilafeti", *Osmanlı Hilafetinin İlk Asırları*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s. 279-303.

Duffy, Christopher, *Russia's Military Way to the West: Origins and Nature of Russian Military Power 1700-1800*, Routledge Kegan&Paul, London 1994.

Dukes, Paul, *Catherine The Great and The Russian Nobility, A Study Based on The Materials of The Legislative Commissian of 1767, Cambridge* University Press, London 1967.

_____, *The Making of Russian Absolutism 1613–1801*, Routledge, London 1990.

Dünya Savaş Tarihi, Erken Modern Çağ, Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler 1500-1783, C II, haz. Christer Jörgensen vd., çev. Özgür Kolçak, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Dyck, Harvey L., "New Serbia and the Origins of the Eastern Question, 1751-1755: A Habsburg Perspective", *Russian Review*, C 40, S. I, January 1981, s. 1-19.

Emecen, Feridun, "İbretnüma-yı *Devlet* Adlı Eserin Yazarı Mustafa Kesbî midir? XVIII. Yüzyılın Bilinmeyen Bir Tarihçisi Üzerine Notlar", *İÜ Tarih Dergisi,* S. 71, 2020/1, s. 197-221.

Ercilâsun, Bilge, "Ahmed Resmî Efendi'nin Türk Yenileşme Tarihindeki Yeri", *Atsız Armağanı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s. 127-146.

Eren, İsmail, "Rucer Yosif Boskoviç'in 1762 Tarihli İstanbul-Lehistan Seyahatine Ait Hatıra Defteri", *İÜ Tarih Dergisi*, C XIII, S. 16 Eylül 1961/Basım tarihi 1962, s. 83-106; C XIII, S. 17-18, 1963, s. 191-218; C XIV, S. 19, Mart 1964, s. 141-164.

Ertaş, Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu, Mora Fethi Örneği 1714-1716*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

Faroqhi, Suraiya, *Hacılar ve Sultanlar (1517-1638)*, çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

_____, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Kent Mekânında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

Fisher, Alan W., *The Russian Annexation of The Crimea 1772-1783*, Cambridge University Press, Cambridge 1970.

Fletcher, James, *The History of Poland From The Earliest Period to The Present Time*, Harper&Bros, New-York 1835.

Fuller, William C., *Strategy and Power in Russia 1600–1914*, Free Press, New York 1992.

Genç, Mehmet, "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2015, s. 209-222.

Ghobrial, John-Paul, *Fısıldaşan Şehirler, 17. Yüzyılda İstanbul, Londra ve Paris Arasındaki Bilgi Akışı*, ter. Kahraman Şakul, Küre Yayınları, İstanbul 2020.

Grant, Jonathan, "15.-18. Yüzyıllardaki Askerî Teknoloji Yarışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Konumu", *Osmanlı Geriledi mi*, çev. Cem Demirkan, haz. Mustafa Armağan, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, s. 195-224.

Griffiths, D. M., "The Rise and Fall of the Northern System", *Canadian Slavic Studies*, C 4, S. 3, 1970, s. 547-569.

Günay, Vehbi, "Batı Anadolu'da Âyânlık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancalı Veli", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXI, S. 2, Aralık 2006.

Güner, Selda, "Mısır'da Âsi Bir Memlük: Bulutkapan Ali Bey (El-Kebir) (1768-1773)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C 53, S. 1, 2013, s. 155-182.

Gürcan, Fatih, *John Murray'ın İstanbul Büyükelçiliği (1765-1775)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

Gürkan, Emrah Safa, "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeniçağ İstanbul'u", çev. Öykü Özer-Abdürrahim Özer, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Siyaset ve Yönetim-I*, ed. Coşkun Yılmaz, İBB Kültür AŞ Yayınları, İstanbul 2015, s. 372-399.

Halaçoğlu, Ahmet, "Humbaracı", *İslam Ansiklopedisi*, C 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 349-350.

_____, *Humbaracı Ocağı-Humbaracı Ahmed Paşa'nın Hayatı ve Islahatları*, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1982.

Hammer, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, çev. Vecdi Bürün-Refik Özdek, yay. haz. Mümin Çevik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1992.

Hanke, René, *Brühl und das Renversement Desalliances Die antipreußische Außenpolitik des Dresdener Hofes 1744-1756*, Berlin 2006.

Hill, David Jayne, *A History of Diplomacy in the International Development of Europe*, III, Longmans, Green, and Company, London 1914.

Hochedlinger, Michail, *Austria's Wars of Emergence War, State and Society in the Habsburg Monarchy 1683-1797*, Routledge, London 2003.

Holborn, Hajo, *A History Of Modern Germany 1648–1840*, The Academy of Political Science, New Jersey 1964.

Horn, David Bayne, *Sir Charles Hanbury Williams and European Diplomacy (1747–58)*, London G. G. Harrap&Company Ltd., London 1930.

Işıksel, Güneş, "II. Selim'den III. Selim'e Osmanlı Diplomasisi: Birkaç Saptama", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2010, s. 315-338.

İlgürel, Mücteba, "Hamza Paşa, Silahdar", *İslam Ansiklopedisi*, C 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 515-516.

İpşirli, Mehmet, "Abdullah Nâilî Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 124-125.

Jespersen, Knud J. V., "Baltık'ta Savaş ve Toplum 1500–1800", *Top, Tüfek ve Süngü, Yeniçağda Savaş Sanatı 1453–1815*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

Kaplan, Herbert H., *Russia and the Outbreak of the Seven Years' War*, University of Colifornia Press, Berkeley and Los Angeles 1968.

_____, *Russian Overseas Commerce with Great Britain During the Reign of Catherine II*, American Philosophical Society, Philadelphia 1995.

_____, *The First Partition of Poland*, Columbia University Press, New Yord and London 1962.

Karagöz, Hakan, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2008.

Karatay, Fehmi Ethem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul 1961.

Koehl, Robert L., "Heinrich Brühl: A Saxon Politician of the Eighteenth Century", *Journal of Central European Affairs*, C XIV, January 1954.

Koening, N. A., "Ali Bey", İslam Ansiklopedisi, C 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 316-318.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı'da Kamuoyu*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010.

Kolçak, Özgür, "Vasvar Antlaşması", İslam Ansiklopedisi, C 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 560-562.

_____, "XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diplomasi Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C 22, S. 43, 2017/2, s. 25-88.

Korkut, Hasan, *Osmanlı Elçileri Gözü ile Avrupa*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2007.

Köhbach, Markus, "Çasar veya İmparator? Jitvatorok Antlaşması'ndan (1606) Sonra Roma Kayserleri'nin Osmanlılar Tarafından Telâkkubu Hakkında", çev. Yusuf Alperen Aydın, İÜ Tarih Dergisi, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı, S. 37 İstanbul 2002, s. 163-164.

Köse, Ensar, "Osmanlı Devleti ve Solomon I: İmaret'te Hâkimiyet Mücadelesi (1752-1768)", *Tarih Dergisi*, S. 60, 2014/2, s. 43-96.

Köse, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Kurat, Akdes Nimet, İsveç *Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1943.

_____, *Prut Savaşı ve Barışı 1123 (1711)*, C I-II, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1951.

Kurtaran, Uğur, "Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açıdan Değerlendirilmesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C XXXV, S. 60, Eylül 2016, s. 97-139.

Kütükoğlu, Bekir, "Ahmed Resmî", İslam Ansiklopedisi, C 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 121-122.

Kütükoğlu, Mübahat S., "XVIII. Yüzyılda İngiliz ve Fransız Korsanlık Hareketlerinin Akdeniz Ticareti Üzerindeki Etkileri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S 12, Eylül 1968, s. 57-71.

Laidlaw, Christine, *Levant'taki İngilizler (18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuyla Ticaret ve Siyaset)*, çev. Hakan Abacı, Alfa Yayınları, İstanbul 2014.

Ledonne, John P., *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650–1831*, Oxford University Press, Oxford 2004.

Lee, Stephen J., *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494–1789*, çev. Ertürk Demirel, Dost Kitapevi, Ankara 2009.

LODGE, Richard, *Great Britain and Prussia in the Eighteenth Century*, Clarendon Press, Oxford 1923.

Lukowski, Jerzy T., "Towards Partition: Polish Magnates and Russian Intervention in Poland During The Early Reign of Stanislaw August Poniatowski", *The Historical Journal*, C 28, S. 3, 1985, s. 557-574.

_____, *The Partitions of Poland 1772, 1793, 1795*, Routledge, London and New York 1999.

Madariaga, Isabel de, Çariçe Katerina: Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

_____, *Russia in the Age os Catherine the Great*, Phoenix, London 1981.

Marsangy, Louis Bonneville de, *Le Chevalier de Vergennes: Son Ambassade Á Constantinople*, C I-II, Nabu Press, Paris 1894.

Mazlum, Deniz, *1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011.

McKay, Derek-Scott, H. M., *Büyük Devletlerin Yükselişi 1648-1815*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.

Melton, James Van Horn, *Aydınlanma Avrupasında Kamunun Yükselişi*, çev. Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2011.

Mihajlovich, Rogozhin Nikolaj, "Rus Diplomatların Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX. Yüzyıllar)", *Osmanlı*, I, ed. Hasan Cemal Güzel, Ankara 1999, s. 527-535.

Molnár, Mónika, "Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören", çev. Gökçen Sert, *Türkler*, C 9, Ankara 2002, s. 783-791.

Murphy, Orville T., *Charles Gravier Comte de Vergennes, French Diplomacy in the Age of Revolution 1719-1787*, State Unüversity of New York Press, New York 1982.

Nagata, Yugo, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve* Âyânlık Müessesesi, Akademi Kitabevi Yayınları, Tokyo 1976.

_____, "Muhsin-zâde Mehmed Paşa", *DİA*, C 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Novoselskiy, A.A., *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi*, terc. Kemal Ortaylı, yay. haz. Erhan Afyoncu-İlyas Kamalov, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Oliva, J. Lay, *Misalliance A Study of French Policy in Russia During the Seven Years' War*, Cambridge University Press, New York 1964.

Ortaylı, İlber, "Kırım Hanlığı'nın Ocak 1711 Tarihli Bir Üniversali", *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi, Seçme Eserler III*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 127-131.

Özbaran, Salih, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, C 17S. 22, İstanbul 1967, s. 201–202.

Özcan, Abdülkadir, "Koca Hüseyin", *İslam Ansiklopedisi*, C 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 130-131.

Özdeğer, Mehtap, "Kıbrıs'ta Malî Kaynaklı Bir İsyan Girişimi: Muhassıl Çil Osman Ağa Vak'ası ve Tahkikatı (1764-1765)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 171, İstanbul 2007, s. 47-68.

Özkaya, Yücel, "XVIII. Yüzyılda Polonya (Almanya)da Osmanlı Elçileri ve Bu Elçilerin Sefaret-nâmelerine Göre Almanya", *I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Bildirileri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1987, s. 263-266.

Özvar, Erol, "Osmanlı Devleti'nin Bütçe Harcamaları (1509-1788)", *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 1*, haz. Mehmet Genç-Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.

Paksoy, Kezban "Türk Edebiyatında Sefaretnameler ve Ahmed Resmî'nin Nemçe Sefaretnamesi", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi=Journal of Academic Literature*, C II, S. 3, 2016 [Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Özel Sayısı], s. 197-204.

Papp, Sandor, "Zitvatorok Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, C 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 472-474.

Parry, V. J. "Henry Grenville: Observations sur l'état actuel de l'Empire Ottoman by Andrew S. Ehrenkreutz, Henry Grenville", *Bulletin of the School of Oriaental and African Studies*, C 30, S. 2, London 1967, s. 408-409.

Raeff, Marc, *Origins of The Russian Intelligentsia, The Eighteenth-Century Nobility*, Mariner Books, New York 1966.

Roider, Karl A., *Austria's Eastern Question 1700-1790*, Princenton University Press, New Jersey 1982.

Rose, Holland, "Friedrich Great and England 1756–1763", *The English Historical Review*, C XXIX, S 113, January 1914, s. 79–93; *The English Historical Review*, C 29, S. 114, April 1914, s. 265–266.

Sakin, Orhan, *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.

Sarıcaoğlu, Fikret, "İvazzâde Halil Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 494-496.

_____, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

_____, "Osmanlı Muhalefet Geleneğinde Yeni Bir Dönem: İlk Siyasi Bildiriler", *Belleten*, C LXIV, S. 241, Aralık 2000, s. 901-920.

Scott, H. M., "Frederick II, the Ottoman Empire and the Origins of the Russo-Prussian Alliance of April 1764", *European Studies Review*, C 7, 1977.

_____, *The Emergence of the Eastern Powers 1756-1775*, Cambridge University Press, Cambridge 2011.

Smirnov, V. D., *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2016.

Smitt, Frédéric de, *Frédéric II., Catherine, et Le Patage de la Pologne D'Après des Documens Authentiques*, Paris 1861.

Soloviev, Sergei M., *History of Russia, Empress Elizabeth Politics and Culture Approach of the Seven Years War 1748-1756*, trs. Peter C. Stupples, C XL, USA 2004.

Sorel, Albert, *Onsekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muahedesi*, terc. Yusuf Ziya, yay. haz. Eyyub Şimşek, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2016.

Sumner, B. H., *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Doğu Kitabevi, İstanbul 1993.

Szabo, Franz A. J., *The Seven Years War in Europe 1756–1763*, Routledge, London 2008.

Şirokorad, A. B., *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.

Tansel, Salâhattin, "Büyük Friedrich Devrinde Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında", *Belleten*, C X, S. 37, Ocak 1946, s. 133-165.

_____, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri", *Belleten*, C X, S. 38 (Nisan 1946), s. 271-292.

_____, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C VIII, S. 4, Ankara 1950, s. 477-536.

Tanzimat Öncesi Merkez Evrakının Tasnif Kılavuzu ve Belge Örnekleri, Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 1994.

The Fourth Earl of Sandwich, Diplomatic Correspondence 1763-1765, ed. Frank Spencer, Mancherster University Press, Manchester 1961.

Topaktaş, Hacer, "Avrupa'nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanislaw August Poniatowski'nin Seçimi (1763-1764)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 28, S. 1, Ankara 2011, s. 183-196.

_____, "Bir Osmanlı Raporuna Göre XVIII. Yüzyılda Lehistan'ın İdarî, Askerî, İktisadî ve Hukukî Yapısı", *[CIEPO=Ciepo] Perspectives on Ottoman Studies: Papers from the 18th Symposium of the International Committee of pre-Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb, 2008*, C 1, Berlin 2010, s. 997-1009.

_____, "Osmanlı-Kırım-Lehistan Hattında Diplomatik Bir Teşebbüs: Mahmud Ağa'nın Varşova Elçiliği (1754-1755)", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, ed. Volodımir Melnik, Mehmet Alpargu, Yücel Öztürk, Ferhat Turanlı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2015, s. 693-706.

_____, "Osmanlı-Lehistan-Kırım Üçgeninde Diplomasi: Şah Mirza'nın Varşova Temsilciliği (1746-1747)", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 68, Ankara 2014, s. 243-266.

_____, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Türk-Leh İlişkilerinden Bir Kesit: Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan (Polonya) Elçiliği (1757-1758)", *Osmanlı Araştırmaları*, C XXIX, İstanbul 2007, s. 203-225.

Tóth, Ferenc, "La Mission Du Baron De Tott En Crimée", *Archivum Ottomanicum*, C 20, Wiesbaden 2002, S. 131-166.

Uluçay, Çağatay, *18. ve 19. Asırlarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Yayınevi, İstanbul 1955.

Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, yay. haz. Bekir Sıtkı Baykal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II: Cebeci, Topçu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lâğımcı Ocakları ve Kapıkulu Suvarileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

_____, *Osmanlı Tarihi IV. Cilt, I. Kısım Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Wiet, G., "Ali Bey", *EI2*, I, 391-392.

Wirtschafter, Elise Kimerling, "Askerî Hizmet ve Rus Sosyal Düzeni, 1649-1861", *Askerlik "İşi", Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi 1500-2000*, der. Erik Jan Zürcher, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 377-401.

Wood, Alfred C., "The English Embassy at Constantinople, 1660-1762", *The English Historical Review*, C 40, S. 160, October 1925.

_____, *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.

Yalar, Mehmed, "İslam Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar (Devletler Hukukuyla Karşılaştırmalı)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 7, S. 7, 1998 s. 409-452.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, "Kuruluştan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C 1, S. 2, 2003, s. 423-489.

_____, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Değeri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 7, Ankara 1996, s. 319-338.

_____, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası-Zitvatorok'tan Küçük Kaynarca'ya (1606-1774)", *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi*, C II, ed. Mustafa Bıyıklı, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2008.

Yeşil, Fatih, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

Yıldız, Hakan, *Haydi Osmanlı Sefer: Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

Yiğit Yüksel, Dilek, *Rus Modernleşmesi ve Türkiye (1682-1905)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006.

Yöntem, Ali Canib, "Rami Mehmed Paşa'nın Sulhnâmesi", *IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1952, s. 346-353.

Yurdaydın, Hüseyin G., "Ahmed Resmî Efendi ve Bazı Düşünceleri", *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri (Bildiriler)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 65-70.

Zinkeisen, Johann Wilheilm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, çev. Nilüfer Epçeli, çev. Kon. Kemal Beydilli, ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

DİZİN

A

Abdi Efendi, el-Hâc, Reisülküttâb 33, 34, 50, 51, 52, 59, 60, 61, 257, 258, 279
Abdi Paşa 150, 202
Abdullah Efendi 193
Abdullah Efendi, Amedci 349
Abdullah Efendi, es-Seyyid Mustafa Efendizâde Seyyid 349
Abdullah Efendi, Reisülküttâb 117, 118, 122
Abdullah Efendizâde Mehmed Esad Efendi 349
Abdullah Paşa, Çeteci, Emirü'l-hâc 104
Abdülaziz, Kırım Giray'ın adamı 247, 248, 249, 267
Abdülhamid (I.) 19, 193
Abdülhay, Kırım Giray'ın adamı 193, 194, 195, 199, 201
Abdülkerim Paşa, Kaptanıderya 150, 151
Abdürrezzak Efendi, Reisülküttâb XVI
Abraham de Wicquefort 22
Ahmed (III.) 1, 24, 303
Ahmed Câvid XVI
Ahmed Cevdet Paşa 7
Ahmed Paşa, Hotin muhafızı 255, 282
Ahmed Paşa, Humbaracı 11
Ahmed Paşa, Köprülüzâde 250, 262, 266
Ahmed Paşa, Vezir 109
Ahmed Resmî Efendi XVI-XVIII, XXI, XXII, 5, 14, 27, 92- 94, 99, 100, 217-225, 227, 233, 234, 239, 254, 257, 258, 262, 341, 342, 346, 348, 349, 351, 356, 370
Ahmed Vâsıf Efendi XIV, 265, 301, 341, 346, 348, 351, 356
Aix-la-Chapelle Antlaşması 29
Akdeniz 77, 142, 143, 157
Akkirman 108, 109, 262, 326
Alacahisar 202, 203
Aleksandre Mavrokordato 17
Aleksandrovic, Lehistan temsilcisi 282
Alexis Mikhailovich Obreskov bk. Obreskov
Ali Ağa, el-Hâc, Arabacı 349
Ali Ağa, Lehistan'a gönderilen Osmanlı elçisi XX, XXI, 22, 40
Ali Ağa, Osmanlı casusu 245
Ali Ağa, sadrazam kisedârı 162
Ali Ağa, Ümmü'l-Gazâ'nın müellifi 11
Ali Bey, Bulutkapan 315, 316
Ali Bey, Lehistan'a giden Osmanlı temsilcisi 288, 290
Ali Paşa, Bıyıklı 58
Ali Paşa, Budin beylerbeyi 15
Ali Paşa, Rumeli Valisi 203
Ali Paşa, Sadrazam 61
Ali Paşa, Vidin muhafızı, Vezir 108
Ali Paşazâde Abdullah Efendi 349
Amcazâde Hüseyin Paşa 24

Amerika 65, 66, 72, 121, 160
Anadolu XXVII, 4, 104, 128, 187, 203, 247, 343, 346, 349
Andrey Gudovich 177
Ankara 203
Apraksin 86
Arnavutluk XXVII
Atıf Mehmed Efendi, İstanbul kadısı 349
August (II.), Lehistan Kralı 269
August (III.), Lehistan Kralı XXI, XXII, 31, 32, 44-46, 53, 76, 79, 80, 85, 86-88, 90, 99, 140, 163, 168, 170, 171, 215, 217-221, 225-230, 232, 234, 238, 257, 273, 309, 313, 357, 363, 365
Avlonya 339
Avusturya Veraset Savaşı 17, 29
Avusturya XXI, XXV, 1, 2, 10, 12, 13, 14, 16, 18, 20, 21, 24, 29, 30-42, 44, 45, 47, 57, 65-67, 69-85, 89-94, 99-112, 114-115, 118-126, 132-145, 148-149, 159, 161, 162, 169, 172, 173, 174, 177, 178-195, 200-218, 221, 223, 224, 226-228, 230, 234, 236, 237, 238, 240, 241, 247, 248, 250, 253, 268, 269, 271, 272, 274, 277-281, 290, 291, 294, 298, 308-314, 316, 320-322, 325, 327, 334, 351, 354, 362-366, 368
Aydın 203, 302, 315, 340
Ayestefonas 165
Aynalıkavak Tenkihnâmesi 19
Aynalıkavak XVI
Azak XVI, 181, 194
Azizzâde Hüseyin Râmiz XIX

B

Babadağı 166, 167
Bahçesaray XXIX, 172, 182, 193, 263, 266, 305, 329, 330, 334, 335, 358
Balçık İskelesi 339
Balta Kasabası XXIX, 326, 330-339, 340, 350, 354, 355, 357, 360, 369
balyos XXVI, XXVII, 95, 103, 104, 107, 111, 122, 130, 131, 138, 140, 141, 146, 149, 151, 154, 192, 356
Bar Kasabası 326, 328
Bar konfederasyonu 326, 327, 328, 329
Barker 182
Baron de Tott XXVII, XXVIII, XXIX, 5, 193, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 345, 346, 351, 354, 355, 358
başhatman XXI, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 87, 88, 164, 165, 167, 169, 170, 171, 216, 217, 219-221, 228, 232, 234, 240, 247, 254, 258, 260, 288, 296, 309-311
başmurahhas 17
baştercüman 27, 247, 311, 354
Bayramoğlu Ali Ağa 11
Belgrad 2, 72, 101, 107, 108, 152, 195, 202, 203
Belgrad Antlaşması 42, 55, 130, 201, 205, 208, 230, 246, 306, 349
Bender 96, 108, 109, 201, 207, 250, 251, 262, 263, 266, 328, 329, 331, 333, 338, 340
Benoit 162, 319
Berlin XVI, XXI, 69, 127, 147, 184, 217, 218, 219, 222, 224, 225, 227, 233
Bernis, Fransa Dışişleri Bakanı 101, 102, 103, 110

beyannâme XXVI, 19, 20, 31, 47, 53, 56, 57, 85, 86, 88, 126, 167, 168, 177, 206, 212, 227, 228, 234-238, 243, 247, 249, 254, 257, 270, 273, 276, 289, 290, 322, 326, 328, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 365, 366, 369
Bielinski, Lehistan baş mareşali 289
Birinci Versay Antlaşması 65, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 81
Boğdan 13, 28, 50, 138, 166, 220, 242, 264, 268, 277, 278, 282, 284, 293, 299, 330, 370
Boğdan kapıkethüdası 232, 242
Boğdan voyvodası 33, 44, 105, 106, 125, 126, 132, 173, 177, 195, 213, 227, 229, 231, 241, 242, 248, 251, 252, 253, 254, 255, 266, 267, 268, 277, 282, 283, 286, 287, 288, 292, 295, 296, 297, 302, 308, 311, 323, 327, 328, 330, 338
Bohemya 3, 76, 78, 80, 81, 82, 90
Bolu 203
Boskamp, II. Friedrich'in Kırım'a gönderdiği görevli XXIX, 171, 172, 182, 193, 201, 202, 268
Bosna 72, 91, 202, 203
Brandeburg 98, 99, 103
Branicki, Jan Klements, Lehistan Başhatmanı 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 70, 87, 164- 172, 216, 217, 219-222, 228, 232, 233, 234, 238, 239, 240-245, 247, 253, 254, 255, 258, 260, 261, 262, 271, 273, 274, 278, 288, 289, 295, 296, 309, 310, 311, 317
Breslav 106, 177
Brognard, Franz Anton, İstanbul'daki Avusturya Elçisi XXV, 316, 322, 325, 351
Brühl, Heinrich von, Lehistan Başkançıları 80, 85, 87, 88, 90, 228
Bucak 130, 131, 264, 305
Budin 6, 15, 102
Büyükdere 332, 336, 350, 351
büyükelçi XXVII, 15, 21, 53, 154, 174, 175

C-Ç

casus/casusluk XV, 21, 28, 86, 87, 88, 139, 164, 172, 245, 246, 267, 286, 287, 295, 335, 358
Celsing, Gustaf de, İstanbul'daki İsveç Elçisi 54-57, 112, 180
Ceneviz 1
Chernyshrv, Rus komutan 210
Chevalier Douglas 67, 75
Choiseul, Fransa Dışişleri Bakanı 148, 149, 154, 156, 157, 1158, 160, 161, 177, 313, 315, 320, 329, 330, 332, 334, 337, 345
Czartoski 290
Czartoyskiler 290
Çanakkale Boğazı 175
Çehrin 8, 11
Çeşmîzâde Reşid Mustafa Efendi XIV
Çirmen 203, 339

D

Dağıstan XVI, 257
Danimarka 92, 149, 189, 200, 204, 205, 206, 210, 212, 314
Dashkov, Prens 239
Daun, Avusturya Generali 108
de Vall 117, 118, 119, 126

Delon, İstanbul'daki Prusya Temsilcisi 191, 192
Derviş Mehmed Efendi XX, 39, 40, 92, 97, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 284, 291, 292
Desalleurs, Pierre Puchot, Fransa'nın İstanbul'daki Elçisi 34, 35, 38, 55, 58, 59, 68
Dilvine 339
dissedent 239
Divân-ı Hümâyûn XXVII, 14, 32, 36, 52, 68, 119, 126, 141, 165, 170, 225, 233, 255, 312, 337
Divân-ı Hümâyûn Tercümanı 56, 129, 147, 152, 155, 156, 158, 160, 161, 166, 186, 196, 209, 210, 211, 224, 229, 233, 272, 286, 302, 321, 353, 360
Diyet/Diyet Meclisi 225, 232, 239, 240, 244, 268, 276, 279, 285, 286, 287, 304, 318, 319, 324, 326, 327
Doğu Akdeniz 116
Doğu Avrupa 29, 109, 214, 365
Doğu Prusya 71
Dolgoraki, Sergiyev, Prens 68, 84, 207, 290
Don Nikolas de Caro, III. Mustafa'nın özel doktoru 122, 123, 124, 125, 325
Duhânî Abdi Ağa 165
Durand, Varşova'daki Fransa Elçisi 88

E

Ebubekir Efendi 300
Edirne 111, 179, 182, 184, 186, 188, 339
Edirnekapı 7
Eflak 13, 28, 32, 33, 72, 220, 264, 268, 277, 278
Eflak kapıkethüdası 46, 47
Eflak voyvodası 80, 82, 103, 106, 121, 159, 170, 214, 226, 253, 254, 266, 267, 268, 277, 288, 295, 302, 323, 330, 338
Ege XXVII
Elizabeth Kalesi 31-34, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 55, 58, 79, 90, 91, 130, 138, 139, 140, 173, 362
Elizabeth, Rus Çariçesi 41, 79, 82, 86, 87, 90, 97, 140, 176, 177, 211
Eminönü 351
Emnî Mehmed Efendi 94, 96
Enverî Sadullah XIV
Esterhazy 71, 75
Eugen, Avusturya komutanı ve Başvekili, Prens 1, 20, 345

F

Fâtih Sultan Mehmed 13
Fedor Dimitrievich Bekhteev [Kont Michael Bestuzhev] 85
Fedor Dimitrievich Bekhteev 85
Finckenstein, Prusya Dışişleri Bakanı 120, 177, 225
Floransa 1
Fransa VII, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII, 3, 5, 9, 20- 24, 29, 30, 34-38, 42-44, 47- 52, 55, 57- 63, 65-85, 87-92, 94, 99, 100-106, 110-14, 116-128, 132, 135-138, 140- 144, 148-161, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 173-177, 180, 182-84, 186-200, 202, 204, 206, 207, 210, 212-217, 221, 226- 228, 230, 234-238, 240-242, 245-248, 253, 256, 260, 263, 268, 269, 271-273, 277-281, 284,

290, 291, 293, 294, 298, 302, 304, 307-314, 320-322, 326, 327, 329, 331, 332, 334, 337, 338, 345, 355, 356, 359, 362, 363, 365, 366, 368
Franz (I.) 94, 208
Franz de Paula Thugut XXV
Frencesco Foscari, İstanbul'daki Venedik Balyosu XVII, 95, 103, 104, 107, 111, 122, 130, 131, 140, 141, 144, 146, 148, 149, 151, 153-159, 161, 164, 166, 192
Friderich Michal Czartoyski, Litvanya Büyükkançıları 290
Friedrich (II./Büyük), Prusya Kralı XXI, XXIV, XXIX, 53, 54, 55, 65, 69, 70, 76, 80, 84, 86, 87, 88, 90, 100, 101, 105, 106, 110, 112, 116, 120, 124, 126, 127, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141-144, 146-149, 161, 162, 164, 168, 169, 171-178, 181-186, 188, 189, 191-195, 199, 201, 202, 204-206, 208-212, 217, 222-227, 239, 245, 254, 268, 316, 360, 362-364

G

Gabriel Potocki, Lehistan Başhatmanı XXI, 46, 165-167, 238, 317, 318, 323, 355
Galata 166, 292
Galti Kasabası 330
Gautier 51, 59, 60
Gelibolu 266
George (II.) 40, 92
George (III.) 316
Ghobis, III. Mustafa'nın özel doktoru 325
Goltz, Karl Alexander von der 172, 178, 181, 182, 189, 193
Gottfried Fabian Haude XXIV, 53
Grenville, İstanbul'daki İngiliz Elçisi XXIII, 183, 186, 193, 200, 204, 207, 208, 214, 218, 229, 236, 248, 250, 294, 300, 302, 305, 306, 313, 316
Grigor Ghika, Divan-ı Hümayun Tercümanı ve Boğdan Voyvodası 224, 241, 242, 282, 286, 287
Gürcistan 251, 316, 325, 347

H

Haag 124-129, 132, 134, 137
Halil Ağa 266, 281, 300
Halil Paşa, Hotin Muhafızı, Vezir 338
Halil Paşa, İvazzâde, Sadrazam 303
Halim Giray, Kırım Hanı 44, 45, 121, 122, 263, 265
Hamza Hamid Paşa, Sadrazam 215-217, 221, 299
Hamza Mâhir Paşa, Silahdar, Sadrazam 303, 346, 347, 348, 350-353, 355, 356, 369
Hamza Paşa 261
Hasan Behcetî XIV
Hasan Paşa, Hacı, Kaptanıderya 157, 175,
Havier, Saksonya Elektörü 80, 227, 228
Havzburg Kalesi 159
Heinrich August de la Motte Fouqué, Pruyalı General 140, 141
Hind-i Garbî 135
Hindistan XXVIII, 29, 348
Hollanda 16, 20, 22, 29, 92, 125-127
Holstein 176, 314
Hordt, Pruyalı Komutan XXIX, 177

Hotin XVIII, 25, 41, 96, 108, 109, 130, 131, 138-140, 165, 207, 220, 237, 251, 254, 255, 258, 261, 263, 266, 282, 288, 302, 311, 328, 329, 331, 332, 336, 338-340
Hudavendigar 203
Hüseyin Efendi, Koca, Reisülküttâb 14
Hüseyin Paşa, Aydın Muhassılı, Vezir 340
Hüseyin Paşa, Amcazâde 24
Hüseyin Paşa, Selanik Mutasarrıfı, Vezir 91

İ

İbrahim Ağa, Müteferrika 20
İbrahim Efendi 349
İbrahim Efendi XX, 250, 251, 297
İbrahim Efendi, es-Seyyid 349
İbrahim Efendi, İvaz Paşazâde 349
İbrahim Müteferrika 3, 11, 12, 22
İbrahim Paşa 252
İbrahim Paşa, Maktul/Makbul 13
İbrahim Paşa, Nevşehirli 24
İbrail 266, 340
ikamet elçileri 22
İkinci Versay Antlaşması 114, 116, 117, 118, 119, 123
İlbasan 202, 203, 339
İnebahtı 150
İngiltere VII, XXII, XXIII, 16, 20, 21, 23, 24, 29-43, 46-50, 52, 55-59, 62, 63, 65-79, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 90, 92, 102, 105, 106, 111- 116, 118-121, 125-130, 132-137, 142, 143, 145- 147, 149, 151, 157, 159-161, 173, 175, 178, 183, 186, 192, 193, 200, 204, 207, 209, 212- 215, 226, 236, 248, 250, 267, 294, 300, 302, 305, 312, 313, 314, 316, 321-323, 328, 331, 344, 346, 348, 350, 361- 363, 365
İran 2, 36, 102, 103, 188, 203, 251, 354
İsakçı 4, 266, 267
İsmail 183, 266, 332
İsmail Ağa 192
İsmail Paşa 262, 338
İspanya 29, 87, 92, 126, 136, 137, 149, 159, 209, 213, 230, 271, 276, 277
İspanya Veraset Savaşları 24
İstanbul Antlaşması XXV, 2, 18, 230
İstanbul XIV, XVI, XIX, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, 2, 5, 16- 22, 24, 26, 28, 30-38, 40-42, 45, 47- 56, 58, 59, 60, 62, 65, 66, 68-75, 79, 80, 82- 84, 89- 91, 94- 96, 98-106, 108-114, 116, 118-122, 125-134, 136-138, 140-144, 146, 148-154, 157-159, 161, 162, 164- 170, 173-176, 178, 180- 183, 185, 186, 188-192, 194, 195, 199-204, 206-210, 212, 214- 220, 222- 225, 227-230, 232- 234, 236, 240-244, 246- 248, 250-253, 255, 256, 258- 269, 271, 276, 278-291, 293, 294, 296- 298, 300-313, 315, 316, 321-341, 343-349, 354, 355, 357, 358, 360, 362-365, 367- 369
İstanköy 143, 150, 267
İstihbarat 17, 180, 181, 201, 206, 329
İsveç VII, 8, 29, 35, 36, 50, 67, 69, 82, 92, 101, 104, 105, 106, 110, 112, 114, 115, 126, 133, 137, 148, 159, 161, 162, 168, 189, 200, 269, 314
İsveç elçisi 54, 56, 105, 112, 180, 189

İsveç tercümanı 54
İttifaklar Sistemi XVI, 13, 21, 29, 30, 47, 65, 67, 71, 114, 362
İvan İvanoviç Nepluyev XXVI
İzvança (Zrowna) Antlaşması XVIII
İzzet Ahmed Efendi 299, 300

J

James Porter (bk. Porter)
Jan Grabowski 318
Jan Karol Mniszech 53
John Murray Esquire (bk. Murray)
Josef Peter von Schwachheim (bk. Schwachheim)
Joseph (I.) 76.

K

Kabarta 36, 246, 257, 305
Kadir Ağa 349
Kalmuk Tatarı 13
Kamame Kilisesi 158
Kamaniçe 251, 254, 258, 288, 289, 297
Kanunî Sultan Süleyman 13, 161, 221, 363
Karadeniz XXVII, 248, 313
Karahisarısahib 203
Karamânî Mehmed Paşa 18
Karasi 203
Karayipler 29
Karlofça Antlaşması 2, 6, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 46, 53, 163, 165, 168, 232, 241, 242, 243, 292, 295, 296, 336, 363
Kastamonu 203
Katerina (II.), Rusya Çariçesi XXIX, 88, 206, 207, 209, 211, 222, 224, 226, 227, 239, 244, 250, 267, 276, 285, 314, 316, 318, 319, 330, 337, 360, 364, 368
Kâtib Çelebi 15
Kaunitz, Avusturya Başvekili 94, 201, 213, 227
Kavşan 201, 263, 266
Kazak XVI, 12, 13, 31, 97, 130, 132, 167, 178, 180, 190, 194, 330- 333, 337.
Kefe 5, 263
Keyserlin, Lehistan'daki Rus Elçisi 226
Kırım XIII, XVI, XXVIII, XXIX, 20, 28, 31, 36, 41, 42, 44- 46, 48, 91, 121, 122, 128, 130, 131, 140, 162, 164-168, 170-174, 180, 182, 184, 191, 193, 194, 201, 202, 215, 216, 225, 229, 245, 246, 248, 249, 252, 253, 263-268, 277, 278, 283, 286, 292, 297, 298, 304, 305, 307, 308, 313, 321, 323, 327-339, 341, 345, 346, 350, 352, 355, 364, 365, 366, 368
Kırım Baltası, 333, 335
Kırım Giray, Kırım Hanı XIX, XXVII, XXIX, 121, 122, 130, 131, 138, 140, 164-167, 169, 171-176, 179, 182, 191-195, 199, 201, 202, 208, 212, 216, 242-249, 251, 252, 262-268, 283, 304, 329, 331, 332, 354-356, 358, 364, 366, 367
Kırım Hanlığı, XV, 336
Kırkkilise 203, 339
Kiev 139, 251, 252, 295, 297
Kili 108, 109
konsolos XXVII, XXVIII, XXIX, 69, 70, 116, 183, 297, 298, 305, 329, 334, 337, 355, 368
Kuban Tatarları 306
Kunersdorf Muharebesi 116, 119-122
Kurşunlumahzen 175
Kutsal İttifak 1, 18

Kuzey Amerika 29
Kuzey İttifakı 314
Küçük Kaynarca Antlaşması 369
Kütahya 203, 346

L

Lahey 124
Landeshut 140-143
Leh boyarları 230, 334
Leh Cumhuru 45, 62, 86, 87, 229, 336
Lehistan VII, VIII, XIII, XIV, XVIII, XX, XXI, XXII, XXVI, XXIX, 18, 22, 29- 32, 35, 36, 40, 41, 43-56, 59, 61-63, 67, 69, 70, 76, 78- 81, 84-95, 97-99, 105, 108, 109,126, 132, 135, 137, 159, 162-171, 174, 177, 185, 188, 190, 200, 205, 214-250, 252-262, 264, 268-299, 302, 304, 305, 307-330, 332, 333-335, 337, 338, 340, 342, 345, 347, 349, 350, 352, 357, 358-360, 362-368, 370
Lehistan Başhatmanı XXI, 46, 47, 49, 51, 87, 88, 164, 165, 169, 170, 216, 217, 247
Lehistan elçilik heyeti 52
Lehistan elçisi 131, 166, 271, 281, 302, 307, 308, 316, 368
Lehistan kralı 31, 32, 44, 45, 46, 49, 50, 53, 63, 76, 79, 80, 85, 86, 87, 88, 90, 99
Lehistan Veraset Savaşları 10
Leuthern Savaşı 10, 11
Levant 23, 81, 183
Levaşov XXVI, 342, 343, 347, 351, 355, 356, 358
liberium veto 43, 226, 228, 238, 285, 286, 293, 298
Liegnitz 143, 144, 150
Ligor Gika, Boğdan Voyvodası 241, 242
Limni Adası 60, 267, 300
Litvanya 162, 164, 244, 253, 268, 285, 290
Lobomerski, Lehistan Prenslerinden 164
Londra 38, 184
Loudon 143
Louis (XIV.) 20
Louis (XV.) 15, 20, 36, 58, 59, 61, 62, 70, 73, 75, 80, 89, 149, 152, 153, 155, 156, 160, 175, 280, 311, 338, 345
Lovendal 180, 181
Lubomirski 289

M

M. de Conflans 311
M. De Moriès 175
M. Loiko 311
Macaristan XXI, 93, 94, 100, 101, 102, 103, 115, 116, 133, 135, 136, 172, 185, 186, 193, 199, 201, 202, 207, 209, 244, 253, 274, 298
Magdeburg 177
Magosa 300
Mahmud (I.) 42, 53, 59, 270
Mahmud Ağa 245, 288
Mahmud Ağa, Kırım Giray'ın Lehistan'a gönderdiği temsilci 44-48, 225
Mahmud Sabit XVIII, 332
Maksud Giray, Kırım Hanı XXIX, 122, 323-326, 329, 334-337, 340, 345, 354, 355
Malczewski, Lehistan'dan gelen temsilci 48-53

Malta 1, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 174, 175
Maria Antonia, Fransa Kraliçesi 228
Maria Josepha, I. Joseph'in kızı 76
Maria Therasa 71, 72, 73, 93, 161, 184, 208, 211
Marki d'Argenes 184
Marsilya 69, 70, 77
maslahatgüzar XXVI, XXVIII, 90, 183, 253, 282, 283, 284, 287, 342, 343, 347, 351
Mehmed Ağa, Lehistan'a gönderilen Osmanlı sefiri XXII, 92, 99, 100
Mehmed Efendi 33
Mehmed Efendi 331
Mehmed Efendi, es-Seyyid Paşmakçızâde 349
Mehmed Efendi, es-Seyyid Şerifzâde 349
Mehmed Efendi, Hâfız 262
Mehmed Efendi, Yirmisekiz Çelebi 61
Mehmed Emin Efendi, Salih Efendizâde 349
Mehmed Emin Efendi, Şatırzâde, Reisülküttâb 156
Mehmed Emin Efendi/Paşa, Yağlıkçızâde, Reisülküttâb, Sadrazam 3, 4, 13, 257, 259, 272, 276, 277, 281, 284, 292, 293, 294, 296, 302,303, 344, 346, 349, 356
Mehmed Emin Recâi Efendi, Reisülküttâb 199, 348, 349
Mehmed Hâkim, Tarihçi XIV, 107, 263, 264, 300, 301
Mehmed Haşim Efendi, Tarihçi XV, XVI, 265
Mehmed Murad Efendi, Damadzâde 332, 336, 344, 349
Mehmed Nebih Efendi 349
Mehmed Paşa, Anadolu Valisi 203
Mehmed Paşa, Baltacı, Sadrazam 24
Mehmed Paşa, Bosna Valisi 203
Mehmed Paşa, Hotin Muhafızı 254
Mehmed Paşa, Kaptanıderya 266
Mehmed Paşa, Kara, Viyana'ya gönderilen Osmanlı sefiri 15, 16
Mehmed Paşa, Kethüda, Özü Valisi 167
Mehmed Paşa, Muhsinzâde 96, 146, 203, 253, 261, 301, 303- 307, 310, 311, 312, 313, 323, 324, 336, 341, 342, 346-348, 368, 369
Mehmed Paşa, Râmi 17
Mehmed Paşa, Rumeli Valisi 266
Mehmed Paşa, Silahdar 108, 303
Mehmed Said Efendi, Mirzazâde, es-Seyyid 349
Mehmed Said Paşa, Hanya Muhafızı 91
Mehmed Said, Yirmisekiz-zâde 61-63
Mehmed Said, Zekeriyazâde, Tarihçi XV
Mehmed Salih Efendi 104, 110
Mehmed Şerif Efendi, Esad Efendizâde es-Seyyid 349
Mehmed, Şehzade (III. Ahmed'in oğlu) 100
Melşin(?) Kalesi 106
Menteşe 203
Merc d'Arganto 211
meşveret XIX, 14, 25, 83, 126, 10, 128, 129, 130, 144, 145, 150, 152, 153, 162, 179, 180, 190, 191, 196, 198, 212, 232, 242, 255, 271, 293, 305, 306, 307, 308, 309, 324, 348, 349,

351, 354, 356, 357, 369
Mısır XXVII, XXVIII, 91, 188, 315, 316
Midilli 300, 301
Monako prensliği 150
Mora XXVII, 2, 63, 150, 302, 306, 348, 354
Moskov 13, 25, 96, 145, 248, 260, 332, 333, 336, 342, 353, 356, 409
Moskov kapukethüdâsı 25
Moskova 267, 333
Moskovlu, 25, 87, 99, 105, 252, 260, 341, 342, 359
muhtıra 321, 337
Murad (IV.) 15, 16
murahhas 26, 118, 125, 128, 129, 145, 159, 161, 168, 194, 198, 208
Murray, İstanbul'daki İngiltere Elçisi XXIII, 52, 135, 312, 313, 316, 321, 322, 323, 327, 328, 329, 330, 331, 337, 338, 343, 344, 346, 348, 350, 351, 353, 355, 356, 357, 358, 359
Musazâde Mehmed Ubeydullah XIV
Mustafa (III.) XIII, XVIII, XIX, XXI, XXII, 7, 24, 25, 59, 92- 94, 96, 99, 100-107, 110, 111, 113, 116, 118, 119, 122-125, 128- 130, 132-134, 144, 145, 148, 150, 152, 153, 154, 156, 157, 160-162, 165, 175, 176, 178, 179, 187, 188, 192, 193, 195, 196, 200, 207, 208, 215, 217-224, 229-233, 237, 240- 242, 244, 248, 252, 253, 256, 260, 265, 267, 270- 272, 277, 278, 281-284, 288, 292, 294, 295, 296, 299, 301, 303, 307, 312, 313, 315, 322, 325, 343, 346, 348, 349, 351, 353-356, 363, 366, 367, 369, 370
Mustafa Ağa, Hezarfen, Kırım Giray'ın II. Friedrich'e gönderdiği temsilci 171, 172
Mustafa Ağa, Hezarfen, Topçubaşı 349
Mustafa Efendi, Dürrizâde, Şeyhülislâm 192, 199, 213, 217, 233, 271, 277, 278, 294, 299, 305, 307, 323
Mustafa Hattî Efendi XVI
Mustafa Paşa, Ayranozlu 150
Mustafa Paşa, Bâhir, Köse, Sadrazam 63, 83, 221, 223, 228, 235, 242, 244, 252, 256, 257, 270, 279, 281, 291, 294, 295, 296, 298, 299, 301, 302, 303, 323, 366
Mustafa Paşa, Kaptanıderya 151
mükâleme XV, 18, 19, 23, 25, 26, 253, 257, 259, 271, 272, 277, 281, 341

N

Nailî Abdullah Paşa, Sadrazam 56-58, 60
nâme/nâme-i hümâyûn XI, XIII, 31, 33, 36, 40, 41, 53, 66, 68, 70, 84, 89, 92-97, 99, 133, 134, 152, 153, 156, 160, 161, 164-166, 174, 179, 183, 196, 205, 207, 208, 211, 212, 223, 225, 232, 234, 250, 251, 263, 265, 266, 279, 287, 304-306, 312, 316, 335, 358
nâme-resân 287
Napoli 122, 136, 325
Narva 8
Nemirov 18, 118
Nigbolu 203, 339
Nikiforov, Kırım'daki Rus Konsolosu 297

Nikola de Carlo, III. Mustafa'nın özel doktoru 150, 153, 154, 156, 157, 158
Nikola Panin XXVI, 250, 251, 291, 317, 320, 322, 324, 325, 329, 330, 337, 350
nişancı 26, 302, 344, 346, 352
Nogay 305
Numan, Şehzade 301

O-Ö

Obreskov (Alexis Mikhailovich) XIX, XXVI, 33- 35, 37, 39, 41, 48, 56, 57, 68, 75, 90, 91, 121, 129-132, 136, 138-140, 147-149, 157, 188, 189, 192, 194,- 212, 235-237, 241, 242, 244-248, 253-259, 262-265, 267-272, 279, 280, 284, 286, 291-293, 297-299, 302, 305, 306, 320-330, 332, 335-337, 344, 345, 347-357, 360, 366, 369
Oder Nehri 121, 205
Or Kalesi 41-42
Orenburg Kalesi 161
Orsova 101
ortaelçi XXVI, XXVII, 165, 198, 255, 259, 282, 283, 284, 287, 293, 312
Osman (III.) XX, 30, 36, 39, 40, 42, 53, 59, 61, 62, 68, 83, 91, 92, 97, 99, 107
Osman Efendi 128
Osman Efendi, Şehdî, Rusya'ya giden Osmanlı Sefiri XXII, 15, 92, 94-100
Osman Efendi, Yasincizâde 26
Osman Efendi, Yenişehirli Seyyid, Nişancı, Reisülküttâb 26, 324, 325, 328, 329, 341, 344, 346-348
Osman Molla, Rumeli Kazaskeri 344, 349, 353, 357, 358, 369
Osman Sâhib Efendi, Pîrîzâde, Rumeli Kazaskeri 343, 358
Ömer Efendi 25
Ömer Efendi, Dilaver Ağazâde, Reisülküttâb 117
Ömer Efendi, Hamamîzâde, Reisülküttâb, Sadaret Kethüdası 302, 304, 305, 307, 308, 344
özel temsilci 323
Özü 25, 31, 42, 96, 108, 109, 118, 167, 195, 203, 247, 249, 261-263, 266, 319, 328, 331, 338-340

P

Paris Antlaşması 214, 238
Paris XXIV, XXVIII, 38, 59, 81, 117, 160, 205
Pasarofça Antlaşması 2, 19, 24, 114
Paulmy 309
Penkler, Heinrich Christoph, İstanbul'daki Avusturya Elçisi XVI, XXV, 34, 37-40, 42, 194, 201, 208, 213, 214, 237, 238, 316
Petersburg XX, XXVIII, XXIX, 30, 31, 34, 35, 37- 40, 47- 49, 67, 68, 75, 81, 88, 96, 98, 130-132, 148, 178, 181, 184, 188, 199, 204, 206, 207, 211, 226, 227, 239, 242, 244-247, 250, 251, 258, 259, 263, 276, 284, 285, 290, 292, 298, 314, 317, 321, 324, 337, 345, 347, 350, 359, 360, 365
Petro (I./Büyük) XVIII, 2, 8, 9, 12, 341
Petro (III.) XXIX, 176, 177, 178, 181, 184, 188, 189, 190, 202, 204-212, 364

Pizani 27
Podolya Eyaleti 326, 342
Podolya Palatini Roski 297
Pomeranya 106
Pompadour 71
Poniatowski, Lehistan Kralı 88, 222, 226, 232, 236, 239, 244, 245, 247, 253, 254, 258, 268- 273, 276, 277-291, 293-299, 302, 303, 304, 307- 313, 316-321, 349, 357, 359, 360, 365-368
Poninski 311
Portekiz 154, 155
Porter, James, İstanbul'daki İngiliz Elçisi XXII, XXIII, 30, 34, 35, 37-42, 48-52, 54-57, 60, 63, 66, 69, 70, 73, 75, 79, 83, 99, 102, 104, 111, 113, 115, 116, 121, 126-130, 132, 133, 135, 147, 148, 151, 153, 157, 183
Praslin 228, 235, 304, 313
Prizren 202, 203
Prusya VII, XXI-XXVIII, XXIX, 3, 10, 11, 13, 21, 23, 25, 29, 30, 32, 35, 36, 44, 47, 53-55, 62, 65-72, 74-90, 93-107, 110, 112, 113-116, 118-138, 140-150, 153-155, 157-163, 165, 168, 169, 171-182, 184-200, 202, 204-214, 218, 220-224, 226-228, 230, 235- 239, 241-244, 246-248, 253-258, 260, 261, 268-274, 278, 279, 281, 283, 287-289, 293- 295, 297-299, 313-315, 320, 321, 334, 337, 352, 361-367
Prusya elçisi XIV, 53, 102, 114, 116, 161, 178, 179, 183, 196, 198, 207, 211, 217, 224, 234, 236, 241, 243, 248, 259, 293, 298, 315, 316, 319, 337, 338, 352, 353
Prusya kralı XXIX, 53, 55, 66, 70, 76, 77, 79, 80, 86, 87, 103, 106, 116, 123, 124, 128, 129, 132-136, 138, 142-144, 147, 159, 161, 162, 164, 168, 171-174, 177, 178, 182, 184-188, 190, 191, 193-200, 206, 208, 209, 210, 212, 220, 222-224, 227, 229, 239, 274, 275, 313, 314, 364
Prut Antlaşması XXVI, 205, 208, 210, 212
Prut Barışı 194
Prut Seferi 2, 6, 20, 24, 108, 163, 354
Pyort Andreyeviç Tolstoy XXVI

R

Radziwill 244, 317
Râğıb Paşa, Koca, Sadrazam XVI, XXIV, 7, 15, 83, 84, 90, 91, 95-97, 100, 101, 103-106, 110- 113, 115-120, 122-130, 132, 133, 135, 136, 142, 144-150, 152-158,160-162, 165, 166, 169, 174, 175, 176, 179, 180, 184, 186-193, 204, 207, 211, 213, 215, 216, 252, 271, 294, 363, 364
Râmi Mehmed 13, 17
Recaî Mehmed Efendi 199, 348, 349
reis efendi 27, 51, 60, 272, 282, 329
reisülküttâb/reisülküttâblık XI, XIII, XVI, 14, 18, 23, 33, 34, 50-52, 59-61, 116-118, 122, 156, 164, 167, 199, 222, 232, 233, 256, 257, 264, 271-277, 279-282, 284, 292-294, 296, 298, 301, 302, 304,

305, 307-309, 313, 324, 328, 329, 341, 344, 346-349
Repnin, Nikolay Vasilievich, Lehistan'daki Rus Elçisi 226, 316-319, 323, 324, 328, 329, 336
Resmî Ahmed bk. Ahmed Resmî Efendi
Rexin (Gotfried Fabian Haude), İstanbul'da Prusya Elçisi XXIV, 53-55, 101-106, 113, 115, 120, 126-128, 132, 133, 135-138, 141-144, 146-149, 161-164, 171, 173, 174, 178-182, 184-186, 190-192, 194-196, 198, 199, 201, 206, 209, 211-213, 217, 223, 224, 236, 237, 241, 242, 247, 254-259, 270, 272, 280, 293, 298, 316, 362
Rodos 151, 265, 267, 346, 347
Rouille, Fransa Dışişleri Bakanı 36, 58, 59, 60, 61, 73, 74, 81
Ruffin XXVIII, XXIX, 332, 333, 335
Rumeli 7, 15, 16, 188, 195, 203, 247, 266, 340, 343, 349, 353, 354, 357
Ruscuk 7
Rusya VIII, XX, XXII, XXV, XXVI, XXVII, XXIX, 1-3, 5, 8, 9, 12, 15, 18, 20, 21, 23, 27-47, 50-52, 55-59, 61, 65, 67- 69, 71, 74-107, 109-115, 119-122, 126, 128, 130-149, 159, 161-169, 171-174, 176, 178-186, 187-192, 194-196, 199-202, 204-212, 214, 215, 217, 218, 221-224, 226- 228, 230, 231, 234-265, 267-281, 283, 284, 286-299, 301-303, 305-307, 309, 312-351, 353-371
Rusya kapıkethüdası XXVI, 33-35, 37, 41, 57, 68, 90, 91, 95, 121, 130, 131, 139, 140, 149, 157, 188, 207, 209, 210, 212, 241, 245, 246, 267, 268, 270, 279, 284, 286, 292, 293, 302, 321, 322, 324, 329, 336, 337, 344, 345, 350, 351, 357, 366, 369
Rzewuski 296

S-Ş

Sa'dabad 107
Sakız 143, 264, 265, 266
Saksonya 31, 45, 76, 78- 80, 85, 88, 91, 114, 223, 227, 228, 229, 359
Saldern 320
Saruhan 203
Schlüsselburg 276
Schwachheim, İstanbul'daki Avusturya Elçisi XXV, 34, 66, 69, 72, 74, 75, 78, 79, 105, 121, 141, 194, 201, 208
sefâret XX, 16, 22, 39, 45, 94, 160, 250, 251, 297
sefâretnâme XXI, 16, 94
sefir XX, XXI, XXII, 15, 22, 26, 40, 45, 68, 92, 93, 95, 97, 99, 217, 219, 221, 222, 224, 225, 250, 251, 254, 270, 284, 285, 291, 292
Selanik 78, 91, 150, 339
Selim (III) 11, 21, 145, 146, 342
Selim Ağa 11
Selîm Efendi, Halîmî Mühürdarı 25
Selim Giray (III.), Kırım Hanı 252, 263-267, 283, 304-308, 323, 332, 367
Serakoski 297

Serciyus 27
Seyfullah Ağa 20
seym 268, 285, 286, 287, 289, 296, 319
Seyyid Ömer 339
Shila (Şilo) 330
Sicilyateyn 92
Silezya 36, 106, 185, 190, 193
Silistre XVIII, 203, 220, 261, 339
Sokollu Mehmed Paşa 13
Solykoy 317
Stanislaw Lesczynski 269
Stanislaw Radziwill 244, 317
Stankiewicz 216, 217, 232, 233, 240, 255, 256, 259, 260, 261, 268, 280, 310, 311
status quo ante bellum 14, 15
Strehlen 171
Sultanönü 203
Suriye XXVII
Süleyman Efendi, Şem'dânîzâde Fındıklılı XVII
Süleyman Feyzi Efendi 252, 264, 266, 283, 286, 295, 307
Süveyş XXVIII
Şafi Seyyid Ağa 42
Şerefabad-Şerefâbâd 194, 195

T

Tatar XXVII, XXVIII, 5, 13, 36, 95, 101, 130, 131, 135, 152, 166, 167, 172, 173, 177, 184, 188, 189, 193, 194, 229, 243, 247, 264, 267, 306, 329, 345, 358
Tataristan 341
Teke 203
Ten (Don) Nehri 192
tercüman XXVIII, 17, 27, 32, 35, 36, 52, 54, 56, 60, 61, 117-119, 122, 126-130, 136, 147, 152, 155, 156, 158, 160, 161, 166, 186, 187, 192, 196, 200, 209-211, 217, 224, 229, 230, 233, 235, 247, 265, 269, 270, 272, 277, 279, 284, 286, 292, 293, 298, 299, 302, 304, 307, 309, 321, 331, 332, 353, 355, 360
Tersane 107, 157, 158, 181, 203, 338, 349
Theodor Dimitrievich Bekheteev, Rusya'nın Paris temsilcisi 81
Thorn 317
Tımışvar 101, 133, 136
Tırhala 108
Ticaret ve Dostluk Antlaşması 55, 144, 146, 147, 148, 149, 157, 162, 174
Tombasar 333
Tophane 107, 300
Topkapı Sarayı IX, XII, XIII, XIV, XV, XX, 96, 104, 122, 144, 155, 213, 225, 300, 301, 349
Tulca 166, 282
Tuna Nehri 108, 203, 267, 298, 341, 342
Turla Nehri 109, 255, 262

U-Ü

Ugnad 13
Ukrayna 12, 46, 133, 136, 180, 290, 309, 358
Ültimatom 138-140
Üngül Nehri 139

V

Varadin 102
Varenne Markisi 69, 70
Varna 306, 339
Varşova 44- 46, 49, 79, 85-88, 132, 162, 166-168, 170, 216, 222, 225-227, 229, 239, 240, 244-247, 249, 253,

254, 258, 278, 287, 289, 290, 292, 293, 296, 308-311, 316, 319, 320, 323, 324, 328, 359, 367
Vasvar Antlaşması 15, 16
Veliyüddin Efendi, Şeyhülislâm 142, 146, 294, 295, 332, 336, 341, 343, 344, 349, 357
Venedik XXVI, XXVII, 1, 2, 18, 21, 92, 95, 103, 104, 111, 122, 130, 131, 138, 141, 142, 145, 149
Vergennes, Chevalier de, İstanbul'daki Fransa Elçisi XXIV, XXVII, XXVIII, 5, 22, 30, 35, 36, 41- 43, 47, 49, 50, 52-63, 65, 66, 70-75, 84, 89, 90, 99, 101, 102, 103, 105, 110, 111, 112, 113, 114, 116-127, 136-138, 143, 148, 149, 151, 152, 153-160, 164, 167, 168, 174-176, 183, 184, 186-191, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 207, 210-217, 228, 234, 235, 237, 244, 245, 254, 256, 260, 262, 271, 272, 273, 274, 276, 277-280, 284, 290, 292, 294, 302, 304, 307-313, 315, 320, 322, 326, 331, 332, 338, 343, 346, 348, 351, 356, 359, 366
Versay 60, 82, 117, 125, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 164, 169, 174, 175, 176, 183, 187, 188, 204, 235, 271, 278, 280, 290, 304, 309, 311, 327, 331, 333, 362
Versay Antlaşması 72-75, 81, 84
Veşnyakov XXVI
Vidin 108, 195, 203, 220
Viyana XVI, XXI, 2, 3, 6, 15, 16, 18, 20, 31, 69, 93, 94, 121, 141, 188, 190, 200, 208, 218, 234, 237, 254, 274, 276, 278, 279, 287, 290, 291, 309, 311, 314, 315
Vize 203, 339
Volkonskii 239
Von Samogy 201
Vorontsov (I.), Michael, Rusya Başvekili 37, 71, 97, 184, 190
Vulcıtrın 202, 203

W

Weimarn 79, 80
Westminster Antlaşması 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 361
William Pitt 115, 116, 128, 130, 147, 148
Williams (Sir Charles Hanbury, İngiltere'nin Rusya Elçisi) 47-50, 55, 67, 81, 82, 88
Wladislav Aleksandrov Ponian Lubienski 225, 232, 234, 317
Wroughton 328

Y

Yakub Ağa 331, 332, 333, 334, 335, 337
Yanya 339
Yaş Antlaşma XVI
Yavuz Sultan Selim 13, 220, 221, 363
Yedi Yıl Savaşları XXI, XXIX, 10, 13, 30, 42, 65, 76-78, 82, 83, 87, 95, 100-03, 114, 117, 118, 124, 125, 155, 158, 159, 162, 171, 176, 178, 180, 189, 206, 213- 215, 225, 228, 229, 238, 313, 314, 342, 362, 363, 364, 365, 370
Yedikule XIX, XXVI, XXVIII, 300, 348, 351, 353, 369
Yedisan 130, 334, 335
Yeni Dünya XXIX
Yeni Kale 332

Yeni Sırbistan 262
Yusuf Ağa 15

Z

Zaporog Kazakları 130, 131, 132, 138, 168, 360
Zegelin XXIV, 316, 338, 345
Zenta 1
Zitvatorok Antlaşması 13-14
Zülfikâr Paşa 18